Comme...

...ellius

...niae

...1584.

Vide
pag. 135

Xw

Vide ob hunc commentarium Crellium in Matthæum pag. 135. & in cap. XV. epistol. 1. ad Corinth. p. 115.

5. flor

~~1 tal. 10 kr~~ 5r.

Emi, pro floreno.
G. M. K. A. 1681.

COMMENTARIUS IN EPISTOLAM ad Hebræos

Cum Indice rerum locorumq; Scripturæ.

RACOVIÆ
Typis Pauli Sternacii.
Anno Christi
1634.

4.

JONAS SCHLICHTINGIUS
à Bukovviec
Lectori Salutem.

ANte annos aliquot, amice Lector, Commentarium in Epistolam Pauli ad Galatas publici juris fecimus: nunc alium, in eam quæ ad Hebræos inscripta est, in publicum damus. Optimum enim factu duximus, ut materia de justificatione nostra, de fide & operibus pertractata; quod in priore quam diximus Epistola factum est; in explicando Christi Sacerdotio, peccatorumq́; nostrorum expiatione, præcipuo hujus ad Hebræos argumento, operam proximè poneremus. Quid enim utroq; hoc argumento illustrius? quid in tota Christiana religione, vel ad cognitionem uberius, vel ad explicationem gravius, vel ad pietatis profectum utilius? adeò ut is qui harum rerum notitiam sit adeptus, nihil ignorare possit eorum quæ vel sui sint officii, vel divini beneficii. Et verò, cùm prius illud de justificatione de fide & operibus argumentum, ad

explicationem muneris Christi Prophetici pertineat; æquum omninò conveniensq́; fuit, ut iis quibus Propheticum Christi munus inprimis continetur expositis, proximum sibi locum sumeret muneris Christi sacerdotalis, prophetico quippe proximi, explicatio: tantoq́; magis, quòd munus Christi sacerdotale maxima nostra solatia, maxima fidei speiqúe fulcra contineat. Suave est Prophetæ seu Legati nomen Christo tributum, quippe quod nos lætissimi illius nuncii, à Christo in terris olim promulgati, admoneat: sed Regis appellatio multò suavior, quippe quæ Christo ipsi omnem nos servandi potestatem, omne in cœlis & in terris imperium afferat. At verò Christum summum nostrum Sacerdotem seu Pontificem vocari, omnium profectò suavissimum. Nam ne nunc Prophetæ seu Legati nomen in contentionem veniat, quod Christum prædicatione peracta, rebus nostris præesse easq́; curare non arguit, quàm multa Regi-
um no-

um nomen non indicat, quæ Sacerdotis appellatio animis noſtris cogitanda ſubjicit? Nec enim quem Regem Dominumq; noſtrũ cæleſtem conſtitutũ audimus, protinus & hominem cogitamus: non protinus victima, ſangvisq; pro nobis fuſus, ſubit animum. Nec quia Rex ac Dominus eſt, protinus nos indigna mancipia ſua amabili illo fratrum nomine dignatur: protinus infirmitates noſtras expertus, & ad miſereſcendum imbutus inſtitutusq; intelligitur. Non idcircò protinus unicam ſollicitamq; ſalutis noſtræ curam gerere; nos victimasq; noſtras conſecrare; peccatoribus omnibus, dummodo pœnitentiâ noxas eluant, non perpetuo vitæ tenore juſtis tantùm, præſidio perfugioq; eſſe arguitur. At hæc omnia blandisſimum illud ſuavisſimumq; Sacerdotis ſeu Pontificis ſummi nomen complexum eſt. Vtut verò vicisſim Sacerdotis appellatione, per ſe, ſuprema poteſtas ac dominatus in omnia non indicetur; tamen cùm cogitamus ad

quem nomen hoc titulusq́; referatur, nempe ad Christum illum unctumq́; Dei, quem in dextra Majestatis in cœlestibus consedisse firma omnes fide tenemus; non tantùm quanta Christi sit Majestas ac potestas intelligimus; sed etiam penitiùs muneris Christi sacerdotalis vim rationemq́; perspicimus: quòd nempe non ut antiquus ille olim, propria populum servandi potestate destitutus, alienam verè clementiam oblationibus suis sollicitet: sed ipse sua propria virtute suaq́; potestate sibi à Deo tradita populum suum servet, criminumq́; pœnis eripiat. Vnde & hic ipse D. Autor, pontificium Christi munus dignitatemq́; describens, illud rerum caput summamq́; dixit, *quòd talem habeamus Pontificem qui consederit in dextra throni Majestatis in cœlis, sanctorum Minister & tabernaculi veri, quod fixit Dominus & non homo.* Regium nempe Christi munus à sacerdotali haudquaquam reb⁹ ipsis separatum voluit Autor; quin divino prorsus consilio, huc mentis

& styli

& ſtyli aciem vertit, ut quod à cæteris ſacris Scriptoribus intactum propè viderat, ipſe in hoc pulcherrimo ſummi Sacerdotis typo, Regni Christi naturam ac proprietates penitiùs deſcriberet. Eſtq; hæc Epiſtola inter reliqua ſcripturæ ſacræ monumenta, pro ſingulari quadam & pretioſa gemma, divino munere nobis conceſſa & conſervata, æſtimanda. Fuit & illud nobis incitamento, ut poſt explicatam in argumento juſtificationis noſtræ veritatem, gradum proximè faceremus ad explicandum Christi ſacerdotium, quòd non minoribus nec paucioribus hîc quoq; divina veritas obſcurata lateat erroribus. Quotusquisq; enim eſt, qui rationem muneris Chriſti ſacerdotalis rectè perſpectam cognitamq; habeat? qui non in ipſa Chriſti morte omnem illius oblationem ſacrificiumq; collocet? Quotusquisq; eſt, qui intelligat aliam ab hoc D. Autore oblationem Chriſti expiatoriam conſtitui, quàm quâ ſe ipſum victimæ inſtar pro pec-

catis nostris cædendum obtulit? Hanc etenim vivus & mortalis in terris; illam verò redivivus & immortalis in cœlis peregit: illa Christi vita; hæc morte continetur. Quotusquisque est, qui perspiciat Christum non ante Pontificem summum penitus consecratum fuisse, eoq; nec perfectam oblationem expiatoriam peragere potuisse, quàm depositis mortalitatis exuviis, haustoq; illo æternitatis spiritu, æternus & ipse effectus esset? Iam porrò quam vim tum Christi mors cruenta, tum ejus in cœlum ingressus & coram Dei vultu apparitio in comparanda nobis peccatorum expiatione habeat; itemq; quo sensu Christus pro nobis interpellare dicatur, quóve modo, quibus conditionibus peccatorum expiationem nobis conciliet; deniq; quid ipsa peccatorum expiatio per Christum facta includat, quàm latè pateat, adeò ut nostrum quoq; complectatur officium, quàm pauci sunt qui noverint? Adeò hominum alioqui perspicacium mentes

mentes præconcepti occæcarunt errores, ut quæ ab hoc ipso Scriptore etiam apertissimis clarissimisq; prodita sunt verbis, non videant, non observent. Has ergo tenebras ut tandem clara & dilucida Epistolæ istius commentatione ab hominum oculis, si fieri queat, depelleremus, consilium cepimus. Alia nunc complura religionis nostræ mysteria ab hujus Epistolæ Autore explicata non commemoro, quæ in prolegomenis velut in typo delineata spectantium oculis subjecimus, ut vel ob hæc ipsa commentario illustrata edi quam primùm meruerit. Accipe igitur novum hoc munus, Christiane Lector, mente benevola, ipso quidem successu effectuq; fortassis parvum, sed studio & contentione non exiguum, rerum verò, quæ tractantur, pondere & dignitate maximum. Versati sumus in gravissimi Scriptoris explicatione, qui si ullus alius divinorum virorum res maximè à sensibus remotas, & explicatu, ut & ipse fatetur, difficiles perse-

cutus est; atq; ita sese subinde in profundum demergit, vel si mavis, in sublime attollitur, ut vestigia illius secuto arduum sit factu, sive ex tanta profunditate emergere, sive in tantam altitudinem animi cogitationes evehere, & quocunq; sese dederit igneus ille divinæ mentis impetus, nusquam relinqui, nusquam hærere, ubiq; promptum & expeditum adesse. Nec ducem hîc habuimus ullum, qui, in iis præsertim quæ difficilia habet hæc Epistola, primam veluti glaciem nobis fregerit, aut in tenebris facem accenderit. Vbiq; ferè nobis primis aperiendus erat aditus, viaq; tentanda, quòd eorum qui nos antegressi sunt, aliò ducerent vestigia. Tuum est Lector providere, an rectam nos ingressos viam, an erroribus actos existimes. Tuo periculo in utramvis partem errabis. Proinde affer animum rectum & simplicem, veritatis supra cætera amantem, præjudiciis vacuum. Ne protinus tanquam nova, tanquam inaudita & absurda damnaveris,

naveris, quæ tibi nova, tibi inaudita & absurda occurrent. Ea quæ dicimus, non cum aliorum judiciis, non cum vulgi inveteratis opinionibus compone, ut inde rem æstimes; sed cum Autoris divini verbis, scopo, ipsoq; orationis filo. Hinc tibi veritas petenda est, hinc de nobis ferenda sententia. Sed utram tandem in partem judicium inclinaveris, odiis certè & acerbis insectationibus in nos pugnare non debes. Nam nec nobis errare, aliósve in errorem inducere propositum est: nec veritas talibus armis indiget. Eorum est diversam secutos viam odisse, tumultuari, indignari, fremere, qui suæ non satis fidunt, quiq; idoneis rerum argumentis destituti causæ præsidium in ira viq; collocant. Non sic solent, qui veritatis probè sibi sunt conscii. Mansueti sunt, quieti, placidi, securi. Lenis & mitis sapientia verè sapientes decet. Unde meritò D. Iacobus: *Quis* inquit *sapiens & scientia præditus est inter vos? demonstret ex bona conversatione opera sua, in*

lenitate

lenitate ſapientiæ. quod ſi zelum amarum habetis & contentiones in cordibus veſtris, nolite gloriari & mendaces eſſe adverſus veritatem. Non eſt enim iſta ſapientia ſupernè deſcendens, ſed terrena, animalis, diabolica: quæ autem ſupernè eſt ſapientia, primùm quidem pura eſt, deinde pacifica, pura, obſequens, plena miſericordiæ & fructuum bonorum, absq; diſceptatione & ſimulatione. Fructus autem juſtitiæ in pace ſeritur facientibus pacem. Hunc tam illuſtrem locum vel ideo integrum inſerui, ut tandem modeſtiùs cum diſſentientibus agere diſcant, qui docti & ſapientes videri volunt. Equidem nos, ſicubi lapſi aut D. Autoris mentem non ſatis aſſecuti ſumus, amicè admoniti ultrò manus dabimus, grateſq́; inſuper accumulabimus. Porrò Commentario huic totum Epiſtolæ ipſius contextum, quamvis articulatim, inſeruimus: quo pacto etſi libellum aliquantùm auximus: hoc tamen interea, ne legentibus neceſſe ſit ſubinde ad ipſius Autoris verba aliò recurrere, compendifecimus. Secuti

veró ſumus Latinum Interpretem, niſi ſi quando nimium Latinus non eſt, aut apertè à Græco textu recedit. In cæteris verba illius retinuimus, ita tamen, ut, quoties non ſatis commodè Græca reddidiſſe videretur, alia à nobis ponè adijceretur interpretatio. Eſt verò Commentarius hic vivente adhuc Ioanne Crellio doctiſſimo literarumq́; monumentis clariſſimo viro, Collega meo deſideratiſſimo, à me confectus & elucubratus, ita ut in eruendis Epiſtolæ iſtius ſenſibus omnis mihi cum Crellio ſociata fuerit opera, idq́; ita ut ei primas hîc partes meritò deferre debeam, quod te Lector monitum volui, ut tanti viri nomine Commentarius hic tibi eſſet commendatior. Tu laboribus noſtris fruere, & ſi quid ex iis vel ad veritatis notitiam, vel ad virtutis incremẽtum profeceris, Deo refer acceptum, qui mentem tibi aperiat, teq́; per veritatis ac pietatis tramitem ad illam ſempiternæ felicitatis arcem perducat. Amen.

Vide eius com. in Matth. p. 135.

Elenchus

Elenchus locorum S. Scripturæ, qui in hoc Commentario vel toti explicantur, vel in aliqua parte illuſtrantur.

Geneſ:

Cap:	Verſ:	pag:
2	2	179.
4	4	508.
	5	508
	7	508.
	14	47.
5	22	510.
	24	510.
6	2	602
8	17	651.
14	18	274.
15	2	531.
18	5	667.
	10	527.
	12	527.
	13	527.
	14	527.
22	16	264.
	17	531.
23	4	533.
	50	603.
	55	603.
24	5	85.
27	27	249.
	47	602.
28	33	547.
	37	547.
	40	547.
29	2	58.
	37	603.
30	6	603.
31	5	663.
	19	603.
	30	603.
	32	603.
35	18	12.
38	8	306.
47	9	533.

Exod:

Cap:	Verſ:	pag:
2	14	555.
	15	ibid.
5	14	663.
12	7	557.
	11	12.
	13	557.
	22	401.
	23	557.
13	21	627.
16	15	12.
17	2	158.
19	22	628.
	24	628.
20	11	179.
	18	611.
21	6	441.

Levit:

Cap:	Verſ:	pag:
1	4	208.
4	25	674.
5	12	404.
10	1	648.
12	8	530.

1. Reg.

Cap:	*Verſ.*	*pag:*
5	3	85.
	31	47, 226.
6	3	503.
7	4	521.
	5	ibid.
	10	94.
	13	93.
	20	551.
	38	628.
8	17	240.
	18	ibid.
	23	521.
10	22	503.
	25	88.
	26	ibid.
13	32	46.
	33	ib. & 216.
	47	67.
14	2	121.
15	10	162.
	20	664.
16	2	503.
17	31	38.
19	6	240.
20	25	7.
22	12	503.
24	16	686.
26	18	129.
	20	346.

Rom.

Cap:	*Verſ:*	*pag:*
1	3	381.
	29	604.
4	13	525.
	12	ibid.
	13	ibid.
	15	96, 98.
	16	265.
	17	ibid.
	19	527.
5	2	153.
6	3	239.
	4	ibid.
7	13	346.
	17	337.
8	6	534.
	15	131, 630.
9	28	346.
10	5	339.
	21	58.
11	4	157.
	36	118.
12	19	490.
15	7	398.
	23	7
	24	ibid.
16	5	626.

1. Cor:

Cap:	*Verſ:*	*pag:*
1	6	149.
2	1	149.
3	9	250.
	19	346.
5	11	337.
6	13	604.
7	8	655.
	14	337.
	26	655.
12	11	103, 104.
	12	554.

Errata.

Pag: 107. Vers: 22. Istius. 109. 3. exiguum. 119. 27. convenit. 187. 7. calcando. 249. 17. respondere. 278. 7. causa. 351. 22. habuerit. 439. 16. suadeantq;. 497. 20. veniens: 513: 23. toleràrit. 563. 20. calamitates. 569. 23. obscurare. 580. 3. adversus.

IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.

Prolegomena.

HÆC Epistola, si ejus scopum spectes, Parænetica est. Licèt enim Auctor multa dogmata proponat: tamen eam ob causam id facit, ut Hebræos ad quippiam faciendum hortetur. Hortatur autem eos potissimùm ad constantiam in religione Christiana; à qua ne ad Iudaicam deficiant, proponit eis tum felicitatis maximæ præmium, si in illa constantes fuerint; tum gravissima supplicia, si ab ea desciverint. Hæc enim adhortatio per totam ferè Epistolam durat. In parte ejus postrema alia etiam nonnulla Christianæ pietatis officia inculcat. Quia verò divinus Autor videbat, esse nonnulla, quæ ipsorum in Christiana religione cõstantiam labefactarent, eosq; ut Legem Evangelio præferrent incitarent: ideò ea amoliri, &, ne ullam in ipsorum animis vim habeant, efficere studet. Fuerunt autem, ut apparet, duo potissimùm, quæ eos à Christi religione, ad Mosaicam avocarent: Vnum, legis & disciplinæ Mosaicæ præstantia; alterum variæ afflictiones Christianæ professionis comites. quò accedit, quòd præmium in ea propositum in longum tempus differri videatur. Præstantia legis petitur primùm ex dignitate eorum, per quos & tradita fuit, & administrata: quales erant

Scopus Epistolæ & Argumentum.

Oeconomia

les erant

les erant Angeli, Prophetæ, & inter hos præcipuus Moses, Sacerdotes. His omnibus unum opponit & præponit Christum: qui non tantùm est instar omnium, sed & supra omnes. Verùm omnium copiosissimè persequitur Christi cum Sacerdote antiquo comparationem: quâ ostendit, Christum esse Sacerdotem ad similitudinem Melchisedeci, quem Abrahamo ipso, omnibusq; ex eo prognatis, & nominatim Sacerdotibus Leviticis præstantiorem fuisse docet, ut simul Christum longè suprà illos extollat. Nam si Melchisedecus umbra quædam Christi eaq; tenuissima, tantæ fuit dignitatis, quid de ipso Christo, qui umbræ illius solidum corpus fuit, statuendum est? Deinde legis præstantia petitur ex iis usibus & commodis, quæ populo Iudaico afferebat: inter quæ erat felix illa Palæstinæ requies; cui opponit Autor veram in cœlis requiem per Christum partam: (quâ in re etiam Iosuam illum Israëlitarum post Mosen ducem obiter ac veluti in transcursu cum Christo conferre voluisse videtur:) erant item variæ peccatorum expiationes ac sacrificia; quibus opponit Christi summi Pontificis nostri, sacrificium & expiationem, quam suo sangvine peregit. Hinc in contentionem ipsius novi fœderis cum veteri delabitur. Expiationis enim & sacrificiorum vis ex fœdere pendet, & quicquid Christus tanquam Pontifex præstat, id priùs tanquam fœderis Mediator sanxit. Tertium; quod legi magnam conciliabat autoritatem, erat stupendus ille ac majestatis divinæ plenus terribi-

Evangelii cum Lege comparatio

terribilisq; modus, quo promulgata fuit; nempe quòd populus Israëliticus ad Sinaiensem montem igne fumantem, caligine circumvallatum, turbine ac procella agitatum atque trementem accesserit. Huic accessui divinus Autor, alium ad montem, res & personas longè divinissimas accessum; & promulgationi legis, in terris peractæ, promulgationem Evangelii e cœlis factam opponit. Quòd verò ad afflictiones attinet, quibus homines Christiani premuntur, has non ita graves esse docet, ut animos eorum concutere debeant; quem in finem tot exempla Deo fidentium congerit, & inprimis Christi ipsius ducis nostri exemplum proponit, ut eo confirmati, in cœpto cursu constanter pergant, & ad idem immortalis vitæ brabeum contendant: neque quòd a Deo malorum immissione castigentur, impatienter agant, animumve despondeant; sed hinc, amari se à Deo & pro filiis censeri colligant: ideoq; animum erigant potiùs, & Deo tantò alacriùs obtemperent. Moram verò istius præmii (quam tamen valde exiguam esse docet) eò æquiori animo ferant, & alios quoque qui se sequentur, eò libentius expectent, quòd & ipsi ab aliis, qui ad mortem usq; Deo fidem servarûnt, in capessendo vitæ illius sempiternæ præmio expectentur. Quis fuerit istius Epistolæ Autor, non constat; etiamsi eam divini alicujus viri esse, liquido appareat. Antiqua & communi opinione, præsertim Græcorum, (nam hanc Epistolam à Latina consvetudine non recipi, Hieronymus crebrò

De Epistolæ Autore.

An Paulus ejus Autor?

affirmat) tribuitur Paulo; quod, etsi nos non penitus approbamus, non tamen ita rejicimus, ut non veri aliquid subesse suspicemur, qua de re infrà dicemus. Cæteroquin quominus eam ab ipso Paulo scriptam fuisse credamus, styli & orationis dissimilitudo, ab omnibus, quod sciamus, doctioribus interpretibus animadversa facit. Nam quemadmodum ex faciei & vultûs dissimilitudine, diversum esse hominem apparet: sic vultus, ut sic dicam, orationis dissimilis, forma diversa, diversum autorem arguit. Paulo alia est phrasis, breves ferè & concisæ periodi, plura in ejus oratione hyperbata, sermo frequentiùs abruptus & ἀνανταπόδοτος: In hac autem Epistola est oratio plenior, planior, suis numeris constans. Neque verò habent ii, qui contrarium sentiunt, quod ad hoc argumentum respondeant, nisi unicum illud, Paulum hanc Epistolam Hebraicè scripsisse, eandem verò postea à viro quopiam diserto in lingvam Græcam versam esse. Iam si hoc falsum, & invalidum esse docuerimus, quod infra fiet, argumento nostro vis sua constabit. Illud etiam in hac quæstione non minimi videtur esse momenti, quòd nusquam in hac Epistola, quæ tamen ad Hebræos, & quidem ad Legem reditum propemodum meditantes, scripta est, Opera Fidei opponi videas. An enim Paulus hoc argumentum, quod toties, etiam cùm non ita magna causa & occasio esset, (ut in Epistola ad Ephes: 2. v. 9. factum videmus,) inculcat, quodq; maximi est mo-

menti

menti ac roboris ad homines à legis disciplina deterrendos, prætermisisset? An suis propriis armis, ut sic dicam, suo telo, quod ubique contra legem torquet, ne semel quidem usus fuisset? Neque hoc omittendum esse videtur, quod cap: 2. v. 3. Autor istius Epistolæ sese disjungat ab iis, qui doctrinam Christi ab ipso Christo audiverant, aliisq; confirmaverant, h.e. Apostolis, & sese cum iis, quibus ea fuerit aliunde confirmata, conjungat, nulla planè ejus rei facta mentione, quòd per ipsum quoque Deus, variis iisq; stupendis miraculis, varias per regiones ac loca editis eandem confirmâsset: quod in suis Epistolis Paulus, cùm est occasio, meritò nusquam reticet. Nec decuisset sanè Apostolum, qui cum auctoritate semper Hebræos alloqueretur, & in qua conservanda tantum esset situm, illud reticere, imò à se tacitè propemodum removere, quod ad muneris Apostolici dignitatem adstruendam pertineret: debuisset potiùs idem facere quod Petrus, ita 2. Epist: c. 3. v. 2. ut habent Græca scribens: Memores sitis mandati illius nostri, qui sumus Apostoli Domini & Servatoris. *Vt frustrà sint, qui hoc dicendi quadam figura excusatum volunt. Non minimo indicio & illud est, quòd Paulus omnibus suis Epistolis, & suum, & eorum, ad quos scribit, nomen præscribat: quod in hac Epistola factum non est. Nam quòd quidam ad hoc respondentes dicunt, Paulum, cùm nomen ejus Hebræis invisum esset, invidiæ declinandæ causâ id fecisse: néve ideò scriptum hoc, quia*

Pauli nomen præferret, omnem apud eos gratiam & pondus amitteret: ii non videntur animadvertere, omnes eos, qui Epistolam ad se scriptam & missam legunt, statim de ejus autore inquirere, præsertim si videant eum, qui scribit, auctoritatem quandam singularem, & divino tantùm viro convenientem, ut sanè hic Autor facit, sibi assumere. Neque enim hæc Epistola tanquam ab incerto aliquo autore missa & divulgata fuit: sed is, qui eam scripsit, omnibus constare voluit, se ejus esse autorem. Licet enim sese non nominet, sic tamen describit, tanquam iis optimè notus, imò acceptus, & apud eos gratiosus, ut pote cujus vincula & calamitates ægro & dolenti animo tulissent, quòdque suum illis adventum tanquam rem gratam brevi polliceatur, imò, ut abundantiùs pro se orent, quò tantò celeriùs iis restituatur, eos incitet. Vnde potiùs apparet, adscriptum quidem fuisse huic Epistolæ autoris nomen & eorum etiam, ad quos scripta erat: sed vel, ut olim à Latinis fieri solitum viri quidam docti tradunt, utrumque exterius fuisse scriptum probabile est, cùm præsertim ex Italia scriberetur hæc Epistola, vel saltem ita, ut à reliquo Epistolæ contextu, Inscriptio, Subscriptio, ut vocant, & Salutatio seu votum, (quod itidem hodie non extat, nec tamen ullo modo videtur prætermissum) essent disjuncta. Vnde facilè postea fieri potuit, ut Epistola sine Autoris nomine describeretur, & dimanaret, quod aliquandiu in hominum memoria hæsit: quâ

cum hominibus extincta, & illud intercidere necesse fuit. Denique addi & hoc potest, quòd appareat, Autorem hujus Epistolæ tunc, cùm ista scriberet, fuisse liberum ac solutum, & in animo habuisse ad eos, ad quos scribit, celeriter reverti. Iam verò si, ut multi, nec sine argumento, statuunt, Paulus ex vinculis illis, in quibus deductus Romam fuerat, nunquam fuit liberatus, illud de Paulo concidere est necesse. Si verò liberatus fuit, eum non retrò ad Iudæos in Asia viventes cogitâsse, sed potiùs in Hispaniam & conterminas regiones, docent illa Rom: 15. v. 23, 24. & Act: 20. 25. & illi, qui eum liberatum asserunt, ajunt Româ in Hispaniam profectum, & inde Romam rediisse, ibiq; martyrio coronatum esse.

Præcipua argumenta, quæ in contrariam afferuntur partem, & quibus Paulo hæc Epistola vindicatur, sunt duo: Vnum, tot hominum & seculorum consensus: qui sanè non est prorsus contemnendus. Vt verò ei planè cedamus, tot argumenta, quibus contrarium probavimus, & rationes tam validæ non sinunt. Plus enim rationes & argumenta roboris habere debent, quàm fama. Adde, quòd hæc fama non ita sit constans, ut non à multis in dubium fuerit vocata. Latina certè consvetudine, ut supra vidimus, ne recepta quidem fuit olim hæc Epistola; non exiguo sanè documento, eam à Paulo, idq; Româ, ut volunt ii, qui diversum à nobis sentiunt, non fuisse scriptam. quo pacto enim, non maximè Romana seu Latina consvetudine ab ipso initio Responsio ad argumẽta quib⁹ hæc Epistola Paulo vindicatur.

comprobata fuiſſet? Verumtamen dandum aliquid eſſe videtur iſti famæ, & tam antiquæ multorum opinioni;& exiſtimandum,aliquid cauſæ ſubfuiſſe, propter quam hæc Epiſtola Paulo fuerit adſcripta: quæ hæc præcipua fuiſſe videtur, quòd, licèt Paulum ipſum Autorem non habuerit, ex ejus tamen, ut ſic dicam, officina prodierit,hoc eſt,ab aliquo ex ejus ſociis & comitibus,fortaſſis etiam Pauli inſtinctu, ac, ut ita dicam,ſpiritu ſcripta fuerit. Niſi id ideò factum fuiſſe dicamus,quòd cùm homines,præſertim poſterioris ævi, verum iſtius Epiſtolæ Autorem neſcirent, nullum alium magis illâ dignum quàm Paulum, reperire potuerint: præſertim cum in hac Epiſtola de eo potiſſimùm agatur, ne ab Evangelio ad Legem tranſeant ii, ad quos ſcribitur, oſtenſâ Legis imperfectione: quod Pauli quodammodo fuit proprium. quæ cauſa eſſe potuit, cur ab ipſo etiam initio, licet aliud nomen præferret hæc Epiſtola, tamen Pauli eſſe crederetur,ac dictitaretur ab iis, qui Legis plus æquo amantes, Paulum eidem iniquiorem eſſe, & apoſtaſiam ab ea paſſim docere putabant.

Alterum argumentum ſumtum eſt ex Petri verbis, quibus in ſecunda ſuâ Epiſtola capite ultimo verſu 15. affirmat,Paulum ſcripſiſſe ad eosdem illos, ad quos & ipſe ſcribat, qui erant Hebræi: (quandoquidem ſecunda iſta Epiſtola Petri ad eosdem ſcripta fuit, ad quos & prima, quemadmodum ex initio cap. 3. iſtius ſecundæ Epiſtolæ apparere videtur.

tur.) Sed isti non vident, Petrum ibidem expressisse id, quod Paulum scripsisse dicit:nempe, ut Domini longanimitatem suam ducerent esse salutem: *quod cùm nuspiam in hac Epistola ad Hebræos extet, contrarium potiùs ex hoc argumento colligitur, dicendumq́; videtur, aliam aliquam fuisse Epistolam Pauli ad Hebræos scriptam, quæ interciderit. Ambigitur etiam, quâ lingvâ hæc Epistola fuerit scripta. Multi enim existimant, qui Paulum ejus Autorem esse credunt, eam à Paulo Hebræâ lingvâ, non quidem illâ purâ, qualis est in Scriptis V. Fœderis, sed quæ tum temporis inter Hebræos erat in usu, fuisse scriptam: ideoq́; cùm maternâ & nativâ lingvâ scripserit hanc Epistolam, elegantiori stylo, quàm aliàs scripsisse; eam verò deinde vel à Luca, vel ab alio quopiam pari elegantia in Lingvam Græcam fuisse conversam. Vt nunc demus, Epistolam hanc Hebraicâ lingvâ fuisse scriptam, frustra tamen eam Paulo vindicant. Nec enim credibile est, eloquentiorem fuisse Paulum in Lingvâ Hebræâ, quàm fuerit in Græcâ: cùm non minus illi Græca, quàm Hebraica esset nota ac vernacula, utpote homini Tarsensi, & inter Græcos æquè diu atq; inter Hebræos versato. Et ut demus, Paulum penitiùs lingvam Hebræam, quàm Græcam habuisse cognitam, ita ut magis esset gnarus selectiorum verborum & phrasium lingvæ illius, quàm hujus, ideòq; pulchrioribus verbis ac phrasibus in una, quàm in altera uti posset: id tamen fieri non potuit, ut*

An Græcè scripta fuerit hæc Epistola.

forma, ac veluti genius quidam orationis Paulinæ in utraq; lingva adeò eßet diversus, ut in una lingva oratio eßet plena, suis numeris absoluta, & inoffenso pede decurrens; in altera verò (quam tamen ita cognitam habuit, ut nunquam ei verba commoda deeße poßent) concisa, interrupta, & salebrosa. An qui in una lingva facundus est & disertus, in altera quoq;, modò ei non desint verba, sui similis non erit? præsertim quod attinet ad structuram periodorum & sententiarum inter se connexionem? Sanè videmus hunc ipsum Lucam non paucos Pauli sermones in Actis recensentem eosq; lingva Græca non Hebraica à Paulo habitos, frequentibus istic scatere Hebraismis. quo verò pacto Hebraicum Pauli sermonem, in Græcum convertens, & magis Interpretis quàm historici officio ad ipsa auctoris verba adstrictus, non ita densus Hebraismis & Græco stylo multò vicinior incedit? Sed deinde multa sunt ejus rei indicia & argumenta Epistolam hanc Græcè fuiße scriptam: & non aliunde orta est hæc opinio, eam Hebraicè fuiße conscriptam, quàm quòd crederent, Paulum ejus eße Autorem. Quia enim tali stylo Græco Paulus nuspiam utitur, sed valdè, ut dictum est, dissimili, huc confugiendum putârunt, ut dicerent, eam Hebraicâ lingvâ à Paulo fuiße scriptam, & deinde ab alio in Græcam conversam, atq; hinc istam styli dissimilitudinem inter hanc & alias Pauli Epistolas manâße. Græcè autem eam fuiße conscriptam ea indicant,

eant: Primùm quòd ex Græca versione V.T. dicta & testimonia citat, quorum nonnulla sunt talia, ut, si ex Hebræo textu citentur, ad rem non ita forent accommodata, quemadmodum videbimus Cap. 1. v. 7. Deinde quòd Cap. 9. tale argumentum nectat, quod totum innititur duplici significationi vocis Græcæ διαθήκης, quæ & testamentum & fœdus significat. at in Hebræa lingva diversa sunt utriusq; rei nomina, nec unum pro altero sumitur. Itaq; in Hebræa lingva hoc argumentum proponi nullo modo potuit. Tertiò quòd nominum Hebraicorum, quorum significatio Hebraicè scientibus non poterat non esse notissima, quæq; clarioribus verbis, quam illa ipsa sunt, quæ explicantur, in eâ lingvâ reddi posse non videntur, interpretatio in hac Epistola ponatur, & quidem ita, ut appareat, eam Autoris Epistolæ esse, non Interpretis. Nam Cap. 7. v. 3. de Melchisedeco scribitur: primùm quidem ex interpretatione dicitur Rex justitiæ: postea verò & Rex Salem, quod est, Rex pacis. *Quis est eorum, qui Hebræam lingvam attigerunt, qui nesciat, quid significet* Melchisedek *aut vox* Salem? *aut num clariora vocabula in eadem lingva ad easdem res significandas reperiri queunt? Interpretis autem non sunt verba hujusmodi. Nam cum Interpretes nominum ejus lingvæ, ex qua quippiam transferunt, explicationem ponunt, non novas hinc periodos aut sententias faciunt, ut hic fit, sed ita eam inserunt contextui, ut is constare inte-*

ger

ger poſſit, etiam ſi interpretationes illæ ex eo eximerentur, quemadmodum apparet ex Latina Interpretatione Bibliorum Vulgata. Vide inter alia Gen. 35. v. 18. Exod. 12. v. 11. & 16. v. 15. At ſecus ſe hîc rem habere quivis animadvertere poteſt, & agnoſcit docetq; Ribera, qui tamen hanc Epiſtolam Hebraicè ſcriptam contendit. Quartò, quòd major fuerit cauſa, ut Græcè potius, quam Hebraicè ſcriberetur. Multo pluribus enim eorum, ad quos dirigitur, Græcè conſcripta prodeſſe potuit, quàm Hebraicè; præſertim ſi, ut illi urgent, contra quos diſputamus, ad eos ſcripta eſt, ad quos Epiſtola Petri. Illi enim inter Græcas gentes habitabant, eâq; lingvâ utebantur. Vnde ad eosdem Petrus Græcè, non Hebraicè ſcripſit. Cur ergo Paulus ad eos ſcriberet Hebraicè? Illâ ſanè tempeſtate adeò Græca lingva fuit communis, ut plurimi eſſent Iudæi, qui Hebraicè neſcirent, pauciſſimi, vel potius nulli, in Imperio Romano, qui neſcirent Græcè. In ipſa Hieroſolyma Græca lingva valdè fuit communis. Hinc in ea Helleniſtarum Scholæ: hinc inter Iudæos multa Græca nomina, ipſorum etiam Regum ac Principum, ad quorum, ut dici ſolet, exemplum totus componitur orbis. Præſtabat ergo omnibus potius ſcribi, quàm aliquibus; præſertim cùm divini iſti viri talium ſcriptorum Autores, & imprimis Paulus præviderit ac prædixerit, Iudaicam gentem iam rejectum iri: ideò ſatius erat, ut doctrinam ſuam earum Gentium lingvâ conſignarent, quæ in Chriſtianæ fidei profeſſio-

professione permansuræ essent, utq; nobis potius, quàm Iudæis brevi perituris, scriberent. Sed hæc hactenus. Nobis sufficit scire Epistolam hanc à Spiritu Sancto dictatam fuisse, quod vel ex ipsa rerum atq; sententiarum majestate facilè intelligitur. Itaq; jam ad illius explicationem, Deo benè juvante, accedimus.

IN CAPUT PRIMUM.

IN hoc Capite fundamentum sibi sternit divinus Autor ad inferendam eam conclusionem, quam initio seq. Capitis ponit: nempe, debere nos magis attendere Evangelio, quàm Legi, propterea quòd is, qui Evangelium primus annunciavit, longè præstantior fuerit, quàm illi qui annunciaverant Legem: quod hoc Capite ostendit Autor. Et [a] *primò eum omnibus Prophetis opponit;* [b] *deinde Angelis, per quos Lex tradita fuerat, longè præstantiorem ac sublimiorem esse docet & evincit. Unde duas hujus capitis partes esse liquet.*

Argumentũ Capitis.

a ℣ 1. usque ad ℣ 4.

b ℣ 4. usque ad fin. cap:

Partitio Capitis.

V. 1. Multifariam multisq; modis, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως multoties & multipliciter. *Prius Adverbiũ indicat, Deum sæpiùs, nõ semel fuisse locutum: ita ut hæc Dei locutio in multas veluti partes dividi queat. Istud enim Adverbium*

multitu-

multitudinem partium indicat. Quot erant Prophetæ, toties Deus est locutus, imò per unum Prophetam locutus est sæpius. Posterius autem Adverbium varios & multos loquendi modos denotat, non tam ideò, quòd Prophetæ Patribus variis modis Dei voluntatem annunciaverint, quàm quòd Deus ipsis Prophetis, ac proinde in iis etiam Patribus, non uno, sed vario & multiplici modo fuerit locutus. Mosi quidem eo modo, quo nulli alii Prophetæ. qua de re Num: 12. scriptum extat v. 6. & seq. ubi etiam alii modi, quibus Deus cum Prophetis loqui soleat, enumerantur. Si quis fuerit inter vos *(inquit Deus)* Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum: at non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est. Ore enim ad os loquor ei & non per ænigmata & figuras Dominum videt. *Sic Deut. ult. cap. v. 10. dicitur, quòd non extiterit ullus in Israëlitis Propheta sicut Moyses, quem noßet Dominus facie ad faciem. Deus cum illo tanquam amicus cum amico colloquebatur & veluti familiaritatem quandam colebat. Cæteri autem Prophetæ, vel cum Angelis pro Dei Legatis & Ministris se se gerentibus, colloquebantur; vel vocem aliquam divinitus mißam auribus animoq; percipiebant: vel visiones quasdam seu rerum imagines oculis vigilantium objectas contuebantur, vel deniq; per somnia divinitus monebantur.* Olim *i.e. antiquis illis temporibus, seu ante com-*

Deus Prophetis variis modis locutus.

Mosis supra alios Prophetas dignitas.

re complura secula. Nam à tempore Machabæorum vix ullus Propheta extiterat in populo Iudaico. In quibusdam tamen, præsertim in summis Sacerdotibus, aliqua Spiritûs Prophetici vestigia nonnunquam apparuiße, ex illis Iohannis de Cajapha verbis, quæ Evangelii ejus v. 51. cap: 11. leguntur, colligi potest. Deus loquens *vel* locutus, *nempe ille summus & unicus, olim quidem Deus Israëlis, nunc verò Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi appellatus, unde & paulò pòst, locutus nobis in Filio nempe suo dicitur.* Patribus. *per Patres intelliguntur non Patriarchæ, sed tantum istorum, ad quos hic Autor scribit, majores, scilicet populus Israëliticus, qui olim, cùm Deus per Prophetas locutus est, vixit,* In Prophetis. *id est, per Prophetas, usitatissimo Hebraismo.* Dei Israëlis sub N. fœdere appellatio. *In* pro *per.*

Novissimè diebus istis, *aut*, in extremo dierum istorum; *vel*, in extremis diebus istis. *Nam utraq; lectio reperitur in diversis exemplaribus: & hæc posterior prioris est explicatio. Extremum enim dierum nihil aliud est, quàm extremi dies. Porrò dies sumuntur pro tempore. Vocat autem dies istos extremos, respectu temporis anteacti, & perinde est, ac si dixißet, in novissimis istis diebus. Novissimi enim dies sunt velut extremum quoddam temporis præteriti. Opponuntur extremi isti dies Adverbio* πάλαι, olim. Locutus est nobis in Filio. *idem nempe Deus, qui olim locutus est Patribus. Idem utrobiq; Deus loquitur, nec ullum est*

Dies pro *tempore.*

Extremi dies qui?

hac

hac in parte discrimen: sed olim per Prophetas, nunc per Filium, nempe Christum loquitur. Filium opponit Prophetis, non quòd Prophetæ etiam non eßent Dei filii: sed quòd cum Christo comparati propemodum filii censendi non sint. Adeò longo intervallo eos Christus, quâ filius Dei est, post se reliquit. Ideò κατ' ἐξοχὴν Filius Dei vocatur. Considerat autem Christum, cùm eum filium Dei appellat, adhuc ejus temporis ratione, quo nobis Dei nomine locutus est, qui iam tum Dei filius κατ' ἐξοχὴν erat, licet postea longè excellentiori adhuc ratione Dei filius evaserit, & quemadmodum antea omnes Dei filios longè superaverat, sic deinde semetipsum. Dum adhuc in terris munere Prophetico fungeretur, erat Dei filius, primò, quòd non viri alicujus opera fuerit genitus, sed tantùm Virtute divinâ. Deinde, quòd ad munus omnium sanctissimum à Deo segregatus fuerit, & in mundum missus. Hac enim in re continetur similitudo, quæ inter Deum & Christum munus suum in terris obeuntem fuit. Tale namq; munus sustinere & obire non potuit, nisi Deo simillimus sapientiâ, sanctitate potentiâq; divinâ fuißet. Quomodo enim sine rerum istarum participatione, reconditam illam & nulli ante hac, nec Angelorum, nec hominum cognitam Dei voluntatem, perfectè & annunciare & confirmare (quibus in rebus munus hoc situm erat) potuißet? Hanc etiam causam ipse Christus Ioh. 10. 36. affert, cur se Dei filium appellaverit. Tertiò, quòd jam

Fillus Dei Prophetis opponitur. Quare?

Christus κατ' ἐξοχὴν Dei Filius. etiam cùm Prophetæ munus obiret.

quas ob causas.?

1.

2.

3.

am jus habuerit ad hæreditatem Patris sui cœlestis deundam, hoc est, ad possidenda omnia, quæ in cœ- sunt & in terra, ipsumq́, adeò cœlum & terram. Quam hæreditatem postquam adiit, tum demum erfectissima ratione Dei filius evasit, quod morta- is ejus natura & conditio antea non permisit. Christus quãdo perfectissima ratione Dei Filius?

V. 2. Quem constituit hæredem univer- orum. *Pergit in Christi præstantia supra Prophe- as explicandâ. Nulla autem hac major esse potest uòd Christus sit omnium hæres.* ἔθηκε posuit, *id st, constituit.* Hæres *hic non significat eum, qui us tantum habet adeundæ hæreditatis: sed qui jam e ipsa hæreditatem, seu bona paterna crevit & pos- idet. Possidet autem non post Patrem, ut sit in re- us humanis: sed unà cum Patre.* Vniversorum. *Alludit ad unicum filium, qui solus bonorum pater- orum est hæres. Nam & Christus est unicus, seu u- igenitus Dei filius: non quòd & alii filii non sint; ed quòd tales non sint. Cùm ergò Pater sit omnium erum Dominus, ideò etiam Christus unicus ejus fi- ius omnium rerum hæres & Dominus evasit, ac roinde & Angelorum omnium, & hominum tàm iventium, quàm mortuorum. Verum sanè est, nos uoq; dici Dei hæredes & Christi cohæredes: sed unc quidem hæredes sumus in Christo, dum sumus ub Christo: aliquando verò hæredes erimus cum Christo, ac proinde nec singuli omnium, sed omnes mnium rerum ac bonorum nobis à Deo promisso- um hæredes erimus: nec ullo in Angelos, aut alii in* Christi maxima dignitas.

alios imperio potiemur; sicut Christus & solus omnium planè rerum hæreditate gaudet, & summo in omnes tàm Angelos, quàm homines imperio ac dominatu pollet. Licèt autem istis verbis significata sit summa Christi præstantia ac divinitas, & veluti cum Deo unitas: tamen simul significata est etiam Christi à Deo diversitas. Christus est filius, ac proinde est ab alio; Deus est Pater, nec ullius filius, ac proinde à nullo: Christus est constitutus; Deus est qui constituit: Christus est hæres; Deus non est hæres. Nec enim ab alio hæc, quæ possidet, accepit, sed ipse sibi ea condidit. Per quem fecit & secula. *Particula* et, *augendi aliquam vim hoc loco habet. q. d. non tantùm eum ad hæreditatem bonorum suorum omnium admisit; sed etiam in seculis condendis socium sibi adjunxit, tantiq; operis participem, imò opificem quendam esse voluit, quò non tantùm rerum omnium possessione, sed & seculorum opificio, quemadmodum unicum filium decebat, sibi quàm simillimus esset. Ait autem, quòd* per ipsum fecerit secula, *ut in hac ipsa creatione sarta tecta maneat Patris prærogativa, utpotè cùm ipse primus Autor, sive causa principalis constituatur hujus operis; Christus autem media, seu primæ, ut dici solet, subordinata. Quemadmodum enim ex eo quòd Christus Dei filius dicitur, Deo partim similis, partim dissimilis ostenditur: similis, quia ea illi insint, quæ Patri; dissimilis, quòd Pater à nullo ea acceperit, ipse verò à Patre: ita etiam in operibus,*

Christi & Dei discrimen.

Christus etiam seculorum opificio Deo similis.

Inter ipsum & Deum hac in parte discrimen.

bus, quæ ipsi tanquam Dei filio conveniunt, similis cernitur differentia. Creat quidem filius, ut Pater: sed non à se ipso, ut Pater; verùm Pater per ipsum. Hinc autem patet, non esse hic sermonem de Veteri creatione, quæ nunquam dicitur per causam aliquam intermediam fuisse peracta: sed tantùm ad eam alluditur: ad quam etiam allusit Iohannes cap. 1. Evangelii sui. Ideò iisdem verbis exorsus est historiam Evangelii, quibus Moses historiam Creationis mundi: ideò dicit, omnia esse per sermonem facta, quia & Deus olim per sermonem omnia condiderat: ideò Lucis meminit, quia etiam Deus olim primò omnium lucem condiderat, & tenebris illis intulerat. Cœterorum, quibus in nova creatione nihil respondet, ne obscura quidem fit mentio. Porrò secula *Deus per Christum fecisse dicitur, non quòd omnia, quæ unquam extiterunt secula per eum condiderit; sed quòd condiderit aliqua, nempe nova & à prioribus diversa, iisq; longè feliciora; solet enim ad speciem significandam non rarò generalis vox per Synecdochen adhiberi: quo etiam referri potest articulus voci* seculorum *in Græco præfixus, qui generalem vocis significationem ad specialem aliquam minusq; communem solet restringere. Per Christum namq; verè nova & alia secula Deus condidit, dum per eum planè novam & à priori longè diversam rerum ac mundi faciem induxit. credibile est Divinum Autorem suo more ad Græcam Bibliorum translationem, quam etiam*

Non agitur hìc de veteri creatione.

alluditur ad eam. Iohan: cap: 1. Evangelii ad eam allusit.

Ephes. 2. v. 10.

quo sensu secula per Christum dicantur facta.

Per Christũ nova & alia secula facta.

Latinus interpres secutus est, respexisse, in qua Christus apud Esaiam pater, *id est autor* futuri seculi *nominatur, quatenus Deus per eum futura quædam, eaq; valdè felicia secula conditurus erat, quod non tantum de seculis illis beatis, post mundi finem extituris: sed etiam de iis, quæ à Christi regno & totius mundi per eum facta reformatione fluere cœperunt, meritò intelligi debet. Idem erit sensus, si seculorum voce mundum intelligamus. Nam & ipse D. Autor infra eadem significatione vocem hanc usurpavit, adeò ut si rem ipsam spectes, nihil aliud hic dicat D. Autor, quàm quod Iohannes dixit,* Mundum per Sermonem esse factum, *aut Paulus,* omnia per Christum esse condita. *Deus verò per Christum mundum fecit, quatenus humanum genus, præcipuam mundi partem, per eum reformavit, novumq; ejus statum & conditionem, priore multo feliciorem effecit. Fieri enim aliquid, præsertim apud Hebræos, qui composita verba non habent, & illud dicitur, quòd ratione qualitatum quarundam sit aliud, & quod novam veluti formam ac figuram induit. Sic Psalmo 100. dicit de Deo David:* Ipse fecit nos, & non ipsi nos. *Non enim loquitur de factione ratione naturæ; sed ratione ejus qualitatis ac conditionis, quòd essent Dei populus. Sic Christus dicitur infrà cap: 3. 2.* factus, *nempe habito respectu ad Legati & Pontificis munus. Sic nos dicimur,* creati in Christo Iesu ad opera bona: *Ephes: 2. 10. Sic* nova creatura *dicitur non*

Esaiæ 9. 6.

Christus quo sensu *pater seculi futuri* dicatur.

Seculorum voce mundus intelligitur.

Mund⁹ quo pacto per Christum factus?

Hebræi cõposita verba non habent.

fieri aliquid quo sensu interdum dicatur?

non ratione novæ naturæ, ſed ratione novarum qualitatum. Plantationem cœli & fundationem terræ: *Eſa: 51. 16. vocavit ipſe Deus rerum illam mutationem, qua populus Iſraëliticus ex miſera Babylonicæ captivitatis ſorte in priſtinum ſtatum ac libertatem reſtitui debuit. At hæc rerum mutatio, quid fuit aliud, quàm tenuis quædam umbra iſtius, quâ non unus populus, ſed omnes gentes, ex Diaboli & mortis teterrima ſervitute erepti, & in glorioſiſſimam filiorum Dei libertatem per Chriſtum vindicati ſunt? Quanto ergo hæc meliori jure per* cœli *&* terræ, *& quod idem reipſa eſt* ſeculorum creationem *deſignari poteſt; imò haud dubiè myſtico ſenſu in his Prophetæ verbis deſignata fuit? Qui locus tantò rei accommodatior eſt, quòd in eo ipſi Prophetæ, plantatio cœli & fundatio terræ tribui videatur. Ait enim Deus Prophetam alloquens:* Et poſui verba mea in ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te, ad plantandum cœlos & ad fundandam terram, & ad dicendum ad Sion, populus meus *(es)* tu. *Vbi Latinus interpres, verba hæc ad Prophetam referens, vertit,* ut plantes Cœlum & fundes terram, & dicas *(nempe, nomine meo)* ad Sion, populus meus es tu. *Et ſanè cùm his verbis finis ac ſcopus deſignetur, cujus cauſa Deus & verbis ſuis Prophetam inſtruxerat, & manu ſua protexerat, res ipſa poſtulat, ut ipſius quoque Prophetæ in hac Cœli plantatione, & terræ fundatione, partes aliquas*

Plantatio cœli & fundatio terræ, quo ſenſu, dicatur?

Ipſi Prophetæ cœli plãtatio & terræ fundatio tribuitur.

fuiße agnoscamus. At quas partes? non aliàs sanè, quàm quòd eam verbis ac vaticiniis suis prædixerit, seu, ut statim additur, quòd Sioni, ad futurum illud liberationis tempus respiciens, Dei nomine dixerit, populus meus (es) tu. *Nec enim novum est, apud Prophetas præsertim, ut rerum ipsarum effectio, pro earum annunciatione, seu prædictione ponatur. At si Prophetæ ob id solum cœli plantatio & terræ fundatio tribuitur, quod de ea cecinerit ac vaticinatus fuerit; quanto magis Christo tribui debet, qui eam non verbis prædixit, aut olim futuram celebravit, sed opere ipso, Dei nomine perfecit. Illud sanè negari haud potest, mystico sensu hæc verba ad Christum referri. Atq; ita pleriq; interpretes exponunt;* referentes hæc, *ut celeberrimi cujusdam Scripturæ interpretis potius, quàm nostris utamur verbis,* ad Christum, cui Pater verba sua in os ipsius dederit, inq; mundum miserit, ut cœlum novum & terram novam conderet, hoc est, ut instauraret Eph. 1. & per sangvinem crucis pacificaret Col. 1. omnia quæ in Cœlo sunt, & in terra, perq; Spiritum suum faciem terræ renovaret, & omnia nova faceret. *Cœli ergo plantatio, & terræ fundatio Christo apud Prophetam tribuitur, quatenus per eum novum cœlum, & terra nova, id est, mundus novus, novus videlicet Dei populus,* nova, *ut idem Autor loquitur,* Ecclesia condenda, *nova rerum facies inducenda erat. Hæc autem mundi totius reformatio,*

Effectio rerum pro earum annunciatione poni solet.

Cœli plantatio & terræ fundatio Christo multò meliori jure, quàm prophetæ competit.

Musculus.

quo sensu?

tio, ex qua nova secula sunt consecuta, per Christum adhuc in terris existentem, & Propheticum suum munus obeuntem cœpta quidem est, at non perfecta. Vnde & D. Autor, ipsarum rerum ordinem secutus, primùm id posuit, quòd Deus per Christum nobis locutus sit; deinde, quòd eum hæredem omnium constituerit; deniq; quòd per eum & secula condiderit: ut vel hinc appareat, hoc postremum ex priore demum plenissimè consecutum esse. Cœptam verò dicimus mundi reformationem à Christo Propheticum munus obeunte, ideò quòd doctrinam proposuerit ad totum mundum spectantem, quamvis ab una mundi parte, hoc est, à populo Iudaico incipiendum omnino esset. Apostoli deinde, Christo in cœlos assumto, & illic in regali solio confidente, tanquam ministri successerunt, per quos Christus hanc orbis & seculorum reformationem perfecit. Nec enim suas leges & instituta proposuerunt: sed omnes Christi leges & disciplinam sese proponere & sub ejus auspiciis sese militare professi sunt. Omnia per ipsum, *nempe Christum,* facta sunt, *ait Iohannes, de rebus ad hanc mundi reformationem pertinentibus loquens,* & sine ipso factum est nihil, quod factum est. *Quis Prophetarum in eo cum Christo conferendus est? Moses exiguam quandam mundi partem, hoc est, Israëliticum populum olim reformavit, & quidem valdè rudi & imperfectâ atq; ad certum tempus duratura ratione: Solus Christus omnes populos ea ratione novos*

Mundi per Christum reformatio quando cœpta? quando perfecta? In verbis D. Autoris ordo.

Cur mundi reformatio a Christo in terris agente, dicatur cœpta?

Apostolorũ ministerio perfecta.

Nullus Prophetarum in eo cum Christo cõferendus, nec Moses.

effecit, quæ non ſolum ad mundi finem duratura, ſed etiam poſt mundi interitum, omnium perfectiſſimè initium ſumtura, nec ullum unquam terminum ac finem habitura eſt.

V. 3. Qui cùm ſit *vel* eſſet ſplendor gloriæ, *Adhuc plenius & veluti reſumto impetu, Chriſti præſtantiam deſcribit.* ὃς ὢν. *Participium* ὢν *eſt & Præſentis & Præteriti imperfecti temporis. Itaq; verti poteſt vel per Præſens, vel per præteritum Imperfectum. Quia tamen connectitur cum verbo temporis Præteriti* ἐκάθισεν, conſedit, *videtur potius per Præteritum eſſe vertendum. Itaq; deſcribit primò Chriſti præſtantiam, qualem habuit etiam in terris agens: non quòd ea ceſſaverit, poſtquam in Cœlum fuit evectus: ſed quòd etiam antea in eo fuerit.* Nam *cùm poſtea ſubjiciatur, eum purgatione peccatorum noſtrorum per ſeipſum factâ conſediſſe in dextra majeſtatis in excelſis, dubitari non poteſt, quin eadem & longè major illius poſtea extiterit præſtantia, quàm antea fuiſſet.* Ἀπαύγασμα *eſt ſplendor ac jubar ex lucido aliquo corpore promanans: ideò dicitur eſſe* ἀπαύγασμα τῆς δόξης. *per* δόξαν *enim intelligitur ipſius* Dei *lucidiſſima illa & glorioſiſſima majeſtas, cujus majeſtatis Chriſtus imago quædam ac veluti reſplendeſcentia fuit.* Cum *ipſe* Deus *ab hominibus conſpici non poſſet propter immenſam & infinitam ſuam lucem, lucis ſuæ veluti radium quendam ac jubar emiſit.*

Participiũ ὢν

Chriſti præſtantia adhuc in terris.

Splendor gloriæ quid?

emisit, & in illo hominibus majestis suæ conspectum quendam exhibuit. Hanc autem appellationem Christo tributam esse ideò multi putant, quòd divinam voluntatem, quam nemo videre potuerit, ipse nobis enarraverit, quo etiam sensu Paulus Christum imaginem Dei inconspicui vocavit: Sed nihil prohibet, quò minus hanc appellationem & descriptionem latiùs extendamus, & referamus ad universam similitudinem, quam Christus in terris vivens cum Deo habuit, & quâ Deum nobis retulit ac repræsentavit: ita ut hoc idem sit cum eo, quod de Christo scripsit Paulus, eum fuisse in forma Dei, & Deo æqualem. *Eâ erat sapientiâ, ut Dei arcana nosset, & Dei nomine oracula ederet, ac responsa daret, ut hominum cogitationes & corda cognita haberet; eâ sanctitate, ut esset sine omni macula; eâ potentiâ, ut omnibus in terris rebus, etiam Dæmonibus, ut Deus, imperaret. Hinc meritò Iohannes,* Vidimus, *inquit,* gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre. *Idem aliis verbis exprimere volens subjungit Autor:* & figura *vel* character substantiæ ejus. *Character est forma ab aliquo archetypo impressa. Deus vel hypostasis Dei, est ἀρχέτυπος: Christus est character illius, vel ἔκτυπος. Deus illi suam formam veluti impressit, sic ut nobis ipsum Deum referret, Ideò etiam ipsemet dixit:* qui me videt, videt & Patrem meum: *propterea* quòd & verba Dei lo-

Christus divinæ majestatis imago quam ob causam?

Christi sapientia.

sanctitas.

potentia.

Character quid?

Christus quare Dei character?

Hypostasis Dei pro ipso Deo.

Cur hac voce usus sit Autor?

quereretur, & opera ederet. Substantia, *seu, ut est in Græco textu,* hypostasis Dei, *sumitur pro ipso Deo, vel si mavis, pro persona Dei. Ideò autem hypostaseos voce videtur usus esse, ut tanto melius exprimeret, quid inter Deum & Christum, Deo alioquin simillimum & eum repræsentantem intersit. Christus nempe est character, Deus autem est ipsa hypostasis. Pronomen* ejus, *respicit etiam ad nomen* gloriæ, *cumq; eo non minus, quam cum voce* hypostaseos *construi debet.* Portansq; *vel* ferens omnia verbo virtutis suæ. *Videtur his verbis priora explicare voluisse: ita ut particula τε, quemadmodum etiam sæpè particula καὶ, exegetica hoc loco sit, non conjunctiva. Eatenus enim Christus Dei similitudinem ac majestatem imprimis referebat, quatenus omnia verbo suo potente ferebat: nisi quis dicere malit prioribus verbis repræsentationem divinæ voluntatis, posterioribus divinæ potentiæ, per quam divina voluntas confirmata fuit, significari. Participium φέρων, quemadmodum & superius ὢν, per præteritum tempus explicandum est. Ferre autem hoc loco nihil aliud est, quàm movere, agitare: quo sensu eodem verbo usus est Petrus 2. Ep. cap. 1. v. ult. cum ait, Prophetas à S. S. fuisse* actos, *Græcè φερομένους.* Verbum *autem Hebraica consvetudine pro jussu ac imperio sumitur, ut Psal. 33. 6. & 143. 15, 17. & 148. 8. Ferebat ergo Christus omnia, quatenus omnia ad ejus nutum*

particula *et* sæpè exegetica.

Ferre quid hoc loco significet?

Verbū pro jussu.

Christi adhuc in terris agentis potentia ac divinitas.

tum

tum ac placitum movebantur; nihil erat, quod ejus imperio non cederet, non pareret. Illo jubente quiescebant maria, ceßabant venti, diffugiebant morbi, redibat vita, cedebant spiritus immundi. Ferebat autem omnia τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. *Pronomen* αὐτοῦ, *si sensum spectes cohæret cum voce* ῥήματι, *non cum voce* δυνάμεως. Verbum *autem* potentiæ *per Hebraismum est verbum potens. Ferebat omnia suo potenti verbo.* Non *magno aliquo conatu & molimine opus fuit, ut Christus omnia moveret: solo nutu ac verbo cuncta peragebat: quod planè divinum est, & meritò is, qui id facit, Dei ipsius character & effigies nominatur.* Verbum potentiæ, quid?

Talis autem nullus hominum extitit, qui virtute in se semper residente, quotiescunq; vellet, cuncta unico suo nutu ac verbulo, ut sic dicam, moveret. Huc facit, quod Mathæus de Christo scriptum reliquit, eum ejecisse spiritus verbo, & omnes malè habentes curasse. *Unde & Centurio ille ad Christum,* Domine tantùm dic verbo & sanabitur puer meus. Per se ipsum purgationem peccatorum nostrorum faciens, (*Græcè* ποιησάμενος postquam fecisset) *Adhuc explicuit Christi dignitatem, quam habuit etiam in terris existens: ab ea transire volens ad illam, quam post mortem consecutus est, quia vix poterat ad eam transire, nisi mortis quoq; mentionem faceret, quæ Christi tantam dignitatem & præstantiam ignominiâ* Christo nullus hominum cōparandus.

à Christi dignitate quam in terris habuit, ad eam quā in cœlis obtinuit, transitus.

miniâ summâ & dedecore obscurare videbatur, ita Christi mortis meminit, & in eam verbis complectitur, ut ostendat, quantus & quàm ingens fructus ex eâ in nos manârit; & sic fructûs ac utilitatis magnitudine & pondere, omnem quæcunq; in Christi morte videtur esse infirmitatem & ignominiam obruit, eamq; in Christi decus summum gloriamq; convertit. Per seipsum, *id est, se ipsum offerendo, non quemadmodum Pontifex Legalis faciebat, qui alius erat à victima, quam offerebat. Christus & victima simul est, & Sacerdos, qua de re infra. Istis enim verbis oblationem Christi significari, effectus is qui adjungitur, id est,* purgatio peccatorum, *indicat. Peccata enim oblatione & sacrificio purgabantur. Oblatio autem non est idem quod mactatio. Mactatio est tantùm antecedens oblationis, & ad oblationem præparatio, ac sacrificij quoddam initium. loquimur enim de oblatione, non qua vivum animal, ad ostium seu facies tabernaculi conventus, ut scriptura loquitur, adduci, & sic Deo primùm veluti sisti debuit, Levit. 17. sed quæ cæso animali ab ipso sacerdote fiebat. Ideò etiam apud Ezech. cap. 44. v. 10. & seq. legimus, Levitas, qui à Deo recesserant, ita fuisse punitos, ut hostias quidem mactarent, sed munere Sacerdotali minimè fungerentur, nec Deo sangvinem & adipem offerre possent. In oblatione autem rei viventis tacitè includitur & ponitur mactatio. Res enim vivæ seu animalia offerri Deo non poterant, nisi prius*

Christus & victima simul & Pontifex.

Oblatio nō idem quod mactatio.

In oblatione rei vivētis tacitè includitur mactatio.

priùs mactarentur. Sive enim ſangvis eorum tantùm offerendus eſſet, ſive adolendus adeps, ſive integra comburenda, mactari ea opus fuit. Ideo etiam Divinus Autor, mortem, veluti neceſſarium antecedens, in hac Chriſti oblatione incluſit. Oblatio autem hæc Chriſti, apparitio ejus eſt coram vultu Dei pro nobis, per ingreſſum ejus in ipſum Cœlum (quod in hac comparatione Sanctis illis Sanctorum reſpondet) mortis interventu ſangvinisq; proprii fuſione, facta. quemadmodum infrà ipſe D. Autor docet cap. 9. 24. Ingreſſui Pontificis in ſancta, reſpondet ingreſſus Chriſti in Cœlos: Victimæ, quæ mactabatur, reſpondet Chriſtus ipſe mactatus: oblationi ſangvinis, reſpondet Chriſti ipſius per ſangvinis fuſionem in Cœlum ingreſſi, & immortalis effecti, coram Deo pro nobis apparitio. Morte enim, quam pro peccatoribus ſubijt, eamq; conſecuta immortalitate, victima hæc ita præparata fuit, ut Deo penitus allubeſceret, ejusq; conſilio ac intentioni planè accommodata, & ad peccatorum noſtrorum expiationem peragendam aptiſſima eſſet. Nam morte quidem & cruce ſua, non modo teſtatus eſt Chriſtus, quanto humani generis amore flagret, & quantopere eorum qui peccarunt, ſalutem cupiat, ſed etiam ita per eam exercitus & imbutus fuit, ut in aliorum malis ac doloribus facilè miſericordia commoveri poſſit, & ad opem iis promptè ferendam, eosq; ab interitu vindicandos, ſingulari ratione propendeat. Immortalitate verò id

Oblatio Chriſti quid?

conſe-

consecutus est, ut in sancta illa cœlestia ingredi, & illic coram vultu Dei perpetuo apparere, potestateq; sibi concessa peccata nostra perfectè expiare, eorumq; pœnas in perpetuum auferre possit. Porrò in apparitione continetur interpellatio. Interpellatio enim latius patet, quàm ut tantum preces pro aliquo adhibitas significet; referriq; potest ad multa alia, quæ fiunt ut alter liberetur, sive sint preces, quæ offeruntur, sive alia dona & munera. Vnde nec in Hebraico textu uspiam de antiquo Sacerdote legimus, quod in expiandis peccatis preces adhibuerit pro populo, aut quopiam ex populo. Ex hac autem Christi oblatione consecuta est purgatio peccatorum nostrorum. Per purgationem peccatorum h. l. significatur ablatio reatûs & pœnæ peccatorum: quemadmodum etiam per oblationem à Pontifice Legali factam, auferebatur reatus & pœna peccatorum omnium, quibus tum expiatio erat concessa. Notandum autem est, aliter se rem habere in oblatione & sacrificio Christi, quod ad ablationem ipsam peccatorum attinet; aliter in oblatione & sacrificio legali. Ex hoc enim protinus ipso actu sequebatur ablatio peccatorum, quia cæteræ conditiones ad eam rem necessariæ jam ponebantur: ex Christi autem oblatione non aliter sequitur ablatio peccatorum, quàm quòd vim & efficaciam habeat ad omnia peccata nostra tollenda: effectus autem non ante consequitur, aut consecutus non aliter permanet, quàm si nos vicissim officium nostrum

Interpellatio latiùs patet quàm ut preces pro alio adhibitas notet.

Purgatio peccatorum quid?

Diversitas inter Christi & Pontificis antiqui oblationē, ratione purgationis peccatorum

facia-

faciamus, id est, in Christum credamus eiq; obtemperemus. Verùm quia Christi sacrificium & nos movet ad fidem ac obedientiam Christo præstandam, eamq; in nobis efficit ac producit, & tum Christo potestatem omnia peccata nostra auferendi, tum nobis jus peccatorum veniam adipiscendi conciliavit; quibus ex rebus, si nos officium nostrum faciamus, necessariò effectus ipse consequitur: ideò oblationi Christi simpliciter ablatio peccatorum nostrorum adscribitur. In Lege aliter se res habebat, quia ejus populi peccata expiabantur, qui jam sub lege vivens officium faceret: sed sub Evangelio, Christi oblatio officium nostrum antevertit, & nos ad illud movet ac impellit, quo à nobis præstito, tum demum effectu ipso ex oblatione Christi, ablatio peccatorum nostrorum consequitur.

Christi sacrificium nos movet ad fidem & obedientiam.

Participium quidem ποιησάμενος necessariò non arguit, Christum antequam consedisset in dextera throni Dei, nedum adhuc in cruce, purgationem peccatorum nostrorum peregisse. Participia enim Indefinita, quando præteriti temporis verbo adhærent, non semper per præteritum, sed sæpè per præsens tempus efferri debent. Cujus rei multa occurrunt exempla inter alia vide cap: 6. 13. & 11. v. 9. 2. Pet: 2. 6. imò sequenti statim versiculo hujus rei exemplum habes. Dicitur enim Christus consedisse in dextera Dei, tantò præstantior γενόμενος τῶν ἀγγέλων: non quasi eum ante sessionem in dextra

Participia indefinita aliquando per præsens tempus efferri debét.

Dei

Dei præstantiorem iam factum fuiße velit dicere," *sed quòd per hanc ipsam præstantior evasißet, quo etiam modo loquitur idem Autor cap: 9. 12. Sed nihil tamen facit, quominùs concedamus, Autorem hunc velle dicere, Christum priùs peregiße purgationem peccatorum nostrorum, quàm consedißet in dextera throni Dei. Priùs enim Christus cæleste illud tabernaculum est ingreßus, & Deo se, ut sic dicam, morte interveniente, stitit ac præsentavit, quàm in dextera throni Dei consideret. Per illum autem suum in cœlos ingreßum & suiipsius oblationem Christus peccata nostra expurgavit, id est, id fecit, unde plenissima peccatorum nostrorum ablatio seu remissio ex parte Dei statim est consecuta, & à Deo veluti obtenta: quandoquidem ipse Christus Pontifex noster, qui seipsum pro nobis obtulerat, omnem illico peccatorum pœnas à nobis auferendi potestatem est adeptus, quo ipso Deus, quantum in se erat, peccata nobis remisiße censendus est. Quod in hac Epistola diligenter observari debet, ut tantò meliùs collationem Christi & ejus oblationis, cum Sacerdote legali & ejus oblatione intelligamus. Alio modo Deus expurgat peccata; alio Sacerdos; alio victima; alio deniq; is, qui victimam pro peccato suppeditat. Deus maximè propriè: illius enim est & reatum & pœnam peccati tollere: Christus, quatenus est Rex & supremam à Deo potestatem habet, hoc modo, quo Deus, peccata tollit: sed quatenus fuit mactatus; quatenusq; deinde in cœli adyta*

Quo pacto dici jure possit Christus priùs peccatorum nostrorum purgationẽ peregisse, quàm à dextris Dei cõsederit?

Diversis rebus diversimodè peccatorum expiatio tribuitur.

adyta ingreſſus, ſeipſum obtulit ſeu præſentavit Deo, & ſic coram Deo apparet, & pro nobis interpellat; eatenus peccata noſtra tollit ut Sacerdos. Chriſtum cum Sacerdote Legali tacitè conferens Autor, oſtendit differentiam inter hunc & illum, quòd ille quidem ſeipſum obtulerit; hic verò non ſeipſum, ſed ſangvinem animalis mactati: nunc præſtantiam Chriſti ſupra omnes Prophetas & ipſum Moſen, atq; adeò ſupra Angelos univerſos, cum quibus deinde Chriſtum peculiariter comparat, oſtendere volens, concludit & terminat ea quæ adhuc de Chriſto dixit, eo, quod in ipſo eſt omnium maximum & diviniſſimum, cùm addit: conſedit ad dextram throni majeſtatis. *Quibus verbis Chriſtum planè conjunxit & quodammodo æquavit cum ipſo Deo. Pontifex legalis, cùm ingrederetur in ſancta, in quibus Deus habitare & Cherubinis inſidere dicebatur, non conſedit unà cum Deo inter Cherubinos: ſed tanquam miniſter, ſummâ cum veneratione divinæ Majeſtatis, ſangvinem cum quo fuerat ingreſſus, offerebat & ſpargebat. At Chriſtus Ieſus in ipſa cœli adyta ingreſſus, non tanquam miniſter & ſupplex coram throno Dei manſit, ſed in dextera throni iſtius conſedit. Nec eminentiæ hujus tantæ obliviſcitur Autor infrà, ubi ex profeſſo Chriſtum cum Pontificibus Aaronicis confert, & iis præfert; quin præcipuum id eſſe affirmat in quo præſtantia Chriſti maximaq; dignitas eluceat. Vide init. cap. 8. & cap. 10. v. 12.* Thronus majeſtatis τῆς

Quid in Chriſto omnium maximum & diviniſſimum.

quantum inter Chriſtum & Pontificem antiquum interſit.

μεγαλωσύνης, *significat thronum Dei ipsius summâ majestate venerabilem. Alia exemplaria habent simpliciter;* ad dextram majestatis, *quæ si sequamur, post vocem* majestatis, *vel subaudienda est vox* Dei, *q. d. ad dexteram majestatis divinæ, aut ad dextram Dei cujus summa est majestas: vel vox* majestatis *ipsum Deum per metonymiam adjuncti significat; quemadmodum etiam in tali locutione* virtutis *vox seu* potentiæ *apud Matth: 26. 64. accipi videtur. Considere autem* in dextra, ἐν δεξιᾷ, *est considere* ad dextram, *ut & Latinus cõvertit Interpres, seu, à dextra alicujus manu vel parte, sive latere. Cum autem Christus dicitur ad dextram Dei consedisse, non est intelligendum ipsum ita dextrum assidere Deo, quemadmodum præcipui Regum ministri ac consiliarij Regibus: sed ita, ut una cum Deo Patre regnet. Paulo enim 1. Cor. 15. v. 25.* ad dextram Dei sedere *idem est quod* regnare; *ut verba ipsius cum verbis Psalmi 110. v. 1. conferenti patet: regno autem opponit,* tradere regnum Deo & Patri *eiq;* subjici. *Sedere igitur ad dextram Dei dicitur, quatenus absoluta potestate in Dei populum & propter hunc in cætera omnia gaudet, adeò ut auctore Paulo Deo Patri subjectus non sit; sed pro suo arbitrio ac voluntate, in iis omnibus quæ Legibus divinis planè definita non sunt, cuncta gubernet: quæ verò Legibus divinis sunt constituta, ipse perficiat & ad effectum perducat. Nam si olim tanta fuit Israëlitico-*

Vox majestatis ut & potentiæ pro ipso Deo.

Quo pacto Christus à dextris Dei considеat?

quid per id significetur?

rum

rum Regum, qui Christi typi & umbræ quædam fuerunt, dignitas & majestas, ut leges divinæ ad æqualitatem juris inter omnes Israëlitas stabiliendam pertinentes per Mosen traditæ, eorum dignitati ac sublimitati cedere coactæ fuerint: quemadmodum apparet ex regio jure, quod Israëlitis Deus per Samuelem denunciaverat, (qui non contenti se Deum habere pro Rege, aliarum gentium more hominem pro Rege dari sibi petierant 1. Reg. 8. v. 11. & seq.) Si inquam tanta fuit Israëliticorum Regum majestas, quantò magis dicendum erit, non solùm Christi majestati veteres illas Mosaicas Leges ac ritus jure meritoq; cedere debuisse: sed etiam totum id quod Novi Fœderis legibus aut decretis divinis penitus definitum non est, in ejus manu ac potestate positum esse. Inter Christum & Reges Israëliticos cõparatio.

Hic quæri potest num Christus respectu solius Dei dexter & quidem æquali gradu sedere dicatur; num verò respectu aliorum, qui veluti à Dei sinistris considentes considerari possint, sic, ut Deus quasi medius altiorq; cũctis spectetur: nõ quòd aliqui sint, qui à Dei sinistris, pari alioquin altitudinis aut sublimitatis cum Christo gradu sedeant; (id enim Christi majestati repugnaret, cùm omnes throni & omnes omnium dignitates ac nomina sint pedibus ejus subjecta) sed quòd assidere possint, & saltem mente concipi? Si posterius hoc amplectamur, sessio à dextris Dei significabit honorificentissimum altissimumq; post Deum locum, quo excepto nullus eminentior ac sublimior esse & cogitari que- An Christus solius Dei respectu dexter considere dicatur an aliorum? Christi majestas.

at. Si prius: dicendum foret, Christum saltem aliquo respectu priorem habere in regenda Ecclesiæ locum, quàm ipsum Deum. Illi sententiæ plerique videntur adstipulari. Nam ut verbis utar unius ex doctissimis Pontificiorum sacræ scripturæ interpretibus: Thronus regius, *inquit, (talem autem Dei thronum hoc loco statuit)* ubicunque sit, dignissimus locus censetur & amplissimus; & extra comparationem cum aliis est. Ceteræ sedes inter se comparantur, & altera alterâ censetur honorificentior: Regia sedes non censetur cum illis, sed ab ea honos & dignitas egreditur ad reliquas; ut illæ sint ampliores quæ illi aut propiores sunt, aut meliori in loco respectu ejus collocatæ. Rex enim ubicunque sit, amplior & honoratior omnibus est. Rex autem quem maximè honoratum vult, ad dexteram suam collocat: *3. Reg: 2.* Rex surrexit in occursum matris adoravitq; eam, & sedit super thronum suum, positusq; est thronus matri Regis, quæ sedit ad dexteram ejus: *& Psal: 44. (45.)* Astitit Regina à dextris tuis in vestitu deaurato. Ita, ut jam diximus, electi ad Christi dextram, damnandi ad sinistram constituuntur. *Verùm in alteram sententiam magis inclinat Iohannes Maldonatus, qui inter Interpretes sacrarum literarum Pontificios, quos vidimus, ordinem ducere jure censendus est. Ita enim inter alia scribit ad Mat: 16. v. 19.* Valdè meus

Franciscus Ribera Iesuita.

Iohannes Maldonatus Iesuita.

meus in eam ſententiam animus inclinat, ut exiſtimem, per dextram non ſolùm æqualitatem, ſed quiddam etiam æqualitate majus ſignificari: non quòd Filius quippiam majus quàm Pater, habeat: ſed quòd majorem præ ſe,ſi officii functionem conſideremus,dignitatem ferat; cùm ad dexteram i. e. regali in ſede ſit,Eccleſiam inde gubernans,donec Pater ponat inimicos ejus ſcabellum pedum ejus: ſicut in judicio non habebit quidem re ipſa majorem, quàm Pater, honorem, non majorem poteſtatem; ſed majorem tamen oſtendet ac præ ſe feret: quia ipſe, non Pater, Iudicis viſibiliter officium exercebit. Omne enim judicium Pater dedit Filio. Ioh. 5. v.22. Moveor conſvetudine loquendi, unde ſine dubio metaphora iſta ad dextram Dei Patris ſedendi tracta eſt. Cum tres ſimul ſedent, omnium more gentium, qui honoratiſſimus eſt, ſedet in medio: cum autem ſedent duo, qui honoratior eſt, ſedet ad dextram. Exemplum eſt.3.Reg 2. 19. ubi cum Bethſabee mater Salomonis Regis eum inviſeret, iuſſit Salomon ad dexteram ſuam alterum poni thronum, in eoq; ſedere matrem, ut eam ſuperiorem agnoſceret. Animadverto autem in S. L. nuſpiam Spiritum Sanctum, ſed ſolum Patrem & Filium dici ſedere; quòd ſedere, ut dixi, gubernare ſit, & non Spiritus S. ſed Pa-

ter & Filius dicuntur gubernare, gubernare inquam, extrinsecus. Cùm ergo solus Pater & Filius sedeant; & Filius ad dextram Patris sedere dicatur, significatur honoratiore quodammodo esse loco: non quòd re ipsa major sit; sed quòd cùm Regis officium exerceat, majorem præ seferat dignitatem. *Valdè quidem urgent Maldonati verba: sed tamen illinc pugnat ratio, quæ etiam nobis ipsis tacentibus, omnium animis statim occurrit, nempè, quòd absonum prorsus videatur, Christum quodam modo honoratiore loco sedere, quàm Patrem: cum præsertim Pater Christi Deus ac caput esse dicatur, & Christus imperium ab illo acceperit, itaq; illud administret, ut Deus per ipsum omnia facere ac regere, ipsũ deniq; ultimum judicium, in quo majestas Christi regia maximè elucebit, unde & Christi regnum dicitur 2. Tim: 4. 1. quodque vel inprimis dicto loco Ioh: 5, 22. à Maldonato adducto intelligitur, per ipsũ peracturus esse dicatur. Act: 17. 31. Rom 2. 16. Atque ut alia taceam, in Apocalypsi solus Pater tanquam in throno sedens consideratur, & ea ratione ab Agno distingvitur, licèt is in medio throno esse dicatur.* Sedenti in throno, & Agno, *acclamant omnia & cœlestia & terrestria. Vide cap: 5. 6, 7, 13. 6, 16. 7, 10, 15, 17. Licèt autem Maldonatus sententiæ suæ duritiem eo emolliat, quòd addat vocem* quodammodo, *aut,* non reipsa *Christum Patre majorem esse dicat, sed majorem ostendere ac præseferre*

Utra sentẽtia alteri præferenda videatur?

se ferre dignitatem: tamen neutrum sufficere prorsus videtur ad phraseos hujus vim exhauriendam. si sedere ad dextram sit honoratiore loco sedere; & prius illud absurditatem non prorsus tollit. Majestas enim Patris prohibere videtur, quo minus aliquo etiam modo Christum honoratiore, quàm Patrem, loco sedere dicamus. Quid igitur dicemus? In re quidem difficili ac sublimi ignorantiam fateri turpe non ducimus; sed interea conari debemus, ut difficultatem illam aliqua ratione tollamus, &, quod magis est vero consentaneum, probemus. Diximus autem iam antea, videri posse Christum ratione dignitatis comparari potiùs cum aliis, quàm cum Deo: non quòd alii ad sinistram æquali cum Christo gradu Deo assideant; sed quòd assidere possint & ita considerari queant. Cur autem cum iis, licèt ii reipsâ non extent, conferatur Christus, in causa esse videtur sensus ejus loci in quo ea phrasis primùm extat, literalis ac terrenus. De Davide enim, quod & alii ante nos agnoverunt, primo seu typico sensu Psalmus loquitur. Nam licèt David ejus Autor fuerit, & mystico sensu is ipse, ut Christus docet, Christum Dominum suum vocet: tamen ita fuit compositus hic Psalmus, ut à populo, aut ab uno quoque è populo tunc caneretur de Davide. Davidem verò Deus inter omnes reges ac principes terræ ad dextram suam, h. e. omnium honoratissimo loco collocavit, & primam imperii sui, quod in terris habuit, partem ei concessit, nimirum regium im-

Difficultas hujus quæstionis?

David sensu typico a dextris Dei sedisse dicitur.

Christus Davidis antitypus.

perium in suum populum. Quia ergo & Christus Davidis antitypus imperium habet in populum Dei, & quidem cœleste, ac primus post Deum est, locoq; honoratissimo; ideò ad dextram ipsius in cœlis consedisse dicitur. Hoc nisi statueretur, aut dicendum foret, Christi thronum quamvis Deo dextrum proximumq;, tamen Dei ipsius throno veluti inferiorem cogitandum spectandumq; esse: quod ejus majestati summoq; imperio, propter quod ne Deo quidem Patri nunc subjectus esse, ut vidimus, statuitur, non congruit: aut fatendum, Christum saltem aliquo respectu priore loco sedere quàm Deum Patrem, nempe quatenus Deus non solùm ipsi gubernandam Ecclesiam commisit; sed etiam absolutam, eo quo superiùs diximus pacto, potestatem illi concessit, sic ut illi nullo modo intercedere velit. Sed utrovis sive primo sive postremo modo id accipias, patere inde potest, quanta majestas quantaq; sublimitas hac sessione Christi ad dextram majestatis Dei significetur, quàmque deinde merito ex ea Autor divinus Christi longè majorem quàm Angelorum præstantiam excellentiamq; colligat. In excelsis. Non in terris; sed in cœlis. Per ista enim excelsa, cœli illi altissimi etiàm alibi significantur, & Paulus Christum in dextra Dei, in cœlestibus, nempe locis, collocatum esse apertè scribit. Si Christus cum Pontifice hìc tacitè compararetur, habebitur ratio illius throni Dei qui erat in sanctis sanctorum: in quo Deus insidere dicebatur, quia peculiari ratione illic præ-

Christi absoluta potestas.

Excelsa, pro cœlestibus locis.

lic præsens erat; qui thronus erat in terris, non verò in cœlis. Christus autem in cœlis consedit ad dexteram throni Dei. Si verò cum Rege Israëlitico, & imprimis cum Davide, qui primus non à populo efflagitatus, sed ab ipso Deo ultrò rex fuit constitutus, Christus comparetur; tacitè significabitur, Davidem quidem etiam à dextris Dei consedisse, quatenus nimirum primum & dignissimum locum post Deum, ac regnum in populum divinum adeptus erat, unde & primogenitum eum posuisse. *Deus dicitur,* excelsum præ regibus terræ: *Ps. 89.28, sed consedisse in terrà, non vero in cœlis, quòd ejus solium & in terris fixum esset, & ad cœlestia sese non porrigeret, sed tantùm ad aliquam terræ hominumq; in ea degentium partem pertineret, & terrena ratione administraretur, & ratione terrenorum duntaxat principum, primū post Deum locum obtineret, non verò respectu cœlestium. Potest autem David considerari sedens à dextris Dei vel respectu aliorum Principum Israëliticorum; vel respectu aliorum in terris Regum. Si priori respectu, tam latè id extendetur, ut non solùm honorificentissimum inter eos post Deum habuisse locum; sed etiam in eos regnum imperiumq; exercuisse significetur. Si posteriori respectu, eatenus dicetur à Dei dextris consedisse, id est, primo inter omnes Reges loco, quòd regnū fuerit adeptus in Dei populum peculiarem; ac proinde tale, quod omnium aliorū regnorum primum ac nobilissimum dignissimumq; esset.*

David à dextris Dei in terris, non in cœlis sedet.

Quo pacto à dextris Dei sedisse considerari possit David?

V. 4. Tanto melior *vel* præstantior Angelis effectus *Adhuc Christum opposuit Prophetis, & tacitè etiam Pontifici Legali, docuitq; illum esse longè præstantiorem istis omnibus, utpote qui consederit in dextera Dei in cœlis seu cœlestibus (intellige locis) ut Paulus loquitur, quo veluti monitus D. Autor, transit ad comparandum Christum cum Angelis, eumq; Angelis longè præstantiorem effectum esse demonstrat. Notanda igitur est hæc Autoris divini thesis, ut sciamus quò dirigantur omnia Veteris Scripturæ testimonia, quæ usque ad finem Capitis ab ipso afferuntur; nempe huc, ut evincat Christum Angelis præstantiorem esse effectum, & quidem ab eo tempore, quo consedit ad dexteram Dei. Huic thesi argumentum evidens statim annectit, dum ait:* quanto differentius *vel* præstantius præ illis nomen hæreditavit. *q. d. ex ipso nomine quod adeptus est Christus, colligere potestis quantum inter ipsum & inter Angelos intersit. Contendite Christi nomen cum Angelorum nomine, & hinc facilè colligere poteritis, tanto Christum Angelis præstantiorem evasisse, quanto nomen ejus Angelorum nomine majus est & augustius. Nam per* Nomen *istud non videtur esse intelligendum vel imperium, vel etiam dignitas; quemadmodum alibi in S. L. contigit. Etenim, quò minus per nomen imperium intelligamus, id obstat, quòd argumenta peti debeant ex rebus notioribus, quàm sit id, quod probandum est. At apud eos, qui* Chri-

Ad Christũ cum Angelis comparãdum transitio.

Verborum Autoris thesis notanda.

I. Autoris argumẽtum

Quid per nomẽ Christi hîc intelligat Autor?

Non significari imperium.

Christum Angelis esse præstantiorem dubitabant, aut etiam non putabant, æquè dubium ac ignotum erat Christum adeptum esse majus ac dignius imperium, quàm haberent Angeli. Multo minus autem per nomen dignitas intelligi potest. Nam hæc Autoris D. comparatio videretur esse tautologica. Quid enim aliud est præstantiorem esse effectum Angelis, quàm majorem præ illis dignitatem sortitum esse? Quare per nomen intelligi debet titulus & appellatio, quæ conditionem & statum alicujus notet & significet. Ex ejusmodi enim titulis, præsertim à Deo datis, cujusq; dignitas facile apparet & colligitur. Iam videamus qualem titulum habeant cœlestes illi Spiritus: Angelorum nimirum, hoc est, legatorum seu nunciorum. Ex hoc titulo ipsorum dignitas ac conditio cuivis patere potest. At Christus qualem honoris titulum est adeptus? Vocatur Dei filius; ita ut hæc appellatio illi propria evaserit, & quandocunq; Dei filius simpliciter nominatur, nullus alius intelligitur, quàm Christus. At quis non videt, quantum intersit inter appellationem Angeli, & inter appellationem Filii unius respectu, nempe, Dei. Tantum ergo etiam interest inter Angelos ipsos & inter Christum. hæreditavit, vel sortitus est. Hoc verbum indicat, Christum nomen istud nec naturâ sine Dei beneficio, nec ab æterno habere. Ostensurus verò D. Autor longè præstantius nomen quàm Angeli consecutum esse Christum, subjicit:

> nec dignitatem.

> Quid ergo?

> Christi appellatio, ex qua dignitas ejus maxima colligitur.

> Christ⁹ nomen Filii Dei beneficio habet.

V. 5.

V. 5. Cui enim dixit aliquando Angelorum: filius meus es tu, ego hodie genui te? *Appellantur quidem aliquando in Scriptura Angeli: filij Dei, ut apud Iob. cap. 1. sed, ut omittam eos nunquam hoc nomine ab ipso Deo legi compellatos; multo minus id est, si in genere & in commune filij Dei nominentur, quàm si unus aliquis inter reliquos omnes peculiariter Filius Dei vocetur. Sic & omnes Christiani in commune Filij Dei appellantur; & tamen longè à Christo absunt, quippe qui solus inter omnes Filij Dei nomen peculiari jure mereatur. q. d. divinus Autor: quem unquam Angelorum Deus peculiariter & à reliquis sejunctim ac seorsim filium suum vocavit, sic, ut hanc appellationem illi veluti propriam fecerit? Atqui hoc contigit Christo, quemadmodum Psalmo secundo legimus. Hunc enim Deus illic ita alloquens inducitur:* Filius meus es tu, ego hodie genui te. *Notari hîc debet D. Autorem a negato, ut in Scholis loquuntur, scripturæ testimonio argumentum suum ducere. Ideò enim negat ullum unquam Angelorum his aut similibus verbis à Deo compellatum fuiße, quòd id nuſpiam in Scriptura sit expreßum. Nec enim ex eo quod sibi peculiariter revelatum sit argumentatur; cùm & ubiq; Scripturæ testimoniis pugnet, & hoc argumentum per interrogationem ita proponat, ut appareat etiam illis ipsis ad quos scribit, præsertim ita monitis, rem fore aut eße manifestam: unde autem, nisi quia id nuſpiam Scriptura*

Angeli interdum filii Dei appellantur.

etiam Christiani

Verborum Autoris sensus.

D. Autor a negatione testimonii argumentatur.

ura teſtetur? Idem facit hoc ipſo capite infra v.13.
imili ratione argumentatur etiam cap. 2. v. 16.
um ait: non enim δ᾽ἅπτȣ, *id eſt,* ullibi ſanè An-
elos apprehendit. *q. d. nullo ſcripturæ loco id*
ontinetur, ac proinde nec dici debet. Vnde liquet
rgumenta etiam ex negato Scripturæ teſtimonio
liquando duci poße, nempe cum agitur de rebus
aud exigui momenti, quæq́ tam inſignes ſint, ut
eriſimile non ſit eas Spiritum S. prætermißurum
uiße; quippe quarum notitia multùm lucis afferre,
osq́ in divina voluntate aut Majeſtate cognoſcen-
la haud parum juvare poſſit. Pronomen tu *vim*
abet cæteros omnes præter Chriſtum excludendi
& à tituli iſtius participatione arcendi, q. d. tu, &
on alius: ut vel inde appareat, Chriſto filij Dei ap-
ellationem peculiariter convenire. Quid autem
is verbis ſignificetur, cùm ad Chriſtum referuntur
nyſticè, ex eorum ſenſu literali, ad Davidem ſpe-
ctante, facilè colligi poteſt. His enim verbis, quem-
admodum ex Pſalmo ipſo apparet, David Rex po-
uli divini conſtituitur. Quare Filius *nempe Dei*
h. l. ſignificat eum, qui imperium ac potentiam,
eamq́ in terris ſummam accepit: quemadmodum
& Iudices Pſal. 82. & Dii, & filii altiſſimi *ean-*
dẽ ob cauſam vocantur. Et *ſanè meritò. Deus enim*
propter ſupremum imperium ac potentiam Deus di-
citur: quare ij, quos hac in parte fecit ſibi ſimiles,
quantoq́ propiùs ad ſe accedere voluit, tantò ma-
jori jure filij ipſius dicuntur. Is autem omnium ma-
ximè

quando id rectè fiat?

Pronomen *Tu*, in verbis illis *filius meus es tu*, quam vim habeat.

Filii Dei nomine Rex a Deo conſtitutus ſignificatur.

ximè, qui illi potestate imperio ac potentiâ æqualis est effectus. Non solum autem hæc filij Dei appellatio similitudinem cum Deo notat: sed & similitudinis istius causam efficiẽtem seu originem, nempe Deum. Quod utrumq; istis verbis, quæ subjunguntur ad ostendendam istius appellationis causam, cõtinetur: Ego hodie genui te. q. d. Quia ego te genui, idcirco te filium meum voco. Genui te. id est, te ex morte (cui in Davide pericula maxima respondent) ereptum, mihi similem effeci, & Regem populi mei constitui. Hinc iam apparet, ista Psalmi verba nihil habere commune cum generatione ex essentia Dei ante omnia secula: sed ad Christi resuscitationem ex mortuis, & exaltationem, cùm rex populi divini constitutus fuit, spectare ac referenda esse: quemadmodum etiam expressè à Paulo factum fuisse Act. 13. v. 32, 33. legimus. Et certè si verbis istis æterna ista Christi ex essentia Patris generatio significaretur, quomodo ex eâ Christum Angelis factum esse præstantiorem, & quidem ab eo tempore quo ad dexteram Dei collocatus est, Autor D. colligere posset? Filium autem suum Deus Christum tum temporis vocavit, & tum temporis genuit, cùm eum à morte vindicatum regem cœlestem populi sui constituit: non quòd antea eum filium suum non vocaverit, aut etiam non genuerit, eo scil. modo, quo Deus generare filios potest: sed quòd antea non tam præstanti, tam perfectâ & excellenti ratione id fa-

Filii Dei appellatio quid notet?

Psalmi 2. verba de Christi ex essentia Patris generatione non agunt.

lum fuerit, quàm tum temporis: quo pacto e- tunc demum causa salutis æternæ omnibus sibi obtemperantibus dicitur factus, infrà cap. 5. v. 9. non quòd antea quàm consummatus esset, causa salutis obtemperantibus sibi haud fuerit: sed quòd tam perfecta ratione non fuerit. Vnde & Petro dux & servator, id est, ut esset dux & servator, seu in ducem & servatorem, dextrâ Dei exaltatus fuisse dicitur Act. 5, 31. Quominus autem Davidis etiam hinc major quàm Angelorũ præstantia colligi possit, id obstat, quod David Christi tantum typus & umbra hac in parte fuerit, ac proinde David respectu hominũ aliquorum Dei filius fuerit appellatus: Christus autem Davidis antitypus, & illius umbræ corpus, etiam Angelorũ omniũ, quorũ Dominus est, respectu hoc sibi nomẽ proprio quodam jure vindicet. Hodie. Hæc etiã vox æternæ illi generationi penitus repugnat. Solet autẽ, Hebraico præsertim more, adjici in talibus locutionibus, quibus vel præcipitur quippiam alicui, vel promittitur, vel etiã datur, ut hoc loco; quò dies illa memoriæ infigatur, & albo, ut dici solet, lapillo signetur, utq; tanto magis hæc quæ isto die gesta sunt animo impressa hæreant, & perpetuâ memoriâ recolantur: cujus rei in Deuteronomio imprimis, multa extant exempla, quæ capitibus propè omnibus occurrunt. Sic Ieremiæ cap. 1. v. 10. dixit Deus: Ego hodie constitui te super Gentes. Vide etiam Genes. cap. 4. v. 14. Et rursum. Aliud Scripturæ te-

Vox *hodie* æternæ generationi repugnat.

ræ testimonium citat, in quo Deus Christum filium suum vocat; q. d. non hoc tantum in loco, sed etiam in alio Deus Christum filium suum peculiariter appellat. Ego ero illi in Patrem & ipse erit mihi in filium. *His verbis summus Dei amor & affectus in Christum significatur: ex quo paterno amore & affectu, quo Christum Deus præ omnibus complecti se testatur, id consequi neceße fuit, ut Christus omnes dignitate ac felicitate superaret, & hæres omnium paternorum bonorum evaderet. Porrò in Patrem alicui eße aut in filium, hebraicâ phrasi dicitur, pro, eße alicui Patrem aut filium, vel, pro Patre aut filio. Sic infrà cap. 8. 10* Ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. *Quoties autem hæc loquendi ratio, quâ quidpiam in aliquid futurum dicitur, & quâ veluti terminus ad quem res quæpiam pervenire debeat indicatur, in Scriptura occurrit, quod non raro usu venit, semper eâ significatur, rem istam, id demum quod futura dicitur, evasuram eße, non verò vel jam id ipsum, saltem eo modo quo futura dicitur, eße, vel semper fuiße. Vnde consequitur, nec Deum jam tum cum hæc diceret, ne dum ab omni æternitate, Christi Patrem fuiße, aut Christum Dei filium: sed & illum Patrem, & hunc Dei Filium certo tempore evasiße. Hæc verba, quemadmodum & priora Psalmi. 2. mysticè ad Christum referuntur, literaliter ad alium: illa quidem, ut diximus, ad Davidem; hæc ad Davidis filium Salomonem, (qui etiam Christi typus*

Summus Dei in Christũ amor.

ejus effectus.

Salomon Christi typus.

pus fuit) quemadmodum & ex loco unde ſumta ſunt, nempe. 2. Sam. 7.14. cuivis apparet, & ex verbis proximè conſeqventibus, quæ Chriſto accommodari non poßunt. Additur enim, & ſi quid deliquerit, ego in eum virgâ humana animadvertam. *Chriſtus autem nec deliquit, nec talis fuit ut metuendum eßet, ne delinqueret. Vnde, ut obiter hoc notemus, apparet, falſum id eße, quod aliqui urgent, cùm teſtimonium infrà v. 10. ab Autore divino allatum, contra nos adducunt, Autorem iſtum divinum de eodem illo hæc dicta, quæ citat, accipere, de quo in veteri Scriptura primo ſeu literali ſenſu prolata fuerint.* Obſeruatiõ.

V. 6. Et quum, *vel* cùm autem iterum introducit primogenitum in orbem terræ, *vel* in habitatam, dicit: & adorent eum omnes Angeli Dei. *Aliud teſtimonium Scripturæ affert, ex quo Chriſti longè major quàm Angelorum omnium præſtantia dignitasq; colligitur, nempe quòd omnes Angeli ſint juſſi Chriſtum adorare, quod ex filii illa, quam tanti nominis dignitas evincit, conditione ac ſtatu omnino conſequitur. Herilem enim filium, præſertim cùm illi hæreditatem omnium tradit Pater, omnes famuli ac ſervi venerari, & eodẽ, quo Patrem ipſum, cultu proſequi debent. Vt autem tanto aptius & commodius verba hæc, quæ de ipſo Deo in Pſalmo dicuntur, ad Chriſtum referre poßet, deq; illo myſtico ſenſu dicta fuiße tacitè evinceret, revocat nos ad Pſalmi iſtius ex quo ver-*

2. Autoris argumentū.

Chriſtum Angeli debent adorare.

ba hæc sumpta sunt, nempe 97. inscriptionem, quæ extat in Græca versione, ex qua tum temporis, utpote ab omnibus receptâ, divini viri testimonia petere solebant. Psalmi enim istius inscriptio sic habet: Psalmus Davidis, cùm terra illi fuit restituta: *s. ut est in Græco,* ὅταν ἡ γῆ αὐτῷ κατεστάθη. *Nam cum in hoc Psalmo de Dei regno judicio ac maiestate, deq; ei ab omnibus Diis seu Angelis debitâ adoratione agatur, meritò sanè ex ista Psalmi inscriptione, quæ si mysticum sensum spectes, ad futurum Christi regnum, ejusq; in possessionem orbis introductionem, digitum intendit, colligitur, ita Dei regnum hic mystico similiter sensu describi, quatenus in ipso Christo Deus regnat, & per eum omnia sua divina opera perficit, sic ut Christus ipsius Dei personam hac in parte sustineat; ac proinde adorationem istam Deo ab Angelis debitam, non minùs ad ipsum Christum, Dei nomine regnantem ac cunctis imperantem, quàm ad ipsum Deum pertinere, imo in Christo Deum ipsum ab Angelis adorandum esse. Quanquam etiam ipsa Christi, tanquam primogeniti, in cœlestem illum, ut mox dicemus, orbem introductio, qua ei orbis iste subjectus est, per se arguit & evincit, eum ab Angelis adorandum esse. Angeli enim sunt orbis illius incolæ.* Ex his ergo rebus D. Autor sensum Psalmi istius mysticum eruit, & verba quibus Deus adorari jubetur, meritò ad Christum quoq; refert. *Dubitatur autem ab Interpp. de voculâ* iterum, *num ad verbum in-*

Græca versio V. T. cum temporis recepta.

Vox *iterum* in verbis Autoris quò referenda?

trodu-

troducit, *quemadmodum ordo verborum postulat; an verò ad verbum* dicit, *per transpositionem referri debeat. Vt ad verbum* introducit *referatur, suadet primùm ordo & structura verborum. deinde Psalmi istius inscriptio, ad quam omnino respexisse videtur D. Autor; in quâ terra Davidi restituta fuisse dicitur, ac proinde is iterum in ejus possessionem immissus significatur. Ex altera parte etiam non desunt rationes, cur potiùs ad verbum* dicit *referenda videretur vox* iterum: *quarum hæc est præcipua, quòd iterata ista introductio Christi in orbem, iteratæ introductioni Davidis respondere deberet. At non minùs, imò multò meliùs respondet primæ, cùm David, Rex fuit in terra Israëlitica post Saulum constitutus, quàm secundæ, cùm per Absolonem filium regno pulsus & exutus, iterum, devicto Absolone, regnum recepit. Christus enim regno cœlesti semel suscepto nunquam ex eo exactus est, ut illud iterum recuperaret. Quorsum ergo D. Autor iteratæ istius introductionis in orbem, de Christo loquens, mentionem faceret? Respondi tamen potest, ideò D. istum Autorem id facere, quòd Christus bis fuerit ingressus & introductus in cœlestem illum orbē: semel, ut à Patre instructus, acceptisq; mandatis ad nos mitteretur; iterum, ut in throno ac solio Patris sui consideret. Et in prima quidem introductione non fuit ab Angelis adoratus, utpote nondum eorum Dominus & caput constitutus: in altera autem adoratus fuit. Ha-*

Christus bis in cœlos est ingressus. Vid. infr. p. 370.

ctenus ergo duplex Christi introductio in orbem, cum duplici introductione Davidis conferri potest: non verò quòd necesse sit, ut sibi in omnibus respondeant. Sufficit aliquam esse similitudinem, non omnem, prout nempe istorum qui inter se conferuntur conditio ac natura postulat, sive permittit. Prima quidem introductio Davidis præ prima introductione Christi hoc habuit, quòd in illa David statim Rex fuerit constitutus: Christus demum in secunda; & ea in parte dissimilitudo est. Vnde etiam in secunda introductione David regnum amissum recuperavit: Christus autem, cùm illud ante secundam introductionem non habuerit, regnum suum non recuperavit, sed adeptus est. Similitudo autem est in eo, quòd quemadmodum David bis in terram Israëliticam introductus est, sic Christus bis in orbem illum cœlestem: quemadmodum David cùm secundò in terram introduceretur, terræ illius regimen ac gubernacula suscepit, imperioq; jam in perpetuum stabilito potitus est: sic Christus denuò in cœlestem orbem introductus, pacificam ejus stabilem ac perpetuam possessionem dominiumq; consecutus est. Quod si tamen vox iterum, *ad verbum* dicit *referatur, & quemadmodum v. superiore, ad novum Scripturæ dictum afferendum adhibeatur; sensus erit longè simplicior & planior. Ordo autem verborum minus habet roboris; cùm plurimæ in S. L. transpositiones verborum, & sæpè duriores reperiantur. Hoc autem loco etiam elegantia quædam &*

Transpositio verborũ in Scrip. nõ infrequens.

nume-

numerus orationis, cujus fortaße rationem aliquam habuit Autor, requisiviße videtur, ut potius diceret, ὅταν δὲ πάλιν, *quàm* πάλιν δὲ ὅταν. Primogenitum. *Christus hîc tacitè cum omnibus fidelibus confertur, qui una quidem cum ipso ex Deo geniti sunt & ejus filij, ac proinde etiam hoc respectu Christi fratres: sed Christus est ex iis primogenitus. Non frustra vero D. Autor, postquam Christum superioribus testimoniis singulari ratione filium Dei eße demonstraßet, hîc tam repente mutato veluti stylo,* primogenitum *eum, nempe Dei filium appellat, innuens hoc pacto plures Dei eße filios, etiam ad Christum respectu habito; scilicet ut ostenderet, non ita Christum eße Dei filium, quin alij etiam, videlicet Christi fideles, eodem filiationis genere contineantur, quanquam filiationis perfectione & gradu Christo multo inferiores. Adde quòd hac ipsa appellatione tacitè causam D. Autor exprimere voluerit, cur Deus Christum in orbem illum futurum introduxerit, id est, orbem istum ei & subjecerit, & ante reliquos filios subjecerit. Quia enim filius est, non mirum etiam, quòd sit orbis illius hæres: quia verò primogenitus, non mirum, quòd ante reliquos omnes filios hæreditatem Dei adierit, eorumq́, ut infrà loquitur, dux ac princeps evaserit. Primogeniti enim filii, & primi, cæteris nondum ætate maturis; & præcipui paternorum bonorum hæredes erant. Quemadmodum Adamus* πρωτόπλαστος, *primus terram poßedit, & sibi subjectã habuit:*

Inter Christum & populum ejus comparatio

Primogeniti Filii prærogativa.

Adami & Christi collatio.

habuit: sic Christus ex Dei filiis πρωτότοκος, futurum illum orbem primus occupavit: quem tam diu solus tenebit, quàm diu mortalis hujus vitæ immatura, ut sic dicam, ætas, cæteros Dei filios hæreditatem illius adire non sinet. Primogenitus autem dicitur Christus, quòd eum Deus ante omnes filios suos, eos nimirum, qui Christi fratres appellantur genuerit, eo scil. modo, quo Deus filios gignere solet. Eos autem gignit, quos sibi similes efficit. Primus est Christus, qui Deo ea sanctitate similis fuit, qualem in Novo Fœdere præcepit. Primus est Christus, qui ex morte ad vitam sempiternam Dei virtute pervasit, propter quam etiam causam primogenitus ex mortuis nominatur. Denique omnibus in rebus, quæcunque faciunt ut Christi fideles filii Dei sint, Christus universos antegressus est, & ut cum Apostolo loquamur, primatum tenet. In orbem terræ, εἰς τὴν οἰκουμένην, in habitatam *intellige γῆν*, terram. *Terra enim est quæ habitatur, ab hominibus scilicet. Per terram autem istam non esse intelligendam hanc quam mortales incolimus; sed cœlestem illam, quam aliquando immortales effecti incolemus, & res ipsa, & D. iste Autor sequenti cap: v. 5. apertè declarat. Res ipsa, quòd Christum hominem non ante Angeli adorarûnt, quàm eorum Dominus & caput evasit: hoc verò tum demum factum est, cùm in cœlum abiit, & ad dexteram Dei consedit, h. e. futurum illum orbem occupavit. 1. Pet: 3. 22. Idem patet ex typo, qui fuit*

Christus quare primogenitus.

Quando Christum Angeli adorare cœpêrunt.

David

David in possessionem terræ Israëliticæ inductus: hic verò respondet Christo in cœlestis regni possessionem introducto. Autor verò D. ipse cap: seq. apertè ostendit, de quali terra loquatur, cùm ait v. 5. Non enim Angelis subjecit mundum, illum futurum (τὴν οἰκουμένην) de quo loquimur. *Quid enim sibi volunt hæc verba quæ addit,* de quo loquimur? *Si enim ea adjecit, ut sciremus quòd in istis ipsis verbis non de terra hac præsenti quam nunc incolimus, sed de futura quam olim incolere debeamus, loquatur, quid opus erat ea addere, cùm eam* futuram *apertè nominâsset, adeò ut nemo ignorare posset, eum non de præsenti, sed de futura loqui. Apparet igitur hæc verba ita esse accipienda ac si dixisset: de qua etiam paulò ante locuti sumus, vel, de qua, cùm* mundum *vel* terram *in hac materia nominamus, loqui & verba nostra accipere solemus.* Dicit, *nempe Deus. nam & superiora testimonia ab ipso Deo dicta sunt. Licet enim subjecta verba ab Autore Psalmi proferantur; quia tamen divini Spiritus instinctu ab eo prolata sunt, idcirco ipsi Deo meritò adscribi potuerunt. quod si mavis scriptorem aut ipsum Psalmi istius Autorem, nempe Davidem, ut habet Græca inscriptio, per eum qui dicit, intelligere; necesse est, ut introductionem primogeniti in orbem, non de ipso introductionis effectu, sed de introductionis celebratione, haud inusitata phrasi intelligas. Psalmi enim istius autor primogenitum in orbem terræ non introdu-* Effectus rei, pro eius annunciatione vel celebratione.

 xit,

xit, sed introductionem ejus hoc carmine cecinit ac celebravit. Et adorent eum omnes Angeli Dei. *Hinc verò apparet quantum Christus dignitate præcellat, quod Angeli eum adorare Deo jubente debeant, atque adeò adorent. Christus enim personam Dei sustinet, & ejus nomine omnibus imperat, & in Christo adoratur ipse Deus. Vnde factum est, ut D. Autor Psalmum hunc, qui literaliter de ipso Deo intelligitur, mystico sensu etiam ad Christum, de cujus regno in eo agitur, referat. Iam verò si Angeli Christum adorare tenentur, quantò magis homines: nec humano tantùm aut civili cultu, sed divino prorsus, seu tali qualis ipsi Deo debetur: cùm & Deus in Christo, ut diximus, adoretur, & Angeli nonnisi divino cultu aliquem adorare queant.* Omnes, *nullo excepto: ne quis putet, præcipuos illos Angelorum veluti duces exceptos.* Angeli Dei. *Sic habet Græca versio, quam Autor divinus sequitur: quæ licèt sæpè ab Hebraico textu si verba spectes, aliquando etiam sensu recedat; quia tamen ab omnibus approbata & recepta erat, meritò eam in citandis sacræ scripturæ testimoniis, cùm vel rem eandem quam & textus hebraicus, vel saltem nihil falsi continet, secuti sunt* N. T. *scriptores, ne scripturæ testimonia corrupisse potiùs, quàm citâsse vulgò viderentur. Hebraicus textus habet:* Et adorent eum omnes Dii, Elohim. *Vocem* Elohim, *opponit voci* Elilim, *quâ significavit Idola seu Gentiũ Deos, i. e. vana, futilia, quorũ cultores erube-*

Psalmi istius sensus literalis & mysticus.

Græca versio sæpe ab Hebraico textu recedit.

Cur eam secuti sint S. scriptores.

rubeſcere jubet, iuſq́, eum opponit Deū, qui nō tan-
ùm ipſe Elilim nō eſt; ſed quem omnes Elohim,
. e. Dii, nempe veri adorare & coram eo procidere
lebeant. Per iſtos autem Elohim, quia nulli me- Græcæ verſionis cum Hebraico textu conciliatio.
ius quàm Angeli intelligi poſſunt, idcirco meritò
Græcus textus in locum Elohim, Angelos Dei
epoſuit. Id ſaltem verum eſt, Angelos in hac voce
omnino includendos eſſe. Ex hoc verò loco perſpicu- Dei nomen pluribus commune.
um eſt, Dei & quidem veri non ſalſi nomen etiam
aliis ſuâ naturâ commune eſſe, quamvis ſummo illi
Deo perfecta ratione conveniat, & de eo ſolo κατ᾽
ἐξοχὴν dicatur.

V. 7. Et ad Angelos quidem dicit: Tertio
loco producit Autor ea ſcripturæ teſtimonia, qui- 3. Autoris argumētum
bus collatio inter Chriſtum & Angelos ita inſtitui-
tur, ut Chriſtum Angelis longè præſtantiorem eſſe
oſtendatur: quæ quidem comparatio in eo conſiſtit, Chriſti cū Angelis comparatio
quòd Angeli ſint Dei ſervi & miniſtri qui manda-
ta ejus obeant & exequantur: Chriſtus autem ſit
Deus, qui in throno, & quidem ſempiterno conſide-
at, ac proinde omnibus imperet, non verò imperata
faciat. Primùm autem obſervandum eſt, verbis ex
Pſalmo 140. allatis, nempe, qui facit Angelos ſu-
os ſpiritus &c. non compellari ipſos Angelos,
quemadmodum & alij notarunt; ſed tantum An- Franciſcus Ribera, Cornel: Cornelii, Beza, Piſcator. &c.
gelorum in iis fieri mentionem, & aliquid de iis e-
nunciari. Vnde patet hæc verba, ad Angelos di-
cit, idem ſignificare, ac ſi ſcriptum eſſet, de Ange-
lis dicit. Quod ideò notandum eſt, ne quis infra v.

10. à superioribus, v. 8. verbis, ad filium autem *(scilicet, dicit) pendere videns, existimet in eo similiter ipsum compellari Filium. Hinc enim patet verba,* ad Filium, *ita sumi posse, ac si scriptum esset,* de Filio. *Ejusdem locutionis exemplum habes etiam Rom. 10. v. ult. Gen. 29. 2. ubi id, quod in Latina versione est, dixit* de Sara, *in Hebræo est,* ad Saram. *Iob. 14. 7. ubi in Hebræo ita Deus amicos Iobi alloquitur:* Non estis locuti ad me rectum, *id est,* de me. Dicit. *Subaudi Scriptura, ac proinde is qui illius est Autor.* Qui facit Angelos suos, Spiritus; & ministros suos, flammam ignis. *Verba Scripturæ sunt, ex quibus apparet, quæ sit conditio Spirituum istorum, cum quibus Christum confert Autor, nempe quòd sint Angeli & ministri Dei. In ipsa enim Angelorum & Ministrorum appellatione, quæ in his Scripturæ verbis continetur, videtur collocare vim argumentationis suæ Divinus iste Scriptor, & nihil aliud voluisse probare, quàm id, quod v. 14. ad hunc Scripturæ locum collimans dicit,* Angelos esse spiritus ministratorios. *Dubium autem videri posset, quo sensu dictum sit, Angelos esse Spiritus, & ignis flammam. num hîc natura Angelorum definiatur: num verò similitudine tantum illustretur, quòd sint spiritibus h. e. ventis, & ignis flammæ similes, nempe subtiles, agiles, penetrabiles, invisibiles, magnâq; simul vi ac potentiâ præditi. Nam & ventis & flammis nihil subti-*

Vis argumenti ab Autore allati.

subtilius, agilius, penetrabilius, potentius; præsertim si per flammam ignis, *seu ut est in Hebraico textu,* ignem flammantem, *seu* urentem, *intelligamus fulgura & fulmina: (hæc enim intelligenda esse contextus ipse indicat:) nam istis nihil perniciius ac penetrabilius. Quod si posteriorem hanc sententiam sequamur, quæ magis cum Psalmi contextu convenit, ante vocem* πνεύματα *subintelligenda est particula similitudinis* tanquam, *aut alia aliqua. Vt cum Psalmo 11. versu 1. dicitur:* vola in montes avis *id est, sicut avis. Solent enim istæ particulæ similitudinis aliquando omitti, quod etiam locum habere potest in illis Petri verbis 1. Pet. 3. 20:* quando semel expectavit; *pro,* quemadmodum, quando semel expectavit: *similiter in illis 2. Pet. 3. 4.* Omnia sic manent ab initio creationis, *pro,* quemadmodum ab initio creationis. *Verbum præterea* facit, ὁ ποιῶν, *si contextum Psalmi attendamus, non de Angelorum creatione intelligi debet: sed de eorum ad opera aliqua peragenda emissione. Cum enim à Deo jussi instar turbinis & fulminis emicant, meritò dicuntur Spiritus & ignis flammans fieri. Sed dicere adhuc quisquam posset, hæc verba nihil ad rem pertinere, quandoquidem, si quis Hebraicum textum consulat, manifestum sit, nihil in iis agi de Angelis ipsis, seu cœlestibus Spiritibus; sed in iis tantùm dici, quod alij etiam viri docti agnoverunt, Deum spiritus seu ventos, & ignem flammantem*

Particula similitudinis aliquando omittitur.

Verbi *facit* h. l. significatio.

Objectio.

Vatablus.

mantem, ut fulgura ac fulmina, emittere quò illi placuerit, ad jußa sua peragenda, illisq; non aliter quàm nunciis ac ministris uti: Angelorum autem ipsorum nullam fieri in his verbis mentionem, sic ut vox Angelorum & ministrorum, *non subjecti locum, ut in Scholis dicitur, quemadmodum facit D. Autor, (ut ex articulo voci apposito apparet;) & facere, si id quod vult concludere velit, neceße habet; sed prædicati occupare debeat. Respondeo, rem quidem, si Hebræum textum ejusq; proprium sensum respicias, sic se habere: sed Autorem D. Græcam versionem eße secutum, (unde etiam apparet, Epistolam hanc Græcè fuiße conscriptam,) quæ tum temporis vulgo pro authentica habebatur; præsertim cùm nihil in hac istius loci versione contineretur falsi, nihil quod non verißimum ab omnibus agnosceretur, idq; tanto magis, quod Hebraica verba hanc interpretationem ferant, imò, si quis ordinem verborum spectet, etiam requirant; nec quicquam hac interpretatione dicatur, quod ad rem istam, de qua hoc in Psalmo agitur, id est, ad majestatem divinam extollendam, illiusq; potentiam deprædicandam vehementer, & quidem magis quàm si Hebraicæ lectionis sensum sequamur, non pertineat. Hoc solo excepto, quòd illi sensui contextus ipse antecedentium & consequentium magis faveat.*

Responsio.

Epistola hæc Græcè fuit scripta.

V. 8. Ad Filium autem, Thronus tuus Deus in seculum seculi. *Iam filium opponit Angelis,*

afferens

fferens Scripturæ dictum, quo illi thronus sempi- *Christus Angelis quanto dignior.*
ernus & regnum tribuitur. Vnde apparet tantò
unc esse illis præstantiorem ac sublimiorem, quan-
Rex ministris suis major est ac sublimior. Sunt
utem verba ex Psalmo 45. sumpta, quo Epitha-
amium Salomonis continetur, cùm filiam Regis
Egypti, vel etiam Regis Tyri duxit. Vtramq; enim
uxit. Itaq; sensu literali ad Salomonem primùm *sensus literalis.*
ertinent: sensu deinde mystico ad Christum, cujus *mysticus.*
ypus fuit Salomon: quod etiam in posteriori Scri-
turæ testimonio v. 5. ab Autore citato observavi-
nus. Hæc autem verba Salomoni conveniunt tan-
uam umbræ, Christo tanquam corpori, id est, sen-
u longè augustiori & sublimiori, videturq; Spiritus
S. tantâ verborum sublimitate de industria fuisse
usus, ut appareret, eum alio etiam quàm ad ipsum
Salomonem & terrenum ejus regnum respexisse.
Vocatur Salomon Deus, Elohim, propter sublimem *Salomon vocatur Elohim.*
illam potestatem & regiam dignitatem, quam in
populo divino in terris habuit. Hujus thronus dici-
tur in seculum seculi duraturus, quòd in sua poste-
ritate per multa secula, quàm diu nimirum car-
nalis ille & terrenus status populi divini, in quo ter-
reno Rege erat opus, permansurus esset, regnare
debuerit: qua de re vide, quæ scripta sint Psal. 88.
v. 30 confer anteced. & conseq. & v. 37. 38. Nam
quòd ante Christum posteritas ejus fuerit tandem
regno exuta, quod tamen in Christo, quanquam di-
viniori ratione, restitutum fuit, id posteritatis istius
gravis-

gravissimis peccatis & sceleribus factum est, quæ Deus diutiùs tolerare nec potuit, nec debuit. Hanc *enim conditionem apposuit in Fœdere, quod cum Davide & posteritate illius pepigit, ut posteritas pactum ejus observaret, & legē custodiret: quemadmodum patet ex 1. Paral. 28. 7. In Christo Iesu hæc omnia longè augustiorem & verbis ipsis convenientiorem sensum habent, qui & propter suam divinam potestatem longè meliori jure Deus, quàm Salomon, appellatur: & propterea quòd ipse in æternum vivat, ac tam diu regnaturus sit, quam diu populus divinus hujusmodi opus habebit Rege, quod ad mundi usq; seculorumq; finem & omnium inimicorum ejus abolitionem durabit, multo justiùs & veriùs thronus ejus in seculum seculi durare dicitur.* ὁ θεός. *nominativus positus est pro vocativo. dirigitur enim oratio ad ipsum.* Virga æqualitatis *vel* rectitudinis, virga regni tui. *Hæc & quæ sequuntur verba adjunxit prioribus D. Autor, non tam quòd ad rem præsentem multum faciant, (quanquam in iis sit etiam mentio Christi regni) quàm quòd, cùm de eodem loquantur, valdè sint elegantia, & uno cum cæteris contextu cohæreant, unoq; veluti spiritu sint prolata. Per* virgam *intelligitur sceptrum, regiæ dignitatis insigne. Sumptum id à pastoribus videtur. Sunt enim Reges pastores quidam populorum. Sceptrum rectitudinis est sceptrum rectum, id est, æquissima & justissima imperans. Sensus est, Christum ut potentissimum & sempiternum,*

Christus longè majori jure dicitur *Deus* quàm Salomon.

Virga regni.

Reges populorum pastores.

Christus Rex optimus & justissimus.

sic etiã justissimũ optimumq́ fore populi divini regẽ.

v. 9. Dilexisti justitiam & odisti iniquitatem, *Præterita Hebræorum more, videntur posita esse pro præsentibus. His enim verbis illustratur id, quod dictum fuit; sceptrum regni ejus esse sceptrum rectitudinis. Quia enim justitiam diligit, & injustitiam odit, tum in se, tum in aliis, propterea justissimè & rectissimè regnum administrat. Nam nec ipse cuiquiam injuriam, aut id, quod iniquum est, facit: nec ab aliis fieri patitur inultúmve sinit.* propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis. *Difficiliùs hæc verba, quibus effectus istius rei quæ prioribus significatur, exprimi videtur, cum iis connecti possunt, si præterita pro præsentibus, quemadmodum dictum est, sumantur. Idcirco non nemo Interpretum vocibus* διὰ τοῦτο propter hoc, *non effectum significari putat; sed tantum per eas res diversas conjungi ac copulari: cujus rei quædam affert exempla. Alij, causam finalem iis significari crediderunt; ac si dictum esset: in hoc ipsum te Deus unxit, ut justitiam diligeres, & iniquitatem odio prosequerere. Sed nihil obstat, quo minus superiora verba in præsenti tempore sumamus; & tamen unctionem effectum esse ejus rei, quòd Christus diligat justitiam, & odio prosequatur iniquitatem, dicamus. Sic enim loqui solemus, cùm significare volumus id quod adhuc duret, quale est, constans alicujus justitia, causam cuipiam fuisse, cur boni quidpiam consecutus fuisset. Vt cum dicimus,* aliquem

Præterita pro præsentibus.

Francisc. Ribera Iesuita.

Nexus cum superioribus.

aliquem ideò, quia vir bonus & justus sit, hoc vel illud, puta singulare aliquod in Republica munus esse adeptum. Vnxit. Vel alludit ad unctionem Regum; vel quod magis nobis probatur, ad unctionem convivarum. Mos enim antiquitus erat, convivas in lautiore convivio oleo inungere, quòd putarent oleum valetudini conducere, vires fovere, & ad hilaritatem quandam facere, præsertim si suavi odore imbutum esset. Ideò oleum exultationis vel lætitiæ dixit, quòd ad lætitiam in conviviis excitandam faciat, & tùm adhibeatur, cùm homines maximè læti & hilares reddi debeant. Ad hunc morem respexit & Christus, cum Pharisæo dixit: caput meum oleo non inunxisti: & cum jubet jejunantem ungere caput suum: & Psaltes Psal. 23. 5. Præparabis mihi mensam: impingvâsti oleo caput meum, calix meus exuberans. Sensus ergo est, Salomonem à Deo veluti lautiùs, quàm cæteros omnes fuisse tractatum; &, caput unctiùs retulisse: id est, summis maximisq; muneribus à Deo auctum ac cumulatum fuisse, præ participibus tuis. Videtur inprimis intelligere cæteros Davidis filios, Salomonis fratres, qui multa cum Salomone habebant communia; ut, quòd ex eodem patre, ex eadem familia prognati essent, in eadem domo educati fuissent: idem deniq; jus ad regnum Israëliticum capessendum habere viderentur. Hoc autem factum est, cum eum Deus ad regnum Israëliticum unxit & evexit, & omnes fratres non tantùm illi post-

Unctio.

Oleum lætitiæ.

Salomonis participes.

postposuit, sed etiam subjecit. Indicatur quidem, & fratres Salomonis à Deo fuiße unctos, id est, beneficiis affectos & benè tractatos: erant enim omnes principes honoribus atq; opibus proculdubio affluentes: sed Salomonem tamen præ omnibus illis eximiâ quadam & singulari ratione exceptum tractatūq; fuiße. Vnde & David Salomonis Pater merito gloriatur, Deiq; benignitatem deprædicat, quòd ex omnibus Israëlitarum tribubus, tribum Iudæ ad regiam dignitatem elegerit; in tribu autem Iudæ, domum patris sui; in domo patris sui numerosa, sese; inter tot verò suos liberos, Salomonem. Hæc omnia transferantur à typo ad antitypum, ab umbra ad corpus. Christus respondet Salomoni: Christi fideles respondent Salomonis fratribus ac sociis. Licet enim una cum Christo ex eodem Patre Deo progeniti sint, & multa cum Christo habeant communia: licet etiam à Deo Spiritu S. ungantur: nihilominus tamen Christus ultra omnes unctus à Deo fuit, immensaq; Spiritus S. vis in eum effusa est, præsertim post resurrectionem à mortuis; quò spiritu penitus sanctificatus, cœlestis populi divini Rex ac Dominus effectus est. Nam & olim iis, qui populi Israëlitici Reges constituebantur, spiritus quidam divinus dabatur, qui eos invaderet & ad regnum administrandum aptos idoneosq; redderet, quod in Saule, in Davide, & aliis usu veniße legimus. Deus, Deus tuus. Prior vox Deus, ὁ θεὸς, & ad Christum referri potest; eritq; Nominativus positus pro Vocativo;

Christi unctio.

Nominativus pro Vocativo.

tivo, quod sæpè in hac voce contingit: idq; etiam in superioris versic. verbis observavimus: & ad ipsum Deum, Christi Patrem, sic ut primò simpliciter Deus appelletur, deinde, Deus Christi vocetur: q. d. unxit te Deus, ille, inquam, Deus, qui Deus tuus est, h. e. qui insigniter tibi benefacit. Hîc apertè videmus Christum ita dici Deum, ut & ipse Deum habeat; quod & multis ex aliis Scripturæ dictis perspicuum est. Vnde quid consequi sit necesse, quivis videre potest.

Christus ita Deus est ut Deum habeat.

4. Autoris argumentum.

V. 10. Et, Tu in principio Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli.

V. 11. Ipsi peribunt tu autem permanebis, & omnes ut vestimentum veterascent.

V. 12. Et velut amictum convolves eos, & mutabuntur: Tu autem idem ipse es & anni tui non deficient. *Particula* Et, *initio v. 10. posita, novum adferri docet Scripturæ testimonium, quo Christum Angelis præstare ostendat. Superius autem v. 7. ostendimus, verba,* ad Angelos, *pro,* de Angelis, *debere; verba verò,* ad filium, *v. 8. pro* de filio *posse accipi, ad quæ particula* &, *hoc loco respicit; quod ideò monemus, ne quis putet hîc sermonem ad filium omnino converti. Notandum autem est, testimonium hoc hactenus ad Christum pertinere, quatenus ad Autoris scopum facit. Scopus autem Autoris est, ut ex v. 4. apparet, probare, Christum postquam à dextris Dei consedit, præstantiorem esse Angelis effectum: quo nihil prorsus facit, si cœlum & terram condidisse dicatur. Sciendum*

Autoris scopus.

lum enim est, veteris Scripturæ testimonia, quæ de alio quopiam primò prolata sunt, ad alium etiam referri à Scriptorib. N. fœderis solere: vel propter convenientiam & similitudinem, quæ inter utrumq; est; vel propter subordinationem, ut dicitur. Propter similitudinem, vel quòd is, de quo in Novo Fœdere sermo est, figuratum est seu antitypus ejus de quo verba accipiuntur in veteri: quo pacto duplex semper est verborum sensus, unus literalis, alter mysticus; quorum ille typo, hic antitypo convenit, quemadmodum supra v 5.8.9. vidimus: vel quòd, licet unum figuratum, alterum antitypus non sit; propter similitudinem tamen quandam eadem verba, quæ de uno simili dicta sunt, alteri applicentur. quo pacto Christus Matt. 15.7.8. Iudæis suo tempore viventibus Esaiæ verba, de Patribus ipsorum olim prolata, accomodat. Propter subordinationem, cùm v. g. ea quæ de Deo dicta fuerunt, ad Christum referuntur, ideò quòd Deo in iis subordinatus sit: cujus rei, ne alia commemorem, apertum exemplum habuimus supra v. 6. quo pacto etiam illa Dei verba, posui te in lucem Gentium, *Esa. 49. 6. de Christo mystico sensu dicta, propter subordinationem Apostolis accommodat Paulus Act. 13. 47. Et hujusmodi quidem locorum non neceßariò duplex est sensus, ita ut verba ad alium literaliter, ad alium mysticè pertineant; sed eodem manente sensu ad alium primò ac præcipuè referuntur verba, ad alium verò secundò, quia nimirum illi sit subordinatus. Quare si non-*

De veteris Scripturæ testimoniis.

nunquam contingat, ut duplex etiam sit verborum sensus, id ex eventu est. Neq; *enim v. g. ideò verba Psalmi 97. v. 7. quæ de Deo primò loquuntur, ad Christum quoq; referuntur, quòd de Deo literaliter, de Christo mysticè loquantur: sed quòd de Deo primò, de Christo secundò intelligenda sint: nec illa Esa. 49. 6. literali sensu de Christo loquuntur, mystico de Apostolis: (nam de utrisq; mysticè tantum agunt) sed de illo primò, de his secundò. Iam verò nō omnia testimonii alicuj9 verba, seu res verbis significatæ, quæ ei, de quo primò prolatæ sunt, competunt; protinus locum habere credi debent in eo, ad quem secundò propter aliquam ex causis jam dictis referuntur: quemadmodum in illis verbis, quæ de Salomone literali sensu primùm prolata sunt. v. 5. vidimus:* Ego ero illi in Patrem, & ille erit mihi in Filium. *Sequitur enim ut illic vidimus:* Si quid autem deliquerit, arguam eum in virga virorum: *quæ verba ad Christum referri non debent, adeoq; mysticam significationem non habent. Itaq; quoties aliquod testimonium, quod prius de alio aliquo dictum est, ad Christum refertur; videndum est, quid scopo conveniat, quid ipsius Christi naturæ ac conditioni, & secundum hæc sensus eruendus & de Christo intelligendus est. Quocirca, cùm verba Psal. 102. 26. primùm de Deo, ut apertum est, prolata sint; & tamen ab Autore ad Christum quoq; referantur; videndum est, quid ex iis ad scopum ipsius faciat, quidve Christi naturæ & conditioni, quem hominem*

nem fuiße constat, accommodari poßit: quale certè non est vetus illa cœli ac terræ, de qua Psalmus loquitur, creatio. Et quia D. Autor eos alloquebatur, qui Christi naturam satis noverant, & scopum, ad quem collimaret, ob oculos habebant; nullum prorsus periculum erat, ne in prioribus istius testimonij verbis hærerent, eaq́ ad Christum ab Autore referri putarent: sed procul dubio id tantùm spectabant, & ad Christum ab Autore D. accommodari cogitabant, quod in istis verbis demum futurum, non quòd iam olim præteritum (qualis est terræ cœliq́ creatio) dicitur. Quid? ne referre quidem hæc priora verba de cœli terræq́ creatione loquentia ad Christum potuißet Autor, nisi pro conceßo sumsißet Christum eße summum illum Deum, cœli & terræ creatorem; præsertim si ea, ut quidem neceße foret, primò ac directè ad Christum dicta eße censeas. Nam cùm omnia Psalmi verba manifestè de Deo summo loquantur, Christum autem Deum illum eße ne unico quidem verbo in toto hoc Psalmo indicetur; neceße est, ut si verba illa ad Christum directa eße velis, pro conceßo sumas Christum eße Deum illum summum, de quo in Psalmo sermo est. At si hoc pro conceßo sumpsißet D. Autor, næ ille mirè ineptus fuißet, qui tanto argumentorum apparatu, tot scripturarum testimoniis, iisq́ multò quàm res ipsa, quæ probanda eßet, obscurioribus, creatorem creaturis dignitate præstare evincere conatus eßet. Vteretur sanè in re minimè dubia testibus non neceßariis.

Nullum periculum erat, ne Christiani tum cœli & terræ creationem ad Christum referrent.

1. Ratio, cur cœli & terræ creationem ad Christum non referat Autor.

Augustini testimonium. *Augustinus de verbis Christi ad Nicodemum Ioh. 3. disserens, loci hujus credo oblitus, & sui;* Si diceretur, *inquit,* Christus major quàm Angeli, ridendum erat. Incomparabiliter enim major est creator omni creaturâ, per quem facta est omnis creatura. *Aut ergo, teste Augustino, ipsaq; ratione, ridendum se propinavit D. Autor, qui Christum Angelis dignitate præstare tot argumentis efficere conatus est, idq; ut Evangelium simul à Christo promulgatum lege per Angelos tradita præstantius esse posset concludere: aut si hoc absurdum est, Christum creatorem cœli & terræ esse haud credidit.*

2. Ratio. *Et quid putamus, fueritne Hebræis istis jam persvasum, Christum esse Deum ipsum summum, cœli & terræ creatorem, an secus? Si prius volumus, quid opus erat ut Autor cum illis agens, tot argumentis & scripturæ testimoniis pugnaret, quò Christum Angelos dignitate præstare, apud illos evinceret? Vno verbo omnia conficere poterat, si Christum creatorem, Angelos verò creaturas esse dixisset. quid? ne dubitare quidem illa de re poterant, nullumq; periculum erat, ne legem per Angelos traditam, Evangelio per Christum, quem Angelorum creatorem esse scirent, promulgato anteponerent. Si posterius dicimus, quàm tanto molimine nihil agentem divinum hunc virum inducimus? Id enim pro concesso sumpsisset, de quo maxima quæstio esse poterat, & quo concesso nullus reliquæ disputationi, quippe superfluæ, locus superesset. Et quid magis incongru-*

congruum cogitari poßet, quàm illud quidem quòd Chriſtus Angelis præſtantior ſit effectus, tanto ſtudio, tot conquiſitis ſcripturæ teſtimoniis probare, quò, omni hac de re dubitatione ſublata, Chriſto & Evangelio ſuus honor, ſua præ lege dignitas illibata maneat: hoc verò, quòd Chriſtus ſit ipſe Deus, pro conceßo ſumere? quaſi qui illa de re dubitet, non multò de hoc magis dubitaturus ſit? & qui hanc admittat, Angelos, per quos lex tradita fuit, Chriſto, per quem Evangelium eſt promulgatum, opponere audeat? Neque verò, ut apparet, ſola autoritate ſua in hac quæſtione pugnare voluit Autor: ſed argumentis & ſcripturæ teſtimoniis aßenſum extorquere. Et ſanè cur in hoc potius, quod creditu multò magis eſt arduum, autoritate ſua illos contentos eſſe vellet, quàm in illo quod facilius credi poterat? An quod iſtud quidem ſcripturæ teſtimoniis confirmari potuerit, illud nullis? Cur ergo ſcripturæ teſtimonium in ſpeciem affert, quaſi probaturus eo, quod aßeruit? Cur non ſuis tantùm rem expreſſit verbis, ſi an locus id aßerat, totum affirmantis autoritate nititur? Neque verò iſti, nudæ dicentis autoritati facilè ceſſiſſent. Scripturis convincendi erant, quippe Hebræi, ſcripturis ita addicti, ut non facilè crederent, niſi quod earum teſtimoniis comprobari poſſet. Quærere adhuc libet ex iſtis, qui creationem cœli & terræ ad Chriſtum hoc loco referri putant, quid cenſeant, an Chriſtum cum Angelis comparatum, ſecundùm humanam naturam conſideret Au-

Occupatio.

3. Ratio.

tor, eamq; quam per exaltationem suam adeptus est gloriam; an secundùm divinam? Si prius, quid huc facit cœli ac terræ creatio? An enim Christus quà homo est, & supra Angelos evectus, cœlum ac terram condidit? Si posterius, cur eum Angelis præstantiorem effectum esse dicit? An quà Deus ille summus est, quoquam præstantior effici potuit? Neque est quod dicas, Christum quidem secundùm humanam naturam, & eam, quam quà homo per exaltationem adeptus est, majestatem cum Angelis comparari, iisq; præstantiorem effectum esse asseri; sed hujus rei argumentum à divina ejus natura, cœliq; & terræ creatione hoc loco duci. Nam primò, quàm præposterum absurdumq; esset, pro argumento secundario id afferre, quod solum per se, si clarum apertumq; sit, rem totam multò meliùs certiusq; conficere possit; si verò dubium & controversum, pro argumento afferri non debeat. Deinde, non videtur satis rectè, aut saltem apertè consequi, si Christus sit summus Deus cœli ac terræ creator, eum etiam quà homo est, Angelis præstantiorem esse effectum. Nam si hæc ejus divinitas impedire non potuit, quo minus aliquando Angelis quà homo inferior esset, quomodo ex ea necessariò & evidenter concludi poterit, eum quà homo est, non tantùm Angelis dignitate parem, sed etiam longè superiorem evasisse? Præterea ordo testimoniorum scripturæ hic adductorum sententiam hanc refellit, de quo paulò pòst. Deniq; si Christus certo tantùm respe-

Occupatio.

cta

ſu Angelis præſtantior eſt effectus, nempe habita ſolummodo ratione illius dignitatis, quam quà homo per exaltationem eſt adeptus. ratione verò illius dignitatis quam quà Deus ſummus habuerit, ſemper Angelis præſtantior fuerit: quo pacto D. Autor non addita ulla limitatione, Chriſtum ſimpliciter Angelis præſtantiorem effectum eſſe aſſeruit? Nam quod certo tantùm reſpectu verum eſt, ſimpliciter aſſeri non debet: quod verò ſimpliciter aſſeritur, ſimpliciter etiam & abſolutè verum ſit oportet. At ſi ſimpliciter verum eſt Chriſtum Angelis præſtantiorem effectum eſſe, non tantùm ex cœli & terræ creatione nullum ejus rei argumentum duci poteſt; ſed etiam contrarium inde manifeſtè concluditur. qui enim cœli ac terræ creator eſt, nullo præſtantior effici poteſt, ſed absque comparatione omnibus præſtantior eſt. Duo adhuc afferemus argumenta, quæ doceant, creationem cœli & terræ ad Chriſtum hoc loco referendam non eſſe. Vnum ex uſu & conſvetudine ſcripturæ, quòd nullus tota ſcriptura locus extet, in quo Chriſtus quippiam ipſemet abſolutè creáſſe legatur: ſed quotiescunque illi creatio tribuitur, tribuitur tanquam cauſæ mediæ, & per eum, vel in eo quippiam creatum eſſe dicitur. Hoc autem loco is, de quo primò ac directè Pſaltes loquitur, terram ipſe fundâſſe dicitur, & opera manuum ejus cœli eſſe perhibentur. Quominus autem Chriſto propter ſubordinationem aliquam & veluti ſecundò ac indirectè (quod Arria-

4. Ratio.

Arriani refutantur.

norum causâ dictum eße volumus) creationem cœl
& terræ ab Autore hoc tribui quispiam putet, illu
argumentum facit, quo & ipsum Autorem fortite
pugnare supra vidimus, nempe quòd nuspiam scri
ptura secundum istum cœli & terræ opificem com
memoret. Nam quòd dicat, verbo Domini cœlo
esse firmatos &c. vel ex ipsa creationis rerum
Mose descripta historia, cuivis patere potest, (quo
& alii jam viderunt,) verbi Domini nomine, no
filium aliquem Dei, divinamvé ullam personam
sed Domini seu Dei ipsius jußum ac dictum denota
ri; nempe quia, ut eodem in loco scriptum extat
Ipse dixit, & facta sunt, ipse mandavit, & cre
ata sunt. Psal. 33. 9. Num verò fieri potuißet, u
non alicubi, imò sæpissimè scriptura id proderet,
Deus in mundi fabricatione filii alicujus sui operâ
tanquam media opificii istius causa usus fuißet
Num jußum potiùs Dei, quàm filium nominâßet
An dignus non erat filius, qui secundus post Deum
universi istius ac nostri opifex audiret, & in tant
laudis ac gloriæ partem veniret? Num Moses, qui d
industria conditi à Deo orbis historiam descripsit
aut tantæ rei penitus ignarus erat; aut tam sui o
blitus tamq; in Dei filium injurius, ut ne verbo qui-
dem ullo n inimové indicio id testatum reliquerit
Cur Novi Fœderis scriptores, de nova mundi crea-
tione, i.e. reformatione loquentes, disertissimis ver-
bis causæ mediæ, nempe Christi, per quem ea per-
acta sit, mentionem faciunt? Non idem facturi &

eteris Testamenti scriptores, si tam vetus creatio er intermedium opificem peracta fuisset, quàm no- a, multò verò magis, si per eundem, per quem & ova. Alterum argumentum sumtum est ex ordine estimoniorum hoc loco ab Autore divino adducto- um. Videmus enim eum Christi præstantiam, quâ Angelis superior sit effectus, primùm probâsse ex appellatione, quòd Christus, Dei filius; Deus autem Pater illius κατ᾽ ἐξοχὴν vocetur: deinde progre- di ad adorationem Christo tanquam cœlestis illius orbis hæredi ab Angelis debitam: tertio loco, ad re- gium Christi honorem ac dignitatem & thronum sempiternum, quem, ut à Deo unctus, consecutus est: post hæc, adducere testimonium istud, quo de nunc agimus: tandem commemorare regni Christi, quod nunc in terris administrat, terminum, qui cum inimicorum ejus omnium abolitione, quos cœli & terræ ruina involvet, sit conjunctus. Iam quo- modo quæso istis aptè & convenienter interseri po- tuit creatio cœli & terræ, quam Christus perege- rit? At si prioribus verbis in hoc testimonio præter- missis, quæ de creatione cœli & terræ loquuntur, reliqua Christo accommodemus, omnia eleganti quodam ordine & serie cohærent. Regno enim Christi ejusq; in seculum seculi duratione comme- morata, commemoratur deinde, tum ipsius Christi sempiterna nulloq; unquam tempore, non cœlorum ac terræ ruinis finienda, duratio; tum regni ejus ingens ille, qui cœlorum ac terræ abolitione conti- netur

5. Ratio.

Ordo testimoniorum scripturæ, ab Autore citatorum.

netur effectus: tandem huic effectui vicinus regni istius finis ac terminus.

Objectio.

Dices, cùm hæc verba de Deo in Psalmo prolata sint, non magis potuisse divinum Autorem abolitionem cœli & terræ quàm creationem Christo verbis istis Psalmi attribuere, nec minus in illa, quam in hac Christo vindicanda pro cōcesso sumere, Christum ipsum Deum esse, quem Psalmus iste celebret, eiq; & creationem & abolitionem cœlorum ac terræ tribuat.

Responsio.

Respondeo aliam esse rationem creationis; aliam abolitionis cœli & terræ. Creationis enim actio ad regnum Dei, quod per Christum administrandum erat, & nunc administratur, non pertinet: abolitio autem pertinet & inter præcipuos maximosq; illius effectus censeri debet; idq; Hebræi isti, qui Christiani erant, ignorare haud poterant. proinde cùm in hoc Psalmo, ex quo testimonium istud sumtum est, agatur mystico sensu de regno Dei per Christum olim instaurando & administrando; meritò abolitio cœli & terræ, cujus hoc in loco fit mentio, Christo, tanquam ea in re Deo subordinato, attributa est. Ex hac autem cœli & terræ abolitione, quam Deus per Christum tanquam Dominum ac regem á se effectum, suo tempore perficiet, facilè quantùm dignitate ac majestate Christus præcellat, intelligi potest.

Alia objectio.

Dices adhuc: Cur ergo D. Autor priora verba citavit, quandoquidem ad rem & scopum non pertinent, & ad Christum referri nec debent, nec possunt?

Responsio.

Istud ideò factum est, quòd sequentia verba in quibus ei abolitio

io cœli & terræ tribuitur, ita cum illis per prono-
nen ipſi cohæreant, ut absq; mutatione ſine iis ci-
ari non potuerint. Senſus enim verborum intelligi
on potuiſſet, ſi ita cœpiſſet verba illa citare Autor,
pſi peribunt &c. Quid enim intelligendum eſſet
er vocem ipſi, quæ relativa eſt, & ad ſuperiora
eſpicit, nō apparuiſſet. Præſtabat autem integrum
fferre locum, quamvis non omnia illius verba ab i-
ſo initio ad propoſitum facerent, quod ſæpè in lo-
orum citationibus uſu venire ſolet, verbis ac ſen-
entiis inter ſe conſertis atque connexis; quàm e-
ım non neceſſaria mutatione mutilatum ac veluti
emeratum adducere, præſertim cùm, ut ſupra di-
cimus, ad eos ſcriberet Autor, quibus nullum in eo
ſſet erroris periculum. Sed iam ipſa Pſalmi verba
onſideremus. Tu in principio Domine, terram
undâſti, & opera manuum tuarum ſunt cœli.
ατ' ἀρχὰς in Græco, ſecundùm principia, plu-
ale pro ſingulari poſitum, i. e. in principio, ſeu à
rincipio, rerum nimirum omnium ad nos & ſecu-
lum hoc aliquo modo pertinentium; ſeu cùm pri-
mùm cœpit hæc rerum univerſitas: quo ſenſu etiam
Moſes in principio Deum cœlum & terram creâſſe
dicit. Vbi per cœlum & terram complexus eſt ea o-
mnia, quæ deinde creata fuiſſe enumerat. Volu-
it enim quaſi ſummam quandam totius crea-
tionis, quam poſtea ſigillatim deſcripturus erat
primo loco ponere. Terram fundaſti. Allu-
dit ad ædificia, quæ fundamento nituntur. Ter- Terra velut fundamentum universi.
ra e-

ra enim est instar fundamenti in hoc universi opificio, utpote infimo loco posita, ideoq; & fundationem terræ primo loco commemorat, quòd omnis ædificii structura à fundamentis incipiat. Fundata autem esse dicitur, quòd reddita sit immota, & nullam in partem nutans ac fluctuans: quemadmodum fundamenta immobilia esse solent. Et opera manuum tuarum sunt cœli. *Manus Deo per similitudinem ab hominibus sumtam tribuuntur. Per cœlos intelligi debet tum expansio illa, quam Deus fecit inter aquas deorsum, nempe mare fontes & flumina, & inter aquas sursum i. e. nubes, nebulas & vapores: (hæc enim, cùm antehac terræ & aquis vicina essent, & inferiorem hanc aëris plagam tenerent, divino jussu in sublime abire sunt jussa, & in media aëris regione suspensa, ut animalibus in terra viventibus pura & pellucida hæc aëris regio relinqueretur) tum etiam illud corpus, seu corpora, quibus infixa sunt astra omnia & stellæ: verbo enim Domini, ut alibi dicitur, cœli facti sunt, & spiritu oris ejus omnis exercitus eorum.*

Manus Deo per similitudinem tribuuntur.

cœli quid?

Expansio illa quid?

Ipsi peribunt] αὐτοὶ *Pronomen refert* τοὺς ὀρανοὺς *eodem Genere: licet per Zeugma ad terram quoq; referatur.* Peribunt. *Hic habemus apertissimum testimonium de Cœlorum interitu & abolitione: ut mirum sit homines in tanta luce caligare, & nescio quid de cœlorum istorum in meliorem quandam formam permutatione somniare. Quod enim idem permanens in meliorem mutatur formam,*

Cœlorum & terræ abolitionis apertum testimonium.

nam, & perfectiores acquirit qualitates, perire certè non dicitur. Num nos peribimus, cum ex mortalibus & corruptibilibus immortales & incorruptibiles, longeq́ quàm antea, purioris & perfectioris naturæ participes fiemus? Hinc Petrus ait, cœlos cum stridore transituros, hoc est, perituros. Transire enim dicitur, quod perit: quia ubi nunc est, illic cùm nuspiam sit, amplius futurum non est. Quo sensu etiam D. iste Autor infrà cap. 12. 27. cœlum & terram transferenda dixit: cui translationi permansionem opponit eorum, quæ non agitantur, seu non concutiuntur. Quemadmodum etiam hoc in loco abolitioni cœli & terræ opponitur permansio Dei. Additur enim: Tu autem permanebis *vel* permanes. *id est, nunquam esse desinis, seu quemadmodum infrà dicit: anni tui deficient, id est, tua vita & duratio nullum finem ac terminum habebit. Rem eandem Metaphoricâ locutione persequitur Psaltes, cum addit:* Et omnes ut vestimentum veterascent. *Similitudinem sumit à vestibus. Cœli enim sunt instar vestimenti cujusdam expansi: ideò etiam illis per Metaphoram, ad vestem accommodatè, tribuitur, quòd veterascant: non quòd ipsi cœli sensim veterascant, & diuturnitate temporis ut vestimenta solent, atterantur; sed quòd, cum tandem penitus corrumpendi sint, videantur propter tam longam durationem veluti deteri, & vetustate quadam, ut in vestibus & aliis omnibus rebus fieri videmus, ad interitum deduci. Veterascere enim*

Transire pro perire.

Cœli instar vestimenti.

Cur dicuntur veterascere?

nim est ad interitum tendere. Nam quod, ut idem D. Autor loquitur, veterascit & senescit, proximum est ut dispereat & evanescat. cap. 8. v. ult. Quomodo autem veterascent, si renovabuntur? num veterascere dicenda esset illa vestis, quæ ex bonâ fieret adhuc multò melior & splendidior? Hinc Petrus scribit eos qui nunc sunt cœlos una cum terra, tanquam in thesauro, igni servari, in diem judicij & perditionis impiorum hominum: & cœlos & terram & quæ in ea sunt opera, & elementa, igne solutum exustumq; iri; quo certè non purgatio istorum omnium sed corruptio designatur.

Cœlorum convolutio. Et velut amictum convolves eos. *Perstat in eadem Metaphora. Vestes enim, quibus ampliùs tegi nolumus, convolvimus & complicamus. Unde apparet, cœlo aliquando non ampliùs terram coopertum iri, ac proinde cœlum perdendum & abolendum esse.* Et mutabuntur. *Hebraicus textus in priori membro, pro,* ipsi peribunt, *habet:* mutabis eos: *cui deinde respondet istud:* & mutabuntur.

Mutatio cœlorum. *Qualis autem mutatio intelligi debeat, ex superioribus ostendimus; quòd futura sit eorum mutatio, non in melius, sed in deterius: quemadmodum vestis mutatur in deterius, & ex nova ac integra in lacera tandem frusta & vilem materiam resolvitur. Hoc modo etiam Cœli mutabuntur, ab esse ad non esse: quod, ut jam antea indicavimus, etiam oppositio inter Deum nunquam deficientem nulliq; mutationi obnoxium & inter cœlos docet. Sequitur*

ab esse ad non esse.

enim:

enim: Tu autem idem ipse es, ὁ αὐτὸς εἶ, *q. d. cœli quidem mutabuntur, & cùm nunc sint, aliquãdo non erunt: tu autem ab omni æternitate duras, & is ipsus es, qui semper fuisti.* Et anni tui non deficient, *id est, idem ille perpetuò permanebis: vita tua, & esse tuum nunquam cessabit. Per similitudinem ab hominibus sumptam Deo tribuuntur anni, nec aliud significatur, quàm Dei, similiterq; Christi, nullo unquam tempore finienda duratio. Porrò verba, quæ de duratione & perpetuâ permansione loquuntur, non tribuuntur Christo propter subordinationem, quam hac in parte cum Deo habebat: sed tantum propter similitudinem & convenientiam ea in re cum Deo; nec in illis est vis ulla argumenti, qua major Christi, quàm Angelorum præstantia probetur, cùm Angeli quoq; incorrupti-biles sint & perpetuò permansuri.*

Deo tribuuntur anni per similitudinem.

V. 13. Ad quem autem Angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis. *Vltimum argumentum, quo Christum Angelis dignitate præstare probatur; à quo exorsus quidem erat D. Autor v. 3, sed illud indicavit magis, quàm explicuit & ursit. Nunc illud tanquam fortissimum causæ suæ præsidium in aciem producit, præsertim cùm in eo terminus quoq; regni illius, quod nunc administrat Christus, sit expressus: q. d. quem Angelorum unquam tanto honore dignatus est Deus, ut illi diceret,* sede à dextris meis? *Superius vidimus, quid per hanc phrasin significetur, nempe tale Christi regnum,*

5. & ultimũ Autoris argumentum.

Christi regnum quantum?

gnum, ut una cum Deo Patre imperium in cuncta exerceat. Tantum autem & tam sublime regnum ac dominationem in omnia, quis unquam Angelorum adeptus est? Istius præterea Regni duratio & terminus indicatur, isq; talis, qui regni istius sit maximus quidam & præstantissimus effectus; ut mirum non sit, illud post hunc effectum finem terminumq; suum sortiri: quæ omnia ad summam istius Regni commendationem spectant. Nam si Christus ad breve aliquod tempus regnum istud obtineret, aut illud ante deponeret, quàm omnes penitus suos suorumq; hostes perderet & aboleret, multùm de hujus tanti imperij dignitate decederet. Terminus ergo, ad quem Christi regnum durare debeat, qui simul sit gloriosissimus ac maximus istius regni effectus, exprimitur, cùm ait Deus: quoadusq; ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Vbi inimicorum voce non tantum hostiles personæ, sed etiam res omnes Christi populo noxiæ & adversæ intelligi debent: qualis inprimis est mors, quatenus Christi fidelibus nocet, aut nocere posset, quemadmodum docet Apostolus 1. Cor. 15. v. 26. Nam mors, quæ in impios ac infideles graßabitur, non abolebitur; utpote quæ Christo operam suam navet ac militet. Ponuntur autem inimici scabellum pedum, cum illis omnes vires nocendi adimuntur, ita ut amplius ne mutire quidem ac hiscere contrà queant. Cujus rei exemplum habemus in illis quinq; Regibus, quorum colla Iosue ducibus suis ac tribunis militum

quo effectu terminabitur.

Mors quatenus Christi inimicus

quatenus Christo militet.

Iosu. 10. 24.

situm calcanda præbuit. Hanc inimicorum, scabelli instar, sub Christi pedes positionem, exponit idem Apostolus d. l. ad Cor. per abolitionem. *Sibi verò Deus hanc Christi hostium pedibus illius subjectionem vindicat: non quòd Christus ea in re sit, & futurus sit ociosus; sed quòd virtute sibi à Deo concessa id facturus sit. quemadmodum etiam Scriptura dicit,* Deum subjecisse pedibus Davidis hostes ejus: *qui tamen hac in re minimè fuit otiosus: aut quemadmodum nunc quoq; Rex aliquis, debellatis hostibus, diceret, Deum subjecisse sibi hostes suos, nempe quia vires sibi & potentiam ad id præstandum dedisset. Sic & ipsi Israëlitæ Psal. 47. 4. de Deo canunt:* subjecit populos nobis, & gentes sub pedibus nostris. *Christum sanè ipsum hostes suos sibi subjecturum, apertè constat ex Apostoli verbis Phil. 3. 21. & 1. Cor: 15. 24, 25. Tantâ Christi majestate ac sublimitate exposita, nunc ex adverso illi opponit Angelos, ut quantum inter ipsum & hos intersit quisq; videat.*

Christus in subjiciendis sibi hostib⁹ minimè otiosus.

3. Reg: 5. 3.

V. 14. Nonne omnes sunt administratorii Spiritus. *Omnes, inquit, ne quis excipiendum aliquem esse putet. Christus sedet, & sedet quidem ad dexteram Dei, hoc est, regnat: regnantium enim est sedere; quemadmodum servientium ac ministrantium stare, apparere, vel ad obeunda ministeria emitti, & ad alienum imperium discurrere: Angeli autem omnes sunt ministrantes Spiritus. Oppositio ergò hîc notanda est, inter sessionem à dextris Dei;*

Omnes Angeli sunt spiritus ministrantes.

& inter ministrationem emissionemq́ ad ministerium; quod quale inprimis sit statim exponit Autor, & simul non obscurè innuit, quàm diu durare debeat, nempè, quoad illi, quorum causa ad ministerium mittuntur, salutem æternam non adipiscentur: atq; adeò toto regni Christi tempore. In ministerium missi *vel,* qui in ministerium mittuntur, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα. *id est, qui eum in finem mitti solent à Deo vel Christo, ut ministrent. Sed cui bono, aut quorum gratia?* propter eos, qui hæreditatem accipient salutis. *Noluit dicere, ut ministrent iis, qui hæreditatem accipient salutis. Non enim propriè ministratur & servitur illi, qui imperandi aut jubendi nullum jus habet; licet ministeriũ alteri præstitum in alterius cõmodum sæpe suscipiatur, atq; vertatur. Angeli propriè ministrant Deo ac Christo, sed tamen in piorum usum atq; commodũ. Idcirco maluit dicere:* propter eos, qui hæreditatem accipient salutis. *Hoc autem fit, cùm mittuntur, ut ipsorum & corpora & animas custodiant, corporisq́ pariter & animi incolumitatem procurent. Cum enim Diabolus cæteriq; Dæmones non tantum corporibus, sed etiam animis hominum insidientur, ac nocere possint: Angelorum similiter officium esse credendum est, non corpora solùm, sed animos quoq; piorum protegere. Diabolus sanè eam vim habet, ut animis hominum cogitationes malas possit injicere, eosq́ ad varia peccata impellere, quemadmodum Scriptura testatur;*

Angeli toto regni Christi tempore ministrant.

Angeli propriè Deo & Christo ministrant nõ hominibus.

Angeli & corporis & animi incolumitatem procurant.

Diaboli vires.
Matth. 5.37. 13.38.
Ioh: 8. 44.

tur; quem propterea omnis peccati autorem & pa- 1. Ioh: 3. 6. 10.
rentem facit, quem efficaciter operari dicit in filiis Apoc: 12. 9.
inobedientiæ, quem κοσμοκράτορα, mundi princi- Ephes: 22.
pem, & Deum vocat, qui etiam in Iudæ cor injecit & ℣ 12. Ioh: 12. 31.
cogitationem & consilium Christi prodendi, quem- 16. 11.
q; Petrus dicit implevisse cor Ananiæ, ut Spiritum 2. Cor: 4. 4. Ioh: 13. 2.
S. fallere ac deludere conaretur. Quodsi autem id Act: 5. 3.
potest Diabolus, ut cogitationes malas hominibus injiciat; cur cogitationes bonas Angeli boni non poterunt injicere, & mentem per varia objecta ad id
quod Deo placeat impellere? Hinc est quòd Abra- Gen: 24. 5. & seqq.
ham servo suo, quem ut filio uxorem adduceret, mittebat, iiq; quæreret, quid fieri velit, si illa sequi nolit, dixerit: Mittet Dominus Angelum suum coram te, & accipies inde uxorem filio meo: *q. d. Deus angelum suum mittet, qui efficiet, ut uxorem ibi accipias filio meo, illaq; te has in terras sequi velit: quod certè non aliâ ratione postmodum, ut prædixerat Abrahamus, effecit, quàm & fratres & matrem Rebeccæ, & ipsius imprimis Rebeccæ animum movendo, eiq; abeundi cum Abrahami servo cogitationes & consilium injiciendo. Vnde & Angeli istius opera evenisse credendum est, ut Rebecca nihil tale suspicata, famulo Abrahami, postquam id à Deo in signum divini favoris precibus contendisset, ad fontem occurreret, & tum ei, tum camelis ejus aquam præberet. Sic tamen & Diabolus, & Angelus bonus animum alicujus per objecta aut species phantasiæ injectas movere dicendus est, ut ho-*

mini libera vel aßentiendi vel repudiandi, & cogitationes illas ex animo ejiciendi voluntas facultasq́; relinquatur. Angelus etiam erat, qui admirandas illas visiones Iohanni, in Apocalypsi descriptas, monstravit, animoq́; illius objecit. Quin imò cum Angelus mittitur ad liberandum aliquem ex periculo, creberrimè hominem non aliâ ratione liberat, quàm vel ei cogitationem aliquam & consilium, quo periculum declinet, injiciendo; vel illius, qui invasurus erat, animo aliquid objiciendo, eumq́; à suscepto consilio divertendo. Non est autem neceße, ut credamus, cuivis certum aliquem Angelum, qui eum perpetuò custodiat, eße assignatum: quin potiùs hoc D. Autoris verba indicare videntur, Angelos subinde piorum causa mitti; ut vero consentaneum sit, nec certum, nec perpetuum eße piorum singulorum custodem: sed prout res necessitasq́; postulat, nunc aliquem mitti, nunc non mitti; et si mittitur, nunc hunc nunc illum. Quanquam credibile est, tum totas Ecclesias in uno aliquo loco degentes, tum viros pietate & donis divinis præ cæteris insignes, ac proinde gloriæ divinæ hominumq́; saluti perutiles, cùm illis maximè & perpetuò insidietur Satanas, perpetuas etiam quodammodo Angelorum circa se habere excubias. Illi etiam, qui infirmi adhuc sunt, & facilè offendi ac propterea perire poßunt, præcipuos Angelorum, teste Christo, & ut non semper eosdem, aliquos tamen ex illis perpetuò pro custodibus habent. Ait enim ipsorum Angelos

Apoc: 1. 1. & 22. 6. 16.

Angel⁹ quo pacto sæpe ex periculo liberet.

An cuivis certus Angelus semper adsit.

Ecclesiarum & virorum in ea insignium per Angelos cura.

Infirmorum cura.

Matt: 18. 10.

gelos ſemper intueri vultum Patris ſui cœleſtis. *Non fruſtra hos Angelos* ipſorum Angelos, *id eſt, proprios veluti ipſorum cuſtodes, ſeu iis cuſtodiendis à Deo deputatos, appellavit. Quocirca cùm & incertum ſit, Angelum aliquem cuivis perpetuò adeſſe; & quamvis adſit, non tamen quidvis pro arbitrio ei præſtare liceat, ut ut tandem vires ad id præſtandum habeat; ſed ex nutu & arbitrio planè pendeat ejus, à quo mittitur: inconveniens eſt Angeli opem & auxilium implorare, ſed potiùs eſt implorandus is, qui ſemper potentiâ ſua & providentiâ nobis adeſt, & à cujus nutu cuncta pendent, & Angeli, quotieſcunq; juſſerit, ad auxilium nobis ferendum fulminis ritu emicant. Illud verò nulla ratione fieri debet, Angelum ſic invocare, ut eum abſentem & vel in cœlis vel etiam alibi terrarum verſantem ac longiſſimè à te remotum aliáve miniſteria obeuntem, iisq; intentum, preces tuas exaudire, & animi tui vota & cogitationes intelligere, tibiq; ſemper opem ferre poſſe credas: præſertim cùm fieri poſſit, ut eundem Angelum, puta Michaëlem aut alium aliquem, multa hominum millia diverſiſſimis in locis eodem illo tempore invocent. Hæc enim invocatio planè divina eſt, & ſoli Deo ac Chriſto deferenda. Quemadmodum nec adoratio, ne præſenti quidem Angelo, nedum abſenti nulliq; ſenſui expoſito, præſertim talis, ut coram eo ſupplex ac venerabundus procidas, deferri debet. Angeli enim non habent in Chriſti ſervos ullum*

Angeli invocari non debent.

Invocatio divina quæ?

Angeli adorari non debent.

imperium ac potestatem, ob quam hoc pacto adorari debeant, aut possint: sed eorum conservos sese sociosq; appellant. Et licet eximiam quandam humanaq; majorem habeant virtutem, & ad aliquos juvandos aut malo liberandos, vel bono cumulandos mittantur: tamen nunc sub N. F. coram iis procidere, aut iis supplices fieri non debemus, ne quidem, si, ut olim non semel factum legimus, oculis nostris formâ aliquâ visibili assumptâ sese conspiciendos exhiberent. Alia enim est ratio Novi, alia V. Fœderis. Nam sub V. F. non solum Angelos, quibus magna quædam in homines concessa erat potestas; sed etiam homines divinâ virtute præditos, quales erant inprimis Prophetæ quidam, adorare permissum erat, tanquam Dei servos & ministros; cujus rei extant in S. L. exempla. Sed nunc postquam Christus homo Angelorum caput & Dominus evasit, nec Angeli, nec homines etiam divinissimi adorari se permittunt, ne quidquam de Christi majestate & omnium ejus fidelium dignitate atq; præstantiâ, quorum conservi sunt, delibent. Hinc Angelus ille in Apocal. D. Iohannem bis prohibuit, ne coram se procideret. Petrus verò Cornelium coram se procumbentem non tulit; sed eum manu prehensum sublevavit ac surgere jussit, hominem se, ipsius similem, esse dicens. Regibus tamen & Principibus, quibus Deus in nos jus vitæ ac necis concessit, adoratio quædam humana, & illorum potestati imperioq; respondens nec justum modum excedens,

[Margin: Ios: 5.14,15. Iud: 13. 20. 4. Reg: 4.27.]

[Margin: nec homines ulli etiam divinissimi.]

[Margin: Act: 10.25, 26.]

[Margin: Regibus & principibus qualis adoratio competat,?]

dens, deferri debet. In iis enim ipsum Deum, cujus vicarii sunt, & per quos Deus nos regit ac gubernat, veneramur. Cum verò D. Autor dicit, Angelos mitti propter nos, qui hæreditate simus accepturi salutem; hoc non ita intelligi debet, ac si aliorum quoq; hominum causâ nunquam mitterentur. Ante Christum certè Scriptura testatur Angelos fuisse missos eorum etiam causa, ad quos salutis hæreditas non spectaret. Inter cætera apud Danielem legimus, Angelorum alium fuisse principem Persarum, alium Græcorum, alium populi Iudaici, qui Michaël appellatur. quid verò hoc aliud est, quam eos Persarum, Græcorũ, Iudæorum populis fuisse præfectos? quo in loco etiam legimus, eos inter sese, sententiis nimirum ac studiis, pugnâsse; & Michaëlem quidem Principem Iudæorum, cum Græcorum Principe communem causam sustinuisse adversus Persarum principem. Quod quidam magni nominis Interpres explicans, ita scriptum reliquit: quâ de re hi principes pugnârint, neq; hoc loco significatur, neq; debemus plus velle sapere, quàm oportet. Sed licet conjecturarum vestigia sequentes existimare, de eâ re ipsâ pugnâsse, pro qua Daniel Deo supplicabat. Diximus autem simile vero esse, Danielem pro templi urbisq; restauratione, quam interruptam audierat, supplicasse: pro ea igitur Angeli pugnabant, dum alter ut perficiatur, alter ut impediatur Regi suadet. Quid ergo? Angelus bonus tem-

Angeli etiam aliorum hominum causâ mittuntur.

Daniel: 10. & 12.

Angelorum apud Danielem pugna.

Ioh: Maldonatus Iesuita in com. in hunc locum.

Angeli causam Dei apud Reges agunt.

pli restaurationem impedire vellet? non quidem ipsam restaurationem templi, sed, ut Theodoretus ait, Iudæorum libertatem impediebat, quòd nondum eos pro meritis satis pænarum luisse existimaret. Venit ergo Michaël in auxilium, ut pluribus rationibus majoreq; vi Regis Persarum animum expugnaret. Poterat hoc idem Deus, & per unum & per nullum, si vellet, Angelum facere: sed decet ejus majestatem, pluribus uti ministris, & non dubium, quin plus multi Angeli, quàm unus, possint. *Hæc ille, nec sine magna veritatis specie. Hinc verò conjecturam capere licet, singulis Ecclesiis, quæ regnum Christi sunt, Angelum eße præfectum, aut plures, qui eas curent. An enim putabimus Christo Angelorum Domino minoris eße curæ singulas Ecclesias, quàm olim non tantum Iudæi, sed Græci etiam & Persæ fuerunt Deo? Vnde facilè colligi poteſt, neceßariò etiam Christum, poſtquam Angelorum caput evasit, novo in terris regno sibi constituto, & Ecclesiis collectis, mutationem quandam in eorum ordinibus instituiße, dum iis nova quædam officia & ministeria aßignat, & novos principatus, thronos, poteſtates condit, prout res Ecclesiæ & regni illius in terris poſtulabant. Idcirco non mirum eſt, Apoſtolum de nova creatione loquentem dixiße, in Christo Iesu creata eße omnia, non solum quæ in terris, sed etiam quæ in cœlis sunt, sive thronos, sive dominationes, sive principatus,*

Ecclesiis singulis Angeli præfecti.

Christ' novos Angelorū principatus ac potestates concondidit.

sive

ſive poteſtates. Col. 1. 16. Sed, ut ad propoſitum redeamus, ſatis conſtat, Angelos ante Chriſtum, etiam eorum cauſa fuiſſe miſſos, qui ſalutem hæreditate accepturi non eſſent; cauſa verò nulla eſt, cur Chriſti quoq; temporibus non idem fieri credamus, quandoquidem præter illius Eccleſiam, non minus, quàm olim præter Dei populum, varia hujus mundi imperia ac regna ſunt, & ſæpè res Eccleſiarum ita ſunt cum civili regnorum ſtatu conjunctæ, ut hunc valdè curare oporteat, ſi Eccleſiis benè conſuli ac proſpici debeat. Quocirca hæc D. Autoris verba ita ſunt intelligenda, ut putemus, Chriſtianos non eſſe unicum prorſus finem miſſionis Angelorum; ſed præcipuum ac principalem, adeò ut ſæpiſſimè eorum cauſâ & commodo, in aliorum etiam hominum ac regnorum uſus & emolumenta mittantur. Et ex hoc ipſo, quòd Chriſto omnes prorſus Angeli ſint ſubjecti, qui proprius Eccleſiæ rex eſt, ejusq; ſolius cauſa à dextris Dei collocatus, apparet, illorum miniſteria præcipuè circa Eccleſiam verſari.

Autoris verba quo pacto intelligenda.

IN CAPUT II.

Partitio Capitis in duo membra.

HUjus Capitis duo ſunt membra: In primo extruit adhortationem & argumentum, cujus fundamentum capite præcedenti jecerat, illudq́; adhuc nova ratione, ad quam tamen ſuperiori capite aditum quendam ſibi iam fecerat, munit ac fulcit. In ſecundo occurrit tacitæ cuidam objectioni, aut dubio, quod fundamento iſti, capite præcedenti

denti structo, nempe quòd Christus Angelis multò præstantior sit effectus, poterat objici, simulq; aditum sibi struit ad Sacerdotii Christi explicationem, ejusq; cum Pontificibus Leviticis comparationem.
1. ad ℣ 9. *Prius membrum tractatur octo prioribus versiculis: posterius reliquis.*

Nexus. *V. 1.* Propterea abundantiùs oportet observare nos ea, quæ audivimus. Propterea *i. e. propter id quod superiùs dixi ac probavi, nempe, quòd Christus sit longè præstantior Angelis effectus.* abundantiùs, *i. e. magis, majore diligentiâ curâ ac studio, quàm olim legis institutis: quandoquidem longè præstantior est is, qui Evangelium primus in terris promulgavit, quàm qui legem tulerat, ut mox subjicit Autor. Breviter enim id, quod præcedenti capite fusiùs tractaverat, insinuat.* observare *vel* attendere, *i. e. animum & cogitationem advertere.* ea quæ audivimus, *vel* iis quæ audita sunt, *nempe non ita pridem, per prædicationem scilicet eorum quos v. 3. commemorat. Neq; enim vel de rebus profanis loquitur, vel de iis, quæ cùm Mosis adhuc discipuli essent, audiverant.* ne fortè, *vel,* ne quando perfluamus. *Scopum ac finem attentionis, ad quam eos hortatus est, exprimit.* Similitudo à vase sumta. *Sumit à vase similitudinem, quod rimas ducere & perfluere possit. Vult ergò ut arctè animo & memoriâ complectamur Christi disciplinam, ne quando cœlestis ille Christi sermonis liquor ex animis nostris elabatur & effluat. Effluit autem cùm*

quis

quis ejus vel obliviscitur, vel etiamsi non obliviscatur, ei tamen amplius fidem non habet, eumq; repudiat: quò etiam referri debet, si ex illius præscripto vitam & mores non formet. Qui enim id non facit, cùm Christi disciplina eam vim habeat, ut hominem obsequentem sibi reddat, ex ejus animo ea effluxisse, jure optimo dici potest.

V. 2. Si enim qui per Angelos dictus est sermo. *Hoc & sequenti versu non solùm causam exprimit D. Autor, propter quam debeamus omni ope ac studio conniti, ne unquam perfluamus, (quæ est, quòd alioqui justa Dei judicia nullo modo evasuri simus: sed simul etiam id ipsum probat, argumento à minori ad majus ducto; cujus fundamentum superiori capite iactum ac præstructum fuit. Nam si per Angelos dictus sermo, qui tamen Christo dignitate sunt longè inferiores, quemadmodum iam probatum est, firmus fuit, & omnis transgressio & inobedientia iustam habuit retributionem: quantò magis contemptores ac transgreßores Evangelii, quod per ipsum, non hominum tantùm, sed & Angelorum omnium Dominum promulgatum fuit, iustis mactabuntur suppliciis. Sermo per Angelos dictus est Lex. Act: 7. 13. Gal: 3. 19. Hanc enim Evangelio opponit D. Autor. Hinc autem duo colliguntur: Unum, non ipsum Deum verè ac propriè in montem Sinaiensem descendiße, ac ibidem Legem promulgâße; sed nomine illius Angelum, nomen & personam ipsius Dei sustinentem. Si enim ipsemet*

Argumentũ Autoris à minori ad majus.

Lex per Angelos fuit tradita.

Deus ipse verè & propriè in mõtem Sinai non descendit.

Deus

Deus præter Angelos ad Legem promulgandam è cœlo in montem illum descendit, non tantùm Autoris argumentum planè concidet: sed etiam contrarium concludendum erit, & Lex Evangelio hoc nomine longè præferenda, quòd illam quidem ipse Deus, qui Christum exaltavit & Angelorum caput constituit, è cœlis in terram descendens publicavit: hoc verò is tantùm, qui à Deo exaltatus est, in terris promulgavit. Solent verò Angeli, maximè quando cum summa aliqua maiestate, aut etiam singulari aliqua cum dignitate apparent, quemadmodum in Sinaiensi monte, aut in rubo factum est, ipsius Dei nomen ac personam sustinere. Nam Angelum fuisse istum, qui in rubo Mosi apparuit seq; Deum ipsum nominavit, docuit nos expressis verbis Stephanus Protomartyr: quem tamen statim bis Dominum ipsum vocat, nimirum quòd ipsius Domini personam gesserit. Cùm autem planè non apparent, sed tantùm verba Dei ipsius loquentis referunt, tunc præcones tantùm Dei agere censendi sunt. Alterum, quod hinc colligitur, est; quàm vanum sit id, quod quidam dicunt, hunc Dominum; qui ipse Legem in monte tulit, quem eundem esse volunt cum illo, qui Mosi in rubo apparuit, fuisse Dei filium, secundam divinitatis personam, qui jam tum suæ in mundum missioni veluti præluserit. Nam si Lex per Dei filium data fuit, quomodo D. Autor per Angelos eam traditam fuisse affirmare, & hac in parte eam Evangelio, quod hoc per Dei

Angeli solent Dei nomen personamq; sustinere.

Act: 7. 30. & seq.

Aliquando præcones Dei agunt.

Dominus in monte Sinai non fuit Dei filius.

filium

filium & Dominum ipsum annunciatum sit, opponere, eoq; nomine Evangelio postponere potuit, si non minus Lex, quàm Evangelium, ipsum Dei filium, & necdum in statu humiliationis, ut illi loquuntur, constitutum, latorem & prædicatorem habuit? Huic autem sermoni per Angelos dicto *opponit Autor* salutem *in Evangelio revelatam, ut mox videbimus v.3.* Factus est *vel,* fuit firmus. *h. e. ratus fuit, stabilis, certus, vim suam & robur habuit. Quo sensu sumitur etiam cap. 9. v. 17. & 2. Pet. 1. v. 10 Per effectum autem declarat, hunc sermonem fuiße firmum, & vim suam ac robur habuiße, cùm addit:* Et omnis prævaricatio *vel* transgressio & inobedientia accepit justam mercedis retributionem. *Si hæc verba intelligamus de eo tantùm, quòd cuilibet transgressioni fuerit constitutum in lege supplicium, non videbitur D. Autor rectè argumentari: si verò non de jure tantùm, sed de facto ipso, non videbitur id poße consistere. Nec enim semper Lex pœnam decernens executioni mandata fuiße videtur. Et cùm de re, ut apparet, loquatur apertâ & vulgo nota, credibile non est eum pœnas ab ipso Deo cuivis privatim inflictas voluiße intelligere. Hæ enim sæpè occultæ sunt, nec semper agnosci poßunt. Quocirca dicendum est, Autorem D. ad sacras L. imprimis respexiße, & ad exempla eorum, quorum in S.L. transgressiones commemorantur; quos omnes Scripturæ graviter & pro meritis à Deo punitos fuiße testatur.*

Legi oponitur salus in Evangelio revelata.

Rigor Legis in Dauide fuit relaxatus.

tur. Nam quòd in quibusdam rigor Legis relaxatus fuit, ut e.c. in Davide; ejus, quia extra ordinem & rarò factum est, ratio in hac generali regulâ haberi non debuit. Quanquam David quoq; non leviter à Deo punitus fuiße narratur. Nam de pœnis, quas divinitus inflictas constat, hîc sermo est. Neq; enim aliâs sequeretur, legem fuiße ratam, nempe apud ipsum Deum, quia Magistratus transgreßores Legis punierit; sed quia Deus ipse id fecerit, fierivé sive per Magistratus, sive per alios curaverit. Nam & in altera parte, in qua de contemptoribus Evangelij agitur, pœnæ ab ipso Deo infligendæ, intelliguntur.

Transgressio quid?

Transgressio est peccatum contra expreßum & apertum præceptum. Omnis quidem transgressio est peccatum; sed non omne peccatum est transgressio. potest tamen omne peccatum fieri transgressio, si nimirum apertâ lege fuerit prohibitum: aliàs ubi non est lex, ibi nec transgressio. Inobedientia idem est quod transgressio, sed magis animi cötumaciam & malitiam exprimit, vocemq; transgressionis quodammodo restringit. Non enim de quavis transgressione hîc loquitur D. Autor. Nam peccata illa, quæ ex ignorantia & fragilitate adversus Dei Legem committebantur, expiationem habuerunt sub Lege: sed quæ contumaci animo, & elato, ut Scriptura loquitur, brachio perpetrabantur, non poterant alia ratione, nisi pœna capitis in Lege sancita expiari. Qua de re videatur id, quod Num. 15. à v. 27. usq; ad finem Capitis scriptum extat.

Rom: 4. 15.

Inobedientia quid?

Transgressiones quædam sub lege expiabantur.

extat. justam mercedis retributionem, *justam id est, facto convenientem, condignam, meritam: non quòd omnino justitia id requisierit, ut quævis transgressio & inobedientia puniretur; sed quòd permiserit.* Iustitia in puniendo.

V. 3. Quomodo nos effugiemus. *Altera pars connexi: Si illi non effugerunt pœnam, & quidem iure ac meritò; quomodo nos effugiemus, i. e. multò nos minus effugiem⁹.* si tantã neglexerim⁹ salutem? *His verbis novam addit vim & robur argumento. Nam pro eo, quod dicere poterat, si neglexerimus aut transgressi fuerimus sermonem ab ipso Domino traditum, (nam hoc solum sufficiebat ad inferendam conclusionem,) maluit hoc modo loqui, & sermonis Christi partim objectum, partim effectum seu fructum exprimere, ut non solùm ex illius, qui sermonem hunc promulgavit; sed etiam ex ipsius sermonis summa præstantia ac dignitate argumentum duceret, & tantò efficaciùs concluderet.* effugiemus, *i. e. pœnam & ultionem divinam.* tanta neglecta salute: *vel salutem posuit pro sermone de salute per metonymiam subjecti, vel per metonymiam causæ,* neglectionem salutis *pro neglectione sermonis Evangelici. Salutis enim neglectus seu contemptus parit sermonis Evangelici neglectum contemptumq́; vicissim hujus neglectus & contemptus affert amissionem salutis.* Nam de *sermone hîc propriè agi, & oppositio sermonis Angelici docet; & sequentia. Additur enim a quo primùm*

Robur argumento Autoris additum.

Salus pro sermone de salute.

nùm hic sermo dici narrariq; cœperit, & à quibus primùm exceptus, aliis deinceps traditus confirmatusq; fuerit. Non simpliciter autem nominavit salutem, sed addidit; tanta salute. Varia enim & multiplex salus esse potest, sed in Evangelio ingens prorsus & omnium maxima salus promißa est, salus animarum, futuri illius seculi hæreditas. Negligitur autem tum ipsa hæc salus, tum sermo de salute; cùm aut ipsa salus spernitur, aut promissionibus de illa fides nõ habetur, aut non ea, vel nõ tanta, ut ad observationem præceptorum promissionibus adjunctorum nos adducat; sed ita vivitur, ac si tam ingentia promißa non extarent, nobisvé cognita essent. Transgressioni præcepti Legis Mosaicæ, opponitur neglectus salutis: qui neglectus longè plura in se includit, quàm unius alicujus præcepti violationem simplicem: ut hîc quoq; sit vis aliqua argumenti. Salutem autem, vel sermonem de salute, nempe Evangelium, sermoni opponit Angelico, i. e. legi: quia Lex nec promissionem apertam illius salutis continebat, sed tantum sub umbris quibusdam & verborum involucris occultatam; nec eam conditionem apponebat, quâ homines salutem facilè consequi poßent, sed qua damnationem & mortis supplicium potiùs incurrebant. Idcirco Paulus dixit, Lex iram operatur. Rom. 4. 15. legémq; ministerium mortis appellavit, & literam, quæ occidat. 2. Cor. 3. 6, 7: adeò ut longè justiùs appellari potuerit sermo mortis & damnationis, quàm salu-

Neglectus salutis quid?

Cur salus opponatur Legi?

Lex sermo mortis potiùs quàm salutis appellari debuit.

salutis; *sermo qui non tàm salutem attulerit, quàm damnationem & mortis supplicium intentârit. Quod si ergo illi supplicium non effugerunt, qui unum aliquod præceptum Legis, non tam salutem promittentis, quàm supplicium minitantis, contumaciter transgressi sunt: quomodo nos effugiemus, si sermonem, quo nobis æterna salus apertissimè promittitur, quo omnium criminum remissio nobis offertur, eâ tantùm conditione, ne ulli in posterum peccato mancipati, ulloq́ scelere polluti, concessâ nobis veræ infirmitatis veniâ, sanctè, quantùm vera in Deum fide, tantæq́ salutis haud dubia spe conniti possimus, coram Deo vivamus; si hunc, inquam, adeò præstantem & eximium, omniq́ veneratione ac receptione dignum sermonem contemserimus, nec ei fidem adjungere ac obedientiam tam facilem præstare voluerimus? quæ unquam gravior à nobis in Deum ἀχαριστία committi posset, cujus quanto major est gratia, tanto majus crimen si contemnatur; maximum autem si contemnatur maxima?* Salutis adipiscendæ conditio.

Quæ quum initium accepisset enarrari per Dominum. *Iam sermonis istius primum præconem & prædicatorem exprimit, qui est Dominus, quem opponit Angelis, qui Domini istius ministri sunt, eumq́ venerantur & adorant. Quod si ergo illi non effugerunt, qui sermonem Angelicum contempserunt, quomodo isti effugient, qui Dominicum sermonem contempserint? Sed quia hanc salutem alij quoq́ prædicârunt: propterea expressit discrimen* Sermonis Evangelici primus prædicator Dominus.

hac in parte inter Dominum & alios salutis istius

Discrimen inter Dominum, & alios salutis præcones.

præcones. Illud autem est, quòd Dominus primus eam annunciaverit; alii autem edocti à Domino, post ipsum. In prædicatione autem ista Domini includitur omne id, quicquid Dominus vel fecit, vel paßus est, ut prædicationi suæ fidem faceret, quemadmodum paulò post, vicissim in confirmatione, prædicatio Evangelii continetur. Et ne quis diceret, non omnes audivisse prædicationem ipsius Domini; propterea adjunxit Domino alios quoque salutis istius præcones, qui à Domino edocti, & ad prædicandum Evangelium in totum orbem terrarum dimissi fuerunt. Per Dominum *dicit, quia & Legem, sermonem* per Angelos *dictum vocaverat. nempe*

Primus Evangelii Autor Deus.

ut significaret, primum sermonis Evangelici Autorem non eße Christum, quemadmodum nec Angeli, Legis fuerunt: sed utriusque, tum Legis tum Evangelii, primum quidem Autorem eße Deum; cæterùm legem per Angelos, Evangelium per Dominum Angelorum promulgatum eße. ab iis qui audiverunt. *nempe ex ipso Domino.* in nos confirmata

Particula εἰς

est. εἰς ἡμᾶς *id est,* nobis. *Particula* εἰς *respondet Hebraico* lamed *quæ Dativi casûs nota est. Hoc modo locutus est etiam Petrus 1. Epist. 1. v. ult. Ex hoc autem loco non injuriâ colligitur, ut diximus tunc,*

Paulus non est hujus Epistolæ autor.

cùm de hujus Epistolæ Autore ageremus, Autorem ejus non fuiße Paulum. Nec enim ille unquam se Apostolorum numero eximit, & in auditorum Apostolicorum ordinem refert, quod hujus Epistolæ Autorem

rem facere hîc videmus. Semper ille ſuam autoritatem Apoſtolicam tuetur, & ſartam tectam eſſe vult. Idq́ vel imprimis illi faciendum erat, quoties ipſi cum Iudæis res eſſet, qui autoritatem ejus elevabant. Ita ut hîc illi Oratorum ἀνακοινώσει nullus ſit locus. Non ergo Apoſtolum, ſed Apoſtolicum quendam virum hæc Epiſtola habet autorem. Confirmata eſt *maluit dicere, quàm ſimpliciter prædicata eſt. In confirmatione enim ipſa prædicatio includitur, ſeu ab ea ponitur: ut ſimul oſtenderet, hunc ſermonem de ſalute non eſſe vanum, aut argumentis & probationibus ſolidis deſtitutum, ſed cui fides habeatur digniſſimum; ne quidquam prætexere poſſint, qui illi non credunt, eumq́ negligunt. Néve quiſquam putaret, Evangelium hac in parte inferius eſſe Lege: quòd Legis quidem promulgatio multis argumentis & admirandis operibus confirmata fuerit; Evangelii autem prædicatio iis fuerit deſtituta. Tantum enim abeſt, Evangelii prædicationem inferiorem hac etiam in parte fuiſſe Lege, ut ea ſibi confirmationis ſuæ cauſa habuerit adjuncta, quæ ante hac nunquam viſa, nunquam audita fuere, quæq́ diviniſſima ſunt prorſus, & omni exceptione majora: quales imprimis erant ſpiritusſancti diſtributiones, quas ultimo loco v. ſeq. commemorat D. Autor.*

Nec Apoſtolus ullus, ſed vir aliquis Apoſtolicus.

Evangeliū non minùs quàm lex confirmatum.

V. 4. Conteſtante, *ſeu* ſimul atteſtante Deo ſignis & portentis & variis virtutibus, & Spiritus S. diſtributionibus. *Hîc exprimit*

quomodo suam prædicationem confirmârint Apostoli, nempe & signis, & prodigiis, & virtutibus variis, & S. S. distributionibus. Verùm quia hæc non sua propriâ, sed divinâ virtute patrabant: propterea Deum introducit Autor, unà cum iis veluti testantem, & illorum dictis suffragantem. Deus enim erat, qui hæc per ipsos efficiebat. Quis ergo tantis confirmationibus, & tanto testi non credet? Neq; poterant hæc negari, cùm ad eos ipsos scribat, quibus prædicatio Evangelii per ista signa ac prodigia confirmata fuerat, quiq; ea oculis ipsi suis viderant. Neq; verò & à nobis, qui ea non vidimus, potest. Meritò enim alicubi quidam: Scimus, vi miraculorum totum penè orbem ad Christum fuisse pertractum: quod qui negant, majus ipsi, miracula tollendo, miraculum faciunt. Incredibilius enim miraculum est, totum orbem terræ, aliis religionibus antiquitus imbutum, tam paucis Apostolis, tam imperitis, tam incredibilia humanæ rationi prædicantibus, sine ullis miraculis credidisse; quàm illa ipsa miracula, quæ per eos facta narrantur.

Augustinus.

Signa. Signis. *Signa sunt ea omnia, quæ indicio sunt, aliquem vera dicere & à Deo missum esse.* & portentis, τέρασι, prodigiis, *sunt signa stupenda prorsus & ingentia: qualia erant, mortuis vitam restituere, cæcis & claudis naturâ, oculorum & membrorum integritatem usumq; non restituere, sed dare: quale & illud erat, quòd umbra Petri, sudaria Pauli, om-*

Portenta.

li, omnes morbos sanarent. & variis virtutibus δυνάμεσι, potentis, sunt variafacta potentia, id est, quæ summam potentiam requirebant & arguebant: generalius hoc est priore. Et spiritus sancti distributionib⁹. Hoc nominatim cõmemorat Autor, quia divinissimum fuit opus & Evangelio proprium, nempe quòd Spiritus Sanctus Apostolis vel prædicantibus, vel manus imponentibus, datus fuerit prædicationi eorum aßentientibus. Distributiones autem vocat, non solùm quòd unicuiq; portio quædam Spiritus S. cõtigerit; sed præcipuè, quòd variis varia Spiritus S. dona contigerint. Cujus diversitatis non alia fuit causa, quàm divina voluntas. propterea addit: secundum suam voluntatem Hanc istius ipsius rei causam Apostolus etiam fuiße testatur, 1. Cor. 12. 11. & alibi dicit, unicuiq; datam esse gratiam, qua Spiritus S. donum intelligitur, secundum mensuram donationis Christi, id est, ea mensurâ, non tantùm quantitatis, sed etiam qualitatis, quâ Christo donum suum cuipiam admetiri libuit. Vt enim diversa diversis, non eadem aut omnia omnibus dona contingerent, requisivit id Ecclesiæ in unum veluti corpus collectæ, & ex variis compositæ membris, usus ac necessitas: quò alii aliorum opera indigentes, tanto magis mutuo inter se amore & concordia conspirarent. Quòd verò hæc dona istis, illa verò aliis, & huic quidem præstantiora, illi verò minus præstantia contigerint, id non alii rei, quàm divinæ voluntati seu pla-

Virtutes.

Spiritus sancti distributiones.

Cur distributus dicatur.

Ephes. 4. 7.

cito imputari debet. Porrò de donorum varietate legatur id, quod scribit Paulus 1. Cor. 12. Ephes. 4.

Nexus cum superioribus duplex.

V. 5. Non enim Angelis subjecit. *Hæc verba duplici ratione cum superioribus connecti possunt: vel ut respiciant ad illa v. 3. verba,* tantâ neglecta salute; *ita, ut his verbis explicetur salutis istius magnitudo, quòd nimirum Deus futurum illum orbem hominibus subjecerit, quo jure Angeli non gaudeant, & hac in parte hominibus sint inferiores: vel potiùs, ut hîc iterum D. iste Autor ad comparationem Christi cum Angelis redeat, & sic novâ quadam ratione fundamentum illud argumentationis suæ modò propositæ superio: cap. jactum muniat, simulq; causam tacitè innuat, propter quam Christus, Angelis, ratione naturæ quondam mortalis, aliquanto minor, iis longè major ac sublimior evaserit; quippe cùm ipsi, non Angelis futurus ille mundus subjectus sit. Nam quò magis hanc posteriorem hæc verba cum superioribus connectendi rationem approbemus, id facit, quòd D. Autor adhuc de Christo ipso loquatur, eumq; solum Angelis opponat, & Psalmi octavi, quæ citat, verba, quibus homini futurum orbem subjectum eße demonstrat, ipsi Christo applicet v. 9. quod & Paulus fecit. 1. Cor. 15. 27. Ephes. 1. 22. Idcirco autem hoc testimonium de Christo Angelis præstantiore effecto ad extremum reservare voluiße videtur, quòd in eo simul dicatur, Christum debuiße etiam, antequam ad tantum fastigium perveniret, Angelis minorem eße: ut hac ratione*

prior.

posterior.

Posterior præfertur priori.

Cur testimonium ex Psal: 8. ad extremũ reservârit Autor.

ratione & dubium illud, cur Chriſtus ante hac Angelis inferior, iis multis ſublimior evaſerit, unà diſſolveret; & aditum ſibi ad explicandam imminutionis iſtius cauſam, quò præcipuè ſpectabat, aperiret, atq; ita porrò ad Sacerdotium Chriſti explicandum, ſenſim gradum faceret. Ait igitur: Non Angelis ſubjecit orbem terræ futurum. nempe ſic, ut illis jus dominij aut hæreditatis vel dederit, vel dare decreverit. Angeli futurum illum orbem incolunt: ſed tanquam alienam domum aut regnum, non ut ſuum proprium: nec ullam iis iniuriam faceret Deus, ſi eos ex iſtis ſedib⁹ in alias transferret & migrare juberet. Servus enim, ut huc quoque Christi verba accommodemus, non manet in domo in æternum. i. e. manendi in perpetuum jus non habet, licèt alioquin facto ipſo ſemper in domo manere poſſit: ſed filius manet, i. e. perpetuò manendi jus habet. Orbem terræ futurum, τὴν οἰκουμένην, τὴν μέλλουσαν, illum orbem, illum futurum, articulo utrobique addito: id eſt, locum illum, in quo iam quidem habitat & Deus, & Chriſtus, & omnes ſancti Angeli, ſed olim demum omnes homines pii. Futurum enim noſtri reſpectu appellat; cùm cæteroquin ſit præſens, ſeu iam reipſâ extet. locus autem iſte cum omnibus bonis intelligendus eſt, quorum illic uberrimus eſt proventus. de quo loquimur. Hæc verba, quemadmodum Capite ſuperiori monuimus, nō ideò addidit, ut doceret, ſe hoc loco de futuro orbe loqui, (quis enim hoc igno-

Angeli jus futuri orbis non habent.

Ioh. 8. 35.

rare potuit, postquam futurum orbem nominavit?) sed quòd respexerit ad superiora verba, in quibus τῆς οἰκουμένης *mentionem simpliciter fecerat, sic ut in illis quoque futurum intelligamus orbem.*

V.6. Testatus est autem. *Pro eo quod subjicere debuit Autor,* sed homini subjecit, *maluit statim verba Psalmi, quibus id dicitur, citare.* δὲ, autem, *positum pro* ἀλλὰ sed. in quodam *sunt* loco quis, *vel* alicubi quispiam. *Non ex ignorantia ulla & loci scripturæ, & Autoris sic loquitur. qui enim verba ipsa tam exactè recitare novit, quomodo illa, etiam vulgo nota, ignorare potest? Imò quia & locus hic scripturæ, & Autor istius dicti omnibus erat notissimus, propterea nec locum notavit, nec Autorem nominavit, ne cursum orationis non necessariis nominibus interrumperet. Habetq; id in more D. iste Autor, ut tot scripturæ dicta citans, nuspiam vel locum, vel Autorem indicet. Infrà quidem cap: 4. Davidem citat Autorem dicti superiùs à se allati: sed ut de temporis ratione, non de Autoris nomine constaret,* quid est homo quòd memor es ejus, aut filius hominis, quòd visitas eum. *Verba sunt Psalmi 8. quæ duplicem habent sensum, literalem & mysticum. Literali sensu intelliguntur de dominatu hominis terreni in hunc orbem visibilem & ea omnia, quæ in illo reperiuntur. Mystico autem sensu de dominatu hominis spiritualis ac cœlestis etiam in orbem illum invisibilem, eaq; omnia quæ in illo continentur. Per* hominem

autem pro *sed.*

Autoris consvetudo.

Verborum Psalmi 8. sensus duplex.

Literalis.

Mysticus.

nem *autem utrobique, intelligitur quidem totum hominum genus; sed maximè utriusque generis caput ac parens primus: illic quidem Adamus ille primus: hic verò secundus, nempe Christus. Nam in utroque plena & perfecta quadam ratione id quod in verbis istis exprimitur, licèt diverso, ut diximus, sensu, impletum est; in cæteris autem sigillatim sumtis, nonnisi ex parte. Quemadmodum enim olim cùm solus Adamus, humani generis pater in terris extaret, aut haberet quidem jam liberos, sed nondum adultos, nec à se separatos, solus suo & liberorum nomine totius istius orbis erat Dominus, imò liberos quoque ipsos sub suo habebat imperio curaq; paterna: sic nunc Christus, qui secundus est Adamus, humani generis restaurator, & omnium Christianorum spiritualis pater, solus tam diu imperium in orbem illum futurum cæteraq; omnia obtinebit, donec nos omnes, qui nunc sub paterna illius cura ac imperio sumus, ad spiritualem illam maturitatem, h. e. immortalitatem pervenerimus. Tunc enim non ampliùs in Christo, nostro spirituali patre & capite; sed nos ipsi futuri istis orbis domini & possessores erimus, nō secùs atque Adami liberi, postquam adolevissent, non ut antehac sub patre, sed unà cum patre, in orbis istius jura successerunt. Per* hominē *ergo, ut diximus, sensu literali intelligi debet primò Adamus, & consequenter quivis ex Adamo progenitus, postquam ad annorum maturitatem pervenit, & sub patris sui potestate ac cura esse desinit.*

Adamus primus. A damus secundus.

Eorum cōparatio.

Sensu literali per *hominem* primò intelligendus est Adamus.

finit. Nam ante hoc tempus eatenus tantùm hujus orbis jus habet, quatenus parentibus adhæret, & in imperandi jura natus est. Sensu mystico per hominem primò intelligendus est Christus, deinde Christiani consequenter omnes, postquam ad immortalitatem pervenerint. Nam ante hoc tempus nonnisi in Christo futuri illius orbis domini & possessores sunt. quòd memor es ejus. *h. e. quòd eum cures, ejus rationem habeas.* Filii *autem* hominis *appellatio tam latè sumitur in scriptura, quàm* hominis, *sic ut non minùs quàm hæc Adamo conveniat.* quòd visites *vel* inspicias eum, ἐπισκέπτειν, inspicere, *idem est, quod curare. Quæ enim diligenter curamus, ea subinde visere ac inspicere solemus.*

Sensu mystico, primò Christus.

Filius hominis *pro* homine.

Inspicere, pro *curare.*

V. 7. Minuisti eum paulò minùs ab Angelis. βραχύτι, breve quid. *Sensu literali verba ista, βραχύτι, non de exiguo ac brevi tempore, quo homo sit minor Angelis, debent intelligi; sed de exiguo dignitatis ac præstantiæ, quod inter homines & Angelos intersit, discrimine, hoc autem est, quòd Angeli quidem naturâ sint immortales, homo verò naturâ mortalis. Sensu autem mystico, non de re aliqua exigua, quâ homo spiritualis ac cœlestis, seu qui cœlestis evasurus est, Angelis sit inferior; sed de brevi quodam temporis spatio, quo Angelis est minor, nempe quamdiu adhuc in terris agit, quod momenti cujusdam instar est, intelligi debent. Huic sensui res ipsa magis convenit. Multò enim verius est*

Verborum βραχύτι in Psal: 8. sensus literalis.

Sensus mysticus.

eſt hominem mortalem, qui immortalis evaſurus eſt, ad breve tempus, quàm exiguo quodam dignitatis gradu Angelis eſſe minorem. Non enim adeò exiguũ quiddam eſt, immortalis natura cũ mortali conditione collata: adeò ut literalis ſenſus ſit hyperbolicus. quæ res etiam indicat myſticum, quem diximus his verbis ſubeſſe ſenſum. Nam quod ad voces ipſas attinet, tam Hebraicam mehat, quæ in Pſalmo habetur, quàm Græcas βραχύτι, nullum eſt dubium; de temporis brevitate uſurpari ſolere, qua de re vide quid notent Interpretes. Gloriâ & honore coronâſti eum. Senſu literali intelligitur ea gloria, & is honor, qui in dominatione in univerſum hunc orbem, & quæ in illo ſunt, conſiſtit, quemadmodum ſequentibus Pſalmi explicatur verbis. Senſu myſtico, per gloriam & honorem intelligitur dominatus in futurum illum orbem imprimis, & quæ in illo ſunt. Hinc videmus ſubjectionem viſibilis iſtius orbis, quæ Adamo & poſteris ejus contigit, figuram quandam & typum fuiſſe inviſibilis illius orbis Chriſto ſubjecti, & in Chriſti adventu omnibus qui ipſius ſunt ſubjiciendi. Et conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum. His verbis explicatur iſta gloria & honor, quo homo coronatus eſſe dicitur.

Senſus literalis hyperbolicus.

Beza.

Gloria ſenſu literali.

ſenſu myſtico.

V. 8. Omnia ſubjeciſti ſub pedibus ejus. *Hæc adhuc pertinent ad gloriæ iſtius & honoris explicationem. Senſu literali vox* omnia, *reſtringenda eſt ad oves, boves, pecora campi, piſces & alia,* quæ

Vox *omnia* ſenſu literali reſtringẽda eſt.

Mystico nō item.

quæ statim in Psalmo enumerantur: Sensu mystico prorsus universè est accipienda. Sensus enim mysticus amplitudini verborum magis convenire solet. Ideò statim addit: In eo enim quòd omnia ei subjecit, (*intellige homini, vel filio hominis,*) *nihil* dimisit, *vel* omisit non subjectum ei. *In his & quæ proximè sequuntur verbis, docet hunc Psalmi locum, etiam de alio quopiam esse intelligendum, quàm de homine terreno: quandoquidem verba hæc absolutè prolata indicio sint, spiritum sanctum alio quodam sensu voluisse ea universè prorsus accipi, quemadmodum etiam ea accipit Paulus 1. Cor. 15. 27. adeoq; orbem etiam futurum iis comprehendi. Nam si verba ista universè accipiantur, quivis videt, ea quamdiu mortalem hanc vitam agimus, impleri non posse. Ideò subjicit:* Nunc autem nec dum videmus omnia subjecta ei. Nunc *i. e. dum præsentem hanc & mortalem vitam agit homo, ad hoc usque tempus non videmus illi omnia subjecta esse. Unde sequitur istorum verborum impletionem, non nisi in eo homine, qui ex hac mortali vita ad immortalem fuerit translatus, locum habere.* necdum *vel* nondum, *i. e. ab initio mundi usque ad hoc tempus non vidimus ulli mortali homini in universum omnia fuisse subjecta; cùm tamen βραχύτι, i. e.* ad parvum tempus, *ut suprà explicavimus, homo Angelis minor esse debuerit. proinde non de homine mortali, sed de homine aliquo ad immortalitatem translato, id intelligendum*

tum est. Adhuc docuit D. Autor, homini seu hominis filio, absolutè subjicienda fuiße omnia, ideoq; futurum etiam illum orbem: quinam verò ille homo sit, nondum ostendit. Iam ergò versiculo sequenti docet, hoc in Christo Iesu ad immortalitatem translato eße impletum. Unde apparet, hæc Psalmi verba si sensum mysticum spectes, principaliter ac propriè de Christo accipienda eße; & ex parte tantùm ac veluti consequenter de Christianis. Nec enim propriè ex fidelibus quisquam omnia possidebit: sed omnes omnia; & ne illa quidem planè universa, si à fidelibus caput ipsorum sejungas. nec enim in Angelos dominatum habebunt, cùm illi tantùm dominari in Angelos conveniat, qui ipsis etiam fidelibus dominetur.

Soli Christo verè competit.

V. 9. Eum autem, qui modicè quàm Angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum, ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem. *Hîc jam, ut diximus, docet, verba ista Psalmi, quibus Deus omnia planè hominis filio subjicere decrevit, impleta eße in Iesu; seu Iesum eße istum hominem vel filium hominis, cui planè omnia, proinde & futurus ille orbis subjiciendus erat: simulq; alterum capitis istius membrum aggreditur. Hinc enim jam apparet, nihil eße in eo absurdi aut veritati contrarium, quòd is, qui ratione naturæ Angelis fuerit minor & inferior, illis multò major ac sublimior evaserit: imò cum Scriptura testetur,*

Alterũ capitis istius membrum.

eum,

eum, qui Angelis eßet minor, id est, filium hominis, debuiße universorum Dominum evadere, quis non videt, Christi hominis exaltationem, quæ omnes omnium Angelorum dignitates longè exsuperet, optimè cum Scripturâ congruere? Quocirca his verbis facilè amolitur D. Autor absurditatem, quæ in eo eße videri poterat, quòd Christus homo Angelis longè præstantior, eorumq; Dominus effectus fuiße dicatur. quàm Angeli minoratus. *Non quòd ulla ex parte minor adhuc sit, postquam tanta gloriâ & honore coronatus est: sed quòd minor fuerit. De verbis* βραχύτι *supra jam egimus. Hinc videmus, cùm D. Autor adeò sollicitè laboret, & Scripturæ dictis pugnet, ut evincat eum qui Angelis fuerit ratione naturæ minor, nempe Christum, debuiße supremâ gloriâ & honore coronari, Angelosq; dignitate longè superare; nec ipsi Autori, nec cuipiam Christianorum, ad quos scribit, divinæ præter humanam in Christo naturæ in mentem veniße. Nam si hanc in Christo agnovißent, nullo negotio etiam Christum Angelis longè præstare, naturamq; humanam ei rei minimè obstare vidißent. quid quæso tanto molimine, tantóq; argumentorum apparatu, ad rem omnibus apertissimam persuadendam opus fuißet? quid conquisitis aliunde argumentis laborat Autor, cùm uno ictu, unica naturæ istius divinæ mentione, rem totam conficere potuerit?* videmus Iesum. *id est, Iesum, qui fuit per breve aliquod tempus, vel aliquantùm minor quàm Angeli, videmus*

Christi hominis exaltatio.

Christ⁹ nō ampliùs Angelis ulla ex parte minor.

Christianis tum in mētem nō venit alterius præter humanam in Christo naturæ.

mus gloriâ & honore coronatum: q.d. illud nondum videmus, nec unquam videbimus, ut homo in hac vita mortali degens ea gloriâ & honore sit præditus, ut omnia prorsus subjecta suis pedibus habeat: at Iesum immortalem redditum in eo honore ac dignitate positum videmus: id est, tam certò id novimus, quàm si oculis nostris id usurparemus. Videmus animi, non corporis oculis, videmus fide, non sensu. Interseruit verò verba, propter passionem mortis, ut causam indicaret, propter quam Iesus, qui nunc tantâ gloriâ & honore conoratus est, fuerit & debuerit esse Angelis naturâ naturalive conditione minor. Poterat enim aliquis cogitare; cur non angelum potiùs aliquem Deus ad tantam gloriam evexerit, eumq; cœlestem regem ac Dominum, & filiorum suorum ducem, caput ac principem effecerit, quàm hominem mortalem? Itaq; causam indicat propter quam Iesus, qui nunc populi divini cœlestis est Rex ac Dominus, fuerit Angelis mortalis naturæ conditione minor: nempe id factum esse propter passionem mortis, id est, ideò ut mortem pateretur. Nam vocula propter h. l. nō causā minorationis formalem, ut loquuntur, sed finalē significat. Si enim minoratio in ipsa mortis perpessione sita fuit, quomodo illius causa finalis statui posset perpessio mortis? Addit enim D. Autor; ut gratiâ Dei pro omnibus gustaret mortem. Num ergo gustavit mortem, ut eam gustaret? Neq; etiam putamus hæc verba, propter passionem mortis,

Cur Christus naturâ Angelis minor esse debuerit?

Verba propter passionem mortis quò referenda?

conjungenda eße cum seq. id est, gloriâ & honore coronatum: *quasi divinus Autor voluerit dicere, Iesum eße propter passionem mortis gloriâ & honore coronatum. Etsi enim id verissimum est, & à Paulo aßertum: tamen non id hîc agebatur, propter quam causam Iesus gloria & honore fuerit coronatus: sed id potiùs indicandum erat, propter quam causam fuerit Angelis naturæ conditione ad breve tempus minor. Deinde quo sensu diceretur aliquis propterea quòd paßus sit mortem, gloriâ & honore eße coronatus, ut pateretur pro omnibus mortem? quasi post coronationem istam pati possit. Nam aliud est dicere, ut mors, quam antea paßus sit, per coronationem eam consequentem omnibus fiat salutaris, quod non dicitur: aliud ut eam adhuc patiatur, quod hic dicitur. Est ergo in istis verbis agnoscenda transpositio quædam; vel ut verbum* videmus *collocetur post hæc verba,* propter passionem; *hoc modo,* Iesum autem, qui breve quid ab Angelis minoratus fuit, propter passionem mortis, videmus gloriâ & honore coronatum: *Vel ut sensu eodem manente ita ordinemus verba, quemadmodum & non nemo Interpretum fecit:* Iesum autem videmus gloriâ & honore coronatum, qui breve quid ab Angelis minoratus fuit propter passionem mortis, ut gratia Dei pro omnib⁹ gustaret mortem, *estq́ sensus quem deinde v. 14. pleniùs & uberiùs exponit; Iesum, quia hominum Servator eße debuit, debu-*

Phil: 2. 8. 9.

Transpositio verborum.

Piscator.

Cur Christus esse homo debuerit non Angelus?

debuiſse hominem etiã eſse mortalem, nõ Angelũ, ut mortem pateretur, & per eam nos ſummo bono afficeret, quod eodem verſiculo explicatur. Quemadmodum autem Ieſus homo verus & naturali conditione cæteris hominibus ſimilis eſse debuit: ſic duplicem naturam, humanam & divinam habere non debuit. Neq; enim eorum Servator eſt, qui naturâ & Dii ſunt & homines; ſed hominum tantùm: ut ex ejus reſurrectione & immortali poſt mortem vitâ omnem mortis metum poſsent deponere v. 15. gloriâ & honore coronatum. illo nempe de quo in Pſalmo agitur, quòd ſit conſtitutus ſuper omnia opera Dei, quòd omnia in univerſum ſint pedibus ejus ſubjecta, ac proinde ab omnibus ei debeatur cultus & honor tam ſublimi imperio ac poteſtate dignus. Addit Autor: ut gratiâ Dei pro omnibus guſtaret mortem. Hæc verba nihil aliud ſunt, quàm repetitio iſtius cauſæ, propter quam Ieſus Angelis minor eſse, id eſt, non Angelicam, ſed humanam naturam, quæ corruptioni ac morti obnoxia eſset, habere debuerit. Cauſam iſtam verbis Pſalmi ad Chriſtum accommodatis breviter inſeruerat, ut rerum ordini ſerviret, & ſcrupulum quamprimum ex lectoris animo eximeret: rurſus autem uberiùs eam explicare noluit, ne ſeriem curſumq; verborum Pſalmi turbaret. Hanc ergo reſumit, ut ea ratione aditum ſibi faciat ad ſeqq. in quibus de cauſis, quæ Deum impulerint ut Ieſum morti ſubjiceret, pleniùs diſserit, & ab ultimo fine ac ſcopo telam hanc retexit.

Cur nec duplicem naturam habere?

Chriſti gloria & honor.

texit. Quia enim Dei gloria & hominum salus id requirebat, ut princeps salutis eorum mortem pateretur: propterea Deus decrevit ut ita fieret. hanc verò ut pati poßet, naturâ homo mortalis, non Angelus eße debuit. Itaq; post particulam ut, *in his verbis subaudiri debet particula,* inquam. *Non simpliciter verò causam hanc minorationis, quòd ea sit mors Christi, repetit, sicut ante fecerat: sed addit hujus quoq; causam, & efficientem, quæ est, gratia Dei: & finalem, quæ est maximum omnium hominum bonum. Ab ipso statim initio simulatq; apertam mortis Christi mentionem fecißet, voluit maximas gravissimasq; illius causas afferre, ne quis eam elevaret, & non tanti faciendam putaret, ut propterea populi divini rex ac Dominus Angelis eße minor debuerit.* gratiâ Dei, *id est, Dei benignitate seu gratuito erga homines favore & benevolentia. Ingenti Dei beneficio id factum est, ut Christus mortem, quæ cum omnium hominum maximo commodo conjuncta est, subiret.*

Causâ Christi mortis & efficiens & finalis.

Mors Christi elevari non debet.

V. 10. Decebat enim eum, propter quem omnia & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, *vel* multos filios in gloriam adducentem; auctorem *vel* principem salutis eorum per passiones consummare. *His verbis redditur causa, propter quam Deus aliter facere non debuerit, quàm ut Christum, quem populo suo ducem ac principem jam destinaverat, morti objiceret, nec alia ratione quàm per mortem ad glo-*

riam

riam perduceret. Poterat enim aliquis cogitare, convenientius longè fuiße, Regem populi divini, etiamsi tandem non Angelus, sed homo eße debuerit naturâ quondam mortalis: mortem tamen & varias calamitates non experiri, & quemadmodum rege tanto dignum erat, in summa semper felicitate ac dignitate versari. Imò verò respondet D. Autor, maximè decuit Deum, ut non aliter faceret, quàm eo modo, quo fecit: propterea quòd hæc res scopo illius apprimè conveniret & medium eßet ad id quod animo intenderat aßequendum accommodatissimum. Decet autem eum, qui est omnium rerum & ultimus finis, & prima efficiens causa, quiq; cuncta & propter se, & per se operatur ac peragit, talia media adhibere, quæ maximè ad rem sint accommodata. Sapientissimè enim sapientissimum agere convenit. eum *id est, Deum, cujus paulò ante mentionem fecerat, cùm diceret Christum gratiâ illius mortem gustaße.* propter quem omnia. *Describit Deum, ut hac descriptione tacitè causam indicet, propter quam ipsum decuerit, ut Christum per afflictiones & mortem perduceret ad gloriam: nempe quia, cùm id maximè faceret ad scopum, quem animo intendebat, conveniens omnino erat, ut, cùm Deus propter se omnia faciat, seu omnia in suam gloriam dirigat, sui maximam ea in re rationem haberet, & id faceret quod ad consequendum hunc scopum accommodatissimum, seq; adeò ipso suaq; sapientiâ ac bonitate dignissimum eßet.* O-

Occupatio.

Deus cuncta propter se & per se operatur.

Vox *omnia* ad subjectã materiam restringenda.

mnia, τὰ πάντα. *Articulus* τὰ, *videtur hoc loco restringere vocem* πάντα *ad subjectam materiam. Subjecta autem materia, est nostra salus. Quocirca ad ea omnia nominatim est referenda, quæcunq; ad salutis nostræ rationem causamq; pertinent.* & per quem omnia. *His verbis vel ratio redditur, cur propter Deum sint omnia, quia nimirum per illum sint omnia. nam qui omnium est prima efficiens causa, ille etiam est ultimus finis: vel etiam pars sunt rationis, quam in hac Dei descriptione contineri diximus, cur ipsum decuerit, ut populi sui ducem per afflictiones perficeret. Non minus enim decet primam efficientem causam, apta ad finem media eligere, quàm eum, qui sit ultimus finis. Vocula* per, *hoc loco, non instrumentalem & mediam, sed principalem efficientem denotat: quod semper contingit, quotiescunq; de Deo aliquid efficiente usurpatur. Ea autem illius particulæ ad Deum relatæ vis esse videtur, ut significet, eum non tantùm res, de quibus sermo est, primùm invenire ac decernere; sed etiam suâ virtute ac robore, aut mediis à se productis, non aliunde mutuatis, ad exitum perducere. Hinc Rom. 11. v. ult. distinguuntur ista,* ex quo omnia & per quem omnia; *quorum illud ad prius, hoc ad posterius significandum Apostolus adhibuit: noster verò Autor verbis,* per quem omnia, *utrumque complexus est: quod verò Paulus ibidem adjicit,* & in quem omnia, *noster dixit,* propter quem omnia. Multos filios in gloriam adducentem.

Vocula *per* de Deo usurpata, quẽ sensum habeat?

Hic

Hic exprimit Dei scopum & intentionem, quæ erat, multos filios perducere ad gloriam. Multi, *non opponuntur hoc loco omnibus; sed tantùm paucis. Non paucos, inquit, filios, sed valdè multos Deus ad gloriam adducere constituit, ac propterea tot filiorum causâ non mirum est quòd duci ipsorum non pepercerit. Si pauci fuißent, fortaßis eorum causâ tot tantisq; malis ducem eorum non objecißet.* filios, *nempe suos, quales sunt omnes, qui in Christum credunt. Ex Deo enim nati seu ab eo progeniti sunt. unde mirum non est, quòd eos, utpote filios suos, ad gloriam, nempe suam, velit perducere. Præterea in hac filiorum appellatione est magna vis. Cùm enim illi, quorum saluti consulendum erat, Dei filij, & sic Christi fratres eßent; decuit sanè Deum, ut filium hunc, licet charißimum, salute eorum id exigente, afflictionibus ac morti subjiceret* in gloriam, *id est, summam illam ac cœlestem, quæ κατ' ἐξοχὴν gloria dicitur: in gloriam ei similem, qua paulò ante Christum Iesum coronatum eße dixit, & quam in Psal. 8. mysticè intelligendam eße docuit, quæ aliàs etiam gloria Dei appellatur.* ducentem. *Alia exemplaria habent ἄγοντα in præsenti, vel præterito imperfecto: alia ἀγάγοντα in Præterito aoristo. Illud fortaßis rectius: q. d. cùm Deus in eo eßet, ut multos filios in gloriam perduceret. quanquam & ἀγάγοντα satis canvenit, si præteritum istud de decreto multos filios in gloriam perducendi accipiamus.*

Dei scopus.

Filii Dei qui?

Gloria filiis Dei destinata.

Diversa lectio.

Enallage temporis.

amus. cùm perduxisset. id est, perducere decrevisset. Aliis, eodem sensu manente, præteritum per enallagen temporis positum videtur pro futuro adducturus. Principem salutis eorum. Hîc medium quoddam exprimitur, quo Deus in deducendis ad gloriam filiis suis uti voluit, nempe quòd iis ducem ac principem salutis dare decreverit. Tantus enim exercitus ducem poscebat. Hic verò, ut omnes tanti muneris partes penitus impleret, cunctas itineris istius molestias perferre, & laboribus variis exerceri debuit. ἀρχηγὸν. ἀρχηγὸς propriè significat eum, qui primus ducit. Hoc autem loco duo complectitur. Significat enim eum, tum qui in itinere cæteros omnes anteit; tum qui cæteris omnibus præest, eos regit, gubernat, eorumq; caput ac Dominus est. In exercitu enim Duces & anteire, & regere cæteros solent. Itaq; ἀρχηγὸς hoc loco non distingvitur à Consummatore, quemadmodũ fit cap. 12. v. 2. sed eum in se includit, quemadmodum ex seq. D. Autoris verbis apparet, in quibus de Christo tanquam de illo qui cæteros Dei filios sanctificet, quiq; eorũ sit summus Pontifex, agit, ostenditq; convenientissimum fuisse, ut is, qui alios sanctificaturus esset, eorumq; Pontifex futurus, similis etiam iis per omnia fieret. Quare ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας dux vel princeps salutis hoc loco significat eum, tum qui cæteros ad salutem ducit, seu iis in itinere ad salutem præit, tum qui rationi salutis præest, eamq; in manu suâ habet & administrat. Iam

Ἀρχηγὸς quo sensu hîc dicatur.

ergo

ago, cùm iter hoc salutis ducat ut plurimùm per ortem, per varias afflictiones & calamitates Act. . 22. an non decuit ut istius itineris dux & mor- tem & afflictiones varias experiretur prius, quàm d metam illam sempiternæ salutis penetraret, quò :emplo suo doceret, viam hanc adeò asperam & lebrosam, quæ in sempiternum interitum homines æcipitare videtur, ad supremam illam sempiter- æ salutis arcem tendere? similiter, annon conve- ientissimum, & Dei sapientiâ dignissimum erat, t is, in cujus manu ipse omnium filiorum suorum lutem positurus erat, quemq; supremum eorum ontificem constituere volebat, per omnia fratribus is similis fieret, eandem cum ipsis malorum & af- ictionum sortem experiretur, quò mali non ignarus se miseris succurrere disceret. salutis eorum, *l est, gloriæ illius sempiternæ, ad quam eos Deus ult perducere, ut priùs locutus est Autor.* per affli- tiones consummare. *Et* consummare *eum de- uit, ut, & ipse sua signa sequentibus perfectè opem erre, salutemq; eorum omni ex parte procurare oßet; & hi vicissim expreßum in suo duce salutis xemplum haberent: et* per afflictiones *id fieri portuit; tum ut hi viderent, eum hoc ipso itinere uod sibi calcandum est, non alio ullo ad salutem erveniße, sicq; in ejus exemplo itineris & vestigia & exitum cernerent: tum ut ipse dux, itineris & nilitiæ istius laboribus exercitus, laborantium ve- luti notis sibi malis ac doloribus tantò faciliùs com-*

moveri, & ad opem iis promtè ferendam excitari posset. Affictiones quid includant? *Afflictionum seu παθημάτων nomine, & mortem ipsam, præsertim violentam, &, quæ eam tum antecedere, tum comitari solent mala cõplexus est omnia. Cùm enim ingens filiorum Dei multitudo mortem violentam & varias afflictiones subeat, propterea ipsorum Dux ab iis immunis esse non debuit.* Consummare h.l. quid? consummare, τελειῶσαι. *id est, ad gloriam istam, filiis Dei decretam perducere, salvare. Nam cui hoc contingit, ille undiquaq; perfectus & consummatus evadit; huic jam nihil, quod ad summam felicitatem pertineat, deest. Quocirca hac voce isto loco summam beatitatem & felicitatem, & vitam gloriosam, nullis malis obnoxiam significat. quo sensu eadem voce D. Autor aliquoties est usus cap: 5. v. 9. & . 7. v. 28. & 11. v. 40. Aliàs solet hæc vox ab eodem etiam Autore latiùs sumi, & aliud quoq; perfectionis genus significare. cap. 7. v. 11. 19. & . 9. v. 9. & 10. v. 1.*

V. 11. Qui enim, *vel,* nam & qui sanctificat, & qui sanctificantur ex uno omnes: propter quam causam non confunditur, fratres eos vocare. *Hîc docet quanta sit inter Christum* Conjunctio inter Christũ & Christianos. *& Christianos conjunctio, quamq; meritò non tantum Christus, sed etiam cæteri fideles filiorum Dei nomine censeantur: ne quis putaret, tantum inter* Occupatio. *Christum & ejus discipulos esse discrimen, ut eorum conditionem ac sortem calamitosam subire non debuerit; sed potius videns tantam conjunctionem in-*

ter

Per Christum & reliquos Dei filios, convenientissimum id fuisse censeret, ut Christus eandem quam cæteri Dei filii sortem experiretur. Videtur autem in istis verbis esse generalis quædam regula de eo qui sanctificat, & iis qui sanctificantur, quòd nimirum tum hi, tum ille sint ex uno omnes; *id est, ex uno principio originem ducant, uno Patre sint progeniti & procreati: cujus rei exemplum fuit sub Lege. Summus Pontifex erat, qui populum sanctificabat, id est, peccata illius purgabat: (hoc enim sensu vox sanctificandi sæpè, ab hoc præsertim Autore, sumitur:) populus erat qui sanctificabatur: & tum Pontifex, tum populus ejusdem erant gentis ac nationis, eodem parte sati ac progeniti: unde & alii alios fratres appellabant. Similiter etiam sese res habet in summo Christianorum Pontifice Christo, & ejus populo: ut & populus, qui à Christo sanctificatur, id est, ab omnibus peccatis penitus expurgatur; & Christus, qui populum sanctificat, unius sit cum illo, ut sic dicam, generis, ex eodem Patre, nempe Deo, procreatus.* propter quam causam non confunditur fratres eos vocare. *Egregiè hoc ex illo consequitur. Quia enim ex eodem patre una cum ipso ortum ducunt; idcirco jure optimo non erubescit vocare ipsos fratres, nimirum suos. Cùm verò ait,* non confunditur, *vel* non erubescit, οὐκ ἐπαισχύνεται: *significat, contemptibilem alioqui & erubescendam sortem illorum esse, sic ut non injuria pudori sibi ducere possit, quòd tales fratres*

Sanctificandi vox quid hîc declaret?

tres

tres habeat. quo sensu etiam infra cap. 11. v. 16. dicit Autor, Deum non pudere Abrahami, Isaaci, Iacobi, quominus Deus ipsorum vocetur. *Quàm enim viles sunt isti homines cum summo Deo rerum omnium Domino collati, & quidem à tot jam seculis in pulverem redacti! Similiter omnes Christiani quàm viles sunt, quàm miseri, egeni, afflicti, contempti, abjecti, sic ut meritò Christus, Rex tantus, tantæ majestatis & gloriæ dedignari possit eos pro fratribus suis agnoscere.*

V. 12. Dicens nunciabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te. *Probat scripturæ dictis, rem ita se habere, nempe Christum non dedignari fideles alios, fratres suos appellare. Prius hoc testimonium extat Psalmo 22. v. 45.* Annunciabo nomen tuum fratrib⁹ meis, in medio Ecclesiæ laudabo te. *His verbis David Rex, Christi typus, populum Israëliticum fratrum nomine dignatur, et profitetur, se Deum pro beneficio in se collato in ipsorum congregatione celebraturum. Istud in Christo mystico sensu impletum fuiße non injuriâ censetur tum, cùm maximè Dei beneficio affectus, i. e. ex morte vindicatus & in vitam revocatus in discipulorum suorum cœtu apparuit, & eo ipso Dei nomen annunciavit, cùm se redivivum iis, immensa Dei potentia ex mortuis resuscitatus, spectandum proposuit. Quanquam proproculdubio etiam verbis & laudibus nomen Dei extulit ac celebravit. Hinc apud Iohannem cap: 20.* legimus,

David Rex, Christi typus.

gimus, Chriſtum poſt ſuam reſurrectionem juſſiße Mariam, ut iret ad fratres ſuos, & illis diceret nomine ſuo: aſcendo ad Patrem meum, & patrem veſtrum, ad Deum meũ, & ad Deum veſtrũ. Quibus verbis cauſam indicat, cur eos fratres ſuos appellâßet, nempe quia communem cum illis Patrẽ ac Deum haberet.

V. 13. Et iterum, Ego ero fidens in eum. Et iterum, Ecce ego & pueri quos dedit mihi Deus. *Alia ejusdem rei teſtimonia citat, quæ proculdubio ex uno eodemq́ ſcripturæ loco ſumta ſunt. uno enim contextu cohærent. Eſaiæ 8. capite, prius v. 17. ſequens v. 18. Et quod ad prius attinet, in Græca Bibliorum verſione, ex qua Autorem hunc teſtimonia petere videmus, ita planè ſcriptum eſt:* ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, *quemadmodum hîc citatur. Quæri autem poteſt, quomodo hoc teſtimonium ad rem propoſitam demonſtrandam faciat? An quia de ſe dicit Chriſtus quòd confidat in Deo, propterea oſtendit, ſe ex Deo pendere, & illum omnis felicitatis ſuæ autorem agnoſcere, ac proinde eodem modo, nempe ex divina gratia, Dei filium eſse, quo cæteri omnes, ut ſic meritò eos pro fratribus agnoſcat? Si enim Chriſtus ita Dei filius fuißet, ut à Deo Patre ſuo pendére, & in ipſo ſpes ſuas collocare opus non habuißet, quod cæteris omnibus Dei filiis uſu venit, nulla ſanè cauſa eßet, cur eos pro fratribus ſuis agnoſceret. Quare ex hoc loco apparet, Chriſtum talem eßeDei filium, qui nõ minùs, quàm* Chriſtus gratiâ Dei eſt filius.

cæteri

cæteri omnes, spes suas in Deo collocârit, & totus ab ipso pependerit. An verò ita accipiendum est hoc testimonium, ut sequens, quod additur, sit illius explicatio quædam, ita ut ex eo appareat, quanta sit inter Christum & reliquos Dei filios conjunctio? Cùm enim priùs se solum nominâsset Christus, secundo loco ostendit, se unà secum inclusisse reliquos Dei filios: q. d. ego, inquam, & filioli cæteri, quos dedit mihi Deus. Quia enim Deus illos ipsi dedit, & ejus proprios effecit, propterea non mirum est, quòd eos antea in seipso veluti incluserit. Vnde apparet, quanta sit inter Christum & reliquos Dei filios conjunctio, quamq́; meritò hîc concludatur, Christum eos pro fratribus suis agnoscere, quos unum secum esse censet. Si hanc posteriorem explicationem sequamur, verba Et iterum, *posteriori testimonio præfixa; non diversi alicujus testimonij nota erunt, quod ad prius non referatur, sed ejus, quod ad illud explicandum adhibeatur. Quanquam ipsum etiam per se, nullâ habitâ superioris ratione, rem eandem quam hoc loco D. Autor probandam sumsit, arguit. In hoc enim testimonio:* Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus, *apertè Christus cæteros fideles pueros, vel, natos, seu filiolos, (est enim in Hebræo* hajeladim, *quod natos seu liberos significat,) nempe Dei, ac proinde etiam fratres suos appellat.* quos dedit mihi Deus. *Dat Deus Christo filios suos, quatenus eos ad Christum adducit, & ut in eum credant efficit, eosq́; Christi curæ committit: qua de re*

Conjunctio inter Christum & reliquos Dei filios.

e re vide Iohan. 6. v. 37, 39. Non quòd, antequam Christo dentur & in eum credant, Dei sint filii: (per fidem enim, ut Paulus inquit, Flii Dei sumus & filius:) sed quòd simul atq; Christo quispiam datus est, Dei fiat filius, & nisi datus sit, Dei filius esse non possit. Vide Ioh. 6. v. 37, 44, 35.

V. 14. Quia ergo pueri communicaverunt carni & sangvini, & ipse similiter participavit eisdem. Postquam docuit, tam arcto fraternitatis vinculo cæteros Dei filios Christo conjunctos esse: nunc etiam docet, qualis sit ipsorum status & conditio, ut hinc talem quoq; Christi Ducis ac Pontificis eorum conditionem esse debuisse concludat. Et sic revertitur ad id, quod v. 9. dixerat, Iesum fuisse paulò quàm Angeli minoratum, istius et causam efficientem impulsivam hìc exprimens. Quia, inquit, pueri communicaverunt carni & sangvini, id est, carnem & sangvinem habent, seu carnis & sangvinis sunt participes: & ipse, q. d. Ideo & ipse, nempe eorum Dux ac princeps tanta cognatione illis devinctus participavit eisdem, vel particeps factus est eorundem, nempe carnis & sangvinis. Per carnem & sangvinem intelligitur natura & conditio infirma, fragilis, caduca, corruptioni & variis malis obnoxia. similiter, παραπλησίως q. dicas, ratione vicina, quæ enim similia sunt vicina dicuntur. Summa est: Cùm Christus hominum mortalium & fragilium dux & Servator sit, propterea is non Angelus aliquis, multo ve-

Caro & sangvis h. l. quid?

Cur Christus homo tantùm esse debuerit.

to verò minus ipse Deus summus, qui solus immo
talitatem habet; sed homo suo tempore morti e
variis calamitatibus obnoxius esse debuit. Nec e
Christi incarnatio ex h. l. colligi non potest. quod quis Incarnationem Christi ex his verbis co
cludere velit. Nam eodem modo reliquorum Dei f
liorum, id est, Christianorum incarnatio hinc co
cludenda esset: cùm & Christus iis hac in parte s
milis fuisse apertè dicatur, & verbum κεκοινώνη
κε, quod de iis usurpat Autor, non minus, imò natu
râ sua magis participandi actionem significet, quà
imò tollitur. verbum μετέσχε de Christo usurpatum. Imò ve
cùm reliqui Dei filii nihil cum incarnatione com
mune habeant, propterea nec ipsorum Dux & Pon
tifex incarnari debuit. alioquin enim maxima in
ter ipsum & reliquos Dei filios in eo, in quo simill
mi esse debuerunt, diversitas & dissimilitudo fore
quâq; posita, ex Christi morte & eam consecuta re
surrectione, suæ resurrectionis seu immortalitat
post mortem & per mortem consequendæ exemplu
capere non possent, ac proinde per Christi morte
metu mortis, ut mox subjungitur, liberati haudqu
quam fuissent. Pergit Autor, ut per mortem de
Mortis Christi finalis causa duplex. struerent eum, qui habebat mortis imperium
id est, Diabolum. Iam exprimit finalem causa
mortalis conditionis, & deniq; ipsius mortis Christ
eamq; duplicem constituit, quarum tamen una e
altera consequitur & dependet. Vna est cum ai
Vt per mortem destrueret eum, qui imper
um habebat vel habet mortis. quis autem il

statim addit: hoc est, Diabolum. *Hæc Diaboli* Diaboli a-
olitio de abolitione imperii, vel si mavis, virium bolitio.
as diabolus ad homines æternæ morti mancipan- quid?
s habuit, intelligenda est. qua de causâ etiam D.
utor eum non simpliciter nominavit, sed prius hoc
cto descripsit, quòd imperium *vel* robur ha-
eat mortis. *Imperium autem diaboli in eo posi-* Diaboli
m fuit, quòd homines sibi planè mancipatos ha- imperium.
erit, ad suosq; nutus, id est, ad varia peccata &
gitia perpetranda obsequentissimos, sic ut ab hoc
ræ servitutis jugo sese extricare non possent: quod Cur mortis
perium, mortis imperium D. Autor vocat, quia imperium?
ortem, æternam nempe, hominibus affert: ita ut
nperium vel robur mortis, per Hebraismum, idem
r, quod imperium seu robur mortiferum. Christus
go mortem subiit, ut homines ex hac teterrima
rvitute eriperet, & Diaboli tyrannidem everte-
t, omnesq; ei vires & robur homines in hac servi-
te detinendi adimeret, adeò ut inposterum nemo
si volens sub tristi ejus jugo gemeret. Idcirco eti-
n dicimur ex potestate Satanæ fuisse erepti. Act.
5.18. Col. 1.13. Per mortem autem Christi Diabo- Per mortem
m omni robore & imperio spoliatum esse, apud Christi a-
han. legimus cap. 12. v. 31, 33. & apud Paulum bolitum.
l Coloss. 2. v. 15. Duplici verò ratione imperium qua ratio-
ut robur hoc Diaboli mortiferum, per mortem su- ne?
n Christus abolevit: Primùm quia per mortem Prior ratio.
leptus est supremam in omnia potestatem, quâ o-
nes inimicos suos, quorum caput est diabolus, coër-

ret, eorum vires frangit; eosq; tandem penitus abolebit. Hæc ratio Diabolicum imperium abolendi si hoc loco admittatur, pro concesso ponetur, Christum salutis æternæ Ducem debuisse Diaboli vires atq; imperium suo imperio ac potestate frangere & conterere: quod, quamvis naturâ rei inspecta, etiam sine morte fieri posset, Dei tamen consilio factum esse, ut non nisi morte interveniente fieret, ob alterum nimirum finem, qui in seq. verbis exprimitur: quæ proinde eo modo cum iis, de quibus hîc agimus, connectentur, q. dictum esset: atq; ita liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. *Hoc pacto abolitio imperij ac roboris Diabolici per se non sufficiet ad ostendendum, Christum mori debuisse; cùm illa, naturâ suâ, haud quaquam mortem postularet; sed eatenus tantùm, quatenus ad posteriorem finem, nempe liberationem à mortis metu refertur.* Posterior ratio. *Altera ratio, qua Diabolicum robur atq; imperium mortiferum per mortem Christi fuit abolitum, est, quòd Christus per mortem suam, præsertim postquam eam resurrectio & vita immortalis est cõsecuta, (nã hæc, isto præsertim loco, poni debet, ut v. sequ. videbimus,) eas hominibus vires indiderit, ut Diaboli jugũ facilè excutere possint, atq; adeò innumeri excusserint, & Christo sese mancipârint: quod post mortem suã futurum fuisse ipsemet asseruit.* Ioh. 12, 32. *Mors enim Christi eamq; cõsecuta resurrectio omnes homines ad Christi fidem amplectendam trahit, iisq; immortalitatis spem certam,*

tam, si Christo obtemperaverint, inserit, ac proinde ut jugo diaboli excusso Christo sese mancipent, facit. Sed prior ratio magis nobis h. l. probatur. Nam posterior requirit, ut liberatio à metu mortis pro medio habeatur abolitionis imperii diabolici, ac proinde tanquam illius antecedens spectetur. Atqui Autoris verba contrarium ostendunt. Ipse enim eorum ordo indicat, abolitionem imperii diabolici, præsertim quatenus per mortem seu morte interveniente facta est, tanquam mediũ referri ad liberationẽ à mortis metu, illamq́ hujus antecedens esse. Utra altera præferenda?

V. 15. Et liberaret eos, qui, *vel,* quotquot timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. *Alterum mortis Christi finem, ut paulò ante indicavimus, his verbis exprimit. Hic autem est, ut Christus homines ex gravissimâ servitute vindicaret. Nam* obnoxii servituti, ἔνοχοι δουλείας, *hoc loco non significant eos, qui nondum re ipsa serviunt, seu tantùm servitutis juri subsunt; sed eos, qui re ipsa serviunt. Servitus autem ista est mortis metus, mortis inquam æternæ, seu quatenus verendum sit, ne sempiternùm duret:. Nam metuere eorum est, qui serviunt. Hinc Paulus* spiritum servitutis, *dixit esse* in metum *Rom. 8.15. Unde apparet, eos omnes quicunq́ mortem metuunt, expertes esse libertatis, & in gravissimâ servitute versari. Metuere autem eam cogitur, quisquis certam resurrectionis spem non habet. Quàm verò gravis sit ista servitus, ex eo patet, quòd toto vitæ tempore*

Posterior mortis Christi finis.

Mortis metus.

nulla ab ea detur respiratio. Ab hac servitute Christus homines morte suâ liberavit, dum per mortem non tantùm ad immortalem vitam evasit: sed etiam potestatem coërcendi & abolendi Diabolum adeptus est. Hinc ipse ad Iohannem Apoc.1. Noli timere: ego sum primus & novissimus, & vivus: & fui mortuus: & ecce sum vivens in secula seculorum, & habeo claves mortis & inferni. *Quis enim jam mortem, id est, interitum sempiternum metuet, cùm ex morte exitum, eumq; gloriosissimum, si Christum fuerit imitatus, conspiciat? cùm videat, nihil sibi amplius metuendas esse vires ejus hostis qui nos antea oppresserat, ac morti sempiternæ mancipârat, easq; fractas esse ab eo, qui mortem truculentam adiisset? quis amplius erit locus impiorum illis sermonibus:* non est refrigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit reversus ex inferis, nemo est qui revertitur? *Hinc autem apparet, cum morte conjungendam esse hoc loco Christi resurrectionem. Nam ne mortem ampliùs metueremus, non tantùm Christum mortem subire, sed etiam ex eâ redire oportuit.* Si enim Christus non resurrexit, *ut Paulus docet,* vana est fides nostra, adhuc sumus in peccatis nostris: *&* qui in Christo mortui sunt, perierunt.

Ab eo liberatio.

Sapien: 2. ℣ 1. 5.

V. 16. Nusquam enim *vel,* non enim sanè alicubi, (*ὀυ γὰρ δήπȣ,*) Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. *Argumentum v. 14. allatum fulcit, & per quandam prolep-*

sti docet, conveniens fuisse, ut Christus mortalis homo nasceretur, variasq; afflictiones subiret: nempe, quòd non Angelis, qui morti naturâ non sunt subjecti; sed hominibus mortalibus & variis calamitatibus obnoxiis servandis, destinatus esset. Hinc verò apparet, quàm incongruè hæc verba ad assumptam à Christo humanam naturam torqueantur. Nam præter ipsa verba, quæ hunc sensum nullo modo patiuntur, ut postea dicemus, contextus & ratiocinatio Autoris id repudiat: qui pro ratione & argumento id sumere non potuit, debuítve, quod sibi hoc ipso argumento & ratione probandun sumsisset. De eo enim erat quæstio, cur Christus, qui nunc ad tantam majestatem & gloriam est evectus, non Angelicam, sed humanam, morti & variis calamitatibus obnoxiam habuerit naturam? Hujus verò rei quo pacto ratio redderetur per id, quòd non Angelicam, sed humanam assumserit naturam; cùm istius ipsius rei, quæ in hac assertione continetur, nempe quòd Christus homo fuerit natus, nunc causa ratioq; quæratur? At verò si hæc verba de juvandis non Angelis sed hominibus, deq; ope iis ferenda intelligamus, pulcherrimè omnia cohærent, nempe Christum idcirco hominem mortalem fuisse, non Angelum aliquem, quòd non Angelis, sed hominibus juvandis servandisq; fuerit destinatus. Verbum ἐπιλαμβάνεται significat propriè manu aliquem apprehendere, sive ut illum aliquò ducas, sive ut sustentes: infra cap. 8. v. 9. Luc. 9. v. 47. & 14. v. 4. Hinc ad

An hæc verba ad assumptã à Christo humanam naturam trahi debeant?

Verbum ἐπιλαμβάνεται.

opitulationem significandam commodè transfertur. Quos enim adjutos volumus, ne cadant, vel sub onere aliquo succumbant; aut si ceciderint, erectos cupimus, iis manũ injicere solemus. quo sensu Eccle. 4. v. 12. de Sapientia dictum est, quòd filios suos exaltârit καὶ ἐπιλαμβάνεται τῶν ζητούντων αὐτήν, *hoc est,* opituletur quærentibus se. *Eadem significatio est verbi* ἀντιλαμβάνεται; *quòd qui aliquem sublevatum velint, illi ex adverso manum porrigere soleant. Hoc ergo sensu dicitur Christus* ἐπιλαμβάνεται *semen Abrahæ, quòd hominibus manum veluti injiciat, ut eos sustentet, fulciat atq; ducat, id est, eos adjuvet iisq; opituletur; quemadmodum Autor seipsum inferiùs explicat v. ult. quod enim hîc dicit* ἐπιλαμβάνεται, *illic per* βοηθῆσαι *effert. de eadem enim re utrobiq; loquitur, & rationem consequentiæ argumenti, quod in hoc versiculo proponit, illic explicat. Argumentum est, Christum ideò, quòd semen Abrahæ* ἐπιλαμβάνεται *seu* apprehendit, *debuiße in omnibus fratribus eße similem, id est, ut sequ. v. dicemus, non tantùm conditione naturæ, sed etiam afflictionibus. Ratio autem consequentiæ est: quia in quo paßus est ipse tentatus, potest iis, qui tentantur, auxiliari. Manifestum ergo est,* βοηθῆσαι, auxiliari, *positum eße pro* ἐπιλαμβάνεται. *Non poße autem ipsa hujus loci verba ad aßumptam à filio Dei humanam naturam trahi, agnovit etiam unus ex præcipuis* Ponti-

ἀντιλαμβάνεται.

βοηθῆσαι ab Autore positum pro ἐπιλαμβάνεσθαι

Pontificiorum Interpretibus, in hunc locum scribens: 1. quòd utrobiq; sit verbum præsentis temporis: quæ autem causa, *inquit*, esse potuit locutionis hujus, ut præsens pro præterito hic usurparet? quomodo propriè dici potest, Christum nunc assumere humanam naturam? 2. quòd non dicatur assumere naturam Angelicam vel Angelum; sed Angelos. Atqui nullus *(inquit idem)* dicet, Christus assumsit homines: cur ergo dicatur assumsisse Angelos? 3. quòd semen Abrahæ significet non naturam, sed personam, id est, filium vel filios Abrahæ. *Sed nos erroribus missis, id, quod res est, dicamus. Semen Abrahæ, quod collectionem & multitudinem significat, (semen enim, præsertim apud Hebræos, ferè semper est nomen collectivum, & multitudinem includit,) rectè opposuit Angelis in plurali numero. Semen ergo Abrahami sunt filij seu posteri Abrahami. Maluit hos nominare, quàm simpliciter homines dicere; quia Christus non aliis hominibus propriè, quàm Abrahamidis toties in Scriptura promißus fuiße legitur. Videtur a. hic tale quippiã Autor affirmare voluisse, quod Scripturæ testimoniis & autoritate nitatur, & ex illa haustum sit. Ideò dixit:* Non enim sanè alicubi (δήπου) Angelos apprehendit. Sanè alicubi, *id est, in aliquo S. Scripturæ loco*: apprehendit, *id est, apprehendere dicitur vel affirmatur. Non rarò enim rem ipsam pro rei declaratione seu affirmatione ponimus.*

Franciscus Ribera.

Semen est nomen collectivum.

Semen Abrahami.

Res ipsa pro rei declaratione poni solet.

nimus. At verò quòd semen Abrahami apprehendat, id est, illud adjutet, ei opem ferat, illiq; servando propriè sit destinatus, istud multis S. Scripturæ locis expreßum est. Tantò verò libentius semen Abrahami nominavit D. Autor, quòd non solùm verum id eßet quod de eo affirmat, & in Scripturis testatißimum; sed etiam Hebræis, ad quos scribit, quippe Abrahami posteris, auditu jucundißimum. Cæterùm hac ambiguâ appellatione, quæ semen Abrahami tum carnale, tum spirituale significare potest, ita Iudæis gratificatus est, ut simul tacitè indicarit eos debere Christianos fieri, qui soli, cujuscunq; gentis, spirituale semen Abrahami sunt, Gal. 3. v. 29, si à Christo ipso facto juvari & servari velint. Istis enim solis ipso opere juvandis servandisq; Christus destinatus est, istorum tantum misericors fidelisq; est Pontifex. Vnde hîc spirituale Abrahami semen intelligendum est potius, quàm carnale; quamvis ij qui Abrahami semen utraq; ratione, & spirituali & carnali sunt, duplici quodammodo jure Christi sibi opem auxiliumq; vindicent.

V. 17. Vnde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret & fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret peccata populi. *Hucusque præcipuè docuit, cur Christus mortalis homo esse debuerit: nunc etiam ex eadem proximè explicata causa deducit, cur non tantùm mortalis & variis afflictionibus obnoxius eße; sed etiam cur reipsâ omnia adversa, quibus cæteri fideles adflictantur,*

Cur Christus varias afflictiones experiri debuerit?

ctantur, experiri debuerit. Ex fine enim progreditur ad inserenda media. Quia namq; semini Abrahami, (qui sanè homines sunt mortales, & ob fidem in Iesum Christum variis afflictionibus subjecti) opitulari, eorumq; summus Pontifex constitui debuit, ideò misericors & fidelis esse debuit. Vt verò misericors & fidelis esset, fratribus per omnia similis efficiendus erat. Consecutionis autem hujus rationem sequenti versic. declarat. Vnde. *Ex fine infert medium.* debuit per omnia similari *vel* similis fieri. *i. e. non solùm quòd ad naturam naturalémve conditionem, sed etiam quod ad varias afflictiones & tentationes, ut dicitur cap: 4. v. 15. attinet.* fratribus. *Magna est vis in hac appellatione. Quia enim fratres adjuvare iisq; opem ferre, & eorum Pontifex esse debuit; propterea mirum non est, quòd Deus eum voluerit summè esse misericordem, & tenero quodam affectu erga eos imbutum; ac proinde, ut hic illi affectus tantò magis ingeneraretur, tot malis & laboribus exercitum.* ut misericors fieret & fidelis Pontifex. *Pontifex esse debuit reliquorum filiorum Christus; quod autem Pontificis sit officium, mox explicabit Autor. Addit,* τὰ πρὸς τὸν θεόν, *i. e. peragendo ea, quæ ad Deum pertinent: qualia sunt, dona & victimas offerre pro peccatis, quemadmodum ipse Autor infrà cap. 5. v. 1. explicat. Cui rei in Christo Pontifice nostro id respondet, quòd per sangvinis fusionem in cœlum, tanquam sacrarium, ingressus, ibidem appareat* Pontificatus Christi quid?

vultui Dei, atque interpellet pro nobis: i. e. ea omnia apud Deum in cœlis degens peragat & administret, quæ ad nos à pœnis peccatorum nostrorum liberandos pertinent. Causa illius finalis. *Additur enim finalis causa Pontificatûs, & eorum quæ ex hoc munere peragenda sunt:* ut repropitiaret, *vel,* ad expiandum peccata populi. εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. *Verbum* ἱλάσκεσθαι, *quo hic utitur* ἱλάσκεσθαι. *Autor, respondet Hebræo* kipper; *cujus radix* caphar, tegere, oblinere *significat. Peccata enim non alia ratione expiantur, quàm quòd veluti tegantur & obducantur, ne ampliùs in conspectu Dei appareant. Ad hoc verbum Hebraicum exprimendum LXX. Interpretes uti solent verbo* ἱλάσκεσθαι, *ne in hac sacrificiorum materia à Græca loquendi consvetudine prorsus abeant. Aliquando autem hoc verbum cum voce* peccatorum *accusandi casu construunt, quemadmodum etiam hoc loco factum videmus; aliquando verò, idq́; aliquantò frequentiùs, generandi casu, interjectâ præpositione* περὶ, *secuti phrasin & constructionem Hebraicam. Hebræi enim verba tegendi significationem habentia, cum præpositione* hal *vel* bead *construere solent, cui in Græca lingva respondet* περὶ, *& aliæ similes particulæ. Eodem autem planè sensu dicitur* ἱλάσκεσθαι ἁμαρτίας, *&* ἱλάσκεσθαι περὶ ἁμαρτιῶν: *nec unquam hæc vox à sacris scriptoribus ad Deum ipsum passivè refertur. Idcirco autem*

hac

hac voce, quæ propriè placationem & propitiationem significat, Græci Interpretes in hac materia uti potuerunt, quia in omni sacrificio id agitur, ut Numen propitietur: non quidem semper, ut ex irato placatum & propitium reddatur; sed sæpè ne propitium placatumq; esse desinat, utq; irarum justas alioqui causas omittat. quod certè in sacrificiis illis divina Lege olim constitutis fiebat. Populo enim Deum propter illa peccata quibus expiationem sub Lege concesserat, tum, cùm is secundùm Legis præscriptum eorum expiationem tempestivè procuraret, reipsâ iratum fuisse non est consentaneum. Quocirca istis sacrificiis Deus non ex irato propitius reddebatur: sed ut propitius porrò esset, nec propter ista peccata gratiam suam & clementiam averteret à populo, opera dabatur. Non est ergo, cur quispiam ex hac placandi, aut, propitiandi voce concludat, Deum à Christo nobis fuisse placatum: sed cùm hanc vocem ad peccata referri audit, nihil aliud, quàm eorum expiationem purgationemq; à Christo factam intelligat: quemadmodum suprà cap: 1. v. 3. locutum hunc ipsum Autorem vidimus. Quo pacto autem Christus nunc in cœlis manens, & Pontificium suum munus exercens peccata nostra purget, sequentibus verbis intelligitur, nempe non alia ratione, quàm quòd potestate sibi ab ipso Deo concessâ curet, ne peccatorum nostrorum pœnas luamus, & in æternùm pereamus. populi. Summi sacerdotis enim erat, non tàm singulorum,

In sacrificiis Deus ex irato propitius non reddebatur.

Placandi aut propitiandi vox, Deum placatum non arguit.

Summi sacerdotis proprium.

lorum, quàm universi populi simul peccata expiare; certè hoc ipsius fuit proprium, illud cum aliis etiam Sacerdotibus commune. Cùm ergò Christus summus Pontifex reliquorum omnium Dei filiorum esse debuerit, debuit etiam esse misericors & fidelis in expiandis totius populi divini peccatis. Misericors, *qui fratrum suorum doloribus & ærumnis tangi possit, iisq; suum, ut sic dicam, dolorem impertiri. Misericordia enim nihil est aliud, quàm dolor quidam & affectus ex alterius malis & miseria ortus, ad ferendam illi opem & auxilium impellens.* fidelis, *qui summâ curâ & studio ea omnia peragat & administret, quæ ad peccata expianda miserosq; & afflictos sublevandos pertinent: quæ fidelitas ex misericordia aliqua ratione ortum incitamentumq; sumit. Atqui ut talis esset, debuit ipse priùs dura omnia experiri. Consequentiæ rationem subjungit Autor, cùm subjicit:*

Pontifex misericors.

Fidelis.

V.18. In eo enim in quo passus est ipse tentatus, potens est & iis, qui tentantur, auxiliari. ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτός. ἐν ᾧ *idem hîc est, quod* quia, *vel* quatenus. *Non simpliciter autem dicit, quòd sit passus: sed addit,* tentatus, *vel,* cùm tentaretur, *ut ostendat ejus perpessiones non fuisse pœnas, sed fidei summæq; pietatis experimenta. Idcircò infrà capite 4. v. 15. de ejus tentationibus loquens expreßè addit, eum fuisse tentatum sine peccato, i. e. eum afflictiones istas peccatis non fuisse promeritum.* potens est, *vel* potest iis, qui tentantur

ἐν ᾧ pro *quia* vel *quatenus*

Christi perpessiones nō fuerunt pœnæ.

[...]antur auxiliari. *Verba* poteſt auxiliari, *tàm* [...]*atè hîc extendi dèbent, quàm miſericordem ac fi*[...]*delem eſſe Pontificem, id eſt, ut non tantùm ipſam* [...]*iuvandi potentiam, ſed etiam voluntatem, propen*[...]*ſionem, ſtudium ac diligentiam ſignificent. Rectè e*[...]*nim ab illa dictum eſt:* Non ignara mali miſeris [...]uccerrere diſco. Iis qui tentantur, *i.e. qui ſimi*[...]*liter in experimentum fidei, juſtitiæ cauſâ, affli*[...]*guntur.* auxiliari, *i.e. iis præſto eſſe, ne propter ma*[...]*la, quibus premuntur, pereant: quod facit, cùm iis* [...]*robur ad ſuſtinendas afflictiones ſuggerit, ne ea*[...]*rum vi in fide labaſcant, eamq́ deſerant; aut etiam* [...]*ipſas afflictiones ita moderatur, ne vel nimium* [...]*graves, vel nimium longæ ac diuturnæ ſint: utq́ ſi* [...]*longæ ſint, ſint leves; ſi magnæ, breves: cùm denique* [...]*morientium ſpiritus ſuſcipit, quos illis ſuprema cum* [...]*gloria ſuo tempore ſit redditurus. Dum autem* [...]*Chriſtus ſuis hoc pacto auxiliatur, eo ipſo peccata* [...]*eorum expiat. Operam enim dat & ſummâ curâ* [...]*providet, ne vel in afflictionibus ſuccumbentes, vel* [...]*in morte deſtituti, pœnas hac ratione peccatorum* [...]*ſuorum luant. Atque hinc patet, quomodo Chriſtus* [...]*Pontifex noſter ſummus peccata noſtra in cœlis ma*[...]*nens expiet; præcipuamq́ muneris ejus ſacerdotalis* [...]*functionem in cœlis peragi, non verò in morte per*[...]*functam eſſe, in qua præparatio tantum quædam ad* [...]*eam fuit. Unde ſequitur, nec Sacerdotale Chriſti* [...]*munus, nec peccatorum expiationem, quæ per illud* [...]*procuratur, in eo conſiſtere, quaſi Chriſtus pecca*-

Tentari quid?

Auxilium Christi.

Præcipua ſacerdotii Chriſti fúctio in cœlis peragitur.

torum

torum nostrorum pœnas luerit, quandoquidem id in cœlis locum nullum habet.

IN CAPUT III.

Argumentũ Capitis.

PErgit in explicanda Christi præstantia, eumq; cum Mose conferens ostendit, quanto hunc intervallo post se relinquant; ut eo ipso, quantum Christiana religio Mosaicæ disciplinæ præstet, (quo etiam superior Christi cum Angelis collatio spectabat,) doceat. Vnde porrò exhortationem infert, ne Christi doctrinam deserere unquam in animum inducant: atq; ita duæ capitis istius partes constitui possunt, quarum prior sex prioribus versiculis continetur, posterior sequentibus absolvitur.

Partes duæ. 1. ad ℣ 7.

V. 1. Vnde fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Iesum. *Vo unde, & ad proximè dicta referri potest, & ad superiora omnia quæ de Christi dignitate sunt allata, idq; fortassis rectius. quasi dicat: Cùm ergo tanta sit Christi Iesu præstantia, quantam audivisti, propterea vos meritò ad considerationem illius exstimulandos censeo.* fratres sancti, *id est, divinæ veritatis notitiâ à profano hominum vulgo separati: vel etiam, non illa vulgari & carnali, sed divina & spirituali fraternitate mibi conjuncti.* vocationis cœlestis participes, μέτοχοι, *id est, qui unà mecum aut unà cum cæteris Christi discipulis cœlestis* voc-

Nexus.

Christiani fratres sancti.

Cœlestis vocatio.

vocatione vocati estis. Cœlestis vocatio non tantùm eam vocationem significat, quæ cœlitus fit & à Deo proficiscitur: sed etiam quæ ad cœlum tendit ac dirigitur, seu quæ cœlum habet pro scopo. His ipsis tam præstantibus & eximiis titulis, quos suscepta Christi religione adepti fuerant, commendare eam illis voluit. considerate Apostolum, seu, legatum & Pontificem confessionis nostræ Christum Iesum. In Græco enim additur vox Christi. Per confessionem istam intelligenda est religio nostra quam profitemur; cujus Christus legatus fuisse dicitur, quia primus ad eam mundo inferendam & annunciandam à Deo missus fuit. Pontifex etiam ejus dicitur, quòd illi veluti præsideat, eam procuret, & quæcunq; ad eam spectant, perpetuò administret; quòd istius religionis homines per ipsum ad Deum accedant, & ille peccata eorum expiet, ille operam det ut in templo Dei, quod huic religioni dicatum est, omnia, quæcunq; divinum ad cultum spectant, ritè peragantur. Ideò autem Pontificis seu summi Sacerdotis nomine, hac de re loquens, utitur, quòd olim summi sacerdotes templi Dei & sacrorum præsides essent. Ex utroq; isto munere, quod Christus unus sustinet, apparet ejus maxima dignitas. Olim alius fuit legatus Religionis Iudaicæ, qui fuit Moses; alius Pontifex, qui fuit Aaron, & ejus successores. Christus unus, & legatus est nostræ confessionis, & Pontifex. Omnes omnium dignitates in unum Christum collatæ sunt. Tam latè autem hoc loco extendẽdum

Christus legatus.

Et Pontifex

Summus Pontifex templi Dei præses.

Christi maxima dignitas.

dendum eße videtur Pontificis nomen, ut regiam Christi dignitatem & officium in se complectatur. Nec enim verisimile est D. Autorem in hoc Christi præstantiæ & dignitatis, seu mavis, munerum compendio, id quod maximum est omittere voluiße, & quidem hoc loco, in quo ad Christi contemplationem omnes excitat: præsertim cùm eum talem Pontificem eße dixerit, qui tentatis auxilium ferat, quod etiam ad regiam Christi potestatem pertinet; quodq́ cap. 1. regiam ejus dignitatem productis scripturæ testimoniis luculenter descripserit.

V.2. Qui fidelis est ei, qui fecit illum, sicut & Moses in omni domo ejus. *Postquam Hebræos ad considerandam Christi dignitatem & præstantiam exhortatus est, non contentus superioribus, quæ hac de re dixit, cùm Christum cum Angelis conferret, eumq́ iis longè anteponendum eße doceret; nunc seorsim etiam Christum cum ipso Mose (cujus summa erat apud Iudæos dignitas, quiq́ Christo solebat ab iis opponi & præponi) conferre instituit, idq́ occasione sumtâ ex eo, quòd de Mose ab ipso Deo ad singularem ejus præ cæteris Prophetis laudem dictum fuerit, eum fuiße fidelem in tota Dei domo: qua in fide etiam Christum Mosi parem fuiße Autor aßerit. Quibus verbis tacitæ occurrit objectioni, ostendens haudquaquam ea in re Christum Mosi cedere, quæ ei aliquando ita fuerit à Deo tributa, ut cæteris Prophetis præponeretur. Ait enim Deus:* Si quis fuerit inter vos Propheta Domini,

Christi cum Mose comparatio.

Occupatio.

Num. 12. 7.

Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At non talis servus meus Moses, qui in omni domo mea fidelissimus est. Ore enim ad os loquar ei. *&c. Quibus verbis quis non videt, quantum Mosi præ reliquis Prophetis tribuatur? Iam ne quisquam etiam Christo Mosen præferendum esse crederet, idcirco eodem fidelitatis elogio Christum ornat D. Autor, quo Mosen ornaverat Deus, ut eadem operâ omnem præ Christo prærogativam Mosi adimat.* Fides *autem, id est fidelitas ista Christi ad utrumq; ipsius munus, & Legati nimirum, & Pontificis, referenda est. Legati quidem fides in eo cernitur, ut & verè & omnia referat, quæcunq; sibi dicenda commissa sunt; ut omnia faciat, quæcunq; ad persuadendum, fidemq; legationi conciliandam spectant; præsertim si ea illi a Legante injuncta fuerint. Pontificis autem fides in eo consistit, ut omnia diligenter procuret, quæcunq; ad divinum cultum, Deumq; hominibus propitiandum pertinent.* ei qui fecit illum, *nempe Legatum & Pontificem: qui ei hæc munera commisit in quibus fidei exercendæ est locus. Hic autem est Deus ille summus.* Verbum fecit, *hoc loco non videtur referri ad Christi essentiam vel personam, quamvis & illius respectu Christus a Deo factus sit; sed ad ejus munera, quæ diximus. Quo sensu etiam 1. Sam. 12. v. 6. dicitur de Deo:* qui fecit Mosen & Aaron, *nempe ratione tantorum munerum quæ gesserunt.* quemadmodum Moses. *Par*

Fides Christi.

Verbum *fecit* h. l. nõ refertur ad essentiam.

est fidelitate Mosi, qui etiam diligenter obivit, quæcunq; sibi à Deo commißa fuerant. In omni vel tota domo ejus. *Respicit, ut monuimus, ad ipsius Dei verba paulò ante a nobis citata. Dicitur autem Moses in tota domo fuiße fidelis, quòd nullam domus istius curandæ & administrandæ partem neglexerit. Quanquam verba hæc ita quoq; poßunt accipi, quemadmodum ea accepit Vetus Interpres d.l. Num. 12. quæ ita, ut vidimus, reddit:* qui (*Moses*) in omni domo mea fidelissimus est: *q. d. qui est inter omnes, qui ad domum seu familiam meam pertinent, fidissimus. Domus enim ibi familiam significat. Sed Autor hanc vocem ad domicilium significandum deflexit; ita tamen, ut nihilominus & familiam significet, sicut apparet ex v. 6.*

Domus pro domicilio & pro familia.

V. 3. Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet domus, qui fabricavit illam. *Hîc jam ratio redditur, quàm meritò Christum considerare, quantusq; sit expendere debeant. Nam superior versiculus ad descriptionem Christi Iesu adhuc pertinet, quâ docetur, Mosi par fuiße fidelitate erga Deum. quanquam in ea aditus simul ad hanc rationem struitur. Perinde ergo est, atq; si dicat Autor: Considerate Christum Iesum, in ejusq; præstantia & dignitate, animum & cogitationem defigite, quandoquidem Mosen ipsum honoris & gloriæ amplitudine longè superat. Quantùm autem? tantùm, quãtò ampliorem honorem habet domo cu-*

jus

jus mentio facta est, is, qui eam fabricavit sive construxit. Nam & per domûs fabricatorem eũ intelligit qui sibi, non qui alteri mercenariâ operâ domum extruxit. Iam verò cur fabricatoris domûs mentionem fecerit, subjungit causam, cùm addit:

V. 4. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. *Quem porrò per fabricatorem & architectum ejus domus, de qua hîc sermo est, intelligat, similiter docet; nempe se Deum ipsum intelligere. Subjicit enim:* qui autẽ hæc omnia creavit, *vel potiùs,* construxit Deus est. *Hinc apparet, quandoquidem per architectum domûs istius, de qua sermo est, intelligit Deum, id velle D. Autorem dicere: Christum tantò præstantiorem esse Mose, quantò Deus præstantior est suâ domo quam constuxit, id est, populo suo qui Dei domus est; idq́; meritò. Quemadmodum enim Moses cum domo Dei conjungendus est, cujus pars quædam præcipua fuit: sic Christus cum Deo conjungi debet, qui unà cum Deo domum & construxit, & in eam dominium imperiumq́; exercet, adeò ut hac ratione consideratus non sit pars aliqua domûs, sed suprà domum. Porrò autem si ea est dignitatis differentia inter Mosem & Christum, quæ est inter Deum & ejus domum: eadem etiam proportio dignitatis erit inter Christum & inter Deum, quæ est inter Mosem, & inter reliquam domum. In ejusmodi enim proportionibus quadripartitis convertibilis esse solet proportio. Quocirca quemadmodum Moses reliquæ*

Christus quantò Mose præstantior?

Christi cũ Deo comparatio.

domui dignitate aliquatenus cessit, utpote ejus minister & procurator, qui etsi quemvis in domo seorsim dignitate superavit; omnibus tamen collectim sumtis inferior fuit. Sic Christus Deo secundus est, à quo omnem, ipsius nomine & construendæ & regendæ domus, divinam vim, autoritatem & potestatem accepit. Animadvertendum autem est, in tota hac Mosis cum Christo comparatione, non haberi rationem ejus rei, quòd alia fuerit domus illa antiqua, in qua Moses olim Deo fidelis fuiße dicitur; alia hæc nova, in qua & construenda & gubernanda curandaq́, Deus Christum sibi adjunxit. Satis enim est ad id quo de agitur, utramq́, domum Dei eße, & (quanquam hoc posterius ad comparationem hanc non ita est neceßarium) eam quam Christus gubernat, veluti in locum succeßiße illius, in qua Moses Deo fidelis fuiße dicitur, ita ut hactenus pro una quodammodo haberi queat. Quodsi quispiam urgere velit diversas eße domus; is non modò Christi gloriam ac dignitatem, cujus adstruendæ causâ ista omnia dicuntur, non minuet; sed etiam augebit, cùm nova hæc domus longè præstet veteri.

Domus Dei antiqua & nova differunt.

V. 5. Et Moses quidem fidelis erat in tota domu ejus, tanquam famulus in testimonium eorum, quæ dicenda erant. *Hoc versu clariùs & speciatim explicare vult istam Christi ampliorem præ Mose gloriam, quam antea tantùm in genere proposuerat. Particula* et *hoc loco exegetica est. Hac autem Christi gloria explicata, apparebit*

Particula *et* exegetica h. l. est.

bit eum tantò præstantiorem esse Mose, quantò Deus præstantior est suâ domo seu populo: id est, Mosen quidem domui annumerandum, Christum autem cum Deo conjungendum esse. Nam Moses quidem fidelis erat in tota domo Dei tanquam famulus seu minister. Hæc erat Mosis dignitas, quòd totam quidem Dei domum curaverit atque rexerit, sed tanquam minister Domini, non verò tanquam Dominus domûs. Fuit procurator quidam domus Dei, id est, ex familia præcipuus, cui reliquæ familiæ cura à Patrefamilias commissa erat: qui idcircò semper à Dei nutu, tanquam Domini, pendere coactus fuit, & in omnibus ejus jussum & imperium expectare. Hinc ne castra quidem movere aut metari poterat, nisi ejus rei signum priùs á Deo accepisset. Quod autem ejus præcipuum munus fuerit, expressit Autor, cùm addit: in testimonium dicendorum. *id est, Minister erat in hac Dei domo, ut ea, quæ Deus populo dici volebat, nomine Dei referret. Testimonium enim hoc loco sumitur, per Metaphoram, pro relatione & narratione eorum, quæ ab altero audiverit. Nam testes audita referre solent. Vnde Evangelium sermo quidem Dei appellatur; sed quatenus a Christo aut Apostolis annunciabatur, testimonium non rarò vocatur. vide Apoc. 1. v. 2, 9. 6. v. 9. 12, 11, 17. 19, 10. 20, 4. vide etiam 1. Cor. 1, 6. 2. v. 1. 2. Thessal: 1. v. 10. 2. Tim: 1. v. 8. Sic illi duo præcones, testes Dei vocantur Apoc 11. v. 3. dicit enim,* & dabo duobus testibus meis, & prophe-

Mosis dignitas.

Mosis præcipuum munus.

tabunt. *Ideò enim videntur testes Dei fuiße vocati, quòd prophetent; sic ut isti testes idem sint, quod Prophetæ seu præcones. Ideò viri quidam docti ad*
Beza. *versic. 7. quo dicuntur consummâße testimonium suum, notant, i. e.* postquam legationem suam obierint.

V. 6. Christus verò tanquam filius super
Christi dignitas. domum suam. *Nunc Christi dignitatem & gloriam Mosis dignitati opponit: quòd hic quidem fuerit herilis in domo minister; Christus autem sit herilis super domum filius, id est, divinæ domûs Dominus & hæres. Quocirca non in familiæ censum, ut Moses, referendus, sed cum ipso Patrefamilias, domus istius Domino, est conjungendus: ac proinde tantò dignior Mose, quantò Deus ipse suâ domo censendus. Pronomen* αὐτοῦ *dubium, num cum aspiratione* αὑ-
Lectio. τοῦ, *id est,* suam, *num sine aspiratione* αὐτοῦ, *id est,* ipsius, *nempe Dei, legi debeat. Si priori modo legamus, dicetur Christus eße super domum suam, sic ut tribus in rebus sit inter Christum & Mosen oppo-*
Prior. *sitio. 1. quòd Moses sit Dei Minister: Christus autem Dei filius. 2. (quod prioris est consequens) quòd Moses sit in domo, id est, domûs pars, atq; ita cum reliqua domo, Domino domûs subjectus: Christus autem sit super domum, hoc est, domui imperet & absolutè dominetur. 3. (quod similiter ex duobus prioribus fluit) quòd Moses alienam curaverit domum: Christus autem non alienam, sed suam propriam regat atq; gubernet, utpote & à se constructam; (cùm Mo-*

ses

ses in parata jam Dei domo, id est, populo Israëlitico muneris sui partes obiverit;) & sibi hæreditatis jure à Deo traditam; quod Mosi non contigit. Verisimilem tamen & alteram lectionem, ut scil. legamus super domum ipsius, *h. e. Dei, id facit, quòd comparatio ista exigere videatur, ut utrinq; commemoretur domus Dei. Aut enim pro concesso sumeret D. Autor, Christi domum esse illam ipsam, de qua loquebatur, Dei domum; aut non sumeret? Si prius, quid attinebat dicere, Christum esse super domum suam? Si enim ejus dominus est, etiam ut super eam sit necesse est. Poterat brevius & compendiosiùs dicere, Mosen in domo Dei tanquam aliena fuisse ministrum: at Dei domum, ipsius Christi propriam esse factam. Si posterius, non constabit comparationis istius, & argumenti ex ea ducti ratio. Nec enim ex eo solo, quòd Christus sit super suam propriam domum, Moses autem in Dei domo ministrum egerit, sequitur Christum Mose longè digniorem esse, cùm sæpè majoris sit dignitatis, alienæ domus, præsertim Dei ipsius, administrum esse, quàm suæ dominum. Adde quòd hîc agatur de ea domo, in qua & Christus & Moses fidelis Deo sit aut fuerit; at fides in domo aliena spectatur, non in sua, vel saltem non quà sua, sed quà aliena est. Ne de eo nunc dicamus, quòd hîc respiciatur ad illa Dei verba, superiùs allata, quòd Moses fidelis fuerit in tota domo Dei. Pergit Autor,* cujus domus sumus nos. *Hæc verba & declarationem continent, quid per do-*

Posterior.

Domus Dei & Christi.

mum Dei aut Christi intelligendum sit, nempe omnes illos, qui Christi religionem amplectuntur, quorum è numero erant etiam isti Hebræi: & ad sequentem exhortationem aditum aperiunt. Sunt autem credentes domus Dei, sive per domum familiam intelligas, sive ædificium. Vtrumq; enim hoc loco intelligi potest. Familia Dei & Christi sunt, quia Deo & Christo serviunt, illiq; curæ sunt. Ædificium etiam illius seu spirituale templum sunt, quia Deus & Christus in iis habitat per Spiritum suum Sanctum, suntq; divini cultus domicilium quoddam: qua de re multa testimonia S. Literarum extant. Hinc apparet, quanta sit Christianorum dignitas. Dare igitur operam debent, ne unquam dignitate hac excidant, sed ut ea illis sit stabilis ac perpetua. Ideo subijcit Autor, si, vel, siquidem fiduciam & gloriam, *vel potius*, gloriationem spei usq; ad finem firmam retineamus. *Hinc apparet, ad id ut domus Dei simus, requiri ut fiduciam & gloriationem spei habeamus; ac proinde, si domus Dei perpetuò esse cupimus, ut ad finem usq; fiduciam ac spei gloriationem retineamus. Quocirca illud* sumus *Præsentis temporis ita in superioribus verbis accipiendum est, ut etiam ad futurum tempus sese porrigat. Neq; enim ad id, ut homines in præsenti tempore sint domus Dei, requiritur ut ad finem usque in fide sint constantes: sed tantùm, ut in præsens fide sint præditi. At verò, ut porrò perpetuoq; domus Dei sint & permaneant, requiritur, ut etiam in fide per-*

Christianorum dignitas.

de per-

de perpetuò maneant. *Pro* fiducia, *Græcus textus habet* παῤῥησίαν: *quod verbum propriè significat loquendi libertatem, cùm quis intrepido animo loquitur, licet alioquin causæ sint metuendi. Vnde sæpè ad animi audaciam quandam, atq; ad fiduciam, ex qua illa oritur, significandam traducitur. Hoc loco & in propria suâ, & in Metonymicâ significatione accipi potest: nempe ut non solùm fiduciam significet; sed etiam in profitenda religione libertatem quandam, sic ut Christianus, quicunq; tandem metus ingruerit, palàm & apertè profiteatur, nullis deterritus minis, se Christi discipulū esse. Eadē significatione videtur etiam sumi hæc vox cap. 10. v. 35. Illic enim non tantùm de fide, sed etiam de professione Christianæ religionis agitur.* & gloriationem spei. *Per Spem intelligitur spes Christianorum hominum, id est, spes æternæ vitæ. Gloriatio autem spei est gloriatio de spe: quam idcirco requirit D. Autor, quia spem firmam in animo latentem certissimo signo & indicio prodit, ejusq; effectus est. Fieri enim nequit, quin is, qui spem eamq; certam ac firmam habet æternæ salutis, de ea etiam glorietur, id est, pepetuò eam in ore habeat, eoq; nomine se felicem ac beatum prædicet. Vnde mirum non est, quòd gloriationem hanc in hominibus Christianis requirat. Nam & Paulus de iisdem affirmat,* quòd glorientur in spe gloriæ Dei. *Rom. 5. v. 2. Eadem autem gloriatio necessariò secum trahit, & quodammodo complectitur gloriationem de religi-*

παῤῥησία.

Spes Christianorum.

Gloriatio spei.

Gloriatio de religione Christiana.

one Christiana, ex qua spes illa pendet, quaq; nititur. Nec *immeritò existimare possis Autorem, vel per quandam Synecdochen, vel per Metonymiam complexum esse gloriationem de religione Christiana: cùm id revera agat, ut hanc firmiter usque ad finem teneant, eamq; non modò liberè atque audacter profiteantur; sed etiam de ea glorientur, utpote quæ certam sempiternæ felicitatis spem nobis afferat.* usque ad finem. *id est, ad extremum usque vitæ spiritum.* firmam retineamus. *Videtur esse explicatio fiduciæ ad finem durantis. Talis enim demum fiducia est firma ac stabilis. Nisi dicamus fiduciam firmam opponi fiduciæ non satis firmæ ac veluti fluctuanti. Hinc autem apparet, fieri posse*

Deficere à fide.

ut Christianus verâ præditus fide ab ea deficiat. Nam cur alioquin hanc conditionem in fide perseverandi apponeret Autor, si illi, qui domus Dei sunt & fidem habent, à fide deficere non possent? cur sequenti admonitione eos ad constantiam adhortaretur? cur dare operam omnes juberet, ne quisquis à Deo, desertâ fide, desciscat?

Altera pars Capitis.

V. 7. Quapropter, sicut dicit Spiritus sanctus, hodie si vocem ejus audieritis. *Hîc incipit altera pars Capitis, quæ adhortationem continet, eamq; duplicem. Nam primò eos hortatur verbis ex Psalmo sumtis, ne divinæ voci, id est, Evangelio duros se & intractabiles præbeant; quod vel maximè fieret, si ab eo deficerent. Deinde monet, ut alii alios exhortentur ad perseverantiam*

Duplicem continet admonitionem.

Nexus.

in

in fide. Quapropter. *Hæc vox indicat, adhortationem istam ex superioribus educi. Educi autem potest, tum ex proximè dictis, quibus ostensum est, ad id ut domus Dei simus & perpetuò maneamus, requiri constantiam in fide & spe salutis æternæ, quæ in Christiana religione continentur. Vnde jure admonitio infertur, ut, cùm tantùm ea in re situm sit, operam demus, quò divinæ voci morigeros & obsequentes nos præbeamus, & sic in fide constantes simus. Tum etiam ex superioribus, nempe ex summa Iesu Christi, qua Mosem longè superat, dignitate & præstantia. Nam si divinæ voci per Mosen traditæ omne obsequium erat præstandum: quantò magis ea reverentia & obsequium debetur divinæ voci per Christum Iesum promulgatæ.* sicut dicit Spiritus Sanctus. *quasi dicat, ut Spiritûs sancti verbis utar. Tribuit autem Spiritui sancto Davidis verba, quia David Spiritûs sancti instinctu ea protulit. Nam quod deinde dicat;* ubi tentaverunt me Patres vestri, *Deum ipsum, qui à Patribus Iudæorum tentatus fuit intelligens, in eo est usitata personæ mutatio, & Deus ipse inducitur loquens, cùm paulò antè in tertia persona de eo David locutus esset. Dixerat enim:* si vocem ejus, *i.e.* Dei, audieritis. *Qui verò hinc concludunt, Spiritum sanctũ esse illum Deum, qui à Iudæis olim fuerit tentatus; quia nempe hîc Deus ipse loquatur, & se à Patribus Iudæorum tentatum esse dicat; Autor autem asserat, Spiritum sanctum hæc dixisse: ii non animadvertunt,*

Acto.2.V.25.

Esai.63.V.10.

Personæ mutatio.

tunt, ex primis hujus loci, atque adeò ex prioribus totius Psalmi verbis, in quibus David ipse ex sua persona reverà loquitur, seq; unum ex Dei populo, quem ad Deum adorandum exhortatur, esse profitetur, similiter consecuturum, Spiritum sanctum esse ipsum Davidem. Non enim minùs tribuuntur Spiritui S. priora verba, in quibus David loquens introducitur. Neque verò cùm Spiritui Sancto tribuuntur dicta sanctorum virorum, intelligitur, Spiritum sanctum esse personam illam, quæ reverà loquatur, & cui reipsâ conveniant quæ is sibi tribuit qui loquitur aut loquens introducitur: sed tantùm significatur, divini spiritûs vi atque impulsu verba illa fuisse prolata, non ipsorum tantùm hominum voluntate, ut Petrus ait 2. Epist. 1. v. 21. quisquis tandem ille sit qui loquitur. Alioquin una semper tantummodò persona, nempe, ut Adversariis placet, Spiritus sanctus loquens introduceretur, & omnia ei uni forent tribuenda, quæcunque is sibi tribuit qui loquitur: quo nihil est à vero alienius; cùm Prophetæ ut plurimum ex sua persona loqui soleant, nonnunquam Deum illum cujus is est spiritus, nonnunquam alios quoq; loquentes introducant. Præterea ex eo, quòd Spiritui sancto ipsius Dei verba attribuantur, immeritò concluditur, Spiritum sanctum idcircò esse ipsum Deum. An enim non meritò illi tribui possunt ideò, quòd Deus per illum loquatur? quemadmodum verba ipsius Christi, Spiritui attributa legimus cap. 2. & 3. Apocal. licèt Spiritus iste,

SS. virorum dicta quo pacto Spiritui s. tribuantur.

Christi verba Spiritui tribuuntur.

ste Christus non sit. Sic Paulus oraculo Rom. 11. v. 4.
hîc autem ipse Autor admonitioni cap. 12. v. 5. attribuit Dei ipsius verba: non quòd vel oraculum vel admonitio sint Deus, sed quòd Deus per oraculum & admonitionem censendus est loqui. Hodie, Vox hæc literali sensu videtur intelligenda de die festo & solenni, quo ingredi debebat populus in templum Dei, ut illic cultum divinum peragerct; quo tempore etiam Lex populo prælegi solebat. Ideò monet Psaltes, ut illo die vocem Dei audituri, obsequentes se ei præbeant. Nam Psalmus iste 92. totus est in eo, ut populum excitet ad ingrediendum Dei templum, in eoq; divinum cultum peragendum. Sed sensu mystico, cùm vox Dei sumitur de voce per Christum & ejus Evangelium revelata & hominibus tradita, hodie significat festum tempus gratiæ & salutis, quo Deus salutem offert, & per Evangelicæ prædicationis nuncium ad se invitat, quod tempus non semper quorumvis respectu habito durare solet. Aliquando enim Deus hominum contumaciâ eò quodammodo adigitur, ut vel verbi sui prædicationem iis auferat; vel pervicaces eorum animos, propriaq; malitiâ induratos tandem & ipse induret, ne, ut ipse loquitur, videntes videant, audientes audiant, ne convertantur, adeoq; sanentur; vel deniq; diem gratiæ & salutis in diem pœnæ & iræ suæ penitus convertat: quæ omnia tandem Iudaicæ genti justo Dei judicio accidêre. Quare his ipsis verbis monentur, ut quamprimum Deo se præbeant morige-

Vocis hodie h. l. literalis sensus.

Sensus mysticus.

Tempus gratiæ.

ros, & simul ac vocem divinam audierint, non procrastinantes, nec de die in diem differentes, ei obsequium præstent: ne fortè tempus hoc sine ullo fructu iis præterlabatur & effluat. si vocem ejus audieritis. si *positum pro* cùm, *q. d. cùm vocem Dei auditis, vel postquam audiveritis. Per hanc autem vocem Dei intelligit Evangelicam vocem Autor, quam Deus per Christum, non per Mosem, edidit.*

Si pro *cùm*

Induratio cordis.

V. 8. Nolite obdurare corda vestra. *Indurat aliquis cor, cùm divinæ voci obnititur, ab ea flecti se non sinit: quemadmodum res duræ fingenti non cedunt, nec tractari ac flecti se facilè patiuntur: quod fit, cùm quis divinæ voci vel credere, vel obedire non vult; sive antea crediderit, aut obedierit, sive minùs.* Corda vestra, *id est, animos vestros.* sicut in exacerbatione. *In Hebræo est,* sicut bimribah, *hoc est,* in contentione, *sive* contradictione, *vel* secundum contentionem. *Notat nobilem illam Israëlitarum cum Mose contentionem apud Raphidim, propter aquæ defectum; quæ etiam locum, in quo facta est, nominibus Meriba, id est, contentionis, & Maßa, id est, tentationis, nobilitavit: quâ de re vide Exod. 17.* Exacerbationem *Græci Interpp. posuerunt pro* contentione: *quia in contentione est exacerbatio, & is, cum quo contenditur, irritatur & exacerbatur. Exacerbârunt autem, quantùm in se erat, Israëlitæ primò quidem Mosen, deinde per ipsum, etiam Deum. Etenim contentio hæc, ac proinde exacerbatio,*

Exacerbatio.

io, quæ pro contentione ponitur, ad Mosen primò
c propriè referenda videtur, non ad Deum: quem- Tentatio.
dmodum tentatio ad Deum refertur, non ad Mo-
n. Sic enim ipse Moses populum tunc allocutus le-
itur: quid mecum cõtenditis, & tentatis Do- Exod. 17. 2.
ninum? Ideoq; deinde locum hunc contentionem
tentationem nominavit. Verùm dum Israëlitæ
um Mose, qui nil nisi Dei jussu fecerat, contendunt
jurgantur, eâ ratione censendi sunt cum ipso
eo contendisse, eumq; exacerbâsse. Unde cùm ite-
tò, simili ratione apud Cades Num. 20. ob defe-
um aquæ tumultuati essent, dicuntur istæ aquæ
se, aquæ Meriba: id est, jurgii seu contentio-
is, quibus jurgati sunt filii Israël cum Do-
ino v. 13. cùm tamen non ipsum Dominum, sed
aronem & Mosen acerbâ expostulatione adorti
sent. v. 3. 4. 5. Contendunt autem cum Mose, ac
roinde cum ipso Deo, dum cum ira & indignatio-
e aquam sibi dari postulant, Exod. 17. v. 2. dum
losi contumeliosè & admodum iniquè exprobrant,
ab eo ex Ægypto fuisse eductos, ut in deserto unà
um liberis & pecudibus siti conficerentur v. 3. Dum
erò hac ratione Israëlitæ contendunt & jurgan-
ur cum servo Dei Mose, nonne duritiam cordis sui
rodunt, qui tot stupendis Dei operibus, tot ingen-
ibus in se collatis beneficiis, ut Deo confiderent, &
b eo se aquam accepturos esse sibi persuaderent,
dduci non potuerunt? secundum diem tentati-
nis in deserto. In Hebræo est: in die massa, i.e.

tenta-

tentationis. *Legit fortaße Græcus Interpres*, ke jom, *secundum diem, pro*, bejom, *in die. Fac lima enim est permutatio literarum* caph *&* bet *propter figuræ similitudinem. Hoc si sequamur, pa ticula* κα]ὰ, secundùm, *similitudinis crit, ut sensus: ne induretis corda vestra, sicut factum est in exacerbatione, & sicut factum est in die, quo ten tatus fuit Deus in deserto. Similem loquendi mo dum habes in Iob. 29. v. 2.* quis mihi tribuat, u sim juxta menses pristinos, secundum die quibus Deus custodiebat me: *Et Ierem. 44. v.* Et versæ sunt in solitudinem secundum dien hanc, *id est, sicut in die hac. & Dan. 9. v. 15. Hos.. v. 3. Mich. 7. v. 15. Alioquin* secundum diem ter tationis *idem significare potest, ac* in die tentati onis: *ita ut hæc verba non ad indurationem, quem admodum fit priori sensu, sed ad exacerbatione referantur. Dies autem ille, dies tentationis voca tur, quia illo die populus Israëliticus Deum insign ter tentavit. Quomodo autem tantaverit, ibide exprimitur v. 7; nempe quòd dixerit:* num Domi nus est inter nos nec ne? *quibus verbis ostendun se de divina præsentiâ dubitâße; id est, Deo diffis fuiße: quæ de Dei vel bonitate vel potentia dubita tio ac erga eum diffidentia, tentatio Dei nomina tur. Quia omnis tentatio ex diffidentia, vel salter dubitatione quadam oritur. Is ergo Deum tenta qui, cùm plurima habeat divinæ vel bonitatis erg se, vel potentiæ documenta, adhuc tamen vel de bo nitat*

Voculæ κα]ὰ h. l. significatio

Dies tentationis.

Tentatio Dei quid?

itate erga ſe, vel de potentia dubitat certiusq; de
lla non eſt, ſed plura ejus rei indicia & argumenta
equirit. Vulgaris eſt error exiſtimantium, Deum
entari tum, cùm quis modum in fiducia erga De-
um excedit, id eſt, temerè & ſine ulla neceſſitate
eſe in periculum conjicit, divino fretus auxilio. Qui
rror ex illo Chriſti reſponſo, quod Satanæ dedit,
anâſſe videtur, cùm poſtulanti, ut ſe ex pinnis
empli deorſum præcipitem daret, reſpondit: non
entabis Dominum Deum tuum: quaſi tenta-
e Deum, ſit nimiâ divini auxilij fiduciâ in pericu-
um ſeſe temerè conjicere. At verò non id egit Sa-
anas, cùm Chriſtum alloquens ait: ſi filius Dei
s, mitte te deorſum &c. ut eum ad nimiam iſtam
& inconvenientem erga Deum fiduciam adduce-
et; ſed ut Chriſtus hoc quoq; experimentum capere
ellet, an verè Dei filius eſſet; quandoquidem de Dei
ilio ſcriptum ſit, eum Angelis fore curæ, ſic, ut eum
nanibus ſuis geſtent. Cui rectiſſimè reſpondet Chri-
tus: ſcriptum eſt, non tentabis Dominum
Deum tuum: q.d. cùm mihi jam ſatis abundè con-
ſtet, me Dei filium eſſe, Deoq; chariſſimum, nolo id
luribus experiri, Deumq; ſic tentare quod ille pro-
hibuit. Quocirca hoc præceptum à Chriſto allatum
ad exceſſum iſtum in fide nihil pertinet; ſed ad dif-
fidentiam, ut cœtera omnia loca, in quibus de ten-
tando Deo agitur, referendum eſt: præſertim cùm
in hoc ipſo præcepto additum ſit, quo pacto Deum
tentare non debeamus. Additur enim: quemad-

Vulgaris de tentatione Dei error.

modum eum tentasti in Massa. *Deut. 6. v. 16. Atqui jam vidimus, Israëlitas in Massa Deum non excessu, sed defectu fidei tentâsse. Sic Petrus Act. 15. v. 10:* Nunc verò quid tentatis Deum, imponere jugum *&c. q. d. an non satis jam documentorum Deus dedit, non esse Discipulis jugum Legis & Ceremoniarum imponendum: cùm iis Spiritum S. dedit, quemadmodum & nobis Iudæis, cùm nullum discrimen fecerit inter nos & illos, fide purificans corda eorum? quid ergò ac si res nondum satis liquida esset, plura ejus rei argumenta & indicia requiritis, & sic Deum tentatis?* In deserto. *Locum etiam istius exacerbationis & tentationis adjicit, ut nobilis illa tentatio & exacerbatio tanto certiùs denotaretur, & ab aliis, quæ post illud tempus inciderunt, distingveretur.*

V. 9. Vbi tentaverunt me Patres vestri. *q. d. non illo tantum tempore me tentârunt Patres vestri in deserto; sed & aliàs sæpè. Ideò etiam Deus tum, cùm vel maximè illi diffisi non crediderunt se posse terram sibi promissam occupare, (quam etiam eorum ἀπιςίαν jusjurandum illud Dei secutum est,) ita de iis conqueritur:* quousq; tandem mihi populus irritabit? quousq; mihi tot miracula, quæ inter eos feci, videns, non credet? Vsquequo multitudo hæc pessima murmurat contra me? *& v. 22 dicit,* se jam decies, *id est persæpè ab iis fuisse tentatum.* probaverunt me. *Alio verbo rem eandem exprimit. Quemadmodum*

Israëlitæ Deum sæpè tentârunt in deserto.

Num: 14. 11. 27.

autem

autem probare aliquem, diffidentiam erga eum & dubitationem aliquam notat: sic etiam tentare. & viderunt opera mea. Et *vel* etiam, *Hebræorum more positum est pro* licèt *vel* etsi: *q. d. si non vidißent opera mea tam stupenda, minùs mirum fuisset, si me tentâßent; sed nunc etiamsi illa viderint, tamen de mea vel bonitate erga se, vel potentia dubitant. quanta hæc illorum de me diffidentia est!* Et pro etsi.

quadraginta annis. *Hoc quadraginta annorum spacium, quemadmodum & historia ipsa, & textus Hebraicus ostendit, & hic ipse Autor v. 17. significat, non ad tentationem & visionem operum Dei, quæ per quadraginta annos duraverit; sed ad indignationem Dei tam diu durantem referendum est. Verum quidem & hoc est, Deum ab Israëlitico populo in deserto, cùm tot ejus stupenda videret opera, per totos illos quadraginta annos fuiße tentatum: (nã etiam expirantib⁹ jã annis illis, iterum contra Mosen & Aaronem ob aquæ penuriam, quemadmodum in Meriba & Maßa Patres eorum fecerant, tumultum excitârunt: ubi ipse quoq; Moses & Aaron peccarunt, Num. 20. quæ causa videtur fuiße hujus lectionis Græcæ, quam hic Autor, cùm in eam incidißet, secutus est, ne quidquam mutaße videretur; cùm tamen inferius v. 17. indicet, se veram non ignorâße lectionem:) sed hic agitur de ea tentatione, quæ indignationem illam Dei antecessit, quâ juravit, se populum in requiem suam non introducturum. Additur enim:*

V.10.et,11. Propter quod infensꝰ fui generationi huic, &c., quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam. *At hæc tentatio eamq; consecuta tanta Dei indignatio, ante istos quadraginta annos accidit. Vnde inter alia Deus Israëlitis infensus,* Filii vestri, *inquit,* erunt vagi in deserto annis quadraginta, & portabunt fornicationem vestram, donec consumantur cadavera patrum in deserto, secundum numerum 40 dierum, quibus considerastis terram. *Num. 14.33. Quocirca 40 isti anni ad durationem indignationis & iræ Dei, non verò tentationis, de qua hîc agitur, referendi sunt.* generationi huic, *i.e. isti hominũ generi, Patribus nempe vestris, seu populo illi.* & dixi, semper errant corde. *Vecordes atq; amentes sunt; vel aliud cogitant, aliud agitant animo quàm ego volo, & eis persuadere conor; erroneas animi sui cogitationes sequuntur; mihi obsequi nolunt, sibi suisq; consiliis indulgent.* Ipsi autem non cognoverunt vias meas.

Viæ Dei. *Per* vias Dei *intelligi poßunt & Dei præcepta, & varia facta atq; opera.* Nam *& hominum facta operaq; viæ ipsorum in Scriptura appellari solent. Vtraq; meritò non cognoviße dicuntur. quia etsi præcepta Dei audiverant, & facta Dei viderant, ita tamen sese gerebant, ac si nec illa audivißent, nec ista vidißent.* Nam *nec divinis præceptis obedientiam præstabant; nec ejus promissis, tot tantisq; operibus confirmatis, fidem præbebant. Insignis est*

de hac

de hac illorum ſtupiditate locus Deut. 29. v. 2, 3, 4. Vos vidiſtis, *inquit Moſes eos alloquens*, univerſa, quæ fecit Dominus coram vobis in terra Ægypti Pharaoni, & omnibus ſervis ejus, univerſæq; terræ illius, tentationes magnas, quas viderunt oculi tui, ſigna illa portentaq; ingentia; & non dedit vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures quæ poſſunt audire, usq; in præſentem diem. *Spectabant Dei opera ingentia, brutorum inſtar, non conſiderantes quantus eßet is, qui ea patrabat, quantæ potentiæ, quámq; meritò promiſſis illius fides adhibenda, & præceptis ejus obedientia præſtanda ſit. Simile quippiam & Chriſti diſcipulis accidiße legimus Mar. 6. v. 52, &, 18. 17. 18. & ſeq.*

Iſraëlitarũ ſtupor & pervicacia.

V. 11. Quibꝰ juravi in ira mea. *Ita vulgata habet* quibꝰ, *ut & Hebraicus textꝰ, faciliq; negotio* οἷς *in* ὡς, *ut Græci codices legunt, permutari à ſcribentibus potuit. Apparet tamen ex cap. 4. v. 3. ubi iterum hæc verba eodem modo citantur, Autorem legiße* ὡς. *Videtur ergo* ὡς ſicut, *poſitum pro* ὥστε, ita ut, adeò ut. *Iuramentum autem iſtud Dei expreßum eſt Num. 14. 21. 28. & formula conſueta, quâ Deus in juramentis utitur,* Vivo ego; *q.d. ne habear pro vivente Deo, niſi id præſtitero, nempe quod aßero. quid autem tum aßeruerit apud Moſen pluribus, hic paucioribus verbis expreßum eſt,* ſi introibunt. ſi, *poſt verba jurandi apud Hebræos idem valet, quod* non. *1. Reg. 14. 45. Pſal. 89. v. 35. & 131. Mar. 8. 12.*

ὡς pro ὥστε.

Formula juramenti divini.

Quanquam usus iste particulæ hujus ortus est ex illi juramenti formulis, in quibus vocula si *propriè sumitur, adjecta nimirum imprecatione aliqua, vel per aposiopesin suppreßâ. Solent enim homines, præsertim ira conciti ac conturbati, abrupto uti sermone, & non rarò imprecationem, quâ se, ni faciant quod dicunt, devovent, subticere, & cogitandam potiùs relinquere. Adjectam inter alia habes imprecationem à Davide 1. Sam. 25. v. 22.* Hæc faciat, *inquit*, Deus inimicis David & hæc addat, si reliquero de omnibus quæ ad ipsum, *nempe Nabalem*, pertinent, usq; ad manè, mingẽtem ad parietem. *Suppreßam habes Ps. 131. v. 3. 4. 5.* In requiem meam. *id est, ut apud Mosen d. l. dicitur, in terram quam patribus eorum me daturum juravi. Hæc requies vocatur, quia illic post maximos labores exantlatos, post Ægyptiacam durã servitutem, post itinera & frequentes loci mutationes, præeunte tabernaculo, requiescere debebant. Suam autem vocat, quia suo munere & beneficio illam adepturi erant. quanquam alia adhuc mystica est ejus voculæ vis, de qua cap. seq. agetur.*

Requies Dei.

V. 12. Videte fratres. *Postquam eos monuisset verbis Davidis, ne corda sua indurent, sicut in exacerbatione; id est, ne majoribus suis obstinatione & in Deum contumacia similes eße velint, memores quantum ea res illis nocuißet: adhuc eos hortatur, ut & ipsi diligenter inter se dent operam, ne quisquam eorum tanti criminis sese affinem reddat.*

Vide

Videte. *animadvertite, cogitate, omnes rationes inite, vel cavete.* ne fortè *vel* ne quãdo ſit in aliquo veſtrûm. *Particula* πότε, *vel ita hoc loco uſurpatur, quemadmodum apud Latinos* fortè, *ut cùm dicimus,* ne fortè; *vel ſi vim ſuam propriam retinere cenſenda eſt, ſenſus erit, etiamſi nunc non ſit, ne tamen poſtea labente tempore ſit. Facile enim, niſi diligenter caveamus,* ἀπιστία *in animos noſtros ſeſe inſinuat.* in aliquo veſtrûm. *Non tam ſigillatim hîc unumquemq; monet, ut ſibi caveat ab hoc vitio; quàm collectim omnes, ut diligenter proſpiciant, ne quiſquam ex eorum numero evadat aut deprehẽdatur illo infectus* Cor malum. *Cor malũ eſt cor illud durum & intractabile, erga Deum cõtumax. quid autem per malitiam iſtam cordis intelligat, ſtatim declarat, cùm addit:* incredulitatis, *id eſt, incredulum: q. d. cor adeò malum ut credere nolit. Vt verò incredulitatem quoque iſtam ſtatim limitet & planè deſignet, addit:* diſcedendo à Domino, *vel, ut Græca habent,* à Deo vivo. *Duplex eſt enim incredulitas; una eorum, qui nunquam Deo credunt; altera eorum, qui credere deſinunt, h. e. à Deo deſciſcunt ſeu apoſtatæ fiunt. Et ab hac ſibi Chriſtiani diligenter cavere debent.* diſcedendo, *h. e. ita ut diſcedat. Diſcedit autem à Deo, quiſquis diſcedit a Chriſto & ejus ſacroſancta religione: quemadmodum olim, qui Legem deſerebat, deſerebat ipſum Deum. Nam ſicut, qui in Chriſtum credit, non tàm in ipſum credit, quàm per*

Particula πότε.

Cor malum.

ipsum in Deum, ut Christus ipse pronunciat, Ioh. 12. 44: sic etiam contrà, qui Christum deserit, non tàm ipsum deserit, quàm Deum qui ipsum misit, & Dominum ac servatorem nostrum constituit. Vivo *q. d. vero.* vivens *enim appellatur Deus per oppositionem* Diis Gentium, Diis falsis, *qui omni vità & sensu tàm destituti sunt, quàm eorum imagines ac statuæ, in quibus coluntur. Addit autem hoc epitheton, ut iis tantò majorem incutiat terrorem, ne discedere à tanto Deo unquam cogitent. Ideò & infrà cap. 10.* Terribile est, *inquit*, incidere in manus Dei viventis. *Immensam enim potentiam esse necesse est illius, qui verus & vivens Deus est. Vivens autem dicitur, quia non tantùm verè ac perpetuò vivit: sed etiam quia à seipso vivit, alia omnia ex ipso, seu fons omnis vitæ est.*

Deus cur vivens appelletur.

V. 13. Sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies. *Hîc modum & rationem ostendit, quo pacto incredulitati occurrere possint, nempe si sese mutuò admoneant & exhortentur, idq;* quotidie, *non raró & per temporum intervalla: sed ut mutuæ adhortationes inter ipsos ferveant.* donec hodie cognominatur. *id est, quam diu illud hodie, cujus in Psalmo fit mentio, durat. Notavimus autem suprà, sensu literali significari diem festum & solennem, quo populus ad cultum divinum peragendum templum petebat, ubi simul Lex divina prælegi solebat. Huic diei seu festo respondet sensu mystico nostra Christiana festivitas, seu tempus gra-*

Inter Christianos quotidianæ adhortationes.

tiæ,

iæ, quo invitamur ad capeßendam illam æternam ſalutem, nobiſq́ ad eam patet aditus. Vt non obduretur quis ex vobis. *Reſpicit ad verba Pſalmi,* ne induretis corda veſtra. *Induratur autem is, quicunque Deo vel promittenti credere, vel præcipienti parere abnuit.* fallaciâ *ſeu* deceptione peccati. *Cauſam indurationis iſtius aperit. Ideò enim refractarii divinæ voci ſumus, quòd à peccato decipiamur, id eſt, illecebris illius capiamur & irretiamur, ſeu peccati ſuſurros divinæ voci præferamus.*

Indurare cor.

V. 14. Participes enim Chriſti effecti ſumus. *Videtur occurrere tacitæ objectioni. Poterant enim cogitare iſti Hebræi, ad ſe non pertinere hæc monita, ut ſibi ab incredulitate, ac proinde etiam ab ira divina caveant: quandoquidem iam in Chriſtum credidißent, & ſic ad illam Chriſtianorum felicitatem pertinerent. Quibus hîc reſpondet, concedens illos iam participes factos eße Chriſti, i. e. ejus felicitatis, quam Chriſtus ſuis impertit; ſed eâ conditione, ſi ad extremum in fide Chriſti perſeveraverint. Iſta verò Chriſti, ſeu felicitatis Chriſtianæ participatio, quatenus ad hanc vitam refertur, cōſiſtit in pleno felicitatis jure. Hoc a. jus ſtatim amittitur, quando à Chriſti fide receditur.* ſi tamen, *vel* ſiquidem initium ſubſtantiæ ejus uſque ad finem firmum retineamus. ἐάνπερ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως, *nō addito pronomine* αὐτοῦ, *quod Latinus adjecit Interpres. Reſpondent hæc verba verſic. ſexti verbis. Nam domum Dei & Chriſti eſ-*

Occupatio.

Participatio Chriſti.

se quid aliud est, quàm esse Christi participem? I saltem facilè quivis cernere potest, hæc ita inter s esse connexa, ut divelli ab invicem nequeant. E similiter initium substantiæ ad finem firmum ret nere, idem est, si mentem D. Autoris spectes, quo retinere fiduciam & gloriationem spei ad extr mum firmam. Per ὑπόστασιν quidam intelligun nostram spiritualem subsistentiam, quæ in eo cons stit, quòd Christo credamus, & præceptis ejus pro v rili obtemperemus. Quàm diu enim in hoc statu su mus, tàm diu spiritualiter subsistimus. Alii simplici ùs per ὑπόστασιν fidem intelligunt, quæ ab eoder Autore cap: 11. v. 1. dicitur quidem ὑπόστασις sed τῶν ἐλπιζομένων, nō simpliciter, ut hîc. Mul tum autem interest inter hunc & illum loquend modum. Quodsi tamen fides hoc loco ὑπόστασι nominatur, ideò sic appellata censeri debet quòd nobis rem nunquam visam, vel etiam nondu existentem ob oculos veluti ponat & repræsente sive tam certos nos de ea reddat, ac si illam ocul cerneremus, vel eâ iam reipsa potiremur.

ὑπόστασις h. l. quid?

V. 15. Dum dicitur hodie si vocem eju audiveritis, nolite obdurare corda vestra quemadmodum in illa exacerbatione. *H verbis Psalmi, quæ citat, ostendi vult, rem ita se ha bere, sicut proximè dixit; nempe eos demùm, qui i fide ad extremum constantes fuerint, Christi ejusq felicitatis participes esse; qui verò ab ea desecerint*

quæcun

quæcunque tandem eorum antehac felicitas condi-tióve fuerit, perituros. Nam cùm dicitur in istis verbis: ne induretis corda vestra, *audita nimirum voce Dei,* quemadmodum in exacerbatione; *cuivis ex eo patere potest, quinam isti sint, qui audientes Dei vocem, corda indurent eumq; exacerbent. Nam ut ipsemet Autor addit:*

V. 16. Quidam enim audientes exacerbaverunt, sed non universi. *Videatur ergo, qui audientes vocem Dei exacerbârunt, & qui non, ac inter eos instituatur collatio; & tum facilè agnoscetur, eos corda sua adversus vocem Dei induràße Deumq; exacerbâße, qui ei ad extremum credere noluerunt: eos verò non exacerbâße Deum, qui constantes in fide fuerunt, quales fuerunt Iosue & Calebus. Dum verò addit:* qui profecti sunt ex Ægypto per Mosen. *Ostendit utrosque fuiße tales qui jam ex Ægypto per Mosen exierint, i.e. qui Mosen ducem secuti sint ejusq; ductu deseruerint Ægyptum, quiq; Mosi iam per aliquod tempus adhæserint. Quibus ex rebus apparet, eos quoque, qui Christum ducem secuti sunt, & ei per aliquod tempus adhæserunt, adversus Dei vocem corda sua indurare eumq; exacerbare, si nimirum Christum ducem suum deseruerint, & iterum in spiritualem hujus seculi Ægyptum regredi voluerint. Contrà verò, qui Christum ducem suum secuti ad extremum illi adhæserint, quemadmodum fecit Iosue & Calebus qui Mosen nunquam deseruerunt, eos felicitate illa & requie sempiternâ potituros.* Christiani corda indurare possunt.

V. 17. Quibus autem infensus eſt quadraginta annis? *Nunc ex reliquis quoq; Pſalmi verbis idem probat Autor: nempe dandam eſſe iis, qui Chriſtum ducem ſecuti ſunt, operam, ne contra Deum delinquant & peccent; ſeu quemadmodum antea locutus erat, ne fallaciâ peccati indurentur, habituris alioqui Deum ſibi infenſum & iratum, ac proinde perituris.* Nonne illis qui peccaverunt: *ſcil. infenſus fuit Deus:* quorum cadavera proſtrata ſunt in deſerto. *Vnde ſimiliter ex his Pſalmi verbis concludendum eſt, infenſum quoq; fore Deum Chriſtianis peccantibus, & præcepta ejus tranſgredientibus. Infenſum autem fuiſſe peccantibus, annorum quadraginta tempore, hinc patet,* quòd eorum membra *ſeu* corpora τὰ κῶλα ceciderint in deſerto. *i.e. omnes ad unū ab homine viginti annorum & ſuprà in deſerto perierint, nec terram illam promiſſam viderint & attigerint. Quadraginta enim annos hæc ira Dei duravit, donec omnes variis vel cladibus, vel exitu abſumerentur. Vide Num. 14. 29, 33, 34.*

Peccata vitare debent

V. 18. Quibus autem juravit non introire in requiem ipſius, niſi illis qui increduli fuerunt. *Quemadmodum ſuperiora verba demonſtrant, eos Chriſtianorum, qui peccatis indulgent, perituros: ſic iſta ſimiliter oſtendunt, perituros eos, nec in veram illam cœleſtemq; ac perpetuam Dei requiem ingreſſuros, quicunque divinis promiſſionibus credere nolunt, aut poſtquam crediderunt, à fide*

Divinis promiſſionibus credere debent.

fide deficiunt. Quid enim Deum adduxit, ut ramento se obstringeret, quominus Israëlitas in quiem suam induceret, nisi ipsorum incredulitas, òd desperârint, se posse terram illam occupare? de Num. 14. ab initio.

V.19. Et videmus, quòd non potuerint in-redi propter incredulitatem. *Ex superioribus rbis conclusionem hanc infert.* Et, *pro* igitur *po-* *Et* pro *igitur.*
tum: sicut & alibi Phil. 1. 22. q d. Hinc igitur vimus, Israëlitas, licet jam ex Ægypto egressos, non tuisse terram promissam ingredi propter suam credulitatem. Vnde similiter concludendum est, hristianos quoq; Christum ducem secutos, non in-gressuros in cœlestem illam requiem, nisi exemplo sue & Calebi usq; ad extremum duci suo fidi man- Iosue & Calebus nobis imitandus est.
rint, nec in ἀπιςίαν prolapsi fuerint. Ex hoc ap-aret, (quasi dicere velit Autor,) quàm meritò vos onuerim, ut diligenter videatis, ne in quopiam estrûm, quamvis jam credatis aut credere vobis vi-eamini, reperiatur cor malum & incredulum a-ostasiamq; à Deo vivente cogitans. quam suam ad-ortationem ex superioribus hoc modo deductam & demonstratam, capitis seq. initio pleniùs repetit & inculcat.

IN CAPUT IV.

PErgit occasione superiorum in adhortandis He- Argumentū capitis.
bræis, ut sibi ab incredulitate seu desertione fi-

dei

Partes duæ. 1. ad ℣ 14. *dei Christo datæ diligenter caveant; istamq; suam adhortationem illustrat & confirmat: quæ prima capitis pars est. Sub finem capitis & in altera illius parte ad Pontificiam Christi dignitatem, à qua fuerat digressus, redit: cujus rei occasione iterum brevem quandam adhortationem subnectit.*

V. 1. Timeamus ergo. *q. d. Quia videmus majores illos nostros ob incredulitatem non esse admissos in requiem Dei, illorumq; exemplum nobis esse propositum, ut eò cautiores redderemur; propterea metuamus, ne in eundem scopulum impingamus, nempe,* ne fortè, *seu* ne quando relicta pollicitatione, *vel* promissione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex vobis deesse.

Vox πότε. *Vox πότε, vel nullam singularem vim habet, perinde ut Latina* fortè, *(qua & hic & supra cap. 3. 12. usus est vetus Interpres) vel si vim aliquam habet, indicat eum qui per aliquod tempus Christo adhæsit, posse posthac à Christo deficere, & promissionem relinquere seu deserere, nisi diligẽter caverit. Quidam Interpretes verba* καταλειπομένης ἐπαγγελίας, relicta promissione, *ita accipiunt, ut iis relictam, scilic. nobis quoq; promissionem significari putent, inducti, ut apparet, verbis Autoris infrà scriptis, cùm ex antè dictis infert & concludit:* Itaq; relinquitur sabbatismus populo Dei. *Nobis tamen minùs hæc expositio probatur, nec Autor eodem plane verbo utrobiq; utitur.*

Relinquere promissionem. *Relinquitur ergò, seu deseritur promissio, quando ei non amplius credi-*

tur

...r: quemadmodum fecerant majores isti, quorum, ...t vidimus, exemplum superiùs nobis est propositum, ...ui per aliquod tempus divinas promissiones fuerant ...mplexi. Nam ea spe ex Ægypto exierant, ut ter...am sibi majoribusq́ suis promißam ingrederentur. ...ngrediendi in requiem ejus. Exprimit istam ...romissionem, quam relinquere non debeamus. ex...timetur aliquis ex vobis deesse. ὑστερηκέναι. ...ffectus est desertæ promissionis istius. ὑστερηκέναι ...gnificat à tergo remanere, vel etiam retrocede...e: quo sensu hæc vox usurpatur cap. 12. 15. Utrumq; ...ei eleganter convenit. Quemadmodum enim ma...ores illi postquam non amplius divinæ promissioni ...e terra Cananæa sibi in poßessionem dandâ credi...erunt, ulterius progredi noluerunt & Mosen se...ui, sed potiùs redire in Ægyptum, novis sibi ducibus ...reatis, voluerunt: sic qui Christi promissis non am...liùs fidem adhibent, Christi signa ulteriùs sequi ...nolunt, & in Ægyptum hujus seculi, ex qua exi...erant, reditum moliuntur. Non simpliciter autem ...lixit, ne quis deficiat; sed ne quis existimetur, vel videatur defecisse: quod longè minus est, quàm illud. Adeò enim nos abeße vult ab hoc peccato, ut ne occasionem quidem ullā justam ita de nobis sen...tiendi cuiquam præbere debeamus. Talis n. de ali...quo opinio ferè trahit aliquid ex vero; & si quis non...dum planè defecit, initia saltem ejus rei aliqua jam adeße solent. Eam verò de quopiam opinionem id excitare potest, si paulatim remittat de studio &

ardore

ὑστερηκέναι.

ardore pietatis, nec tantâ, quantâ par est, alacritate Christo serviat.

V. 2. Etenim & vobis nunciatum est, quemadmodum & illis. *Occupat objectionem. Poterat enim aliquis dicere: quid ad nos pertinet promissio ingrediendi in requiem Dei? Nonne hæc majoribus nostris olim data fuit, iisq; in terram Cananæam introductis jam dudum impleta est? Respondet pertinere ad nos quoq; promissionem istam, nec minùs nobis lætum de ingreßu in requiem Dei nuncium contigiße, quàm Patribus illis olim contigerat. Qualis autem nobis requies promißa sit, inferiùs explicat.* sed non profuit illis sermo auditus. *Hîc causam tacitè affert, cur monuerit ut promissioni fidem adhibeamus: quia alioquin promissio Dei, nisi ad eam acceßerit nostra fides, non magis nobis sit profutura, quam Patribus illis ex Ægypto egressis olim profuerit.* ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς sermo auditionis. *i.e. sermo auditus, auribus haustus. Per sermonem autem intelligitur promissio ingrediendi in requiem. Cur autem non profuerit illis hæc promissio seu sermo, causam indicat:* nõ admistus fidei ex illis quæ audierunt. *vel,* non commixtus fide iis, qui audiverant, μὴ συγκεκραμένος τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασιν. *Quia audientibus non fuit commixtus, id est, non fuit illorum animis penitus insertus, nec in succum & sangvinem, ut dici solet, conversus. Hoc autem fit* fide, *seu,* per fidem; *cùm divino sermoni & promissionibus firmus adhibetur aßensus.*

Occupatio.

Promissio Dei sine fide nostra nõ prodest.

V. 3.

V. 3. Ingredimur enim in requiem, qui credimus. *Rationem proximè dicti reddit: quia ii demum ex nobis, qui credunt, in requiem ingrediuntur, proinde qui non credunt, ingredi non possunt. Intelligenda ergo sunt hæc verba cum quadam exclusione aliorum, seu particula exclusiva* tantum *vel* demum, *aut similis alia subaudienda est.* id. *Etenim tum demum, seu hac demum lege in requiem Dei ingredimur, si credamus. Solos autem credentes ingredi, verbis illis ex Psal. 95. petitis probat, cùm addit:* quemadmodum dixit, *nimirum Deus,* Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam. *Ex his enim Dei verbis constat, ut superiori capite ostensum est, eos qui non credunt, in requiem Dei non ingredi: quandoquidem fidei defectus in causa fuit, propter quam homines illi hoc iræ divinæ fulmine prostrati, & à promisso sibi in requiem ingreßu prohibiti fuerunt.* et quidem operum à constitutione mundi factorum. *καίτοι τῶν ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γενηθέντων Particula καίτοι rectè est ab Interprete Latino conversa,* & quidem. *Docet enim hîc autor, qualis requies in illis Psalmi verbis mystico sensu sit intelligenda, idq́ propterea, ut possit intelligi veritas eorum, quæ v. 1. & 2. aßeruerat; nempe nobis quoq́ promißam eße requiem Dei, seu aditum ad eam patefactum: quod intelligi, vel admitti non poterat ab Hebræis, de requie terrena seu terrâ Cananæa, majoribus suis olim à Deo promißâ &*

Particula exclusiva subaudienda.

Requies Dei sensu mystico.

postea etiam conceßâ, cogitantibus; nisi explicetu quæ sit illa requies nobis promißa, & ab ista quiet terrena ad verè divinam animi legentium abducantur. Primò ergo omnium Autor requietem illam Dei explicat & dicit, eam eße requietem operum. Ita ut verba Idq; seu & quidem operum &c. cum proximè dictis cohæreant, & vox operum construatur cum voce quietis. Porrò requies operum idem est, quod requies ab operibus, a operibus nempe a constitutione mundi factis; requies scil. Dei ipsius propria: quemadmodum ipsa Psalmi verba indicant, quibus hanc requiem Deus suam requiem vocat. Requies enim ipsius Dei propria, se qua Deus requiescit, longè meliori jure requies De dicitur, quàm cujus Deus solummodò est Autor; qualis erat requies illa Israëlitarum in terra promißa. Non quidem quòd requies ista Dei propria, sit planè eadem numero cum futura illa quam nobis destinavit; sed quòd sit ejusdem generis. Quemadmodum enim Deus requievit ab operibus suis in perpetuùm: sic nos quoq; post varios exantlatos labore perpetuas perfectißimasq; ferias agitabimus, ut 10. explicatur porrò & Latini requiem laborum curarum &c. dicunt, pro, à laboribus, à curis.

Requies operum *pro* requie ab operibus.

V. 4. Dixit enim quodam loco de die septima sic. *Causam affert cur requietem istam D de requiete ab operibus, quæ Deus ab initio mun fecit, intelligat & explicet: quia nimirum Scriptura, vel Spiritus S. in Scriptura loquens, de die septi-*

ma

mo ſic alicubi, nempe Gen. 2. v. 2. Exod. 20. 11.) di-cat: Et requievit Deus die ſeptima ab omnibus operib⁹ ſuis. *His ergo verbis commonſtratam habemus Dei requietem; nec in tota Sacra Scriptura, ad quam hîc nobis reſpiciendum eſt, alia ulla Dei ipſius, in cujus nimirum participationem & populus veniat, requies indicatur aut nominatur.*

V. 5. Et in iſto rurſum, Si introibunt in requiem meam. *q. d. Quocirca cùm hîc iterum in iſtis Pſalmi verbis fiat mentio requietis Dei, cujus & populus divinus fiat particeps, meritò ea, ſenſu genuino prorſus & myſtico, de illa unica Dei requiete in Scriptura monſtratâ intelligimus. Hanc verò requietem etiam ad populum Dei pertinere, ipſa Sabbati feſtivitas & quies, populo divino præcepta, argumento eſt; quâ divinæ illius requietis non ſolùm memoria celebratur, ſed etiam olim populo divino concedendæ imago quædam ac præludium continetur. qua de re v. 9. plura.* Sabbati quies futuræ quietis imago & ſignum.

V. 6. Quoniam ergo ſupereſt, quosdam ingredi in illam. *Poſtquam docuit, in verbis Pſalmi ſenſu myſtico intelligendam eſſe requietem ipſius Dei propriam, ſeu, quâ ipſe etiam Deus requieſcit: nunc ulteriùs pergit, & oſtenſurus requietem Dei, de qua in Pſalmi verbis fit mentio, ad nos pertinere, ſeu aditum ad eam nobis patefactum eſſe, fundamenta quædam ejus ſententiæ collocat, & ea removet, quæ illi obſtare poterant. Primùm ergo ponit, aliquos in requietem illam ingreſſuros: deinde*

illos, quibus promissio de requiete illa obtinenda
primùm fuerat proposita, non fuisse ingressos. Ex his
enim consequitur, alios quosdam post id tempus in-
Occupatio. gredi debere. Sed quia objici poterat, Israëlitas o-
lim, primorum illorum qui ex Ægypto egressi fu-
erant liberos, Iosua duce in requietem illam in-
gressos, ideoq; nondum concludi posse, Christianos
eos esse qui in eam ingredi debeant; etiam hanc
Objectionem, seu mavis Exceptionem diluit, & o-
stendit, in istis Psalmi verbis, de quibus adhuc actum
est, aliquot post populum Israëliticum in Palæsti-
nam introductum seculis, aliud tempus constitui, quo
in requietem divinam patefaciendus sit aditus; un-
de consequatur, nondum per Iosuam veram illam
requiem adeptum esse populum. Quare tandem
concludit Autor, adhuc Sabbatismum seu requie-
tem Dei populo reliquam esse: quo facto, adhortati-
onem ab initio capitis propositam repetit, & sic eò,
unde digressus fuerat, revertitur. Hæc eorum quæ
usq; ad v.11. finem dicuntur summa ac sententia est.
Nunc singula verba ordine consideremus. Quoni-
am ergo superest, *inquit*, quosdam ingredi in
illam. Patêre aliquibus in eam aditum, seu Deum
velle, ut quidam in eam ingrediantur, tanquam
notum minimeq; dubium ponit Autor. Nam quòd
primi illi sua culpa ab ea exclusi fuerint, hoc pro-
missioni divinæ, quâ posteris Abrahami requietem
suam juramento addixit, nihil derogat, in aliis ni-
hilominus dignioribus & melioribus implendæ: sub

invo-

involucro autem carnalium promiſſionum & requietis terrenæ, latuerunt promiſſiones ſpirituales & requietis cœleſtis ad ſemen ſpirituale Abrahami pertinentes. Iſraëlitarum quoq; duce Ioſua in requietem terrenam conſecutus ingreſſus, quid aliud eſt, quàm umbra & typus futuri illius Chriſtianorum duce Chriſto in requietem cœleſtem ingreſſus? Etii, quib⁹ prioribus, *vel*, priùs annunciatum eſt, (*Græcè*, πρότερον εὐαγγελισθέντες, qui priùs lætum nuncium acceperunt,) non introierunt propter incredulitatem. *Hoc alterum, quod præmunit, eſt, & cujus occaſione Spiritus Sanctus ſequentem admonitionem reliquerit:* hodie ſi vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda veſtra. *Quia n. Patres illi, quibus requietem ſuã Deus promiſerat, contumacia ſua excludi ab ea promeriti fuerant: idcirco Spiritus S. poſteris eorum aliam his verbis conſtituit diem, id eſt, tempus, quo in Dei requietem ingredi poſſint ac debeant, eosq; hortatur, ne majorum ſuorum contumaciam imitati, ſimilem cum iis impietatis exitum ſortiantur.*

Sub involucro carnalium promiſſionum, latuerunt ſpirituales

V. 7. Iterum terminat, *ſeu*, conſtituit diem quendam, Hodie in David dicendo poſt tantum temp⁹, ſicut dictum eſt, Hodie ſi vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda veſtra. *Meritò ſanè alius in Dei requiem ingrediendi conſtituitur dies, ſi omninò ingrediendum aliquibus eſt; illi verò, qui priùs invitati fuerant, ingreſſi non ſunt. Si vel non oporteret ullos ingredi, vel ingreſſi*

Mysticus verborum Psalmi sensus probatur.

jam forent aliqui, tum diem alium constitui necesse non eßet. Constitui verò in his Spiritûs s. verbis sensu mystico, qui nimirum ad Messiæ tempora pertineat, diem ejusmodi, argumento est. 1. Quòd his verbis moneatur populus, ut Patrum suorum, qui ex Ægypto egressi fuerant, exemplum vitet, illisq́ similis eße peccando nolit. Atqui Patres illi in eo potissimùm peccârunt, quòd divinis promissionibus de ingreßu in requietem, fidem adhibere noluerint. Ergo si illis verè vel similes vel dissimiles eße debemus, promissionem Dei de ingreßu in requietem ejus etiam nos habere oportet, ac proinde dies hîc nobis in eam ingrediendi constituitur. 2. Quòd in hoc Psalmo proponatur populo pœna divina, in quam Patres illi inciderant, ut eâ territus, similemq́ metuens, patres imitari nolit. Atqui pœna ista erat non admissio in requietem Dei; quam sanè nemo potest incurrere, nisi is, qui priùs in eam ingrediendi facultatem habeat, ad eamq́ invitatus sit. Cùm ergo his Spiritûs sancti verbis moneatur populus, ut pœnam hanc vitet, consentaneum est, diem illi seu tempus, quo in requiem Dei ingredi poßit, in iis constitui, ut quod olim Patres illi facere noluerunt, hoc nos hodie faciamus. Psalmum verò istum ad Messiæ quoque tempora pertinuiße, & illud indicio est, quòd apertum sit, in eo ad solenne aliquod festumq́ tempus respici, quo populus in templum Dei confluere, ejusq́ cultui vacare soleret; quod & verba populi sese ad laudes Deo dicendas,

templumq́

templumq́, ejus adeundum cohortantis, & ipsa vox hodie à Spiritu S. usurpata, docet: quæ certè non vulgarem aliquem, sed insignem, audiendæq́, voci divinæ imprimis deputatum diem, quales festi illi ac solennes erant, designare videtur. At verò quod tempus magis festum, qui dies magis solennis, quæ celebritas populorumq́, concursus major, quàm is qui Messiæ temporibus & futurus erat, & ab omnibus expectabatur? Ex his ergo meritò colligi debet, moneri istis Spiritûs sancti verbis mystico sensu populum, ut Dei, verum illum atq́, cœlestem requietem per Messiam annunciantis & ad eã invitantis, audita suo tempore voce, promtis animis pareant, secus quàm majores eorum, audita ejusdem per Mosen requietem terrenam promittentis voce, fecißent. Sensu literali pertinuit hic Psalmus ad Israëlitas ante Christi tempora viventes, in quo monebantur, ut illo die, quo divinam Legem audirent, obsequentes se ei præberent, ne patrum suorum erga Deum contumaciam imitati vel à requiete illa, in quam beneficio divino introducti fuerant, exturbarentur, vel aliis pœnis & cladibus à Deo afficerentur. Sed quis non videt sensum illum aptiùs quadrare, quo & peccatum & pœna ejusdem generis significatur, quàm quo utrumque istorum diversi generis? Postquam docuit Deum constituere aliam diem ingrediendi in requiem, ne quis hanc diem sumeret de illo die, quo Deus patrum illorum liberis facultatem in terram Cana-

Sensus literalis.

næam duce Iosuâ ingrediendi concessit, interjicit illa verba Autor: In Davide dicens, post tantum tempus. *Ait Spiritum sanctum hanc diem constituere in Davide, h. e. per Davidem demùm dicendo,* hodie si vocem ejus audieritis. *&c. Vnde apparet, hîc non constitui diem ingredientibus in terram Cananæam, nec de ingreßu in eam agi. David enim aliquot seculis post ingreßum Israëlitarum in terram Cananæam vixit: imò eo regnante maximè populus hac terrâ frui, & in ea florere cæpit.* post tantum tempus. *videlicet, quo Deus Patres illos ob incredulitatem aditu in requiem prohibuit. Quocirca cùm dies iste ingrediendi in requiem non possit intelligi de requiete illa terrena, quam populus per Iosuam est adeptus, hinc certè apparet, aliam eße requietem præter illam terrenam, quæ populum Dei adhuc maneat, multò illâ perfectiorem.*

V. 8. Nam, *ut subjungit Autor*, si eis Iesus requiem præstitisset, nunquam, *vel*, non utique de alia loqueretur posthac die. Iesus, *id est, Iosue, qui à LXX. Interpretibus appellatur Iesus, & à Græcis cæteris. nomen enim utrumque idem significat, nempe Servatorem.* Requiem præstitisset, *i. e. perfectam, & quâ nulla daretur ulterior. Nam alioquin illis requiem præstitit; sed non perfectam illam, & populo divino adhuc relictam.* non utiq; de alia post hæc loqueretur die. *i. e. Si illud esset, sanè Spiritus sanctus post populum in istam re-*

Iosue appellari solet *Iesus*.

quiem

quiem introductum, & in ea degentem & habitantem, non loqueretur de alia die, quâ populus in requiem ingredi debeat.

V. 9. Itaq; relinquitur Sabbatiſmus populo Dei. *Ex ſuperioribus iam concludit, reſtare adhuc populo Dei ſabbatiſmum, i.e. requietem aliam poſt illam requietē in terra Cananæa partam, nō in illa ſtare requiem & felicitatē populi divini. Vtitur autem nunc voce* ſabbatiſmi, *non* κατα-παύσεως, *ſicut antea; ut oſtendat, ſe reſpicere ad ſeptimum diem, quo & Deus requievit, & populum Iſraëliticum in hujus rei memoriam requieſcere juſſit, qui etiā idcircò* ſabbati, *i.e.* requietis *nomine inſignitus fuit: utq́; ſimul indicet, qualis requies populum Dei maneat, nempe Sabbati requies, h.e. requies divinæ requieti ſimilis, & cujus tenuiſſima quædam umbra ſunt Sabbati feriæ, quibus populus curis & laboribus ſolutus, in ipſa requiete (i. e. terrâ Cananæâ) requieſcebat.*

Sabbatiſmus populi divini.

V. 10. Qui enim ingreſſus eſt in requiem ejus, etiam ipſe reqnievit ab operibus ſuis, ſicut à ſuis Deus. *His verbis confirmat, ſupereſſe nobis Sabbatiſmum, i. e. talem requiem, qualis illa eſt, à qua ſeptimus dies denominatus fuit, & in cujus memoriam ac repræſentationem feriis perpetuò tranſigi juſſus eſt. Hæc autem requies in eo conſiſtit, ut non ampliùs laboremus, quemadmodum & Deus non amplius operatus eſt. Probat autem id ex eo, quòd debeamus ingredi in requietem Dei, quem-*

admodum apparet ex Psalmi verbis. At verò ingredi in requietem Dei, quid aliud est, quàm eodem modo, quo Deus, requiescere seu sabbatum agere. Idcircò ait: Qui ingressus est in requiem ipsius. *i. e. qui ejusdem requietis cum Deo particeps est factus: (praeterita Hebraeorum more ponuntur pro praesentibus:)* & ipse requievit ab operibus suis, sicut à suis Deus. *Hic verè est Sabbatismus, nullis amplius, ut iam diximus, laboribus fatigari, aeternam agitare quietem & ferias. Possunt etiam haec cum verbo superioris versic.* relinquitur *connecti, q. d. Idcirco affirmo, relinqui adhuc quietem populo Dei, quia populus ille non ita requieverat ab operibus suis, ut nullis ampliùs curis & laboribus exerceretur. At qui in requietem Dei ingressus est, in quam, ut iam vidimus, populus Dei ingredi debet, is ita requiescit ab operibus suis, sicut Deus à suis. Quemadmodum Deus defunctus est omni suo, ut sic dicam, labore, post mundum sex diebus conditum: sic & ille omni labore suo, i. e. curis, molestiis, doloribus, & quicquid homines in hac vita fatigat & exercet, in perpetuũ defunctus, altissima quiete & otio summa cum felicitate conjuncto perfruetur.*

Praeterita pro praesentibus.

V. 11. Festinemus ergo *vel* studeamus ingredi in illam requiem. *Postquam docuit restare adhuc requietem populo Dei, eamq; omnium maximam & jucundissimam, repetit suam admonitionem initio cap. hujus positam, hortaturq;, ut in requiem istam ingredi omni ope contendant.* Studeamus

amus ergo, σπουδάσωμεν. *Tanto aptiùs hoc verbo utitur D Autor, quòd, si originem ejus inspicias, festinandi signficationem habeat: unde & à Latino Interprete,* festinemus, *redditum est. Festinare nempe debemus in hoc spirituali nostro itinere, quod ad sempiternam requietem nos ducit; id est, diligentes eße & gnavi in calando fidei ac pietatis tramite, non remissi & ignavi; quippe qui summâ cupiditate & desiderio tanti boni flagrare perpetuò debeamus, proinde omni ope ac studio ad id contendere: quemadmodum illi faciunt, qui iter in patriam aut ad locum aliquem valdè gratum & desiderabilem suscipiunt.* In illam requietem *Non in hanc terrenam, sed in illam ipsius Dei propriam, quæ populo Dei adhuc relicta est. Addit Autor,* Vt ne in id ipsum quis incidat incredulitatis exemplum. *vel potiùs,* ne quis in eodem exemplo cadat incredulitatis. *Est enim in Græco,* ἵνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας. *Idcirco debemus omni ope & studio in illam requiem contendere, ne similem cum patribus illis exitum sortiamur.* ne quis cadat, *id est, occidat, seu pereat, quemadmodum illi ceciderunt in deserto, suprà cap. 3. v. 17.* in eodem exemplo incredulitatis, *id est, simili incredulitate laborans, similiq; pœna affectus: q d habetis exemplum illorum incredulitatis: scitis etiam quantum malorum illis hæc incredulitas pepererit. Date ergo operam, ut monstratum vobis scopulum quàm longissimè fugiatis.*

Festinatio in requiem Dei.

Exem-

Exemplum incredulitatis *aut* contumaciæ, *(nam & hanc significat ἀπείθεια, & propè magis usitatè,) non tantùm similitudinem ratione peccati, sed etiam ratione pœnæ consecutæ, hoc loco significare videtur.*

Sermo Dei an Christũ h. l. significet?

V. 12. Vivus enim est sermo Dei, & efficax, & penetrantior omni gladio ancipiti, *Per hunc sermonem Dei multi Christum ipsum designari putant, alii Christi doctrinam. Neutrum hîc videtur locum habere. Nam quominùs Christum per hunc sermonem intelligamus, id facit. 1. quòd Christum hoc nomine appellare, soli Iohanni sit proprium, ut a multis observatum est. 2. quòd hic sermo, & ἐνεργὴς, seu* efficax *appelletur, & cum gladio conferatur; quorum utrumque rebus rectiùs quàm personis convenit.*

An Christi doctrinam?

Quominùs etiam de Christi doctrinâ hunc sermonem accipiamus, id causæ est, quòd nulla videretur esse horum verborum congrua & concinna cum superioribus connexio. quomodo enim hæc aptè cohærent: Date operam, ut in requiem illam ingrediamini, ne quis incredulitatis illud in Patribus exemplum imitatus, similiter ut illi corruat & pereat, quia Christi doctrina est viva &

Quid significet?

efficax? Quocirca per sermonem istum Dei intelligenda sunt Dei decreta, quibus incredulos & contumaces interitui & suppliciis destinat; cujus generis est illud ipsum Dei juramentum, quo patres illos, & in illis omnes eorum similes à suâ requiete excludere constituit. Ita enim elegans erit inter hæc

erba & superiorem versic. connexio: Ideò date o-
eram ut in requietem illam ingrediamini, &
avete ne Patrum contumaciam imitati cada-
is: quia sermo Dei, quo contumaces & immori-
eros ingreßu requietis suæ prohibet suppliciisq́ de-
ovet, vivus est & efficax. Quam explicationem id
onfirmat, quòd alibi etiam in Scripturis de divinis
lecretis, quibus ille aliquid fieri vult & imperat,
ion modò similes usurpari prosopopœïas videamus,
aq́ sermonis, *& quidem* viventis *nomine indi-*
itari; sed etiam, ut hîc factum est, cum gladio an-
ipiti conferri, aut gladium acutum atq́ ancipitem
x Christi ore egredientem apellari, & variorum
perum effectionem iis tribui. Vide Psal. 105. v. 18,
9. & 107. v. 20. & 147. v. 15, 18. Esa. 40. v. 8. & 55.
. 11. quem locum Petrus 1. Epist. 1. v. 23, 25. ad E-
angelicum sermonem retulit, propterea, quòd in
o etiam decretum Dei de servandis hominibus con-
ineatur. Hunc ergo Dei sermonem vivum *eße di-* Cur vivus appelletur?
it, id est non intermori, aut temporum & seculo-
rum tractu irritum fieri & exolescere. & efficax. Cur efficax?
Id est, non tantùm ratus & firmus est, quatenus eum
Deus nunquam revocat, nec, ut principes sæpè so-
lent, vel per oblivionem, vel per incuriam aut ne-
gligentiam, vel propter inconstantiam excidere pa-
titur aut consultò mutat: sed etiam viribus omnia
quæ continet perficiendi pollet, seu quæcunq́ vult,
potest. Huc pertinent illa Dei apud Prophetam ver-
ba: Quomodo descendit imber & nix de cœ- Esa. 55. v. 10, 11.
lo, &

lo, & illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedendenti: Sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo, non revertetur ad me vacuum: sed faciet quæcunq; volui & prosperabitur in his, ad quæ misi illud. *Pergit Autor:* Et penetrantior omni gladio ancipiti. *Ferit & plectit omni gladio atrociùs & funestiùs. Alibi quoq; in Scripturis Christi decretum in impios & contumaces gladio ancipiti ex ore ejus exeunti comparatur, seu per eum significatur. Verbo enim quod ex ore egreditur, id est, potenti atq; efficaci suo jussu Deus & Christus tanquam gladio omnes sibi adversantes interimit. Addit:* & pertingens usq; ad divisionem animæ & spiritûs, compagumque ac medullarum. *Hæc verba* pertingit *vel* penetrat usq; ad divisionem, *dupliciter accipi possunt: vel, ut divisio animæ & Spiritus intelligatur tanquam locus aliquis ad quem gladius iste penetret: vel ut sit effectum penetrationis, h.e. ita gladius iste penetrare dicatur, ut dividat seu dissecet animam & spiritum, compages & medullas. Si posteriorem sensum amplectamur, ostenditur his verbis quantopere Dei decretum ac jussum omni gladio sit acutius & penetrantius; quippe quòd non tantùm corpus aliquomodo dissecet, sed animam quoq; & spiritum hominis, corpusq; ipsum ita penetret, ut non cutem solùm & carnes discindat, verùm etiam omnes artus &*

Cur gladio conferatur?

Divisio animæ & spiritus.

tus & nexus membrorum, ipsas deniq; medullas, ac proinde & ossa, quibus medullæ continentur, perrumpat. Si priorem explicationem sequamur, ut divisio animæ & spiritus, instar loci cujusdam consideretur, ad quem gladius iste penetrare possit; vix poterit divisionis vox ad compages & medullas referri, quasi inter compages & medullas sit aliqua divisio: cùm non compages & nexus membrorum seu ἁρμοὶ, sed ipsa membra per compages & nexus dividantur; medullæ etiam sint aliquid continuum. Quocirca ita erunt hæc verba accipienda, ut voces ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, non cum nomine μερισμοῦ, sed cum adverbio ἄχρι construantur, id est, ut gladius iste penetrare dicatur ad loca in homine abditissima, etiam illuc, ubi anima cum spiritu connectitur, & ab eo dividitur, itemq; ubi sunt membrorum compages & medullæ. Itaq; si hunc sensum sequamur, dicendum erit Autorem de spiritu & anima per similitudinem quandam à rebus corporeis sumtam loqui. Res enim corporeæ, quoties junguntur, extremis sese contingunt, illicq; eorum est divisio, ubi contactus. Hoc ergo sensu significabitur gladium istum non tantùm ferire ea, quæ exteriùs patent, & oculis ipsis subjecta sunt, hoc est, decreti ac sententiæ divinæ vi non tantùm animadverti in ea crimina, quæ sunt in propatulo, quemadmodum Magistratuum decreta ac sententiæ solent, ac porrò & gladij, quos ad supplicium pœnamq; infligendam adhibent: sed etiam ea vindicare peccata, quæ

Similitudo à rebus corporeis ducta.

sint

sint abditissima atq; occultissima, quæq; in animæ & spiritûs illo veluti confinio, quo nullus in nobis magis abditus cogitari possit locus, in artuum ac membrorum compagibus, in ipsis deniq; medullis lateant.

Anima quid? *Est autem anima facultas in nobis inferior, quæ cupiditates & affectus habet, seu ea tantùm spectat quæ corpori allubescunt; unde qui hanc sequuntur & ab ea se regi patiuntur, animales homines dicuntur in Scriptura.*

Spiritus quid? *Spiritus autem est vis superior, quæ honesta ab inhonestis discernit, & ab his nos avocat, ad illa impellit, quæ videt meliora probatq;: quâ intelligimus, quâ Deum ejusq; voluntatem & supremam felicitatem agnoscimus. Quanquam etiam Spiritus sumi potest pro ea nostri parte, quæ corpus primò vivificat, quæq; post mortem remanet: Anima verò pro vita, seu ea facultate, quæ a spiritu illo in universum corpus manat. Vt autem meliùs id, quod de sermone Dei nunc dictum est, inculcetur, & fieri posse intelligatur, addit Autor: quòd sit* discretor cogitationum & intentionum cordis. κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας, *qui dijudicat cogitationes & conceptus cordis, nempe, quòd eos tum cognoscat, tum cognitos, si mereatur, puniat. Hoc autem idcirco dicit, ne quis putet, se posse latere, & vim aciemq; divini decreti effugere, si incredulitatem in animo tantùm & secretis taciticisq; cogitationibus reconditam foveat. Adeò nulla nostra cogitatio, quamvis occulta, nulla in fide hæsitatio latere Deum potest.*

V. 13.

V. 13. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus. *In genere nunc dicit, quod in specie dixerat; q. d. non tantùm cogitationes cordis discernit ac perspicit: sed nulla res est, quæ aciem oculorum ejus fugiat. Creaturæ enim nomine, res in genere omnes intelligit.* Omnia autem nuda & aperta sunt oculis ejus. *δὲ positum pro ἀλλά.* δὲ pro ἀλλά. *ex contrario id, quod priùs dixit, illustrat.* Omnia nuda. *nihil tectum, involutum, sic ut acies oculorum ejus inhibeatur. Oculi autem idcirco ei tribuuntur, quòd quasi omnia etiam abditissima videret, ita nihil impunitum relinquit.* aperta. τετραχηλισμένα. τραχηλίζειν. *Variè hanc vocem exponunt Interpretes. Aliis enim τραχηλίζειν est in cervicem vertere, seu resupinare, quo pacto facies alicujus resupinata oculis omnium exponitur: aliis à cervice usque ad caudam pellem detrahere: aliis deniq; τραχηλίζεσθαι dicuntur ea, quæ à collo suspensa excoriantur & per dorsi spinam tandem resupinata finduntur, ut tota foris & intus pateant.* Beza. *Omnia eodem redeunt, nempe nihil esse ita tectum & occultum, quod sermoni divino non pateat. acies oculorum ejus non tantùm externum tegumentum penetrat, sed illa etiam perspicit, quæ intus & in cute, ut dici solet, latent.* ad quem nobis sermo. ad quem *ad quem* pro *de quo* pro de quo, *ut cap. 1. v. 7. Ostendit se non quemvis Dei sermonem intelligere, sed certum quendam. q. d. ille sermo Dei est vivus & efficax, de quo loquor,*

seu quem designo, quiq; in hac materia intelligendus est. quinam verò ille sit, jam explicavimus.

V. 14. Habentes ergo Pontificem magnum. *Altera pars capitis, in qua revertitur ad Pontificiam Christi dignitatem, à qua fuerat aliquantùm digressus, & in adhortationem eam, quam hucusq; exposuimus, delapsus. Illud ergo argumentum hîc resumit, & ex eo admonitionem ad constantiam in Christianæ religionis professione elicit.*

Altera pars capitis.

Pontificem. *Pontificium Christi munus, ut hîc aliquanto fusiùs ea de re agamus, in eo consistit, quòd omnium nostrûm peccata coram Deo expiet, & universam religionem tanquam summus sacrorum præses administret. Ideò verò dicimus eum omnium nostrum peccata expiare, quia Pontificis ejusq; summi erat, non unius aut alterius hominis tantùm, sed totius populi peccata expiare. Cæterùm in modo, quo peccata nostra expiat Christus summus noster Pontifex, magna est inter ipsum & Pontificem legalem diversitas, sic, ut Christus hac in parte Deo sit similis, (imò ejus vices quodammodo obeat,) non Pontificis. Christus enim in cœlis manens, ita peccata nostra expiat, ut potestate sibi concessâ, omnes pœnas à nobis avertat, eaq; amoliatur omnia quæ nos pœnæ involvere possint. Unde apparet, Pontificium ejus munus non tam re, quàm ratione tantùm quadam, à regio ejus munere distingui. Neq; enim Christus reverâ nunc aliquid circa Deum agit, aut conditionem aliquam præstat, quâ præstita ex Dei*

Pontificium Christi munus.

Quo pacto differat à Regio?

decreto consequatur peccatorum purgatio: quemadmodum olim in Pontifice legali usu veniebat. Is enim tabernaculum cum sangvine ingrediebatur, ibiq; coram Deo apparens sangvinem certo ritu spargebat ac Deo offerebat, quo præstito peccatorum purgatio sequebatur. Nam licèt Christus sangvinem suum olim, dum in terris ageret, fuderit, seq; per afflictiones suas huic muneri sustinendo paraverit, quò scilicet nostrarum infirmitatum sensu tantò faciliùs affici posset, quæ conditiones erant à Deo requisitæ, & à Christo prius præstandæ: nunc tamen in Cœlis degens, & Pontificium suum munus plenè administrans, peccatorumq; nostrorum expiationem procurans, nullas revera conditiones ampliùs implet. Nam quòd, post fusum sangvinem, cœleste tabernaculum ingressus est, & hac ratione seipsum Deo obtulit, istud non fuit vera aliqua conditio, sub qua nobis decreta fuerit à Deo peccatorum remissio; quandoquidem ingressus iste & oblatio maximum Dei beneficium est in Christum collatum: sed fuit tantùm medium, per quod Christus supremam in cœlo & in terra potestatem est adeptus, ex qua consequitur peccatorum nostrorum purgatio, & quâ Christo concessâ apertè testatus est Deus, se eorum omnium, qui Christi sunt, peccata punire nolle. Illud sanè verum est, hunc Christi in cœlo ingressum, & coram Deo apparitionem, similitudinem habere cum Pontificis in sancta illa ingressu, atque istic coram Deo apparitione, à Deo

Christus nullas in cœlis conditiones re vera implet

olim requisita; quæ similitudo etiam in causa est, cur Christus cum Pontifice legali comparetur, ejusq; nomen & appellationem sortiatur, ut paulò pòst dicemus. Neque verò etiam putandum est, Christum in cœlis habitantem, propriè loquendo, pro nobis orare aut interpellare: id enim pugnaret cum supremo illius in omnia dominatu & imperio. Quocirca munus ejus sacerdotale in eo situm est, quòd potestate sibi à Deo data, pœnas peccatorum à suis auferat, eorumq; salutem omni ratione procuret. Proinde hoc munus idem est reipsâ cum regio Christi munere, quemadmodum diximus. Hinc dicitur nos perfectè, *seu mavis,* in perpetuum servare, *ut Sacerdos;* Cap.7. v.25. *dicitur nobis ut Sacerdos* in tentationibus auxiliari, *cap: 2. v. ult. & hoc loco v. 16. quorum utrumque regium est. Hinc fit, ut alii scriptores sacri, Sacerdotii Christi nullam expressam faciant mentionem: hic verò scriptor capite 3. v. 1. in Sacerdotio Christi regium ejus munus inclusit; & cap. 5. v.5. testimonium Scripturæ quod de regio Christi munere ac dignitare agit, de Poutificia Christi dignitate interpretatus est. Sacerdos ergo seu Pontifex appellatur Christus, non quòd hoc munus re diversum sit à munere regio: sed propter varias similitudines, quas Christus cum legali Pontifice habet, & propter varias regii Christi muneris proprietates ac circumstantias, quibus similitudo ista nititur, & quas metaphorica illa Pontificis appellatio animis nostris meliùs insinuat,*

Christus propriè loquendo pro nobis non orat.

Christus per similitudinem appellatur Sacerdos.

nuat, quàm propria. Similitudo potissimùm in eo est, quòd Christus, fuso priùs sangvine, cœlum peccatorum nostrorum expiandorum, seu pœnarum, quas peccatis commeriti eramus, auferendarum gratiâ fuerit ingreßus, & coram Deo apparuerit: quemadmodum Pontifex legalis fuso victimæ sangvine ingredi in tabernaculum, & ibi coram Deo apparere, peccatorum expiandorum, seu reatus ac pœnæ auferendæ causâ, consveverat. Quia verò Pontifex id præstabat victimæ cæsæ sangvinem in conspectum Dei afferendo, eumq; certis ritibus offerendo, & sic pro peccatoribus apud Deum, à quo peccatorum remißio proficiscebatur, intercedendo atq; interpellando: ideò etiam de Christo, qui instar victimæ cæsus fuerat, & sangvinem suum fuderat, dicitur, quòd in cœleste tabernaculum ingreßus seipsum Deo obtulerit, & coram ejus vultu apparens pro nobis interpellet: non quòd id propriè loquendo faciat; sed quòd, ut diximus, offerenti ac interpellanti Pontifici sit similis, præsertim quia non suâ propriâ, sed à Deo accepta potestate ac virtute, & quidem sollicitâ curâ adhibitâ, peccata remittit, & sic cum eo non injuriâ confertur, qui peccatorum veniam à Deo sedula interpellatione impetrat. Ex quibus aliqua jam ratione colligi poßunt proprietates illæ ac circumstantiæ muneris Christi regii, quas appellatio Pontificis animis nostris meliùs quàm Regis nomen insinuat, licèt illa sit metaphorica, hoc proprium. Regis nomen non indicat, eum peccatores ser-

Regii Christi muneris proprietates Pontificis nomine significatæ.

vare; Pontificis indicat. Illud non indicat, eum esse hominem; (nam & Deus Rex noster est & dicitur,) hoc indicat. Nam, ut initio statim sequentis capitis docet ipse D. Autor: Omnis Pontifex ex hominibus assumtus pro hominibus constituitur. Illud non indicat, eum autoritatem & potestatem suam ab alio accepisse; hoc indicat. cap: 5. v 1.4. Illud non indicat, eum sensu miseriarum nostrarum tangi posse; hoc indicat. Illud non indicat, eum sangvinem suum ad expianda peccata nostra fudisse; hoc indicat. Sacerdos enim victimas pro peccatis offerre debet, quæ sine effusione sangvinis offerri non possunt: Christus verò nullum sangvinem fudit, præterquàm suum. Illud non indicat eum è cœlo egressurum esse; hoc indicat]. Hinc ergo factum est, ut Christo nomen Pontificis à Spiritu sancto inditum fuerit. Magnus. Magnus vocatur non solùm ad distinctionem inferiorum Pontificum & Sacerdotum, sed etiam illius olim sub Lege magni & summi, qui cum Christo comparatus valdè parvus est; imò nil nisi tenuis quædam & exilis Christi Pontificis umbra. Hic enim verè magnus est Pontifex, qui immortalis est; qui omnia, etiam gravissima peccata, expiat; qui ipse potestatem habet auferendi pœnas peccatorum omnes, in quibus est ipsa mors æterna; cui jus viresq; sunt vitam æternam dandi, suis in omnibus afflictionibus succurrendi; et, ut paucis rem omnem cum ipso hoc Autore complectamur, qui consedit in dextera throni majestatis

Cur Christ⁹ Magnus Pontifex vocetur?

statis in cœlestibus *cap:8. v. 1. quod & hic indicare volens addit primùm:* qui penetravit cœlos. *Ideò enim inter alia est magnus, quòd omnes cœlos transierit. Per* cœlos *intelliguntur omnes cœli, qui inter nos & Deum sunt interjecti, nempe & tota aëris regio, quæ etiam cœlum in scriptura vocatur, & cœli in quibus sunt Sol, luna, cæteræq; stellæ ac mundi luminaria, quibus omnibus Christus sublimior est factus, infrà cap: 7.26. Ephes: 3. v. 10. Post hos omnes est cœlum illud in quo Deus habitat, immortalitatis domicilium, quod ingressus est Pontifex noster, non supergressus.* Iesum. *Nominat hunc Pontificem, & ostendit, quis sit. quanquam in eo nomine tacitè continetur id, quod postea expressè dicturus est, videlicet eum posse, ut Autor loquitur,* compati infirmitatibus nostris. *Dum enim Iesum nominavit, hominem eum dixit, de cujus perpessionibus ac morte constabat. Verùm quia ejus summam præstantiam priùs clarè ante oculos ponere instituit, ideò, ut meliùs adhuc appareat quàm magnum eum sacerdotem esse oporteat, addit secundò,* filium Dei τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, *præfixo voci* filii *articulo, ut indicet eum non vulgarem aliquem Dei filium esse, sed singularem illum & eximium, illum nempe, de quo cap. 1. egit, quem Deus hæredem omnium constituit, qui Angelis longè præstantior & sublimior est factus. Ita enim convenit, ut Dei filius unicus & singularis in maximo sit apud Deum amore, in maxima dignitate, utq; jus & domina-*

Cœli inter nos & Deum interjecti.

Christus singularis Dei filius.

dominatum habeat in omnia paterna bona. Eum igitur Pontificem habemus. Ex quo apparet, ipsum omnia apud Patrem & amore & autoritate, quâ pollet, effecturum. Quocircà, ut adjicit Autor, teneamus confessionem. *Infert admonitionem suam, ut, cùm tantum Pontificem nostræ confessionis habeamus, confessionem nostram firmiter retineamus: i. e. constanter religionem Christianam, nō tantùm animo complectamur, sed etiam ore profiteamur.*

Occupatio. *V. 15.* Non enim habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris. *Occupat objectionem. Poterat enim aliquis dicere: quid me magnus iste Pontifex dura confessionis nostræ causâ patientem juvabit, qui quantò major est, quantò à nobis remotior, tantò minore fortassis nostri cura tangetur? Huic rei occurrens ait, illum non esse talem,* qui non possit compati infirmitatibus nostris. *Infirmitates nostræ h. l. significant dolores & perpessiones, tum animi, tum corporis, quas cùm affligimur religionis nostræ causâ subimus: quæ infirmitates appellantur, quia infirmitas nostra naturalis illis locum facit; vel etiam ab effectu, quòd animum pariter & corpus nostrum infirmum reddant. Animus n. ipse dolore langvescit quasi morbo. Tantò autem libentiùs hac voce utitur Autor, quia & Pontifex Legalis infirmitatibus populi divini* compati *debuit: licèt hæ infirmitates fuerint humani quidam lapsus & errores.* Compati *autem* infirmitatibus *hîc est, affectu & sensu*

Infirmitates nostræ quid h. l. significent?

Infirmitatū voce cur hîc usus Autor?

r ſenſu quodam,id eſt, miſericordiâ tangi in alie- ꝭis doloribus. Poſſe *autem* compati *h.l.nō eſt ſim- ꝑiciter,* compatiendi, *ut hac voce nunc utamur, ꝭcultatem habere. Nam quivis etiam Angelus fa- ꝭltatem eam habet: ſed habere compatiendi fa- ꝭlitatem,pronitatem,& voluntatem: quemadmo- ꝭum idem verbum cap. 2.v.ult. explicuimus.Perin- ꝭ eſt, ac ſi dicat: non habemus Pontificem durum, ꝭi alienis malis & doloribus non facilè commove- ꝭur; quales eſſe ſolent ij, qui mala nunquam ſunt ꝭperti. Qualem ergo Pontificem habemus?* ten- ꝭtum autem per omnia. *δὲ poſitum pro ἀλλὰ. ꝭx contrario rem illuſtrat,ſeu potiùs,ex cauſa con- ꝭarij effectûs. Quia enim tentatus fuit per omnia, ꝭteſt noſtris infirmitatibus commoveri.* tẽtatum. *ꝭe. afflictum. Tentationum enim nomine non rarò ꝭfflictiones ſignificantur. Inter alia Iacob.1.v.2.12. ꝭfflictionibus enim homo tentatur, id eſt,experi- ꝭentum virtutis ac patientiæ cujusq; ſumitur. unde ꝭ Sapient.2. dicunt impij,ad perſecutionem juſto- ꝭum ſeſe invicem cohortantes:* contumeliâ & ꝭormento interrogemus eum, & probemus ꝭatientiam ejꝰ. *Pergit,*per omnia κατὰ πάντα, ꝭecundùm omnia. *id eſt, afflictum omnis generis ꝭalis.Expertus eſt calumnias,contumelias,vincula, ꝭarios & animi angores,& corporis dolores ac cru- ꝭiatus, mortem deniq; diram & infamem. Schola- ꝭici, niſi fallor, dicerent; non de ſingulis generum, ꝭed de generibus ſingulorum id eſſe accipiendum.*

δὲ pro ἀλλὰ.

Tentationes pro afflictionibus.

Chriſtus omnis generis mala expertus.

pro similitudine, καθ' ὁμοιότητα secundùm similitudinem. *id est, similiter atq; alij homines Christiani: quemadmodum superiùs dixit, eum debuiße* secundum omnia fratribus similem fieri. *Addit*, absq; peccato, *ut ostendat, Christum innoxium prorsus fuiße, nec ullo modo hæc mala, quæ paßus est, commeritum. Id verò dixit, partim ut eorum occurreret calumniæ, qui eum merito supplicio affectum dictitabant; partim ut reliquos etiam Christianos tacitè moneret, innocentiæ studerent, & caverent, ne ob maleficium aliquod jure ad suppliciũ rapi poßint; sed potiùs ut Christo, qui nullâ sua culpa paßus est, similes evadere contenderent; néve, quòd innoxij eßent, calamitates varias ob Christi nomen subire detrectarent, nec mirarentur id sibi contingere, quod Christo duci ac Domino suo contigiße viderent, tantoq; promptiùs Christum sibi auxilium laturum existimarent, quanto ipsi quoq; ad persecutiones ad tormenta & mortes innocentiam majorem attulißent. Vulgaris est error opinantium, Christum hoc loco nobis, omnibus in rebus, solo excepto peccato, similem dici: quod sanè nec verba Autoris ferunt, nec rei veritas patitur; cùm Christus etiam aliis in rebus præter peccatum, puta divina virtute, potestate, sapientia, munere singularissimo, ne admirabilem illum nascendi modũ commemorem, omnibus multùm fuerit dissimilis. Nam quominùs de solius naturæ similitudine hîc agi dicas, ipsa peccati, quod ad naturam frustrà referas, mentio facit.* *V. 16*

Christus omnis peccati expers.

Vulgaris opinio refellitur.

Nova ixhortatio.

V. 16. Adeamus ergo cum fiducia. *Aliam ex dictis exhortationem infert, quæ tamen illi priori versu 14. explicatæ subservit ad eamq; tendit: nempe, ut tali gaudentes Pontifice, omnis generis mala experto, auxilium audacter imploremus.* cum fiducia. μετὰ παῤῥησίας. Παῤῥησία, *quia hîc de precibus agitur, non animi tantùm certam impetrandi auxilij spem; sed etiam ex ea manantem precandi, thronumq; divinum adeundi, & alloquendi fiduciam & audaciam quandam significare videtur. παῤῥησία enim audacia & libertas in verbis dicitur: quæ quidem tunc apparet, cùm à loquendo vel majestas atq; autoritas, vel severitas aliena, vel offensionis metus absterrere aliàs quempiam posset. quod hoc loco optimè quadrat. Cùm enim throni istius, ad quem nobis supplicibus accedendum est, maxima sit majestas, fieri facilè posset, ut quispiam illâ deterritus, & indignitatis sibi suæ conscius, thronum hunc adire, & in illo considentem affari non auderet. Quare animos nostros erigit Autor, & παῤῥησίαν in nobis excitare conatur, dum tantam cum ista majestate clementiam, & erga miseros benignitatem ac misericordiam conjunctam esse docet.* ad thronum gratiæ. *Non nominat eum, ad cujus thronum accedere debeamus, seu qui in throno isto sedeat: sed quia ideò ad thronum hunc accedere nos jubet, quòd pontificem habeamus talem qui possit* compati *nostris infirmitatibus, ac proinde qui ad miserendum auxiliumq;*

παῤῥησία h. l. quid?

Thronus gratiæ.

auxiliumq;

xiliumq́; ferendum ſit pronus, idq́; eum in finem fi-eri à nobis debeat, ut miſericordiam & auxilium referamus; apparet, ipſius Pontificis hunc eſſe thronum: ſicut dictum eſt in Pſalmo, Thronus tuus ô Deus, in ſeculum ſeculi. *Thronum autem nominat, ut ejus majeſtatem ſummamq́; poteſtatem nobis ob oculos ponat: tum ne illa parrheſia reverentiam minuat; tum ut cogitemus, eum non tantùm miſericordem eſſe, ut velit; ſed etiam potentem, ut poſſit nos juvare: Rurſus tamen, ne thronus & tanta majeſtas Chriſti animos noſtros percellat, addit vocem* gratiæ: *ut cogitemus Pontificem illum, licèt in throno ſedeat, & ſummâ majeſtate venerandus ſit, valdè tamen erga nos benignum, & amoris pleniſſimum eſſe. Et ſic thronus quidem & majeſtas Chriſti ſummam in animis noſtris excitare debet reverentiam: gratia autem ejus & benignitas fiduciam & παῤῥησίαν. Qui ipſius Dei thronum hunc eſſe dicunt, nobis non adverſantur, cùm Chriſtus in ipſius Dei throno conſideat: niſi fortè hoc ideò faciant, ut Chriſtum ab hoc throno contrà tot aperta ſcripturæ teſtimonia, hujusq́; ipſius loci vim ac ſententiam excludant, & nobis hoc argumentum pro Chriſti invocatione extorqueant. Illud facilè largimur Deum hîc non minùs quàm Chriſtum intelligi poſſe, ac veriſimile eſſe, D. Autorem* thronum gratiæ *in genere, quàm vel Dei vel Chriſti in ſpecie, dicere maluiſſe, ut nobis ſive ad Deum Pontificis iſtius noſtri fiduciâ, ſive ad Pontificem ipſum*

tum accedendi æquale jus libertatemq́; faceret. Nam ſive ad Deum in Chriſti nomine, ſive ad Chriſtum ipſum accedamus, ubiq; thronum gratiæ reperimus. ut conſequamur, *(Græcè)* ut accipiamus miſericordiam, & gratiam inveniamus in auxilium opportunum. *Cauſa finalis adeundi iſtius throni, eaq́; duplex exprimitur; quarum una alterius eſt medium, & prior ad ſecundam dirigitur. Prior eſt,* accipere miſericordiam *&* invenire gratiã: *altera eſt* opportunũ auxilium, *quod ex priori illo proficiſcitur. Accipere miſericordiam nihil aliud eſt, quàm id conſequi, ut alter tui miſereatur; quod facilè eſt apud miſericordem, qualis eſt hîc noſter Pontifex. Invenire gratiam, eſt gratioſum eſſe apud aliquem, & peculiari affectu ab eo amari: hoc ſenſu Luc. 1. v. 30. dicit Angelus ad Mariam, quòd* invenerit gratiam apud Deum. *Facilè verò eſt invenire gratiam & favorem apud eum qui benigniſſimus eſt & gratiæ pleniſſimus.* In auxilio opportuno, *vel potiùs,* in opportunum auxilium, *ut diximus. Eſt enim Græcè* εἰς εὔκαιρον βοήθειαν. *Cauſa finalis miſericordiæ & gratiæ Chriſti eſt,* auxilium opportunum, *id eſt, ut nobis opem ferat in pietatis & patientiæ certamine verſantibus, ne ullis tentationibus victi unquam ſuccumbamus: inprimis verò ut Spiritus noſtros è corporibus emigrantes in manus ſuas ſuſcipiat, nobiſq́; conſervet, & tandem in adventu ſuo reſtituat. qua de re vide v. 7. capitis ſequentis.*

Accipere miſericordiam.

Invenire gratiam.

Opportunũ Chriſti auxilium.

CAPUT

CAPUT V.

Argumentũ capitis, ejusq; partitio.

Confirmaturus ea, quæ de Christo Pontifice nostro secunda superioris Capitis parte dixerat, nempe eum poße compati infirmitatibꝰ nostris, *nosq; apud eum opem & auxilium opportunum reperturos eße, recenset ab ipso capitis initio generalia quædam summi Pontificis requisita; quæ deinde Christo ordine retrogrado accommodat: ex quibus utrumq; istorum, quæ diximus, consequitur, atq; hæc prior capitis istius pars est. Ingreßurus porrò uberiorem explicationem Sacerdotij Christi, delabitur ad reprehendendam Hebræorum, ad quos scribit, socordiam, ob quam fiat, ut istorum mysteriorum, quæ de Christi Pontificatu pandere velit, non admodum sint capaces: quæ capitis hujus pars est posterior.*

1. pars ad ℣ 11.

Pontificis primum requisitum.

V. 1. Omnis namque Pontifex ex hominibus aſſumtus. *Primùm Pontificis requisitum in eo constituere videtur Autor, quòd sit unus ex hominum numero, idq; propter sequentem causam,* quòd pro hominibus, *i. e. hominum bono, constituatur. Quam priorem Pontificis proprietatem obiter tantùm & occasione sequentis indicare, simulq; ad superiora, quibus Christum hominem, non Angelum aliquem eße debuiße evicerat, oculum dirigere voluiße videtur. Ideò, cùm postea recensita summi Pontificis proprietates Christo applicat, istius non meminit, utpote de qua cap. 2. iam abunde dißeru-*

ſſerverit. pro hominibus conſtituitur. *id eſt, hominum bono ac commodo Pontificiam dignitatem & munus adipiſcitur & gerit.* in iis quæ ſunt ad Deum, τὰ πρὸς τὸν θεὸν. *id eſt, ut procuret & peragat ea, quæ ad colendum ac propitiandum Numen pertinent. Quæ verò ſint iſta, ſtatim explicat:* ut offerat dona & ſacrificia, *ſeu* victimas pro peccatis. *Dona ſunt, quæ populus ſpontè offerre ſolitus eſt, cujusmodi erant ſacrificia quæ appellabantur pacifica; de quibus inter alia tribus primis capitibus Levit. legere eſt, quæ vel ad Deum demerendum, & munere veluti devinciendum, vel ad teſtandum animum accepti beneficii memorem ac gratum offerebantur. Niſi quis putet* donorum *nomen tàm latè ſumi, ut quasvis oblationes, etiam pro peccatis factas, includat. Nam & Chriſtus* doni *nomine omnia quæcunque ſuper altare ponebantur & Deo offerebantur, complexus fuiſſe videtur, Matth. 23. v. 18.* Victimæ pro peccatis, *erant animalia, quæ ex Legis præſcripto ad tollendum peccati reatum offerebantur, de quibus Levit. 4. & alibi. Voces,* pro peccatis, *ita accipi poſſunt, ut cum ſolo proximo* victimarum *nomine conſtruantur. Nihil tamen impedit, quominùs etiam cum remotiori* donorum *voce, quamvis eâ ſola pacifica intelligantur, cohærere cenſeatur. Licèt enim ſine talibus donis peccata expiari, & eorum reatus tolli potuerit: nam alioquin non fuiſſent verè dona, ſed debita: tamen nihil impedit, quominùs præter conſtituta*

Dona.

Victimæ pro peccatis.

Pacificorũ etiã in expiandis peccatis uſus.

stituta à Deo pro peccatis expiandis sacrificia, obla-ta fuerint pro eorundem expiatione voluntaria dona ac munera. Vnde holocaustis, quæ è numero sacrificiorum voluntariorum erant, peccatorum expiationem tribui legimus, Levit. 1. 4. Quò respexit etiam David, cùm de peccati sui expiatione agens, holocausta se daturum fuiße dicit, si in talium peccatorum expiatione quidquam valuißent. Psal. 50 v. 18. Secundum Pontificis requisitum. *Hoc ergo summi Pontificis maximè proprium est, hominum & quidem eorum qui peccarunt causam apud Deum agere, & curare, ut Deum placidum ac propitium, non iratum & infensum experiantur.*

Tertium. *V. 2.* Qui condolere possit iis, qui ignorant & errant. *Hoc tertium est, quod in Pontifice requiritur.* Condolere, μετριοπαθεῖν. Ribera. μέτριος *ut Interpretes quidam notant, dicitur homo modestus, moderatus, submißè se gerens, & humanus. Vnde ille μετριοπαθεῖν* ignorantibus *dicitur, qui submißè se gerens non contemnit aut dedignatur lapsos, sed humanè & amicè sublevat, suæ quoq; non immemor infirmitatis.* Beza. *Alij μετριοπαθεῖν dici putant eum, qui quantum satis sit, seu pro miseriæ alienæ magnitudine ac mensura, misereatur, non infra modum subsistat.* Ignorantibus. *Ignorantes h. l. dicuntur ij, qui per ignorantiam peccant.* Ignorantia duplex. *Ignorantia autem, ut vulgò distingvitur, alia est juris, alia facti: & posterior quidem factum excusabile reddere censetur; prior non item. Verùm datur quæ-*

da-

*um & legum ignorantia, quæ excusationem ali-
quam meretur, nimirum si magnus sit legum nu-
merus, ut non facilè animo comprehendi ac memo-
ria teneri, semperq́ ob oculos versari queant: tantò
verò magis si leges non ipsa naturali honestate, quã
ipsa ratio cuiq́ dictet, sed sola legislatoris voluntate
arbitrioq́ nitantur. In talibus enim quàm facilis
est mentis aut memoriæ lapsus, præsertim cùm non
æqualis sit omnium capacitas! Iam verò utrumq́ i-
storum locum habuit in legibus Mosaicis, quarum
et tantus fuit numerus, ut ultra sexcentas nume-
rentur; & ea ratio, ut pleræq́ non à naturali ulla
honestate ipsoq́ rationis dictamine, sed à sola legis-
latoris voluntate nutuq́ penderent. Peccata ergo
per eam juris ignorantiam, quæ aliquâ ratione ex-
cusabilis esset, admissa, expiari sub Lege solebant,
et hoc loco proculdubio ab Autore D.* ignorantiæ
*voce comprehẽdũtur. Similiter & illa, quæ per inco-
gitãtiam, aut errorẽ in facti circumstãtiis, quæ igno
rantia facti dicitur, committebãtur. Nisi malis hæc
frequẽti* errorum *voce comprehẽdi.* Errantib9. *Vox
hæc aut idem significat quod prior, aut si diversum
quippiam denotat, vel ea erit diversitas quam in-
nuimus, nempe ut* ignorantiæ *voce juris illa igno-
rantia,* erroris *autem, facti seu circumstantiarum
ignorantia, delictumq́ ex ea profectum designetur:
vel si mavis, hac voce non tam mentis error, quàm
error in ipso facto consistens indicabitur, ita ut eâ
non tantùm delicta ex mentis aliquo errore; sed e-*

Legum Mosaicarum numerus.

tiam sine mentis errore ex imbecillitate quadam humana profecta, aut etiam quibusdam in rebus suaptè natura levioribus admissa, contineantur. Neq; sanè dubium est, quin D. Autor his duabus vocibus complecti voluerit omnia leviora delicta, quæ non ex mera animi malitiâ, elatoq; ut scriptura loquitur brachio, sed vel ex ignorantia excusabili, vel etiam ex humana fragilitate, inq; rebus levioribus committebantur, quibus solis expiatio olim fuit sub Lege concessa. Hic affectus & μετριοπάθεια erga eos, qui ex ignorantia & fragilitate, non verò ex animi malitia ac contumacia peccant, licèt non minùs sit in nostro Pontifice Christo, quàm olim fuerit in Pontifice Legali: tamen in hujus comparationis apodosi in qua de Christo agitur, non hæc μετριοπάθεια in ipso spectanda proponitur, nec ad eam in Christo demonstrandam hæc comparatio adhibetur; sed ad eam sympathiam & commiserationem, quam Christus habet erga afflictos & ærumnosos: quod etiam ex iis, quæ de sympathiæ hujus effectrice causa hìc subjiciuntur, patet. Additur enim: quoniam & ipse circumdatus est infirmitate. *Causam & fontem istius Sympathiæ indicat: quæ in Pontifice Legali fuit infirmitas peccati; in Christo autem infirmitas perpessionis: id est, Legalis Pontifex fuit infirmus, quia & ipse in ignorantiam ac errorem labi potuit: Christus autem infirmus fuit, quia non minus, quàm quivis alius, doloribus & afflictionibus fuit obno-*

[Margin: Quæ peccata sub lege expiata fuerint? — μετριοπάθεια in Christo. — Infirmitas Pontificis, & Christi diversa.]

ius. Illa infirmitas Legali Pontifici humanitatem quandam & μετριοπάθειαν ingenerabat erga ignorantes & errantes: hæc Christo Pontifici nostro συμπάθειαν indidit erga afflictos & calamitosos. Porrò Pontifex Legalis infirmitatibus circumdatus perpetuò fuit; Christus autem tantùm ad aliquod tempus: utrumq; meritò. Nam Pontifex quidem Legalis, quia quotannis oblationem pro peccatis repetebat, perpetuò hac infirmitate circumdatus eße debuit: Christus autem, quia unicâ oblatione in perpetuum peccata suorum omnia expiavit, ideo ante istam oblationem tantùm infirmitate circumdatus fuit. Neq; sanè, ut quis sit ad miserendum pronus, opus est ut ipse in miseriis perpetuò versetur, sufficit quòd miserias aliquando fuerit expertus: ut verò miseros juvare & ex miseriis ereptos felices ipso facto possit reddere, opus omnino est, ne ipse ampliùs misera rerum sorte prematur, sed ut beatus sit & potens. possit. δυνάμενος. *Iterum hæc vox non solùm facultatem, sed condolentiæ, (utamur enim jam hoc verbo,) pronitatem ac propensionem significat, ut suprà cap. 2 & 4.*

V. 3 Et propterea, *vel* propter hanc debet, quemadmodum pro populo, ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis. *Aliud ex hac infirmitate elicit Pontificis proprium, nempe quòd non minus pro se, quàm pro populo offerre debeat pro peccatis.* Propter hanc. *id est, infirmitatem. Ob hanc enim fiebat, ut Pontifex in ignorantiam* — 4. Pontificis proprietas.

aut errorem labi poßet, ac proinde verisimile, imò propè neceßarium erat, eum sæpè fuiße prolapsum. Vnde ut pro suis non minùs, quàm pro populi peccatis offerret, non tantùm cum sibi certi alicujus peccati eßet conscius, sed in anniversario sacro, etiamsi nullius delicti nominatim conscientiâ tangeretur, obstrictus erat. Christi similiter infirmitas, id est, non patibilis natura tantùm, ex qua neceßariò perpessiones ipsæ non fluunt, sed status ac conditio patiendi, in qua ex Dei decreto positus erat, in causa fuit ut pro se quoq; in malis & afflictionibus constitutus offerret. Atq; hæ peccatis Pontificis antiqui in hac comparatione respondent, & propterea per κατάχρησιν quandam sub uno peccatorum *nomine tacitè cum iis comprehenduntur. Pontificem autem Legalem debuiße non minùs pro se, imò priùs pro se quàm pro populo, offerre, constat ex Levit. 16. v. 6, 11, 17 & seqq. Offerebat autem pro suis peccatis juvencam, pro populi hircum. Idcirco infrà cap. 9. v. 12. per sangvinem* hircorum & vitulorum *ingressus fuiße in Sancta significatur. Quomodo autem Christus pro se obtulerit v. 7. ab Autore explicatur.*

κατάχρησις in voce *peccatorũ*

V. 4. Nec quisquam sumit sibi hunc honorem, τὴν τιμὴν. *Alia muneris sacerdotalis proprietas, quòd nemo istius muneris honorem & dignitatem arrogare sibi jure poßit.* sed qui vocatur à Deo, *nempe ad hoc munus dignitatemq; capeßendam: ille demum hoc munere ritè fungi poteſt. Quod illustrat exemplo Aaronis, cùm addit.*

5. Muneris Sacerdotalis proprietas.

tanquam, *vel* sicut & Aaron. *Qui non vltrò sese in hoc pontificium munus ingessit: sed à Deo sibi injunctum & demandatum suscepit. Elegit enim Deus Aaron, deinde ejus filium natu maximum, certisq; legibus jura successionis in hoc munere descripsit, quæ semper fuerunt servatæ, dum Respublica secundùm Dei leges administrata fuit. Hucusque varias summi Pontificis proprietates recensuit, quæ ad tria capita reduci possunt. Vnum, quòd offerat pro peccatis, & causam hominum coram Deo agat: ad quod refertur, quòd & ipse homo esse debeat. Secundum, quòd debeat esse erga peccantes facilis ac misericors: quò pertinet, tum quòd & ipse sit infirmitate circumdatus; tum quòd non minùs pro suis, quàm pro populi peccatis offerendum illi esset. Tertium est, quòd ab ipso Deo ad hoc munus vocari debuerit. Nunc ordine retrogrado, ab ultimo incipiens, ea omnia Christo quoque competere demonstrat. Vnde consequitur, eum & verè Pontificiam dignitatem, utpote à Deo acceptam habere, & singulari misericordia afflictorum tangi, & auxilium opportunum veramq; salutem suis allaturum esse.*

Proprietates summi Pontificis ad tria capita revocantur.

Christo ordine retrogrado applicantur.

V. 5. Sic & Christus non semetipsum clarificavit, ut Pontifex fieret. *Ab eo, quod ultimo loco in Pontifice commemoraverat Autor, nunc incipit, & illud Christo competere demonstrat: nempe, quòd non ipse sibi muneris istius dignitatem arrogaverit. Hoc verò non alio fine facit D. Autor, quàm ut ostendat Christi sacerdotium verum ac*

legitimum eſſe. quo ſanè indicat Autor, Chriſtum verè ſacerdotem non fuiſſe futurum, ſi honorem hunc ipſe ſibi ſumſiſſet, non verò à Deo Patre demandatum accepiſſet. Si ego, *inquit ipſe Chriſtus,* glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt. eſt Pater meus qui glorificat me. *Simili ratione & doctrinæ ſuæ veritatem aſſerere volens, negat ſe ex ſeipſo loqui, ſed doctrinam ſuam ad Patrem refert, eamq́ ſe à Patre accepiſſe teſtatur: eo ipſo innuens, eam non futuram fuiſſe veram, ſi ex ſeipſo locutus eſſet. Id verò, quod hîc D. Autor de Chriſto aſſerit, tantò magis locum habet, quòd ea ſit Pontificatus iſtius, qualem Chriſtus gerit, ratio, ut eum nemo ſibi ipſi ſumere, nemo niſi à Deo collatum habere poſſit. Pontificatum ſub lege poterat ſibi quiſpiam arrogare, & corruptâ Republicâ nonnulli arrogârunt: ſed hunc, quo Chriſtus fungitur, Pontificatum, nempe ut æternùm in cœleſtibus illis adytis miniſtret, & ſumma poteſtate ac virtute omnes peccatorum pœnas à nobis auferat, opemq́ nobis in anguſtiis poſitis ferat, ac tandem ex morte ereptos ad cœleſtem illã vitam regnumq́ ſempiternum transferat, quibus rebus ſacerdotium Chriſti continetur; hunc, inquam, Pontificatum nullus unquam mortalium ſibi vindicare poteſt, niſi eum Deus ipſe ad tantum faſtigium evehat. Idcirco etiam D. Autor videtur uſus verbo* δοξάζειν, *de Chriſto ejusq́ pontificatu loquens, nempe quia Sacerdotium Chriſti ſummam gloriam complectitur. Hinc verò manifeſtum*

ſtum eſt, Chriſtum Deum illum ſummum non eſſe. Si enim Deus ſummus eſſet, cui alij, quàm ſibi ipſi hanc gloriam acceptam ferre poſſet? At hoc apertè negat Autor, indicans eum alioqui verum & legitimum Sacerdotem non fuiſſe futurum. Deus ergo ſummus non fuit. Mitto nunc Deum ſummum ſacerdotem eſſe nequaquam poſſe. ſed qui locutus eſt ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te. *Non nudè aſſerit Autor Chriſtum à Deo Sacerdotem conſtitutum eſſe: ſed ſtatim ipſius Dei edicta profert, quibus Chriſtum ſummum ſacerdotem conſtituit, ex quibus eum non à ſe, ſed ab ipſo Deo Sacerdotem effectum eſſe, liquidò apparet: quorum primum ex Pſalmo. 2. alterum ex Pſalmo 110 ſumtum eſt. Hæc enim verba ab ipſo Deo dicta fuiſſe, nemo eſt qui ignoret: In iſtis autem conſtituitur Chriſtus ſummus Pontifex: unde manifeſtè conſequitur, eum dignitatem hanc non ſibi uſurpaſſe, ſed à Deo adeptum eſſe. De priori teſtimonio ſatis egimus Cap. 1. v. 5. Hoc loco tria tantùm notabimus. Primum, quòd is Deus, qui Chriſtum Pontificem fecit, Chriſti ſit Pater. Hujus enim eſt Chriſtum filij ſui nomine compellare, quod his fit verbis. Vnde apparet Chriſtum hoc loco quantus quantus eſt, imò quà filius Dei eſt, Deo opponi, deq́ue eo quòd ſibi Pontificatum ſumſerit negari. Secundum, quòd Sacerdotale Chriſti munus ab ejus regio munere re ipſa non diſtingvatur: quandoquidem hæc verba,* Filius meus es tu, ego hodie genui te, *quæ, ut capite 1. vidimus,*

Chriſtus Deus ille ſummus non eſt.

dimus, de Christi regia dignitate agunt, ob quam is potissimùm Dei filius est, de ipsius Sacerdotio D. Autor usurpet. Addi hîc potest, quòd Christus Sacerdotis munere eo tempore non fuerit functus, præsertim perfectè, cùm crucis mortem sustinuit, nec hanc fuisse Christi perfectam oblationem expiatoriam: siquidem hæc Psalmi verba de resurrectione ipsius & gloria S. Literæ apertissimè interpretantur Act. 13. & suprà Cap. 1. & hoc loco. At in morte Christus maximè fuit humiliatus atq; abjectus. Cùm Christus est Dei filius his Psal. verbis declaratus, simul longè præstantior evasit Angelis; ut ex Cap. 1. v. 4, 5. constat: at mortis ratione vel imprimis, Angelis fuit minor. Quid multa? quatenus mortem subiit Christus, regium munus non exercuit, sed id egit, ut illud adipisceretur: cum verò Pontificium munus administrat, simul regii muneris partes obit. Quare illud in morte nondum reverâ obiit, sed ut obire posset præparatus fuit. Tertium est, quòd in istis Psalmi secundi verbis, Filius meus es tu, ego hodie genui te, *non agatur de generatione aliqua Christi ex essentia Patris ante omnia secula; sed de tali, quâ Christus summus à Deo Sacerdos constitutus est, ac proinde de tali, quæ certo tempore facta sit: quandoquidem Christus non ab æterno, sed à certo tempore demum Sacerdos noster est effectus.*

Christus in subeunda morte, Sacerdotis munere nondũ perfectè fũctus est.

V. 6. Quemadmodum & in alio loco dicit. *Alterum scripturæ testimonium seu Dei decre-*

tum

tum, sumtum ex Psalmo 110. In alio, *vel loco, ut addit Latinus Interpres, vel Psalmo.* dicit, *scilicet Deus.* Tu es sacerdos in æternùm, secundum ordinem Melchisedec. *In hoc testimonio expressè agitur de sacerdotio Christi. Unde apparet, in priori quoq; de eodem agi, quandoquidem ad eandem rem probandam afferuntur. Nam quòd quidam, ut verum & à Spiritusancto monstratum verborum prioris testimonii,* Filius meus es tu ego hodie genui te, *sensum eludant, dicunt, ea verba non tanquam testimonium collati à Deo in Christum Pontificatus, sed tanquam descriptionem solùm, ejus qui munus hoc in ipsum contulisset, afferri, in eo manifestam veritati ipsisq; D. Autoris verbis injuriam faciunt. Quomodo enim cum prioribus cohærerent verba ista quæ subjicit:* quemadmodũ & in alio dicit? *Nonne his verbis apertè ostendit, alium nunc locum seu Psalmum à se citari, in quo idem quod in priori à se commemorato dicatur?* In æternum. *i. e. in æternum durans; cui nullus unquam in munere Sacerdotali successurus est. Tam diu enim fungetur Sacerdotio Christus, quàm diu expiatione peccatorum erit opus, nempe usque ad mundi finem.* secundum ordinem Melchisedec, *id est, ad instar Melchisedeci Sacerdotis, seu quemadmodum ipse Autor infrà Cap. 7. v. 15. loquitur,* secundum similitudinem Melchisedeci. *De his verbis plura Cap. 7. ubi ipse Autor hanc rem explicat. Tacitè autem hîc occurritur dubitationi, quam*

Sacerdotii Christi æternitas.

de Christi Sacerdotio concipere quispiam ex eo posset, quòd Christus non esset ex familia Aaronis aut tribu Levi, cui tribui Sacerdotium Lege divinâ fuit adstrictum. Melchisedeci enim typus non tantùm æternum Sacerdotium exigit; sed etiam id requirit, ne ulla tribus aut familiæ ratio in illo habeatur, ut postea dicemus.

Melchisedeciani Sacerdotii ratio.

V. 7. Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesq; ad eum qui possit illum salvum facere à morte, cũ clamore valido & lachrymis offerens, *vel potiùs,* obtulit, & exauditus est pro sua reverẽtia, *vel potiùs,* ex metu. *Ab ultimo, quod in Pontifice spectandum proposuerat, & Christo competere evicit, ascendit ad secundum dicitq; Christũ etiã & infirmitate fuisse circumdatũ, & propter eã pro se obtulisse, quod hoc v. 7. facit, & deniq; per eam misericordem erga infirmos & afflictos esse didicisse, quod facit v. 8.* Per dies carnis *Christi, intelligit temp⁹ infirmitatis Christi, & præsertim illud quo infirmitas ej⁹ maximè apparuit. Per* carnẽ *n. intelligitur infirmitas. nã caro est infirmitatis & subjectũ & causa quædã. Quocirca dies isti carnis sunt imprimis dies illi, quibus Christus est passus. Tum enim maximè Christum carnem esse apparuit.* preces & supplicationes *&c.* obtulit. *Iam docet Christum etiam pro se obtulisse. Cujus rei infirmitas ejus afflictionesq; fuerunt causa. quarum sensus quàm altè in animum ejus adactus fuerit, quantumq; ipsum exercuerit, ex iis rebus quas*

Dies carnis Christi.

Caro

Christus pro se obtulit.

obtulit,

obtulit, apparet. Docet enim tum quid obtulerit; tum cui; tum oblationis istius adjunctum; tum denique exitum. Obtulit preces. *Generale hoc est nomē, & omnem petitionem significat. Addit* supplicationes. *Græcè* ἱκετηρίας, *quod verbum preces supplices significat.* ἱκετηρία *enim est, supplicum precatio, qualis eorum est, qui se ad pedes abjiciunt, aut genua tangunt eorum, quos orant. Vnde etiam* ἱκετηρία, *ut Interpretes notant, dicitur ramus oleæ lanâ obvolutus, quem supplices in manibus ferebant. Hinc verò conjicere facilè est, in quanto animi angore Christus fuerit, quantosq; dolorū stimulos senserit, quippe qui eum ad preces tam solicitas, tamq; supplicia vota adegerint? quas porrò preces & supplicationes intelligat Autor, ex sequentibus patebit, in quibus ita describitur is, cui preces obtulit Christus, ut hinc facilè intelligi queat, quid fuerit precatus. Quanquam etiam adjuncta precum istarum id aliqua ratione indicant.* Obtulit ei, qui poterat ipsum servare ex morte. *Quibus verbis non tantùm indicatur is, cui Christus obtulit, sed simul causa, cur ei preces obtulerit, quidve ab eo tantis precibus contenderit. Et hæc est causa, cur maluerit hoc modo describere Deum, quàm simpliciter nominare. Idcircò enim Deo supplex fuit, quia Deus est is, qui servare ex morte potest, quod Christus supplicibus suis votis imprimis quærebat. quærebat quidem & alia, nam & in horto calicem à se transferri, id est, ab illo summo animi angore pavoreq; quem*

ἱκετηρία.

Ribera.

Christi preces.

Calicis translatio.

quem animo hauriebat, liberari se, magnâ animi contentione & in faciem prostratus ac planè supplex, iterum iterumq; petiit; & in cruce pendens, voces illas ad Deum fudit, Deus meus, Deus meus, cur me dereliquisti? *quibus maximis doloribus suis modum constitui finemq; imponi precatus est: sed omnium istarum precationum summa quædam & compendium, vel saltem caput est precatio consequendæ liberationis ex morte. Qui enim ex morte eo sensu, quo Christum petiiße constat, liberatur, omnium & animi & corporis dolorum finem invenit, supremamq; felicitatem adipiscitur. Hanc verò liberationem Christus Deo spiritum suum, iam iam moriturus, commendans petiit. Commendare enim Deo spiritum, seu, ut illum in manus suas suscipiat, rogare, quid aliud est, quàm ut eum conservet, ac postmodum restituat, & sic hominẽ, cujus spiritus est, ex morte in vitam revocet, petere? Ad istas verò Christi precationes Autorem respexiße, earum etiam adjunctum, quod commemorat, indicat. Ait n. preces istas ac supplicationes* cum clamore valido *oblatas à Christo fuiße. Testatur autem historia sacra, Christum in cruce pendentem magno cum clamore, & se à Deo derelictum verbis illis Psalmi questum eße, & postea moriturum Deo spiritum suum commendâße.* cum lachrymis. *Historia quidem sacra lacrymarum Christi, tunc temporis fusarum non meminit: sed apparet id nihilominus factum eße, Autoriq; ea de re constitiße. Porrò clamor*

Quas preces Christ⁹ cum clamore valido obtulerit.

mor hic & lacrymæ iterum docent, quàm altè Christo impressus fuerit dolorum sensus, quippe qui tantum clamorem & lacrymas Christo expresserit. Vnde sanè constat fieri non posse, quin Christus tanto malorum sensu exercitus, suorum calamitatibus ac doloribus moveatur, eorumq́; ad se lamentabiles voces ac quiritationes pronis auribus excipiat: proinde afflictis & laborantibus opportunum auxilium ferat. Ex his verò D. Autoris verbis apparet, quomodo Christus pro seipso obtulerit: nempe quòd non seipsum, sed preces suas, nec in cœlesti tabernaculo iam immortalis factus, sed in diebus carnis suæ obtulerit. Neque sanè immortalis iam factus, ut ex morte servaretur, offerre potuit, quem oblationis ejus pro se finem fuisse ex verbis Autoris docuimus. Adde, quòd in cœlis seipsum immaculatum obtulerit; ac proinde, ut pro se in cœlis offerret, opus non fuit. Quocirca alio modo pro se, alio modo pro nobis obtulit Christus. Pro se preces in terra, pro nobis seipsum in cœlo: pro se, cùm adhuc mortalis esset, seu in diebus carnis suæ, pro nobis, immortalis & spiritus æternus factus. Et exauditus est à metu. Effectum & exitum oblationis istius exprimit. exauditus, i. e. ereptus, liberatus, per Metonymiam causæ pro effectu. Quem enim Deus talia precantem exaudit, hunc liberat & eripit: vel ideò fuit ereptus, quia fuit exauditus, ut ita Metonymia sit Synecdochica, & significetur causa cum suo effectu. Sic Psal. 22. v. 22. dicit David, Christi typum gerens:

Christi oblationis pro se effectus.

rens: à cornibus unicornium exaudias me. *id est, ut viri docti notârunt, exaudiendo eripias me.* à metu. *i. e. ab eo quod metuebat, nimirum morte.* Metus *per Metonymiam pro re metuenda. Omnium verò terribilium maximè terribilis est mors. Hoc Christi exemplum docere nos potest, tum quanta animi contentione in angustiis constituti divinam opem implorare; tum quid potissimùm petere debeamus; tum denique qua in re opportunum illud auxilium, de quo in fine superioris capitis egit Autor, maximè cõsistat; nempe in eo, ut nobis Christus ex morte vindicatis sempiternã vitam largiatur.*

Metus per Metonymiam pro re metuenda.

V. 8. Et quidem quum, *vel,* quamvis esset filius, didicit ex iis quæ passus est, obedientiam. *His verbis docet, Christum per ista mala quæ passus est, talem esse effectum, qui possit μετριοπαθεῖν, ut supra locutus est, iis qui Deo per ardua obedire nituntur.* didicit obedientiam. *id est, didicit quid sit Deo obedire, quàm hæc res sit ardua & difficilis, quàm carni insuavis & acerba.* Obedientiam *hoc loco sumit pro ea obedientiæ parte, quæ in rebus maximè arduis cernitur, quale est justitiæ & veritatis divinæ causâ affligi & diram mortem subire.* Ex iis quæ passus est. *Græcè* ab iis. ἀπὸ *positum pro* ἐκ, *ut in illis Christi verbis* ἀπὸ τῆς συκῆς discite parabolam; ab arbore fici, *pro* ex arbore fici. *Matth. 24. v. 32. Ex propriis ergo malis ac laboribus didicit Christus, quantum asperitatis ac molestiæ sit positum in subeundis* proju-

ἀπὸ pro ἐκ.

ro juſtitia perſecutionibus: ideoq́; fieri non poteſt, uin eum innocentium ac pro nomine ipſius patien- ium cruciatus & dolor, pari ſenſu doloris afficiat, & ad opem ferendam extimulet. quamvis eſſet ilius. *Illuſtratio ex adverſis, q. d. tanta Chriſti um Deo conjunctio, tantus Dei erga illum amor lanè paternus, utpote erga filium unicum, obſtare idebatur, quominus illum in hac malorum palæ- ra exerceri vellet; nec tamen obſtitit. Hinc verò nanifeſtum eſt, quantopere Deus humanum genus ilexerit, qui unigenam ſuum tam duriter tractari oluerit, eo fine, ut mali non ignarus ipſe, miſeris uccurrere diſceret. Apparet etiam, non obſtare pa- ernum Dei erga ſibi fidentes amorem, quominus orum fidem & patientiam per dura exerceat & xploret.*

Divini erga homines amoris argumentum.

V. 9. Et conſummatus, factus eſt obtem- erantibus ſibi omnibus cauſa ſalutis æter- æ. *Tandem id, quod primo loco in Pontifice com- nemoraverat, de Chriſto aſserit, nempè quòd ho- ninum ſalutem procuret, operamq́; det, ut Deus il- is ſit propitius, & pœnas peccatorum ipſis condonet. uam rem his expreſſit verbis,* quòd *iis* ſit factus auſa ſalutis æternæ. Et conſummatus τελει- ωθεὶς. τελείωσις *iſta, ſeu conſummatio Chriſti, op- onitur* diebus carnis *ejus. Tum enim cùm Chri- ſtus infirmus eſset, & ipſe alieno auxilio indigeret, on potuerat aliis perfectum in omnibus auxilium erre. Sed poſtquam* conſummatus eſt, *id eſt, poſt-*

Chriſti conſummatio.

quam

quam immortalitatem seu naturam incorruptibi-
lem, supremamq́; in cœlo & in terra potestatem e
adeptus, sic ut nihil illi desit ampliùs; seu postquam
est à Deo penitus consecratus, & plenè in Sacerdo-
tem inauguratus, (quemadmodum aliqui hanc vo-
cem explicandam putant,) factus est causa salu-
tis æternæ. Nempe causa perfectissima. Nam &
in diebus carnis suæ erat causa salutis æternæ; se
consummatus, factus est causa perfectissima. Tun
causa erat nostræ salutis tanquam Dei maximu
legatus & Apostolus, nunc tanquam summus Pon-
tifex & Rex noster cœlestis à Deo constitutus. E
verò perfectissima salutis causa, quia perfectissim
ratione salutem affert: nihil illi deest, nec ad vire
ac facultatem, nec ad studium ac voluntatem salu-
tis nostræ perficiendæ. Nam & pœnas peccatorum
omnes à nobis potentiâ suâ arcet, & vitam sempi-
ternam largitur; spiritus nostros in manus suas su-
scipit; succurrit nobis in afflictionibus & opem prom-
ptè fert, ne in fide succumbamus, inq́; pœnas peccat
debitas ea ratione incidamus. Maluit D. Autor ge-
neralib⁹ vocibus describere Christi Pontificatûs vi
& efficaciam, quam habet in comparandâ nobis sa-
lute, ut vocibus magis propriis eam explicaret. Ne
enim eadem prorsus ratione salutis est causa Chri-
stus, quâ Pontifex Legalis, quippe qui non ipse, u
Christus facit, salutem populo dabat, sed tantùm, u
à Deo daretur, oblationibus efficiebat. Quanquam
& in eo magnum est inter Christum & Pontificem
Legalem

Legalem discrimen, quòd Christus æternam salutem *nobis pariat; ille verò temporalem tantùm & caducam. Porrò locus hic exemplum nobis ejus rei suppeditat, quòd quædam simpliciter fieri dicantur, dum perfectiùs fiunt. Huc pertinet & ille inter alios locus, in quo Christi discipuli, qui in Christum jam crediderant, dicuntur nihilominùs conspecto illo aquæ in vinum conversæ miraculo in eum credidiße; nempè quia multò quàm ante certiùs ac perfectiùs in eum crediderant, seu quòd fides eorũ magnum sumsißet incrementum. Sic Christus ipse apud eundem Iohan. discipulis suis dicit, eos fore discipulos suos,* si fructum plurimum ferant; *quia videlicet hoc pacto perfecta ratione discipuli futuri essent. Quod vel ideo monemus, ne mirum cuiquam videatur, quòd Scriptura plura notet tempora, quibus Christus filius Dei evaserit: nempe quia subinde perfectiori ratione id factum fuerit, quamvis Christus etiam ab ipso conceptionis suæ initio filius Dei verè eßet. Porrò addit Autor quibus hominibus salutis sit causa Christus, nempe* obtemperantibus sibi omnibus. *Omnibus quidem, sed sibi obedientibus. Nam horum propriè Pontifex est Christus, & ad istorum peccata expianda à Deo constitutus. Vnde apparet, omnes eos, qui à Christo expiari volunt, & æternam salutem consequi, debere illi obedire. Est quidem Christus causa salutis etiam iis, qui nondum obediunt, quatenus efficit ut obediant, ac porrò serventur, sed remotior: multò propior est*

Quædam simpliciter fieri dicuntur, quæ perfectiùs fiunt

Ioh. 2. 11.

Ioh. 15. 8.

Scriptura plura tempora notat, quib⁹ Christus filius Dei evaserit?

salutis causa iis, qui obediunt, quod in munere ej[us] Pontificali præcipuè spectatur. Non absimile est h[u]ic dictum illud Petri Act. 5. v. 31. Hunc Deus *nempe Christum,*ducem & servatorem dexter[a] suâ exaltavit, *id est, exaltavit, ut esset dux & servator; quod quid aliud est, quàm ut esset salut[is] causa? porrò qua ratione servet & salutis causa si[t] statim explicat Petrus cùm subjicit;* ad dandam pœnitentiam Israël & remissionem peccatorum. *quæ posterior servandi ratio,ut pote perfectior, in loco nostro continetur.*

Christi Pontificatu causa salutis nostræ continetur.

V. 10. Appellatus à Deo Pontifex *&c. H[is] verbis exponit, quo pacto Christus sit causa salut[is] æternæ factus, nempe per id, cùm à Deo Pontife[x] secundum ordinem Melchisedec constitutus est. N[am] dum eum Pontificem appellat Deus, eo ipso Pontificem facit.* Pontifex secundum ordinem Melchisedec. *id est, procurator nostræ salutis & expiationis peccatorum, talis qui simul sit Rex & Dominus noster cœlestis, supremamq́ue potestatem pœnis o[m]nibus nos eximendi habeat,qua de re cap.7.plur[a].*

Altera pars capitis.

V.11. De quo grandis *vel* multus nobis sermo. *Transit ad alteram Capitis partem, quâ eo-rum, ad quos scribit, ignaviam, & in rebus divin[is] cognoscendis segnitiem reprehendit, eo fine, ut eo[s] excitet, & præparet ad ea mysteria capienda, qu[æ] de Christi Pontificatu pandere in animo habet.* De quo. *id est, Pontifice Christo; vel ut referatur a[d] rem subjectam,nempe Christi Pontificatum & cu[m] Melchi*

Melchisedeco comparationem. multus nobis est sermo. id est, multa nobis sunt dicenda, seu multa dicere in animo habemus, copiosam habemus dicendi materiam. Sermo enim hoc loco per Metonymiam pro rebus sermone explicandis sumitur. Et in interpretabilis seu difficilis interpretatu ad dicendum. δυσερμήνευτος λέγειν, verbum λέγειν per Pleonasmum quendam additur. Omnis enim interpretatio fit dicendo. Sermo igitur δυσερμήνευτος λέγειν, est sermo dictu difficilis, seu difficilis ad eloquendum, nempe sic, ut facile ab audientibus percipi & intelligi queat. Hoc autem partim propter rerum magnitudinem & sublimitatem, partim propter auditorum tarditatem & segnitiem; quemadmodum statim additur: quoniam, vel quandoquidem, imbecilles, potiùs, segnes facti estis ad audiendum vel auditu. q. d. difficilia sunt ista explicatu, non tàm rerum ipsarum aut mei, cui res istæ satis sunt perspectæ, quàm vestri habitâ ratione; nempe propter vestram ignaviam. Si enim animo prompti & excitati essetis, facilè esset & vobis omnia capere, & mihi explicare. segnes, νωθροὶ. tardi, nempe ad audiendum, id est, ad attendēdum, auscultandum & diligēter considerandum ac perpendendum ea, quæ dicuntur de rebus sacris. ταῖς ἀκοαῖς auditibus. In plurali numero, quia de multorum hominum auditu loquitur.

Sermo pro rebus sermone explicandis.

Pleonasmus

V. 12. Etenim cùm deberetis Magistri esse

Hebræorum istorum segnities.

propter tempus. *Ex effectu probat, illos esse segnes & tardos ad audienda & percipienda mysteria sacra: nempe quòd adhuc primorum religionis Christianæ principiorum rudes & imperiti essent, cùm tamen tantum temporis in Christi schola triverint, ut non solùm Christianam religionem probè scire, sed etiam alios eam docere posse debuerint. Quod certè magnum est indicium & argumentum eorum ignaviæ ac tarditatis.* rursum indigetis ut vos doceamini quæ sint elementa exordii sermonum Dei. *Doceri aliquid non est mirum, neq; arguit desidiam aliquam & tarditatem: sed iterum ac de novo doceri, præsertim prima principia & elementa, hoc non nisi tardi & ignavi hominis est. Est autem elegans oppositio inter eum, qui doctorem aliorum agere deberet, & inter eum, qui opus habet doceri, idq; elementa, eaq; omnium prima alicujus disciplinæ.* Elementa exordii *seu* principii. *id est, elementa prima, seu quæ in ipso principio tradi solent.* Sermonum Dei. *id est, doctrinæ Christianæ, quæ nihil, nisi Dei eloquia & oracula continet.* Et facti estis quibus lacte opus sit nō solido cibo. *q.d. proindeq; facti estis tales, qui lacte nutriendi sint, & non solido cibo. id est, quibus doctrinæ simplicissimæ & intellectu facilimæ proponi debeant, (quemadmodum lac cibus digestu & concoctu facilimus est, &, ut statim videbimus, pueris accommodatus;) non verò abstrusiora & magis recondita mysteria, quæ sunt instar solidi*

idi cibi, quòd non ab omnibus capi ac digeri possint.

V. 13. Omnis enim, qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ. *His verbis videtur rationem reddere, cur iis, qui lacte indigent, solidus cibus proponi non debeat, quòd modo tacitè asseruerat. Ratio autem est, quòd is, qui* particeps est lactis, *id est, qui adhuc lacte nutritur, expers sit sermonis justitiæ. Hoc verò iterum probat, cum subjicit;* parvulus *seu* infans enim est, *nempe is, qui lacte adhuc nutritur. Cum ergo infans sermonis justitiæ sit expers, neceße est & eum, qui lacte adhuc nutritur, ejusdem sermonis expertem eße. Participem eße lactis h. l. non significat, lacte inter alios cibos vesci, (id enim adultis competit) sed vel, solo lacte vesci, vel, quod eodem recidit, ideò lacte uti, quòd aliter nutriri nequeas.* Expers sermonis justitiæ, *scil. est:* ἄπειρος *est is, qui nondum tentavit quippiam, nec rei alicujus experimentum fecit.* Sermo justitiæ *videtur positus pro sermone justo, h. e. perfecto ac solido. Iustum enim verum, ac perfectum sæpè inter se confunduntur. Sic Christus apud Lucam* Mammonæ injustitiæ, *opposuit Mammonam verum, seu perfectum ac solidum. Qui ergo solo lacte adhuc nutritur, is nondum attigit sermonem perfectum, seu doctrinam solidam, nec ullum ejus animo hauriendæ concoquendæq; periculum fecit, proinde illius non est capax, eaq; statim obrueretur. Prius enim tentando experiendæ sunt vires, & animus veluti præludiis quibusdam*

Sermo justitiæ.

Luc: 16.11.

busdam ad majora præparandus. Quemadmodum infantes & pueri, quam diu solum lac sugunt, nec paulatim solidioribus cibis adsuescunt, incapaces eorum sunt. Est verò in Autoris verbis similitudo contracta, seu à simili ad rem ipsam fit transitio; ita ut antecedens enunciationis seu subjectum, πρότασιν similitudinis ex parte indicet; Consequens autem seu prædicatum, ἀπόδοσιν. Quemadmodum inter alia fit Luc. 9. v. ult. Explicata enim similitudo hæc esset: quemadmodum omnis lactens, seu qui solo lacte adhuc nutritur, nondum solidum cibum attigit, proinde illius non est capax: sic etiam is, qui in primis religionis Christianæ initiis adhuc erudiendus est, nondum animo solidiora ejus mysteria degustavit, ideoq; eorum neutiquam est capax.

Similitudo contracta in verbis Autoris.

V. 14. Perfectorum autem est solidus cibus. *Postquam docuit, infantibus solidum cibum non esse proponendum, nunc ex adverso ostendit quibus solidus cibus competat.* Perfectorum, *id est adultorum. Sic 1. Cor. 14. v. 20 & Eph. 4. v. 13, 14* τέλειοι, *infantibus vel pueris opponuntur.* Eorum qui consuetudine *seu* propter habitum sensus exercitatos habent, ad discretionem *seu* dijudicationem boni & mali. *Articulus* τῶν *in Græco non* διακριτικός, *sed* αἰτιολογικός *est hoc loco: seu non distinctionis gratia est additus, sed ad causam rei explicandam. Causam enim indicat Autor, cur perfectorum seu adultorum tantùm si*

Perfecti pro adultis.

Articuli vis hoc loco.

cibu

ibus solidus, & illis solis proponendus: quia nimirum illi soli habent exercitata αἰσθητήρια *sensoria, id est, & oculos, & lingvam, & palatum, ut possint facilè dignoscere, qui cibus bonus & salubris, qui malus & noxius sit. Exercitata autem habent propter habitum, id est, consuetudinem ciborum videndorum, tangendorum & gustandorum. His perfectis respondent illi, qui animum suum exercuerunt & exsoluerunt frequenti & assiduâ rerum divinarum contemplatione, qui multarum rerum divinarum cognitionem jam hauserunt, & varia dogmata velut cibos quosdam degustârunt, eumq; sibi habitum animi compararunt, ut facilè quid verum, quid falsum, quid Christianæ doctrinæ conveniens, quid ab ea abhorrens sit, dignoscere queant: quod illi tantùm possunt, qui religionis Christianæ totum veluti corpus animo jam complexi sunt, nec in primis ejus principiis hæserunt.*

CAPUT VI.

IN *hoc Capite primò docet Autor, cur missis Christianæ religionis elementis ac tyrociniis sublimiora ejus mysteria pandere velit; simulq; Hebræos illos monet, ut, relictis tandem primis istis principiis, ad perfectiorem ejus cognitionem contendant. Deinde, quæ altera capitis pars est, hortatur eos, & argumentis urget, ut in fide Christiana ad extremum cōstantes esse velint. Definit autem in illis, de Christo secun-*

Capitis argumentum & partitio.

1. cap. Pars ad ỷ. 11.

sto secundùm ordinem Mechisedec sacerdote facto, Psalmi verbis, quæ antea commemorârat, & à quibus in reprehensionem ignaviæ Hebræorum istorum digreßus fuerat, ut hac ratione eò, unde profecta fuit ejus oratio, regreßus, provehatur in altum, & in mysteria illa de Christo sacerdote tandem excurrat.

Duplex verborum sententia.

Nexus.

V. 1. Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, *vel* relicto principii Christi sermone. *Duplex potissimùm apud Interpretes horum verborum sententia reperitur; quæ duplicem etiam cum superioribus connectendi rationem postulat. Inferuntur enim hæc verba ex superioribus, quemadmodum indicat particula* quapropter. *Vtraque autem verborum sententia requirere videtur, ut ea per communicationem Rhetoricam accipiantur; sed ratione contrariâ. Vel enim id, quod scriptori huic propriè competit, communicatur cum iis, ad quos scribit, vel contrà: h. e. vel Autor hîc de se reverà loquitur, & se hoc loco, missis doctrinæ Christi elementis, ad sublimiorum mysteriorum in ea comprehensorum explicationem progreßurum aßerit; vel eos, ad quos scribit, monet, ut relictis istis elementis ad pleniorem Religionis Christianæ cognitionem progrediantur. Nobis prior sententia, quæ & multis viris doctis placuit, magis probatur: sed tamen, quia nec posterior est prorsus aspernanda, idcircò utramque explicabimus. Si ergo priorem sententiam recipiamus, perinde erit ac si*

Communicatio Rhetorica.

Prior sententia.

Posterior.

Prioris explicatio.

c si dicat Autor: Ideò ego relicto sermone de prin-
ipiis Christianæ religionis ad perfectionem con-
endam, & profundiora ejus mysteria proponam,
on jaciens iterum fundamentum pœnitentiæ a-
endæ & fidei in Deum collocandæ, nec tradens ba-
tismorum doctrinam, impositionisq; manuum, i-
temq; de resurrectione mortuorum, & de æterno
udicio, quibus dogmatis veluti fundamentis, super-
struitur, pœnitentia & fides in Deum: Hæc, inquam,
dogmata ne tractemus iterum, satis est ea iam se-
mel esse proposita: quanquam & hoc facere non re-
cusaverim, dummodò permittat Deus. quod ideò
dico, quia impossibile est, eos qui semel sunt illumi-
nati &c. iterum renovare in pœnitentiam. Hanc
ergo sententiam si sequamur, omnia satis quadra-
bunt: in connexione tantùm videbitur esse aliqua
difficultas. Quomodo enim, dicet aliquis, ex eo quod Objectio
dixerat Autor, Hebræos istos opus habere, ut iterum ratione ne-
principia religionis doceantur, ut lacte, non solido xus cum su-
cibo nutriantur, infert, ideo se principia, i. e. lac perioribus.
velle missum facere, & profundiora mysteria, h. e.
cibum solidum illis proponere; cùm potiùs contrari-
um hinc inferre debuerit? Huic difficultati facilè Responsio.
medebimur, si dicamus, hæc connectenda esse cum
verbis versic. 11. cap. præcedentis, cùm dixit: de quo
(i. e. Pontifice Christo) multus nobis est sermo
& explicatu difficilis. Vt ad hæc verba respiciens,
subjiceret: Quapropter missis principiis feramur ad
perfectionem, & mysteria ista explicemus. Inter-

media verò verba, quæ ex certa occasione adjecta fuerunt, & quibus ad diligentem attentionem excitantur Hebræi, veluti in parenthesi legi debent. Quodsi ergo hunc sensum sequamur, dicemus, Autorem in prima hujus Capitis parte asserere, se velle nihilominus progredi in mysteriis explicandis, licèt Hebræi propter tarditatem ac negligentiam suam non admodum illorum capaces sint; nolle se in tradendis Christianæ disciplinæ principiis operam nunc ponere. Priore sententia exposita, proponamus & secundam. Reprehenderat Hebræos Autor, quòd adeò ignavi & segnes in Christianæ religionis studio essent, ut cùm propter temporis longitudinem aliorum magistri & doctores esse deberent, opus haberent ipsi iterum doceri prima principia religionis Christianæ; & lacte adhuc, infantium more, non verò solido cibo nutriendi essent. Idcircò eos nunc monet, ut hoc animi veterno excusso, missis tandem aliquando principiis istis, in profundiorem rerum divinarum cognitionem sese penetrent. Itaq; quod illis objecit suprà, eos opus habere, ut iterum prima principia Religionis Christianæ doceantur, non ita intelligendum erit, ac si eorum iam penitus fuissent obliti; hoc enim vix fieri, præsertim generatim loquendo, poterat: sed quatenus illorum negligentiâ factum erat, ut non satis illa tenerent, & necesse haberent, ea sibi denuò inculcari & comprobari. Etenim non obscurè apparet ex iis, quæ & hoc ipso capite & alibi leguntur, eos de religionis Christianæ

Posterioris sententiæ explicatio.

stianæ fide ac veritate dubitare cœpisse. Qui autem tales sunt, illi iterum opus habent, ut iis religionis Christianæ principia inculcentur, & de novo confirmentur. Neque verò vult, *ut* sermone principii *planè neglecto ad perfectionem ferantur: hoc enim fieri nec potest, nec debet: sed ut ulteriùs progrediantur, nec in hoc sermone consistant. Qui enim ulteriùs progrediuntur, relinquunt post se ea quæ priùs eundo attigerunt. Sic possis dicere puero: mitte tandem elementa Grammaticæ, & ulteriùs progredere.* Sermo principii, *est sermo, ut sic dicam, initialis, seu qui in principio disciplinæ tradi solet.* Christi. *i. e. ad Christum ejusq; religionem pertinens.* Ad perfectionem feramur. *Perfectio hîc sumitur ratione doctrinæ Christianæ.* feramur. *id est, progrediamur seu contendamus.* non rursum jacientes fundamentum. *Fundamentum jacere hoc loco est, vel docere, si priorem sententiam sequamur, vel discere si posteriorem, prima Christianæ religionis principia, quæ sunt veluti fundamenta istius ædificii, quod in perfecta cognitione Dei & Christi consistit. Istis enim principiis cuncta superstruuntur.* rursum *autem seu* iterum *hoc fundamentum iacere, est de novo, vel hæc principia tradere, vel iis initiari seu de novo Christi discipulum fieri, postquam semel ejus disciplinam deserueris. quod Hebræos istos posita posteriore sententia cavere & vitare vult, nam huic malo admodum vicini erant, &, ne in illud inciderent, eo pacto, quo facit*

Sermo principii.

Fundamentum jacere.

facit Autor, excitari debebant. Neque enim adhuc *Christi religionem penitus deseruerant, quod tum ex tota Epistola, tum ex eo apparet, quòd infrà v. 9. de iis dicat,* se meliora de ipsis sperare, *quàm de illis intellige, qui post agnitam veritatem prolapsi sint, seu ab ea desciverint,* & viciniora saluti; *quòd ibidem aßerat illos adhuc sanctis ministrare v. 10. denique quòd eos ad constantiam in religione Christiana hortetur.* Nam *ut hæc verba, de iterum* jaciendo fundamento, *admißâ nempe posteriore sententiâ, accipiamus de iis, qui Christi religione repudiata, iterum eam amplecti volunt, non verò de illis, qui Christi religione semel susceptâ semper equidem ei adhæserunt, eò tamen socordiæ devenerunt, ut iterum opus habeant doceri prima ejus principia, id facit, quòd in sequentibus verbis, quibus causam adfert, cur iterum fundamentum non sit jaciendum, manifestè agat de iis,* Prolapsi. *qui prolapsi fuerunt. At prolapsi isti seu* παραπέσοντες, *quos ait Christum denuò crucifigere & opprobrio afficere, non poßunt de iis, qui socordes tantùm & obliviosi sunt accipi; sed neceße est, quemadmodum & eorum tam grande crimen, & Dei tanta adversus ipsos severitas requirit, ut eos significent, qui Christi religionem semel susceptam iterum deserunt, & falsitatis damnant. Addit Autor,* pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum. *Incipit explicare hoc fundamentum disciplinæ Christianæ: plures autem ejus partes collocat.*

Prima est pœnitentia. Fundamentum pœnitentiæ, *dicitur pro fundamento, quod est pœnitentia per genitivum speciei seu differentiæ. Quia verò hoc loco, ut dictum est, agitur de jaciendo fundamento, non ratione vitæ Christianæ, sed ratione doctrinæ Christianæ; quemadmodum apparet vel ex iis, quæ sequuntur, nempe* resurrectione mortuorum, *&* judicio æterno, *quæ doctrinæ tantùm ratione repeti denuò possunt: propterea hîc* pœnitentiæ fundamentum jacere, *est doctrinam de pœnitentia vel docere vel discere; similiterq; doctrinam de fide in Deum, de resurrectione mortuorum, de judicio æterno. Quæ dogmata principia sunt Christianæ disciplinæ, & reliquorum omnium dogmatum veluti fundamentum.* mortua opera, *sunt opera mortifera. Pœnitentia autem ista, quæ inter prima Christianæ religionis principia traditur, non tantùm dolorem includit animi, quòd mortua opera perpetraveris; sed etiam, ac multò quidem magis, doloris istius effectum; qui est, longè à priori diversum animi & vitæ institutum. Unde nonnunquam pœnitentia à dolore illo, tanquam effectus à sua causa, distingvitur. Vide 2. Cor: 7. v.9. 10.* fidei ad *vel* in Deum. *quid fides in Deum sit, infrà Cap: 11. docebit Autor.*

Genitivus speciei seu differentiæ.

Pœnitentiæ fideiq; fundamentum jacere.

Principia Christianæ disciplinæ.

Pœnitentia

V. 2. Baptismatum doctrinæ, impositionisq; manuum. *Hæc verba dupliciter accipi possunt: vel ut significent partem aliquam fundamenti, de quo loquitur Autor, ab iis, quæ antecesserunt,*

Verborum duplex sensus

Prior.

quæq; sequuntur, nempe à doctrina de Pœnitentia, fide, resurrectione & judicio æterno, distinctam; vel ut cæteris, tantùm per appositionem, amplificandi causa addita censeantur: q. d. quæ doctrina, nempe de pœnitentia, de fide ad eos, qui baptizantur & quibus manus imponuntur, pertinet. Si priori modo hæc verba accipiantur, ut significent doctrinam de baptismis, deq; impositione manuum, primò quæri potest, quænam sit doctrina ista? Respondeo hanc doctrinam in eo potissimum consistere, ut intelligatur, quid baptismi; quid impositio manuum significet, seu quo fine tum hæc, tum illi adhibeantur. Idcirco verò dogmata ista inter prima Christianæ disciplinæ rudimenta commemorantur, quia, cùm à principio Ecclesiæ ad homines Christo initiandos adhiberentur, neceße erat, ut de iis, Christi discipuli erudirentur, eorumq; finem ac scopum docerentur. Secundò quæri potest, cur in plurali numero baptismorum *meminerit, de pluribus loquens, (quanquam Syriaca translatio in singulari habet,* baptismi, *) cùm tamen Christiani non nisi unum baptismum aquæ suscipiant? Hoc vel ideò factum videtur, quòd loquatur habitâ ratione eorum, qui eum suscipiebant, qui, quòd multi eßent, multos quoq; baptismos faciebant; quo pacto & suprà plures* auditus Hebræ*is tribuit cap. 4. v. 11: vel quòd respexerit tum ad Iohannis, Christi præcursoris, baptismum; tum ad eum, quo Christi discipuli, Christo præsertim jam post mortem in cœlos recepto, tingebant. Baptismus enim*

Posterior.

Prioris explicatio.

Cur baptismorum dicat Autor, non baptismi in singulari.

nim Iohannis erat baptismus pœnitentiæ in remissionem peccatorum, qui scilicet in signum & pignus quoddam adhibebatur agendæ in remissionem peccatorum pœnitentiæ; propterea quòd & pœnitentiam & remissionem peccatorum ablutione referet. Vtraq; enim ablutio quædam est à peccatorum sordibus: illa quidem à peccatorum actibus; hæc verò à reatu & pœnis: Illa significabatur, quatenus baptismus ipsorum hominum, qui spontè baptizabantur, actio quædam erat: hæc, quatenus actio ipsius Ioannis, qui personam Dei, quippe legatus illius, aliqua ratione sustinebat, & remissionem seu purgationem peccatorum hominibus nomine Dei pollicebatur eamq; ablutionis illo signo declarabat: Christi verò baptismus, non solùm pœnitentiam & peccatorum remissionem repræsentat, seu in signum agendæ pœnitentiæ consequendæq; peccatorum remissionis suscipitur: sed insuper suscipitur in signum Christi induendi, & cum illo, tum peccato moriendi, tum ad vitæ novitatem resurgendi, ut aliquando etiam cum ipso ad vitæ æternitatem resurgas: quam cum Christo mortem & sepulturam, baptismus immersione in aquam; resurrectionem autem, emersione ex aquâ, eleganter adumbrat. qua de re videantur illa, quæ Paulus ad Rom. 6. v 3 & 4. Colos. 2 12. inprimis scripta reliquit. Per impositionem manuum *sunt qui intelligendam putant illam manuum impositionem, quam in veteri Ecclesia in usu fuisse constat, ut iis, qui ad com-* Impositio manuum.

munionem

munionem & societatem fidelium admittebantur, manus à senioribus imponerentur; qui mos, ut videtur, ab Apostolis, qui Spiritum Sanctum accepturis manus imponere soliti sunt, ad cæteros manavit. Sed præstat, præsertim si priorem, quem nunc explicamus istorum verborum sensum sequamur, ut istam manuum impositionem de Apostolicarum manuum impositione, quæ in eum fiebat finem, ut Christi discipuli Spiritum Sanctum acciperent, sumamus: de qua vide Act. 8. 17, 18. & 19. 6. 2 Tim. 1. v. 6. Non minùs autem eleganti sensu hæc verba, baptismorum doctrinæ, impositionisq; manuum, posteriori modo accipi possunt, ut significent doctrinam ad eos, qui baptizantur, & quibus manus imponuntur, pertinentem: q. d. Autor, ne redeamus ad discendam doctrinam de pœnitentia & fide in Deum, quæ iis proponi solet, qui baptizantur, & quibus manus imponuntur: Nos autem iam olim baptizati sumus, manusq; nobis sunt impositæ. Relinquamus ista novitiis, & nunc primum ad Christi disciplinam accedentibus. Hunc sensum si admittamus, qui & aliis placuit, hæc verba tanquam in parenthesi legenda erunt. Pergit Autor, resurrectionis mortuorum & judicii æterni. Reliqua duo dogmata fundamentalia de resurrectione mortuorum, & de judicio æterno. Resurrectio h. l. ut & alibi sæpè, immortalem vitam videtur comprehendere, & sic præmium significare, quod pij post mortem sint consecuturi: quemadmodum judicium æternum,

Posterioris sensus explicatio.

Calvinus.

Resurrectio

num,

num, quod subjicitur, pœnam impiis destinatam. Nam cum duo h. l. videatur posse significare vox judicii; vel in genere, sententiam de hominibus atque decretum; vel, ut alibi, damnationem in specie ac supplicium: posterius huic loquendi rationi magis est consentaneum, propter vocem æternum, quæ judicio adjicitur. Rectiùs enim ac usitatiùs supplicium æternum dicitur, quàm sententiæ latio, cujus effectus futurus sit æternus. Si ergo judicium æternum significabit pœnam æternam, resurrectio mortuorum hoc loco significabit præmium sempiternum, id est, vitam illam beatam ac immortalem. Quod Pontificius quidam Interpres animadvertisse videtur, qui in hunc locum scribens, Inter alia, inquit, hæc duo maximè tradebantur Catechumenis, Resurrectionis mortuorum doctrina, & judicii: ut spe resurrectionis omnibus periculis se libenter exponerent pro Christo; & timore judicij nunquam ad peccata prima redirent.

Iudicium.

Ribera.

V. 3. Et hoc faciemus, siquidem permiserit Deus. id est, iterum fundamentum jaciemus. q. d. Etiamsi omni ratione cavere debeamus, ne eò res deveniat, ut nobis iterum fundamentum jacere sit necesse: tamen & hoc, si ferat necessitas, faciemus, dummodò permittat Deus; tacitè indicans, non semper id à Deo permitti. Cæterùm ita hæc Autoris verba sunt comparata, ut quemadmodum non omnino sperandum id esse, ita nec planè despe-

randum doceant. Vnde & in sequentibus verbis ad utrumq; respicere videtur: & in proximis quidem v.4. ad prius; in illis verò, quæ postea v 9. 10. subjicit, in quibus meliora se de Hebræis sperare dicit, ejusq; rei causam a Dei justitia ac bonitate ductam affert, ad posterius.

V.4. Impossibile enim est, eos qui semel sunt illuminati. *Rationē his verbis reddit Autor, partim ejus quod modo de divina permissione innuerat, partim ejus, quod apertè de non jaciendo iterum fundamento dixerat: quia scilicet impossibile sit eum effectum consequi, quem hac re intendas. Porrò, ut supra monuimus, apparet, hic propriè de Apostatis agi, seu illis qui à Christi religione desciverunt, eamq; pro falsâ damnarunt. Hos ait* impossibile esse iterum renovare ad pœnitentiam. *Quæ impossibilitas partim pendet ex ipsa naturali difficultate, ut tales homines ad Christum convertantur, qui semel Christum deseruerunt: faciliùs enim est Christianam religionem semel susceptam retinere, quàm recuperare amissam: si verò id, quod facilius est, homines isti non præstiterunt, multo minùs præstabunt id, quod difficilius est: &, si religio Christiana efficere in ipsis non potuit, quominùs eam repudiarent: quo pacto efficiet, ut repudiatam iterum amplectātur, & pro vera suscipiant? partim pendet ex divino decreto ac voluntate, qui tales homines, utpote incredibili scelere obstrictos, indignos gratiâ sua judicare, reprobare & maledi-*

Agitur hic propriè de Apostatis.

Conversio Apostatarum impossibilis.

re, (quo verbo infrà versu 8. similitudine à ter- ra infrugiferâ sumtâ Autor utitur,) solet. Unde ut eos, sicut Scriptura loquitur, induret, judicii sui constrictos & irretitos teneat. Quod tamen non ita intelligendum est, quasi Deus nunquam hunc justissimum rigorem ac severitatem relaxare velit; sed quòd non soleat. Dicunt autem Iuriperiti: quod pendet à voluntate principis, impossibile censeri. *id est, quod secundùm jus commune non potest fieri, nisi potestate sua princeps usus id concedat, non judicatur possibile; præsertim si res sit ex iis, quæ à principe concedi non solent. Impossibile est ergò, nisi Deus singularem gratiam & favorem erga talem hominem exerceat, non solùm ne ipsum induret illiusq; conversioni sese opponat; sed etiam ut peculiari ratione eum adjuvet, & efficacissima aliqua remedia ad eum convertendum suppeditet.* Nā *alioquin locum habebit illud Ierem. 13. v. 23.* Si mutare potest Æthiops pellem suam, & pardus varietates suas, & vos poteritis benè facere, cùm didiceritis malū. *Pergit,* eos qui semel sūt illuminati. *Incipit describere homines qui ad Christū cōversi fuerunt: quâ descriptione ostendit, quantis à Deo muneribꝰ afficiantur ij, qui ad Christum cōvertuntur. Unde mirum nō est, si tantis Dei muneribus spretis atq; contemtis, à Deo postmodùm reprobentur.* Illuminati. *Luce nimirum Evangelica, per quam, ut Apostolus loquitur,* vitam & incorruptibilitatem Christus illuminavit,

Impossibilitatis istius limitatio.

Lux Evangelica.

navit, *per quam omnes errores, omnem mentis caliginem ac cæcitatem depulit.* gustaverunt etiam donum cœleste. *Insigne quoddam & eximium donum designari articulus in Græco additus ostendit. Non videtur autē Spiritus sancti donum intelligi; quippe qui statim distinctè commemoretur. Itaq; id potiùs intelligitur, quod post illuminationem Evangelicam in animis nostris nasci & oriri solet: qualis est animi, cùm pax & tranquillitas, quæ oritur ex notitia plenissimæ remissionis omnium peccatorum; tum liquidissimum illud gaudium & spes immortalis vitæ. Hæc enim verè sunt cœlestia dona quæ gustârunt, i. e. quorum svavitatem & dulcedinem senserunt animoq; perceperunt ad Christum conversi.* et participes facti sunt Spiritûs sancti. *Id est, divinæ illius virtutis & efficaciæ, quâ magis adhuc certiùsq; animi illorum collustrati, & donis ac muneribus divinissimis aucti & ornati fuerunt: quáque in diem redemtionis obsignati, tanquam arrhabone cœlestis illius hæreditatis ac pignore certissimo exultârunt, & porrò fidei Christianæ, quæ iis tantum Dei beneficium conciliaverat, certissimam veritatem perspexerunt.*

Donum cœleste.

V. 5. Et bonum gustaverunt Dei verbum. *Bonum Dei verbum etsi universam Christi doctrinam significare potest, quæ valdè bona, pulchra & undiquaq; rationi ac honestati conformis est; tamen ex Scripturæ usu eam divini verbi partem nominatim significare videtur, quæ divinas continet promis-*

Bonum Dei verbum.

romiſſiones, *quod & alij notarunt. Sic Ierem. 29. v. 10.* Viſitabo vos, *inquit Deus,* & ſuſcitabo ſuper vos verbum meum bonum, & reducam vos ad locum iſtum. Verbum bonum *vocat promiſſionem de eorum captivitate ſolvenda, ſicut dixit Cap. 25. Et cap. 33,* verbum bonum *vocat promiſſionem de ſuſcitando Davidi germine juſto, cujus meminit cap. 23.* Virtutesq; ſeculi ventu- ri *aut* futuri. δυνάμεις, potentias. *Iſtæ* potẽtiæ *videntur eſſe præſtantiſſimæ qualitates ſeculi illius futuri, quales ſunt, gloria, ſplendor, dignitas, vis, robur, incorruptibilitas, ſempiterna voluptas, & ab omnibus malis ac doloribus perpetua immunitas. Quas qualitates guſtant, qui ad Chriſtum accedunt: quia non ſolùm earum notitiam adipiſcuntur, & ſpe delectantur, ſed etiam jucundiſſimo quodam & ineffabili ſenſu afficiuntur.*

Virtutes futuri ſeculi.

V. 6. Et prolapſi ſunt. *Iam ante monuimus, non agi hîc de ſimplici in peccata lapſu; ſed de lapſu qui eſt apoſtaſia, cujus cap. 3 v. 13 meminit: Primò quia Deus non ſolet ſtatim reprobare homines ad Chriſtum converſos & in eo quem deſcripſit ſtatu collocatos, ſi poſt converſionem, adhærentes Chriſtianæ religioni, prolabantur in quodvis peccatum ſimpliciter. Vnde ſcriptum reliquit Iohannes Apoſtolus;* Si verò quis peccet, *(nempe eorum qui Chriſto nomen dederant,)* paracletum habemus apud Patrem, Ieſum Chriſtum juſtum: *ſignificans, homines Chriſtianæ diſciplinæ addictos, eo-*

V. 6. Agi hîc de Apoſtatis probatur.

rum etiam peccatorum, quæ post susceptam in Christum fidem admiserunt, veniam à Deo adepturos esse, dummodò tandem iis valedicant, & omni peccati jugo penitus excusso Christianis virtutibus sese mancipent. Deinde quòd de talibus loquatur Autor qui iterū Christum crucifigant, & contumeliâ afficiant. At hoc nullis meliùs competit, quàm Apostatis ut in horum verborum explicatione videbimus.

Quæ peccata ad Apostasiam reduci possint.

Sunt verò quædam peccata, quæ ad Apostasiam per analogiam quandam reduci possunt: qualia sunt ea quæ elato brachio, id est, posito Dei metu ac reverentia committuntur post agnitam veritatem. Qui enim Christi doctrinam adhuc animo complectitur, adeo effrenis in peccando esse non potest. Aut, si quis post agnitam veritatem, susceptamq; in Christum fidem, seriò de resipiscentia & emendatione vitæ non cogitet; sed ut antehac libero solutoq; animo peccatis indulgeat: vel, peccatorum jugo excusso, iterum se peccatis vinciendum & constringendum tradat, quorum hominum miseram & calamitosam sortem describit Petrus 2 Epist. cap. 2. Nam qui tales sunt parùm admodùm Christi sanctissimam religionem, quam amplexi sunt, curare videntur, ac proinde non longè absunt ab iis, qui eam prorsus abjiciunt. At verò is qui eum perpetuò animum habet, ut spe consequendi præmii à Christo promissi, peccata deponat, idq; etiam conatur, licèt per aliquod tempus habitum alicujus vitii non excutiat, aut etiam gravioris alicujus delicti reum

se ex infirmitate quadã faciat, nõ idcircò protinus ita reprobatur ac maledicitur, ut impossibile sit, eũ à talibus peccatũ liberari, ac proinde, postquã liberatus fuerit, justificari & servari. rursus renovari, potiùs renovare in pœnitentiam ἀνακαινίζειν verbũ est activæ significationis. Ex quo apparet, Autorem in superioribus verbis, cùm ait, ne iterum fundamentum jaciamus &c. itemq; in iis, & hoc faciemus &c. vel de seipso tantùm reverà locutum esse; vel saltem seipsum etiam tanquam docentem inclusisse. In his enim verbis causam reddit illorum. quasi dicat, cavete ne vos rursum ad pœnitentiam renovare necesse habeamus; quia impossibile est iterum ad pœnitentiam renovare eos qui Christiani esse desierunt. In pœnitentiam. ita ut pœnitentiam agant, hoc est, animum in melius mutent, damnatoq; priori consilio religionem, quam impiè projecerant, denuò suscipiant, ac porrò secundùm ejus normam vitam componant. rursum crucifigentes sibimetipsis filium Dei. His verbis, quæ per Appositionem prolapsis istis adjecit, ostendit, qua in re lapsus hic consistat, vel potiùs, quanto cum scelere conjunctus sit, ac proinde quàm meritò Deus nolit istiusmodi homines renovari ad pœnitentiam. Filium Dei crucifigere, ingens est scelus: quantò majus denuò crucifigere, postquam jam gloriosus, immortalis, omnium rerum Dominus evasit? sibimetipsis. non reverà ac propriè: id enim fieri non potest: sed sibiipsis:

Autor in superioribus verbis de se verè loquitur.

Pœnitentiam agere, quid?

Apostasiæ quantum crimen?

ipsorum respectu habito, perinde est acsi Christum crucifigerent, nempe dum eum seductorem fuisse, falsa docuisse, & sic meritò crucifixum esse, ejus doctrinam tanquam falsam rejicientes, judicant. Ideò addit: & ostentui habentes. Græcè παραδειγματίζοντας, id est, publicâ ignominiâ afficientes, quemadmodum illis fit, qui publico & infami supplicio afficiuntur, seu παράδειγμα fiunt: quod scelus Cap. 10. aliis verbis, sed idem significantibus Autor expressit v. 29. cùm ait; eos filium Dei cõculcare, & sangvinem fœderis communem, hoc est, profanum ducere.

παραδειγματίζειν.

V. 7. Terra enim. Argumento à simili ducto confirmat atque illustrat id, quod superiùs asseruit, quanquam etiam simul à contrario. Nam dum ostendit, quid fiat hominibus probis & bonorum fructuum feracibus, simul indicat, quid fiat hominibus collatorum in se à Deo beneficiorũ oblitis & immorigeris. Cõtrariorum enim, ut dicitur, cõtraria sunt consequentia. Proponit autem similitudinem concisâ & contractâ loquendi ratione, πρότασιν & ἀπόδοσιν commiscens atque confundens: quod sæpe in sacris & profanis scriptoribus occurrit. quam ob causam etiam de terra dixisse videtur, eam, quòd sit frugifera, accipere benedictionem à Deo: quod non nisi propter comparationem & impropriè dici potest. Nec enim in fertilitatis præmium Deus terram frugibus ditat, quæ ista benedictio

Argumentum à simili.

Similitudo concisa.

Terræ benedictio.

ctio eſt, ut apparet ex Gen: 27. cùm Iſaac de Eſavo loquens ait: Ecce odor filii mei, ſicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus: *ſed quia terra frugifera diligentiùs colitur, hinc fit, ut etiam majis frugibus utiliúmve herbarum proventu exuberet. Ideò verò, ut innuimus, ſic locutus eſt Autor, quia in ſimilitudinis iſtius apodoſi id propriè locum habet; nempe hominem terræ frugiferæ ſimilem ſeu fructibus bonorum operum exuberantem, in præmium pietatis, accipere à Deo benedictionem.* ſæpe venientem ſuper ſe bibens imbrem. *Hic imber ſæpè terram irrigans reſpondet divinis illis donis in homines effuſis, de quibus v. 4. 5. egit: quæ ideò imbri ſæpe decidenti meritò aſſimilantur, quòd & multiplicia ſint ac copioſa, & hominis animum ſufficienter irrigare, ſuccoq́ ſpirituali ad producendos varios virtutum fructus fœcundare poſſint. Poteſt etiam reſpondere divini verbi aſſiduæ & frequenti prædicationi, quòd, cùm prædicatur, velut imber quidam cœlitus defluens, animos irrigat ac fœcundat. Sed prior ſententia & plenior eſt, & loco convenientior. Pergit Autor:* & generans herbam opportunam *ſeu* accomodam. *Huic herbæ accommodæ & utili reſpondent varii virtutum fructus, & opera Deo accepta, ejusq́ legibus conformia.* illis à quib⁹ & colitur. *Græcè* δι' ὅυς *cum accuſativo,* propter quos; *vel poſitum eſt pro* δι' ὧν, per quos, *ſeu* à quibus, *ut habet vetus Interpres; vel ita loquitur Autor, ut eum indicet, cujus*

Imber terram irrigans.

Herba utilis.

gratiâ ager colitur, nempe agri dominum, ad quem fructus ex eo proveniens pertinet: qui in similitudinis istius apodosi, Deus est. Vnde Apostolus 1. Cor. 3,9. Dei sumus cooperarii, Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. *Ait autem,* & colitur, *addita in Græco textu particula* et, *quam vetus Interpres neglexit, ut ad imbrium irrigationem etiam terræ istius diligentem accedere culturam ostendat. Nec enim solus imber ad producendos fructus sufficit, arvorum quoq; cultu opus est. Ideò & Deus non solùm donis suis, velut imbre frequenti ac tempestivo, animos nostros irrigat, sed etiam operâ ministrorum suorũ variam circa nos ac diligentem culturam adhibet.* accipit benedictionem à Deo. *Cur ita de terra locutus sit Autor, & quid benedictio ista ad terram relata significet, paulò antè*

Benedictio. *diximus. Relata verò ad homines bonorum operum feraces, tum multiplicatione donorum divinorum in hac vita:* (habenti enim dabitur, *inquit Christus, soletq; Deus palmites fructus feraces purgare, ut uberiori fructu luxurient:) tum maximè, sempiternæ felicitatis collatione, continetur. Tunc namq; Deus benedicit, cùm ut alicui benè sit facit; meliùs autem nobis fieri non potest, quàm cùm æternùm beati felicesq; efficimur.*

V. 8. Proferens autem spinas ac tribulos, reproba est. *Intellige, quamvis & imbre frequenti irrigetur, & diligenter colatur. Vnde apparet de hominibus hîc agi, qui divinæ veritatis notitiam habent*

habent, quemadmodum etiam ipsa thesis, ad quam probandam hæc verba afferuntur, requirit; & quidem de talibus, qui per tempus aliquod non exiguum diligenter à Deo culti & variis muneribus affecti fuerunt. Spinæ autem istæ & tribuli sunt omnis generis opera mala, quæ nullum habent usum nisi malum. Unde à Paulo Eph 5. v. 11. ἄκαρπα *seu* infructuosa *appellantur. Inter quæ agmen ducit apostasia, seu à Christo defectio. Ex hac verò similitudine patet, idem supplicium, quod apostatas manet, imminere & iis qui cum apostatis conjunctionem habent, de quibus supra egimus, quique post agnitam veritatem, post tot Dei munera ac beneficia in se collata peccatis indulgent, nec vitæ meliori diviniſq; legibus conformi incumbunt.* reproba, *scilicet* est, *ut addidit vetus Interpres, reprobatur, rejicitur. Nemo enim operam inanem vult ponere, & inutili labore fatigari. Quod ergo terræ, quamvis summa cura ac labore culta fuerit, pro tritico frugibusq; spinas ac tribulos aliasq; inutiles herbas proferenti, ab hominibus fieri solet: idem hominibus terræ istius ingenium referentibus fit à Deo. Reprobat illos Deus, rejicit, nullam ampliùs curam & operam illis impendit.* & maledicto proxima, *vel* maledictioni vicina. *Non longè abest ab eo, quin ei maledicat agricola. Sic tales homines non longè ab eo absunt, quin eis maledicat Deus: non secus ac olim Christus ficui maledixit. Quod si fiat, jam nulla emendationis & pœnitentiæ*

Spinæ & tribuli.

Reprobatio terræ.

Reprobatio hominum.

Maledictio divina.

spes

spes superest. Maluit autem dicere Autor terram hanc maledictioni esse vicinam, *quàm jam maledictam: quandoquidem Deus non statim, licèt meritos, tali supplicio mactat, sed diu pœnam differt, ac pœnitentiæ fructus expectat, qua de re Christus apud Lucam cap. 13.* cujus consummatio, *vel finis* in combustionem. *Solent agri steriles, qui agricolæ spem ludunt, & pro frugibus leves stipulas aut inutiles herbas proferunt, igne incendi. Vnde Poëtæ illud:*

Agri steriles incendi solent.

Sæpè etiam steriles incendere profuit agros,
Atq; leves stipulas crepitantibus urere flammis.

Ad hunc morem videri potest allusisse D. *Autor, docens homines virtutum steriles tandem esse igne supplicij æterni exurendos. quo de igne loquitur etiam cap. 10. v. 27.* Nam *quòd terra sterilis per incendium non corrumpatur, sed corrigatur, hoc in similitudine hac non attenditur. Sufficit, quòd utrobiq; sit incendium, quòdq; in sterilitatis veluti pœnam terræ inferatur: licèt in eo sit diversitas, quòd terræ incendium terram corrigat, hoc verò homines improbos planè perdat, & miserrimos efficiat. Omne enim simile, ut dici solet, etiam est dissimile.*

Ignis supplicii.

Dissimilitudo in hac similitudine.

V. 9. Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora & viciniora saluti. *His verbis tacitæ objectioni occurrere videtur, simulq; redire ac respicere ad id, quod suprà innuerat, non esse illis, si ita fors ferat, omninò de fundamento iterum*

jaciendo

aciendo deſperandum. Poterant enim Hebræi iſti cogitare, Autorem ſuperioribus verbis planè omnem ſalutis ſpem ipſis ademiſſe. Oſtendit ergo ſe eos in hominum reprobatorum devotorumq́, quos nil niſi ignis æterni ſupplicium maneat, numerum non referre; nec in tam miſero ac deplorato ſtatu verſari credere, ſed aliter de iis ſentire; proindeq́ ſuperiora non ideò ſcripſiſſe, quòd putaret, eos eſſe tales; ſed potiùs ut metum iis incuteret, ac diligenter moneret, caverent ſibi ne tales fierent. dilecti. ἀγαπητοὶ. Appoſitè eos ſic vocat, ne putarent eum aliquo ipſorum odio laborare: ſed ut ſcirent, eum amore Chriſtiano erga ipſos flagrare; qui amor facit, ut ſemper meliora ominemur iis quos amamus, & ſi quid ſeveriùs dicimus, animo corrigendi non nocendi cupido dicamus. meliora, nempè quàm ut putem vos à Deo reprobatos & rejectos eſſe, ita ut Deus vobis maledicere jam velit, & igni ac combuſtioni vos deſtinet. & viciniora vel conjuncta ſaluti. ἐχόμενα σωτηρίας. Saluti, non maledictioni vicina. Iſta enim opponit Autor, q. d. puto vos adhuc in eo ſtatu verſari, ut ſalvi eſſe poſſitis, modò velitis. tametſi ita loquimur. q. d. Meus ſuperior ſermo, de iſtorum qui prolapſi ſunt, & qui terræ infrugiferæ & ingratæ reſpondent, miſero & infelici ſtatu, nihil obſtat, quominus ego mihi vos in meliori ſtatu verſari perſuadeam. quod ſanè non ideò fit, quaſi minùs certum verumq́ ſit, quod affirmaverat, adeò ut his verbis tacitè velit ipſe labefactare,

Occupatio.

Amoris ingenium.

factare quod nimia quadam severitate videri poterat aßeruiße: sed quòd vel Hebræi isti nondum planè ex hominum superiùs descriptorum numero eßent, quipe qui adhuc Sanctis ministrarent, & virtute tam eximiâ præditi eßent, quiq; adhuc Christianæ religioni adhærerent, eamq; nondum penitus abjecißent: vel etiam quòd Deus, ut ex sequenti ab ipso Autore allata ratione apparet, magnam in illis causam relaxandæ istius severitatis haberet, proindeq; cùm injustus non sit, sed omnis æquitatis ac benignitatis plenissimus, id ipsum quoque eum facturum, sperandum eßet. Quamvis enim

Hebræorum socordia.

Hebræi isti nondum à Christo planè defecißent: eò tamen socordiæ devenerant, ut opus quodammodo haberent doceri iterùm prima Christianæ religionis principia. Vnde apparet, quàm segnes quamq; frigidi fuerint Christi discipuli; quam sanè ob causam, si cum iis severè agere voluißet Deus, digni erant, ut ab eo reprobarentur, & penitus rejicerentur. Sed

Dei benignitas.

quia Deus benignè cum hominibus agere solet, & leges, quibus pœnas sancit, æquissimâ ac benignissimâ ratione interpretari, idcirco Autor meliora de iis sperat sibiq; pollicetur.

V. 10. Non enim injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri. *His verbis rationem reddit, cur meliora de iis speret quàm ut ipsos à Deo rejectos putet. Ratio autem est, quòd Deus non obliviscatur operum laborumq; suâ causâ susceptorum. Hoc rursum inde probat, quòd injustus non*

sit,

sit. Vnde consequitur, eum injustum fore, si oblivisceretur. Quæret aliquis, quomodo hoc consistere possit cum iis quæ apud Ezechielem Deus ipse de se testata reliquit: Si averterit se justus à justicia sua, nunquid vivet? omnes justitiæ ejus, quas fecerat, non recordabuntur; in peccato suo, quod peccavit, in ipsis morietur: Respondemus, Deum diverso respectu oblivisci præteritorum operum virtutumq; diverso respectu non oblivisci. Obliviscitur, quatenus neminem propter præteritas virtutes, si ab iis recesserit, justificat, vel pœnæ ac damnationi eximit; qua de re Ezechielis verba loquuntur. Non obliviscitur, quatenus homini propter virtutes præteritas diutiùs parcit, nec eum protinus reprobat ac rejicit, sed ejus pœnitentiam expectare & adjuvare solet; præsertim si adhuc quibusdā virtutibus eximiis, qualis est charitas & beneficētia erga pios, iisq; sit ornatus, quod Hebræis istis tribuit Autor. Sed an idcirco Deus injustus esset, si hujus rei nullam rationem haberet? Dicimus injustitiam, quemadmodum & justitiam dupliciter accipi posse. Iustitia enim vel sumitur pro ea æquitate quæ in hoc consistit, ut cuiq; tribuatur id quod illi jure competit: & contrà, opposita illi injustitia eam iniquitatem significat, quæ alienū jus infringit: vel justitia talē denotat æquitatem, quæ magis ad beneficentiam ac benignitatem vergit, quæq; in tribuendis illis rebus cernitur, quarum quispiam nullum jus propriè dictum habeat: sint tamen aliquæ causæ, quæ

Quæstio. Responsio. Alia quæstio. Iustitia & injustitia dupliciter sumi potest.

concedendum alicui quidpiam eſſe ſuadeant, ita ut ſi id non concedas, iniquiùs & duriùs cum illo agere meritò dici poſſis. Hac poſteriori ratione injuſtus videretur dici poſſe Deus, ſi & præteritarum virtutum ac laborum, & præſentium quorundam ita eſſet immemor, ut homines alioquin, ſi jure agendum eſſet, reprobatione dignos, non expectatâ eorum pœnitentiâ penitus rejiceret, & iis omnem aditum ad gratiam clementiamq́ ſuam præcluderet: præſertim ſi non appareat, obſtare Deo aliquas validiores cauſas, quæ hanc ejus benignitatem inhibeant: ut v. c. ſi exemplum pœnæ ſit conſtituendum. Neq́ etiam injuſtus ſtatim dici poſſet, ſi cum uno ac altero ſeveriùs ageret: ſed ſi hoc facere ſoleret, aut etiam cum integris Eccleſiis ſic ageret. Quocirca non affert hic Autor rationem aliquam apodicticam, & talem ut Deo aliter ſine injuſtitiæ & iniquitatis propriè dictæ notâ facere non liceat: ſed tantùm valdè probabilem, & à divina benignitate & clementia, quæ voluntaria eſt, magnâ ex parte ductam. Obliviſcatur. *id eſt, nullam rationem habeat, per metonymiam effecti. Nam propriè loquendo, nulla in Deum cadit oblivio.* Operis veſtri. *Vel intelligendum eſt id, quod ſtatim ſequitur, nempe* labor charitatis, ὁ κόπος τῆς ἀγάπης, *ut eſt in Græco, ita ut una res duplici ratione deſcribatur: vel potiùs id, quòd certamen, ab initio ſuſceptæ in Chriſtum fidei, ſuſtinuerint afflictionum, ut cap. 10. v. 32. Autor de illis loquitur: cui rei deinde*

Opus Hebræorum.

inde subjungit laborem charitatis. *Nam & infra d. l. post illud certamen, quod sustinuerint, commemorat officia charitatis, quæ sanctis præstiterint. Neq; verisimile est hoc loco, ubi vel imprimis eorum egregia opera commemoranda erant, voluisse Autorem prætermittere præclarissimum ipsorum factum, quod in ferendis Christi causa calamitatibus consistit. Paulus etiam* opus fidei *cum* labore charitatis *conjunxit in Epist. ad Theß. priore, cap. 1. v. 3. ubi per* opus fidei *videtur intelligere id, quòd illi veritatis causa multa adversa subierint. Tale enim opus proximè ex fide nascitur; quemadmodum beneficentia & labor, qui suscipitur sanctorum causâ, proximum fontem habet charitatem, ideoq;* charitatis labor *rectè dicitur. Nam* tolerantia spei, *id est, tolerantia quæ ex spe proficiscitur, quam illic adjungit Paulus* operi fidei, *&* labori charitatis, *constantiam in tolerandis afflictionibus denotare potest.* Et laboris dilectionis. *Ita enim est in Græco, ut diximus,* καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης. *Sed nec Latinus Interpres, nec Syrus vocem κόπου seu* laboris *legit. Adjungit aliud non minùs Deo gratum & insigne eorum opus.* Labor charitatis *est labor ex charitate profectus: quem tamen charitas suavem & levem facit. Nihil enim charitate potentius nihil imperiosius. Qui labor in eo quem diligas, omni studio, omni ope & contentione juvando cernitur. Sed quænam est ista Deo tam grata charitas?* quam ostendistis in nomine, Labor charitatis.

mine, *vel potius* in nomen ipsius. *quam exercuistis erga nomen ipsius Dei. Unde meritò hæc charitas vos Deo charos efficit, neq; permittit, ut vos Deus planè rejiciat, & omni ad salutem aditu prohibitos velit. Dicit autem hanc charitatem erga ipsius Dei nomen fuiße ab iis ostensam, ideò quòd non aliter eam exercuerint, quàm divini nominis respectu: quod quo pacto contigerit statim explicat Autor, cùm subjicit;* qui ministrastis sanctis, & ministratis. *Demonstratur charitas, cùm alicui ministratur: demonstratur in nomen Dei, cùm sanctis, propter id ipsum quòd sancti sint Deoq; consecrati, ministratur. Qui enim sanctis ministrat & charitatem erga eos exercet, idq; ideo facit quòd sancti sint & Dei nomen præferant, ille erga ipsum Dei nomen charitatem exercet. quemadmodum qui Christi discipulo, quia Christi discipulus est, ministrat Christo ipsi ministrat.* quicquid enim, *ait Christus,* uni ex istis fratribus meis minimis fecistis, mihi fecistis. *Porrò ministerium istud erat, quòd in afflictionibus sanctorum suo non defuerint officio, eosq;, quantum in se opis eßet, adjuverint: quod cap. 10. v. 33 exprimens ait, eos κοινωνὺς,* participes factos fuisse afflictionum. *quod fit, cùm alter alterius adflictionem suam quodammodo ducit, dum scil. afflicti singularem rationem habet, & id afflicto ipse præstat, quod sibi, si ejus eßet loco, ab alio præstari vellet.* & ministratis. *Nec dum hæc virtus & pietas in vobis ceßavit,*

Charitas erga Dei nomen.

Math. 25. 40.

Ministerium sanctis exhibitum.

Participatio afflictionum.

licèt fortè remiserit.

V. 11. Cupimus autem unumquemq; vestrum eandem ostentare sollicitudinem, ad expletionem spei usq; in finem. *Transit ad alteram Capitis partem, quâ illos ad diligens & constans pietatis studium exhortatur, monetq́; ne in fide ac spe suâ unquam labascant. Primùm autem his verbis videtur tacitis Hebræorum cogitationibus velle occurrere. Poterant enim proximis verbis nimùm in spem erigi, ut crederent secum jam satis benè agi; quandoquidem Deus sine injustitiæ notâ non possit eorum oblivisci, quæ à se, Dei causâ, & facta eßent & adhuc fierent. Hoc ne cogitarent, ostendit Autor quid eos adhuc facere cupiat, quidve in iis desideret, si certam salutis spem animo concipere velint. Prudenter sanè cum iis agit D. iste Vir, paulò ante cùm eos nimiùm terruiße & ab omni spe salutis prohibuiße visus eßet, iterum eos, ne animo planè conciderent, erexit, & ostendit non hoc se sentire, quin imò sibi persuasum eße, meliùs adhuc cum iis agi, aditumq́; ipsis ad salutem patere: rursus, ne nimiâ sui fiduciâ laborarent, & animis insolescerent, sibiq́; jam certissimâ spe salutis blãdirentur, quid eis desit, ostendit; ut sic ad mediocritatem redacti, nec desperarent salutem, nec rursùm nimiùm sperarent.* unumquemque vestrum. *Non tantùm totam Ecclesiam in commune: sed etiam quemvis ex vobis viritim.* eandem ostendere solicitudinem: *nempe quam ab initio suscepti Ev-*

Altera Capitis pars.

Occupatio.

Autoris prudentia.

angelii demonstravit. ad expletionem spei, πρὸς τὴν πληροφορίαν. πληροφορεῖσθαι *cùm passivæ vocis est, significat certò sciri ac compertum esse: cùm verò Mediæ vocis est, & Neutralem, ut vocant, significationem habet, nil est aliud, quàm plenam rei notitiam habere, aliquid penitus compertum habere, certissimè nosse; &* πληροφορηθεὶς *dicitur, qui certissimè aliquid novit. Hinc* πληροφορία *est certissima rei notitia, sive, ut cum vulgo loquamur, certitudo.* Πληροφορία *ergo hoc quoque loco certitudinem significat, sed spei ut statim additur, spei nimirum Christianæ, quæ sempiternæ salutis expectatione continetur. Spes verò ista constantiâ in fide & studio bonorum operum augetur, indiesq; plenior efficitur. Habebant illi spem salutis, tum ex divinis promissionibus, tum ex eo quod ab initio Dei causâ fecerant, & adhuc faciebant manantem: sed plenam non habebant. nec dum enim & ipsi Christiani nominis & officii mensuram impleverant. quantò autem plura desunt, tantò minùs spei relinquitur.* Vsque in finem. *Hæc verba referri possunt ad superiora, q. d. Autor, eandem ostendite sollicitudinem usque ad finem. Referri etiam possunt ad proxima,* ad expletionem spei usque in finem. *id est, quæ spei expletio duret usq; ad finem. Poßet enim aliquis plenam vitæ æternæ spem consequi, & eandem iterum amittere.*

πληροφορεῖσθαι.

πληροφορία.

Spes Christianorum.

Segnities.

V. 12. Vt non segnes efficiamini *vel* sitis. *Segnities est, cùm aliquis in studio pietatis remis-*

sior

ſior fit. Quocirca vult, ut idem pietatis ſtudium, quod ab initio adhibuerunt, uſque ad finem conſtanter adhibeant. Remiſſio autem & langvor in pietatis ſtudio oritur ex remiſſione & langvore fidei. Atque hoc idem eſt cum eo quod ab initio Capitis 4. dixit: Timeamus ne fortè relictâ promiſſione introeundi in requiem ejus, videatur aliquis ex vobis defeciſſe. γένησθε *verti poteſt, vel* ſitis, *vel* fiatis, *ſeu* efficiamini, *ut habet vet⁹ Interpres;* ſitis *magis cõvenit, quia jam ſegnes erant. Vnde & ſuprà ſegnitiẽ illis quandã Autor objecit cap. 5. v. 11.* Verùm imitatores eorũ qui fide & patientia hæreditabunt promiſſiones. *Iſti ſegnitiei & ignaviæ opponit fidem & patientiam, ſeu longanimitatem; & ſegnibus, eos qui fide & longanimitate ſunt præditi. Fides enim iſta & longanimitas ſegnitiem in pietatis ſtudio tollit.* δὲ *poſitum pro* ἀλλά. *Fides eſt credere divinis promiſſionibus. Longanimitas hoc loco ſignificat conſtantiam & perſeverantiam in fide, ſeu conſtantem & diuturnam expectationem divinarum promiſſionum.* Per fidem & longanimitatem. *Poteſt in his verbis eſſe illa loquendi figura, quæ vocatur* ἓν διὰ δύο, *quaſi dicat, per fidem longanimem ſeu conſtantem etiamſi divina differantur promiſſa. Quæ longanimitas non tantùm id requirit, ne temporis mora fidem noſtram labefactet: ſed etiam ne eam labefactent ulla mala & incommoda, quæ in-*

Vnde oriatur.

Fides & longanimitas.

ἓν διὰ δύο.

terea temporis, si divina promissa cõsequi velim⁹, nobis perpetienda veniãt. In qua significatione usus est hac voce Iacobus cap: 5. v. 7, 8, 10. hæreditant promissiones. Noluit simpliciter dicere, Imitatores estote eorum qui in fide ad extremum constantes fuerunt; sed maluit istius constantissimæ fidei fructum simul adjungere, qui est hæreditas promissionum, nempe Dei: ut tanto fructu constantis & inconcussæ ad extremum fidei, ad eam sectandam excitarentur. Qui verò sint isti homines statim versu sequenti indicat, nempe Patriarchæ illi, quorum primum & præcipuum commemorat. Dicit autem, qui hæreditant, κληρονομούντων, in præsenti tempore, quia præsens tempus pro quovis tempore indistinctè poni solet, ut legentium animi veluti in rem præsentem deducantur.

Præsens tempus pro quovis tẽpore.

V. 13. Abrahamo namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem juraret majorem, juravit per semetipsum. His verbis non reddit rationem, cur imitari debeant eos qui per fidem & longanimitatem divinarum promissionum hæredes sunt facti: sed cur mentionem faciat talium. Poterat enim aliquis quærere, an tales aliqui sint, & quinam sint? His ergo verbis in exemplum istius rei adducit Patrem omnium credentium, Abrahamum, qui & in fide fuit constantissimus, & istius fidei fructum tulit maximum. Primùm autem ostendit, eum habuiße divinam promissionem, quâ nixa fuerit ipsius fides: deinde

Abrahami exemplum.

inde

inde v.15. ejꝰ in fide conſtantiã, fideiq́ fructum commemorat. Promiſſionem Dei Abrahamo factam commemorans, meminit etiam divini juramenti, quo Deus promiſſionem ſuam Abrahamo confirmare voluit: quod ideò facit, ut, cùm eadem promiſſio ad nos quoque, potiori ac myſtico ſenſu, ut paulò pòſt dicemus, pertineat, tantò majorem ac firmiorem fidem ei adjungamus, Abrahamumq́ in eo & alios Patriarchas Abrahamo ſimiles imitemur. Notandus *verò eſt loquendi modus quo hîc uſus eſt Autor, cùm ait:* ἐπαγγειλάμενος ὤμοσε; *non quòd priùs promiſiſſet quàm juraverit, ſed quòd promittens ſeu promittendo juraverit: ut appareat verum eſſe, quod & ſuprà de participiis indefinitis verbo præteriti temporis adjunctis monuimus, ea non ſemper per præteritum, ſæpe per præſens efferenda eſſe. Sic infrà cap: 9. 12. dicitur* Chriſtus *ingreſſus fuiſſe per proprium ſangvinem in Sancta,* æterna redemptione *(id eſt, expiatione)* inventâ, αἰωνίαν λύτρωσιν εὑρόμενος *vel* εὑράμενος, *non quaſi priùs* Chriſtus *expiationem peccatorum noſtrorum invenerit ſeu perfecerit quàm in Sancta ingreſſus eſſet: ſed quòd ipſo illo ingreſſu eam invenerit ac perfecerit. qua de re ſuo etiam loco. Obiter autem indicat Autor cauſam, cur Deus per ſeipſum juraverit, cùm ait:* quoniam neminem habuit per quem juraret majorem, juravit per ſemetipſum. *Ideò non juravit per alium, quia is, per quem illi jurandum eſſet, major eſſe de-*

Iuramentum Dei.

Participia indefinita præteritis juncta.

Sup. cap. 1. in ℣ 3.

beret, utpote qui vindex advocaretur temeratæ fidei, & cui veneratio quædam hac ratione à jurante tribueretur. At Deus neminem se majorem habuit, habétve. quare cùm nihilominus jurare vellet, propter causam infrà versu 16.17. expreßam, jurandum illi per seipsum fuit. Cùm autem Deum juráße dicit Autor, respicit ad ipsa Dei verba, qui Abrahamo promittens dicit: Per meipsum juravi. *Gen: 22. v. 16. Solennis autem formula quam Deus jurans adhibet, est* Vivo ego, *quasi dicat, ne habear pro vivente Deo, ad quam formulam aliæ omnes referuntur; ut, cùm dicitur jurare per animam, per vitam, per sanctitatem, per brachium, id est robur & potestatem, per dexteram, id est fidem vel etiam potentiam suam.*

Formula quâ Deus in juramentis utitur.

V.14. Dicens. *Refert promissionis divinæ Abrahamo factæ summam.* Nisi, *vel,* certè. *Græcè* ἦ μὴν. *Alia exemplaria habent* εἰ μὴ. ἦ μὴν, *particulæ sunt expletivæ, & nihil aliud significant quàm* certè, sanè, utiq;. εἰ μὴ *autem est* nisi, *ut habet versio vulgata, quæ particula post verba jurandi solet apponi, quemadmodum & particula* si. *Et* nisi *quidem sumitur pro* quòd; si *autem pro* non, *id est, negatio pro affirmatione, affirmatio pro negatione. Vide Ezech. 5. v. 11.* benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. *Aliis quidem verbis promissionem hanc Deus apud Mosen extulit: sed hæc est illius summa:* valdè tibi benedicā, valdè te multiplicabo. *Id n. gemi-*

ἦ μὴν. particulæ.

nata

nata verba ex Hebræorum usu significare solent. Describitur hæc promissio Gen. 22. Notandum autem est, promissionem istam non tantùm ad ipsum Abrahamum pertinere, sed etiam ad semen ejus: imò si carnalem sensum hujus promissionis spectes, Abrahamus in semine demum suo benedici debuit. Benedictio enim ista in eo sita erat, quemadmodum Deus ipse declarat, quòd multiplicaturus esset semen ejus sicuti stellas cœli, & veluti arenam quæ est in littore maris, quodq; semen ejus possessurum esset portas inimicorum suorum, & omnes gentes in eo sese benedicere deberent, id est, quòd habiturus esset posteritatem & numerosissimam & felicissimam: quæ omnia ad Abrahamum non nisi per semen pertinent & referuntur. Quod si spiritualem istius promissionis sensum spectemus, benedictio Abrahami distincta erit ab ejus multiplicatione: & benedictio quidem consistet in justificatione, quemadmodum nos docuit Paulus Gal. 3. v. 8. 9. in qua includitur & sempiterna felicitas; quæ benedictio non tantùm ad Abrahamum pertinet, sed etiam ad ejus spirituale semen, quod est Christus, id est Christianus populus, qua de re vide Gal. 3. v. 16. Multiplicatio autem ad innumeram credentium multitudinẽ referetur. Omnes n. in Christũ credentes sunt filij posteriq; Abrahami. Rom. 4. 16, 17. & Gal. 3. v. 9.

Geminatio verborum apud Hebræos.

Benedictio Abrahami.

Promissionis Abrahamo datæ spiritualis sensus.

Versus 15. Et sic longanimiter ferens adeptus est repromissionem. *Nunc fidem Abrahami constantem, fideiq; fructum commemorat.*

Nam quòd Abrahamus diu expectaverit divinas promissiones, & expectaverit usq; ad mortem, in fideq; mortuus fuerit, ex historia notum est, & hic ipse Autor infrà docet Cap. 11. v. 13. Adeptum autem eum eße promissionem, literali sensu acceptam, posteritas ejus ignorare non potuit. Spiritualia verò bona, quæ tum in perfecta justificatione & vita æterna; tum in multitudine credentium consistunt, quo pacto ei contigerint, nos videmus. Nam & tot gentium Patrem illum eße cernimus; & quòd Deum non pudeat se illius, quamvis defuncti, Deum vocare, novimus. qua de re infra. cap. 11. 16.

Abrahamus promissionem literali sensu est adeptus.

V.16. Homines enim per majorem jurant. *His verbis rationem reddit, cur dixerit Deum juraße, licèt non juraverit per alium se majorem, sed per seipsum: quia homines quidem cùm jurant, per alium majorem jurant, subaudi, sed Deus, cùm se majorem neminem habeat, jurat per seipsum. Ostendit ergo Autor diversitatem inter humana & divina juramenta. q.d. aliter se res habet cùm Deus jurat, aliter cùm homines. Isti quoties jurãt, per majorem jurant, quia majorem se habent, Deum nempe: Deus autem, quo nullus est major, cùm jurat, per seipsum ut juret neceße est. Particula* enim, *non refertur hoc loco ad id quod proximè dictum fuerat, sed ad remotius v. 13. expreßum.* Et omnis controversiæ corũ finis, ad confirmationem, *(est)* juramentum. *His verbis ostendit certum quendã juramentorum usum & vim, quòd juramen-*

Diversitas inter humana & divina juramẽta.

Iuramentorum usus.

tum

tum omnem controversiam quæ inter homines exoritur, cùm alter aliquid affirmat, alter negat, nec res aliunde certò deprehendi potest, (tum enim demum juramentum rectè exigitur,) finiat & terminet. ad confirmationem. *id est, ita finit & terminat controversiam, quatenus nimirum alterius partis dicta confirmat. Id enim certum existimatur, quod juramento comprobatum fuerit.*

V. 17. In quo abundantiùs volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum. In quo, *id est, propter quod.* in *sumitur pro* per. Per *autem omnem causam significare potest. q. d. quia juramentum rem dubiam & incertam confirmat, & illo interposito finitur controversia: propterea etiam Deus volens abundantiùs ostendere immutabilitatem consilij sui, interposuit juramentum. Finis juramenti istius divini exprimitur, qui est,* abundantiùs demonstrare immutabile consilii sui, *id est, immutabilitatem consilij & propositi sui, quod est, Abrahamo & semini ejus benedicere. Non dicit autem simpliciter, volens demonstrare; sed* abundantiùs demonstrare, *quia etiam sine juramento simplici asseveratione Deus abundè ostendere potuit, quàm immutabili consilio decreverit Abrahamo & semini ejus benedicere; sed ut abundantiùs adhuc id demonstraret, atq; ita, ne quidquam ad ejus rei confirmationem deesset, juramentum insuper adhibuit. Quibus verò hominibus*

Per omnem causam significare potest.

Finis juramenti divini.

nibus hoc tam abundè demonstratum voluit? hæredibus promiſſionis. *id eſt iis ad quos hæc promiſſio ſpectat. Ad quos verò ſpectat alios, quàm ad Abrahamum, Iſaacum, Iacobum, & eorum ſemen? quod cum duplex ſit, Spirituale & carnale; ad carnale quidem pertinent promiſſiones carnali ſenſu acceptæ; ad ſpirituale autem acceptæ ſpirituali. Promiſſa eſt Abrahamo & ſemini ejus hæreditas & benedictio, quò etiam refertur promiſſio ingrediendi in requietem Dei, de qua Cap. 4. egit Autor. Carnali ſēſu intelligitur hæreditas terræ Cananææ, terrenaq́; felicitas, quæ olim contigit ſemini Abrahami carnali: ſpirituali verò ſenſu, eſt hæreditas perfectæ juſtificationis & immortalis vitæ, quæ contingit ſemini ejus ſpirituali.* Interpoſuit juramētum. ἐμεσίτευσεν ὅρκῳ. *Iuramentum veluti vadem ac fidejuſſorem adhibuit, ut hæredibus promiſſionis, qui ſunt ſemen Abrahæ, indubitata fieret promiſſionis divinæ fides, quemadmodum Autor ipſe ſubjicit.*

Abrahami ſemen duplex, ſpirituale & carnale.

V. 18. Vt per duas res immutabiles, *id eſt promiſſionem & juramentum divinum, quorum neutrum fallere poteſt, ſeu ut ipſe Autor addit:* in quibus impoſſibile eſt mentiri Deum. *non quòd poſſibile ſit unquam Deum mentiri, ſed quòd, ut ut poſſibile id alias videri cuiquam poſſit, in promiſſione tamen, idq́; juramento ſancita, Deum ipſū nō hominem aliquem mentiri, ſit impoſſibile, & ab omni vel ſpecie poſſibilitatis, ut ſic dicam, alieniſſimum.*

mum.

mum. Infirmitati id nostræ dat Deus, quoties hominum more credi sibi volentium, non nudis tantùm verbis, sed etiam juramento adhibito fidem suam nobis obstringit, ut si hominibus juramenti religione constrictis credimus, multò magis Deo sanctissimo juranti non credere nefas ducamus. Non desunt Viri docti, qui mentiendi vocem hoc loco aliquanto latiùs extendi putant, ita ut id quoq;, quod speciem quandam mendacij & deceptionis habere videatur, includat, quale foret si jurans conditionem aliquam subiiceret, quâ deinde non præstitâ, is cui juratum fuerat juramenti eventu frustraretur. fortissimum solatium habeamus. Solatium inde oritur, cùm quispiam spem habet alicujus felicitatis: sed magnum validumq; solatium ex spe maximi boni, quam certissimam & prorsus infallibilem esse cernas, proficiscitur; qualis sempiternæ salutis spes est, & promissione, & juramento divino subnixa. qui confugimus ad tenendam propositam spem. id est, Nos, qui speramus. At non de quavis spe loquitur: sed de spe hominum Christianorum, de ea spe quæ nobis proposita est, nimirum de spe immortalis vitæ, quam spem Deus ipse nobis proposuit, dum nos ad eam vocavit, dum ejus causas nobis dedit; promissionem nimirum immortalitatis, ejusq; ingentia pignora ac documenta. Dicit autem, nos confugisse ad eam tenendam, καταφυγόντες κρατῆσαι, ut indicet nos veluti gravi tempestate adactos & alioqui perituros ad hanc spem

Deus jurans nostræ consulit infirmitati.

Solatii nostri origo.

Spes nobis proposita.

ſpem, tanquam ad ſacram,ut dici ſolet, anchoram cõfugiße. κρατεῖν *eſt manu injecta,rem aliquã firmiter comprehẽſa tenere: quo indicatur,quàm arctè quamq́; firmiter animo ſpem hanc complecti debeamus. Porrò his verbis deſcribuntur* promiſſionis hæredes.

Comparatio ſpei noſtræ cum anchora.

V.19. Quam ſicut anchoram habemus animæ. *Similitudinem, quam innuerat, explicat, ſpem æternæ ſalutis, anchoræ firmæ ac ſtabili; animam verò noſtram ſpe hac ſuffultam naviculæ anchorâ nitenti æquiparans. Spes æternæ ſalutis eſt animæ noſtræ anchora: quia quamdiu anima noſtra hac ſpe tenetur,nullis malorũ tempeſtatibꝰ vincitur, nullis ſcopulis aut vadis illiſa, mergitur.* tutam ac firmam. *quia hoc in anchora maximè requiritur. Si anchora ſallit,actum eſt;& anchora quidem ſæpè fallit: at ſpei noſtræ anchora fallere non poteſt, ſecurè ei inniti poßumus.* & ingredientem usq; ad interiora velaminis. *Etiam hoc in anchora requiritur, ſi tuta ac firma eße debet,ut ad navim religata fundum ipſum contingat,nec in ſummo fundi hæreat,ſed altiùs terram rimetur. Idẽ & anchora ſpei noſtræ habet,niſi quòd illa ima petat,hæc verò in ſublime erigatur, & ad cœlum uſq; pertingat, inq́; ejus adyta ac penetralia ſeſe inſinuet. Maluit autem* velaminis *ſeu* veli *voce cœlum deſcribere, quàm proprio vocare nomine, quia aditum vel potius reditum parabat ad inſtitutam de Chriſti Sacerdotio tractationem, à qua adhuc digreßus fuerat.*

Reditus Autoris ad tractationem de Chriſti Sacerdotio.

erat. Veli enim, quod tabernaculo & Sanctis obtensum erat, mentione facta, statim datur occasio cōmemorandi Summi Pontificis, cujus proprium fuit in ea quæ intra velum erant ingredi. Ideò addit:

V. 20. Quò præcursor pro nobis introiit Iesus. *Ita de Christo loquitur, ut causam tacitè indicet, cur spes nostra tam altè in ipso cœlo defigatur: nempe quia & præcursor noster Iesus in illud ingressus est, & pro nobis ingressus est. Præcursorem eum vocat, quòd sit itineris nostri in cœlum dux & veluti antesignanus, qui totum agmen præcesserit. Is simul cœlum est ingressus, spem nostram eò secum traxit. Neq; verò tanquam simplex quidam itineris dux in cœlum est ingressus, qui nobis exemplo tantùm suo iter eò ducens ostenderet, & rectum atq; erroris expers esse demonstraret: sed qui simul etiam locum, nobis sequentibus, in cœlo præpararet. Ita enim ipse de se apud Iohannem;* ibo præparare vobis, *inquit,* locum, & postquam locum vobis præparavero, iterum veniam, & accipiam vos ad me, ut ubi sum ego, ibi & vos sitis. *Cap. 14. v. 23. quod significare volens Autor, addidit,* pro nobis, *h.e. nostræ sempiternæ salutis ac felicitatis causa. quod ampliùs declarat cōfirmatq;, cùm addit:* secundum ordinem Melchisedec Pontifex factus in æternum. *Eo ipso quòd Christus Pontifex noster cœlestis & æternus est factus, sempiterna salus nobis parta est. Fieri enim nequit, quin tantus Pontifex peccata suorum plenissimè expiet,*

Christus cur noster præcursor.

Pontificatu Christi salus nobis ejusq; spes certissima parta est.

expiet, omnem Dei iram, & quæ commeriti sunt supplicia ab illis avertat, diviniq; favoris præcipuum ac promißum effectum, vitam nimirum sempiternam, tandem ipsis conciliet; præsertim cùm ipsemet salutem eorũ in sua manu positam habeat. Hinc ergo fit, ut nostra spes sese in cœlum usq; attollat, & in ipsa ejus penetralia cum Christo sese recondat, ac proinde animas nostras firmissimè sustentet, ita ut nullis malorum fluctibus vinci obruiq; possint. His verò aditum sibi jam fecit ad institutum de Christi sacerdotio sermonem, quem deinceps persequitur.

Aditus ad sequentia.

CAPUT VII.

Argumentũ Capitis.

IN *hoc Capite redit Autor ad tractationem de Sacerdotio Christi, & quemadmodum supra, ac inprimis cap. 5. Christi Pontificis cum Leviticis seu Aaronicis pontificibus similitudinem; sic hoc & sequentibus duobus, decimiq; dimidia parte, inter Christum & Pontifices illos dissimilitudinem exponit. Docet enim quantum Christus Sacerdotes Leviticos dignitate superet, quantóq; major ex illius, quam ex horum Pontificatu fructus proveniat. Vnde cõsequitur, his relictis, illius sacris utendum esse. Incipit autem à Christi cum Melchisedeco Sacerdote comparatione, ad quam sibi in fine superioris capitis aditum aperuit. Melchisedecum enim, Christi typum, Leviticis Pontificibus haud paulò excellentiorem fuiße ostendit, ut inde quantum Christus*

stus iis præstet, appareat. In hoc igitur capite, primùm ea summatim ex S. literis repetit, quæ in Melchisedeco Sacerdote consideranda veniunt, quæq; instar fundamenti cujusdam sunt tractationis sequentis. Ex his deinde ostendit, quantum Melchisedecus Sacerdotes Leviticos dignitate superaverit. Hinc tertiò, cùm post Leviticos Sacerdotes debuerit constitui Sacerdos Melchisedeco similis, colligit Leviticum Sacerdotium, (ac proinde etiam ipsam Legem, quæ illud constituit,) Christi Sacerdotio, Levitico multum dissimili, inducto, sublatum esse; idq; meritò accidisse. Capitis membra 1. ad ℣ 4. 2 à ℣ 4. ad 11. 3 à ℣ 11. ad finem cap.

V. 1. Hic enim Melchisedec. *Particula causalis* enim, *ostendit Autorem hic velle rationem afferre, cur Christus dicatur factus esse Sacerdos secundùm ordinem Melchisedec: nempe quòd inter Melchisedecum & inter Christum magna convenientia ac similitudo intercedat. Nam & nomen habuit, & regnum Christo convenientissimum, & maximâ fuit dignitate præditus, quâ ipsum quoq; Abrahamum Patriarcham superavit; & deniq; in ipsa Sacerdotij ratione Christo similis fuit.* Rex Salem. *Apparet fuisse urbem quandam hoc nomine vocatam, in qua Melchisedec regnaverit. Nec enim assentimur iis qui dicunt eum non fuisse verè regem Salem, sed tantùm nomine id significante, ut &* regem justitiæ, *appellatum. Verùm si hæc fuisset ejus tantùm appellatio, non dixisset Autor* Rex Salem, *sed Melechsalem: quem-* Nexus. Vrbs Salem

admodum non dixit Rex Sedek, sed Melchisedek. Quis enim alicujus nomen referre volens, partem ejus lingvâ alienâ effert, partem propriâ? Quocirca cùm Melchisedec dicitur in Scripturis rex Salem, apparet nomē Regis denotare regium munus ac dignitatem: Salem verò denotare locum in quo regnaverit. Multi credunt, urbem hanc Salem, fuisse eandem cum Ierusalem, quæ ab initio simplici nomine Salem, postea verò cum adjectione vocis Ieru, Ierusalem, quasi pacis visionem dicas, fuerit appellata. Sacerdos Dei summi, seu, altissimi. Sic enim eum vocat Scriptura Gen. 14. v. 18. Nam quòd vox Cohen, quæ etiam Principem significat, (ut cùm filij David dicuntur fuiße Cohenim. 2. Sam. 8. v. ult. quam vocem istic Græci Interpp. verterunt ἀυλάρχαι,) Melchisedeco tributa, Sacerdotem denotet, tum id indicat quòd ei additum fuerit, Deo altissimo, vel Dei altissimi: hoc enim addito tollitur ambiguitas, si qua in voce Hebraica erat, Sacerdosq; Deo dicatus intelligitur: tum quòd hoc pro causâ afferatur, cur Abrahamo, peculiari nimirum ut paulo post dicemus, ratione, benedixerit: tum deniq; quòd Abrahamus ei decimas dederit, quas Sacerdotibus dari mos erat. Vnde apparet eandem vocem Cohen Christo cum Melchisedeco comparato Psal. 110. tributam, non simpliciter tantùm principem, ut Iudæi contendunt, sed propriè Sacerdotem significare. Manifestè n. Psalmi verba v. 4. ad hunc Genes. locum, in quo Melchisedec appellatus

Ierusalem.

Hebraica vox Cohen.

appellatur Cohen *respiciunt. Non mirum autem est Melchisedecum, cùm Rex fuerit, & Sacerdotem fuiße. Olim enim Reges sacra simul facere solebant. qui mos ex eo manâsse videtur, quòd principes in unaquaq; familia soliti fuerint sacra facere. Unde evenit, ut illi qui postea totius civitatis principes evaserunt, totius quoq; civitatis publici quidam sacerdotes fuerint, qui sacra quædam pro populi salute peragerent. Ad honorem etiam Dei id maximè pertinuit, ut dignissimus quisq; Deo ministraret.* qui obviavit, *vel* obviam venit Abrahamo regresso, *vel* revertenti à cæde Regum. *Hoc non ideo refert Autor, quasi in isto quoq; occursu contineatur aliquod mysterium: sed quia dicturus erat Melchisedecum Abrahamo benedixiße, & vicissim Abrahamum Melchisedeco decimas dediße: quibus in rebus, ut inferiùs explicat, summa Melchisedeci dignitas cernitur. Propterea ergo hujus occursûs meminit, ut tempus occasionem & circumstantias facti designet. Nota autem est historia ex cap. 14. Genes.* & benedixit ei, *id est, Abrahamo. Ita enim loquitur Scriptura:* & benedixit ei, & dixit: Benedictus Abram Deo altissimo possessori cœli & terræ. *id est, benedicat Abrahamo Deus altissimus; magnam in eum donorum suorum copiam congerat. Ne verò quis putaret, hanc benedictionem fuiße vulgarem, quales amicorum eße solent sibi invicem fausta precantium gratulantiumq;: propterea dictum fuit*

Reges sacra facere soliti

Melchisedecus benedicit Abrahamo.

priùs, Melchiſedecum fuiſſe Sacerdotem Dei altiſſimi; ut intelligeremus hanc benedictionem ſingularem fuiſſe, ab eoq́ tanquam peculiari Dei miniſtro profectam. Unde etiam apparet, his verbis quibus Melchiſedecus dicitur fuiſſe Sacerdos Dei altiſſimi, non reddi cauſam, cur panem & vinum protulerit, ſeu eduxerit, ut ij volunt qui dicunt Melchiſedecum panem & vinum Deo obtuliſſe, ideoq́ ſacerdotem vocari; ſed cur Abrahamo benedixerit, curq́ ei, ut ſtatim adjungitur, Abrahamus decimas dederit. Iſtorum autem errorem, ſua ſtabilire volentium, vel id manifeſtè coarguit, quòd D. Autor, qui diligentiſſimè ſimilitudinem inter Melchiſedecum & inter Chriſtum Sacerdotem perſequitur, ne minimam quidem mentionem oblationis panis & vini faciat, in qua tamen re iſti præcipuam inter Chriſtum & Melchiſedecum ſimilitudinem conſtitutam putant. Et certè ſi uterq́ panem & vinum obtuliſſet, conſtituenda foret. Aut ergo D. Autor id, quod præcipuum erat, in tam accurata Chriſti cum Melchiſedeco comparatione omiſit: aut Melchiſedecum, vel Chriſtum, vel utrumq́, panem & vinum Deo obtuliſſe, iſtorum ſomnium eſt. Melchiſedecus panem & vinum protulit, id eſt promſit, ut Abrahamum & comites ejus, ex pugna & itinere feſſos, reficeret; non verò Deo obtulit, quod etiam ipſum proferendi ſeu educendi verbum, quo hic Scriptura utitur, nunquam de oblationibus uſurpatum, & præterea locus ac tempus, quo id factum fuiſſe

An Melchiſedecus panem & vinũ Deo obtulerit?

ſuiße narratur, refutat. Neq; enim ut ſacra in via peragamus, aliis occurrere ſolemus. Chriſtus etiam nunquam legitur panem & vinum Deo obtuliße: ſed tantùm ritum ſacrum inſtituiße, in quo panis frangatur fractusq́; comedatur, & vinum ex poculo bibatur; non ad oblationem aliquam peragendam, ſed ad memoriam Chriſti corporis pro nobis fracti, & ſangvinis effuſi celebrandam. Nam quod ad Chriſti oblationem expiatoriam pro peccatis noſtris attinet, ea non in terris peragitur, ſed in cœlis, Heb. 8.4. nec in oblatione panis & vini, ſed in oblatione ipſius Chriſti conſiſtit, quemadmodum non ſemel teſtatur hic Autor; nec ſæpè repetenda, ſed ſemel tantùm peragenda fuit, ut hoc ipſo capite v. 27. dicitur. Vnica enim oblatione conſummavit in ſempiternum ſanctificatos. *Cap. 10. 14.*

Chriſtus panem & vinũ non obtulit.

Chriſti oblatio expiatoria.

V. 2. Cui & decimas omnium diviſit Abraham. *Quintum eſt quod in Melchiſedeco obſervat Autor, quòd illi Abrahamus decimas dederit, quẽadmodũ in eadẽ hiſtoria narratur: unde paulò poſt, quantũ Melchiſedecus Sacerdotibus Leviticis præſtiterit, colligit.* omniũ, *vel* ex omnibus, *nempe ſpoliis, ut v.4. additur. His dictis, partim nonnulla eorũ quæ de Melchiſedeco ex ſcriptura retulit, explicat; partim alia quædam obſervat, ex quibus appareat quantus Melchiſedecus fuerit, quamq́; meritò Chriſti typum geßerit.* Primùm quidem interpretatus Rex juſtitiæ. *Primò nomen Melchiſedeci expendit, & docet in nomine fuiße omen.* interpretatus,

Abrahamus Melchiſedeco decimas dat.

Nominis *Melchiſedec* interpretatio.

tatus, ἑρμηνευόμενος, *scilicet* ὁ μελχισεδὲκ *ab ipso Capitis initio nominatus*, Rex justitiæ. *id est, nomẽ Hebraicum* Melchisedek *in aliam lingvam translatum significat*, Regem justitiæ. *Sunt qui dicant, hoc nomen significare* Rex meus justus, *sed usitatissimum est apud Hebræos primo nomini in compositis addere* i, *euphoniæ & ornatus causâ, ut Adonisedec, Adonibesec, Abimelech, Achitob, Achimelech, Haminadab, Abisag, &c. atque idem factum est in Melchisedec. Ex his verò verbis, quemadmodum in Prolegomenis diximus, manifestè constat, Epistolam hanc Græcè, non Hebraicè fuisse scriptam. Aut enim hæc verba Græci Interpretis esse volumus, aut Hebræi Autoris. Græci Interpretis esse non possunt, cùm pars sint contextus ipsius & argumentationis. Hebræi verò Autoris quo pacto esse possunt? quid ineptius esset, quàm Hebræis primùm interpretari nomen* Melchisedek & Salem, *cùm Hebræorum nullus nominum istorum significationem ignorare possit. Deinde Melchisedec interpretari Melech sedec, & Melechsalem Melech Salem. Ita enim interpretari necesse fuit hæc nomina, si Hebraicè scripta fuit Epistola; nisi fortè Hebræa nomina, Hebræus Autor, Hebræis scribens aliâ quàm Hebraicâ lingvâ est interpretatus? Apparet ergò Græcum fuisse hujus Epistolæ scriptorem, qui Hebraicum nomen* Melchisedec & Salem *interpretatur, & ex his ipsis appellationibus tacitè argumentum ducit, indicans Melchisedecum ele-*

Hebræorum usus in formandis nominib⁹ compositis.

Epistola hæc Græcè scripta.

gantis

ganti typo respondere Christo, qui Rex est omnium justissimus, & maximè pacificus. Vnde & Esa: 9. v. 6. Princeps pacis appellatur, nēpe quia bella perosꝰ, & ab iis maximè abhorret, nec bellis ut hujus mundi Reges, sed pace vult esse clarissimus, simul & felicissimus est, veræq; felicitatis populo suo Autor. Nam & hanc vox pacis apud Hebræos, ut notum est, significat.

Christus verè Rex justitiæ, & Rex pacis.

V. 3. Sine Patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum neque finem vitæ habens, assimilatus autem filio Dei manet Sacerdos in perpetuum. *Dixerat illum fuisse Sacerdotem Dei altissimi: nunc porrò ostendit, qualis fuerit Sacerdos, & quàm hac in parte dissimilis Leviticis Sacerdotibus: contrà autem quàm similis Christo. In Sacerdote Levitico, præsertim summo, spectandum ante omnia erat, quo patre, qua matre, quo genere satus esset: in Melchisedeco autem Sacerdote, apparet nullam istius rei habitam fuisse rationem, cùm Scriptura, quæ eum Sacerdotem fuisse testatur, nec patrem ejus, nec matrem, nec genus prodiderit. Vocatur ergò Melchisedec ἀπάτωρ ἀμήτωρ, non quòd Patre aut matre caruerit, sed quòd nec pater nec mater ejus scripturæ annalibus, memoriæ sint proditi. Vnde etiam statim ἀγενεαλόγητος vocatur, id est, ut paulò pòst dicemus, non is qui genere careat, sed cujus genus seu majores nulli recenseantur. Porrò etiam profani Scriptores, eos quorum genus seu parentes ignoti sunt, homines*

Melchisedec quo sensu ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, vocetur?

mines sine gente appellant, itemq́, patrem vel matrem non habere, dicunt: qui quamvis perjurus erit, sine gente cruentus sangvine fraterno. *Sine gente dixit, cujus genus ignoratur. Et alter duorum Romanorum Regum scribit,* unum nō habere patrem, alterum matrem. Nam de Servii, *inquit*, matre dubitatur: Anci pater nullꝰ, Numæ nepos dicitur. *Non male in hæc D. Autoris Theodoretus:* Abrahæ, *inquit*, & aliorum multorū genealogiam divina recensuit Scriptura, tam eorum qui illum præcesserunt, quàm eorum qui secuti sunt, & illius patrem, & avum, & abavum, & majores illius. Porrò adjecit etiam, quòd tot annos natus genuit etiam, & rursus, cùm tot annos natus esset, mortuus est. Melchisedeci autem nec patrem nec genus docuit divina scriptura, & neque quanto tempore vixerit, neque quando vitæ finem ceperit. *Porrò in Sacerdote Levitico constituendo spectatum fuisse quo pacto natus esset, nemo est qui ignoret. Necesse enim erat, Sacerdotem Leviticum ex Aarone prognatum esse, quemadmodum & ipse Aaron ex tribu Levi oriundus fuit, cui tribui Iacobus Patriarcha sacerdotium addixerat, quemadmodum tribui Iudæ Regiam dignitatem. Matris etiam rationem fuisse habitam, tum ex eo apparet, quòd ea ex genere Israëlitico esse debuerit, aliàs sacerdos ex illa natus filius fuisset illegitimus, ut inter alia ex Cap. 9. v. 10. Esdræ manifestum est:*

Horatius lib. 2 Satyras.

Seneca Epist. 108.

Theodoreti testimoniū.

Sacerdotis Levitici pater.

Mater.

stum est; tum, quod summus Pontifex, nonnisi ex ea quæ virgo illius patri nupsisset, vel saltem ab alio Pontifice vidua relicta fuisset, quæq; non ex plebeja ac vili aliqua familia orta esset, legitimè nasci potuerit. qua de re vide Levit. 21. v. 13. & seq. sine genealogia. *ἀγενεαλόγητος, id est, is cujus genus recensitum non est. Genealogia enim est recensio aut memoratio generis. Quare ἀγενεαλόγητος, non ille est qui genere caret, sed cujus genus memoratum ac descriptum non extat, propterea'q; ignotum est.* Ex *hac voce constare potest, quo pacto intelligendum sit id quod dixerat Autor, Melchisedecum sine patre, sine matre esse, nempe quatenus, ut generis majorúmve ejus, sic neque parentum ulla extet mentio; quorum illud sanè istius est consequens. Cujus enim nulli memorantur parentes, ideoq; & ignorantur, quo pacto genus ejus majorumq; series recenseri potest?* neque initium dierum, neque finem vitæ habens. *Dies possunt hoc loco non pro tempore vitæ, sed pro tempore, quo munere Sacerdotali functus est, sumi: quo pacto scriptura,* dierum Herodis, *aut* Ioannis Baptistæ *&c. meminit. Hoc sensu, dierum principio & vitæ fine carere dicitur Melchisedec, quia scriptura non prodidit, quo tempore Pontificatus ejus cœpit, quóve finitus fuit; nempe ut appareat, nullam in ejus Pontificatu, nec antecessoris, nec successoris habitam fuisse rationem. Ideò enim vel imprimis tempora & initi & finiti ab unoquoq; Sacerdotii notabantur,*

Genealogia.

ἀγενεαλόγητος.

Math. 11. 12.

S 5 *ut quem*

ut quem quisque anteceßorem quémve succeßorem habuerit, constare poßet. Porrò muneris Sacerdotalis principio, potuit rectè vitæ finis *opponi, quia nimirum unà cum vita Pontificatus expirabat. Quodsi per* dies *intelligamus vitæ tempus, dicendum erit oppositionis & amplificationis causâ, quemadmodum sæpè fit, principium vitæ Melchisedeci commemorari. quod etiam accidere potuit in superioribus verbis, cùm eum non tantùm* ἀπάτορα, *sed etiam* ἀμήτορα *vocavit. Satis enim erat Autori, ostendere quòd Melchisedeco nullus inveniatur in Pontificatu succeßiße, ut hac quoque in parte Christi typum gereret: quod ut exprimeret, dixit, eum vitæ finem non habere. Verùm plus adhuc illustrationis causâ dicere volens, quemadmodum fine vitæ, sic principio quoque vitæ eum carere aßerit, ut adeò mirum non sit, ejus vitæ finem non fuiße notatum, cujus vitæ notatum non fuerit principium* Assimilatus autem filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. *Adhuc ex contrario id quod dixerat, illustrat: q. d. non habet vitæ finem: sed manet in perpetuum Sacerdos. Vbi verò id aßerat Scriptura, exprimere volens, ait:* assimilatus filio Dei, *id est, illic ubi comparatus est cum Christo. Non enim usquam Scriptura de Melchisedeco seorsim & expreßè dixit, eum manere Sacerdotem in perpetuum: sed tantùm in comparatione cum Christo, in illis nempe verbis de Christo prolatis:* Tu es Sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchi-

Melchiſedec. *In quibus ſimul, tacitè & vi ſimilitudinis, Melchiſedecum Sacerdotem in perpetuum manere innuit, & veluti pro conceſſo ſumit. Niſi enim id poneret, quomodo Chriſtum hac in parte Melchiſedeco ſimilem eſſe dicere poſſet? Dicit Autor, Melchiſedecum aſſimilatum fuiſſe Chriſto, cùm potiùs dicendum videretur, Chriſtum aſſimilatum fuiſſe Melchiſedeco: verùm ita loqui non ſolùm potuit, ſed etiam aliqua ex parte debuit Autor. Potuit, nam ſimilia ſibi invicem aſſimilari meritò dici poſſunt. Debuit, quia cùm rotundè loqui vellet, & illa Pſalmi verba,* Tu es Sacerdos in æternum, *directè ad ipſum etiam Melchiſedecum referre; Melchiſedecus ei in recto caſu, non filius Dei nominandus, ac proinde ũ filio Dei, non filius Dei ipſi aſſimilatus eſſe dicendus fuit; alioquin enim aut Pſalmi verba, ad filium Dei, ut fit in Pſalmo, referenda viderentur, non verò de Melchiſedeco ab Autore directè prolata: aut certè alia ratione, non tam rotunda & brevi, æternitas Melchiſedeci hoc ſcripturæ teſtimonio aſſerenda fuiſſet. Addi & hoc poteſt, Autorem hac ipſa loquendi ratione oſtendere voluiſſe, æternitatem Melchiſedeci, cum Chriſti æternitate collatam, umbratilem tantùm & typicam fuiſſe, hujuſq; rei reſpectu Melchiſedecum potiùs Chriſto, quàm Chriſtum Melchiſedeco aſſimilandum eſſe.* In perpetuum. εἰς τὸ διηνεκές. διηνεκὲς *eſt id quod continuata veluti ſerie excurrit, nec ab ulla re interrumpitur; quod de tempore*

Cur Autor Melchiſedecum Chriſto, non Chriſtum Melchiſedeco aſſimilatum dicat?

διηνεκές

tempore usurpatum significat perpetuum. *Quomodo autem in perpetuum Sacerdos fuerit Melchisedecus, antitypus ejus qui est Christus Pontifex, docere nos potest. Christus enim ideò dicitur Sacerdos in æternum durans, quia & longissimo tempore durat sacerdotium ejus, & tam diu durat, quamdiu aliquis sacerdotio erit locus, seu quamdiu rerum status ita non mutabitur, ut sacerdotii nullus planè sit usus; quod fiet cùm Christi populus in cœlum translatus, nullis amplius peccatorum expiationibus indigebit. Sic ergo & Melchisedec Sacerdos æternus dicitur, quòd & sacerdotem per longum aliquod temporis spatium egerit, & unà cum ipso veri Dei cultus ac notitia inter homines illos extincta fuerit, ita ut Sacerdotio, quod quidem vero Deo dicatum foret, nullus inter eos relictus esset locus. In æternum enim aliquid durare dicitur, quod & per longum tempus durat, & tam diu durat, quàmdiu natura rei ipsius patitur: Sic David Deum se in æternum laudaturum, dixit, sic Lex vocatur æterna, imò & Evangelium ipsum hoc sensu æternum dicitur, & multa alia. Hoc ergo modo & Melchisedec Sacerdos æternus dicitur, licèt cum Christo collatus, utpote umbra cum suo corpore, umbratilem etiā æternitatem sacerdotii habueit, cum æternitate Sacerdotii Christi comparatam.* Si enim undique futura erat similitudo, *ut quidam non ineptè dixit,* non iam figura essent ista & veritas, sed aut utraque figura, aut utraque

Melchisedeci sacerdotii perpetuitas ex antitypo explicatur.

In æternùm durare.

Theophylactus.

traque veritas. *Tribus ergo in rebus hoc loco con-*
ſtituitur ſimilitudo inter Melchiſedecum & inter
Chriſtum: Vna eſt, quòd quemadmodum in Melchi-
ſedeci Sacerdotio nulla habita fuerit ratio generis
ſeu familiæ, quod indicatur illis verbis, cùm vocatur
ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος*: ſic neque in* 1.
Sacerdotio Chriſti, quippe qui ex ea tribu prodie-
rit, ſecundùm carnem, quæ nihil cum ſacerdotio
commune habuit. Altera, quòd uterque fuerit Sa- 2.
cerdos æternus, licèt ille umbratili tantùm ratione;
hic, verâ & ſolidâ. Vnde tertia conſequitur, quòd 3.
quemadmodum Melchiſedecus nullum anteceſſo-
rem, nec ullum ſucceſſorem habuit in ſuo ſacerdo-
tio, ſic neque Chriſtus in ſuo.

Triplex inter Chriſtū & Melchiſedecum ſimilitudo.

V. 4. Intuemini autem quantus ſit hic. *In-*
cipit pars Capitis hujus altera, in qua oſtendit Au-
tor, quantùm Melchiſedec ſuperet dignitate Sacer-
dotes Leviticos: ut inde appareat, quantò dignior
ſit ille Pontifex, qui ſecundùm ordinem Melchiſe-
dec Pontifex eſt conſtitutus, imo cujus Melchiſedec
umbra tantùm fuit, quàm is qui ſecundum ordinem
Aaron Pontifex legitur. Nam *ſi umbra tantæ fuit*
dignitatis, quid de ipſo corpore ſtatuendum eſt?
Præſtantiorem autem Melchiſedecum Leviticis
Sacerdotibus fuiſſe triplici ratione oſtendit: pri-
mùm ex eo, quòd decimas illi dederit Abrahamus,
quæ ratio eſt bipartita. Vnam ejus partem proponit
primo loco; alteram ultimo. Secundò ex eo, quòd
Abrahamo benedixerit. Tertiò hinc quòd Scriptu-
ra teſte-

Altera pars capitis.

Melchiſedecus, Leviticis Sacerdotibus præſtantior.

ra testetur, eum æternùm vivere. Ait ergo Autor, Intuemini quantus sit hic, *ut eos excitet ad expendendam ex iis quæ dixit Melchisedeci præstantiam: q.d. jam breviter ex Scriptura recensui, quid de Melchisedeco in ea dicatur, vel etiam taceatur. Nunc agite, expēdite hæc mecū, ut inde cognoscatis quantum dignitate præstet Sacerdotibus Leviticis. Vnde verò hæc ejus tanta dignitas æstimanda est?* cui & decimas dedit de præcipuis, *vel* spoliis, Abraham Patriarcha. *Ex eo primùm, quòd ei Abrahamus decimas dederit. Particula* &, *quæ exaggerandi causa est addita, dubium an ad Abrahamum referri debeat, q. d. cui* & Abraham, *id est, non vulgaris aliquis homo, sed ipse Abraham decimas dedit. Huic sententiæ eleganter convenit quòd per appositionem ad nomen Abrahami, additū fuerit* Patriarcha, *idq; cum articulo in Græco. Solemus enim in talibus exaggerationibus appositione libenter uti. Sed nec impedit quidquam, quominùs, ut ordo verborum postulare videtur, ad decimas referatur: ita ut duabus ex rebus eluceat Melchisedeci summa dignitas; tum ex eo, quòd ipsi non vulgare aliquod donum Abrahamus obtulerit, sed insigne, & sacerdotibus & principibus dignum; tum quòd non vulgaris aliquis homo id fecerit, sed Abrahamus ille Patriarcha.* ὁ πατριάρχης. *Articulus voci patriarchæ in Græco præfixus ostendit, Abrahamum non quidem solum, sed tamen insignem quendam ac præcipuum esse Patriarcham: ut sanè*

Primæ rationis pars prior.

Abrahamus insignis & præcipuus Patriarcha.

sanè est, cùm ipsorum Patriarcharum sit Pater ac princeps, & primus Iudaici generis, quippe sibi à Deo promissi, Autor. Ex eo verò quòd tantus vir, totius Israëlitici generis Pater & princeps, Melchisedeco decimas dederit, apparet, quanta fuerit Melchisedeci dignitas. Minor enim est ille, qui decimas dat, quàm is, cui dat. Ipso ergo Abrahamo, qui totius Israëliticæ gentis est maximus, majorem Melchisedecum fuisse oportet.

V. 5. Et quidem de filiis Levi Sacerdotium accipientes. *Amplificat atq; illustrat superius argumentum, & Melchisedecum, ratione acceptarum decimarum, cum Sacerdotibus Leviticis confert: ita ut magnam quidem ipsorum dignitatem in eo fuisse agnoscat, quòd reliquæ omnes tribus, quāvis eodem cum ipsis Abrahamo prognatæ essent, decimas eis persolvere tenerentur: sed tamen Melchisedeci multò majorem fuisse dignitatem evincat. Non simpliciter dicit,* filii Levi Sacerdotium accipientes, *sed,* qui ex filiis Levi Sacerdotium accipiunt, *quia non omnes Levitæ Sacerdotij jure gaudebant, sed tantùm quidam ex illis, nempe solius Aaronis posteri. ut videre est Num. 3. & 18. Cœteri Levitæ Sacerdotibus erant adjuncti, ut illis in rebus sacris ministrarent, templum custodirent & vasa sacra, arcam fœderis, cùm opus esset, gestarent, (quam tamen illis nec contingere, nec aspicere non involutam licebat,) hostias, hominum præsertim vulgarium, mactarent, & similia peragerent.*

Non omnibus Levitis Sacerdotii jus erat.

Levitarum officia.

rent. mandatum habent decimas sumere à populo *id est, id juris habent ac privilegij sibi à Deo concessi. ut à populo decimas exigere possint. Alioquin enim non tam Sacerdotum respectu, quàm populi ad dandum decimas lege divina obstricti propriè præceptum id erat.* secundùm Legem. *quia quo pacto quibusvé ex rebus dandæ essent decimæ, divinâ lege definitum fuit, quale erat, quòd Levitis primùm à populo dandæ essent.* Num. *18. v. 21, 24 qui deinde decimas decimarum, Aaroni & Sacerdotibus, ejus posteris, pendere tenerentur. v. 28. qua in re tanto major cernitur Sacerdotum istorum dignitas, quòd non solùm reliquæ tribus, sed ipsi ex eadem cum illis tribu prognati Levitæ, decimas iis dare tenerentur.* id est, à fratribus suis quanquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ. *Magna sane dignitas.* Non *tanta foret, si alij aliqui homines decimas illis pendere obstricti essent; sed quòd ipsorum fratres, quamvis unà cum illis ex ejusdem Abrahami lumbis egressi, id facere lege divinâ teneantur, hoc verè magnæ Sacerdotũ istorum dignitatis & eminentiæ argumentum est.*

Sacerdotum Leviticorũ dignitas.

V.6. Cujus autem generatio, *vel* genus nõ annumeratur in, *vel* ex eis decimas sumpsit ab Abraham. Ex eis *i. e. Sacerdotibus v. superiore ab initio nominatis. Docet, quantùm hac in parte Melchisedecus Sacerdotibus Leviticis præstet, quem prius talibus describit verbis, quæ eleganter ejus antitypo, h. e. Christo conveniunt; ut tacitè ostendat,*

nihil

nihil obstare Christo ad summi Pontificis dignitatem, quòd ex Levi prognatus non sit, nec in Levitica tribu numeretur. Perinde enim est ac si dixißet Autor: hoc quidem juris ac dignitatis habent Levitici Sacerdotes, quòd à fratribus suis, quamvis ex eodem Abrahamo secum prognatis, decimas accipiant: at verò quantò majus est, quòd is qui sicut ex eorum genere non est, ita nec ad eos genus suum refert, ab ipso Abrahamo decimas acceperit? majus enim ac dignius multò est, Abrahamum ipsum vectigalem habere, quàm eos qui ex lumbis illius prodierunt. Quare non est quòd sese efferant Levitici Sacerdotes, quasi suo generi tantùm hoc conceßum sit privilegium & jus tributum decimas accipiendi à populo: quandoquidem is, qui ad eorum genus nec pertinet, nec sese refert, ipsum, ut Autor loquitur, decimaverit Abrahamum. Videtur autem per Metonymiam eum, cujus genus non refertur ad filios Levi Sacerdotes, posuiße pro eo qui genus suum ex illis non ducat. Causa enim cur aliquis genus suum ad quempiam non referat est, quòd ab eo genus suum non ducat. & hunc qui habebat repromissiones benedixit. *Diximus suprà, Autorem triplici ratione Melchisedecum Sacerdotibus Leviticis præferre, quarum primam bipartitam eße, ejusq; priorem partem ab initio, alteram in fine ab Autore proponi. prior ergo pars primæ rationis adhuc est proposita: nunc sequitur secunda ratio, ex eo sumpta, quòd Melchisedecus Abrahamo benedixerit,*

Christo ad Sacerdotiū non obstat, quòd ex Levitis ortus non sit.

Secunda ratio.

xerit. Ut verò tantò evidentiùs appareat, quanta fuerit dignitatis Abrahamo benedicere, non nominat Abrahamum, sed describit, habentem, *inquit,* Promissiones, benedixit: *q. d. eum benedixit, cui Deus jam benedictionem suam promissionibus adstrinxerat. Iam enim illi dixerat Deus:* faciam te in gentem magnam, & benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, erisq; benedictio. Et benedicam benedicentibus tibi, & maledicentibus tibi maledicam, & benedicent se in te omnes familiæ terræ. Omnem terram, quam conspicis, tibi dabo, & semini tuo usq; in sempiternum, faciamq; semen tuum sicut pulverem terræ. *Hunc igitur hominem, promissiones, easq; tantas quantæ in rebus terrenis sunt maximæ, à Deo habentem benedicere, & quidem benedicere, (id est, fausta ei precari,) non ex charitate tantùm & benevolentiâ; sed ex officio singulari, nempe quòd sis Dei minister & Sacerdos, cujus votis Deus obstringi quodam modo velit; summæ certè dignitatis & præstantiæ est. Unde etiam concludi vult Autor, Melchisedecum Abrahamo fuisse præstantiorem, cùm addit:*

Melchisedeci dignitas.

V. 7. Sine ulla autem contradictione, quod minus est, à meliore benedicitur. *Minorem propositionem, ut loquuntur, expreßerat, quæ est, quòd Melchisedecus Abrahamum benedixerit: Nunc subjicit Majorem, Conclusionem unicuiq; formandam relinquens, nempe Melchisedecum Abrahamo*

Melchisedecus Abrahamo major.

hamo esse præstantiorem. Iam verò si Abrahamum ipsum dignitate antecellit Melchisedec, quanto magis Leviticos Sacerdotes? Addit autem in hac Majore Autor verba, sine omni contradictione, ut ostendat enunciationem hanc adeò esse liquidam & apertam, ut à nemine jure negari possit. Idq; sanè meritò. Non enim quævis benedictio seu faustorum precatio hic intelligenda est, cùm etiam minimus maximo & dignissimo benedicere ac fausta precari possit, sæpeq; id fiat: sed ut ante monuimus, singularis quædam seu sacerdotalis benedictio. Qui enim alicui benedictionem dat tanquam Dei Sacerdos ac singularis minister, cui id juris & officij à Deo demandatum sit, adeò ut Deus votis ejus annuere velit iisq; quodammodo obstringi; is proculdubio major est & dignior, quàm ille qui ab eo benedictionem accipit. Major autem & dignior est, si non fortunarum aut civilis dignitatis ratione, ut si benedicat Regi cùm ipse Rex non sit; (quod tamen in Melchisedeco locum non habuit:) at saltem officij tam sacri ratione habita. Deo enim propior est quàm alter, cùm inter Deum fortunantem, & hominem fortunandum sit veluti intermedius, eiq; jus quoddam largiatur ad ea quæ precatus est à Deo obtinenda. Idcirco legimus Num. 6. v. ult. Deum, postquam jussisset ut Aaron & ejus filij Israëlitis benedicerent, modumq; benedicendi præscripsisset, profiteri, se eorum benedictioni ac votis annuere, eaq; rata habere velle, Ponent, inquit, nomen

Quo pacto qui benedicit major sit eo qui benedicitur.

meum super filios Israël, & ego benedicam eis. *Vnde & Syracides cùm Deo pro populo supplicat, eumq; precibus suis permovere conatur, cap. 36. non obliviscitur benedictionis Aaronicæ, id est, Sacerdotum populi divini. inquit:* Exaudi deprecationem servorum tuorum, Domine, secundùm benedictionem Aaron de populo tuo. *v. 9.*

V. 8. Et hîc quidem decimas morientes homines accipiunt: ibi autem contestatur quia vivit: *vel potius,* ibi autem is qui testimonium habet quòd vivat. μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ *Sequitur nunc tertia, quam diximus ratio, quâ Melchisedecum Leviticis sacerdotibus præstantiorem esse evincit. Ea est, quòd Levitici quidem Sacerdotes decimas accipiant, sed tamen unus post alium moriatur, & alter alteri in sacerdotio succedat: Melchisedecus autem testimonium habeat (nempe in Scriptura) quòd vivat.* Hîc. *id est sub Lege, aut apud nostros.* Ibi autem. *scilicet ubi Abrahamum decimas dedisse legimus, is eas accepit qui à Scriptura vivere dicitur. Notandum verò est, quòd non mortalibus hominibus, sed morientibus tantùm Melchisedecum Autor opponat, nec immortalem eum esse, sed tantùm vivere dicat. Vita autem non mortalitati, sed morti propriè opponitur. Porrò Scriptura Melchisedecum illic vivere dicit, ubi eum Sacerdotem in æternum esse asserit. Asserit autem in comparatione cum Christo, in illis*

Tertia ratio.

Melchisedecus morientibus hominibus opponitur non mortalibus.

Psalmi

Psalmi 110. verbis: Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedec, *quemadmodum v. 3. explicuimus. Ostendimus autem istic Melchisedecum æternum sacerdotem dici, quòd longo aliquo tempore, & expleto planè naturali vitæ cursu sacerdotio fuerit functus, & quòd tam diu Sacerdotem egerit, quamdiu inter eos homines veri Dei notitia viguit, sacerdotioq́ publico locus fuit, adeò ut Melchisedec in suo sacerdotio fuerit instar omnium Sacerdotum Leviticorum sibi invicem succedentium. quæ sanè æternitas umbratilis tantùm est, ut ante monuimus, respectu æternitatis Christi. proinde & vita Melchisedeci nihil aliud est, quàm umbra ejus vitæ quæ est in Christo. Nec sanè alia æternitas & vita umbram Christi decuit, quàm umbratilis respectu Christi. Neq́, si scopum Autoris argumentumq́ spectes, magni refert Melchisedecum tandem satis, id est, naturæ legibus concessisse. non enim de Melchisedeco propter ipsum loquitur, sed propter Christum, qui verè in æternum vivit: sufficit in Melchisedeco, æternitatem vitæ Christi aliqua ratione adumbratam & à Scriptura significatam fuisse. Atq́ hæc causa est, cur Melchisedecum morientibus hominibus opposuerit Autor, & vivere, nempe in æternum, dixerit. Cùm enim de typo loquimur propter antitypum, sæpè ita de eo loquimur, tanquam de ipso antitypo: licet deinde typo, figurato, antitypo autem, proprio sensu verba accommodanda sint.* Et, ut ita dictum sit, per Abra-

Vitá Melchisedeci, umbra vitæ Christi.

ham, & Levi, qui decimas accipit, decimatu est. *Hîc tandem altera illa pars primæ rationis, qua Melchisedeci dignitatem aßerit Autor, proponitur: nempe, quòd dum ab Abrahamo decimas accepit Melchisedec, ipsum Levi, decimas accipientem & sic omnes ex eo prognatos Sacerdotes decimaverit. Non satis erat D. Autori, ad ostendendam Melchisedeci præstantiam, dixiße, quòd ipsum Abrahamum decimaverit, (utamur enim jam hoc verbo, D. Autorem secuti:) sed ipsum quoq; Levi decimas accipientem, ab eo decimatum fuiße aßerit, nempe per Abrahamum, seu dum ab eo decimatus est Abrahamus. perinde enim erat, ac si ab ipso Levi decimas accepißet, dum eas accepit ab eo, in cujus lumbis tum adhuc hærebat Levi. Itaq; per Metaphoram quandam, ex metonymia vel synecdoche ortam, etiam Levi per Abrahamum decimatus fuisse ab Autore dicitur. Hinc jam tanto magis perspicuum est, quantum præstet Melchisedec ipso Levi, ac proinde & Sacerdotibus ab eo prognatis. Quia verò propriè id dici nequit, nempe Levi Melchisedeco per Abrahamum decimas dediße, ne cuipiam id durum videretur, propterea dicti sui emolliendi causâ inseruit hæc verba,* ὡς ἔπος εἰπεῖν, ut verbum dicam, *quod Latini efferre solent,* ut sic dicam: *quibus verbis indicat Autor, id, quod hîc de Levi aßeruit, non eße propriè & simpliciter accipiendum; sed tantùm certo quodam sensu & forma loquendi.* Levi, qui decimas accipit. *Nempe in*

sua

Primæ rationis pars posterior.

Autor dictum suum emollit.

sua posteritate; ita ut mirum non sit, eum in Patre suo decimas dedisse dici, qui eas in posteritate accipere dicatur. Sed videamus quomodo dictum suum probet Autor.

V. 10. Adhuc enim in lumbis Patris erat *(nempe Abrahami)* quando obviavit ei Melchisedec. *q. d. Si jam tum fuisset Levi ab Abrahamo disjunctus, & res sibi suas seorsim habuisset, nihil ad illum hoc Abrahami factum, quòd Melchisedeco decimas dederit, pertinuisset: sed quia tum Abrahamo adhuc ita conjunctus fuit, ut in lumbis ejus lateret, propterea meritò in Abrahamo seu per Abrahamum decimas & ipse Melchisedeco dedisse censeri potest. Quæ tamen sententia non ad omnes actiones transferenda est: sed ad eas tantùm, quæ propriè versantur vel in auctione, vel in diminutione rerum quæ à Parentibus in liberos devolvi, & hæreditario jure transferri solent: qualis actio est, decimarum persolutio. Persolvuntur enim de bonis & facultatibus, quæ hactenus jam sunt liberorum, quatenus jus hæreditatis ad eos spectat, præsertim si certum sit, fore liberos, qui in bona succedant, quemadmodum Abrahamo contigit, cui certa fuit à Deo promissa posteritas. Quemadmodum enim hæredes personam Patris post mortem ratione possessionis bonorum veluti repræsentant: ita antequam hæredes à patre separentur, & de bonis paternis statuendi arbitrium habeant, pater omnium suorum liberorum ac hæredum personam quadam-*

Autoris sententia quibus in actionibus locum habebat.

ratione refert, & quidquid de illis statuerit aut fecerit, id hæredes quodammodo fecisse censentur. Dico, quodammodo, quia propriè id dici non potest. nec Autor hic D. id propriè factum esse asserit, sed impropriètatem verbis suis subesse ipsemet profitetur, ut antea vidimus. Ex dictis autem facilè intelligitur, id, quod nos unà cum D. Autore statuimus, ad eos tantùm successores seu posteros esse extendendum, ad quos vel certò, ut Abrahami posteris contigit, vel saltem verisimiliter, perventura sit hæreditas parentis, & notabilis aliqua bonorum ab eo profectorum portio. Alioquin enim vis illa hæreditatis, de qua diximus, expirabit, nec posteris tribui poterit id quod majorum aliquis circa bona sua fecerit. Quibus ita explicatis, facile jam apparet, falli eos, qui ex hoc D. Autoris loco colligunt omnem Adami posteritatem in ipso Adamo parente suo peccâsse, & mortis supplicium verè fuisse commeritam. Nam, ne de eo nunc quidquam dicam ipsum Autorem impropriètatem in hac loquendi forma agnoscere, nequaquam id extendendum est ad parentum majorumvé peccata ac merita. Etenim peccata ac merita, qua talia, merè sunt personalia, seu personam ejus qui peccat non egrediuntur, nec eatenus parentes posteritatem suam repræsentant: licèt fieri queat, ut ex eorum delicto damnum aliquod, neq; exiguum, ad liberos redundet, quemadmodum quidem in Adami delicto contigit: ipsum tamen peccatum ac meritum Adami

An hinc colligi possit posteros Adami in Adamo peccâsse.

reverà

reverà non communicatur cum ejus poſteritate, illi-vé imputatur; ac proinde poſteri Adami ob parentis ſui noxam revera non puniuntur, niſi & ipſi parentem fuerint imitati. Poſtquam docuit, per comparationem Melchiſedeci cum Leviticis Sacerdotibus, Sacerdotem Melchiſedec, & diverſum eſſe à Sacerdotibus Leviticis, & illis longè præſtantiorem ac digniorem: jam ad tertiam, quam diximus, Capitis iſtius partem progreditur, & ex eo, quòd alius poſt conſtitutos Leviticos Sacerdotes debuerit conſtitui Sacerdos ſecundùm ordinem Melchiſedec, & non ſecundùm ordinem Aaron, arguit, Levitici Sacerdotij, ac porrò ipſius legis, quâ id fuit conſtitutum, imperfectionem atque abrogationem: & ſic in ſequentibus argumentatur.

V. 11. Si ergo conſummatio, *ſeu* perfectio per Sacerdotium Leviticum erat, (populus enim ſub ipſo legem accepit) quid adhuc neceſſarium fuit ſecundùm ordinem Melchiſedec alium exſurgere Sacerdotem, & non ſecundùm ordinem Aaron dici? *Perfectionis ſeu* τελειώσεως *nomine hoc loco nihil aliud intelligit Autor, quàm veram & perfectam peccatorum expiationem, quâ non tantùm quorundam, ſed omnium, etiam graviſſimorum, criminum reatus, iuq; non tantùm pœnæ alicujus temporariæ & ad hanc vitam ſpectantis, ſed ipſius æternæ mortis aufertur, jusq; homini vitæ ſempiternæ conceditur: quâ denique non tantùm reatus omnis omnium peccatorum,*

Tertia pars Capitis.

τελείωσις.

Perfecta peccatorum expiatio.

sed & ipsa peccata in hominibus tolluntur. Namq; his in rebus vera hominum perfectio coram Deo consistit. Si ergo hæc perfectio hominibus contingere potuisset per Sacerdotium Leviticũ, certè nullus fuisset usus novi Sacerdotii Melchisedeciani Sacerdotium enim propter peccatorum expiationem constituitur. At si perfecta peccatorum expiatio contingebat per Aaronicum Sacerdotium, quid opus erat, novum istum superinducere Sacerdotem, secundùm Melchiledeci ordinem, ut scilicet perageret id quod peragere poterat Aaronicus? Quocirca cùm Deus illum constituere voluerit, atq; adeò iam constituerit: hinc patet, nemini per Leviticum Sacerdotium perfectionem seu perfectam expiationem contigisse: ut certè non contigit. Quorundam enim tantùm peccatorũ expiatio per illud fiebat, nempe, ut suprà iam monuimus, ignorantiarum & infirmitatum: gravium autem peccatorum & scelerum pœna morte luenda erat. Nec ista expiatio ad tollendam æternam mortem quidquam virium habuit; sed tantùm ad tollendas quasdam pœnas temporarias, & huic vitæ proprias. Nec denique illis sacrificiis ulla vis inerat, homines ab ipsis peccatis retrahendi. quæ omnia persequitur D. Autor in sequentibus. Non uno modo hac voce τελειώσεως utitur D. Autor. nam etiam variæ sunt rei perfectiones. quocirca ex subjecta materia colligendum est, qualem perfectionem intelligat. Hîc quia loquitur de perfectione ex Sacerdotio manante, non potest

Sacerdotii finis.

Sacerdotii Levitici imperfectio.

Τελειώσεως variè ab Autore accipitur.

test alia intelligi, quàm quæ in expiatione perfectæ cernitur, nempe ut quispiam planè sit inculpatus, immaculatus, nulli pœnæ ac damnationi coram Deo obnoxius. Quo sensu eadem voce usus est Capite 10. v. 14. Populus enim sub ipso Legem accepit. *Hæc verba superiori argumentationi inseruit Autor, quo consilio, mox videbimus; nunc de eorum interpretatione dicamus. In Græco est* ἐπ' αὐτῇ, *scilicet* ἱεροσύνῃ νενομοθέτητο. *Pleriq; Interpretes verba, quod & Latinus, quem sequimur fecit,* ἐπ' αὐτῇ *vertunt,* sub ipso, *intellige, Sacerdotio. Verùm hæc interpretatio nec verbis Græcis respondet, quæ non* sub ipso, *sed* super ipso *significant; nec rei veritati congruit, quia Lex sub Sacerdotio lata non fuit, quasi sacerdotium ante Legem latam iam extiterit: quin potiùs magna & præcipua pars Legis ante Sacerdotium constitutum lata est, adeò ut verius dici potuerit, Sacerdotium sub Lege, quàm Legem sub Sacerdotio esse latam: nec deniq; menti Autoris convenit, aut quidquam ad rem facit. Quid enim quæso ad rem propositam pertinet, Legem tempore Sacerdotii esse latam?* Num *ex eo sequetur, vel per Sacerdotium istud perfectionem esse debere? vel si per illud esset perfectio; non opus fore alio Sacerdotio? vel denique abrogato Sacerdotio abrogari ipsam Legem? Quocirca, ut ipsa Græca verba sonant,* super Sacerdotio Levitico, *non* sub eo, *populus Legem accepisse hoc loco dicitur.* super Sacerdotio *autem Legem accipere nil ali-*

ud est

Iunius & Tremellius. Piscator. ud est quàm de Sacerdotio. *quem sensum agnoverunt & alii nonnulli Interpretes. Respondet enim*
Hebraicum *Hal.* *Græcum* ἐπὶ, *particulæ Hebrææ* hal, *quæ objectum seu materiam sæpè denotat. Iam videamus quo pa-*
Triplex verborum nexus. *cto hæc verba cohæreant cum Autoris sententia. Triplici ratione videntur connecti posse.* 1. *Vt dicamus, causam in iis reddi cur Leviticum Sacerdo-*
1. *tium nominaverit, & non aliud ullum: quasi dicat, propterea Leviticum dico, quia de isto populus Le-*
2. *gem accepit.* 2. *Vt in iis causa reddatur, cur videri possit, per istud Sacerdotium perfectionem debuiße contingere, quia nimirum de eo populus Le-*
3. *gem acceperit.* 3. *Vt ista verba confirmationem quandam & peculiarem causam contineant, cur, si per Leviticum Sacerdotium sit perfectio, non debuerit alius Sacerdos à Leviticis diversus constitui. Licèt enim hoc per se sufficeret ad excludendum alium Pontificem: tanto tamen magis id consequitur, si non solùm perfectio contingat per Sacerdotium Leviticum, sed etiam istud Sacerdotium Lege*
Postremus maximè probatur. *fuerit stabilitum; atq; hæc ratio nobis maximè probatur. Itaq; perinde est, ac si dixißet Autor: si per Sacerdotium Leviticum eßet perfectio, præsertim cùm de eo leges latæ fuerint populo, quid adhuc opus*
Rationes pendente sententia inseri solent. *foret, alium constitui Sacerdotem? Solent enim non rarò rationes pendente adhuc sententiâ inseri, cujus rei exemplum inter alia habes* 1. *Pet.* 4. *v.* 1, 2. *in illis verbis,* quia qui passus est in carne desiit à peccatis. *quæ veluti in parentheſi legi debent.*

Conti-

Continent enim cauſam, cur Chriſtiani cum Chriſto in carne pati, h. e. carnem crucifigere debeant: quia qui in carne paſſus eſt, id eſt, cujus caro morte eſt affecta, is à peccato ceſſavit; ratioq́ generalis eſt, & omnibus mortuis competit: proinde quæ ſequuntur ab initio v.2. verba, ut non amplius &c. *non cum verbis proximè præcedentibus*, deſiit à peccatis, *conjungenda ſunt; ſed illis, ut diximus, tanquam generali cauſa parentheſi incluſis, ad ſuperiora*, & vos eadem cogitatione armamini, *tanquam finalis cauſa, referenda. Planior erit ſententia verborum D. Autoris, ſi verba iſta de quibus agimus, ad finem verſiculi rejeceris, hoc modo: Itaque ſi perfectio per Leviticum Sacerdotium eſſet, quid adhuc opus foret ſecundùm ordinem Melchiſedec alium exſurgere Sacerdotem, & non ſecundùm ordinem Aaronis dici? præſertim cùm de hoc (nempe Aaronico ſeu Levitico Sacerdotio) Lex ſit populo lata: inde enim conſequitur ſtatim, unà cum hoc Sacerdotio Legem eſſe abrogandam, Sacerdote ſecundùm ordinem Malchiſedec conſtituto; quod non fit, niſi in ea aliquis ſit defectus, ut infrà oſtendetur.*
ſecundùm ordinem Melchiſedec. *Ordo Melchiſedec aliquantò aliter ſumitur, quàm ordo Aaron. Nam illo ſignificatur ſimilitudo tantùm cum Sacerdote Melchiſedec, ut infrà v. 15. Autor loquitur: hoc verò non ſimilitudo tantùm cum Aarone, ſed etiam naturalis ſucceſſio in locum ac Sacerdotium Aaronis continetur.* alium exſurgere Sacerdotem.

Ordo Melchiſedeci.

dotem. *Ex superioribus iam ponit, Sacerdotem secundùm ordinem Melchisedec, eße alium & diversum à Sacerdotibus secundùm ordinem Aaron. Ille enim est & Rex simul & Sacerdos; hi tantùm Sacerdotes: ille genealogiam Sacerdotalem non habet; isti habere debent: ille nec anteceßorem habuit, nec succeßorem; isti sibi invicem succedunt: ille est æternus Sacerdos; hi moriuntur: ille denique est Abrahamo ipso, multoq; magis ipsis Leviticis Sacerdotibus dignior ac præstantior.*

V. 12. Translato enim Sacerdotio, necesse est ut & legis translatio fiat. *Causam affert (quæ tamen in illa parenthesi, quam exposuimus, tacitè indicatur) cur secundùm ordinem Aaronis debuerit Sacerdos constitui, non verò secundùm ordinem Melchisedeci alius exsurgere, si per Sacerdotium Aaronicum seu Leviticum perfectè expiari homines potuißent. Ratio est, quòd Secerdotium transferri non poßit, quin simul transferatur, id est abrogetur Lex, quâ id constitutum fuit. Quocirca vel ad ipsius Legis autoritatem conservandam, si non propter ipsius Sacerdotii Levitici dignitatem, secundùm ordinem Aaronis Sacerdos constitui debuit; si per hoc Sacerdotium perfectio contingebat. Quod quia factum non est, hinc apparet, perfectionem per istud Sacerdotium non dari, proinde illud meritò ob suam imperfectionem concidere. Transferri autem Sacerdotium dixit, non solùm quòd in aliam tribum à Levitica diversam, Sacerdote alio*

Translatio Sacerdotii.

secundùm

secundùm Melchisedeci ordinem constituto, transferatur, sed etiam quòd ipsum illud Sacerdotium per se, suo veluti loco motum, in aliud quoddam genere diversum transeat & commutetur: quanquam ut ista voce etiam ad posterius hoc significandum uteretur Autor, ex priori illo, nempe tribus mutatione occasionem sumere potuit, quâ de Sacerdotio usurpata, consequenter eam & de Lege usurpat, eâq; legis abrogationem significat. Unde infrà v. 18. cùm de sola lege loquitur pro voce translationis, *ponit* ἀθέτησιν *seu abrogationem. Porrò legis abrogatio, licèt hoc loco propriè ad eam in specie legem referenda sit, quâ Sacerdotium illud Aaronicum constitutum fuit, simul tamen intelligendum est, hac Sacerdotii lege sublatâ, totam legis Mosaicæ, præsertim ad ceremonias ritusq; externos spectantis vim autoritatemq; corruisse. Nam ut omittam, cum Sacerdotio, non unam aliquam legem, sed multas leges ritusq; varios concidisse, nec ullam causam esse cur tot legibus sublatis, non reliquæ omnes ejusdem generis ac naturæ sublatæ esse censeantur: hæc ut omittam, inquam, nonne uno Mosaicæ legis præcepto abrogato, illud ejus vinculum dissolvitur, quo maledictioni obstringitur is qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis? at hoc vinculo soluto, totam legis compagem fluere necesse est. Apparet enim ex eo Legislatoris eam fuisse mentem, ut omnia legis istius præcepta aut simul stare voluerit, aut in unius casu totius simul legis autoritatem periclitari.*

Legis abrogatio ex Sacerdotii Aaronici abrogatione consequitur.

V. 13.

V.13. In quem enim hæc dicuntur, de alia tribu eſt. *Hic probat Autor Sacerdotio tranſlato ſeu Sacerdote alio ſecundùm ordinem Melchiſedec conſtituto, legem transferri ſeu abrogari. Ratio eſt quòd is qui verbis illis deſignatur,* Tu es Sacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedec, *ex alia tribu quàm Levitica ſit ortus, ex ea inquam, tribu, ex qua nemini ſacrorum peragendorum cauſa ad altare accedere fas fuit. Lex verò Sacerdotium Aaronicum conſtituens & deſcribens, illud expreßè cavit, ne quiſquam, non tantùm ex alia tribu quàm Levitica, ſed ne quidem ex alia Leviticæ tribus familia quàm Aaronica, Sacerdotium iniret. Vnde patet Sacerdotem ſecundùm ordinem Melchiſedec conſtitui non poße, quin legi vis fiat.* ἐφ' ὅν, ſuper quem, *vel* in quem, *hoc eſt, quem ſpectat ac deſignat is qui hæc verba protulit,* Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec. *ſic paulò poſt dicit Autor,* εἰς ἣν φυλὴν, in quam tribum nihil de Sacerdotio dixit Moſes. *Senſus eodem recidit, ſi, ut multis viſum eſt,* ἐφ' ὅν, *pro* περὶ οὗ, de quo, *poſitũ eße dicamus.* hæc, ταῦτα, *nempe quibus Sacerdos ſecundùm ordinem Melchiſedec conſtituendus eße dicitur; illa nimirũ, ut diximus, Pſal.110. verba:* Tu es Sacerdos in æternũ ſecundùm ordinẽ Melchiſedec. *Pergit,* de qua nullus altari præſto fuit, *ſeu* attendit. προσέσχηκε. *quædam exemplaria ha-*

ria habent προσέϛηκε, aſtitit; *quo verbo infrà de Sacerdotibus utitur Autor.* Attendere *autem, ſive* aſtare altari, *eſt ſacra peragere, Sacerdotis munere fungi, ſeu curare ea quæ ad altare pertinent. Loquitur verò D. Autor nō de facto, ſed de jure. Notum n. eſt quoſdam Reges ad altare accedere & ſuffitū facere auſos, verùm temerario auſu, nulloq́; jure.*

Attendere altari.

Autor de jure non de facto loquitur.

V.14. Manifeſtum eſt enim quòd ex Iuda ortus ſit Dominus noſter, in quam tribum nihil de Sacerdotio Moyſes loquut9 eſt. *His verbis confirmat, eum, de quo dictum eſt,* Tu es Sacerdos in æternum ſec. ord. Melchiſedec, *ex ea tribu eſſe ortum, ex qua nullus unquam Sacerdotio functus eſt. quia ort9 eſt ex tribu Iuda, in quam nihil de Sacerdotio Moſes locutus eſt; proinde quæ nullum Sacerdotij jus ex lege habet. hoc enim ex illo intelligi debet. Pro conceſſo autem ſumit Autor, iſtum de quo verba illa in Pſalmo dicta ſunt, eſſe Dominum noſtrum, id eſt, Chriſtum Dei. Chriſtum autem ex familia Iudæ ortum eſſe,* πρόδηλον, *id eſt, apertum omnibusq́; notum affirmat. Ex Davidis enim ſtirpe Chriſtum naſci debuiſſe, nullus eſt qui ignoret. Illud verò meritò pro conceſſo ſumit, quia hæc verba,* Tu es Sacerdos in æternum, *dicuntur de illo ipſo quem David initio iſtius Pſalmi Dominum in ſpiritu ſuum vocavit. qui verò Davidis ipſius eſt Dominus, quo pacto noſter Dominus non erit? qui cùm ab ipſo Iehova ſeu ſummo illo unicoq́; Deo, tanquam is cui dictum eſt, ab eo qui ipſi*

Autor quid pro conceſſo ſumat.

dixit sede à dextris meis *&c, itemq;* Tu es Sacerdos in æternum *&c. distinctus memoretur, profecto nullus alius esse potest, quàm* Christus Dei. *Hoc & apud ipsos Iudæorum Magistros atq; Doctores in confesso fuisse, vel inde manifestum est, quòd Christus cum Pharisæis disputans, id ipsum tanquam rem minimè dubiam & ab omnibus concessam ponat, cùm ex illis quærit, quo pacto Christum David Dominum suum vocet, si, ut illi responderant, filius illius est? Nisi enim id in confesso apud omnes fuisset, in proclivi erat responsio, Dominum istum nec Christum esse, nec à Davide hoc nomine vocari. Sumit item pro concesso Autor, Dominum nostrum, id est, Christum Dei, ex Iuda jam ortum esse: nempe quia ad eos scribebat, quibus jam persuasum erat Iesum illum Nazarænum esse Christum. Quo verò pacto Iesus, licèt ex Spiritu sancto sine ullius viri opera conceptus sit, nihilominus ex Iuda vel Abrahamo vel Davide ortus fuisse dicatur, alibi à nostris explicatum est.* (Faustus Socinus in lectionibus sacris.) *Ideò nempe id dicitur, quòd natus sit ex Iosephi uxore, qui fuit ex Davidis, Iudæ, Abrahami posteris.* (Cur Christus ex Iuda natus dicatur?) *Quicunq; enim filius ex alicujus uxore, quæ corpus censetur mariti, nascitur, dum non nascatur viri ullius alterius operâ, quamvis nec ex ipso marito generetur, ipsius tamen est filius. Liberum enim est Deo sive naturali ratione, ex marito, sive supernaturali, sine marito, dare cuipiam filium. Lege divina olim constitutum erat, ut marito sine liberis defuncto, frater* (Deut. 25.6. Gen. 38, 8.)

ejus,

ejus, si qui eßet, uxorem relictam duceret, & quam primùm prolem ex ea suscepißet, semen defuncti diceretur: quanto verò majori jure Christus, Iosephi, ac proinde & Davidis vel Iudæ aut Abrahami filius dici meretur, quòd, quamvis non ex ipso Iosepho, eo tamen adhuc vivente, non defuncto, nec viri ullius alterius in Iosephi vices succedentis operâ, sed solius Spiritus divini operatione atq; virtute ex Maria Iosephi uxore desponsata procreatus sit. Quæ hic ab aliis dißeruntur, an Christus ratione materni generis non referatur ad tribum Levi, & dubia sunt, & ad rem pertinere non videntur. Nec enim quisquam, apud Iudæos præsertim, ad tribum aliquam referri solet, nisi per patrem. Hinc in omnibus genealogiis Scripturæ viri nominantur; mulierum autem genealogia nunquam describitur, aut non nisi per viros, ut genealogia Iudith cap. 8. Quod si mulieris mentio fiat in aliqua, non solent ejus parentes referri. ut Matth. 1. Boos genuit Obed ex Ruth: Iudas genuit Phares ex Thamar: David genuit Salomonem ex ea, quæ fuit Vriæ. *Ratio est, quia quod ad genus attinet, nihil referebat, ex hac ne muliere, an ex illa quis prognatus eßet. Pater enim cuiq; tribum ac familiam dabat. Vnde nec Christi genealogia à Matthæo & Luca contexta est ex Mariæ genitoribus, sed ex Iosephi.*

V. 15. Et amplius adhúc manifestum est, si secundùm similitudinem Melchisedec, exurgat alius Sacerdos. *Alio argumento ostendit*

exortu Sacerdotis secundùm ordinem Melchisede abrogari Legem, sumpto ex ipsius istius Sacerdoti naturâ; quemadmodum prius sumtum erat ex ipsiu Sacerdotis genere seu familia: q. d. Manifestum quidem est, si Sacerdotium transferatur in alian familiam, quàm quæ à Lege definita fuit, abrogar Legem: sed multò adhuc manifestiùs id apparet, si secundùm similitudinem Melchisedec alius Sacerdos exurgat. Si Sacerdotium in aliam tantùm familiam tribumq́ translatum eßet, idem tamen Sacerdotij genus maneret, minor legi vis fieret: sed cùm & Sacerdotium in aliam familiam ac tribum, cui lex nihil cum eo commune eße voluit, transfertur, &, priore abrogato, novum prorsus alteriusq́ generis Sacerdotium inducitur; multò manifestiùs apparet, per istam Sacerdotij translationem, ipsam transferri abrogariq́ legem. alius Sacerdos. Alius *exurgit Sacerdos cùm non ex familia Aaronis legitur:* secundùm similitudinem autem Melchisedeci *exurgit, cùm Melchisedeco non Aaroni similis, id est, æternus constituitur, quemadmodum statim explicat Autor in sequentibus, cùm addit:*

Sacerdotiũ Christi ab Aaronico diversi generis.

V. 16. Qui non secundùm legem mandati carnalis factꝰ est, sed secundùm virtutem vitæ insolubilis. *q. d. Qui Sacerdos secundùm similitudinem seu ad instar Melchisedeci, non est talis quales sunt Aaronici, qui secundùm Legem præcepti carnalis Sacerdotes fiunt. neq́ enim ad tempus tantùm constituitur Sacerdos, ut illi; sed, ut*

paulò post dicetur, in æternum. Legem mandati carnalis. *Per* mandatum *seu* præceptum *intelligitur præceptum de Sacerdote eligendo & constituendo: quod* carnale *vocatur, quia totum ad carnem spectabat, carnisq; rationem habebat. partim enim ad certam stirpem, nempe Aaronicam, Sacerdotij dignitatem adstrinxerat; partim mortalitati Pontificum, quæ carnis propria est, consulens, successionis jura descripserat. Inde enim factum est, ut unum alteri succedere juberet, quò, morientibus Sacerdotibus, Sacerdotium tamen ipsum perpetuaretur. Porrò* Lex mandati carnalis *dicitur per genitivum speciei seu differentiæ, & significat eam legem, quâ continetur mandatum, seu præceptum carnale, de eligendis ex familia Aaronica uno post alium Sacerdotibus: vel* Lex *sumitur pro norma seu regula, ut* secundùm Legem mãdati carnalis *idem sit quod secundùm normam seu regulam mandati carnalis, seu, prout mandatum illud constituit & sancit. Secundùm hoc præceptum igitur non est factus Sacerdos iste, qui ad similitudinem Melchisedec constitui debuit. Nam hic nec antecessorem habuit, nec successorem habebit, præterquàm quòd, ut antea vidimus, nec ex familia Aaronis ortus est. Etsi autem arbitrari quispiam posset, particulam* secundùm, *in utroq; hujus versiculi membro significare, ut alibi non rarò, causam efficientem impulsivam; q. d. non factus est Christus Sacerdos, vi præcepti carnalis, cùm id Aaronis tan-*

Lex mandati carnalis.

Genitivus speciei seu differentiæ.

Lex pro norma & regula.

Vocis *secundùm* usus.

tùm posterũ Sacerdotium addixerit, ex quorum censu non est Christus, sed ideò quòd immortalis evaserit, seu vitam adeptus fuerit quæ dissolvi nunquam potest: contextus tamen verborum monet, particulam secundùm hoc loco denotare modum rei ad certam quandam normam accommodatum, quæ significatio illius est usitatior. Quare hîc spectanda proponitur qualitas Sacerdotis illius qui est secundùm similitudinem Melchisedec, & qualitas quidem contraria qualitati Sacerdotum Aaronicorum: nempe quòd, ut jam ante monuimus, Sacerdotum Aaronicorum quisq; ad tempus tantùm constitueretur Sacerdos; ille verò qui est secundùm ordinem seu similitudinem Melchisedec, Sacerdos cõstituatur in æternum. Hunc sensum requirunt sequentia, præsertim si spectes probationem versu sequente comprehensam. Adde, quòd alterum illud, nempe Christum ideò secundùm legem præcepti carnalis non esse factum Sacerdotem, quia non sit ex familia Aaronica lectus, jam superiùs fuerit explicatum: hîc verò aliquid à superioribus diversum ab Autore afferri, verba illa, ab initio v. 15. & amplius adhuc manifestum est, quibus hanc rationem superiori, de tribus mutatione agenti, connectit, apertè docent. Quare perinde est, ac si dixisset Autor; qui Sacerdos Melchisedeco similis, non est factus Sacerdos talis, quales sunt illi qui constituuntur ex lege præcepti illius quod carnis adeoq; mortalitatis rationem habens, successores in eodem munere

munere constituit, id est, non est factus temporarius Sacerdos. sed secundùm virtutem, *seu,* vim vitæ insolubilis. *q. d. sed talis, qualem vel efficit, vel requirit vis vitæ indissolubilis seu sempiternæ. Hic autem æternus ac potentissimus est Sacerdos, non carnalis, non infirmus & mortalis, non successoris indigus. Cui sensui, uti diximus, optimè respondet id quod sequitur:*

V. 17. Contestatur enim, Quoniam tu es Sacerdos in æternũ secundùm ordinem Melchisedec. *q. d. ideò dico Sacerdotem secundùm ordinem Melchisedec esse Sacerdotem æternum, quia id apertè testatur Deus, cùm dicit:* Tu es Sacerdos in æternum, secundùm ordinẽ Melchisedec.

V. 18. Reprobatio enim fit præcedentis mandati propter infirmitatem ejus, & inutilitatem. *Dixerat superius, Sacerdotio translato transferri Legem, istiusq́ dicti consequentiam adhuc probavit: nunc porrò per occupationem quandam causam reddit, cur lex translata seu antiquata fuerit. Videtur autẽ respicere sicut ad principale institutum & scopum superiorum verborum, qui est, mutationem legis demonstrare v. 12. aliquomodo expressum, & v. 15. repetitum: sic ad v. 16, in quo dixerat Christum non esse factum Sacerdotem secundùm Legem præcepti carnalis; quibus verbis indicavit, præceptum Legis, de constituendo Sacerdote, in Christo fuisse neglectum, proinde & reprobatum. Itaque nunc, ne quis id factum esse mi-* Nexus.

retur, causam ostendit, cur Lex meritò abrogata fuerit. Causa autem hæc est, quòd sit infirma & inutilis. Iam verò omnis Lex abrogari solet, cùm inutilis & inefficax esse deprehenditur. nec aliam sanè ob causam Leges abrogari à sapientibus consueverunt. ἀθέτησις hîc ponitur pro μεταθέσει v. 12. ἀθέτησις autem significat Legis antiquationem seu abrogationem. propter infirmitatem ejus & inutilitatem. In Græco est, διὰ τὸ αὐτῆς ἀσθενὲς καὶ ἀνωφελές. Neutra pro Substantivis, ut & Latinus, quem sequimur, habet Interpres. Infirmitas autem Legis in eo cernitur, cùm præstare non potest id cujus causa constituitur: quam infirmitatem statim per inutilitatem, vel explicat, vel amplificat. Infirmitas enim ista legem inutilem reddit.

Causa abrogatæ Legis.

Neutra pro substantivis.

Legis infirmitas.

Inutilitas.

V. 19. Nihil enim ad perfectum adduxit vel consummavit Lex. *Hîc probat Legem esse infirmam & inutilem. Superiori versiculo, qui Regulam generalem continet de legum antiquatione, ejusq́; causam exprimit, tacitè innuerat Autor Legem, quam antiquatam dixerat, etiam esse inutilem & inefficacem. Nam sub dicto generali intelligendum est speciale quo de agitur, seu Thesis applicanda est ad hypothesin. Nunc ergo rationem affert, quâ probet, Legem Mosaicam fuisse inefficacem, atque adeò inutilem.* quia nihil ad perfectum adduxit *seu* consummavit. *Perfectio ista ponitur pro perfecta expiatione, quemadmodum & suprà v. 11. vidimus, & cap. 10. v. 1. 14. videbimus.*

qua

uæ conſiſtit in ablatione reatûs quorũvis peccato-um & pœnarũ, nõ tantùm temporaliũ, ſed etiam æ-ernarum. Talem expiationem nemini lex attulit. i enim illam, ut v. 11. vidimus, Sacerdotium afferre on potuit, quo pacto Lex poſſet, cùm eam nonniſi er Sacerdotium afferre deberet? Lex damnabat omines, non juſtificabat: expiationem concedebat eviorum delictorum, idq; ratione pœnæ alicujus emporariæ tantùm, gravioribus autem peccatis, uibus mortis pœnam fixerat, nullam reliquerat ve-iam, maledictionis fulmen vibrans in omnes qui raviùs peccâſſent. In hac τελειώσει ſeu perfecta xpiatione, antecedenter, ut ſic dicam, continetur bductio à peccatis. Iſta namque conditione perfe-ctam expiationem nobis contingere, vel ſequens, ut videbimus, oppoſitio indicat. Nihil οὐδὲν. Neu-trum poſitum eſt pro maſculino neminem, ſeu nul-lum hominem. Sic & v. 7. neutrum pro maſculi-no ponitur. Si ergo Lex nemini poterat perfectam expiationem & juſtificationem afferre, meritò di-citur eſſe inefficax & inutilis, nempe quod ad pro-ductionem veri ac perfecti hominum boni attinet. Introductio verò melioris ſpei, ἐπεισαγωγὴ, in Græco, ſuperinductio, quòd ſcilicet veluti ſuper Legem, ſeu Lege jam data introducta ſit. δὲ poſitum pro ἀλλὰ. Itaque ἀπὸ κοινοῦ repetendum eſt verbum perficiendi. q. d. Lex neminem perfici-ebat: ſed ſuperinductio melioris ſpei homines perfi-cit.

Perfecta expiatio.

Lex eam nemini attulit.

Neutrum pro maſculino.

cit. Illustratio ab opposito. Nomine melioris spe

Spes melior. *intelligit spem vitæ illius sempiternæ, adjuncta pec- catorum omnium perfecta remissione pœniten- tibus à Deo concessa, sine qua inutilis fuisset hu- mano generi vitæ æternæ promissio: quandoqui- dem omnes peccavimus, & vitâ sempiternâ nos red- didimus indignos. Concessa verò hominibus pecca- torum remissione perfecta, nec spes vitæ æternæ ab- esse potest. Ideò etiam Novum Fœdus infrà verbi Prophetæ describens Autor, illudq́; in melioribus promissionibus sancitum esse docens, solius remissio- nis peccatorum in Novo Fœdere concessæ memini. Per Novum autem Fœdus, seu, per Evangelium, eiq́; adjunctum Christi Sacerdotium, ista melior spes est superinducta Legi. Affert enim spem melio- rem Fœdus Novum, in melioribus quippe promissio- nibus sancitum, sed non sine Christi Sacerdotio quod non solum confirmat ac sancit Fœderis pro- missiones, sed etiam præstat ac perficit. Ex Christi enim Sacerdotio peccatorum nostrorum perfecta remissio pendet. Quare Sacerdotium Christi, de quo hoc loco agitur, cum Novo Fœdere est hîc conjun- gendum: quemadmodum & cum Lege conjungi debet Sacerdotium & sacrificium antiquum. Su- perinductio igitur melioris spei, hoc est, Fœdus No- vum Christi Sacerdotium continens, quod certissi- mam nobis spem facit vitæ sempiternæ, & perfectæ remissionis peccatorum, homines perfectissimè ex- piat, & ab omni peccatorum omnium reatu purgat.*

Cuju

Cujus rei rationem reddere volens Autor, addit: per quam appropinquamus Deo. *Hæc enim spes seu superinductio istius spei efficit, ut propinquemus Deo, id est, favorem ejus ambiamus, illi toto pectore serviamus, & obtemperemus. Qui enim hanc spem in Deo habet, purificat semetipsum, quemadmodum ille purus est.* 1. Ioh 3. *Quia verò nos Deo appropinquamus, hinc fit, ut nobis Deus vicissim appropinquet, id est, nos etiam arctissimo favore complectatur, & sic ab omnibus peccatis repurgatos ab æterna morte eripiat, & vitâ sempiternâ donet. Unde Iacobus,* Appropinquate, *inquit,* Deo, & appropinquabit vobis. *Lex ergo quia ista spe caruit, efficere non potuit, ut homines Deo appropinquarent: &, quia id efficere non potuit, nequivit etiam eos perfectæ expiationis reddere participes. Appropinquatio nostri ad Deum, via est ad* τελείωσιν *seu perfectam expiationem: dum Deo appropinquamus, vitia deponimus, ac piè vivimus: dum Deus nobis appropinquat, perfectè expiamur & justificamur. Quatenus ergo ista melioris spei inductio facit ut appropinquemus Deo, eatenus nos perficit. Quod Lex præstare non potuit: tum propter suum rigorem, quo excluditur plena peccatorum remissio pœnitentibus concessa; tum propter defectum apertæ promissionis vitæ æternæ quæ maximas homini ad obediendum Deo vires subministrat.*

V. 20. Et in quantum non sine jurejurando. καὶ καθ' ὅσον οὐ χωρὶς ὁρκωμοσίας, *Post-*

quam

Nexus. *quam docuit, per Sacerdotium Christi abrogatam esse legem, & causam etiam abrogationis addidit ostenditq; in ejus locum longè præstantius fœdus successisse: nunc novo argumento docet, quantùm Christus Pontifex legalibus pontificibus, Novumq; fœdus antiquo præstet. Sumit autem argumentum ex eo, quòd Christus sit constitutus Pontifex cum jurejurando; Antiqui autem sine jurejurando: unde sanè apparet, Christum longè illis præstare. Etenim juramentum rei veritatem ac firmitatem declarat. Quæ verò Deus firma certa & immutabilia esse vult, ea præstare illis oportet, quæ istam firmitatem non habent; qualia sunt quibus juramentum non est additum, quæ Deus ex suo arbitrio vult pendere, ut ea vel abroget, vel si ita videatur, retineat.*

Christus cum jurejurando Pontifex constitutus.

Porrò autem quantò præstantior Sacerdos, tantò præstantiùs fœdus. omnem enim dignitatem & præstantiam Sacerdotium ex fœdere divino sumit, & per Sacerdotium effectus fœderis præstatur. Itaq; rectè colligit Autor, in quantum non sine jurejurando *scilicet Christus constitutus est Sacerdos;* in tantum *(ut v. 22 subjicit)* melioris testamẽti *vel* præstantioris fœderis sponsor factus est Iesus: *hoc est, quantò præstantior est Sacerdos qui cum juramento divino constituitur, illo Sacerdote qui sine juramento constitutus est: tantò etiam præstantius est novum fœdus antiquo.*

Sacerdotium ex Fœdere dignitatem sumit.

V.21. Alii quidem sine jurejurando, *vel,* Nam hi quidem sine jurejurando Sacerdotes

facti

acti sunt: hic autem cum jurejurando, per e- ỳ. 21.
ım, qui dixit ad illum, Iuravit Dominus &
ıon pœnitebit eum, Tu es Sacerdos in æter-
ıum. *Versiculus hic in parenthesi legi debet, qui*
ppositionem continet inter antiquos Sacerdotes,
& inter Sacerdotem Christum; quatenus illi sine
uramento divino constituti sunt Sacerdotes; hic
erò cum juramento. Hic autem, *id est, Christus,*
cum jurejurando, per eum qui dixit ad illum,
empe verba illa Tu es Sacerdos in æternum,
ost quæ subaudi, factus est Sacerdos. *Per eũ au-*
em qui verba illa dixit ad Christum, ipse Deus in-
elligendus esse videtur, licèt proxima quæ citantur
erba, Iuravit Dominus & non pœnitebit e-
ım, *non videantur esse ipsius Dei verba, sed Pro-*
hetæ, qui juramentum Dei referat. Verùm quia
eqq. Tu es Sacerdos in æternum, *Dei verba*
unt: propterea meritò per dicentem ad Christum
Deum ipsum designare potuit Autor. Nam licèt in
verbis istis nullum Dei juramentum expressum sit:
tamen perinde est ac si expressum fuisset, cùm Pro-
pheta Deum hæc verba proferentem jurasse teste-
tur, quæ idcirco etiam ab Autore prætermissa non
sunt, licèt ipsius Dei, non Prophetæ verba, illi refe-
renda essent. Si verò per eum quem Autor hæc ad
Christum dixisse asserit, non ipsum Deum, sed Pro-
phetam intelligamus, quemadmodum non uni ex
Psalmi istius Interpretibus placet, qui hæc verba ita
exponunt, ac si dixisset Psaltes: Iuravit Domi-
nus

nus &c. quòd tu sis sacerdos in æternum, *tum Prophetæ tribuetur non inusitato dicendi genere, quale & supra bis in eodem Autore notavimus, quòd Christus per eum Sacerdos sit factus, quatenus eum his verbis Sacerdotem constituendum esse prædixit ac declaravit. Solet enim non rarò rei declaratio verbis ipsum rei effectum denotantibus significari. Hoc sensu inter alia dicitur Ieremias cõstitutus fuisse ad regna diruenda, constituenda, evellenda & plantanda. Sic Esaiæ Vati plantatio Cœli & fundatio terræ, reductio Iacob, excitatioq; ejus tribuum adscribitur, inq; lucem gentium positus esse dicitur, quatenus hæc omnia futura cecinit & vaticiniis suis celebravit. Itaq; si is qui verbis istis Christum affatus dicitur, Deus intelligetur, particula* per, *in Autoris verbis, causam principem facti Sacerdotis Christi designabit: si verò Propheta, causam instrumentalem, seu mediam.* Iuravit Dominus, *de Dei juramentis vide quæ diximus cap. 6 v. 13.* & non pœnitebit eum. *Iuramentum istuc ostendit rem hanc magnam, certam, atq; immutabilem esse: id verò quòd Deum pœnitere istius rei non debeat, ostendit, eam valdè bonam Deoq; gratam futuram; sic, ut non tantùm propter juramentum, sed etiam propter ipsam ejus bonitatem mutari non debeat. Nisi quis putet his verbis nihil aliud denotari, quàm Deum id quod juravit, nunquam mutaturum esse, ita ut pœnitentiæ vox similitudine ab hominibus sumta, per metonymiam causæ, pro facti mu-*

Effectus rei pro rei declaratione.

Pœnitentia pro facti mutatione.

li mutatione sumatur. Nam quorum nos pœnitet, ea mutare, si possimus, solemus.

V. 22. In tantum melioris testamenti *vel* fœderis. *Hæc verba apertè respondent initio v.20. Id enim evincit relatio inter* καθ' ὅσον, inquantum, *&* κατὰ τοσοῦτον, intantum, *qua de re jam v.20. egimus.* sponsor factus est Iesus. *Sponsor fœderis appellatur Iesus, quòd nomine Dei nobis spoponderit, id est fidem fecerit, Deum fœderis promissiones servaturum esse. Non verò quasi pro nobis spoponderit Deo, nostrorumvé debitorum solutionem in se receperit. Nec enim nos misimus Christum; sed Deus, cujus nomine Christus ad nos venit, fœdus nobiscum panxit, ejusq; promissiones ratas fore spopondit & in se recepit; ideoq; nec sponsor simpliciter, sed fœderis sponsor nominatur. Spopondit autem Christus pro fœderis divini veritate, non tantùm quatenus id firmum ratumq; fore verbis perpetuò testatus est; sed etiam quatenus muneris sui fidem maximis rerum ipsarum comprobavit documentis, tum perfectâ vitæ innocentia & sanctitate; tum divinis planè, quæ patravit, operibus; tum mortis adeò truculentæ, quam pro doctrinæ suæ veritate subijt, perpessione. Vnde & Apostolus ejus Ioannes tres istos, tanquam indubitatæ fidei testes, pro firmanda Christianæ professionis veritate produxit,* Spiritum, & aquam, & sangvinem. Spiritus *enim nomine divinam illam in Christo virtutem designat, quæ sese in admirandis ejus operibus*

Iesus cur sponsor fœderis.

1.Ioh.5.8.

Tres testes: Spiritus, Aqua Sangvis.

exeruit

exeruit: aquæ *verò nomine purissimam omniq́; labe vacuam Christi vitam:* sangvinis *deniq́; voce mortem illius cruentam intelligit. His namq́; testibus sese commendat Christiana veritas. Spiritus ille divinus, tot stupendis operibus testatus, nonné evidenter docet, Christum divinum planè hominem fuiße, divinitusq́; mißum; proinde nihil à se confictum, sed id solùm, quod à verace illo Deo accepißet, hominibus prædicaße. An enim Deus ille sanctissimus impostorem, tot tantisq́; Spiritus sui muneribus cumulâßet? Integerrima verò & sanctissima Christi vita, nonne aperto indicio est, nihil terreni à Christo spectatum fuiße, nullas ab eo opes, nullos hujus seculi honores, nullas voluptates quæsitas: sed omnes eum spes suas in Deo, & in cœlestibus illis bonis, quæ aliis pollicitus est, repositas habuiße? Vnde enim aliàs tanta vitæ sanctitas, tantusq́; rerum omnium humanarum contemptus proficisci potest? At*

Impostorũ mores.

impostorum non est Deo confidere, & ab eo cœlestia præmia expectare. Impostorum non est in tanta sanctitate, & ab omni peccato abstinentia, vitam exigere. Cur enim imposturis suis & dolis illudere hominibus conantur? an ut tantùm sine ullo operæ precio fallant, & nil nisi periculis variisq́; molestiis, quæ imposturas hujusmodi comitari solent, sese exponant, hocq́; uno gratuito scelere obstricti in cæteris omnibus pietatem colant? nihil minus. Commoda sua quærunt isti homines, ut opes accumulent, ut gloriam ac splendorem nominis acquirant, ut vo-

Institutum.

luptatibus

luptatibus affluant, quæ quisquis spectat, vitam ab omni labe puram & innocentem agere non potest. Vnde meritò Apostolus de impostoribus loquens asserit ventrem illis esse pro Deo, terrenaq; ab iis spectari, inimicos esse crucis Christi, conscientiam illorum cauterio esse perustam. Et Christus ipse suos, ut sibi diligenter ab impostoribus caveant, monens, ex fructibus, hoc est ex eorum operibus tanquam ex signo minimè fallaci deprehendendos esse docuit. Num *(inquit)* colligunt ex spinis uvam? aut ex tribulis ficus? non potest arbor mala fructus bonos proferre. *Vtut enim interdum probitatem simulent, at constanter id facere non possunt.* Non diu aut cœlata latet improbitas, aut simulata durat pietas. *Christi ergo uno & perpetuo sanctitatis & innocentiæ tenore transacta vita, ab omni eum imposturæ crimine vindicat. Hinc & ipse Christus hoc argumento pugnat in Iudæos:* quis ex vobis *(inquiens)* arguet me de peccato, si verò veritatem dico, quare non creditis mihi? *quasi dicat, aut me peccati alicujus reum peragite, aut si id facere non potestis, & mea me innocentia ab omni crimine vindicat, cur me tanquam impostorem & falsiloquum rejicitis, & non potiùs me vera docere agnoscitis?* Sangvis *deniq; Christi, hoc est mors illa cruenta & infamis, quam tanta constantia, ut ea quæ docuit assereret, & imprimis ut se Christum ac filium illum Dei esse testaretur, perpessus est, quam quæso fraudis ac falsitatis vel tenuissimam*

Philip. 3. 18, 16.
1. Tim: 4. 1.
Math. 7. 15, 16.
Ioh: 8. 46.

mam suspicionem relinquere potest? an enim si fraudis ullius & imposturæ sibi conscius fuißet Christus, tam infami diræq; morti sese objecißet, tantaq; animi constantia eam pertulißet? an cùm fortè nomen sibi aliquod dolis ac mendaciis parare vellet, in maximum dedecus & ignominiam ultrò sese conjecißet, nec ulla alia re quàm infami supplicio famam quæsivißet? quid enim aliud ad crucem condemnatus, si impostor erat, sperare potuit? At si Christus nullius sibi fraudis & imposturæ consciu mortem pro sua doctrina aßerenda adijt, quis non videt eam omni falsitatis crimine vacare? Si enim falsa erat, ab ipsomet eam confictam fuiße oportuit Patrem enim se vidiße, ab eo mandata accepiße mißumq; in mundum fuiße, sese illum à Deo promis sum populi divini Regem ac Dei filium eße, palan professus est: quæ si falsa erant, quo pacto ea Christus falsa eße ignorare potuit? At si falsa eße scivit vnde tantus pro iis aßerendis mortis contemptus tanta animi tamq; invicta constantia? Cùm erg tantis veritatis documentis subnixum sponsorem Novi Fœderis habeamus Iesum, an dubitabimus, fidem ei firmiter adjungere, ac porro cœlestium, qu nobis in hoc fœdere promisit, bonorum spe fiducia freti, excußo peccati jugo, Deo ac justitiæ nosmi

Quæstio. mancipare? Mirum porrò alicui videri poßet, cu D. Autor de Christi Sacerdotio & in superioribu & in seqq. agens, derepentè eum sponsorem fœde ris, non verò Sacerdotem vocet? cur non dixeri

tan

tanto præstantioris fœderis factus est Sacerdos Iesus? hoc enim planè requirere videtur totus orationis contextus. Credibile est in voce sponsoris sacerdotium quoq; Christi intelligi. Sponsoris enim non tantùm est alieno nomine quippiam promittere, & fidem suam pro alio interponere: sed etiã, si ita res ferat, alterius nomine id quod spopondit præstare. In rebus quidem humanis, si id non præstet is pro quo sponsor fide jussit: hîc verò propter contrariam causam: (nam prior hic locum habere non potest) nempe quatenus ille pro quo spopondit Christus, per ipsum Christum promissa sua nobis exhibet, qua in re præcipuè Christi Sacerdotium continetur. Christus enim quatenus Sacerdos est nihil magis nunc in cœlis facit, quàm quòd promissa divina nobis præstet, h. e. peccatorum pœnas auferat, divinis donis ac muneribus nos cumulet, ut tandem cœlo nos asserat. Responsio.

V. 23. Et hi quidem plures facti sunt Sacerdotes idcirco quòd morte prohiberentur permanere. *Novam differentiam ac diversitatem ostendit, inter Sacerdotem Christum secundùm ordinem Melchisedec, & inter Sacerdotes Aaronicos; & simul etiam longè illius majorem, quàm horum præstantiam. Ea autem est, quòd illi plures fuerint; hic autem unus tantùm sit. Causa utriusq; rei ex v. 16, 17. petita redditur: quia illi mortales fuerunt, ideoq; uno mortuo alter succedere debuerit: hic autem immortalis sit & in æternum vivat. Particula* Et, *quemadmodum suprà quoq; v. 20, o-* Nova inter Christum & Sacerdotes Aaronicos differentia.

stendit nova hic afferri argumenta, ad probandam & ostendendam diversitatem inter pontifices legales, & eum qui est secundùm similitudinem Melchisedec, proinde ad ostendendum, per istius Sacerdotis introductionem, antiquatam esse Legem.

V. 24. Hic autem eò quòd maneat in æternum, sempiternum habet Sacerdotium. *Græcè ἀπαράβατον, id est tale Sacerdotium habet quod in successorem non transit.*

Consectarium. *V. 25.* Vnde & salvare in perpetuum potest. *Consectarium ex superiori versiculo elicit, in quo etiam maximum discrimen inter hunc & illos Sacerdotes, hujusq́ præ illis dignitas apparet: nempe quòd iste in perpetuum seu in omne tempus servare possit, illorum autem nullus potuerit.* In perpetuuum. εἰς τὸ παντελὲς, *Græcè.: quod ad perfectionem temporis, non verò ipsius in se salutis hoc loco referendum est. Nam licèt & ipsa salus in se spectata, quam Christus Pontifex nobis affert. omni ex parte perfecta sit: tamen non hoc, sed illud duntaxat ex superiori deducitur. quare εἰς τὸ παντελὲς idem hic est quod εἰς τὸ διηνεκὲς, quemadmodum & posterior hujus versiculi pars, in qua causa istius rei, ut mox dicemus, redditur, docet.* salvare vel servare. *Hæc salus ad Christum relata, etiam in se, ut diximus, perfectissima absolutissimaq́ est. Servat enim Christus, quatenus peccatorum omnium reatum pœnasq́ etiam æternas à suis aufert; in infirmitatibus,*

mitatibus, ne propter eas succumbant, & sic peccatorum suorum pœnas dare cogantur, succurrit; animas eorum in manus suas suscipit, quas illis suo tempore summâ cum gloriâ & sempiterna felicitate restituat. qua de re cap. 2. & 4. & 5. egimus. accedentes per ipsum ad Deum. *Non omnes effectu ipso servat iste Pontifex; sed accedentes per ipsum ad Deum. Accedere ad Deum, est Deum colere, ei toto pectore servire, sacrificia ipsi offerre: quemadmodum Autor ipse loquitur, cap. 13. 15.* per ipsum offeramus victimam laudis Deo. *Per ipsum autem, id est, per Christum id fit, cùm ex Christi præscripto, seu Christo confisi Deum colimus; quò etiam pertinet cùm ipsum Christum colimus, laudibus celebramus, invocamus. Nam qui hoc facit, non tam Christum quàm Deum ipsum per Christum colit, veneratur, & invocat.* semper vivens ad interpellandum pro eis. *His verbis expreßè rationem istius consectarij addit; servare semper potest, quia semper vivit ad interpellandum pro eis. Interpellare vel intercedere dicitur Christus ad similitudinem Pontificis legalis, qui eo ipso, quòd in sacrarium ingreßus offerebat, intercedebat. Sic etiam Christus, quatenus cœleste illud tabernaculum per sangvinem suum ingreßus perpetuò illic degit, & salutem nostram, peccatorumq; expiationem procurat, interpellare seu intercedere pro nobis dicitur. Verùm quatenus ipse tradita sibi à Patre omni potestate nos servat, ipse peccatorum pœnas aufert*

Accedere ad Deum.

Per Christum accedere.

Interpellare, vel intercedere Christus ad similitudinē Pontificis Legalis, dicitur.

omnemq́; nobis felicitatem largitur, hactenus interpellare seu intercedere pro nobis dicendus non est: quanquam istæ actiones magis ratione, quàm re differunt.

V. 26. Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex, *vel* talis n. nos decebat Pontifex. *Rationem affert, cur Christus sit talis Pontifex effectus, qui semper vivat ad interpellandum pro nobis; quia talis nos Pontifex decebat, id est, talis nobis Pontifex conveniebat. Vnde apparet sequentibus verbis seu epithetis Christo tributis non mores ipsius seu vitam ab omni peccati labe puram, sed felicem ac beatum statum describi ac designari, ob quem fiat ut in æternum vivens nostri quoque perpetuam gerat curam. Licèt enim omnia ista, ratione vitæ ac morum de Christo intellecta, verissima sint; tamen nihil ad præsens Autoris institutum faciunt.* sanctus *seu* venerabilis, ὅσιος, *ratione immortalis naturæ, quæ ipsum penitus sacratum efficit.* Innocens, ἄκακος, *id est omnis mali expers, nullis ampliùs miseriis aut calamitatibus obnoxius.* ἀμίαντος impollutus, *id est cujus felicitas & beatitas nulla vel minima adversitate, quasi labe pollui inficiq́; possit.* Segregatus à peccatoribus. *Et loco nimirum & conditione; nempe, ut statim additur,* et excelsior cœlis factus. *Omnia verò hæc aliquo modo ad similitudinem legalis Pontificis dicuntur. Quanquam in iisdem iterum non exigua est inter-*

inter hunc & Christum dissimilitudo, ut mox dicemus. Si tamen dignitatem muneris Sacerdotalis spectes, Aaronicus quoque Sacerdos sanctus & venerabilis esse debuit, & malitiæ expers, &, quantum cura ejus provideri poterat, non debuit pollui, nec cum peccatoribus commisceri; sed sacrarii illius, cœlo respondentis, esse incola. Verùm nec ista omnia propter Sacerdotis infirmitatem in ipso perfecta esse poterant, nec, etiamsi perfectissima fuissent, aliud quàm umbra erant earum quas in Christo exposuimus, divinissimarum qualitatum. Quòd verò talem nobis Pontificem dari decuerit, res ipsa demonstrat. Nisi enim talis esset, non posset perpetuò pro nostra salute excubare, & omnes per ipsum ad Deum accedentes servare. Istarum enim quas enumerat Autor qualitatum contraria, hanc muneris ejus functionem vel turbarent, vel penitus impedirent: quemadmodum nec Pontifex legalis, quamdiu ipsemet pollutus erat, sacra peragere poterat, & pro aliis offerre; nec pro alienis peccatis sacrificare, quin priùs pro suis initium aliquod sacrificandi fecisset. Similitudo cum Pontifice Aaronico.

V. 27. Qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum Sacerdotes, priùs pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi.

Aliud discrimen inter Christum & Legales Pontifices ostendit, ex superioribus pendens, seu eorum consequens. Perinde enim est, ac si diceret; qui proinde non habet opus &c. Discrimen autem in eo est, Aliud inter Christum & Pontifices Legales discrimen.

 quòd

quòd Legales Pontifices quotannis victimas debuerint offerre, priùs pro suis peccatis, deinde pro populi: Christus autem id tantùm semel fecerit. quotidie, *Græci codices habent* καθ' ἡμέραν, secundùm diem, *nempe statam ac definitam: in anniversario illo videlicet sacrificio. De hoc enim Autorem loqui inde constat, quòd dicat, Pontificem priùs pro suis, deinde pro populi peccatis offerre. At non legitur eum alio tempore id fecisse, seu facere debuisse quàm in anniversario illo sacro. Aliâs enim vel pro se tantùm, si alicujus peccati sibi esset conscius, offerre debuit; vel si unà cum populo peccâsset, unâ tantùm victimâ & se & populum expiare, non verò primùm pro se, postea pro populo sacra facere. Vide infrà cap. 10. v. 11. ubi similiter* καθ' ἡμέραν, secundùm diem *Sacerdos ministrare dicitur.* Hoc enim fecit semel, *de Pontifice Christo loquitur. Quid verò fecit semel Christus? quid aliud, quàm quod Pontifex antiquus stata die quotannis faciebat? Principaliter autem hîc non de oblatione pro peccatis populi; sed de oblatione pro ipsius Pontificis peccatis agi, ex superioribus, ipsoq; rationum cōtextu manifestum est. Peccata verò propriè dicta, id est, divinarum legum transgressiones, cùm in Christo locum non habeant ullum, necesse est ut in peccatorum voce sit improprietas, significenturq; Christi infirmitates & perpessiones: quâ de re iam egimus cap. 5. v. 2. 3. Sic vidimus istarum infirmitatum ac perpessionum contraria,* sanctitatis &

Peccata propriè dicta, nullum in Christo habent locum.

innocentiæ *nomine paulò antè verſu ſuperiore deſcribi: qui duo verſiculi mutuò ſeſe illuſtrant.* Seipſum offerens. *Docet quando Chriſtus pro ſe obtulerit, preces nimirum & ſupplicationes, ut capite 5. v. 7. vidimus; tunc nempe cùm in eo eſſet ut ſeipſum Deo offerret, cùm ſeſe ad oblationem ſui ipſius accingeret, hoc eſt, cùm tanquam victima mactaretur. Oblatio enim Chriſti ſic hoc loco extendenda eſt, ut mortem ipſius, tanquam neceſſarium antecedens, & quoddam veluti initium complectatur. Chriſtus ergò, quia nunc ipſe in perpetuum felix ac beatus vivit, nihilq́ eſt quod illius ſummam felicitatem turbare & interrumpere poſſit, propterea de ſe ſecurus, de nobis tantùm & noſtra ſalute unicè eſt ſolicitus: quia tamen aliquando tempus erat, quo illi quoque pro ſe offerre neceſſe fuit: ideò mali non ignarus ipſe, miſeris tantò promtiùs ſuccurrit. Cùm verò hic verſiculus, aut id quod in eo dicitur, ex ſuperiori commate pendeat & inferatur, vel hinc apparet, nō agi iſthic de moribus, ſed de natura deq́ felici ſtatu ac conditione Pontificū noſtri. Nec enim ideò Chriſtus opus non habet ampliùs pro ſe offerre, quòd ſanctus ſit & inculpatus ratione morum ſeu actionum ſuarum, cùm ſemper talis fuerit; ſed quòd in perpetuum ab omnibus malis & afflictionib⁹ ſit liberat⁹. quemadmodū ergo* peccata *Pontificis noſtri dolores & afflictiones ſignificant: ſic illis oppoſita* ſanctitas & innocentia, *ſuperiori verſiculo, immunitatem ab illis declarat.*

Quando Chriſtus pro ſe obtulit.

V. 28. Lex enim homines constituit Sacerdotes infirmitatem habentes *Causam istius inter Christum & Legales Pontifices differentiæ addit: quia Lex constituebat* Sacerdotes infirmitatem habentes. *id est, tales qui nunquam suam infirmitatem deponere possent, ob quam fiebat ut post peractam expiationem iterum in peccata & errores prolaberentur, qui expiationem denuò requirerent.* Sermo autem jurisjurandi, *nempe ille, de quo v. 21. actum est.* illius quod post Legem, *nempe, factum est; ne quis putet istud Sacerdotium ullo pacto à Lege pendere, seu ab illa constitutum esse. Legi enim sermonem jurisjurandi post Legem facti opponit. Hic, inquam, sermo jurisjurandi, id est, sermo juramentum continens,* filium in seculum consummatum, *intellige, constituit Pontificem.* Filium *nempe Dei, κατ' ἐξοχὴν, opponit hominibus infirmitatem habentibus, id est, vulgaribus, quales antiqui illi à Lege constituti Sacerdotes erant. sic & Gal. 1. v. 1. Phil. 2. v. 7.* In æternum perfectum *seu* consummatum. *id est expiatum in perpetuum, non respectu præteriti temporis tantùm, ut olim sub Lege; unde quotannis expiationem repetere necesse fuit. Iste verò ab infirmitatibus omnibus & perpessionibus in omne ævum liberatus est: ideò nec opus habet, ut pro iis ampliùs offerat. Hinc autem apparet Christum non antè Pontificem nostrum planè & perfectè constitutum fuisse, quàm* in perpetuum consummatus, *seu* expiatus esset, *hoc est, immortalis evasisset.*

Filius Dei, opponitur hominibus.

CAPUT

CAPUT VIII.

PErgit in commemoranda Christi Pontificis, quâ Legales longè superet, excellentia ac dignitate; & hac occasione ad ipsorum quoque fœderum Veteris & Novi comparationem descendit: quorum illud priorem, hoc posteriorem Capitis partem constituit. Argumentũ & partes Capitis. 1. ad ỹ. 6; 7.

V. 1. Capitulum autem super ea quæ dicuntur, Talem habemus Pontificem. Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις. *Dixerat iam multa de Pontifice Christo, qualis quantusq́; sit, & quàm longè præstet Pontifices Legales: nunc quiddam partim additurus, partim ex superioribus aliquo modo repetiturus est, quod* κεφάλαιον ἐπὶ τοῖς λεγομένοις *esse dicit.* Κεφάλαιον *autem, & summam significare potest, & id quod caput rei est, seu quod præcipuum ac principale & veluti rei ipsius apex est. quæ posterior significatio nobis hoc loco magis probatur.* ἐπὶ *videtur positum esse pro* ἐν in *vel* inter. *quasi dicat; Istorum autem omnium quæ de Christo Pontifice dicuntur aut dici possunt, summa vel potiùs caput & supremus apex est hoc quod talem habeamus Pontificem, qui consedit in dextera throni &c.* qui consedit in dextera sedis magnitudinis *seu* majestatis in cœlis. *De his verbis egimus cap. 1. v. 3. Tanta autem istis verbis Christi Pontificis dignitas atque majestas significatur,*

Nexus.

κεφάλαιον.

ἐπὶ pro ἐν, *in* vel *inter.*

Christi Majestatis ne umbra quidem in antiquis Pontificib. fuit.

tur, ut ejus ne umbra quidem in antiquis Pontificibus extiterit, cùm nullus cõsederit unquam in dextra throni illius qui positus erat in sacratiori tabernaculo, nempe operculo arcæ, quod expansis Cherubinorum alis contectum, thronus Dei vocabatur. Vnde Deus inter Cherubinos considere iisve insidere dicebatur. Sed omnes cùm sacratius illud tabernaculum ingrederentur, coram arca ejusq́ operculo stare cogebantur. Christus autẽ tantus est ut consederit in dextera throni majestatis, idq́ in cœlis ipsis. Sedes *seu* thronus majestatis, *est thronus summa majestate venerandus, quippe in quo Rex ille Regum & Dominus dominantium, qui solus est potens, solusq́ immortalitatem habet, & lucem habitat inacceßam, consideat.*

Thronus Majestatis.

V. 2. Sanctorum minister & tabernaculi veri. *Per* Sancta *significatur sacrarium Dei. Intelligenda autem sunt sancta non quævis, sed illa vera, sic ut epitheton* veri *tabernaculo additum, non minùs ad sancta quàm ad tabernaculum, eo loquendi modo, qui in scholis Zeugma dicitur, referatur. Verum autem tabernaculum seu sancta vera, non respectu falsorum aut fictorum, sed respectu umbratilium illorum & terrenorum dicuntur vera, id est perfecta, solida, cœlestia, talia quibus hoc nominis demùm perfectè competat, ut potè in quibus Deus ipse verè habitat. Horum* minister *est Christus,* λειτουργὸς, *quemadmodum Pontifex Legalis erat minister Sanctorum in terris. Pertinent enim hæc*

Zeugma.

Vera sancta.

Christus Sanctorum Minister.

verba

verba ad declarandum id quod dixerat, nostrum Pontificem consedisse ad dextram throni Dei in cœlis. Ministrum autem Sanctorum esse, nihil aliud est, quàm in Sanctis Deo ministrare, circa sanctuarium occupari, eaq́; curare quæ ad Dei cultum in sanctuario peragendum pertineant. Sic ergo & Christus ministrat in cœlis, id est Dei decreta in cœlis residens exequitur, cœlestia curat, & quæ ad cœlestem Dei cultum in Novo Fœdere præceptum pertinent. Vox λειτουργοῦ non semper simplicem significat ministrum seu famulum; sed aliquando talem qui singulari cum autoritate & potestate munere suo fungatur. quemadmodum & Pontifex Legalis in tabernaculo seu circa divini cultûs administrationem summam habuit autoritatem, quanta supremo sacrorum Præsidi conveniebat. quod fixit Dominus & non homo. *Vel causam his verbis apponit, cur tabernaculum cœleste,* verum *esse dixerit, quasi dicat, utpote quod non ab homine, ut illud sub Lege, sed ab ipso* Domino, *hoc est, summo illo Deo* fixum, *id est erectum & constitutum est. Illud enim demum tabernaculum verum esse necesse est, quod non hominum manus Deo, sed sibi ipsi Deus sua manu construxit. Vel hæc verba majoris illustrationis & amplificationis causa subjecit, ut tantò magis appareat, quantùm cœleste tabernaculum à terrestri illo differat, quantumq́; illi præstet. Sic & Paulus terrestri & caduco corporis nostri mortalis tabernaculo, cœleste illud gloriosi cor-*

λειτουργός. 2. Cor: 5. 1.

poris

Oppositio inter manu facta, & ab ipso Deo facta.

poris ex Deo ædificium nulla hominum manu factum opposuit. Eandem oppositionem habes infrà, apud hunc ipsum Autorem, inter Sancta illa terrestria & hæc cœlestia cap. 9. v. 11. & 24. Similiter inter urbes hominum manu factas, & cœlestem illam piis paratam, cujus architectus & opifex est ipse Deus. cap. 11. 10.

V. 3. Omnis enim Pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur. *Probat Christum Pontificem, esse ministrum Sanctorum; argumento ducto à specie ad genus, ut in scholis loquuntur. Nam si omnis Pontifex ad offerendum dona & victimas constituitur, estq; hoc ex natura Sacerdotalis officij; sanè necesse est ut simul Sanctuarij minister constituatur, cùm hoc sit illius genus. Posita autem specie ponitur genus. Cùm ergo Christus sit constitutus Pontifex, necesse est, (quod & statim subjicit Autor,) ut ille quoq; offerat, proinde & Sanctuarij minister sit.* Vnde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat. *Non hîc de eo agitur, an Christus simpliciter tantùm habeat aliquid quod offerat, quemadmodum ex ipso Autoris contextu patet; sed an reipsa offerat & Sanctuario ministret. Quare verborum istorum sensus non ille tantùm est, quasi Christus habeat quidem quod offerre possit, adhuc verò dubium sit an offerre velit, vel debeat req; ipsa offerat: sed etiam quòd muneris sui ratione id omninò faciat. quo sensu sæpè dicere solemus,* habeo quod tibi dem, *vel,* quod tibi dicam.

Natura muneris Sacerdotalis.

icam. *id est, dicere tibi vel dare aliquid volo vel debeo, sive, dicendum aut dandum est tibi aliquid à me. Ex his verò Autoris verbis apertissimum est, Christum nunc in cœlis offerre, nempe, ut infrà docebit Autor, seipsum Deo. Probat enim, ut diximus, Christũ ministrare, nempe ut ex præcedẽtibus & ex sequẽtibus patet, cœlesti illi Sãctuario; Vnde verò id probat, quàm quod omnis Pontifex, proinde & Christus, ad offerendum munera & hostias sit constitutus, ideòq; si munere suo fungi velit, offerre omnino debeat. Hoc verò si faciat, Sanctuario ministrabit.*

Christus nunc in cœlis offert.

V. 4. Si ergo, *vel potiùs* si enim esset super terram, nec esset Sacerdos. *Hîc alteram versic. 3. partem confirmat, qua dixerat, illum esse Sanctorum & tabernaculi veri, hoc est cœlestis, non umbratici illius & terrestris, ministrum. Quia si in terra esset, ne Sacerdos quidem esset. Hinc ergo apparet, eum cœlestis tabernaculi ministrum esse illicq; Deo offerre. Vnde necessariò consequitur, Christum cùm adhuc in terris esset, oblationem suam perfectam, expiatoriam, de qua in hac Epistola agitur, non peregisse. An enim illam extra Sacrarium suũ, quod cœlum est, peragere posset?* cùm essent qui offetrent, *vel,* cùm sint qui offerant secundum legẽ munera. *Rationem reddit eius quod asserunt, nempe cur Sacerdos nõ esset Christus, si in terris ministraret: quia scilic. jam alij sunt Sacerdotes à Deo constituti, qui in terris ministrant, & munera offerunt: ex quorum numero Christus non est, nec*

Christus in terris oblationem suam perfectã expiatoriã nõ peregit.

esse

Sacerdotum Legalium privilegium.

esse potest, ut præcedenti capite fuit ostensum. Offerre autem secundùm legem *dicuntur, quatenus illis solis hoc juris & privilegij lex concessit, ut nemo alius salva lege arrogare sibi illud possit, ut in terris offerat, aut terreno Sacrario ministret.*

V. 5. Qui exemplari & umbræ deserviunt cœlestium. *Vel rationem quandam D. Autor his verbis exprimit, cur Christus, si in terris esset, Sacerdos esse non posset, nempe quia Sacerdotes illi qui in terris degentes offerunt, umbræ tantùm serviunt cœlestium: at Christus Pontifex non debuit servire umbræ cœlestium: vel tantùm à contrario illustrat id quod de Pontifice nostro dixerat, nempe eum esse veri tabernaculi ministrum; Legales verò Pontifices umbræ tantùm & exemplari illius cœlestis tabernaculi servire.* cœlestium *id est Sanctorum. Sancta autem cœlestia, cœleste illud sacrarium significant in quo Christus munere suo Sacerdotali fungitur. Probat autem Scripturæ testimonio, antiquos Pontifices exemplari & umbræ cœlestis sanctuarij servire.* Sicut responsum est Moysi, *vel* sicut oraculo monitus est Moses quum consummaret tabernaculum, Vide inquit omnia facito secundùm exemplar, quod tibi ostensum est in monte. *Citat S. Scripturæ verba, quib⁹ jubetur Moses tabernaculum illud antiquum & cuncta ad illud pertinentia conficere secundùm typum sibi in monte ostensum. Tabernaculum igitur in monte ostensum erat prototypus seu*

archety-

archetypus: tabernaculum à Mose confectum erat illius ὑπόδειγμα *&* ἔκτυπος exemplar *&* effigies. *Illud porrò, quia exemplar quoddam erat divinitus ostensum, ad cujus formam Moses, quoad humanæ manus artificium posset, & materia pateretur, tabernaculum parari curaret, ratione formæ fuit haud dubiè præstantius, quàm quod ad similitudinem ejus ex materia crassa & terrea effectum est. Et quia in monte sublimi exhibitum est, respectu illius quod infra montem conficiendum erat, fuit quodammodo cœleste. Quanquam & hoc ipsum nil nisi inanis umbra veri illius Sacrarij fuit, cujus Christus minister est, adeò ut tabernaculum antiquum exemplar tantùm fuerit exemplaris, & umbra umbræ.* Tabernaculum antiquum cœlestis exemplar.

V. 6. Nunc autem melius sortitus est ministerium. *q. d. Illi quidem umbræ cœlestium inserviunt: at verò noster Pontifex longè præstantius ministeriũ adeptus est, quatenus nimirũ longè præstantioris tabernaculi minister est, quod etiam præstantiorem multò ministrandi rationem sibiq́ congruam ac convenientem requirit.* Nunc autem, Νυνὶ δὲ, *non est particula temporis hoc loco, sed adversativa, idemq́ valet quod* atqui. *Sic Rom. 7. v. 17. 1. Cor. 5. v. 11. & 7. v. 14. Ostendit autem, Christum præstantius ministerium esse adeptum ex eo quoq́, quòd præstantioris etiam fœderis sit Mediator, tantóq́ præstantius, quantò ipsum fœdus est præstantius, cùm ait:* quantò & melioris testa- Νυνὶ δὲ, pro *Atqui*.

 menti

menti, *seu* fœderis Mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. *Quantò fœdus est præstantius, cujus Christus est Mediator tantò præstantius est etiam illius ministerium seu Sacerdotium. Debent enim sibi dignitate respondere fœdus & Sacerdotium; cùm, ut superiori cap. diximus, Sacerdotij dignitas ex fine & usu suo potissimùm pendeat: Finis autem & usus Sacerdotij est*

Altera pars Capitis.

fœdere. Fœdere enim divinæ promissiones sanciuntur, Sacerdotio à nobis obtinentur. Atq; hîc jam altera capitis pars, qua comparatio Novi Fœderis cum antiquo continetur, incipit. Mediatorem fœderis

Mediator Fœderis.

esse, nihil aliud est quàm Dei esse interpretem & internuncium in fœdere cum hominibus pangendo per quem scilicet & Deus voluntatem suam hominibus declaret, testatamq; faciat; & illi vicissim divinæ voluntatis notitia instructi ad Deum accedant, cumq; eo reconciliati pacem inposterum colant. Innuitur autem hoc loco, quod Paulus expressè dixit, Gal. 3. 19. etiam Veteris Fœderis Mediatorem fuisse, nempe Mosen. qua de re egimus in Commentario in Epistolam ad Gal. loco dicto. Notandum autem hîc est Christum hac quoq; in parte Pontifices antiquos supergressum esse, quòd illi quidem Pontifices fuerint, sed Mediatores Fœderis non fuerint: Christus autem Fœderis, ejusq; longè quàm antiquum fuit præstantioris, & Mediator simul fuit & Pontifex. Præstantius autem Fœdus hoc esse quàm illud, ex eo docet, quòd hoc, nempe cujus Christus

Moses mediator Veteris Fœderis.

Christus & Mediator & Pontifex.

stius est Mediator, in melioribus promissionibus sancitum sit. Quivis videt, tantò præstantius esse Fœdus, quantò præstantiora in illo continentur promissa. Cùm ergo in Novo Fœdere, cujus Mediator est Christus, præstantiora promissa contineantur, necesse est ut vetere præstantius sit, & tantò quidem præstantius, quantò promissa ipsa sunt præstantiora. Hinc verò perspicuum est, vitam æternam in Veteri Fœdere apertè promissam non fuisse, nec plenam omnium peccatorum remissionem. Cum enim utroq; istorum nil possit cogitari præstantius, quo pacto, si utrumq; in illo promissum fuisset, novum fœdus præstantiora promissa habere dici posset? Imprimis autem hoc de plena peccatorum remissione urgemus. Nam & hæc sola commemoratur in descriptione Fœderis istius; & vitam æternam in promissis Veteris Fœderis occulto sensu comprehensam fuisse non diffitemur. quod vel ex Paulo manifestum est, qui verba Legis, vitam illis promittentis qui omnia ejus præcepta exactè servâssent, de vita æterna & justificatione, qualem per Christum adipiscimur, interpretatur & accipit. Lex ergo vitam quidem æternam occulto sensu promittebat; sed sub conditione exactæ & omnibus numeris absolutæ obedientiæ, ideoq; nullam concedebat expiationem ratione pœnæ æternæ mortis; & quam concedebat ratione pœnarum quarundam temporalium, ea non ad omnia peccata, sed tantùm ad ignorantias & fragilitates ac lapsus quosdam, in quos hominibus

N. Fœdus antiquo præstantius.

Vita æterna in V. Fœdere, apertè promissa nō fuit.

Occulto sensu promissa fuit.

Rom: 10. 5. Gal: 3. 12.

quâ conditione.

Expiatio sub V. F. singulorum

Populi. incidere sit proclive, spectabat. Populo tamen universo, postquam non leves dedißet pœnas, si reversus ad Deum, & pœnis illis ad saniorem adductus mentem eßet, remissio omnium etiam gravissimorum criminum, quod ad pœnas temporarias seu ad hanc vitam spectantes attinet, etiam nullis victimis intervenientibus, perpetuo Fœdere constituta fuit. Levit. 26. 40. & deinceps usq; ad finem. At verò novum Fœdus apertissimam clarissimamq; vitæ æternæ promissionem continet, ideoq; verè vitam æternam promittere dicendum est. Nam promissio occulta, & cui datur ignota, seu talis de qua nulli certò constare possit nisi illi tantùm qui promittit, verè promissio dici non debet, eo præsertim sensu quo hîc promissio, cùm de Fœderis promissionibus agitur, accipienda est. Præterea Novum Fœdus non requirit a quoquam omnibus numeris exactam absolutamq; obedientiam, sed vera pœnitentia, & ea vitæ emendatione contentum est, ut ne unquam peccare Deumq; offendere velimus, proinde, divini Spiritus auxilio freti, nulli in posterum peccato mancipati, omnibus autem virtutibus exornati simus, licet fieri possit ut humana fragilitate interdum adhuc labamur, qua in re peccatorum continetur remissio. Contra, quàm adhuc diximus, qui sentiunt, ajunt ideò promißa Novi Fœderis vocari præstantiora, quia sint clariora. At nos vicissim quærimus, an illa adeò clara eße putent, ut ab hominibus certò ex ipso Fœdere cognosci & credi potuerint,

Promissio occulta.

Conditio N. Fœderis.

Peccatorum remissio.

Elenchus.

fuerint, nec ne? Si illud dicant, negamus id non solùm de peccatorum remissione, quam ipsa Legis Mosaicæ, meritum operum requirentis, ratio respuit; sed etiam de vita æternâ. Nec sanè Divinus Autor ex eo quòd aliquantò vel etiam multò clariùs promissa in Novo Fœdere fuissent proposita, simpliciter ea præstantiora appellare potuisset; multò minùs ex eo majorem Novi Fœderis, quàm antiqui illius præstantiam colligere; adhuc etiam minùs inde Sacerdotium Christi quàm legale præstantius esse elicere potuisset? quid? ne aliud quidem Fœdus ideò pangi, & prius abrogari ullo pacto conveniens fuisset. Neque enim declaratio prioris Fœderis, Novum Fœdus est, & à priori diversum: nec illud antiquat, sed stabilit atq; illustrat. Novum Fœdus non prioris tantùm declarationem; sed novas conditiones, proinde & promissiones Dei nomine factas omnino postulat: nec Christus Novi Fœderis fuisset Mediator; sed Veteris tantùm interpres quidam & explanator. Si posterius dicant, concedimus id quidem de vita æterna, sed non de peccatorum omnium plena remissione mores emendantibus concessa; quam nec occultâ, nec apertâ ratione in promissionibus ipsius Fœderis per Mosen sanciti contineri, imo ei planè adversari asserimus. Verùm, ut jam diximus, talis occulta promissio, pro promissione Fœderis censeri verè non debet, sed ea tantùm, quam quisq; intelligere, & de qua ex Fœdere certus, si conditiones præstiterit, esse possit. sancitum est, in Græco, νενομο-

Declaratio Fœderis nō est Fœdus.

νενομοθέτηται, q. d. legislatum. *posita est species pro genere, tantòq; justius, quòd Novum Fœdus legem quandam, id est præcepta varia contineat, quæ quisq; exequi, si promissiones adipisci velit, teneatur.*

N. Fœdus leges continet.

V. 7. Nam si illud prius culpâ vacâsset, non utique secundi locus inquireretur. *Probat quod asseruit, prius illud Fœdus non habere tam præstantia promissa; ideoq; non esse tam præstans ac Novum: quandoquidem culpa ac vituperatione non careat, non quidem tanquam per se malum; sed tanquam id quod defectu aliquo laboret, seu imperfectum sit. Unde apparet tam præstantia promissa in eo non contineri. Si enim illa contineret, reprehendi non posset. Quomodo enim istud fœdus, quod & promissiones omnium maximas ac divinissimas habeat, & conditiones illarum adipiscendarum omnium optimas ac convenientissimas præscribat, jure vituperari posset? Vituperabile autem illud fuisse, seu culpâ non vacâsse, ex eo probat, quòd alteri, nempe Novo, quæsitus fuerit locus, hoc est, quòd aliud se Fœdus cum populo percussurum Deus promiserit. Cur enim aliud Fœdus, priori abolito, iniret Deus cum populo, si prius illud promissionum, consequenter verò & conditionum præstantia ac bonitate alteri par esset, aut omni culpa vacaret? Non enim solent priora Fœdera aboleri, & nova in eorum locum induci, nisi propter ipsorum defectus & vitia quædam, seu (ut supra de legibus cap. 7. v. 28.*

Antiquum F. culpâ non vacavit.

v. 28 locutus est,) propter earum infirmitatem & inutilitatem.

V. 8. Vituperans enim eos, *vel potius* eis dicit. *Probat Prophetæ verbis alteri Fœderi quæsitum fuisse locum, illudq́ prius vituperatum esse. Verba enim Græca* μεμφόμενος γὰρ ἀυτοῖς λέγει, *sic videntur esse interpungenda, (quod & aliis quibusdam placuit) ut Participium* μεμφόμενος, *non ad pronomen* ἀυτοῖς, *hoc est Iudæos, sed ad Fœdus illud prius, quod ex superioribus intelligendum est, referatur, quasi dicat; Reprehendens enim, nempe Fœdus illud, dicit eis, hoc est, Israëlitis aut Iudæis. Pronomen loco nominis, Hebræorum more. Videtur enim Autor in voce* μεμφόμενος vituperans, *planè ad verba sua respicere, quibus prius illud* Fœdus *non fuisse* ἄμεμπτον invituperabile, *ut hac voce utar, dixerat.* Ecce dies venient, *vel* veniunt, dicit Dominus. *Refert Prophetæ verba quibus Deus se novum Fœdus cum populo percussurum pollicetur, priori Fœderi dissimile: cujus ita meminit Deus, ut appareat id ab ipso reprehendi & vituperari, ut paulò post patebit.* et consummabo, *vel* perficiam. *Particula* et *posita est pro* cùm. *Hebræi enim vocula* et *variè utuntur, pro variis, quas vocant, particulis indeclinabilibus, & pro relativis etiam pronominibus.* super domum Israël & super domum Iuda. *id est, tale Fœdus, quod ad Israëlitas & Iudæos pertineat. Domus Israël sunt*

Piscator.

Pronomen pro nomine.

Ierem. 31. v. 31. & sequentibus.

Et pro *cùm.* Particulæ *et* usus.

posteri & familia Israëlis seu Iacobi; quemadmodum domus Iudæ, sunt posteri Iudæ, unius ex Iacobi filiis. Distingvit autem istas familias, vel populos, nō quòd Iudæ posteri non etiam sint Israëlis posteri; sed quòd illo tempore in duas partes Israëlis posteri essent divisi: & in una quidem parte decem erant tribus; quæ propterea communi nomine Israëlitarum vocabantur: in altera verò tantùm duæ, Iuda & Beniamin, quæ tamen duæ à solo Iuda denominabantur, quia hæc tribus erat illustrior, utpotè in qua Regiæ dignitatis decus esset; quemadmodum & Ephraim aliquando pro decem illis tribubus ponitur, propter eandem causam. Testamentum *vel* Fœdus novum, *διαθήκην quæ vox apud Græcos Testamentum propriè significat: sed hoc loco quemadmodum ex verbis Prophetæ patet, designat Fœdus, & ita frequenter apud LXX. accipitur, quos Novi Fœderis Scriptores sunt secuti.*

Israëlitæ pro 10. tribubus.

Iudæi pro duobus.

Ephraim pro 10. tribubus.

Vox *Testamenti* pro fœdere.

V. 9. Non secundùm Testamentum *vel* fœdus quod feci Patribus eorum. *Declarat quare Novum Fœdus percussurum se dixerit, quia nimirum non futurum est priori simile, sed ab eo diversum.* In die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem illos è terra Ægypti. *id est, illo tempore quo apprehensa illorum manu eduxi eos ex terra Ægypti. planè designat Fœdus Mosaicum.* quoniam ipsi non permanserunt in Testamēto *vel* Fœdere meo. *Hîc causam aperit, cur Novum Fœdus à veteri illo diversum percutere cum*

Causa Novi Fœderis.

populo

populo velit. *Hæc autem est, quòd antiqvum illud Fœdus tantarum virium non fuerit, ut populum in officio continere posset. Hinc enim factum est, ut populus ab eo descisceret, illudq; transgrederetur. Itaque consequens ponitur, ut ex eo antecedens, id est Fœderis illius defectus & impotentia quædam intelligatur. Si enim in Fœdere nullus fuisset defectus, nullum vitium, sed tantùm in populo; propter solius populi vitium Fœdus ipsum tolli non debuisset. Ideoq; apparet, ut populi vitio, sic ipsius quoque Fœderis defectu factum esse, quòd observatum non fuerit.* Et ego neglexi eos, dicit Dominus. *Prioris hoc est consequens. Qui enim non permanet in Fœdere divino, negligitur à Deo, id est deseritur; nec solùm deseritur, sed etiam punitur ab eo, & multis malis afficitur. Hinc ergo manifestum est, prius illud fœdus fuisse infirmum & inutile, quandoquidem non potuerit id præstare, ut populus Deum ritè constanterq; coleret, & legibus illius pareret, utq; vicissim ab eo diligeretur, ac bonis omnibus cumularetur.*

F. antiquî impotentia.

V. 10. Quia hoc est Testamentum quod disponam domui Israël post dies illos, dicit Dominus. *Rationem affert, cur dixerit, istud Fœdus priori fore dissimile ab eoq; diversum, quia nimirum tale futurũ erat, ut sufficientes habiturum esset causas populum in officio continendi. Atq; hoc est, quod sequentibus verbis significatur.* Domui Israël. *Nunc domus Israël latiùs sumitur, quàm paulo*

ante. Solent enim Sacræ Literæ iisdem verbis nunc plura, nunc pauciora includere, nunc breviùs, nunc explicatiùs loqui: quod ad earum inter se conciliationem & intelligentiam notandum est. Hinc & illud est, quòd aliquando soli fidei salutem & justificationem adscribant: aliquando verò fidei alias adjungant virtutes, easq; nunc plures, nunc pauciores: nempè quia illic fidei vocem latiùs sumunt ejusq; amplexu reliqua comprehendunt; hîc strictiùs & distinctiùs. Dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas. Hîc describit istud Fœdus. Participium διδοὺς, Hebræorum more, positum est pro indicativo, id est, do vel dabo. cujus rei exempla habes inter alia Act. 26.20. Rom. 7.13. et 9.28. 1. Cor. 3.19. Quanquam si subaudias verbum substantivum εἰμὶ sum vel ἔσομαι, ero, erit Græcismus, sed cum Ellipsi conjunctus. q. d. non ut olim curabo leges meas in lapideis tantùm tabulis inscribi, sed tale Fœdus cum illis feriam, ut meæ leges ipsorum mentibus & cordibus insculpantur. Quia verò his verbis describitur Fœdus divinum, apparet inde, inscriptionem hanc divinarum legum in mentibus hominum ex Fœderis natura pendere ac proficisci; ideoq; hæc verba intra vim & efficaciam accipienda esse, non verò ad ipsum inscriptionis effectum necessariò porrigenda, qui semper in liberâ hominis potestate positus est. Id ipsum docent & sequentia Dei verba v. 12. quibus ipse Deus causam seu modum ac rationem hujus rei aperit,

Fidei vox.

Participiũ pro Indicativo.

operit, quæ ingenti illius gratia ac misericordia populo exhibenda continetur. Hac futurum dicit, ut populus tanto ardore sibi serviat, suasq; leges observet. At hoc modo non nisi volentibus divinæ leges inscribuntur. Sensus ergo est: Tale percutiam Fœdus quod maximas & sufficientissimas vires habebit, populum meum in officio continendi. Leges menti inditas & cordi inscriptas habere, nihil aliud est quàm earum ita semper meminisse, ut, ne unquam ab iis declines, studeas operamq; des. Et ero eis in Deum. hoc consequitur ex priore, quemadmodum & superius illud, huic oppositum, & ego neglexi illos, consequebatur ex eo, quod & populus fœdus divinum neglexerit; quod similiter inscriptioni divinarum legum in cordibus hominum opponitur. Id est, Ero ipsorum summus protector, omnibusq; eos beneficiis cumulabo. & ipsi erunt mihi in populum. Vel hoc idem re ipsa est cum priore, ejusq; amplificatio quædam, mutua constans relatione, qualem & supra cap. 1. v. 5. habuimus in verbis illis:, Ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in filium; vel perinde est ac si dicat: Et illi mecum agent, quemadmodum meum populum decet. Utriq; fungemur nostris partibus: ego benefaciendo; illi rectè agendo meq; colendo.

Leges cordi inscriptas habere.

V. 11. Et non docebit unusquisq; proximum suum, & unusquisq; fratrem suum dicens, cognosce Dominum. id est, non erit opus ut alter alterum moneat & hortetur, ut mea decreta

creta meaſq; leges cognoſcat, & cognitas exequa-tur: ſed omnes ea animi alacritate ad me cogno-ſcendum ferentur, ut monitore opus habituri non ſint. Proximus *autē &* frater, *pro eodē ſumuntur. In Lege enim permutantur inter ſe nomina, a-*mici, fratris, proximi. *Vide Levit. 19. 18.* quo-niam omnes ſcient me *Iterum de efficaciâ, non de effectu ipſo Deus loquitur.* à minori usq; ad majorem eorum. *in Græco eſt,* à parvo eorum usq; ad magnum eorum, *eodem ſenſu. Poteſt hoc & de ætate, dum modo jam divinæ cognitionis ſit capax; & de ſtatu ac dignitate cujusq; intelligi.*

Proximus, frater, amicus, idem in lege ſignificant.

V. 12. Quia propitius ero iniquitatibus e-orum, & peccatorum eorum, *(in Græco adhuc additur* κὰι τῶν ἀνομιῶν ἀυτῶν, & tranſgreſ-ſionum ipſorum*)* non memorabor, *vel* non recordabor amplius. *Hîc nobis tam ardentis in ſe ſtudij cauſam aperit Deus, ſimulq; fœderis iſtius rationem explicat: nempe quòd in eo propitius eſſe velit iniquitatibus populi ſui, nec peccatorum ac tranſgreſſionum ejus unquam memor eſſe. Hoc tan-tum beneficium obſtringet omnium animos, & vim illis quodam modo faciet, ut Deo ſeſe penitus conſe-crent, inq; legum ejus aſſidua obſervatione conſtan-tes permaneant, quod cùm non quævis peccatorum remiſſio poſſit efficere, patet inde talem hîc intelli-gendam eſſe, cujus eæ ſint vires; nempe plenam & perfectam, quâ verè & ex animo pœnitentes, ſan-cteq; inpoſterum viventes, omnium anteactorum criminum*

F. N. ratio, illiusq; effi-cacia.

riminum reatu solvuntur, non tantùm ratione
œnæ ac mortis temporariæ, sed etiam æternæ, vi-
áq; immortalis illis destinatur. Hæc enim demum
eccatorum remissio, conditione ejus quam diximus
œnitentiæ adjecta, hanc vim habet, ut homines à
eccatis abstrahere, Deoq; inposterum mancipare
ossit. Voces injustitiarum, iniquitatum, trans-
ressionum, quibus hîc peccata designantur, simi-
iter docent, agi hîc de quorumvis etiam gravissi-
iorum peccatorum remissione. Hinc videmus ta- Plena peccatorũ remissio, N. Fœderis propria.
em peccatorum remissionem, propriam esse Novi
œderis promissionem. His enim verbis re ipsa pro-
atur id quod superius dictum fuerat, Novum Fœ-
lus esse in præstantioribus promissionibus sancitum
uàm vetus. Hic est sensus istorum Prophetæ verbo-
um mysticus. Literalis erat, quòd Deus Iudaicum Sensus literalis.
opulum ex captivitate Babylonica liberaturus, &
ic præterita illorum gravissima peccata & scelera
bliteraturus esset, sublatis nimirum pœnis eorum
temporariis, quo tanto beneficio populus Deo miri-
ficè obstringi, & ad ipsum inposterum constanter
colendum adduci debuit. Verùm hic sensus longè
exilior est, quàm ut verbis tam augustis plenè &
in solidum respondeat. Nam neq; tunc ullum fœdus
novum & à priori diversum propriè loquendo Deus
cum populo inivit, nec beneficium illud tantarum
prorsus fuit virium, ut populum in officio continere
perpetuò posset. ideoq; apparet, Spiritum Sanctum
alium quendam hoc longè augustiorem designare
sensum.

sensum. Literali ergo sensu, ista remissio de ablati one temporariæ illius pœnæ re ipsa perfecta intelligi debet: sensu verò mystico de promissione ablationis æternæ imprimis pœnæ, à Deo sub condition pœnitentiæ suo tempore peragendæ, quemadmodum natura fœderis requirit. Atq; hinc est, cur Iudæi illius divini beneficij, utpote præteriti, tanden obliti, iterum in varia peccata prolapsi a divina lege desciverint: Christianus verò seu Novi fœderi populus perpetuò ad officium faciendum Deoq; alacriter serviendum excitetur, quo promißum illu bonum, cujus jure jam gaudet, reipsa tandem con sequatur, nec eo sese suâ culpâ indignum reddat.

V. 13. Dicendo autem, *vel* dum dicit novum, veteravit prius. *Iam ostendit istis Spiritu divini verbis repudiari quodammodo & reprehen di fœdus antiquum. Dum enim dicit Deus se novun fœdus percußurum, eo ipso antiquat prius. Vnde sa nè apparet, illud vituperabile fuiße, ac proind tantas ac tam præstantes promissiones nequaquan habuiße. Hinc certè manifestum est, Novum fœdu à veteri planè diversum eße, nec ut à multis credi tur, sola claritate aut perspicuitate, sed ipsis pro missionibus conditionibusq; differre.* quod auten antiquatur & senescit propè interitum est *vel,* ut dispereat, *seu* evanescat. *Obiter & velu ἐν παρέργῳ ex superioribus infert, vetus fœdus quamvis tum temporis adhuc videretur apud Iudæos vigere, & stante eorum templo ac Republica sta re, sem-*

N. Fœdus a Veteri diversum.

e, sensim tamen ad interitum vergere, utpote jam ntiquatum à Deo ac senescens. Quod enim senecit, id licet adhuc extet & appareat, brevi tamen nteriturum dispariturumq́; est; cùm senescere nihil aliud sit, quam sensim destrui ac aboleri. Idem rgo & fœderi Mosaico ominatur Autor, nec omii defuit eventus. Templo enim & Iudæorum Reub. non multò post eversa, religio quoq; Mosaica c publicus ille Dei cultus in fœdere antiquo præcriptus intercidit & disparuit, ita ut reliquiæ tanùm quædam, & nil nisi rudera ej⁹ hodie appareāt.

CAPUT IX.

PErgit Autor in comparatione Novi & Veteris Fœderis ratione expiationis peccatorum, ostenlitq́; quantùm Novum præstet Vetere: quod perinde est, atq; si sacerdotium cum sacerdotio conferret. Fœdus enim, ut alibi jam diximus, & Sacerdotium, per quod peccatorum expiatio peragitur, inter se connexa sunt. Vnde, quemadmodum superiori capite à sacerdotio ad fœdus transiit Autor: ita nunc à fœdere ad sacerdotium regreditur. Primò ergo πρότασιν istius comparationis explicans docet quid vetus fœdus hubuerit, quod ad sacerdotium peccatorúmve expiationem attinet, & quid ei defuerit. Deinde ἀπόδοσιν subjiciens, quantum hic vetus fœdus à novo superetur, ostendit: quorum illud unam, hoc alteram capitis partem constituit.

Argumentū Capitis.

Partes Capitis duæ. Prior ad V. 11.

V. 1. Habuit quidem & prius *vel* primum
Nexus. *In Græco additur particula illativa* οὖν, ergo *vel* igitur; *quæ indicat hæc superioribus ita subjici, ut aliqua ratione ex iis deducantur. Videntur autem non tam connecti cum proximè præcedentibus (licet etiam cum his aliquo modo cohæreant,) quàm cum iis quorum occasione Autor in superiorem de fœdere antiquo sermonem devenerat; nempe cum iis quæ de comparatione Christi cum Sacerdotibus Leviticis dixerat: in quibus asseruit, illos umbræ serviisse cœlestium, seu in terrestri tabernaculo Deo ministrâsse, victimasq; obtulisse, Christum autem præstantiorem adeptum esse ministerii functionem.*
Epanalepsis *Huc ergo aliquo modo rediens, veluti per Epanalepsin quandam repetit & fusiùs explicat ea quæ antea breviter de Leviticis Sacerdotibus dixerat, quantoq; dignitatis intervallo Christus eos hac in parte antecellat, in sequentibus ostendit.* Et primum. *Quædam exemplaria addunt vocem* tabernaculum, *quasi hîc de tabernaculo, non de Fœdere velit loqui D. Autor: sed nec rectè ex superioribus inferretur hæc oratio, cùm jam à tabernaculo ad fœdus digressus fuerit Autor; nec sequentia rectè ad tabernaculum referri possent. Si verò hæc verba ad fœdus referantur, & ex superioribus rectissimè inferetur hæc oratio; & sequentia aptissimè quadrabunt.*
Lectio vera. *Itaq; vera est lectio, quæ non addit vocem* tabernaculum, *sed simpliciter habet:* habuit ergo & primum, *nempe, fœdus. Proximè enim, de fœder*

edere loquens dixerat, dum dicit novum, an- quavit primum. Iuſtificationes, *id eſt, inſti- ita, juſſa. Iuſtificationum enim ſeu* δικαιωμά- *ων nomine reddere ſolent Græci Veteris Teſta- enti Interpretes vocem chúkkim, quæ inſtituta ecreta & præcepta ſignificat.* Culturæ *ſeu* Cul- us; λατρείας. *Quæ vox Genitivo caſu cum voce* ικαιωμάτων *cohæret, ſignificatq́; inſtituta de ltu nempe divino, ſeu quibus deſcriptus eſt modus ei colendi: qualia erant præcepta de variis ſacri- iis & oblationibus, aliisq́; rebus ad cultum divi- um ſpectantibus.* Et ſanctum ſeculare, κοσμι- *ὸν in Græco,* mundanum. *Intelligitur taberna- ulum vel ſanctuarium; quod* ſeculare *ſeu* mun- anum *vocat, reſpectu illius cœleſtis; ita ut mun- anum idem, quod terrenum ſit. Vel hinc apparet on eſſe ſuperiùs vocem* tabernaculi *legendam,ut ictum eſt. quomodo enim tabernaculum diceretur abuiſſe tabernaculum?*

Iuſtificationes pro inſtitutis.

V. 2. Tabernaculum enim factum eſt. *Ex- icat quale ſanctum hoc ſeculare fuerit. Incipit e- im a poſteriori explicare ea, quæ primum fœdus abuiſſe dixit: primùm enim deſcribit Sanctuari- m; deinde, quem prius nominaverat veteris fœde- s cultum: tum porrò, quid temporibus illis quidq́; crificiis expiatoriis defuerit, oſtendit.* Primum n quo erant candelabra, & menſa, & propo- itio panum. *Tabernaculum* primum *opponitur*

Tabernaculum antiqui Fœderis.

ſecundo, *quod vocabatur ſanctum ſanctorum: de quo paulò poſt.* Propoſitio panum. *Matth. 12. v. 4 dicitur* panes propoſitionis *inverſa loquendi ratione. Vtroq; modo ſignificantur panes poſiti coram Deo.* quod dicitur Sancta. quod, *ſcilicet* tabernaculum, *non* quæ, *ita ut pronomen ἥτις in Græco ad vocem σκηνὴ, id eſt* tabernaculi, *non ad vocem* propoſitionis *referatur, contra quam fecit Latinus interpres. quare & ſequens vox ἅγια in Neutro plurali; non ἁγία in Fœminino ſingulari legi debet. Opponuntur enim* Sancta, Sanctis Sanctorum. *Et prius quidem tabernaculum vocabatur* Sancta *ſimpliciter: ſecundum autem* Sancta Sanctorum, *vel* Sanctum Sanctorum.

V. 3. Poſt velamentum autem ſecundum tabernaculum quod dicitur Sancta Sanctorum. *id eſt, Sanctiſſimum tabernaculum. Hebræi enim cùm ſuperlativos non habeant, vel addito adverbio* valdè, *vel repetitione poſitivorum ſuperlativos exprimere ſolent.*

Hebræi ſuperlativos nõ habent.

V. 4. Aureum habens thuribulum & arcam teſtamenti circumtectam ex omni parte auro. Thuribulum *θυμιατήριον eſt in Græco. Altare ſignificatur, in quo adolebantur incenſa Deo: quod revera quidem in primo tabernaculo erat; ſed quia ſecundo velo, quo poſterius tabernaculum à priore dividebatur, adhærebat, & iſti tabernaculo adeò vicinum erat, ꝓpterea illud ſecundo*

Altare aureum.

taberna-

abernaculo tribuit Autor. Præter hoc altare thu-
ibulum aliquod fuiße in Sanctis Sanctorum nihil Thuribulum.
gitur, nec in Libris Moysis, nec alibi. Neq; sane id
onsentaneum est. Nam in Sacratius illud taberna-
ulum ingredi sine suffitu non licuit; itaq; thuribu-
um, quo ad suffitum faciendum uti debuit summus
ontifex, ex sacratiore illo tabernaculo primùm
etere non potuit. In qua urna aurea habens
nanna, & virga Aaron quæ fronduerat &
abulæ Testamenti. *Voces* ἐν ᾗ *referendas eße*
d arcam, *non ad* σκηνὴν, *seu* tabernaculum
bulæ fœderis docent, quæ in ipsa arca erant; &
e arca, non de tabernaculo nunc agi versiculi se-
uentis initium indicat, ubi Pronomine αὐτῆς, *ar-*
a significatur. Oppositio etiam istorum in quâ, &
upra quam, *versu sequente, idem postulat. Verùm*
uomodo in arca fuit & urna Mannæ & virga A- Urna Mannæ, & Virga Aaronis.
ronis; cùm expreßè legamus, nihil in arca fuiße
ræter tabulas fœderis? Aut ergo particula in *hoc* Particula in
co latiùs extendenda est, ut includat ea etiam quæ
licui rei adjacent, seu circa eam sunt: sic dicitur
ohannes in Betabara baptizâße, quia prope seu Ioh. 1. 28.
irca eam baptizavit. Sic Iosue dicitur fuiße in Ie- Iol. 5. 13.
richo, *cùm tantùm eßet in ejus vicinia. Hoc sensu*
rimo loco exprimit Autor ea quæ circa arcam e-
ant; urna nimirum aurea cum manna, & virga
Aaron; deinde quæ in ipsa arca, nempe tabulæ fœ-
deris; deniq; sequenti versu ea quæ supra arcam, vi-
delicet Cherubim: & hæc fortaßis fuit causa, cur

sub particula in *prius complexus sit vicina arcæ quam intus posita, ut hac gradatione uti posset. Aut dicendum est, successu temporis factum esse, ut & urna Mannæ, & Aaronis Virga in arcam ipsam fuerint imposita.*

V. 5. Superq; eam, *vel* supra ipsam autem erant Cherubim gloriæ, obumbrantes propitiatorium, de quibus non est modo dicendum per singula. Cherubim *sunt imagines humanæ alatæ.* Gloriæ, *id est gloriosi, seu splendidi.*

Gloria pro splendore.

Gloria enim pro splendore sæpè ponitur. Propitiatorium. *id est arcæ operculum; quod* ἱλαστήριον *est à Græcis Interpretibus appellatum, quòd nempe Deus cum Mose ex hoc operculo loquens suaq; dans responsa populo, propitium se præberet. Quanquam huic appellationi ansam dedit ambiguitas quædam nominis Hebræi, quo operculum illud vocatur. Id enim est* Capporeth *à verbo* Caphar, *quod in* Kal tegere, operire *significat, in* Piel, expiare, *quod apud Græcos Interpretes est* ἱλάσκεσθαι. *Itaq; licèt nomen Hebræum simpliciter reddi possit,* operculum: *Græci tamen interpretes alteram verbi, à quo deducitur, significationem secuti, eâ voce id reddiderunt, quæ operculū illud à cœteris omnibus operculis distingueret, eiq; esset peculiaris. Et consentaneum est, Spiritum quoq; divinum id ipsum voce istâ ambiguâ significare voluisse.*

ἱλαστήριον.

V. 6. His verò ita compositis in prius quidem tabernaculum semper introibant, *vel*

intro

introeunt Sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes. *Descripto tabernaculo, nunc etiam rationem cultûs describit; qui secundùm duplex tabernaculum, erat & ipse duplex. Priorem describit hoc versiculo; alterum sequenti.* Semper, διὰ παντὸς, *significat hoc loco quotidie seu singulis diebus.* Cultus antiqui fœderis. *Semper* pro *quotidie.*

V.7. In secundum autem semel in anno solus Pontifex non sine sanguine quem offert. *Apparet hinc, oblationem illam Pontificis non fuisse positam in ipsa mactatione pecudum, proinde nec oblationem Christi illi respondentem, de qua Autor agit, in ipsius morte fuisse peractam; sed post mortem demum per ingressum ejus in Cœlum. Dicitur quidem etiam ipsa mors Christi oblatio & victima, sed ob similitudinem cum sacrificiis voluntariis seu pacificis, & quidem ob id præcipuè, quòd Deo vallè grata & accepta fuerit. quo pacto & alia præclara pietatis opera, oblationes & victimæ Deo, dici possunt, & in Scriptura dicuntur.* pro sua & populi ignorantia, *vel* pro suis & populi ignorantiis. ὑπὲρ ἑαυτῦ καὶ τῶν τῦ λαῦ ἀγνοημάτων. *Videtur post vocem* ὑπὲρ *subaudienda esse particula* τῶν, *cujus Ellipsis etiam alibi occurrere solet: sic ut nomen* ἀγνοημάτων *etiam ad Pontificem ipsum, non solùm ad populum referatur, hoc pacto:* pro suis & populi ignorantiis. *Hunc sensum & Vetus Interpres secutus est; nisi quòd pluralem nume-*

Oblatio Pontificis.

Christi mors quo pacto dicatur victima & oblatio?

Ellipsis.

numerum, qui est in textu Græco, mutârit in singu
larem, pro sua, & populi ignorantia. *Porro el*
lipsin articuli hujus habes inter alia Iohan. 5. 3
τȣ̃ ἰωάννȣ, pro, τῆς τȣ̃ ἰωάννȣ. 1. Ioh. 2,2. περὶ
ὅλȣ, pro περὶ τȣ̃ ὅλȣ τȣ̃ κόσμȣ. Ignorãtiis. H

Peccatorum in anniversario illo sacrificio expiatio.

videmus, quæ peccata in illo anniversario Sacrif
cio fuerint expiata: Ignorantiæ nimirum, hoc es
talia peccata, quæ, ut supra vidimus, vel ex igno
rantia sive oblivione juris alicujus divini, (in tant
enim legum, earumq; ad ritus varios, non solùm a
res naturâ suâ honestas spectantium, facilè aliqui
ignorari aut memoriâ excidere poterat) vel e
ignorantia facti & circumstantiarum; vel etia
ex humanâ quadam imbecillitate, quæ perinde f
rè atq; ignorantiâ, præsertim juris, factum redde
poterat excusabilius, profecta fuerant. Itaq; ad ho

Levit. 16 34. confer ℣ 16. 30, 34.

peccatorum genus restringi debent illa Levitici ver
ba, cùm jubetur Sacerdos in hoc anniversario Sa
crificio omnia peccata populi *expiare, vel san*
ctuarium ab illis expurgare.

V. 8. Hoc significante Spiritu Sancto nondum propalatam esse Sanctorum viam adhuc priore tabernaculo habente statum. *His & sequentibus verbis ostendit Autor, & fœder antiqui imperfectionem, & temporum illorum in felicitatem, quibus tabernaculum & cultus ille ex*

Temporum antiqui fœderis infelicitas.

ternus duravit. Nam primò docet tum tempori nondum fuisse patefactam in cœlos viam. deinde Sacrificiorum illorum in expiandis peccatis infirmi-

tatem

ratem ostendit. quod posterius in sequentibus facit; prius hoc versu, quo docet, quid ea res significârit, quòd in secundum illud tabernaculum nemini patuerit ingressus, præterquam semel in anno summo sacerdoti. Ait ergo, Spiritum Sanctū, cujus instinctu hæc omnia facta traditaq; sunt, id per eam rem declarare voluisse, quòd nondum patefacta fuerit Sanctorum via, id est via in sancta, nempe vera illa & cœlestia ducens, quamdiu istud tabernaculum statum suum habuit, hoc est, quamdiu ex Dei instituto durare & sanctum esse debuit: Illius autem profanatio, ut sic dicam, & abrogatio, ita ut non ampliùs sit nefas cuivis in illud ingredi, apertum esse omnibus in sancta cœlestia ingressum declarat. Sancta enim illa verorum sanctorum erant typus: clausa via in illa sancta typus etiam erat nondum manifestatæ in sancta cœlestia viæ. Apertio viæ & ingrediendi in sancta illa cuivis concessa potestas (quod tum factum est, cùm Deus non ampliùs quidquam valere tabernaculum illud voluit) libertatem quoq;, seu ut inferiùs Autor loquitur, παῤῥησίαν in cœlestia sancta ingrediendi omnibus concessam designat. Vnde etiam, simul atq; Christus Spiritum emisit ac mortem obijt, qua nobis in cœlum aditus apertus est, velum illud sacrarij scissum ruptumq; fuit, ne quenquam ampliùs sacrarij aditu prohiberet. Nam quòd adhuc in sancta illa cœlestia nullus, præter summum Pontificem nostrum Christum, ingrediatur, id non fit propterea, quòd jus & liber-

Claus⁹ Sanctorum aditus.

Occupatio.

libertatem in ea intrandi Christi cultores non habeant: sed quòd mortalis naturæ exuvias priùs deponere debeant; quibus suo tempore, nempe in Christi adventu, depositis, tunc cœleste illud sacrarium immortalitatis domicilium, certatim petent, & cujus jure nunc gaudent, tunc possessione sempiterna fruentur.

V. 9. Quod Parabola est. *Docet tabernaculum illud fuisse* parabolam, *hoc est simile quiddam, seu exemplar quoddam.* ἥτις, *scilicet* σκηνὴ tabernaculum; *ideóque pronomen* ἥτις *verti debet* quod, *non* quæ, *secus quàm fecit Latinus Interpres.* παραβολὴ, *scilicet* ἦν, fuit. temporis instantis, *vel*, in tempus instans. εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα, *hoc est Parabola tempori illi tunc labenti & instanti serviens. Opponitur enim tempus illud instans tempori futuro, seu, ut v. 10. loquitur,* tempori correctionis. *Tabernaculum verò illud, cujus rei parabola, h. e. simile quiddam seu exemplar fuerit, jam diximus; nempe veri illius & cœlestis tabernaculi.* secundùm quod munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt secundùm conscientiam perfectum facere servientem. *καθ᾽ ὃν, nempe καιρὸν. Latinus,* juxta quam, *ea exemplaria secutus quæ legunt καθ᾽ ἣν, nempe παραβολὴν, vel σκηνὴν. Declarat tempus illud instans, cui tabernaculum parabolicum, ut ita dicam, fuit deputatum. Illi nempe tempori quo*

etiam

tiam parabolica ſacrificia offerri ſunt ſolita. Vbi
mul innuit, jure optimo tabernaculum hoc non
abere nunc ſtatum ſuum, id eſt non ſtare, nihil am-
liùs valere. Sublatis enim parabolicis Sacrificiis,
uæ tantùm ad tempus correctionis fuerunt inſti-
uta, & ipſum hoc parabolicum tabernaculum tolli
uit neceſſe. Sacrificia verò illa umbram tantùm &
naginem fuiſſe verorum, ex eo docet, quòd non
otuerint ſecundùm conſcientiam perficere
ervientem. τὸν λατρεύοντα. *Cultus Dei in ſacri-*
ciis iſtis poſitus deſignatur. Perficere *hoc loco eſt*
xpiare, quemadmodum & ſuprà Cap: 7. v. 11, 19,
8. vidimus. Secundùm conſcientiam perfice-
e, ſeu expiare, nihil aliud eſt, quàm, ut ex oppoſi-
ione eorum peccatorum apparet, quæ per legalia
crificia expiata fuiſſe verſu ſequenti dicuntur,
a peccata tollere, quæ conſcientiam ipſam, non
rnem tantùm maxima ex parte polluebant &
ggravabant; tollere reatum peccatorum graviſſi-
orum; atque ita tollere, ut non ſolùm tempora-
as pœnas non metuas, ſed nec æternas, & porrò
ternam vitam ſperes, certusq́ ſis, te ob anteacta
eccata, quamvis graviſſima, ab ea excluſum non
i, dummodo mutato vitæ conſilio ſanctè impoſte-
um vivas, & quantum tantæ ſalutis adeò explora-
a ſpe, tantâq́ Dei gratiâ inflammatus, & ejus au-
ilio fretus, conniti queas, purum te ab omni pecca-
o ſerves.

Sacrificia antiqua imago verorum.

Perficere pro *expiare*

Secundùm cõſcientiam perficere.

Conditio peccatorum remiſſionis conſequenda.

V. 10. Solummodo in cibis. *Oſtendit qua-*

lia peccata Legalibus sacrificiis fuerint expiat quibus in rebus hæc sacrificia fuerint constituta. cibis, *nempe si quis impurum aliquem cibum g stâßet.* & in potibus. *Si quis verbi causâ ex imp ro aliquo secundùm legem vase bibißet, vel pot in quem impuri quidpiã incidißet, usus eßet.* et v riis baptismatib9, *i.e. ablutionibus; si quis videl cet ablutionem aliquam in lege præceptam negl xißet.* et justitiis *vel* justificationibus δικαιώμασι, *id est institutis. Vide versu 1. hujus Capit* Carnis, *id est ad carnem seu corpus spectantib Significantur reliqua omnia ritibus illis extern & lege ceremoniali definita. qualis inter cæte erat vel contactus rei cujuspiam impuræ. Licèt nim & peccata quædam adversus morales, ut v cant, leges admißa, sacrificiis illis expiata fueri nulla tamen ex iis animo elato divinæq́ legis co temtu perpetrata, proindeq́ conscientiam verè p luentia; sed ea tantùm, ut iam monuimus, in quib vel excusabilis aliqua ignorantia vel infirmit quædam, hominibus per quam familiaris, nec D clementia prorsus indigna, locum habuit. Prætere hactenus tantùm expiata fuerunt, quatenus sacr ficiis illis, factâ priùs injuriæ, si cuipiam illata eße compensatione, pœna talium peccatorum non ali quàm ad carnem, hoc est ad corpus & ad hanc v tam spectans, ablata fuit. Nam æterna iis auferr non potuit.* Vsque ad tempus correctionis im posita, ἐπικείμενα, *nempe* δῶρα *seu* muner

Sacrificia Legis.

Quæ peccata moralia expiaverint?

Et quatenus

superi

superiori versiculo nominata. Licèt enim θυσίαι seu victimæ *fœminino genere posteriori loco fuerint nominatæ: potest tamen adjectivum cum priori substantivo ratione generis convenire, ut taceam neutra pluralia posse ad substantiva plura diversi generis referri. Id tantùm obstare videtur, quod prius adjectivum δυνάμεναι versic. superiore cum victimis posteriùs nominatis cohæreat. Vetus Interpres legit* ἐπικειμένοις impositis, *quod rectè de cibis, potionibus, baptismis, aliisq; legibus ac justificationibus carnis modò nominatis diceretur, nisi Græcorum codicum obstaret fides. Vide quid hîc notârit Beza. Hîc videmus apertè, qualia imprimis peccata sub lege per sacrificia illa fuerint expiata, seu, ad quæ peccata expianda ea fuerint instituta. Videmus etiam, quam vim in pecccatis expiandis habuerint, nempe quòd ad veras illas & graves conscientiæ labes eluendas pertingere nequiverint, nec per ea expiatos omnis pœnæ divinæ metu solvere. Carnis potissimùm labes mundabant, ne ob eas impuri censerentur homines, & à civili conversatione ac Reipublicæ usu prohiberentur. Ait autem munera ista & sacrificia carnis maculas abluentia non in perpetuum fuisse instituta: sed tantùm* ad tempus correctionis, *διορθώσεως. Intelligit* Tempus correctionis. *tempus, quo omnia quæcunque vel ad divinum cultum, vel ad populi divini felicitatem pertinent, corrigenda, & in optimum statum perducenda erant:*

rant: tempus nimirum Christi, qui adveniens, u
Ioh: 4. *mulier illa Samaritana dixit, annunciaturus no bis erat omnia; quo tempore carnalis ille cultus in Spiritualem conversus est, taleq; Sacrificium institutum, cujus beneficio homines secundùm conscientiam penitus expurgantur, ita ut omnium etiam gravissimorum criminum reatu coram Deo soluti pœnarumq; non temporalium tantùm, sed & æternarum metu liberati, immortalis vitæ spe exultent tantisq; Dei muneribus ac gratia incensi, & ne e ejúsve fructu futuro unquam excidant, toti amor Dei ac justitiæ flagrent, & ad omne bonum opus in citati ferantur. Adhuc habuimus comparationis inter fœdus antiquum & fœdus novum, ratione tabernaculi & cultûs, protasin: sequitur nunc apodosis, in qua Sacerdos summus Sacerdoti summo, tabernaculum tabernaculo, cultus cultui, victima victimæ, oblatio oblationi, expiatio denique expiationi opponitur.*

Pars Capitis secunda. *V. 11.* Christus autem. *Duobus versiculis, hoc & sequenti, complexus est D. Autor omnia quæ ad hanc Apodosin pertinent; quæ deinde in sequentibus amplificat & illustrat.* assistens, *seu* adveniens, *vel,* postquam advenit Pontifex futurorum bonorum. παραγενόμενος ἀρχιερεύς. *id est, exortus Pontifex.*

Advenire pro exoriri *Sæpè enim in Scripturis advenire quippiam dicitur, cùm primùm exoritur vel existere incipit. Quæ enim existere incipiunt veluti ex alio loco ad nos venire videntur. Exortus autem*

utem hic dicitur Christus ratione Pontificatus; leò dicit παραγενόμενος ἀρχιερεύς, exortus ontifex. *Respicit ad tempus quo primum Christus à Deo Sacerdos æternus, secundùm ordinem Melchisedec, est cōstitutus. Dicitur autem esse Pontifex* futurorum bonorum, *ad differentiam Pontificis antiqui.. Per* futura bona *intelligi possunt tum ea bona, quæ respectu Legis erant futura, tum quæ respectu hujus seculi sunt futura. Respectu Legis futura erat perfecta peccatorum expiatio. Respectu hujus seculi futura est vita immortalis & sempiterna, perfectæ expiationis complementum. Horum bonorum Pontifex dicitur Christus, quia per ejus sacrificium & oblationem illa consequimur; ipse est, qui curat, ut his bonis potiamur; non secus ac Legalis Pontifex curabat, ut bona sub Lege promissa, quæ quidem hujus vitæ erant, in populum redundarent.* per amplius & perfectius tabernaculum non manufactum. *Si hæc verba dependent à verbo* introivit. *v. sequentis, quomodo Christus per tabernaculum idq́ majus & perfectius ingressus dicitur in tabernaculum, seu, in sancta majora illa & perfectiora? Aut igitur particula* διὰ, per, *idem hoc loco valet, quod* cum, *ita ut hæc verba non dependeant à sequenti verbo* introivit, *sed pertineant adhuc ad Pontificatus Christi descriptionem quandam ab Adjuncto; q. d. Pontifex majus habens & perfectius tabernaculum: Aut dicendum est, Autorem istum, quia commemoravit duplex taberna-*

Inter Christum & antiquum Pōficem oppositio.

Christus futurorum bonorum Pontifex.

Per pro *cum.*

Duplicis in cœlo adyti consideratio.

tabernaculum terrestre, duplex etiam in cælesti illo domicilio ac templo adytum, duobus illis antiqui templi sacrariis aliquo modo respondens, considerare. Vnum est commune magis & latius, in quo degunt Angeli; alterum intimum ac sacratissimum in quo est ipsius divinæ majestatis thronus. Licèt enim unum ab altero non ita fortè sit separatum quemadmodum sacraria illa in templo parietibus ipsis sejuncta erant; sufficit tamen, si splendore ac claritate inter se differant: non secus atq; in Regum amplissimo aliquo penetrali. distingvere potes locum, in quo ipse regalis thronus positus est, utpote majori magnificentia conspicuum, à loco reliquo quamvis continuo. Vt taceam & tabernaculum illud interius ac sacratius olim cum priori fuisse continuum. & nō nisi velo distinctum; cùm sine tali corporeo ac crasso dissepimēto unum ab altero distingvi nō posset. In cœlo autē differentia splēdoris atq; gloriæ pro velo est. Christus ergo in ipsū sacratissimum Dei penetrale ingressurus per prius illud transire necesse habuit: quemadmodū & Legalis Pontifex per primum tabernaculum intrabat in secundum. Favet huic sentētiæ 1. quòd antea, ut vidimus, duplex tabernaculum cōmemoraverit & descripserit Autor: unde ipsius comparationis apodosis requirit, ut duplici tabernaculo duplex etiam opponatur in cœlo locus: unus sacer, alter sacratissimus. 2. quòd hæc verba videantur pendere à sequenti verbo introivit, *quemadmodū indicat particula* neq; *se-*

quenter

[...]entem incipiens versiculũ. Hæc enim ea copulare [...]let, quæ sub uno verbo continentur, quod hîc est, [...]troivit. 3. quòd id videatur requirere summa [...]vini Numinis majestas, ut in illo cœlesti domicilio [...]od proculdubio patentissimum est, sacratissimus [...] quidam locus, illius inaccessæ lucis splendore ma[...]mè radians, in quo ipse Deus supremus rerum o[...]nium Dominus resideat; cui sanctum illud Sancto[...]m, in quo etiam thronus Dei esse dicebatur, re[...]ponderit. Amplius seu majus dicitur non tan[...]m ratione quantitatis; sed etiam ratione præ[...]ntiæ. Ideò addit: & perfectius. id est, præstan[...]us, nempe terrestri illo: huc pertinet & quod se[...]itur, non manufactum. quale erat illud sub [...]ge. Verùm ostendere volens Autor amplius se [...]iddam his verbis complecti, quàm primâ fronte [...]pareat, declarat, quid illis significet. id est hu[...]s creationis vel creaturæ. q.d. non hoc tantùm [...]icere volo, quòd tabernaculum illud, in quod Pon[...]ifex noster Christus introivit, non sit humanâ ma[...]u aut arte factum; sed etiam quòd non sit ex nu[...]ero visibilium creaturarum, quæ licèt nec ipsæ [...]lla hominum manu aut industria sint factæ, ma[...]ufactis tamen sunt similes, quia & crassæ & cor[...]uptioni sunt obnoxiæ, non secus ac illa: quo sensu & [...]postolus ædificium illud gloriosi corporis huic ca[...]duco corpori nostro opponens, id non manufactum [...]sse dixit. Aut si mavis, non hujus creaturæ ta[...]ernaculum Christi dicitur, quòd non sit constru-

ctum

Oppositio inter Christi & Pontificis antiqui tabernaculum.

non manufactum.

quid h.l complectatur.

2. Cor: 5. 1.

ctum ex materia vel ulla re, quæ pertineat ad nu-merum creaturarum oculis nostris subjectarum, e quibus conficiuntur omnia quæ manibus hominu fiunt. Itaq; hæc verba, non hujus creaturæ, *lati extendenda sunt, quàm propriè significant ill* non manufactum. *Neq; enim statim sequitur: non est manufactum, ergo non est hujus creatur nisi manufactum, ut diximus, sic sumamus, ut illu etiam per Metaphoram significet, quod manufac simile est: qualia sunt omnia quæ sunt hujus cre-turæ seu creationis, id est, ea quæ ab initio mun sunt condita: vel (quod eodem recidit) sic, ut com plectatur omnia quæ ratione materiæ ejusdem sun generis cum manufactis; quales sunt res omnes in tio mundi à Deo conditæ: ex iis enim res manufa-ctæ constant. Hinc autem apparet aliam esse cre-tionem seu creaturam Dei, hujus mundi creatio longè præstantiorem, cujus nempe & forma & m-teria alterius sit generis, hâc quam videmus lon pulchrior, purior, subtilior & stabilior. Atq; a hanc creationem cœleste illud Pontificis nostri t-bernaculum, quod ipsius summi Dei domicilium e templum est, pertinet.*

Præter hujus mundi creationem dari aliam.

V. 12. Neq; per sangvinem hircorum & vitulorum. *Nunc etiam opponit sacrificium ipsu Christi, sacrificio Pontificis antiqui. Pontifex an tiquus per sangvinem hircorum & vitulorum in grediebatur in sancta: Christus verò non per san gvinem tàm vilem, sed per sangvinem preciosiss mum,*

Inter Christi & Pontificis antiqui Sacrificium oppositio.

num, qui alius eſſe non potuit, quàm ipſius proprius.
Nam ſangvis quidem humanus ſangvine bruto-
um; ſed ſangvis Chriſti ſangvine cæterorum omni-
m hominum longè eſt precioſior: cùm ipſe quoq;
ceteris hominibus omnibus, imò omnibus creaturis
onge ſit præſtantior, Deoq; charior ac propior, ut-
ote unigenitus ejus filius. Addit ergo Autor: ſed
per proprium ſãgvinem. δὲ poſitum pro ἀλλὰ, δὲ pro ἀλλὰ.
t ſæpè. Notandum autem eſt, Autorem, ut elegan-
tiæ iſtius comparationis conſuleret, uſum eſſe in pri-
ri membro voce per; licèt Pontifex Legalis non
antùm per ſangvinem hircorum, & vitulorum,
hoc eſt, fuſo priùs ſangvine iſtorum animalium, ſeu
nterveniente ſangvinis eorum fuſione; ſed etiam
um ipſorum ſangvine in ſancta fuerit ingreſſus
. 7. Verùm quia in Chriſti ſacrificio ſimilitudo eo-
ſq; extendi non potuit, cùm Chriſtus non alienum,
ed ſuum ſangvinem fuderit, nec ſangvinem ſuum
oſt mortem, ſed ſeipſum, & quidem jam immorta-
em depoſitis carnis & ſangvinis exuviis, quippe
uæ regnum Dei poſſidere nequeant, in cœle-
i illo tabernaculo obtulerit: proindeq́; non cum
angvine, ſed tantum fuſo prius ſangvine; ſeu inter-
eniente ſangvinis ſui fuſione, in ſancta fuerit in-
reſſus: Idcirco D. Autor minùs de Legali Ponti-
ce dixit, quàm res erat; vel potiùs ambiguitate
articulæ per, quæ, ut non multò ante diximus, e-
iam idem, quod cum, in Sacris Literis ſignificare
olet, comparationis concinnitati conſulere voluit.

Aliter enim ex parte in Christi sacrificio res se habuit, quàm in illo antiquo. In antiquo illo, ut & in aliis, quæ pro peccato lege divina constituta erant, non offerebatur ipsum animal mactatum, hoc est, nec in odorem suavitatis, ut scriptura loquitur, adolebatur, sed renes ejus & adeps tantùm; nec inferebatur in sancta, sed illius sangvis tantum. In Christi autem sacrificio non sangvis ipsius, quem mactatus effudit, sed ipse offerri, & in illa sancta cœlestia ingredi debuit. Idcircò infra v.14. dicitur seipsum, non verò sangvinem suum Deo obtulisse; licèt aliàs comparatio cum sacrificiis expiatoriis postulare videretur, ut hoc posterius potiùs diceretur. Introivit semel in sancta *Ingreßus in sancta neceßariò ad sacrificium istud requiritur: quia ante oblatio, in qua sacrificij ratio potißimùm consistit, peragi potuit, cum ea in sanctis istis fieri debuerit v.7. Hinc manifestum est, Pontificis nostri oblationem & sacrificium non in cruce, sed in cœlo peractam eße, & adhuc peragi.* semel. *Non quotannis, ut Pontifex Legalis.* In Sancta. *illa nimirum vera, in quibus ipse Deus verè habitat. Vide versiculum præcedētem.* Æterna redemtione inventâ. *Iam opponit expiationem per Christi sacerdotium partam expiationi veteri.* Redemtionis *nomine intelligit expiationem seu liberationem à reatu peccatorum. Eße enim peccati reum, ac proinde mortis ac damnationis mancipium, gravissima est servitus atq; captivitas.* æternam

Ingressus in Sancta necessariò ad sacrificium oblationéq; requiritur.

Oppositio inter expiationē Christi & Pontificis antiqui

em dum dicit, tacitè cauſam reddit, cur dixerit,
Chriſtum ſemel tantùm ingreßum eße in ſancta;
uia nimirum hoc ſuo ingreßu ac ſui ipſius oblatio-
e, in ſempiternum homines expiavit, ut dicitur
ap. 10. v. 14. Æternam ergo redemtionem invenit Æterna redemptio
Chriſtus, quatenus omnium hominum in ſe creden-
ium, qui & olim vixerunt, & nunc vivunt, & ad
nundi usq; finem victuri ſunt, omnia peccata non
ræterita tantùm, ſed & futura penitus expiavit,
ic ut iſta expiatio ad quævis & tempora & pecca-
a pertineat, dummodò quispiam ad Chriſtum quoq;
verè pertineat. Legalis expiatio quotannis peracta,
ec in futurum ſpectabat, nec quævis peccata tolle-
at; ſed ad eos tantùm, qui tunc, cùm fiebat, vive-
ent, & ad peccata præterita, & quidem anni pro-
imè præcedentis, ſolummodò expianda pertine-
at. Ideò æterna non erat, ſed tantùm annua. Ver-
um autem εὑράμενος vel εὑρόμενος nam utroq;
erbo diverſa utuntur exemplaria non notat acti-
nem quæ ingreßum Chriſti in ſancta anteceßerit,
uaſi priùs Chriſtus redemtionem invenerit, quàm
n ſancta ingreßus fuerit: ſed quòd illo ipſo ingreßu
am invenerit, id eſt, pepererit. Vide quæ diximus
ap. 1. v. 3. in Participio ποιησάμενος, & capi-
e 6. verſu 13.

V. 13. Si enim ſangvis hircorum & tauro-
um. Confirmat id quod dixit, Chriſtum redem-
ionem æternam unicâ ſua oblatione peperiße. Ut
d obtineat, argumento à minori ad majus ducto

Argumentationis Autoris vis & ratio.

probat, Christum peccata conscientiam nostram polluentia expurgâsse. Horum verò expurgatio efficit, ut in posterum Deo serviamus, id est peccatis depositis, justitiam omni studio colamus: quod ubi fit, illic nulla ampliùs pro peccatis oblatione est opus. quemadmodum è contrario, cùm peccata non deponuntur, & post expiationē homines iterum in ea relabūtur, (quod fit, cùm expiatio nullas vires habet homines à peccatis abstrahēdi,) iterum opus est oblatione & sacrificio, si debeat eorū cōsequi remissio. Nā ut unica oblatione expiētur homines iisdem peccatis perpetuò mācipati, nihiloq; per expiationē meliores effecti, haud est cōsentaneum. Itaq; oblatio aut homines à peccatis abducendi vim habere debet, efficiendiq; ut sanctè in posterum vivant: aut hominibus semper ad peccata redeuntibus, semper & illa repetenda est, nec æternam redemtionem afferre potest.

Christi oblatio cui prosit.

Constat inde Christi oblationem nemini reverâ prodesse, cùm sit unica, nisi illi qui fide in Christum suscepta, sanctè in posterum vivit & excusso peccati jugo, Deo se totum mancipat. Ait igitur: Si enim sangvis taurorum & hircorum. *Tauros vocat, quos versu superiore vocavit vitulos, tum propter ætatis confinium in vitulis illis seu juvencis, quæ mactabantur, quo pacto etiam vitula pro vacca aliquando ponitur: tum per Synecdochen quandam unius speciei pro altera, aut pro bovino genere. In illo enim anniversario pro totius populi peccatis sacrificio, ad quod respicit Autor,*

non

on taurus ullus propriè loquendo, ſed pro populi
uidem peccatis hircus, pro Pontificis autem pecca-
a juvenca ſeu vitula mactabatur. Atq; hæc eſt cau-
ſ, cur D. Autor hæc animalia conjungat. idem fit
nfrà cap. 10. v. 4. Addit & cinis vitulæ aſperſus
vl aſpergens. Hic ritus Num. 9. deſcribitur. Non
l neceſſe ad argumentum Autoris concludendum,
r hic vitulæ cinis ponatur fuiſſe typus ſangvinis
hriſti. Non enim hîc ducitur argumentum à typis
l antitypum, (niſi fortè per accidens) ſed ab im-
pribus. Quod ideò monemus ne quis hinc colligen-
um putet, Autorem oblationem Chriſti expiato-
um cum aliis ſacrificiis conferre, præter quam
m anniverſario illo, in quo ſummus Pontifex in
ncta Sanctorum intrabat. Quanquam libenter
temur cinerem iſtum fuiſſe ſangvinis Chriſti ty-
pm, eumq; egregium; quatenus nimirum hic cinis
ovis tempore, quemvis, qui eo conſperſus eſſet, à
rnis quibusdam maculis emundandi vim habuit,
quiddam fuit perpetuum, ex Dei ſolius decreto,
n verò hominis cujusquam arbitrio pendens. ſem-
r enim cinerem illum in promptu eſſe oportuit.
c namq; & ſangvis Chriſti quovis tempore quoſvis
mines, dummodò eo conſperſi, id eſt, à peccato-
m ſordibus abluti ſint, ab eorundem reatu emun-
ndi vim habet, perpetuumq; quoddam eſt expur-
ndæ conſcientiæ remedium, ipſius Dei conſilio
ſtitutum. aſperſus. in Græco eſt ῥαντίζουσα a-
ergens. Tribuitur cineri illi aqua diluto, aſper-

Cinis juvēcæ ſangvinis Chriſti typus.

gendi actio, non quòd cinis ipse quempiam propr.
loquendo consperserit; sed per Metonymiam quai
dam, quòd eo homines aspersi fuerint: qua ratio
gladius v. c. vulnerare quempiam dicitur, propt
rea quòd gladio vulnus infligatur. Itaq; rectiùs ve
titur cinis aspergens *quàm* aspersus. *Nec eni*
cinis ipse conspergebatur, sed homo cinere. Sanct
ficat. *id est, mundat. Sanctus enim opponi solet p*
luto, κεκοινωμένῳ. Κοινὸν, *id est, commune, p*
polluto, & κοινῶσθαι, commune fieri, *pro poll*
sumitur in Sacris Literis; quia quod commune est
in promiscuo usu positum, pollui facilè solet, sanctu
certè esse non potest: cùm sanctum id sit, quod à co
muni usu sejunctum est ac segregatum. ad emu-
dationem *seu* puritatem carnis. *Docet quæ*
ista sanctificatio seu emundatio, sangvine hircoru
& vitulorum, cinerisq; aspersione facta, nempe qu
illius sangvinis oblatione & hujus cineris aspersio
factum fuerit, ut homines ratione carnis mun
censerētur. Carnis illæ maculæ & labes, quibus fo
tè contaminati fuerant, nihil illis hoc pacto expi
tis oberant: fas ipsis erat cum aliis versari, templu
adire, sacris intereße, ad Deum accedere, hosti
contingere, carnibus earum vesci. &c. Carnis i
puritas erat causa finalis simul & effectus obla
sangvinis & conspergentis cineris.

V. 14. Quantò magis sangvis Christi. *V*
deri alicui poßet, non debuiße Autorem à mino
ad majus, sed potiùs à pari argumentum ducer
cu

Versio rectior.

Sanctificat pro *mundat.*

Cur Autor ab impari argumento ducat non à pari.

ùm utrobique rationum æqualitas eße videatur, ita ut tàm hoc, quàm illud pariter sese habeat ad suum effectum producendum; sangvis quidem peculum ad carnis emundationem: sangvis verò Christi ad emundationem conscientiæ. Sed notandum est, animalium sangvinem ejusq; oblationem, non ita prorsus sese habere ad carnem emundandam, quemadmodum sangvis Christi per spiritum à Deo oblati sese habet, ad emundandam conscientiam. Quam enim vim naturâ rei inspectâ sangvis animalium fusus, & in sacrario oblatus habet ad id, ut carnem emundet aut emundare cẽseatur? Nónne iste carnis emundatæ effectus haud aliter, quàm solo Dei decreto ad sangvinis istius fusionem oblationemq; fuit adstrictus? utq; vim hanc habere censeretur, annon aliunde iam prorsus de divino decreto constare debuit? At verò Christi sangvis, postquam fusionem ejus; Christi ipsius in sacrario illo cœlesti oblatio consecuta est, seu Christi sangvinis fusione cum ipsius Christi oblatione conjunctâ (quo pacto Christi sangvinem hîc considerat Autor, cùm eum idcircò Christus fuderit, ut sese pro nobis in cœlesti sacrario tanquam Pontifex simul & victima offerre poßet,) naturâ rei inspectâ vim maximam habet ad expurgandas conscientiæ labes, seu purgationis istius verissima & efficacissima est causa. Oblatione enim Christi, ut & alibi iam diximus, & infrà dicemus, ipsius de salute nostra singularis atque unica in cœlis cura continetur, ex qua sanè

Christi sangvinis oblationisq; vis

conscientiæ nostræ emundatio, peccatorumq; plenissima remissio, tanquam ex causa sua manat ac proficiscitur. Porrò ut sangvis Christi vim tantam habere censeatur, perspectâ mortis Christi naturâ, illiusq; circumstantiis, quisque facilè ea de re admoneri potest. sangvine enim suo doctrinæ suæ veritatem validè asseruit: sangvine suo fuso in cœlum immortalis vitæ domicilium penetravit, ut quod verbis promiserat, exemplo cunctis testatum faceret: sangvine suo fuso in cœleste illud sacrarium ingressus seipsum immaculatum Deo pro nobis obtulit: sangvine suo fuso omnem in cœlis & in terris potestatem, omne judicium nostræq; salutis arbitrium adeptus est. Atque ad hoc obtinendum sangvis à Christo fusus non qualiscunq; conditio fuit, quæque natura ac vi sua propria nihil eò conferret: sed cùm tàm arduum virtutis, obedientiæ, Deóq; tàm gratum ac summa cum ejus gloria conjunctum contineat opus, ex naturâ quoque suâ vim quandam habuit ad conciliandam Christo tantam potestatem, adeoq; ad pariendam nobis conscientiæ emundationem. Hæc qui animo perpendit, an dubitare potest, se Christi sangvine ab omni scelerum labe expiatum iri, si toto pectore fidem ejus suscipiat, & inposterum sese quantum vitæ sempiternæ spe conniti queat, ab omni peccati labe purum intaminatumq; servet? Hac ergò mortis Christi vi naturaq; inspecta, jure optimo D. Autor argumentum hoc suum, non tanquam à paribus, sed tanquam ab imparibus.

*aribus, ſeu à minori ad majus ducit atque conclu-
it.* Sangvis Chriſti. τὸ αἷμα τοῦ χριστοῦ. *Empha-* Emphaſis
*s quædam in his D. Autoris verbis eſſe videtur, ut
antò magis appareat, quantam vim Chriſti ſan-
vis in emundanda conſcientia noſtra habeat; qua-
dicat, ſangvis non hominis alicujus vulgaris, qui
amen plus valere deberet, quàm pecudum, ſed ipſius
hriſti ſangvis, illius unigeniti Dei filii, à dextris
ei in cœleſtibus collocati, & ſupra omnia evecti.
n hic ſangvis non multò majorem vim habebit ad
nundandam cõſcientiam, quàm ſangvis pecudum
abuit ad carnis emundationem? Sangvini porrò* Sanguis Chriſti cõ-
hriſti, ut hoc nunc dicamus, D. Autoris verba præ- ſcientiam
ertentes, tribuitur emundatio conſcientiæ noſtræ, mundat.
*im quatenus eſt ſangvis Fœderis, quo Novum Fœ-
us ſancitum eſt, tum quatenus eſt ſangvis victimæ,
uæ pro nobis in cœleſti illo ſacrario offertur. quem
trumque modum D. Autor conjunxit; niſi quòd
riorem poſteriùs, poſteriorem verò priùs, quippe ad
hriſti Pontificatum pertinentem, ſicut prior ille
d mediatorium Chriſti munus refertur, explicet.
uæ duo Chriſti munera meritò in ſangvine ejus
ommemorando conjunxit. Chriſti enim morte in-
er ſe connectuntur. Mediatorium in morte deſiit,
ontificium incepit. quo verò pacto Chriſti ſangvis
uatenus eſt ſangvis fœderis conſcientiam noſtram
mundet, in ſequentibus videbimus. Illud nunc ad-
ere libet Chriſti ſangvine non tantùm hactenus* Chriſti ſan-
ovum Fœdus ſancitum eſſe, quatenus ad id à Deo gvine Novum Fœdus
ſancitum.

 fuit,

fuit, adhibitus, non secus ac olim ad Vetus Fœd. sanciendum adhibitus fuit vitulorum & hircoru sangvis v.19. sed etiam quatenus mortis Christi n. turâ ac conditione inspectâ, maximam ad eam re vim ex sese habeat. Quis enim de fœderis illius v ritate dubitaverit, ad quod confirmandum ipsi Christi, qui fœdus hoc Dei nomine pepigit, quiq Rex noster cœlestis evasit, sangvis effusus sit? Ia quo pacto Christi sangvis, quatenus victimæ sangv est, conscientiam nostram emundet, ipsum Autore hîc docentem audiamus. Addit enim, Christum v ctimam simul & Pontificem describens, qui p spiritum æternum, (sanctum *habet Vulgat.* semetipsum obtulit immaculatum Deo. *H enim verbis clarè explicat, unde Christi sangv tantam vim habeat, ut conscientias nostras emu det. Inde nimirum, quòd eo fuso Christus in cœle illo sacrario per Spiritum æternum semetipsum in maculatum obtulerit Deo. Liquet hinc Christi sa gvinem hactenus peccata nostra expiandi vim h bere, quatenus ejus fusionem cōsecuta est ipsius Chr sti in cœlis oblatio, quæ consequi haudquaquam p tuisset, nisi priùs Christus sangvinem suum fudisse Neque verò solùm, ut id hoc loco addamus, Chri sangvis, quatenus victimæ sangvis est, expiandi vi & efficaciam sumit à Christi in cœlis consecuta o latione: sed etiam, quatenus sangvis fœderis est, m ximam vim à consecuta Christi resurrectione (gloria accepit. Mors enim Christi resurrectione*

jus (

tu & gloria quasi animatur, ac tum demum ingentes illius sunt vires, cùm hunc qui confirmandi Novi Fœderis causâ mortem oppetiit, ipsum Dei filium Christumq́; fuiße agnoscimus; quod certè sine ipsius resurrectione eamq́; consecutâ gloriâ fieri non potuit. Tum demum enim & immensam Dei charitatem in Christi pro nobis traditi morte conspicimus, & ex Christi ipsius tanto erga nos amore haud dubiam salutis spem concipere poßumus; tum demum ex morte vel ignominiosissima exitum ad immortalem vitam patere cernimus; tum demum fœdus illud, quod tam pretioso sangvine sancitum est, pro sacratissimo prorsus ducimus. Mitto, quòd si Christus non resurrexißet ex mortuis, qui ideò mortuus est, quòd Christum, id est populi divini Regem, sese ferret, omnem vim eo ipso mors illius amisißet; quin vim quidem, sed ad abrogandam dictis ejus fidem habuißet. quò pertinet, quòd vitam sempiternam Dei nomine nobis promittens sese nobis eam daturum nosq́; à mortuis resuscitaturum aßeruerit: imò apertè, doctrinæ suæ confirmandæ causâ, à mortuis se tertia die resurrecturum eße dixerit. quare nisi dictis respondißet eventus, omnis illicò doctrinæ Christi autoritas concidißet. Sed ad Christi oblationem revertamur, quam D. Autor non uno modo Pontificis antiqui oblationi opponit 1. quòd Christus per Spiritum eumq́; æternum obtulerit. Pontifex sub lege offerebat & ingrediebatur in sancta carne circumdatus, & infirmus;

Mors Christi resurrectione animatur.

Inter oblationẽ Christi & Pontificis antiquũ multiplex oppositio.

Prima.

Spiritus æternus.

firmus: At Christus Spiritu æterno, id est, divin vi repletus fuit, quæ illi omnem mortalitatem ad mit, eumq; æternum nec ulli interitui obnoxiu effecit. Spiritus enim iste æternus dici videtur, no tantùm quòd æternùm in Christo resideat; sed pe Metalepsin, quòd eum æternum efficiat; quo Spir tu si Christus destitutus fuißet, in cœlesti illo adyt sese offerre, illicq; in perpetuum degere haud qu quam potuißet. Itaq; his verbis, de quibus alioqui multa dißeruntur ab Interpretibus, (ut fieri neceß est loci alicujus genuino sensu aut non perspecto, au repudiato) exprimitur causa, ob quam factum si cur Christus, antehac non tantùm natura morta lis & carne circumdatus, sed etiam victimæ insta occisus, in cœlesti illo sacrario, immortalitatis do micilio, Deo tanquam Pontifex offerre semetipsun possit. id nempe Spiritus æterni beneficio, qui Chri stum penitus consecraverit, & omni naturæ infir mitate adempta æternum effecerit, contigiße. quo ergo supra cap. 7. v. 16. dixit, Christum secundùm virtutem *seu,* vim vitæ indissolubilis, *Pontifi cem factum eße, nunc dicit, Christum per Spiritun æternum obtulißse. quid enim aliud est, rem ipsam s spectes,* vis *seu δύναμις* vitæ indissolubilis, *quàm Spiritus iste æternus? Non absimili ratione Paulus, cùm de Christo agit, quatenus definitus seu constitutus est Dei filius in potentia ex resurrectio ne à mortuis, id est, quatenus Rex cœlestis & æter nus populi divini, post resurrectionem, à Deo sum- ma cum*

a cum potentia est effectus; Spiritûs sanctitatis, vel sanctificationis, *meminit. Rom. 1. v. 3. aitq;* Christum secundùm Spiritum sanctificationis, *filium Dei definitum esse, non secus ac* secundùm carnem *filius Davidis fuerit. Cùm enim* carni *Christi, hoc est, ei quicquid in natura ac generatione illius humani fuit, Spiritum istum opponat,* quid aliud intelligit, quàm Spiritus divini vim in Christum, cùm jam filius Dei & Rex cœlestis constitueretur, effusam, quæ eum omni mortalis naturæ conditione abolita penitus consecravit, Deoq; & natura & robore simillimum ac divinissimum, cœlestisq; imperij planè capacem effecit. Huc referri debet & illud Petri, cùm ait Christum, ut in Græco textu legitur,* mortificatum quidem fuisse carne, vivificatum autem Spiritu. *Vbi quemadmodum caro Christi, mortificationis ejus ac proinde mortis fuisse causa dicitur: sic Spiritus, nempe divinus in Christo, vivificationis ejus seu vitæ fons & origo statuitur.* 2. *Oblationem Christi oblationi Pontificis antiqui opponit, quòd Christus seipsum obtulerit; Pontifex autem ille non seipsum, sed sanguinem animalium cæsorum; quam verò vim sanguis iste oblatus, & coram operculo arcæ in sacrario illo sparsus, re ipsa inspecta, habere potuit ad carnis emundationem? At Christus ipse in cœlesti sacrario pro nobis oblatus, an non gratissima prorsus est Deo victima? an ullum est eorum qui verè Christi sunt, peccatum, quod hujus tam sanctæ victimæ ob-*

Spirit' sanctificationis.

1. Epist. c. 3, 18.

Oppositio secunda.

mæ oblatione, tantiq; Pontificis apud Patrem illu *cœlestem autoritate atq; cura expiari nequea*

Tertia.

3. *Quòd immaculatum seu inculpatum seipsum o* *tulerit Christus. Nam & victima olim quàm max* *mè pura ac omni labe vacua esse debuit: quare cù* *ipse Pontifex fuerit victima, omni labe ac macu* *carere debuit. At antiquus Pontifex cùm in sacr* *rium intraret atq; offerret, nondum fuit immac* *latus; quandoquidem tum adhuc non suorum mini* *quàm populi peccatorum expiationem procurâr* *Christus autem cùm in ipsum illud cœleste sacra* *um ingrederetur, seseq; Deo offerret, jam ab omni l* *be purus fuit non solùm respectu vitæ innocentis* *mæ, quam sine minima peccati macula transeg* *sed etiam, quo multò magis respexisse Autorem c* *pite 7. diximus, habita ratione immortalis natur* *quam omni infirmitatis labe solutus, in cælestia il* *adyta ingressurus, æternoq; illo Spiritu afflatus* *imbutus, adeptus est. Porrò quid oblatione Chri* *significetur, jam antea monuimus. Non enim h* *propriè de Christo dicuntur, sed propter Chri* *cum antiquo illo Pontifice comparationem, & a* *eum allusionem. Significatur nempe Christi pro s* *lute nostra peccatorumq; nostrorum expiatione si* *gularis & unica cura; sed cura tanto Pontifice d* *gna, eiq; congrua, qui non, ut antiquus ille, propri* *potestate conferendæ salutis destitutus, ab alio ea* *verè impetrare necesse habeat: sed qui ipse omni i* *cœlis & in terra imperio potitus, omneq; judiciu*

Christo oblatio tribuitur.

à Pat

Patre sibi traditum, adeptus, propria potestate
vos omni peccatorum reatu solvat, omnibus pœnis
eximat & vitæ sempiternæ compotes tandem effi-
ciat. Vnde tantò magis apparet, quo pacto ex Chri-
sti morte & sangvine, eamq; consecuta in cœlis o-
blatione, conscientiæ nostræ purgatio haud dubiè
consequatur. Purgabit. Futurum idem hîc valet, Futurū præsentis vim h. l. habet.
quod Præsens. In talibus enim argumentationibus
à comparatione ductis libenter utimur in altera
parte futuris. Si hoc est, multo magis erit illud. Non
enim ad temporis, sed ad rei consequentiam tantùm
respicimus; cùm sæpè etiam de rebus præteritis sic
concludamus. Conscientiam nostram. Consci-
entia opponitur, carni. Animalium sangvis obla-
tus purgabat carnem: Christi per Spiritum oblati
sangvis pertingit usq; ad conscientiam nostram,
eamq; expurgat. ab operibus mortuis. Hæ sunt
conscientiæ sordes & labes, opera nimirum mortua,
id est, opera mortifera. Per Metalepsin enim, quòd Metalepsis.
mortem afferant, mortua dicuntur. Ab operibus istis
conscientia nostra purgatur, non tantùm quòd ab Conscientiæ nostræ purgatio.
eorum reatu coram Deo, proinde & à pœnis libere-
mur: sed etiam, quòd reatus istius sensu, pœnarumq;
metu soluti, maximo conscientiæ nostræ onere leve-
mur. Non frustra enim conscientiam purgari dicere
maluit D. Autor, quàm v. c. animum, interiorem
nostri partem, carni oppositam. Nempe ut ostende-
ret illud quoq; malum, illam conscientiæ carnifici-
nam Christi sangvine tolli, qua homines scelerum
sibi

sibi conscij divina horrent supplicia. Id sanè certu
est, veram ac solidam conscientiæ tranquillitaten
in iis qui peccarunt, eo niti, quòd Deus ipsos om
peccatorum reatu solutos velit: sed nihilominus fi
ri poßet, ut homines peccatorum reatu coram D
soluti eßent, nec tamen pura ac tranquilla consc
entia gauderent, quippe hujus rei notitia aut cer
fide destituti. Sangvis ergo Iesu Christi per Spir
tum æternum Deo oblati, non tantum peccatoru
nostrorum reatum omnem abolet, sed etiam ejus r
certissimam nobis fidem facit, ut suprà vidimus. V
de fit, ut in eorum animis, qui sangvinis & sacri
cij Christi vim gustarunt, summa conscientiaru
oriatur tranquillitas, meritoq; dicere possis, eos, l
cèt antehac multorum criminum conscientia gr
vatos, amplius nil cōscire sibi, nulla pallescere culp

Scopus Dei in Christi morte.

Et sanè hic est ille scopus quem sibi, Deus in Chri
morte & iis quæ eam sunt consecuta, proposuit. N
enim idcirco Christi sangvine sese obstringere
Novum Fœdus sancire voluit, quòd periculum eße
ne promissis suis stare nollet ille qui veracissimus e
ac fidei servantissimus: sed ne ullum nobis divin
gratiæ & clementiæ argumentum deeßet: atq; hi
etiam est, cur eum à morte resuscitatum & immo
talitate donatum in cœlos evexerit, omnemq; sal
tis nostræ curam & arbitrium ei commiserit. D

Distingvi debet à se efficacia mortis.

stingvi namq; debet vis & efficacia mortis Chris
eorumq; quæ post eam sunt secuta, ab illorum sco
ad quem collimavit Deus: licèt vis illa huic sco
subse

serviat, utq; is attingi possit, faciat. Vis mortis Christi & consequentium maxima est; tum ad De-um, ut promissiones suas impleat, obstringendum; tum ad earum effectum nobis reipsa exhibendum: ...ibus verò ille est quem diximus, nempe ut nobis ...tæ Dei gratiæ tantæq; salutis ac peccatorum re-missionis certa & indubitata fides fieret: quò de ea plenè certi nostrum vicissim officium faciamus, to-tosq; nos Deo consecremus. Vnde & D. Autor hunc ...m seu effectum purgationis conscientiæ nostræ, à ...is præstandum, in sequentibus apponens, eo ipso ...uit quòd in conscientiæ nostræ purgatione, non tantùm immunitatem à pœnis, ex reatûs coram ...o ablatione ortam, sed etiam securitatem ab iis, ...ablati reatûs haud dubia notitia profectam, in-...erit. Porrò quod ad immunitatem à pœnis atti- Pœna peccatorum. *...pœna non tantùm est mors temporaria, sed eti-...æterna, vitæ illi sempiternæ opposita. Ab æternæ ...rtis pœna victimæ illæ sub lege adeò neminem ...rarûnt, ut ne temporariæ quidem morti, seu ...itis supplicio quenquam eximere potuerint: ali-...quasdam præter capitis supplicium leviores hu-...vitæ pœnas aut incommoda tollebant. Neq; enim Deus leges suas omnes sangvine scripsit, seu cuivis* Deus non omnes leges scripsit sangvine. *delicto pœnam capitis constituit; sed singulari justi-...& æquitate legis rigorem moderatus est. quas-...n leges capitis pœnâ sanxit, quarum violatio ...lis sacrificiis tolli potuit. quibusdam delictis con-...uit & mulctam & sacrificium. Mulctam persol-*

Inter eas discrimen. vendam homini læso, sacrificium sibi, id est, pœna quidem sibi debitam remisit, sed injuriam homi factam compensari voluit. Sic v. c. furto constitu fuit pœna seu mulcta dupli, tripli, quadrupli, ei q damnum accepit persolvenda; sed præter hanc ei am sacrificio furtum fuit expiandum, quod D benignissimo erat pro pœna. Deniq; alia erant omn quidem veri criminis expertia, ut si quis v. c. mo tuum, & quidem ex officio, sepeliendi illius caus (quâ in re pietas potiùs quædam erat) contigisse quia tamen hoc & alia huic similia impuritatis c jusdam in lege fuerunt damnata, idcircò sacrifici aliquo aut lustrali aqua erant expurganda. In l vioribus ergò peccatis, vel carnis inquinamentis e piandis omnis sacrificiorum illorum erat usus. graves noxæ mortis pœnâ luendæ erant. Vnde David, peccatum illud suum nullis animalium v ctimis expiabile agnoscens, Si voluisses, inqu

Psal: 51. 17. Deum alloquens, sacrificium, dedissem utiq holocaustis non delectaberis, intellige in tal um criminum expiatione: proptereaq; ad solam D misericordiam ac clementiam confugit, & spirit

℣ 19. cordisq; contriti sacrificio in tanti criminis emu datione Deum placare instituit. Cujus tamen s crificij vis, si tempestivum sit & fructibus bonoru operum inposterum exuberans, Evangelica demù

Sacrificium Christi omnium peccatorũ reatum pœnãq; tollit. lege stabilita sancitaq; est. Iam verò sangvis & s crificium Christi, omnium etiam gravissimoru criminum reatum pœnamq; tollit, in iis qui sacri

cij isti

... istius vi gustata sanctè inposterum vivunt, pœ-
...um, inquam, non temporariæ tantùm mortis à Deo
...fligendæ, sed etiam æternæ, quam vi legis incur-
...bant omnes quicunq; aliquid verè peccaßent.
...am, ut hoc addamus, aliter ex legis observatione
...ebat vita temporaria, morti temporariæ; aliter
...ta æterna, morti æternæ opposita. Ad illius ade-
...ionem satis erat legem aperto seu literali, ut vo-
...unt, sensu acceptam servâsse, & certa delicta cer-
...ritibus ac sacrificiis expiâße. Hanc verò legis vi
...mo consequi poterat, nisi qui legis præcepta my-
...co sensu, id est plenissimo & perfectissimo, qualem
...angelica lex evolutum proponit, accepta servâs-
.... Nam cùm vita sempiterna non alio quàm my-
...co sensu in promissionibus legis contineretur, æ-
...um erat, ut qui eam legis beneficio consequi vel-
...t, legis præcepta similiter mystico sensu sumta ser-
...ret. Neque hoc solùm, sed & exactè ac sine ullo
...ccato servanda erat, ita ut nullis sacrificiis aut
...piationibus opus eßet. Nam nec victimæ ullæ tan- Victimæ mortis æternæ reatum non tollebant.
...erant, ut mortis æternæ reatum tollere, & sic
... vitæ illius sempiternæ jure quenquam reponere
...ßent: nec lex ullam aliam quàm per operum me-
...ita, ad plenam & cum æternæ vitæ præmio con-
...nctam justificationem, aperuit viam. ad servi-
...ndum Deo viventi. Hic est expiationis istius
...hristi sangvine & oblatione partæ in nobis effe-
...us. Cùm enim conscientia nostra liquidò agnoscit,
..., quod ad Deum ipsum attinet, ab omni gravissi-

morum etiam criminum reatu liberatam, ne nisi per nos ipsos stare, quominùs effectu ipso ab omni peccatorum reatu solvamur; fit ut ad Dei cultum ac servitium, Christiq; fidem capeßendam validè impellamur, quò tanto bono effectu ipso potiamur, & ne eo semel potiti unquã excidamus, inposterum quoque à peccatis summa ope abstineamus, nõ ignari tantum bonum vera in Deum pietate C comparari & conservari. Hinc verò apparet, purgationem conscientiæ nostræ Christi sangvine partam ita hoc loco intelligendam eße, ut effectu ipso nostro vicissim pendeat officio; id est, eam effectu ipso incipere, cùm & à nobis initium fit in Deum ac Christum fidei & obedientiæ; continuatione fidei ac obedientiæ, & ipsam continuari; usque ad extremum in fide ac pietate constantiâ, tandem compleri, & in pleno ac immutabili vitæ sempiternæ jure consistere, cujus effectus suo tempore certò sit secuturus. Nisi enim ex nostro vicissim penderet officio ipse expiationis effectus & complementum, ne quis ex nostri expiatione continuo fluxu manaret nostrum officium seu divino servitio addicta voluntas. quotusquisque enim erit qui Deo propter expiationem peccatorum servire volet, si sciat se absque hoc, effectu ipso expiari poße, omniq; peccatorum reatu solutum vitæ illius sempiternæ pleno jure gaudere? Quia ergò Christi oblatio nos à peccatis retrahit, & ut Deo viventi inposterum serviamus efficit, hinc fit, ut Christus unica oblatione nos expiei

Purgatio Christi sangvine parta, à nostro pendet officio.

[ja]et, seu ut expiatio à Christi oblatione & sacrifi[ci]o proficiscens æterna sit, æternùmve duret. Quid [e]nim opus est oblationem repetere, si homines semel [ex]piati ampliùs non peccent? Nam licèt interdum [e]rrore aut infirmitate aliqua veri Christi cultores [la]bi possint; quia tamen Christi oblatio non ita pro[pr]iè ad talia peccata leviora & ex imbecillitate [pr]ofecta, quàm ad gravia quæque expianda spectat, [q]uemadmodum ex Novi Fœderis, cujus exequendi [ca]usâ Christus seipsum Deo obtulit, naturâ propriâ, [q]uâ ab antiquo distingvitur, patet: propterea infir[m]itatum aut lapsuum leviorum causâ Christi Pon[ti]ficis nostri oblatio repeti non debet. Ad istorum e[n]im reatum tollendum sufficit nostri Pontificis in [il]lo cœlesti sacrario perpetua mansio, & pro nobis [a]pud Patrem interpellatio, ita ut minimè necesse [si]t eorum causâ sangvinem denuò fundere, perque il[li]us fusionem in sacrarium ingredi. Vtitur autem [v]oce λατρεύειν D. Autor, quæ aliàs non de quovis [se]rvitii genere Deo præstandi, sed tantùm de sacro [i]llius cultu usurpari solet, vel per Synecdochen spe[c]iei pro genere, quia tantum Dei beneficium huc [a]primùm nos impellit, ut eum laudibus côcelebremus, [s]acroque Numinis ejus cultui nos penitus addicamus; [&] quia tum demum Deum colendi ad eumque acce[d]endi animum sumimus, nec ingratum ei honorem [a] nobis exhibitum iri speramus, cùm puram & trã[q]uillam habemus conscientiam: vel per Metapho[r]am quandam, quâ omnia bona opera Deoque pla-

Occupatio.

Synecdoche speciei.

Metaphora.

ventia, & illius causâ facta, pro victimis quibusda
& oblationibus Deo gratis censentur, sic ut qui e
operā dat, Deo cultū præstare meritò dicatur. De
Deus vivens. viventi. Deum viventem vocat consvetâ scriptu
ræ phrasi, quæ tamen hîc minimè otiosa est. Non so
lùm quòd hac ratione Deus verus ab omnibus Gen
tium fictitiis Diis distingvatur, qui quia nihil eran
extra idola sua lignea & lapidea, propterea li
gnum & lapides seu lignei & lapidei Dii, Dii va
ni ac porrò inanimes meritò vocantur, & viven
Deo opponuntur; sed etiam ut & causa cur De
colendus eiq; serviendum sit, & felicitas eorum q
ei sese dicarûnt, indicetur. Cùm enim is vivens
Deus, etiam verus est Deus, qui cultores ac serv
suos maximis beneficiis afficere, eos verò qui se ne
gligant, gravissimis suppliciis mactare possit. Ho
fine & Paulus ad Theßalonicenses scribens, co
1. Thess. 1. ℣ 9. versi estis, inquit, ad Deum ab idolis, ut serv
atis Deo viventi & vero. Porrò vivens Deus d
citur κατ᾽ ἐξοχὴν, non solùm quòd ipse verè viva
sed etiam quòd omnibus aliis quæ vivunt, vitæ fon
sit. quo sensu alibi solus vivere seu vitam vel im
mortalitatem habere dicitur.

V. 15. Et ideò vel propter hoc, Novo argu
mento id quod proximè aßeruit confirmat Autor
sumto ex eo, quòd Christus sit Novi Testamenti me
diator, id est ex eo, quòd Christus Novum Testame
tum pepigerit suoq; sangvine sanxerit. Ea enim e
N. Testamenti ratio. Novi Testamenti ratio, quemadmodum superior
capit

pite vidimus, ut omnium etiam gravissimorum iminum remissionem contineat, & sic purgandæ nscientiæ vim habeat: quia verò id Testamentum d, propterea morte priùs sanciendum erat, quæ hic lla alia esse aut potuit, aut debuit, quàm ipsius hristi. Vnde liquet Christi morte seu sangvine, uatenus eo Novum Testamẽtum sancitum est, conientias nostras à mortuis operibus emundari. Parcula et, indicat novum afferri argumentum. Seuentes voces διὰ τοῦτο, propter hoc, causã finam notant. licèt enim & ad id quod super. versic. 3 indicatum, referri aliqua ratione possint: quia amen illud ipsum aliis, & quidem magis ad argumentum propositum accommodatis verbis expressm statim subjicitur, idcircò magis ad sequentia erba, ut morte facta, &c. referenda videntur. Novi Testamenti mediator est. Vtimur nunc oce Testamẽti non Fœderis, quia Græca vox διαθήκη propriè Testamentum non Fœdus significat, quamvis & ad Fœdus significandum à sacris Scritoribus adhibeatur,) & Autor hujus vocis ambigutate usus, ex eo quod in Testamentis fieri necesse st, argumentum nectit. Autoris ex voce διαθήκης argumentum. Ex hoc ergò medio, quòd Christus sit Novi Testamenti mediator, colligitur ste finis, nempe, ut morte intercedente, vel facta in redemtionem earum prævaricationum Fines mortis Christi. quæ erant sub priori Testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt æternæ hæreditatis. Ultimus. Vltimus finis est adeptio æternæ hæredi-

Intermedius. *tatis; intermedius, transgressionum, quæ sub prio Testamento, redemptio. Medium autem ad utrum que finem aßequendum, est mors, quæ in Testamen necesȣario intervenire debet. Hinc videre est, r demtionem prævaricationum propriè ex Novo T stamento pendere & fluere: mortem autem Chri*

Redemptio pro expiatione. *Testamento vim dare roburq́ largiri. Vox Reden tionis sumitur pro expiatione, ut v. 12.* Expiatio *nim est species quædam redemtionis, tum propter psum liberationis, qui in expiatione continetur, e fectum, tum propter impensam quandam, quæ in e piatione fieri solet. Unde & Interpretes quidam h loco* expiationem *reddiderunt. quia verò reden tionis vox expiationis significationem induit, pr pterea & constructionem ejus sequitur, simpliciter*

Redemptio prævaricationum. *dicitur redemtio prævaricationum; vel pro earu dem expiatione, ut diximus, quo pacto & alibi scr ptura loquitur, Proverb: 16. 6.* Veritate redimi tur iniquitas. *& Dan: 4. 24.* Peccata tua elee mosinis redime, *ut vulgatus habet codex: vel pr redemtione à transgressionibus. Nam & Cicero i pse non absimili ratione,* liberationem culpæ *di xit, pro liberatione à culpa. Utitur autem voc* παραβάσεων, *id est* transgressionum, *quâ gra via peccata notari solent, ut ostendat, qualia im*

N. T. gratia. *primis peccata in Novo Testamento remittantur nempe gravia, quibus in Veteri Testamento null expiatio, sed tantùm pœna mortis fuit constituta. ideò addit:* quæ sub priori Testamento. *Intelli-*

ge mane-

r, manebant, seu expiari non poterant, quorum
ulla tum concessa fuit remissio. Videtur autem si-
ul indicare voluisse, ista gravia peccata sub Vete-
Testamento locum habuisse, seu committi fuisse et vis.
lita, cùm N. Testamentum unà cum eorum reatu,
ipsa, in iis qui promissionibus illius ex animo cre-
unt, penitus auferat. Hanc enim, & Novi Testa-
enti, superiùs Capite octavo, & Christi sangvinis
im esse, paulò antè vidimus. Quòd verò transgres-
onum tantùm seu gravium scelerum expiatio
ommemoretur, id non propterea fit, quasi sub No-
o Testamento non etiam expientur omnia leviora
eccata: sed vel perinde est acsi dictum esset, etiam
ansgressionum earum quæ &c. Solet enim in- Scripturæ loquendi modus.
rdum simpliciter loqui scriptura, non ut excludat
lia, sed ut includi doceat & illa de quibus esse po-
erat major dubitatio, quæq; si inclusa censeantur,
ultò magis id statuendum sit de cœteris. Sic inter
lia David Psal: 25. 8. pronunciat de Deo, ut tex-
s Hebraicus habet: Bonus & rectus Dominus,
leò docebit peccatores in via. id est, etiam
eccatores, non tantùm homines justos, seu ut sta-
m addit, mansvetos & humiles, de quibus idem
ffirmat. Sic & Paulus impium à Deo justificari
icit, non quòd hunc solùm, sed quòd etiam hunc ju-
ificet. Rom 4. Vel ideò tantùm gravium peccato- Cur gravium tantùm peccatorum Autor meminerit.
um meminit Autor, ut ostendat, ea imprimis sub
ovo Testamento expiari, huncq; proprium esse
ovi Testamenti & oblationis Christi fructum. Sed

si gravium peccatorum reatus sub Novo Testamē[nto] aufertur, multò magis id in levioribus fieri cense[n]dum est. Adde quòd gravia illa peccata multò ma[]gis conscientiam turbare potuerint, quàm levio[ra] delicta, quandoquidem istis tamen aliqua expiat[io] fuerit in lege concessa, ex qua suspicari saltem lic[e]bat, Deum pro sua immensa bonitate etiam æte[r]næ mortis pœnam ablaturum esse: illis verò pla[ne] nulla. promissionem accipiant. *Promissione[m] accipere æternæ hæreditatis hoc loco significat, r[e] ipsâ consequi æternam hæreditatem antè promi[s]sam; non verò promissionem tantùm de ea accip[e]re. Priùs ergò debuerunt expiari gravia illa pe[c]cata, quorum homines erant rei, & propter q[uæ] morti æternæ erant obnoxii, antequam æterna[m] hæreditatem possent consequi. Illa peccata obst[a]bant, ne eam homines adipisci possent; quibus è m[e]dio sublatis, jam nihil impedit, quominus in posse[ssi]onem illius veniant. quínam verò? an omnes pr[o]miscuè? nequaquam, sed* vocati, *id est, illi quib[us] æterna hæreditas per Christi Evangelium est obla[]ta, quiq́ tantam Dei gratiam fide complexi sun[t].*

Vocati.

Vtrumque enim istorum vocatorum *nomine in[]cludi solet. Simpliciter verò dicit vocatos æterna[m] hæreditatem accipere, quia quotquot vocati sun[t] omnes eâ potiri, modò ipsi velint sibiq́ non desin[t] possunt. in Deo & Christo nulla est mora.*

Vocati oēs si velint ser-vari possūt.

V. 16. Vbi enim est Testamentum, mo[rs] necesse est intercedat testatoris. *Hîc jam cau[]san[]*

[...]m reddit, cur dixerit, morte interveniente de-
[...]um hunc eße consecutum remiſſionis peccatorum
[...] adeptionis æternæ hæreditatis effectum: quia,
[...]i est Testamentum, inquit, illic neceße est ut te-
[...]toris mors interveniat; cujus rei rationem se-
[...]enti versiculo subjungit. Hic poßet aliquis obji- Objectio.
[...]re, D. Autorem in verbulis tantùm argutari; non
[...]rò ex re ipsa argumentum ducere, quandoqui-
[...]m Christus non Testamenti propriè dicti fuerit
[...]utor, sed Fœderis Mediator: licèt ad significan-
[...]um fœdus Græci Scriptores voce Testamenti utan-
[...]r. Ambiguitas autem in voce non debet confun-
[...]re rerum naturas & proprietates, ita ut quod u-
[...] de re, quam vox ambigua significat, verum est,
[...]otinus ad alterā eadem voce significatam trans-
[...]ratur. Sed respondemus, hîc de tali re sermonem Responsio.
[...]e, quæ utriq; vocis significationi, propriæ & im-
[...]opriæ, hoc est, & testamento & fœderi aliqua ra-
[...]one sit communis. Vtrobiq; enim ut sive testamen-
[...]m, sive fœdus planè ratum sit, mortem accedere
[...]ortet, quod hoc loco potiſſimùm demonstratur,
[...]emadmodum ex v.18. & seq. ubi hæc ratio Auto-
[...] confirmatur, apparet. Ibi enim nihil aliud doce-
[...]r, quàm mortem sangvinisq; fusionem ad V. Testa-
[...]entum sanciendum fuiße adhibitam; non verò
[...]sum testatorem, aut illius testamenti Mediato-
[...]m mortuum eße sangvinémve suum fudiße, aut
[...]ndere debuiße. Quare quod in his v. 16 & 17 ver-
[...] innuitur, non mortem tantùm, sed mortem ipsi-
us testato-

us testatoris, qui hîc Christus est, ad N. Testamenti sanciendum intervenire oportuiße, id tantisper p nitur, ac pro conceßo sumitur, donec paulo post v. & deinceps, apertè demonstretur. Istic enim doc tur, pecudis sangvine rem hîc confici non debui aut potuiße; nempe quia ipse fœderis Mediator mul & Pontifex fuit, cui cùm in cœlesti sacrar coram Deo apparendum oblatioq; peragenda eße sanè is non pecudem aliquam, cujus sangvinem sacrarium inferret, mactare, sed suum ipsius sa gvinem fundere debuit, ut seipsum in cœlestibus dytis offerret: quo simul fœdus novum sancire ut p tuit, ita ob illius summam præstantiam, rerumq; eo comprehensarum sublimitatem debuit. Atq; h ctenus fœdus N. ad testamentorum naturam quà fœderum propiùs accedit. Quid enim pecudis alic jus sangvis efficere potuißet ad cœlestium promissi num fidem? imò vero talis sanctio vehementer d decuißet divinum hoc cœlesteq; fœdus, præserti cùm id alio sangvine se digno sanciri poßet, iúq; liam quoq; ob causam jam profundendus eßet? qu ratio versiculo quoq; 14. jam indicata fuit. unde in telligitur, in his versiculi 16. verbis, quatenus ad fa dera etiam, eorumq; Mediatores auctoresvé ex tenduntur, subaudiendum eße aliquid, ut eoru veritas penitus constet; sed id expreßum non eße quia id ad rem præsentem non pertineat. Ita enir verba Autoris sunt accipienda ac si dictum eßet ubi testamentum est, mortem testatoris acceder

neceß

neceſſe eſt, vel ſaltem, ut in teſtamentis impropriè dictis, hoc eſt, fœderibus fieri conſvevit, cædem peculis, quâ fœdus ab eo qui illud pangit, ſanciatur. Antequam enim mors interveniat, teſtamentum, ſive propriè ſive impropriè dictum, vim ſuam roburq́; non habet. quæ exceptio, ſeu mavis, dicti generalis correctio, cur hîc adhibita non ſit, cauſa jam dicta eſt. Reſpondere etiam poſſemus ad objectionem ſuperiùs propoſitam, Argumentationem hîc eſſe à ſimili, ſed contractam, ut ſæpè fit, non explicatam. Perinde enim verba Autoris accipienda eſſe, ac ſi dictum fuiſſet: quemadmodum, cùm teſtamentum ad mortem teſtatoris accedere neceſſe eſt; quandoquidem illud teſtatoris morte animetur, vivente verò teſtatore nondum vivat ſeu non valeat: ſic etiam cùm novum fœdus ſeu Teſtamentum conſtitutum fuit, mortem illius qui id conſtituit, ac Teſtatoris inſtar fuit, accedere, ut teſtamentum ſeu fœdus illud firmum ratumq́; eſſet, oportuit. Patet ex his clariſſimè, quam vim Chriſti ſangvis in comparanda nobis remiſſione peccatorum habeat; eam nimpe, quòd per hunc & N. Teſtamentum ſancitum fuerit, & Chriſtus ſeipſum Deo pro nobis in cœlo obtulerit, quod poſteriùs ſuperiori verſiculo; priùs autem iſto indicatur. mors neceſſe eſt intercedet. θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι. mortem ferri. *id eſt, inferri, ſimplex pro compoſito: quod eadem metaphorâ dicitur, quâ mortem interponi, aut intervenire, licèt Latinis minùs uſitata. Porrò* teſtatoris

Reſponſio alia.

Vis Chriſti ſangvinis.

Simplex pro compoſito.

Christus testator.

toris *nomine Christus appellatur, quatenus omn-um paternorum bonorum hæres ac dominus à Pa-tre designatus, quippe filius ejus unicus, nos quoq; i tantæ felicitatis consortionem admisit, & cœlest hæreditatis regniq; possessionem nobis destinavi illiusvé adeundæ jus fecit: seu ut cum Apostolo lo-quamur,* in Dei gloriam nos suscepit. *Pertinet huc illa Christi ipsius apud Lucam discipulos allo-quentis verba cap. 22. v. 29:* Ego dispono vob sicut disposuit mihi Pater regnum.

Rom. 15. 7.

V. 17. Testamentum enim in mortuis con-firmatum est, *vel* firmum *scilicet* est. *Ratione continent hæc verba proximè dicti.* in mortui ἐπὶ νεκροῖς, *id est, mortuis illis qui testamentu condiderunt. Testamenti firmitas in morte testato-ris fundatur.* alioquin nondum valet, dum vi-vit qui testatus est, *in Græco* μήποτε, nun-quam, *videtur positum pro* μήπω, *nondum.*

Nunquam pro *nondum.*

V. 18. Vnde nec primum quidem, *vel* nec primùm sine sangvine dedicatum est. *Quod i genere de testamentis dixerat, exemplo prioris te-stamenti declarat & comprobat, viamq; sibi muni ut idem ad Christum & novum quod ab ipso cond-tum est testamentum accommodet. Ex his verò ver-bis manifestum est, ut suprà monuimus, D. hunc Au-torem non tàm in Testamenti voce, quàm in re ip argumentum ponere. Ex eo quòd sub V. T. contig nempe, quòd & ipsum testamentum sangvine f erit sancitum, & quòd omnia ferè sangvine mu-*

Autor non tàm in Testamenti voce quàm in re ipsa argumentũ ponit.

darenti

rentur, peccata saltem sine sangvinis fusione
ndari non poßent; ex hoc inquam, per similitu-
inem colligit, mortem sangvinisq; fusionem sub
ovo quoq; testamento intervenire debuiße, ut &
um testamentum sanciretur, & crimina nostra
undarentur. dedicatum est, ἐγκεκαίνιϛαι
tiatum est. *Verbum hoc propriè dici notant In-* **Initiare.**
rpretes, cùm res nova jam perfecta & absoluta in
um venire incipit; hinc Encænia *dicta sunt, Io-* **Encænia.**
n. 10. tum ipsa prima templi dedicatio, tum dedi-
tionis illius statis diebus recurrens celebratio. Ad
dera vox hæc relata nil significat aliud, quàm
nciri. Sanciuntur autem fœdera, cùm ita fir-
ntur, ut jam porrò rata sint, roburq; suum ha-
ant. Est enim sanctio paciscentis nomine adhibi- **Sanctio Fœderis.**
confirmatio, quâ fidem suam sic obstringit, ut ei
ctum rescindere fas non sit. sangvis animalium
is confirmatio V. Testamenti fuit. Itaq; meritò
it Autor, illud non sine sangvine dedicatum fuis-
id est non antè in usum hominum venire cœpiße,
robur suum habuiße, quàm animalium sangvine
o sancitum eßet: hic fœderi, si ejus vim spectes,
tium dedit, illudq; dedicavit. Eodem verbo uti-
r Autor infrà capite 10. v. 20. cùm ait: Christum
bis initiâsse viam novam & viventem, *signi-*
ans per Christum nobis apertam in cœlos viam,
bliciq; juris factam, qua de re suo loco.

V. 19. Lecto enim omni mandato *vel* præ-
pto Legis à Moyse universo populo. *Pro-*

bat su-

bat superiorem versiculum rei gestæ narration[...] quæ majori ex parte ex sacro codice sumpta e[...] nempe ex 24. cap. Exodi. λαλυθείσης *in Græc[...]* dicto. *Sed quia dicebat ex libro, ut ex citato lo[...] patet v. 47. non injuria Latinus habet* lecto, *E[...] libro enim dicere, legere est.* Omni præcepto. *In[...]telligenda sunt ea præcepta, quæ universum popu[...]lum & quidem in perpetuum obstringebant, qu[...] verè erant fœderis præcepta, licèt fortassis non [...]mnia præcedentibus Exodi Capitibus postmodù[...] consignata sint, sed aliis quoque in locis & sequent[...]bus libris Mosis referantur.* Nam *quæ post fœder[...] descriptam sanctionem, sequentibus* Exodi *capit[...]bus exponuntur à superioribus diversa, ea peculia[...]res Dei continent leges, ad tabernaculi ac vas[...]rum aliarumque rerum, per quæ tum divinus cult[...] peragi debebat, confectionem, ordinemque spectan[...]tes: quanquam non desunt, qui hæc quæ de sanctio[...]ne fœderis* Exod. 24. *narrantur, per anticipatione[...] quandam historicam dicta censeant, nec omnin[...] sine ulla probabilitatis specie* Legis. *Græcè* κατ[...] νόμον, secundùm legem. *limitatio est* omni[...] præcepti. *ostendit enim se non loqui de omni in u[...]niversum præcepto, sed de omni præcepto in Leg[...] Mosaica tradito.* accipiens sangvinem vitulo[...]rum & hircorum. *Hircorum sangvinem tum fu[...]isse fusum apud Mosen expreßum non est. Inter ho[...]locausta verò & hostias pacificas, quas Deo tum im[...]molatas scribit, & hircos fuiße credidile est.* Na[...]

Anticipatio historica.

Hircorum sangvis.

quo

qòd ſolos vitulos nominet, id digniori generi dare p erat. Niſi quis dicere malit, univerſum priùs populum à Moſe fuiße expiatum, eoq́ ab Autore re- ſci, cui id aliunde notum eſſe potuerit. Expiandis eim univerſi populi peccatū, hircorum ſangvis fun- c ſolebat. cum aqua & lana coccinea & hys- ſopo. *Neq; hoc apud Moſen dicto loco legitur. Sed ator rerum Iudaicarum peritus ideò fortaſſis aquæ meminit, quòd ſciret ſangvini, qui ſpargi de- beret, aquam fuiße admixtam, quæ etiam ad alias prificationes adhiberi ſolita eſt. Sangvis enim, niſi aquâ ſit dilutus, facilè coagulatur & concreſcit ad ſpargendumq́ ineptus redditur. Ex hyßopo autem, additâ lanâ coccinâ, fiebat aſpergillum: qua de re, quemadmodum & de aquâ miſta cum ſangvine, vi- de Exod. 12, 22. Levit. 14. 4, 5, 6, 7.* Ipſum quoq; librum & omnem populum aſperſit. *De libro aſperſo ſimiliter apud Moſen non legitur: Autori tamen divino hac quoq; de re non minùs quàm de aliis aliundè conſtitit. Omnem autem populum con- ſperſiße dicitur, quia qui ex proximè aſtantibus aſperſi fuerant, univerſi populi perſonam hac in parte geßere, ita ut totus populus conſperſus fuiße cenſeretur.*

Aqua, lana, hyſſopus.

Liber conſperſus.

V. 20. Dicens, hic ſangvis Teſtamenti, *vel* fœderis. *In Hebræo pro* τοῦτο, *eſt* Ecce, *ſenſu eo- dem. Dicitur autem hircorum & vitulorum ſan- guis, fœderis ſangvis, quòd per eum fœdus illud an- tiquum ſancitum, ſtabilitumq́ ſit.* quod manda-

vit ad vos Deus In *Hebræo est*, quod pepig
vobiscum Deus super cunctis sermonib
istis. *Nondum pepigerat hoc fœdus, sed tum pr*
mum pangebat, ideoq; præteritum per enallag
temporis ponitur pro præsenti: quia verò non De
ipse per se, sed Moses Dei jussu ac nomine fœdus ist
cum populo pangebat, propterea D. Autor, rem
psam exprimens, pro verbo pepigit, *utitur vo*
mandavit. *quasi dixerit Moses, hic est sangvis f*
deris, quod ut vobiscum Dei nomine percuterer
mihi mandavit Deus.

Præteritum pro præsenti.

V. 21. Etiam tabernaculum & omnia v
sa ministerii sangvine similiter aspersit. *Oste*
dit, non solùm fœdus ipsum antiquum sangvine fu
se sancitum; sed etiam sub illo fœdere varias emu
dationes per sangvinem fuisse factas; imprimis a
tem peccatorum v. 22: ut hinc colligat etiam f
N. Fœdere ad emundationem conscientiæ meri
debuisse intervenire sangvinis fusionem, ejusq; ta
tò præstantioris, quantò etiam præstantior est p
eum facta emundatio. Porrò ita D. Autor, tabe
naculi vasorumq; sangvine factam emundatione
cum fœderis ipsius sanctione conjungit, ut nulla
temporis inter ea diversitatem indicet. Etsi quide
eodem tempore tabernaculum ac vasa ministe
consecrata fuerint, quo fœdus fuit sancitum, ha
dubiè historia sanciti fœderis per anticipatione
Exod. 24. traditur: quandoquidem post eam d
mùm de conficiendo tabernaculo vasisq; minister

& cu

cultu divino ordinando præcepta traduntur, eamq́, rerum confectio ac porrò consecratio descri-tur. Sed ex D. Autoris verbis colligi non potest. c tempore fuiße conjuncta, cùm simpliciter tanm præcedentibus de fœderis per sangvinem facta nctione, subjungat quòd etiam tabernaculum & nia vasa ministerij Moses sangvine conspersèrit, od sanè non minùs de diverso, quàm de eodem npore accipi potest. Licèt autem apertè nõ dicat ses tabernaculum & omnia vasa, postquam nirum confecta fuerunt, sangvine fuiße conspersa, l tantùm oleo sacro inuncta: quia tamen altare n tantùm oleo inunctum, sed etiam sangvine tinm & consecratum legitur, hinc colligi potest eti- Levitic. 8.
in tabernaculo ipso aliisq́, vasis omnibus consendis sangvinis aspersionem cum unctione fuiße njunctam, quod etiam à Iosepho disertis verbis ditum est lib. 3. Antiq. cap. 9. ubi ritum consetionis istius describens ait: Deinde, sangvine Iosephi testimonium.
ctimarum ornatum Aaronis & filiorum es asperfit, purificans eos fontanis aquis ate ungvento &c. tabernaculum item & es vasa ungvento sicut jam dixi confecto & ngvine taurorum & arietum, alternis dieis secundum genus suum mactatorum. *Conre autē vel ex hoc loco potest, multa olim inter Ius, præsertim ad ritus illos externos spectantia,* Multa compertæ veritatis in libris Mosis non scripta.
npertæ veritatis fuiße, quæ tamen in ipsis libris sis scripta non eßent, ut minimè sit mirum Divi-

num hunc Autorem etiam superiùs v. 4. & 19. illic notavimus, aßeruiße quædam in libris Mo non prodita.

V. 22. Et omnia penè in sangvine secundùm legem mundantur. *Quasi dicat:* Non *tantùm tabernaculum & vasa ministerij; sed omnia rè secundùm legem sangvine purificantur. Di autem* penè, *quia nonnulla sine sangvine, solâ quæ ablutione mundabantur. Levit. 16. 26. & 6. Num. 31. 24. Ea etiam invenimus sine sangvi mundari, quæ ignem ferre poßent: qua de re v Num. 31. 21, 22, 23.* secundùm Legem. *id est legis præscripto, seu, si Legem spectes.* & sine sangvinis effusione non fit remissio. *Quasi dic hoc certum est, peccata sine sangvinis fusione sub ge non remitti; vel, etsi tandem aliqua sine sa gvine purgentur, peccata sine eo purgari nequeu Vnde meritò colligitur, debuiße quoq; sanginis fus nem intervenire ad emundandas nostras conscie tias, seu ad expianda peccata conscientiam poll entia. Id verò quod aßerit Autor certum est, n ullam habet exceptionem, nisi ob summam eoru qui expiandi erant paupertatem, adeò ut ne turt res quidem aut pullos duos pro peccato offerre po sent: qua de re vide Levit. 5. 12. aliàs non tant pro peccatis universi populi, sed etiam privatim p peccato cujusq; victimæ offerendæ sangviniq; funde dus erat. Vide Levit. 4. & 5. & 6.*

Quædam sola aqua mūdari solita.

sed nō peccata,

nisi summa obstāte paupertate.

V. 23. Necesse est ergò exemplaria qu de

em cœleſtium, *ſeu* eorum quæ in cœlis, his
nundari. *Adhuc docuit Autor, ad emundatio-
em tabernaculi & peccatorum requiri ſangvi-
em. Nunc poßet quiſpiam dicere: Etiamſi ſangvis
equiſitus fuerit ad emundationem perficiendam,
on fuiße tamen opus ipſius Chriſti ſangvinem fun-
i, ſed non ſecus ac ſub lege animalium ſangvinem
dhiberi potuiße. Huic tacitæ objectioni occurrit* Occupatio.
*s verbis Autor, & docet, cœleſtia ſancta, longè me-
oribus ſeu præſtantioribus victimis quàm victimæ
nimalium erant, emundanda fuiße. Terrenis ſac-
is emundandis animalium victimas ſuffeciße: ſed
d cœleſtium quæ omnium præſtantiſſima ſunt e-
nundationem, præſtantiſſimâ etiam opus fuiße vi-
timâ. Nulla autem Chriſto præſtantior eße potuit.
Adde quòd ad ſacrarium purgandum opus ſit vi-
timam vel aliquid ſaltem ex victima in illud in-
erri. At nec animalia ipſa, nec ſangvis eorum aut
tiam corpora in cœleſte illud ſacrarium inferri
el debent vel poßunt. Sed Chriſtus ipſe ejusq́ cor-
us immortale effectum eò illatum eſt. Quare non
rutorum, ſed Chriſti ſangvis hic fundi debuit. Por-
ò ſancta ſub lege non ſolùm tùm emundata ſunt,* Sãcta quotannis emũdari ſolita.
*ùm primùm extructa & dedicata fuerunt; ſed e-
iam quotannis in anniverſario illo ſacrificio e-
nundari ſunt ſolita. Peccatis enim & immunditiis
opuli pollui cenſebantur, qua de re ita ſcriptum eſt
evit: 16. 15.* Inferet ſangvinem intra velum
ummus, *nempe Pontifex,* ut aſpergat è regione

oraculi, & expiet sanctuarium ab immund-
tiis filiorum Israël, & à prævaricationib-
eorum cunctisq; peccatis. Secundùm hu-
ritum faciet tabernaculo testimonii, quod
xum est inter eos, in medio sordium habit-
tionis eorum. *Vocat Autor sancta illa terren-*
exemplaria eorũ quæ in cœlis, ob causam cap. 8. v.
indicatam. Ea quæ in cœlis *scilicet* sunt, *pro cœ-*
lestibus *ponuntur, ut & Autor ipse loco citato,*
statim hoc ipso versiculo loquitur: & Latinus Inte-
pres convertit. Cœlum enim ipsum, nempe inaspe-
ctabile illud, quod tabernaculum istud est v. 24, e-
cludi non debet. Ipsa autem cœlestia melior-
bus hostiis, quàm istis. *Cœlestia, scilicet, sancta*
quemadmodum & sequens indicat versiculus. S-
quæri potest, quo pacto cœlestia illa sancta emund-
ri dicantur, cùm nunquam fuerint polluta? Respo-
demus, hoc comparationis, ut solet, causâ de cœle-
sacrario dici. Comparationum enim ea est natu-
ut multas pariant Catachreses. Nam si Autoris sc-
pum spectes, id solùm intelligi sufficit, victimam i-
cœlesti Sacrario offerendam præstantiorem esse d-
buisse iis quæ in terreno olim sacrario offerri su-
solitæ. Hoc enim & ipsa cœlestis sacrarii ratio, &
oblationis cœlo dignus effectus prorsus exigit. Quo-
si quis tamen propiorem quærat similitudinem, di-
potest, sanctuarium illud cœleste victimâ & obla-
tione Christi emundatum asseri, primò quatenu-
per eam ita consecratum fuit, ut nobis ad illud ac-
cessi-

Cœlestium sanctorum emundatio.

Comparationum natura.

*ßus pateat, nostrisq; usibus impostérum, ut ita di-
um, dicatum sit. Non secus atq; tabernaculum il-
d antiquum, multæq; res aliæ, non ante in huma-
os patebant usus, quàm consecratæ eßent; & illa
uidem propter suam, ut censebantur, immunditi-
n: hoc verò propter nostram, quæ priùs auferri
ebuit, quàm nobis Cœlestis domicilii jus usúsq; con-
edi. adeò ut hoc sensu, inversa quadam, nec tamen
usitata dicendi ratione, cœlum emundari dixerit
utor, pro nostri perfecta, ut cœli jure gaudere pos-
mus, emundatione. Deinde quatenus hominum
eccatorum acceßu, qui per Evangelicam doctri-
am ad capeßendam regni cœlorum poßeßionem
ocantur, pollui videtur; quod Christus ipse aliis
erbis expreßit, cùm* regnum cœlorum vim pa- Math. 11. 12.
i, & à violentis rapi dixit: *non secus atq; taber-
aculum illud antiquum peccatis & immunditiis
opuli (in cujus medio situm erat) pollui censeba-
ur. Quemadmodum ergò Pontifex olim taberna-
ulum illud antiquum, peccatis populi contamina-
um, victimarum oblationibus expiabat, eiq; suum
eluti honorem reddebat: Sic & Christus suum Cœ-
, ut ita dicam, honorem aßeruit, dum illic Deo o-
latus ne homines peccatorum rei, depositis tamen
riùs per fidem & pœnitentiam peccatis, cœlo planè
ndigni eßent, effecit.* Melioribus hostiis, *seu*
ictimis. *Numero plurali utitur pro singulari,
ropter comparationis institutæ protasin, quæ mul-* Catachresis.
as includit victimas, ita ut hîc quoq; comparatio

 pepere-

pepererit catachresin. Per meliores enim istas v
ctimas unica Christi oblati victima significatur. O
lati dicimus, quia illud demùm victima ex usu Scr
pturæ dicitur, quod offertur. Porrò Christus, pos
quam mactatus esset, ipse fuit oblatus; estq; in eo d
scrimen inter victimas antiquas, præsertim expia
torias, & inter victimam Christum, quòd macta
tione peracta, non animal ipsum Deo oblatum fu
erit; sed tantùm illius sangvis, & eæ partes quæ ign
comburebãtur in altari: Christus verò ipse, qui ma
ctatus fuit, non sangvis illius, Deo sit oblatus; id
non tum, cùm adhuc in morte versaretur, sed in v
tam eamq; sempiternam revocatus. Quanquam
ut jam sæpè diximus, in hac Christi oblati victim
simul includitur mors illius cruenta, seu effusio san
gvinis. Licèt enim non sangvinem suum Christ
Deo obtulerit, sed seipsum: tamen sine sangvinis fu
sione offerre seipsum non potuit, neque debuit. E
eo verò quod diximus fit, ut Autor divinus Chr
stum cum victimis Legalibus conferens, perpetu
fugiat dicere Christi sangvinem fuisse oblatum; c
nihilominus, ut similitudini serviat, perpetuò san
gvinis Christi fusionem insinuet, quæ nisi antecessi
set, haudquaquam tàm plena, tamq; concinna inte
Christum & victimas antiquas comparatio institu
potuisset. Ex his ergò manifestum est, in illa sanct
cælestia ad eorum dedicationem emundationem
peragendam, victimam pretiosissimam, proinde no
sangvinem hircorum & vitulorum, imò ne sangv
nei

Autor fugit dicere Christi sangvinem esse oblatum.

n quidem ullum, sed ipsum Dei filium, idq; omni-
b mortalis naturæ exuviis depositis, quo nulla pre-
ciosior & sanctior victima cogitari potuit, debu-
it inferri.

V. 24. Non enim in manufacta sancta Ie-
sus introivit exemplaria verorum, sed in i-
psum cœlum. *Rationem reddit cur dixerit, cœle-*
stia scilicet sancta præstantioribus victimis emun-
danda fuiße. nempe quia Christus Pontifex noster
non in alia quàm cœlestia sancta ingreßus est. Vnde
consequitur eum cum victima longè præstantiori
quàm Pontifex antiquus, cœlestibusq; sanctis dignâ,
ingredi debuiße. Rem verò illustrat ex oppositis Au-
t. Non in manufacta sancta, *inquit,* exem-
plaria verorum, sed in ipsum cœlum. Exem-
plaria verorum. *Græcus textus habet, ἀντίτυπα.*
Antitypa sunt imagines ex prototypis expreßæ: quæ Antitypa quid?
hoc loco idem valent quod ὑποδείγματα, exem-
plaria, *versiculo superiori, ut in sensu nihil mutârit*
Vetus Interpres. Dicuntur verò sancta illa antity-
pa, non quasi sint ἀντὶ τȢ τύπȢ, ex adverso typi seu
imaginis, quemadmodū res ipsa suæ imagini oppo-
nitur, quo sensu aliàs antitypa usurpari à Theologis
solent: sed quasi τύποι ἀντὶ τȢ πράγματ☉, typi
seu imagines ex adverso ipsius rei positæ, & perin-
de est acsi typi simpliciter fuißent appellata; quæ
ejus vocis apud Græcos usitata significatio est. Hoc
pacto & ἀντίλυτρον, pro λύτρῳ dicitur 1. Tim. 2.

6. Cœlestia autem sancta vocantur vera, non qu
ut suprà quoque monuimus, terrena illa fuerint f
sa; sed quòd fuerint instar umbræ & imaginis
spectu cœlestium: seu quòd illa qualitas quæ in s
ctis esse debet, verè & perfectè in cœlestibus san
reperiatur: quamvis illa terrena sancta, primò
propriè hoc nomine vocentur, cœlestia autem M
taphoricè: quo pacto & Christus dicitur lux ve
panis verus, vitis vera. Qualitas verò hæc est
& sacratissima sint, atq; ab omni profano usu pe
tus sejuncta, & Deo domicilium præbeant. Vtru
que autem cœlestibus sanctis verè & perfectè; ter
nis autem umbratili tantùm & imperfecta rat
ne convenit. sed in ipsum cœlum. In illud nem
quod suprà istos aspectibiles cœlorum orbes sit
est. In ipsum autem cœlum ingressum esse di
Christum, non in cœli simulacrum seu antitypu
ipsum cœlum, αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, opponens c
antitypo seu ὑποδείγματι. Vt appareat nu
vultui Dei pro nobis. Finem exprimit, Chri
in ipsum cœlum ingressûs. In quo exprimendo al
dit ad antiquum Pontificem, ideoq; ut similitudi
serviret, minus, si verborum proprietatem consi
ramq; significationem spectes, de Christo di
quàm res est. Nam Pontifex quidem in sancta i
gressus apparere coram Deo dicebatur, quòd i
populi salutem procuraret, ut non ipse eam confe
ret, sed ab alio, nempe Deo, conferendam impetr
ret. At Christi Pontificis nostri apparitio cora

Finis ingressûs Christi in cœlum.

D

tio & oblatio, ita accipienda est, ut minimè exclu-datur eum in dextra throni majestatis in cœlesti-bus consedisse, id est ipsummet, traditâ sibi à Patre suprema in omnia potestate, populum suum serva-re eumq; & peccatorum reatu solvere, & pœnis quibusvis eximere, & tandem in sempiternæ felici-tatis possessione collocaturum esse. Tantò verò con-cinnior & convenientior est in verbis istis ab anti-quo Pontifice ad Christum translatis metaphora, quòd hac ratione ita Christus salutem nostram pro-curare & perficere dicatur, ut simul, quantum has in parte inter Deum & Christum intersit, manife-stè pateat; quodq; Christus hactenus pro aliis appa-renti & interpellanti sit similis, quatenus salutis nostræ cupidus, ejusq; maximam curam gerens, ser-vandi nos tamen potestatem ex seipso non habet, sed eam omnem à Deo accepit, adeò ut hujus rei debita ratione, Christus quidem ut servemur solli-citè curare; Deus verò ipse salutem nobis pro sua misericordia conferre dicendus sit. Misericordiam dicimus, ut omne propriū meritum & satisfactio-nem excludamus. Vbi enim alteri planè satisfactum est, illic oblatione, apparitione & interpellatione opus non indiget. Porrò in Pontifice Legali appari-tio distincta erat ab oblatione, licèt utraque esset conjuncta & simul fieret, nempe quia alius erat Pontifex, alia victima; & apparebat quidem Pon-tifex, offerebatur autem victima seu sangvis victi-mæ. At nostri Pontificis & oblatio & apparitio, quemad-

Concinnitas Metaphoræ.

Deus ex misericordia sua nos servat, non ex ullius merito.

Apparitio & oblatio, & interpellatio Christi Pontificis idem reipsa sunt.

quemadmodum & interpellatio, nempe si appa-tio & interpellatio, non pro nudo Christi ad P-trem adventu, sed ut hîc fieri debet, cum salutis n-stræ cura conjuncto accipiatur, reipsâ idem sun-quia nimirum idem est & Pontifex & victim-Dum enim apparet Christus, seipsum offert: & du-seipsum offert, apparet: dum autem & offert & a-paret, interpellat. Particula nunc *opponitur tem-poribus præteritis, imprimis Veteris Testamenti, qu-bus tantum apud Deum Pontifex & advocatus p-puli divini nullus erat. O duram temporum illoru-sortem! contrà verò nos beatos, qui Pontificem* advocatum habemus apud Patrem Iesu-Christum justum: & ipse est propitiatio p-peccatis nostris, nec pro nostris tantùm, s-etiam pro totius mundi.

Temporum V. F. sors misera, Novi F. beata.

1. Ioh: 2. 2. 3.

V. 25. Neque ut sæpè offerat semetipsu-*Particula* neque *ostendit, duo hîc D. Autorem-Christo Pontifice nostro docere: unum, quòd non-manufacta sancta, sed in ipsũ cœlum fuerit ingr-sus, hoc superiori versic. docuit: alterum, quòd nõ i-fuerit ingressus, ut sæpè oblationem suiipsius rep-tere necesse habeat, contrâ quam olim Pontificib-legalibus usu veniebat, qui sæpè alieni sangvinis o-lationem repetere cogebantur. hoc isto versicu-docet. Ideò autem id facere videtur Autor, ut hi-quoque appareat, quantò præstantior sit victim-Christi victimis legalibus; quippe quas sæpiùs offer-non aliam ob causam quàm propter earum impe-*

Oblatio Christi unica.

sectione

fe ionem neceſſe fuerit. Vnde & cap.ſequenti col-
li t, eas Deo non placuiſſe, & aliquando abrogari
d uiſſe, adeoq́; per Chriſti ſacrificium abrogatas
e . Porrò tunc ſæpiùs ſeipſum offerre diceretur
Criſtus, ſi cœptam ſemel coram Deo apparitionem
c oblationem abrumpens, & è ſacrario egreſſus
nuò in illud repetendæ oblationis cauſâ intraret.
m oblationis ſemel cœptæ duratio ſeu continua-
t oblationem nequaquam multiplicat. alioquin
e m, cùm Chriſtus perpetuò appareat ac interpel-
l pro nobis, proindeq́; & offerat, non poſſet Autor
erere, Chriſtum ſemel tantùm ſeipſum obtuliſſe,
c unica oblatione in æternum conſummâſſe ſan-
ficatos. Non requiritur quidem duplex ingreſſus
i ſancta ad duplicem oblationem peragendam,
ando res duæ ſunt quæ offerantur, & duplex præ-
ſit, ſi eæ res ſint vivæ, mactatio: ſed ubi res una
quæ offertur, non poteſt oblatio repeti, quin ſi-
l repetatur ingreſſus, & ante ingreſſum macta-
. Mactatio enim in ipſis ſanctis fieri non debet, Mactatio fit extra Sancta.
c in cœleſtibus poteſt, ſed extra ſancta. Ait ergò
tor non ſic ingreſſum eſſe Chriſtum in Sancta ob-
tionis peragendæ cauſâ, ut ei ſæpiùs oblatio repe-
nda ſit. quemadmodum Pontifex intrat in
ncta, per ſingulos annos in ſangvine alie-
o. Hoc antiquorum Pontificum proprium erat, ob-
tionem ſæpè repetere. Porrò in hac inter Chri-
um & Pontificem antiquum antitheſi, quòd ſcili-
t Chriſtus non ſæpè, *Pontifex* quotannis, *Chri*
ſtus

stus semetipsum offerat; *Pontifex* in sangvi-
alieno in sancta intret, *quivis videt, oblation-*
Christi, & ingreßum Pontificis in Sancta, sibi in-
cem respondere. Vnde manifestum est, oblation-
Christi expiatoriam, nō minùs quàm Pontificis a-
tiqui olim, interveniente demùm in Sancta ingr-
su, peractam eße. Intrat. *Præsenti tempore non i-*
circò videtur uti, quòd respiciat ad rem tum adh-
in populo Iudaico fieri solitam: sed potiùs consve-
loquendi more, ut lectoris animum in rem vel-
præsentem deducat, quo pacto & suprà locutus -
v. 13. 22. Apud Marcum talis loquendi ratio sæ-
occurrit. Porrò in sangvine *Pontificem intra-*
dixit, eodem sensu quo suprà per sangvinem *v.-*
quod ad Pontificem antiquum relatum significa-
eum cum sangvine in sancta intrâße. quo pacto e-
am Iohannes scripsit, Christum in aqua & sangu-
ne, *id est, cum aqua & sangvine veniße. Fugit ve-*
D. Autor dicere, Pontificem illum cum sangvi-
in Sancta ingredi solitum, licèt hæc propria for-
locutio; ne comparationis inter Christum & Po-
tificem antiquum hac in parte concinnitas perire-
qua de re vide quid dixerimus suprà v. 12.

Oblatio Christi & Pontificis in Sancta ingressus sibi invicē respondent.

V. 26. Alioquin oportebat eum frequen-
ter pati ab origine mundi. *Probat Christu-*
non debere sæpè seipsum offerre. nam alioquin -
sæpè eum pati oportebat; cùm oblatio rei vivæ fie-
nequeat sine cæde & perpeßione; & ab ipsa mun-
origine id fieri debebat. Cur verò à mundi origin-

se

ſ constitutione? Hujus rei altera ex duabus iſtis ferri poſſe videtur cauſa. Vna, quòd oblatio Chriſti idcirco repetenda foret, ut tantò majorem vim in expiandis hominum peccatis haberet: At ſi ex numero ac frequentatione ſui vim ſumit Chriſti oblatio, ab ipſo mundi exordio incipiendum erat. quantò enim maturiùs cœptum foret, tantò & oblationum Chriſti numerus, & earum vis major emergeret. Altera, quòd ſi Chriſto ſæpiùs oblatio repetenda eſſet, ad ſimilitudinem hac in parte cum antiquo Pontifice reſpici deberet, propter quam nimirum alicui videretur conſentaneum eſſe, ut Chriſtus quoq; ſeipſum ſæpè offerret. At ſi ad eam reſpiciendum eſt, & ex ea oblationum Chriſti ratio numerusq; ſupputandus, debuiſſet Chriſtus ab ipſo mundi initio oblationum quoq; ſuarum initium facere. Hac enim demùm ratione analogia quædam & juſta proportio inter oblationum Chriſti, & Pontificum ſub lege numerum conſtitui poſſet. Cùm enim populus fuerit ſub lege mille quingentos circiter annos, facile colligere eſt, quàm ſæpè obtulerint Legales Pontifices, nempe millies & aliquoties centies, ac decies. Vt ergo tantæ oblationum legalium multitudini, juſto aliquo numero reſponderent Chriſti oblationes, an non ab ipſo mundi exordio, initium earum faciendum erat? Licèt enim nō tàm ſæpè offerre debuerit, quàm Pontifex antiquus, analogiâ id requirente: ſæpè tamen debuit, & ita ſæpè, ut juſta proportio inter utriusq; oblationũ repetitionem & frequentationem

Populus ſub Lege fuit mille quingentos circiter annos.

tionem institui posset. At hæc non institueretur, si aliquoties tantum Christus offerret, imò forte ne si centies quidem. Oporteret enim minori oblationum numero respondentibus spaciis, id est, non breuis & exiguis, sed magnis, iisq; ut olim sub lege certis ac æqualibus, puta singulis hominum ætatibus aut seculis, oblationem repetere. Hoc verò si fieret, annon ab ipso mundi initio, non verò nunc demum mundo ad finem vergente, incipiendum fuisset? Cùm enim hæc sit ultima mundi ætas, in qua Christus apparuit, haud est verisimile, eam longiùs quàm priores duraturam: ad tot autem oblationes conuenientibus, ut diximus, spaciis peragendas, vix ne vix quidem ab initio mundi incepisse, satis erat. Retundit igitur D. Autor Argumentum ad concludendam Christi oblationum multitudinem ac frequentationem ex multitudine oblationum antiquorum Pontificum ductum; & ostendit, si hæc similitudo esset attendenda, necesse fuisse, ut Christus non solum sæpè pateretur, quod ipsum per se absurdum & inconveniens est, (homines enim una tantùm mors manet ante judicium, non sæpè repetita, ut versu sequenti dicitur:) sed etiam ut suas perpessiones & oblationes ab ipso mundo condito inchoaret. Verba à constitutione mundi, *non necessariò accipi debent de ipso mundi primo initio & exordio; sed tantùm opponuntur consummationi mundi, seu seculorum, ut ex sequentibus apparet. Consummatio autem ista non extremum planè terminum*

inum mundi; imò ne breve quidem aliquod tem-
s, intrà quod mundus finiri debeat: sed tantùm
undi senectam seu ultimam ætatem significat.
uocirca etiam mundi constitutio hoc loco ita ex-
ndenda est, ut mundi primam ætatem & incuna-
la significet. Sic Christus dixit, requisitum iri
ngvinem omnium Prophetarum, qui à
onstitutione mundi effusus est; *licèt complu-*
um annorum intervallo post mundi creationem
usus primùm fuerit. Nunc autem semel in
onsummatione seculorum ad destructio-
em peccati per hostiam suam apparuit. *Su-*
rius consequens hîc removet Autor per positio-
m contrarij. Quasi dicat: atqui ab initio mundi
rpessiones & oblationes suas non incepit Chri-
s, sed nunc demum in consummatione mundi, &
idem semel tantùm, per hostiam suam apparuit.
unc autem *positum est pro* atqui, *ut alibi non*
rò, quod & suprà notavimus Cap. 2, 8. & 8, 6. se-
el *scilicet* apparuit. *Verbum* apparuit *hoc loco,*
l ita accipiendum est, ut significet apparitionem
hristi apud Deum in cœlesti sacrario, de qua su-
à v. 24. locutus est Autor: vel ut designet Christi
hunc mundum ad munus suum obeundum adven-
m. Priori sententiæ duo potissimùm obstare vi-
ntur: Primum, quòd hæc verba rectiùs opponan-
r proximè præcedentibus, quàm iis quæ superiori
rsiculo dicta fuerant: quod tamen posterius prior
rbi apparuit *interpretatio postularet. Oblatio-*
D d *ni enim*

Luc: 11, 50.

Nunc autē pro atqui.

Apparitio Christi.

ni enim sæpiùs repetendæ opponeretur apparitio coelis semel facta. Atqui ea proximè præcedentibus opponi; tum id indicare videtur, quòd verba, in consummatione seculorum, *manifestè opponantur illis,* à constitutione mundi, *quæ in proximè præcedentibus habentur: tum quòd argumentandi ratio, quâ Autor utitur, id postulare videtur. Vtitur enim, ut res ipsa docet, Syllogismo hypothetico; cujus Propositio est in proximè præcedentibus verbis. Aßumtio in his, de quibus nunc agimus. Argumentatur quippe Autor à remotione Consequentis, quod est, Christum sæpè pati debuiße ab origine mundi, ad remotionem Antecedentis, nempe Christum debere seipsum sæpè offerre. Removet autem istud consequens per positionem contrarij, ut diximus; nempe quòd semel tantùm in seculorum consummatione apparuerit ad peccatum per victimam suam destruendum. Quocircà loqui videtur de apparitione, quæ Christi & perpeßionem & oblationem anteceßerit, nempe de apparitione quâ primùm exortus est Christus & mundo patefactus, id est cùm primùm munus suum in terris obire, ac hac ratione orbi innotescere cœpit: recteq; ista apparitio semel facta opponitur sæpiùs repetitæ perpeßioni. quoties enim Christo patiendum fuißet, toties in mundum venire & apparere debuißet. Alterum, quod priori sententiæ obstat, est, quòd verbum* φανερῶσαι, *quo hic utitur Autor, nuspiam vel de Pontificis vel de Christi apparitione apud Deum* expiati-

Syllogismus hypotheticus.

Verbi φανερῶσαι. consueta significatio.

piationis impetrandæ causâ, usurpatum legamus: d quoties absolutè de aliquo effertur, ut hîc fit, nil aliud quàm patefactionem illius inter homines signet. Dicit autem Christum in consummatione seculorum *apparuiße; ne quis putet, satis adhuc supereße temporis, ut Christus suas oblationes petat, & oblationum legalium numerum justa proportione æquet, etiamsi ab initio mundi conditi ti & seipsum offerre non cœperit. Quia enim in consummatione mundi demùm paßus est, & seipsum tulit; hinc apparet, non fore inposterum spatium perpessionum & oblationum toties multiplicandarum. Tempus autem quo Christus venit, consummatio seculorum propterea dicitur, quòd sit ultima mundi ætas & veluti senecta, quòdq; adventus Christi, qui cum mundi fine & consummatione conjunctus erit, semper instare ponatur: quod sanè fieri non poßet, si oblatio Christi convenienti numero & cum antiquis oblationibus justa proportione repetenda eßet. At Christi adventus expectatione perpetuò nos suspensos eße voluit divinus Spiritus. Tum quòd is, & sic unà cum illo mundi finis, adhuc differatur, totq; jam secula post Christum exortum in cœlesti solio collocatum effluxerint: hoc quodammodo ex accidenti est, propter Dei, ut Petrus ait, longanimitatem, qui nolit aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam venire cupiat.* ad destructionem peccati per hostiam suam. *Causam finalem Christi adventus & apparitionis indicat.*

Occupatio.

Consummatio seculorum.

2. Pet. 3. 9.

Causa finalis Christi apparitionis.

quæ est

quæ est peccati ἀθέτησις; quæ fit, cùm peccato o
mnis vis & potestas adimitur. Quod dupliciter f
ctum est; tum quatenus nullam vim habet ad hom
nes condemnandos: tum quatenus vim non hab
ad eosdem sub jugo suo retinendos. Vtrumq; eni
ut fieret, Christus apparuit: tum ut homines à pe
catorum reatu ac pœnis, tum ut eosdem ab ipsis pe
catis liberaret. Quo pacto verò Christus advenie
hanc peccato potestatem ademerit, illudq; exa
ctorarit, explicatur his verbis: per hostiam seu v
ctimam suam. Nam non minùs rectè conjun
possunt cum antecedentibus, quàm cum sequen
verbo apparuit: quemadmodum observarunt
alij. Christus enim verè per victimam suam pecc
tum exauctoravit, illiq; omnem vim & damnan
& dominandi ademit. quod licèt à nobis suprà n
uno loco ostensum sit: juvat tamen rem tantam s
Peccati ἀθέτησις. inde repetere, ut eam si fieri possit hominum ani
penitus infigamus. Nam quod ad reatum pœna
peccatorum attinet, an ulla peccata esse possu
(dum modo nos officium faciamus) quæ tam gra
Deo & accepta victima in cœlesti illo sacrario
blata, tantusq; Pontifex expiare non possit? an v
rò periculum est, ne segniùs nostram causam ag
is, qui ipse pro peccatis nostris victimam sese de
dit? quiq; omnia quæ nobis evenire possunt dura t
stiaq; expertus, tam pronum ad miserescendum
nimum induit? an nec dum tam sanctæ oblatio
tamq; sollicitæ Pontificis nostri curæ optatus resp

*dit effectus? at penes ipſum Pontificem ſalutis no-
ſtræ arbitrium eſt, in illius eſt manu ſolvere pecca-
ta quem velit, & cui velit vitam ſempiternam ac
quicquid uſpiam bonorum eſt conferre: at cum Pa-
tre benigniſſimo res eſt, qui ipſe ſalutis noſtræ deſi-
derio flagrat, ipſe ſacratiſſimo fœdere peccatorum
omnium remiſſionem pactus eſt, ipſe victimam tam
ſanctam pro peccatis noſtris ſubdidit, ipſe eam ſibi
offerri voluit, utq; offerri poſſet effecit, ipſe tantum
Pontificem conſtituit, univerſamq; ſalutis noſtræ
procurationem ei commiſit. Iam verò quod ad pec-
cati jugum excutiendum attinet, fieri ne poteſt, ut,
cum tantas tamq; certas ſempiternæ ſalutis & ple-
niſſimæ peccatorum remiſſionis cauſas documen-
taq; cernamus, Chriſti fidem toto pectore non am-
plectamur, eiq; nos non addicamus? an porrò hac
ratione, divinâ gratiâ & miſericordiâ, à peccato-
rum reatu, effectu ipſo purgati ac juſtificati, totis
viribus non connitemur, ut inpoſterum peccatis re-
lictis, juſtitiæq; dediti, hanc tantam Dei gratiam
ſartam tectam ad extremum uſque conſervemus,
quò tandem aliquando pleniſſimo illius fructu gau-
dere, id eſt à morte erepti, vitâ ſempiternâ potiri
poſſimus. Tantò verò magis proclive nobis eſt pecca-
ti jugum excutere, quòd cœleſtis ille noſter Ponti-
fex ſpiritu ſuo nos perpetuò fulcire velit, ſanctèq;
vivere volentibus ac contendentibus vires affatim
ſuppeditet. Hoc ergo pacto Chriſtus peccatum*
per victimam ſuam *abolevit, & ne nobis vel no-*

Victima Christi.

cere vel dominari possit, effecit. Victima vero Chri-
sti, est ipse Christus mactatus, sed iterum in vita
revocatus & immortalis effectus, ut in cœleste illu
tabernaculum intrare, & in eo seipsum offerre, a
pro nobis in sempiternum apparere & interpella
poßet. Vox enim θυσίας deducitur quidem a verb
θύειν, quod est mactare: non solet tamen in Scri-
ptura S. abstractè, ut loquũtur, accipi, pro mactatio
ne: sed concretè, pro re mactata, seu aliqua illi
parte, quæ Deo offeratur. Quod si quis verba ista
per victimam suam, sensu quidem eodem ma
nente, conjungere velit cum sequente verbo, app
ruit; tum particula per, sumenda erit pro cum, e
eo modo id accipiendum, quo apud Iohannem dic
tur, Christus veniße per aquam & sangvinem
ut & alibi jam notavimus, hoc est, cum aqua e
sangvine; non quidem quòd in ipso adventus sui in
tio sangvinem fuderit; sed quòd ita venerit, ut san
gvinem funderet, licèt non protinus. Sic etiam di
cetur Christus cum hostia sua apparuisse, no
quòd cùm primum apparuit hostia factus sit; se
quòd ita apparuerit, ut suo tempore hostia fiere
Verùm ea verbi apparendi significatione quæ no
bis magis probatur retentâ, verba ista, per hosti
am suam, cum antecedentibus, ad destructio
nem peccati, rectiùs conjunguntur. Cùm igitu
Christus in cõsummatione demùm seculorum seme
apparuerit, ut per victimam suam peccatum abole
ret, hinc apparet, eum sæpè oblationem suam, mor

Ceteri

teris Pontificis, nequaquam repetere debuiſſe. a-
liquin enim illi maturè res hæc incipienda, non ad
mundi extrema usq; tempora differenda fuerat.

V. 27. Et, quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori. *Novum affert argumentum pro unicâ Christi oblatione confirmanda, à comparatis ductum. Particula* et, *eandem hoc loco vim habet quam ſuprà, verſiculi 15. initio. Græcæ voces* καθ' ὅσον, in quantum, *rectè hoc loco ab interprete redditæ ſunt,* quemadmodum. ſtatutum eſt, ἀπόκειται. *Rectè viri quidam eruditi hunc locum reddiderunt:* manet homines mors una, *vel* ſemel ſubeunda. *Neq; enim videtur D. Autor decretum aliquod divinum hoc verbo per ſe ſignificare voluiſſe; licèt id interea non excludat. Verbum enim hoc ita latè patere poteſt, ut tum id, quod aliquem ipſâ naturæ lege manet; tum id, quod Dei decreto cuipiam eſt deſtinatum, ſignificare poſſit. In prima ſanè horum verborum particula, quæ de morte loquitur, potiùs quid naturæ vi curſuq; fieri, quàm quid vi decreti divini eveniat, ſpectari videtur. Nam præterquam quòd mors hîc intelligatur omnibus, etiam piis, communis, ac temporalis, utpote ea quam ſequatur ultimum judicium; quæ naturali potiùs conditioni noſtræ debetur, quam vi divini decreti nobis imminet: intelligendum etiam eſt, D. Autorem hîc non tàm loqui de eo, quòd hominibus ſimpliciter moriendum ſit, quàm quòd ſemel tantùm, non bis aut ſæpiùs, ut hinc Chri-*

Gen. 3. v. 19.

καθ' ὅσον pro *quemadmodum.*

De verbo ἀπόκειται.

ſtum quoq; ſemel tantùm mori, ac proinde & ſem[el] tantùm offerre debuiſſe concludat. Hoc autem, qu[od] ſemel tantùm moriantur homines, planè ex natu[ra] ipſa, non verò ex peculiari aliquo Dei decreto pe[n]det, cùm iteratò vel ſæpiùs mori, nonniſi peculia[ri] Dei decreto quiſquam poſſit. Itaq; his verbis nil a[li]ud ſignificatur, quàm quòd homines maneat mo[rs] una ſemel, ut à quodam alicubi dictum eſt. Po[st] hoc autem judicium. *Hoc jam à divino decre[to] pendet. Itaque verbum* ἀπόκειται, *ut diximus, [in] genere ſumendum eſt, ut rem tantùm certò eve[n]turam ſignificet; ſive illa ex natura ipſa flua[t], quale eſt ſemel mori; ſive ex decreto divino profic[i]ſcatur, quale eſt futurum judicium. Iudicium a[u]tem iſtud non tàm in ſententiæ de omnibus hom[i]nibus, & vivis & mortuis, pronunciatione, quàm [in] ſententiæ jam latæ executione conſiſtit. Nec eni[m] humanum, ſed divinũ eſt hoc judicium. Ad quod pe[r]agẽdum nullis opus eſt teſtibus, nullis documẽtis, nu[l]lis accuſatoribus aut patronis, nulla veritatis op[e]roſa indagatione. Supremo illi judici Chriſto ſt[a]tim patent omnia, jamq; illi conſtitutum eſt, quis d[a]mnandus, quis juſtificandus ſit, antequam quenq[uam] reipſâ damnet aut juſtificet, hoc eſt vel perdat v[el] ſervet. Quemadmodum ergò homines una tantù[m] mors manet, poſt eam verò futurum eſt judicium, [in] quo omnes iterum comparebunt judicandi, hoc e[ſt] vel præmiis afficiendi, vel pœnis, prout cujuſque f[a]cta fuerunt 2. Cor: 5. 19. Sic etiam Chriſtus ſem[el] tantù[m]*

Iudicium ultimum qua in re conſiſtat.

In Iudicio omnes comparebunt.

ntùm mortem perpeſſus eſt, ut ſemel etiam obla-onem perageret:iterum autem in judicio appare-t, ſeſeq́; conſpiciendum præbebit iis qui ipſum ex-ctant ad ſalutem.

V. 28. Sic & Chriſtus ſemel oblatus eſt. *orti oblatio reſpondet, non quòd in ipſa morte ſita ſit oblatio; id enim falſum eſſe jam anteà do-imus: ſed quòd ſine morte oblatio rei vivæ perfici queat. Semel ergò oblatus eſt Chriſtus, quia eti-n ſemel mori debuit, & unicam mortem non po-it niſi unica conſequi oblatio.* ad multorum ex-aurienda, *vel* auferenda peccata. *Finem obla-onis Chriſti notat. Verbum ἀνενέγκειν licèt pro-riè ſignificet aliquid ex inferiore loco in ſuperio-em tollere; hoc loco, per metonymiam quandam, blationem ſimpliciter ſignificat. Quæ enim ſurſùm olluntur, ea etiam de loco priore auferuntur: & uæ ab aliquo auferuntur ſeu aſportantur, ea ſub-evari priùs & attolli ſolent. In eo verò, quòd pec-ata auferri dicantur, metaphora eſt. Porrò ver-um hoc eam quam diximus, hoc eſt auferendi & movendi ſimpliciter ſignificationem habere, ex-mplis, quæ apud Græcos Veteris Teſtamenti Inter-retes extant, planum facere poſſumus. Vide Ioſue 4, 32. 2. Sam: 21, 13. Eſdræ 1, 11. adde Pſal: 102, 25. bi eſt ἀναγαγεῖν eadem ſignificatione. Hoc au-em loco id neceſſarium eſt, cùm oblationis Chriſti inis hic eſſe indicetur: oblatio autem Chriſti, ut do-uimus, in cœlo peracta ſit. Vnde ſequitur hoc verbo*

Finis oblationis Christi.

Verbum ἀνενέγκειν.

minimè significari, Christum peccatorum nostrum pœnam in se recepiße. Id enim in cœlo locum non habet. Adde quòd consentaneum sit, his verbis idem significari quod superioribus, ad destructionem peccati: *cùm sibi invicem respondeant, & utrùque hostiæ ac oblationis Christi finis indicetur. At ut Christus peccatum destrueret, nulla pœnæ persolutione opus fuit, ut ex his quæ suprà diximus perspicuum est. Dicit autem,* ad multorum *tollenda peccata:* multorum, *non simpliciter omnium: partim quòd hoc beneficium, effectu ipso, non indistinctè ad omnes, sed tantùm ad credentes in Christum, eiq́ obtemperantes ex Dei consilio pertineat: partim quòd non omnes in Christum credere et obtemperare velint; unde porrò nec omnes peccati onere effectu ipso leventur. quod tamen respectu divini consilii nonnisi ex eventu est; siquidem omnes quibuscunq́ Deus gratiam suam offert, quos vocat, credere & obedire & poßent & deberent. Idem de ablatione peccatorum, quâ fiat ne homines peccatis ampliùs sint dediti, dicimus. Si enim eventum seu effectum ipsum spectes, multorum tantùm, non omnium peccata oblatione sua amovit Christus, effecitq́ ut sanctè viverent. Nam quod ad vim & efficaciam oblationis Christi attinet, omnium hominum Christus & peccata ipsa & peccatorum pœnas ac reatum sustuliße censendus est.* Secundò sine peccato apparebit. Secundò, *seu iterùm apparebit ac videbitur, nempe in judicio.*

Omnes quibus Deus gratiam suam offert credere & obedire poßent.

Verba sine peccato, *duobus modis possunt accipi. Primò ut significent, sine hostia & victima pro peccato; quæ ex frequenti scripturæ usu* peccatum *appellatur: quo pacto apparitio ista sine peccato, commodè potest opponi priori illi cum peccato, id est cum victima pro peccato. v. 26. & propter hanc oppositionem non abs re videretur, verba illa,* per victimam suam, *cum verbo* apparuit *conjungere; nisi malis hanc posteriorem versic. hujus partem priori parti oppositam statuere: ut ita oblationi Christi, quæ ejus cruenta morte & post eam in cœlum ingressu peracta est, opponatur ejus egressus, atque ad nos reditus. Illo enim Christus ex hominum oculis sublatus, videri desiit: hoc iterum sese spectandum exhibebit. quod si fiat, verba* sine peccato, *opponentur illis,* ad multorum tollenda peccata. *Particulæ autem* semel *opponetur vox* secundò, *quæ etiam idem hoc loco significare potest, quod* postea; *ut respondeat illis versus superioris verbis,* post hoc, μετὰ τοῦτο. *ita & apud Iudam* semel *et secundò inter se opponuntur v. 5. Deinde verba* sine peccato *ita possunt accipi, ut iis indicetur, eum cùm secundò Christus apparebit, nullum amplius fore in populo divino peccatorum reatum, quemadmodum erat cùm primò apparuit, quem idcircò per victimam suam tollere debuit. Alludit enim hìc dubioprocul Autor ad reditum Pontificis antiqui ex Sanctis sanctorum, qui in Sancta quidem intrabat, ad auferendum peccatorum reatum; sed* Allusio

ex illis

ex illis sine peccatorum reatu, id est, illo jam sublato, redibat. Sic & Christus cœlum quidem ingressus est, ut illic seipsum Deo offerens, & coram vultu ejus apparens, populum suum à peccatorum reatu expurget: sed è cœlo egredietur, peccatorum reatu iam penitus depulso atque sublato, & apparebit ut effectum ablati istius reatûs suis præstet, hoc est, non ut verbis tantùm fausta illis voveat ac precetur, quemadmodum antiquus Pontifex; sed ut reipsa illos ex morte vindicatos æternâ salute donet. Ideo dicit: Apparebit *seu* videbitur expectantibus ipsum ad salutem. *Voces* ad salutem, *cohærere possunt & cum verbo* apparebit, *& cum participio* expectantibus, *videturque ea sic de industria collocâsse Autor ut ad utrumque referri posset. Nam & Christus ad salutem populo suo dandam apparebit: & populus, Christi è cœlis adventum ad salutem ab ipso accipiendam expectat.*

Populi Christi cum populo Israëlitico comparatio.

Quemadmodum enim Christus Pontifici in Sancta ingresso; sic populus illius, populo Israëlitico extra tabernaculum expectanti, tacitè comparatur. Expectabat autem & olim populus Pontificem, suo modo, ad salutem, nempe eo fine ut per eum peccatorum suorum, quæ tum expiari poterant, veniam consequeretur, faustaque sibi Dei nomine precantem audiret. Sic & populus Christianus extra illud cœleste tabernaculum Christum Pontificem suum ad salutem in terris operitur, ut illo adveniente & ex cœlesti sacrario egresso, salutem per ipsum sempiternam

adipisc-

dipiſcatur. Deſcribit autem eleganter Chriſtia-
um populum his verbis Autor. Hæc namque expe-
'atio fidem in Chriſtum complectitur, Niſi enim in
'hriſtum crederent, nunquam illum ut cœleſtem
'ontificem è cœlis reducem expectarent; & aut ge-
erat vitæ ſanctitatem, aut ex ea gignitur. Mutu-
s enim ſibi operas iſta præſtant. Expectatio ſalutis
ıb conditiòne obedientiæ, generat pietatem; &
ietas progenita ſimilem viciſſim matri ſuæ parit
'liam, id eſt ſalutis expectationem certiſſimam &
rdentiſſimam. Huc pertinent & illa Pauli verba
d Theſſalonicenſes quibus Chriſtianum populum
& vniverſum ejus officium deſcribit: Cõverſi eſtis,
nquit, ab idolis ad Deum, ut ſerviatis Deo
ivo & vero, & expectetis filium ejus ex cœ-
is, quem ſuſcitavit ex mortuis Ieſum, ſervan-
em nos ab ira ventura. Non abſimili ratione
.Tim: 4, 8. eorum nomine qui Chriſti advẽtum
iligunt, omnes in Chriſtũ credentes deſignat.

Deſcriptio Chriſtiani populi.

Expectatio ſalutis.

1. Theſſ. 1. 9. 10.

CAPUT X.

Capitis iſtius duæ ſunt partes. [a] In priore pergit D. Autor in ſacrificio Chriſti & inprimis in eo xplicando quòd Chriſtus ſemel tantùm ſeipſum btulerit. Qua tractatione abſoluta & brevi quaam ἀνακεφαλαιώσει eorum, quæ de Chriſti ſaerdotio ſacrificioq; dixerat, inſtitutâ, [b] tranſit ad ionendos & cohortandos Hebræos, ut in Chriſti Religio-

Capitis partes.

a ad ℣ 22.

b a ℣ 22 ad cap. finem.

Religione ad extremum usq; constantes manea[nt] *quæ altera hujus Capitis pars est.*

Nexus. *V. 1.* Vmbram enim habens Lex. *Dixer[at]* *superiùs Autor, Pontificem antiquum quotanni[s]* *sangvine alieno ingredi in sancta, contrà qu[od]* *Christus fecerit, qui semel tantùm seipsum obtu[le]rit. Nunc hujus rei rationem affert: quæ est, qu[od]* *lex nunquam possit earundem quotannis victim[a]rum perpetua oblatione accedentes perficere. V[n]de opus sit, ut istæ oblationes quotannis repetantu[r.]* *Hujus autem rursus rei causam hanc obiter inser[it,]* *quòd Lex umbram tantùm habuerit futurorũ bon[o]rum, nõ ipsam imaginẽ rerum. Itaq; particula ca[u]salis* enim, *nõ ad idquod proximè dictum fuerat; [sed]* *ad principalem, quamvis remotiorem thesin refe[r]ri hoc loco debet, quæ est, quòd Pontifex Legalis si[n]gulis annis, Christus autem semel tantùm obtuler[it.]*

Futura bona. futurorum bonorum, non ipsam imagine[m] rerum. *Bona ista futura dupliciter poßunt acci[pi]* *latiùs & strictiùs. Latiùs ita, ut tum ipsa felicit[as]* *nobis in N. F. promißa, tum omnia illius adipisce[n]dæ adminicula, sub eodem fœdere nobis suppedit[a]ta, & umbris Legalibus delineata complectantu[r:]* *qualia sunt, ipse Christus Pontifex, ejus sangvis, o[b]latio, sacrarium, & quæ sunt his similia. ea eni[m]* *respectu legis futura dici poßunt. Strictiùs ita, [ut]* *ipsa tantùm promißa felicitas intelligatur. Neut[ra]* *quidem sententia à loco abhorret: sed posterio[ri]* *verba illa capite superiore v. 11. favent, quibus Chr[i]st[us]*

…s dicitur Pontifex futurorum bonorum, adeoq;
Pontifex ipse illiusq; Pontificatus à futuris bonis
manifestè distingvitur, &, si rectè attendas, etiam
sanctuarium ipsius & victima. Cùm autem illo tan-
tum in loco, præter hunc quem præ manibus habemus,
futurorum bonorum aperta mentio fiat, & u-
biq; eadem res tractetur, consentaneum est, hoc
quoq; loco futura bona strictiùs sumi, ita ut ipsam
tantùm felicitatem in Novo fœdere promissam,
nempè à pœnis omnibus peccatorum quorumvis li-
berationem perpetuam, & vitam sempiternam
comprehendant. Quò accedit, quòd hoc sensu ad-
misso faciliùs possimus interpretari verba, quæ se-
quuntur, de ipsa rerum imagine, quæ legi quidem
adempta, Evangelio non obscurè tribui videntur.
Evangelium autem earum rerum, quæ felicitatis
sempiternæ non tam partes sunt quàm media &
adjuncta, non imaginem nobis exhibet, sed ipsa cor-
pora; promissorum autem istorum, quæ diximus,
imaginem potiùs, quàm ipsum corpus nobis in hoc
seculo proponit, licèt liberatio à peccatorum pœnis
aliquo modo in hoc etiam seculo incipiat. Eatenus
autem eorum imaginem ipsam nobis exhibet, qua-
tenus ea nobis apertissimè describit ac promittit, ita
ut ea oculis quodammodo ipsis cernere videamur.
Lex autem eorum bonorum umbras tantùm habuit,
ex quibus, quales res ipsæ essent, vix obscura conje-
ctura, & non nisi admodum imperfectè colligi po-
tuit. Umbris ergo illis bonorum, in lege contentis,

propor-

proportione respondebant & sacrificia quorum i-terventu bona illa obtinebantur, similiterq́; Pon-fex, sacrarium, & ejus generis cætera. At nunc, p-quam clara & illustris cœlestium bonorum prop-ta est imago, eaq́; nobis apertissimis verbis sunt p-missa, alia requiruntur sacrificia, quibus nimiru aperta vis animisq́; nostris apparens bona illa no praestandi insit, quæq́; adeò certissimam eorum sp animis nostris ingenerent, & ad rationem v tantis bonis dignam nos adducant. Hæc si nolis -mittere, vel dicendum erit, εἰκόνα sumi pro μ-φῇ seu σχήματι; q.d. legem non habuiße res sub forma apparentes: vel Legi quidem adimi εἰκό seu imaginem rerum; (*ideò quòd res illæ & u-bræ legales non per omnia respondeant rebus sub vangelio exhibitis,) Evangelio autem non tri Sed utrumq́; durum est: prius propter nomen εἰκ & loquẽdi rationem; posterius propter pnomen -τὴν,* ipsam, *& tacitam inter legem & Evang-um oppositionem.* per singulos annos iisdem psis hostiis. *Verba* per singulos annos, κατ' ἐ-αυτόν, *videntur cohærere, non cum verbo o-runt; sed potiùs cum proximis vocibus,* iisdem ctimis. *Illo enim modo major eßet & durior v-borum transpositio: hoc autem, facilis & usit-imò vix ulla. perinde enim fermè est, sive di* quotannis iisdem victimis, *sive,* iisdem qu annis victimis. *Itaq́; his verbis innuit, & eas*

sub

ſ lege victimas offerri, verùm non ſingulis diebus
a: menſibus; ſed ſingulis annis: & ſingulis annis of-
ſ ri victimas, verùm non aliàs atq; aliàs genere,
ſ eaſdem. Priori verbo, ſpatium oblationis; poſte-
r ribus, genus victimarum definit. quas offerunt.
I ellige illi qui offerunt, hoc eſt, Sacerdotes, quibus
e res in lege commiſſa fuit. Perinde eſt ac ſi paſ- Activum
ſ è dictum fuiſſet; quæ offeruntur. Et ſolet ali- pro paſſivo.
q ando loquendi modus in activo paſſivam habere
ſ nificationem. Indeſinenter, vel potiùs, in per-
p tuum. εἰς τὸ διηνεκές. Plus his vocibus ſignifi-
c ur quàm illis, per ſingulos annos. Significa-
t enim longus & non interruptus annorum ordo
ſeries, quibus ſacrificium illud ſtato tempore re-
c rebat. nunquam poteſt accedentes perfe-
c os facere, ſeu perficere. q. d. licèt tot annorum
t ctu Sacerdotes ſub lege offerant, nunquam ta-
n n lex oblationibus iſtis poteſt accedentes perfi-
c e. Accedentes illi vocantur, qui ad tabernacu- Accedentes.
l n cultûs Deo exhibendi cauſâ accedebant. Ideò
q hîc προσερχόμενοι, accedentes dicuntur,
v ſu ſequenti λατρεύοντες, cultores, ſeu colen-
t appellantur. In illo enim acceſſu, cultus divinus,
q em populus accedens ad tabernaculum perage-
t, includitur. Nec acceſſus erat ſine cultu, id eſt
ſ rificio, nec cultus ſine acceſſu. Perficere, id eſt, Perficere.
ſ fectè expiare, ita nimirum ut ſemel expiati
q emadmodum verſu ſequenti ipſe Autor loquitur,
n llam ultra peccatorum conſcientiam haberent.

V. 2. Alioquin cessassent offerri, ide
quòd nullam haberent ultrà conscientia
peccatorum, cultores semel mundati. *Ex h*
ipso, quòd singulis annis, non interrupta ac perp
tuâ serie repeterentur istæ oblationes, demonstra
illas perficiendi vim, quam diximus, non habuis
Quid enim sacrificiis est opus, cùm nullam ampli
peccatorum conscientiam habeas semel purgati

Conscientiam peccatorum habere.

Conscientiam peccatorum habere duo significa
quorum alterum alterius est consequens; tum pe
catorum sibi esse conscium, tum eorum pœnæ re
sese agnoscere. Hoc ergo docet Autor, sacrificia i
vim eam non habuisse, ut possent efficere; tum ne h
mines peccatorum sibi essent conscij, quod fit, cùn
peccatis abstinent; tum ne illorum reatu ac pœ

Sacrificia cur repeti solita?

divinæ metu ullo essent perculsi. Ideò singulis ann
& quidem continuò seculorum tractu repeteba
tur, ut conscientiæ quotannis redeuntem morbi
quotannis etiam sanarent. Sanitate plenè recu
ratâ ac confirmatâ non repetitur medicamentu
sed morbo subinde redeunte, subinde etiam me
camenti usus resumitur. Aut igitur istud sacrifi
um semel factum debebat omnium futurorum a
norum & seculorum peccata expiare, etiamsi h
mines ab ipsis peccatis non abduxisset: aut, si h
absurdum est, meritò sanè, cùm homines à peccati
psis abducere nō posset, subinde repeti debuit, ut su
inde etiam conscientiam peccatis læsam sanar
Absurdum autem profectò fuisset, unius hirci sa-

gvi

gine tot hominum & seculorum peccata expiare.

V.3. Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit. *Contrarium docet, nempe populum semper peccatorum conscientiâ demò post illas victimas laborâsse: quia nimirum singulis annis Pontifex peccata populi commemorabat & confitebatur.* In ipsis *scilicet victimis, hoc est, tum cùm illæ offerrentur. Vide Ceremoniam hirci illius ἀποπομπαίου, tempore istius solemnis sacrificii peragi solitam, Levit. 16, 21. ad quam hic respicit Autor.*

V.4. Impossibile enim est sangvine taurorum & hircorum auferri peccata. *Rationem reddit ejus, quod ab initio asseruerat, nempe victimas illas non posse unquam accedentes perficere, ex ipsa victimarum istarum naturâ petitam: quia scilicet impossibile sit, ut sangvis taurorum & hircorum peccata tollat, hoc est, efficiat ut homines in posterum à peccatis abstineant, & sic nullam amplius peccatorum habeant conscientiam, nec ullas eorum pœnas metuant. Quam enim quæso vim ad hoc præstandum sangvis animalium habere potest? At sangvis Christi hanc vim habet, eamq; omnes faciles cùm volunt, agnoscunt. qua de re suprà non uno loco jam egimus. Non id dicit D. Autor, animalium illorum sangvinem nullam prorsus vim habuisse ad peccatorum, (eorum intellige, pro quibus ex ipsa lege offerri debebat,) reatum ulla ex parte & respectu certi alicujus temporis tollēdum. Hoc enim*

 falsum

falsum est. Et, si peccata nulla ratione expiaba quorsum singulis annis offerebatur? quid? Aut ipse v. 2. illos, pro quibus offerebatur, emundat fuiße aßerit. Itaq; hoc dicit, quemadmodum expl catum à nobis est, taurorum & hircorum sangu nem eam vim nequaquam habere, &, ut habe impoßibile eße, ut homines à peccatis avocet, & inposterum peccent efficiat, sicq; eos omnis simul i posterum pœnæ metu reatuq; solvat.

V. 5. Ideò ingrediens in mundum, dic hostiam & oblationem noluisti, corpus a tem aptasti mihi,

V. 6. Holocautomata & pro peccato n tibi placuerunt. *Ex ea, quam ostendit, oblation ac victimarum legalium ἀδυναμία seu imbeci tate, colligit Autor, aut potiùs ob illam factum aßerit, cur Deus illas repudiaverit, & earum l oblationem Christi unicam elegerit. Probat aut hoc Psalmi XL. testimonio, in quo David, & Davidis imagine ipse Christus hac de re induci loquens. Quæritur autem hoc loco, quid per h Christi in mundum ingreßum sit intelligend* Christi in mundum ingressus. *Vehementer illos falli, qui hunc ingreßum de n vitate Christi interpretantur, res ipsa indicat. paret enim hæc verba à Christo intelligi dicta su tum cùm sese pararet & accingeret ad sacrifici suum & oblationem legalium illarum loco p agendam.* Ecce venio, *inquit*, ut faciam D voluntatem tuam. *Ita ergo ingreßus hic Ch in m-*

in mundum intelligendus est, ut cùm divinæ voluntatis executione conjunctus sit. At de Christi nativitate id dici nequit. Neq; enim statim cùm nasceretur Christus, divinam hanc quam Autor designat voluntatem perfecit, imò ne ullam quidem tum facere potuit. quo pacto enim, cùm nasceretur aut infans adhuc esset, voluntatem Dei facere, quid? hæc ipsa verba quo pacto potuit dicere? de Christo enim homine hîc agi manifestum est. quod ideò monemus, ne quis hîc ad naturarum distinctionem confugiendum putet. Adde, quòd nuspiam hæc phrasis, venire, aut ingredi in mundum, nativitatem significet. **Venire aut ingredi in mundum.** *Nam qui in eam sententiam adducunt locum illum e Iohan. cap. 1. v. 9. ij non animadvertunt verba Græca ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, si constructionem Grammaticam spectes, non minùs posse ad nomen φῶς, quod* lucem *significat, quàm ad ἄνθρωπον, id est,* hominem *referri; si verò Scripturæ phrasin, huc potiùs referendum esse: ita ut participium ἐρχόμενον, non reddatur* venientem, *nempe hominem, ut est in vulgata editione; sed* veniens, *id est lux; sensusq; sit, Christum, qui lux illa vera est, [illegible]ris, solis instar, exorientem & in mundum ingredientem, omnem hominem luce sua collustrare; non quidem statim in ipso primo exortu, sed temporis progressu, quo pacto & sol ab una orbis parte in aliam lucem suam circumfert, tenebrasq; pellit. Confer cum hoc loco Ioh. 9, v. 5. & 12, v. 46. Restant duæ sententiæ quæ inter sese de veritatis,*

Duæ sententiæ hujus loci.

ut ita dicam, principatu certant. Altera est, ut i ingreßus Christi in mundum accipiatur de ejus mundum hunc seu ad humanum genus, cùm primùm inter homines munere suo fungi cœpit, adventu: al-

Prior.

Posterior.

tera verò, ut de ingreßu Christi in mundum illum futurum intelligatur. Tria potißimùm suadere vi- dentur, ut non hunc mundum, sed futurum illum, cujus suprà cap. 1. v. 2. mentionem fecit Autor, qui Rom. 4. 13. simplici mundi nomine designatur, in- telligamus.

Hujus argumenta 1.

1. quòd non ante victimas illas & sacrificia legalia abrogaverit Deus, quàm Christus in illum futurum orbem eßet ingreßus. At de ea- rum abrogatione hic loquitur Autor.

2.

2. quòd dicat Christus: corpus autem aptâsti, vel perfe- cisti mihi. Hoc verò quid pertineret ad Christum hunc mundum ingreßum; id est, ut diximus, ad mu- neris sibi olim à Patre demandati inchoandi functionem? an enim tum, cùm primùm per Evan- gelij prædicationem terris patefieri debuit, novum corpus, & aliud quàm antehac habuit, à Deo acce- pit? quid item hoc faceret, (si mortale illud Christi corpus eßet intelligendum,) ad legalium oblatio- num abrogationem? certè aut nihil, aut nonnisi per longas quasdam ambages. Sed si ingreßum Christi in futurum illum orbem intelligamus, multùm hæc verba ad rem faciunt. Nisi enim Deus Christo cor- pus novum & incorruptibile dedißet; in illud im- mortalitatis domicilium ingredi, ibiq; seipsum Deo offerre, & coram illo apparere, imò in solio ipsi consider-

nſidere haudquaquam potuiſſet. Itaque cùm De-
ſacrificia illa terrena per cœleſte Chriſti ſacrifi-
um tolli & abrogari vellet, propterea illi corpus
leſti ſacrario conveniens aptavit. Reſpexiſſe ve-
Autorem, dum locum hunc citat, etiam ad hæc
ius verba, id videtur indicare, quod paulò pòſt
o. oblationis corporis Chriſti *meminerit: quo*
quendi modo cùm adhuc nuſpiam ſit uſus, videri
eſt veluti digitum intendere voluiſſe ad hæc lo-
iſtius verba, quibus Chriſto corpus à Deo apta-
m eſſe dicitur. Tertiam rationem exponemus in- 3.
iùs, cùm inquiremus, undénam D. Autor colle-
rit, Chriſtum hæc verba tunc pronunciâſſe, cùm
mundum ingrederetur. Verùm videamus annon
altera quoque parte rationes aliquæ ſuppetant,
deantq́; hæc verba de ingreſſu Chriſti in hunc
ndum accipi debere? nempe, ut putemus Chri-
n, cùm in hunc mundum veniret, id eſt, munus il-
l legationemq́; ſibi à Patre demandatam aggre-
etur, hæc verba ad Patrem dixiſſe, vel cenſeri
iſſe. (Nō enim eſt neceſſe, ut hæc propriè loquen-
ſeu verbis ipſis à Chriſto dicta fuiſſe putemus,
ficit quòd ad ea, quæ verbis iſtis continentur, re-
ipſis & opere complenda, alacrem ſeſe prom-
mq́; Deo Chriſtus præbuerit.) Svadent hanc ſen- Prioris argumenta 4.
tiam imprimis duo. Vnum eſt, quòd hic de tali re
videatur, in qua Chriſtus ſingulari quadam &
mia ratione Deo ſeſe obedientem præbuerit, e-
jusq́; voluntatem executus fuerit. Vnde conſequi-

tur, hîc non tantùm ipsam oblationem Christi cœlis factam, quæ, quod ad ingreßum in cœlum tinet; magis propriè ipsius Dei opus fuit, quàm Chsti; sed etiam ejus obedientiam & mortem cruetam, quæ oblationis neceßarium fuit antecedeintelligendam eße. Alterum, quòd significatio i mundi, cùm pro futuro mundo accipitur, rara sit minùs usitata. Non est autem ab usitatis vocu significationibus facilè discedendum. Nam rati nes illæ, quas ante attulimus, non videntur nos c gere, ut inusitatam significationem amplectamu

Respondetur ad 1. argumētū prioris sententiæ.

Quod enim ad primam rationem attinet; lic Deus nondum Christo in terris commorante sacr ficia legalia sustulerit: quid tamen impedit, qu minus illis adhuc durantibus dicere potuerit Chr. stus, Deum illa nolle, nec iis delectari? nempe, qui tempus instaret, quo planè à Deo abdicanda & antiquanda eßent, idq́; per ipsius Christi sacrificium Nónne hanc ob causam meritò dicere potuit Christus: quandoquidem tibi, ô Deus, victimæ & oblationes legales non placent, & illarum loco aliud sacrificium per me vis instituere: ecce ego adsum, ut voluntatem tuam faciam. Itaque aliud est sacrifici nolle, iis non delectari, ea non probare; aliud iam planè antiquare. illud est causâ posterioris; hoc effectus demùm prioris.

Ad secundum.

Ad alteram rationem, quæ maximè urgere, &, si alia in Hebræo quàm quæ nunc extat, Græcæq́; similis horum verborum lectio, ut paulò pòst dicemus, admittatur, propemodum

vincere

facere videtur, dici potest; non esse necesse ut credamus Autorem ad hæc verba, corpus autem aptasti mihi, præsertim quod ad proprium eorum sensum attinet, respexisse; sed illa ideò citâsse quod cum aliis ad ipsius institutum pertinentibus connexa essent. quod ipse in sequent. versic. 8, 9. indicâsse videtur; quippe, his verbis præteritis, ea tantùm ex hoc testimonio à se adducto excerpit, quæ ad scopum ipsius spectabant; qui est, legalia sacrificia esse abrogata, & in locum illorum Christi sacrificium inductum. Nam quòd versu 10. de oblatione corporis Christi loquatur, non est omninò necesse, ut eum ad hæc verba respexisse dicamus, cùm corpus Iesu Christi, Hebraica phrasi, pro ipso Iesu Christo, qui seipsum obtulit, poni potuerit. Ideò autem ad hæc verba, vel saltem ad proprium illorum sensum potuit non respexisse, quòd in Hebræo alia pro iis leguntur. verùm quia ille Græcam interpretationem sequitur, idcircò hæc verba ita adduxit, prout in Græca versione habentur, ne videretur apud homines interpretationi Græcæ adsvetos textum ipsum mutare; quod ab eo observari, & alibi jam vidimus. Hebraicus textus habet: aures autem perforasti mihi. in quibus verbis manifesta est allusio ad morem illum, Exod. 21. 6. à Deo traditum, quo quispiam perpetuæ servituti addicebatur. Servus enim, qui anno septimo liber esse nolebat, adducebatur ab hero ad januam domûs, ad eamq; per auriculam subulâ affigebatur, ut hæc res indicio esset

In Hebræo alia lectio.

Mos Hebræorum.

illum domui isti perpetuò affixum eße debere, & quidem aurium ratione habitâ, hoc est, ad auscultandum & obediendum, (auribus enim audimus seu auscultamus, audire autem Hebraica phrasi obedire significat,) in domo illa semper teneri obstrictum. Significat ergò David his verbis, se pro summis illis Dei beneficiis quæ superiùs commemoraverat, non animalium victimas Deo oblaturum, quibus minùs delectetur; sed sese illius servitiis & obsequiis in perpetuum dicaturum eße, quod etiam sequentibus Psalmi verbis pulcherrimè congruit: cùm nihil aliud in illis, quàm hoc ipsum dicatur. qui textus ac sensus etiam Christo in mundum illum ingreßo accommodari potest, quandoquidem & Dominus Iesus illi cœlesti sacrario perpetuò à Deo velut affixus est, ut sit sanctorum illorum, quemadmodum suprà ipse Autor locutus est, Minister, & divinam voluntatem illic degens exequatur, ac Dei cultum nostramq; pariter salutem procuret. Hîc meritò quispiam miretur & quærat, vnde Græca versio corpus aptâsti *vel* perfecisti mihi, *ab Hebraico textu adeò & verbis & sensu discrepans orta fuerit? Nam quicquid alii existiment, nullo pacto videtur cum Hebraica, quæ nunc extat & quam exposuimus, lectione conciliari poße. Cur enim pro* auribus, corpus *fuerit repositum, pro* perfodere, perficere *vel* aptare? *præsertim cùm tàm aperta in verbis Hebraicis, tamq; concinna & elegans ad morem illum, quo quispiam perpetuæ servituti*

De versione Græca.

tuti

i addicebatur, esset allusio? Dicunt, verbum Hebræum carah, quod fodere vel perforare significat, significare etiam fingere vel formare. Verum ista hujus verbi significatio, si modò usquam occurrit, inusitata certè est. Cur verò inusitatam potius, quàm usitatam istius verbi significationem Interpretes sequi maluerunt? cur tàm apertam & elegantem allusionem non viderunt? cur verò pro auribus, corpus posuerunt? præsertim cùm aptior adhuc & apertior videatur sensus, si legamus aures aptâsti vel concinnâsti mihi, quàm corpus? Poterat enim aures sibi à Deo aptatas fuisse idcircò dicere, quòd à Deo ad auscultandum præceptis illius habilis & promptus esset effectus. Quodsi verò David, non tantùm aures, sed totum corpus à Deo sibi aptatum, id est, ad obediendum habile effectum, & omnibus membris instructum fuisse dicere volebat, sic, ut corpus suum Deo offerre pro animalium victimis posset, cur pro corpore minimam corporis partem, id est aures, posuit? quæ esset ista Synecdoche, ut corpus totum significes, aures dicere? Denique unde Interpretibus istis de Davidis hac mente constare potuit, præsertim cùm alius apertissimus & pulcherrimus esset sensus? Videtur igitur dicendum esse, aut aliam etiam olim fuisse lectionem Hebraicam, quàm ista est quæ nunc extat, præsertim si aliqua sit vicinitas nominum, quibus aures & corpus in Hebræo significantur: aut versionem Græcam hoc loco, quemadmodum & aliis in

multis

multis fuiße mutatam. Prius nobis magis probatur præsertim quia, utut non neceßarium, admodum tamen verisimile est, Autorem, cùm paulò post oblationem corporis Christi commemorat, quod alibi nuspiam facit, ad hæc verba respexiße. Vix autem credibile est id eum facturum fuiße, si à veritate Hebræa penitus recederent. Etsi verò iis, qui Hebraicæ lingvæ peritiores sunt, cogitandum libenter relinquimus, quam suspicentur fuiße Hebraicam lectionem, quæ huic, quæ nunc extat, vicina, Græco Interpretes ad hanc versionem induxerit: non debemus tamen in alios hunc laborem ita rejicere quin ipsi quoque aliquid ea in re conemur & conjecturam nostram aliorum judicio subjiciamus. Quod igitur ad verbum καταρτίζεσθαι attinet, de illo minùs laborandum videtur, cùm verbum Hebræum carah, *possit etiam* cædere *vel* excidere *significare, & per metaphoram, formare, aptare, suis membris ac partibus integrum efficere: similitudine à statuariis aut sculptoribus ducta, qui cædendo, sculpendo, atq; ut ita dicam, fodiendo statuas efformant, atq; effingunt, quod Græcè rectè dixeris καταρτίζεσθαι. Quod si huic verbo adjunctum fuerit nomen quod corpus denotet, significatione illa vix quicquam erit concinnius. Quare de voce σώματος seu* corporis *potissimùm cogitandum est. In Hebræo nunc legitur* oznaim, aures: *huic voci reperienda est aliqua similis, seu quod ad literarum*

figuras

ſuras attinet vicina, (nam ſimilitudo punctorum ...alium, quæ antiquitus vix unquam ſcribeban... r, ut hodieq; in Rabbinorum ſit libris, non eſt hic ...quirenda,) quæ corpus ſignificet. Talis autem vi...atur eſſe vox geviah, *quæ ſæpiſſimè in ſacris oc...rrit. Tolle enim ex dictione* oznaim *primam li...ram,*aleph, *quæ excidere haud difficulter potuit, ...iquæ literæ non ſunt abſimiles illis, quæ vocem* ...viah, *corporis ſignificationem habentem, conſti...unt, quod facilè agnoſcent, qui literis Hebraicis ...ramq; vocem pingere voluerint. Sed peritiores ea ...re amplius cogitent. Neq; verò quicquam repu...at utramq; lectionem fuiſſe Spiritus Sancti men...conſentaneam & olim receptam. Quod ſi autem ...ebraicus textus hanc quam diximus lectionem, a...mvé ſimilem aliquam habuit, ſanè eleganter hæc ...rba de incorruptibili illo Chriſti, quod à Deo ade...us eſt, corpore accipientur. Verbum καταρτίζεσθαι ...n ſignificat* adaptare *aut alteri cuidam rei ad...ngere, ut illi volunt, qui his verbis ſignificari di...nt corporis Chriſti in utero matris ad divinam i...ius naturam adaptationem, cum eavé conjunctio...em: ſed ſignificat alicui rei omnia membra & o...nes artus dare, eoſq; inter ſe aptè connectere, & ... rem aliquam abſolvere ſeu perficere. Pronomen* ...οι, mihi, *notat finem* cui. *Nunc quæri poteſt, cur ... Autor affirmet, Chriſtum tum, cùm in mundum ...grederetur, hæc verba dixiſſe? Si quæ ex reliquis ...ſalmi verbis, præter ea quæ citat Autor, petenda*

eſſet

Puncta vocalia olim ſcribi non ſolita.

καταρτίζεσθαι.

eßet isti⁹ rei causa, ea videretur afferēda, quòd in il-lo cōmemoraret David, se à Deo ex gravissima ca-lamitate liberatum eße. Ascendere, *inquit, ut A-riæ Montani versio habet*, fecit me è cisterna so-nitûs, è luto cœni, & statuit super petram pe-des meos, parans gressus meos: & dedit in ore meo canticum novum. Videbunt multi & sperabunt in Domino *&c. Quæ liberatio ad Christum mystico sensu relata, quid aliud significa-re potest, quàm ipsius è morte liberationem, & ad æ-ternam illam vitam translationem? Verè enim il-lum Deus ascendere fecit è cisterna sonitûs, è luto cœni, cùm eum è sepulchro & faucibus inferni ere-ptum, ac vita sempiterna donatum in cœleste suum domicilium induxit. Et hæc est tertia illa ratio quam nos hoc loco allaturos diximus pro illorum sententiâ, qui futurum illum mundum hîc intelli-gendum eße statuunt. Quod si ergo hæc Psalmi ver-ba quæ citat Autor, post suam ex morte liberatio-nem Christus ceciniße censendus est, meritò potuit Autor aßerere Christum hæc, cùm in mundum nempe futurum illum ingrederetur, dixiße.* Nam

Venire in mundum, cùm de hoc mundo sermo est, notū fieri mundo significat.

quominus hæc verba de ingreßu Christi in hunc mundum, qui per resurrectionem à mortuis conti-gerit, accipienda putemus, illud imprimis obstat quòd cùm de hoc mundo sermo est, venire in mun-dum, notum fieri mundo significare soleat. at Chri-stus post resurrectionem suam mundo non innotuit sed paucis tantùm fuit conspectus: ideoq; etiam, cùm je-

ja propè instaret tempus mortis ejus, & post hanc ab ûs ad Patrem, se non ampliùs esse in mundo ipse Ioh: 17. 11. 12, 18.
a ruit. Itaq; priùs illud fortassis dicendum esset, n hoc obstaret, quòd, si temporis quoq; ratio in his v bis ad Christum accommodandis sit habenda, ex se entibus Psalmi verbis concludi queat, Christum h non post suam liberationem à mortuis, sed ante illa m dixisse. Sic enim post hæc verba, quæ produxit utor, pergit Christus: Annunciavi justitiam in cœtu multo, ecce labia mea non prohibe- b, tu Domine scivisti: Iustitiam tuam non c erui, veritatem tuam & salutem tuam di- x Tu Domine ne occludas misericordias tu- a i me. Quoniam circumdederunt super me n la usq; ad non numerum *&c.* Complace D omine ad eruendum me, Domine ad auxi- li m mei festina. Pudore afficiantur quæren- t animam meam ad absumendum eam *&c.* *E paulò post:* Et ego afflictus & egenus, Domi- n s cogitabit mihi auxilium meum, & libe- r or meus tu, Deus mi, ne tardaveris. *Ex qui- b verbis patere videtur, Christum totum istum P almum mysticè ante suam mortem cecinisse, nisi d ere velimus, in iis, quatenus ad Christum refe- r nda sunt, rei tantùm ipsius, non verò temporis ha- b am fuisse rationem. At hoc nō minùs de prioribus q q; dicere licebit, ita ut ex iis concludere non po- t rit Autor, Christum tunc, cùm à morte jam libe- r us esset, inq; mūdum illum futurum ingrederetur,*

hæc

hæc verba protulisse. Quam ergo tandem causam esse dicemus, propter quam D. Autor affirmet, Christum hæc verba tunc, cùm in mundum ingrederetur, dixisse? Videtur ergo hoc D. Autor sumsisse ex his ipsis, quæ statim adducit, Christi verbis: Ecce venio, ut faciam, ô Deus, voluntatem tuam. Quorsum enim veniebat Christus, nisi in mundum, sivè hunc, sivè futurum illum intelligas? Quod si enim mundum hunc intelligamus, dicendum erit, Christum tunc, cùm in hunc mundum veniret, seu ut capite superiore v. 26 locutus est, cùm primum apparuit, ista ad Deum Patrem dixisse; quia victimæ & sacrificia legalia tibi non placent, propterea ecce ego adsum, ut voluntatem tuam faciam, id est, ut me tibi sacrificium offeram, quod planè est secundum placitum ac velle tuum. Quod si futurum intelligere placet mundum, statuendum erit, Christum cùm illò ingrederetur, dixisse: quandoquidem victimæ legales tibi non probantur, ô Deus, ecce ego venio, ut voluntatem tuam faciam, id est, meipsum tibi offeram, & sic peccata populi tui penitus expiem. Hæc

Esa: 53. 10. 11.
enim est voluntas Dei, quæ in Christi manu prosperanda erat, ut omnes, qui in Christum credunt, ab

Ioh. 6. 39. 40.
omni peccatorum reatu & pœna liberati, sempiternæ vitæ participes evadant. Notanda porrò est sensus horum verborum literalis & mystici diversitas.

Sensûs literalis & mystici diversitas.
Sensu enim literali significat his verbis David se gratum erga Deum fore, ob beneficium & liberationem, quam ab eo vel flagitet vel jam consecutus sit.

Anim-

nimum autem gratum tantiq; beneficij memorem stari se velle, non oblatione pecudum & victima- m; sed servitiū & diligenti obsequio. Mystico au- n sensu non ad grati animi testificationem ali- am respicit Christus, cùm hæc verba proferre sta- itur: sed tantùm ostendit, se velle aliud sacrifici- a Deo offerre, quod illi plane gratum sit, quando- uidem legalibus sacrificiis non delectetur. Vnde a- d discrimen consequitur, nempe quòd David, li- rali sensu, non dicat sacrificia illa legalia Deo rsus displicere, Deumq; omninò animalium vi- mas sibi offerri nolle; falsum enim id ratione tem- ris illius fuißet; sed perinde est, ac si diceret; victi- & sacrificiū nō adeò delectaris, minùs illa probas Psal. 50. *Deus. Mavis enim obedientiam quàm sacrificium.* Oseæ 6, 6. *rò & ego meipsum tibi potiùs offeram, tuæq; vo- ntati in perpetuum mancipabo. Hinc & Samuel* 1. Reg: 15, 21, 22. *quando ad Saulem:* quasi verò tàm Iovæ pla- ant hostiæ & sacrificia, quàm ei dicto audi- tem esse? Obedientia, ut tu scias, melior est rificio, & obtemperatio adipe arietino. on parere peccatum est magicum, & con- macem esse in eadem culpâ ponitur, ac si- ulacra colere. *At mystico sensu Christus dicit sacrificia Deo omninò non placere ampliùs, De- illa abrogata & antiquata velle. Cujus mystici* Mystici sensus indicium. *sus indicium hoc quoq; est, quòd non tantùm mmemorentur victimæ Eucharisticæ, quæ solæ ad vidis institutum pertinebant, sed etiam victimæ*

expiatoriæ, seu pro peccato, quarum, si scopum Davidis spectes, nulla hîc videtur fieri debuiße mentio. De grati namq; animi testificatione agebat David, non verò de peccatorum expiatione. Sed quia Spiritus Sanctus mysticum & altiorem in his verbis recondere voluit sensum, nempe sacrificiorum legalium abrogationem, propterea omne genus oblationum hîc enumerat. Per hostiam *seu* victimam & oblationem, *videntur intelligi victimæ & oblationes Eucharisticæ illæ, quarum pars Deo, ut sangvis & adeps, pars Sacerdoti, pars illi ipsi, qui victimam dederat, cessit. Per* holocausta *autem intelliguntur victimæ, quæ integræ cedebant Deo, & totæ comburebantur. Per illas quæ* pro peccato *scilicet offerebantur, intelliguntur omnes victimæ expiatoriæ.* Pro peccato. *In Hebræo est simpliciter* peccatum. *Sic enim victimæ pro peccato, ut & suprà monuimus, ea lingva appellari solent. Græci verò Interpretes vertunt* περὶ ἁμαρτίας, pro peccato, *intellige victimas quæ offeruntur pro peccato.*

Hostiæ & oblationes

Holocausta.

Peccatum pro victima pro peccato.

V. 7. Tunc dixi, ecce venio. *Ipsum hoc veniendi verbum sensum mysticum indicat. Quorsum enim veniebat David, cùm hæc verba sensu literali diceret? Itaq; sensu literali tantùm significat,* ecce præsto sum, *vel* paratus sum, *accinxi me ad obsequendum tuæ voluntati. Sensu verò mystico & proprio designant Christi in mundum adventum & apparitionem, ut divinam voluntatem exequeretur.*

ttur. In capite libri scriptum est de me. His
erbis causam indicat David, cur præsto sit ad faci-
ndam voluntatem Dei, vel, si videatur, modum ac
ationem Deo obtemperandi. q. d. prout in capite
bri de me scriptum est; vel etiam, sic namq; de me
riptum est, nempe me debere facere voluntatem
iam. Itaq; in istis verbis subaudienda est particula
nilitudinis, sicut, quemadmodum; aut parti-
la causalis, nam, enim, cujusmodi voculæ sæpè
ticeri solent. Iterum autem nobis occurrit diver-
as inter Græcam versionem & Hebraicum tex-
m. In Hebræo est, in volumine libri: quod pla-
m & apertum habet sensum. Per librum enim
κατ' ἐξοχὴν liber legis intelligitur. Volumen au- Liber κατ' ἐξοχὴν pro
m appellatur, quia olim lex in membranis, sibi in- libro Legis.
cem glutine junctis, continuâ serie describi fuit
lita, quæ in cylindri formam convolvebantur &
olvebantur. Hinc de libris volumina dicta. Non Volumina.
scurus quidam Pontificiorum Interpres, Græcam Ribera.
ctionem Hebraicæ hoc loco præferens, scribit: in-
nem esse repetitionem, si quis dicat, in vo-
mine libri; perinde enim esse, ac in libro li-
i. quasi verò librorum tantùm sint volumina, &
n etiam multarum rerum aliarum. Et ideò hîc,
st nomen voluminis, additur Genitivus Diffe-
ntiæ vel Speciei, Libri. Similis planè phrasis oc-
rrit Ier. 36. 2. ubi ipsa Latina versio habet, vo-
men libri; quem locum idem ille Interpres an-
otavit. Sed cur Græcus ἐν κεφαλίδι, in capitu-

lo, vel capite *vertit? Respondetur à viris quibu*
dam doctis, Græcum Interpretem secutum esse sign
ficationem vocis gulgoleth, *quæ ab eadem radi*
deducatur, à qua descendit nomen megillath, *q*
hîc David utitur. Sed fortasse nec illud absurdè d
ci potest, cùm megillath *non tantùm librum int*
grum multis membranis constantem significet, s
quamvis membranarum, quæ convolvi queat, & c
put tantùm aliquod libri contineat; arbitratum e
Græcum Interpretem, nihil se à sententiâ verb
rum discessurum, si pro integro volumine, parte
tantùm voluminis, id est, caput certum reponere
præsertim, cùm hoc modo minor, aut potiùs nu
videretur in verbis redundantia, quæ aliquat
men videri queat, si volumen dicatur, idq; totum
liquem librum significare ponatur. Quare perin
hæc verba erunt accipienda, ac si dixisset: in cap
tulo quodam Libri, *nempe Legis,* scriptum e
de me: *qua ratione non tantùm omnis redunda*
tiæ species tollitur, sed etiam locus specialior, in q
ea res, de qua hîc agitur, descripta sit, indicatu

Caput libri.

Iam quæramus, quodnam caput intelligendum s
Hoc aliud esse non potest, quàm illud, in quo agat
de hac ipsa re, ad quam faciendam David veni
se dixit, hoc est, de eo, ut David voluntatem D
faciat. Diximus enim in istis verbis causam indic
ri, cur David sese ad faciendam voluntatem D
adesse dicat; vel modum ac rationem voluntatis d
vinæ exequendæ notari. At verò ubi dicitur, Dav
de

lem debere facere Dei voluntatem? Istic nempe, ut alij quoq; notarûnt, ubi Regibus populi divini id præcipitur. David enim peculiari quadam ratione primus ab ipsomet Deo institutus fuit populi ipsius Rex, inq; ejus posteris regale solium perpetuò mansurum erat. Ideoq; de se illic scriptum dicit, non quòd de illo nominatim & tanquam de Davide scriptum esset: sed quòd de illo scriptum esset, tanquam de Rege. Et hîc quoq; Spiritus Sanctus mystici sensûs vestigium quoddam videtur reliquisse. Nam propriè dici potuit à Christo, quòd isthic de se nominatim scriptum esset. In illum enim ubiq; Spiritus S. oculos potissimùm intendit. Hinc patet, errare eos, qui per caput libri, initium Geneseos intelligunt; quòd, ut ipsis videtur, illic de Christo scriptum sit, ipsum creâsse cœlum & terram. At num etiam de Davide illic quidquam scriptum est? Itemq; de Christo, quòd debeat voluntatem Dei facere? Porrò caput istud Libri Legis, in quo de Regibus agitur, ut Dei voluntatem faciant, extat in Deutoronomio, estq; decimumseptimum. In quo, inter alia ad futurum populi divini Regem pertinentia, hoc quoque v. 18. traditur: Vt postquam sederit in solio regni sui, describat sibi Deutoronomium Legis hujus in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leviticæ tribus, & habeat id secum, legatq; illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias ejus, quæ in

Mystici sensus vestigium.

lege præcepta sunt. Nec elevetur cor ejus i
superbiam super fratres suos, neque declin
Quæstio. in partem dextram vel sinistram. *At quæret a-
liquis, qua ratione hoc ad Christum pertineb
num & illum Legem, eamq; Mosaicam, sibi exscri-
bere, perpetuò legere, ab illa nunquam recedere d-*
Responsio *bere dicemus? Facilis est responsio. nempe, in sen
verborum mystico non singulas voces esse specta-
das; sed caput summamq; rei, & id, quod de ty
propriè dicitur, ita ad antitypum esse accomm-
dandum, prout rei ipsius fert natura. Summa r
hoc loco est, Regem debere voluntati divinæ ob-
quentem esse, illi nimirum quam Deus vigere
observari ab illo velit. quamdiu Lex Mosaica vig-
it, tamdiu etiam à Regibus observari debuit. Le
verò abrogata, nemo ampliùs, nedum populi divi
Rex, ei servandæ adstrictus est. Quocircà hoc præc-
ptum ita de Christo accipiendum est, prout ipsius r
natura, Christiq; majestas ac divinitas requiri.
Multa de umbra dicuntur, quæ ipsius corporis per
fectio respuit. Animadvertendum autem prætere
est, nihil prohibere, quominus horum Psalmi verbo
rum sententia latiùs extendatur: cùm, & in He
bræo textu, ad cujus mentem magis potuit respicer
D. Autor, quàm ad Græcam interpretationem, sim
pliciter dicatur,* in volumine Libri, *i.e.* Legis; *&
licèt, secundùm Græcam interpretationem, istud li-
bri Legis caput, quod diximus, nominatim intelligas
hoc ipsum tamen caput ad reliquam legem univer-*

sam

ım reſpiciat, ſeu ad omnia Legis dicta & præcepta populi divini rege exequenda Regem remittat. Quare ſenſu myſtico intelligi poſſunt illa omnia, quæ d divinam voluntatem à Chriſto perficiendam pectant, atque in lege myſticè continentur; ſed noninatim illa, quæ ad ipſius ſacrificium expiatorium le quo hic ſermo eſt, pertinent. Vnde aliquo modo n ambiguo adhuc relinquitur, utrùm Chriſtus hæc erba pronunciârit, cùm in hunc mundum ingrederetur; an cùm in futurum. Nam ſi hanc Dei voluntatem nihil aliud intelligamus, quàm oblationem Chriſti ſtrictè & propriè ſumtam, ſic, ut ab ea nortem ſejungamus, tum ſtatui poteſt, Chriſtum hæc, cùm in illum futurum orbem ingrederetur, dixiſſe. Sed ſi oblationem Chriſti latiùs extendamus, & mortem, illius neceſſarium antecedens, includamus, quemadmodum quidem hoc loco faciendum ſſe videtur, ut & ſuprà monuimus, ne proprium & præclariſſimum ipſius Chriſti opus, ad oblationem llius ſacrificiumq; Deo gratiſſimum pertinens, ſejungamus, cùm ille ſe venire dicat, ad faciendam Dei voluntatem, ut Chriſti quoque ipſius aliquas ic fuiſſe partes intelligamus: tunc res ipſa indicat, hæc verba Chriſto in hunc mundum ingredienti ribuenda eſſe. Nec obſtat, quòd, tum ſecũdùm Græ- Occupatio. am interpretationem, tum ſecundùm Hebræorum tiam verborum literalem ſenſum, ad eum reſpicitur locum, in quo Regis deſcribitur officium. unde Chriſtus hæc tanquam Rex jam effectus pronunci-

eßſe videtur, quemadmodum & David. Nam pr
terquam quòd verba Pſalmi Hebræa *latiùs pa*
ant, ut diximus, & proinde, ſenſu præſertim myſ
co, latiùs extendi jure queant; illud quoque acced
quòd Chriſtus, licèt nondum reipſâ Rex eßet, qu
tamen certò futurus, & ad regnum immutabili d
creto divino deſtinatus erat, meritò præceptum, q
Rex populi divini Dei voluntatem cuſtodire jub
tur, jam tum ad ſe referre potuerit.

V. 8. Superiùs dicens. *&c. Ex Chriſti ve*
bis porrò elicit Autor oblationes & victimas leg
les ſublatas eßſe, & illorum loco Chriſti oblation
ac ſacrificium inſtitutum. Hoc autem patere oſte
dit ex ipſa verborum Chriſti ratione, & aper
quæ in illis ſit, rerũ oppoſitione. ſuperiùs dicer
id eſt, poſtquam primo loco dixißet, nempe Chriſt
λέγων, λέγων *videtur poſitum eßſe pro Participio Præ*
προειπὼν. *riti temporis* εἰπὼν. *Quid verò dixit?* Quia h
ſtias & oblationes & holocautomata, & p
peccato noluiſti, nec placita ſunt tibi, (q
ſecundùm Legem offeruntur.) *Verba hæc,* q
ſecundùm legem offeruntur, *in parentheſi l*
debent, quâ oſtendit Autor, legales oblationes
victimas tolli; quandoquidem iſtæ victimæ & ob
tiones, quas hîc Chriſtus Deum nolle, nec illis de
ctari dicit, ac proinde tollendas eßſe oſtendit, a
non ſunt quàm legales ſeu à Lege inſtitutæ.

V. 9. Tunc dixit, *id eſt, prioribus illis ver*
iſta ſubjecit, intellige Chriſtus: Ecce venio, ut f
cia

..m Deus voluntatem tuam. Dixit, *legen-*
..m est, ut habent Græci codices, non ut vulgata e-
..tio, dixi. *Nec enim Christus seipsum, sed Autor*
..ristum, ut prius illud, ita & hoc posterius dicere
..irmat. Aufert primum, ut sequens statuat.
..asi dicat: quid hoc aliud est, quàm quòd prius il-
..l tollat, ut posterius ejus loco constituat? Prius au-
..m illud sunt victimæ legales, quas tollit Christus;
..sterius est voluntas Dei, quam constituit.

V. 10. In qua voluntate sanctificati sumus.
..tendit quid ex hac Dei voluntate à Christo per-
..cta, legaliumq́; oblationum loco inducta ac con-
..uta, consecuti simus. Poterat enim cogitari, quid
..: ad nos peccatorúmve nostrorum expiationem
..rtineat, quòd Christus oblationum legalium loco
..i voluntatem sese facturum dicat, eámve perfe-
..it? Ostendit nempe Autor, Dei hanc voluntatem, Dei voluntas.
..isve executionem, in sacrificio & oblatione Chri
.. pro nobis facta consistere; unde etiam tacitè cum
..crificiis & oblationibus confertur, iisq́; simul tan-
..am longè præstantior ac Deo acceptior opponi-
..r. Itaque ait, nos in ea sanctificatos esse, *nos*
..quam, ut statim addit, qui per oblationem
..rporis Christi, *sanctificati, scilicet, sumus. quib.*
..rbis simul quæ sit Dei ista voluntas docuit, nempe
..òd sit oblatio corporis Christi semel facta, vel sal-
..m quòd sit cum hac oblatione omninò conjuncta.
..o pacto enim aliter in hac voluntate sanctificati
..t expiati esse diceremur, nos, qui per oblationem

corporis Christi sanctificati sumus? Videtur v[...] hactenus etiam voluntas ista Dei opponi vict[...] legalibus, quatenus in hac demùm homines v[...] sanctificantur. Dum enim volūtati divinæ, vict[...] legalibus oppositæ, sanctificatio tribuitur; illis t[...]tè adimitur. quasi dicat, in qua voluntate verè [...]ctificati sumus, non verò in victimis illis & obla[...]nibus antiquis. In qua, *id est per quam.* volun[...]te. *Voluntas hic ponitur non pro ipso volendi a[...] sed pro ea re, quam Deus velit, quam approbet [...] quâ delectetur. Opponitur enim oblationibus, [...] non vult, nec probat. Itaque significat sacrific[...] & oblationem Christi, ut & sequentia doc[...]t.* sanctificati sumus, *id est, expiati, emundati [...]de Cap. sup. v. 13.* qui per oblationem, *vel a[...]culus οἱ in his verbis expungendus est, ut faci[...] nonnulla exemplaria, verbaq́ hæc per appositio[...] legenda; vel, quod certius est, verbum* sanctific[...] *ἀπὸ κοινοῦ repetendum.* semel, *id est semel [...]ctam. Itaque oblatio non victimarum legalium [...]pè facta, & quotannis repetita, ideoq́ inefficax [...] imperfecta; sed corporis Iesu Christi semel facta, [...] illa oblatio, quæ Deo vehementer placet, ejusq́ [...]luntati planè conformis est, & verè sanctificat.*

pro ipsa re quam Deus velit.

V. 11. Et omnis quidem Sacerdos præ[...] est quotidie ministrans, & easdem sæpè of[...]rens hostias. *Adhuc oblationem Christi per[...] cum legalibus contulit, ejus imprimis rei ratio[...] quòd legales sæpè, id est, quotannis pro universo [...]*

p[...]

..o fuerint peractæ; hæc autem tantùm semel: hinc ..os inter se Pontifices confert, antiquum nempe ..n Christo: quòd ille quidem quotannis, hic verò ..el tantùm ministrârit atq; obtulerit. Vbi enim ..ltæ sunt oblationes, & quotannis repetuntur, il.. necesse est & Pontificem quotannis ministrare ..; offerre: ubi verò una est victima & oblatio, illic ..um semel tantùm ministrat & offert Pontifex. ..videtur poni pro itaq; *vel,* igitur, *non infrequen-* Et pro itaque.
..ebraismo. Hoc enim adhuc egit, ut ostenderet, ..ristum in illa sancta cœlestia ingressum esse, non ..æpè antiquorum Pontificum more, sed ut semel ..ntùm offerret, quemadmodum ex capite præce..nte v. 25. apparet. Illuc enim tanquam ad sco..m cuncta collimant. præsto est. *Græci codices ..ent* ἑστήκει stetit, *id est, stare solitus fuit, in ta..naculo nimirum ante propitiatorium, tanquam ..num Dei. Quanquam* ἑστήκει, stetit, *ut sæpè a-* ἑστήκει pro
.. pro præsēti, ἵσταται, stat, *videtur positum.* Nam, præsenti
..superiùs alicubi diximus, tempore præsenti non ἵσταται.
..enter utimur, etiam de rebus præteritis loquen.. ut eas, quasi gerantur, sub aspectum ponamus. .., res ipsa tantùm hic spectanda erit, non habitâ ..one temporis, quo in ea describenda Autor uti.. quotidiè *Græci codices habent* καθ' ἡμέραν,
..ndùm diem, *nempe statum ac definitum; non* secundùm
..lis diebus. Iisdem enim verbis usus est cap. 7. diem, i. e.
..de anniversario illo ac solenni, quod statis tan- stato die.
.. diebus recurrebat, sacrificio apertè loquens, ad

quod

quod eum hîc quoq; respicere ex v.3. imprimis pat
quandoquidem in eo solo solennis peccatorum com-
memoratio fiebat. Observavit id non nemo Inter-
Piscator. *pretum, qui, & hoc, & superiore capitis 7. loco, ver-*
Græca convertit, certo die: *& in Scholiis suis no-*
tat ibidem, sic omninò videri vertendum, n
autem, quotidie. Intelligitur enim, *inquit*
v. 27. cap. 7. certus dies anni, nempe dies fe
expiationis. Nam certum est sacrificium
quo hîc loquitur Apostolus, non fuisse quo-
tidie oblatum, sed tantùm die illo festo
infrà de hoc ipso sacrificio loquens Apo-
lus ait, easdem hostias oblatas esse κατ' ἐν-
αυτὸν quotannis nempe in die illo expiatio-
infrà cap. 10. v. 1. *Hæc ille.* quæ nunquam p-
sunt auferre peccata. *Causa indicatur, cur*
victimas sæpè offerre necesse habuerit Ponti-
quia scilicet non potuerint unquam peccata au-
re: id est, ita homines peccatorum nexu solver-
nullam ampliùs, per eas mundati, peccatorum
berent conscientiam. quod quid sit versu 2,
explicuimus.

V. 12. Hic autem unam pro peccatis of-
rens hostiam, *seu,* una pro peccatis oblata vi-
ctima, in sempiternum sedet in dextra D
Pontifici Legali opponit Christum, quòd is se-
tantùm pro peccatis obtulerit, & quidem ita
non ampliùs oblationem repetiturus sit. Obla-
nim ista unica victimâ in sempiternum sede
de:

...tra Dei. *Quia enim & in dextra Dei conſedit,* ...n *perpetuum, id eſt, non interpolanda ſeculo-* ... *ſerie ad mundi finem uſq; ſeſſurus eſt: hinc ap-* ...*et, illum iterum non eſſe oblaturum. Tantam* ...n *majeſtatem quî deceret, vel potiùs, quî in il-* ... *cadere poſſet, denuo offerre, hoc eſt, denuo per* ...*tem in cœlum ingredi? Quare cùm* εἰς τὸ δι-...κές, in perpetuum *iſta Chriſti majeſtas dura-* ...*beat, quî unquam offerre poterit?* εἰς τὸ διηνε- ... *enim aliquid durare dicitur, quod continuo* ...*porum aut ſeculorum tractu durat non in-* ...*uptum.*

V.13. De cætero expectans, donec ponan-... inimici ejus ſcabellum pedum ejus. *Hîc* ...*dit, quid tandem Chriſti ſeſſionem ad dexte-* ... *Dei conſecuturum ſit; ne quis putet poſt eam a-* ...*ando oblationem poſſe conſequi. Conſecuturum* ...*empe eſt, ut tandem omnes inimici ejus ſcabel-* ... *pedum ejus ponantur. At omnibus inimicis &* ...*ibus Chriſti, in quibus numeranda eſt & mors,* ...*bus ejus ſubjectis, id eſt, penitus edomitis, imò a-* ...*tis, quis reſtabit oblationi repetendæ locus? Sub-* ...*onem autem iſtam conſecuturam ex eo colligi* ... *Autor, quòd dixerit ad Chriſtum Deus,* ſede à ...tris meis, donec ponam inimicos tuos ...bellum pedum tuorum. *Itaq; Chriſtus à* ...*tris Dei collocatus hoc expectat. Expectare id* ...*Chriſtum, accommodatè ad Pſalmi verba, in* ...*us ipſe Deus ſubjectionem hoſtium Chriſti, ſub* *pedes*

Chriſti ſeſſionem. ad dextram Dei, quid ſecuturum ſit?

Cur Chriſtus hoſtiũ ſubjectionẽ expectare dicaturè

pedes ejus sibi vindicat. Verùm quia scimus Chr-
stum ipsũ, minimè ea in re aut fuisse, aut jã esse,
inposterum fore otiosum, nec Deo aliter subjecti-
nem istã tribui, quàm quatenus per ipsũ Christum
facit, seu ipsi Christo, ut id facere possit ac porrò
ciat, vires imperiumq́; dedit: propterea in exp-
ctationis *voce tropus est agnoscendus, & hactenus*
tantùm significatio ejus admittenda, quatenus
Christum Dei munere ac beneficio regnare hostes
sibi subjicere arguit: ita ut hoc respectu, non Chr-
stus, sed Deus hostes ei subjicere; ipse verò, ut id fi-
expectare tantùm dicendus sit. Adde quòd temp-
ris ratione, quo tandem hostes omnes Christo pe-
tus subjiciendi sunt, hactenus à Patre suo pende-
Actor 1. 7. *Christus dici possit, quatenus in Patris propria p-*
testate rerum tempora momentaq́; posita sunt,
ipse Christus testatur.

Christ⁹ una oblatione omnia confecit.

V. 14. Vná enim oblatione. *Causam redd-*
cur semel tantùm obtulerit Christus: quia unicâ o-
latione omnia confecit. quemadmodum è contr-
rio Pontifices Legales ideò sæpè offerebant, qu-
nunquam omnia oblationibus suis conficere posse-
consummavit, *id est, penitus expiavit. Vide cap*
v. 11. & supra v. 1. in sempiternum, *id est, ratio-*
futurorum temporum & seculorum omnium: n-
ut sub Lege, tantùm ratione anni unius præteri-
sanctificatos *vel* eos, qui sanctificantur, *id e-*
expiantur, vel etiam qui unquam expiandi sun-
ita, ut Participium ἁγιαζομένους, *præsentis te-*
por

...is, positum sit pro Participio Futuri temporis,
...αθησομένους. Duplici namq; sensu Christus Christi expiatio duplici sensu sempiterna.
in sempiternum homines consummâsse seu expiâsse
dicitur: tum quatenus omnem, quem expiat, non ra-
tione certi temporis tantùm, sed in sempiternum
expiat: tum quatenus ejus oblatio omnes omnium
temporum ac seculorum homines ad mundi finem
usq; expiandi vim habet, ita ut eam, nec propter
eosdem, nec propter alios atq; alios homines repete-
re sit opus.

V. 15. Contestatur autem nos, *vel* Testatur verò nobis. *Testimonio etiam Scripturæ comprobat, Christi unicam tantùm debuisse esse oblationem.* et Spiritus sanctus, *quasi dicat: non tantùm ratio versic. superiore exposita, sed & Spiritus sanctus idem testatur. Spiritum Sanctum testari dicitur, cùm Scriptura testatur. quia, ut Petrus ait, Spiritu sancto impulsi locuti sunt Sancti Dei homines.* Spiritus S. 2. Pet: 1. v. ult.

V. 16. Postquam enim dixit, *(nempe Spiritus sanctus)* Hoc autem *(est)* testimonium quod testabor ad illos, dicit Dominus, dando leges meas in mentem eorum, & in cordibus eorum superscribam eas. *De his Spiritus sancti verbis egimus. Cap. 8.*

V. 17. Et peccatorum & iniquitatum eorum jam non recordabor ampliùs. *Ante hæc verba subaudiendum est aliquid;* nempe tunc dixit *ut v. 9. ipse Autor loquitur: Nam v. 15. à quo hæc adhuc pendent, scripserat Autor:* postquam

enim

enim dixisset, *nempe Spiritus Sanctus. quare nu[nc] subaudiendum est, tunc dixit, intellige idem ille Sp[i]ritus sanctus:* Et peccatorum & iniquitatum [e]orum, jam non recordabor ampliùs.

V. 18. Vbi autem horum remissio. *Ex [h]is Spiritûs Sancti verbis, quibus peccatorum & in[i]quitatum remissio promittitur populo, nunc infe[rt] Autor, unicam tantùm oblationem Christi esse d[e]buisse. Ex eo nempe, quòd Spiritus Sanctus testetu[r] Deum sub Novo Fœdere, adeoq; per Christum & [e]jus oblationem, quæ ad Novum fœdus pertinet, pe[c]cata & iniquitates, seu gravissima delicta, in pe[r]petuum velle remittere. Iam verò ubi est remiss[io] talium delictorum, ex fœdere, eoq; perpetuo & [ad] omnes homines spectante manans, ibi non datur a[l]tera pro peccatis victima; ac proinde unica tantù[m] victima sufficit. Non dari autem amplius victima[m] pro peccato, ubi talium peccatorum remissio ex f[œ]dere conceditur, inde patet, quòd alioquin persev[e]rantibus in peccatis fœdere destinata esset peccat[o]rum venia: quod planè inconveniens Deoq; ind[i]gnum est. Nam si pœnitentiam agant homin[es] id est, animum & mores in melius mutent, parti[m] quidem à peccatis summa curâ abstinent; parti[m] verò vi Fœderis novi ac porrò unicæ oblatio[nis] Christi paratam habent remissionem omnium pe[c]catorum, quæ veram resipiscentiam vel antecess[e]runt, vel ei ita interveniunt, ut eam non tollant, i[r]ritámve faciant. Olim sub Lege, cùm tantùm ign[o]ranti-*

atiarum & infirmitatum remissio concessa esset,
n mirum erat, quòd manentibus seu redeuntibus
per iisdem, pro quibus oblatum esset peccatis, sub-
ile & oblationes repeterentur, earumq; loco alia
ndem longè melior ac perfectior, nempe Christi
atio fuerit introducta: sed nunc cùm gravissima
cata per Christi oblationem sub N.F. expientur,
s alteri adhuc alicui oblationi relictus est locus?
t enim quispiam tanto obstrictus beneficio san-
inposterum vivit, aut non vivit? Si vivit, nullâ
pliùs opus est victimâ: si non vivit, nulla debet
hiberi pro expiando illo victima.

V.19. Habentes itaq; fratres. *Hîc in sum-* Summa eorum quæ adhuc de Christi Sacerdotio sacrificioq; dicta sunt.
m quandam colligit Autor ea, quæ adhuc de
risti Sacerdotio Sacrificioq; dixerat, ex quibus
nde sequentem admonitionem infert. fiduciam
ῤῥησίαν. Audaciam quandam, vel etiam spem, παῤῥησία.
loco, certam ex concessa nobis in sancta ingre-
ndi libertate ac facultate manantem significat.
q; hac voce & libertas seu facultas, quam habe-
s in sancta ingrediendi, & præterea animi no-
i fiducia, ex eo profecta, quòd certò sciamus, nos
nc libertatem ac facultatem habere, designatur.
c res opponitur ei, quòd sub Lege nemini licuerit
ncta ingredi, præterquam semel in anno summo
ntifici, mortis pœna id audenti constituta.
de & metu, ne quisquam id tentaret, omnes
nt prohibiti. In introitu Sanctorum, *potiùs in*

In pro *ad.* introitum Sanctorum. *Ita enim est in Græc* εἰς τὴν εἴσοδον. In *positum est pro* ad,*ut sæpè, i.* ad ingressum *in Sancta,cœlestia nempè illa & v* *ra, ut superiùs Autor ipse locutus est.* In sangvin *In* pro *per.* Iesu. In *pro* per. *Per sangvinem autem Iesu ha & libertatem accepimus, & fiduciam hausimu quia & novum fœdus, in quo nobis copia fit, seu j conceditur in sancta ingrediendi, sangvine Ie sancitum est; & Iesus ipse per sangvinem suum i hæc sancta ingreßus est. Per ingreßum autem Ie ducis & capitis nostri in hæc sancta, & libertate habemus, & fiduciam animumq́; in ea ingredien sumimus. Quò enim dux noster nobis à* Deo *dat caputq́; nostrum pervenit, eòdem & nobis jus ac f cultas penetrandi conceßa est: cùm non solùm ide itineris istius exitus, qui duci capitiq́; nostro, no promißus sit: sed etiam idcircò dux noster in cœlu perductus fuerit, omnemq́; illic potestatem obtin erit, ut tum ex illius exemplo, tum ex tanta, qua à Deo adeptus est, potestate, nos certißimam fide ac spem cœlestium bonorum capere, iisq́; aliquan reipsa potiri poßemus.*

V. 20. Quam initiavit nobis viam. *His ve bis videtur declarare velle, unde nobis hæc libert & fiducia sit in sancta cœlestia ingrediendi, nem ex eo, quòd nobis ad illa via aperta & initiata p* Christ' viam in Sancta initiavit. *Christum sit. Initiâße autem hanc viam nobis di tur Christus, non tantùm quatenus primus per mo tem, eamq́; diram & ignominiosam, in sancta pen trav*

avit; *sed etiam quatenus nobis ejusdem viæ jus, ut* dicam, *fecit, ita ut nobis quoq; liceat hac via in-* edi, *& Christi vestigia legendo ad immortalita-* m *contendere.* ἐγκαινισμὸς *enim (unde* ἐγ- καινίζειν, *quo verbo hîc utitur Autor) est initium* endi. *Antequam Christus suo ingressu sancta cœ-* lestia *aperiret, & viam ad ea ducentem dedicaret,* illi, *præsertim post mortem, fas erat in sancta illa* gredi. *Sed nunc, via ista dedicatâ & consecratâ,* uisque *illi insistere, & per eam ad cœlum conten-* re *tutò potest.* novam *seu* recentem. πρόσ- ατον, *id est, nuperam, non ita pridem apertam &* dicatam. Nondum enim aperta erat sancto- um via, adhuc priore tabernaculo habente atum, *ut suprà ipse Autor locutus est cap. 9. v. 8.* anquam *præterea ita Christi vestigiis est signa-* , *ut nulla temporis longinquitate obliterari aut* solescere *queat; præsertim cùm Christum ducem* t *piorum millia in eodem itinere & olim secuta* erint, *& inposterum secutura sint, quorum vesti-* is *hæc via subinde innovatur.* & viventem. *nem-* *quia ad vitam ducit. sic* panis vitæ *&* panis vus *dicitur, quòd vivificet. Videtur tacitè respi-* re *ad ingressum in sancta sub Lege, qui hominibus* ortem *non vitam attulisset, si quis in illa præter* lum *summum Pontificem, cui id semel tantùm* to *anni tempore certisq; ceremoniis adhibitis* rmissum *erat, ausus fuisset ingredi. Itaq; viam in* ncta *cœlestia ducentem, viæ & ingressui in san-*

ἐγκαινισμός

Cur hæc via dicatur recens?

Cur viva?

cta antiqua opponit, quòd hæc mortem, illa verò vitã hominibus afferat. Adde quòd ingreßus iste & via ad sancta cœlestia ducens sit plerumq́; per mortem eamq́; non rarò diram ac truculentam, & sic videatur potiùs ducere ad interitum. Quare opportunè hanc viam vivam appellavit, ut ostenderet, illius longè alium eße terminum, quàm prima specie videatur. per velamen. *Alludit ad velamen, quod sanctis terrenis obtendebatur: cui velamini respondere ait Christi carnem, cùm subjicit:* id est carnem suam. *Quemadmodum enim Pontifex antiquus ingredi in sancta non poterat, nisi velamine amoto; sic neq́; Christus ingredi in sancta cœlestia antè potuit, quàm carne sua scißa, ut ita dicam, & rupta. Ideò ille amoto velamine: hic verò per velamen ingreßus est. Cujus rei etiam signum quoddam apertum exstitit in Christi morte, per quam caro illius dißoluta fuit. Christo enim spiritum emittente, subitò velamen illud tabernaculi ruptum est. Quid enim aliud hæc velaminis scißura portendit, quàm sancta illa non ampliùs ex Dei consilio clausa, sed jam vulgata, ac publici quodam modo usûs facta eße; ita ut in illa & introspicere & ingredi cuivis liceat? At verò hac re quid aliud significabatur, quàm Christi carne per mortem crucis rupta atq́; soluta, & ipsi Christo & omnibus ipsi fidentibus reseratum patefactumq́; eße in sancta cœlestia aditum; ita ut non solùm ipsi Christo licuerit, sed & illis qui Christi sunt liceat in ea ingredi, & antequàm*

Caro Christi velamini respondet.

uàm reipsa ingrediantur, animo & spe introspi-re. Dum mortale Christi corpus integrum mansit; ipse Christus in cœlestia adyta ingreßu, & nos o-mnes ingreßu simul et prospectu in ea prohibeba-ur: sed posteaquam hoc carnis Christi velum per ortem dißolutum est, tunc & ipse Christus in cœ-m penetravit, & nobis eodem penetrandi, atq; ntequàm eò reipsa penetremus, animo saltem cœ-stem illam felicitatem tantisper contuendi & aud dubia spe præcipiendi, jus copiamq; fecit. Chri-i namq; mortem consecutus in cœlum ingreßus, ernere nos certoq; sperare facit cœlestium bono-um hæreditatem, quæ, Christo nondum rebus hu-anis per mortem gloriosamq; resurrectionem ex-mpto, velut objecto velo, contegebatur.

V. 21. Et Sacerdotem Magnum. *Magnus icatur, non tantùm respectu credentium, qui sunt inores quidam, cum Christo comparati, Sacerdo-s, non secus ac olim sub Lege inter Sacerdotes u-us erat magnus cæterorumq; princeps: sed etiam spectu illorum, qui sub Lege erant magni, qui cum hristo, ut vidimus, collati, non solùm parvi, sed eti-n illius exiles quædam umbræ tantùm sunt.* Su-er domum Dei. *Potest per hanc Dei domum, um cœlestis illa domus, in qua Pontifex noster sa-ra facit, tabernaculo legali respondens; tum Ec-esia seu populus divinus intelligi, qui est domus ei spiritualis. Christus enim & illi cœlesti, & huic iirituali domui præpositus est.* Christus Sacerdos Magnus. Domus Dei.

Altera pars Capitis. *V. 22.* Accedamus. *Altera Capitis pars incipit; id est, admonitio ex superioribus deducta. Accedere,* Accedere. *ut vidimus v. 1. dicebantur illi, qui Pontifice sacra faciente, & ipsi sacris intenti, ad tabernaculum, & sic ad Deum ipsum accedebant. Monet ergò & nos D. Autor, ut, cùm Pontificem verè magnum in cœlesti illo sacrario habeamus, qui illic sacra & oblationes pro nobis peragit, & ipsi cultui divino intenti ad hoc cœleste sacrarium animo ac spiritu accedamus. Quod nihil aliud est, quàm ut divino cultui vacemus, & Pontifice Christo freti ad Deum accedere non dubitemus.* cum vero corde. *Ostendit, quales esse debeant illi, qui spiritualem hunc Dei cultum peragere, eiq́; vacare volunt. Debent habere verum cor.* Cor verum. *Cor verum opponitur ficto, id est, fallaci ac simulato, quod externam tantùm pietatis speciem fingit, & sic fallere conatur.* In plenitudine fidei. plenitudo fidei. *Plenitudo fidei opponitur fidei vacillanti ac dubiæ: quantùm enim dubitationis in fide admixtum est, tantùm ad ejus plenitudinem perfectionemq́; deest. plenam ergò fidem habemus cùm de Christianæ religionis ac disciplinæ veritate nihil omninò dubitamus.* conspersi corda à conscientia mala. Allusio. *Alludit ad morem lege sancitum, quo illi, qui aliquid impuri contigissent, antequam cœtum populi divini, & locum sanctum ad peragendum Dei cultum ingrederentur, lustrali aquâ conspergendi erant, aliter si fecissent morituri. Carnis illam emundationem ad animum & spiritum*

trans-

ansfert Autor, seu spiritualem, quâ animus à con-
ientiæ labe, corpus à peccatorum sordibus purga-
r, intelligit emundationem. Videtur verò con- Conspersū
ersum, id est emundatum cor à conscientia mala, cor à cõsci-
pliciter accipi posse, vel ut significet eam emun- entia mala.
tionem, quâ plenam peccatorũ veniam per Chri-
sangvinem sacrificiumq; adepti, mala conscien-
a ac pœnæ divinæ formidine soluti sumus: quo pa-
o suprà dixit, conscientiam nostram Christi san-
vine ab operibus mortuis emundari: vel quâ ani-
us noster ab internis & occultis peccatis purga-
ir. Malæ enim conscientiæ nomine, per metonymi-
m effecti, hoc loco, speciatim occulta & latentia
nimi vitia designari videntur, quippe corporis,
uod & ipsum statim ablutum esse debere docet
utor, sordibus opposita. quid enim aliud corporis
æ sordes significare possunt, quàm externa &
uæ corpore ipso peragantur peccata? non quidem
uasi hæc quoq; conscientiam non lædant, sed quòd
perta crimina aliorum etiam oculis ac censuris
nt exposita; opertæ autem & internæ animi la-
es, quamvis neminem habeant conscium, conscien-
iam tamen fatigent & exerceant. Itaque priore
erborum istorum sensu Dei summum, quod per
hristi sangvinem ac sacrificium adepti sumus, be-
eficium, posteriore verò nostrum, ad quod tanto
ei beneficio Christiq; sangvine excitamur & ob-
ringimur, officium, aut certa illius pars designa-
ur. et abluti corpus. Iam diximus corporis istam

 ablutio-

Corporis ablutio. *ablutionem ad peccatorum sordes, quibus corpus n[o]strum coram Deo inquinatur, referendam esse. It[a]que si priorum verborum posteriorem amplectam[ur] sensum, idem nos hoc & superiore commate mon[et] Autor, quod Paulus monuit 2. Cor: 7. 1. cùm ai[t]* Has ergo habentes promissiones charissim[i] mundemus nos ab omni inquinamento ca[r]nis & spiritus, perficientes sanctificatione[m] in timore Dei. *Tanto verò aptiùs & convenie[n]tiùs corpus quoq; abluendum esse docet Autor, qu[ò]d & olim sub lege, ad Dei cultum peragendum atq[ue] ad tabernaculum accessuri, corpus perluere debu[e]runt: nisi quòd illic carnales, hîc vero spiritual[es] peccatorum, ut diximus, labes intelligendæ sint.* [A]quâ mundâ. *Nihil est necesse, ut in hac allegor[ia] isti aquæ quidquam nominatim respondere put[e]mus, cùm D. Autor ita loqui videatur, quòd ad m[o]rem sub Lege usitatum, corpus aquâ purâ perluen[di] alluserit. Comparationes enim, ut aliquoties ja[m] monuimus, multas pariunt Catachreses. Si quis t[a]men pleniorem quærat similitudinem, Christi spir[i]tus & doctrina, seu spiritualis illa aqua, quâ su[os] perfundit Christus, ipsius etiam sangvine non ex[]cluso, intelligenda erit. Hac enim aqua demùm pe[c]catorum sordes eluuntur. Nam qui baptismi aqua[m] intelligunt, frustrà sunt. Baptismus enim aquæ, ex[]ternum tantùm signum & adumbratio quæda[m] est hujus, quam hîc intelligit Autor, ablutionis: qu[æ] nec corda nostra conspergi, nec vitiorum sordes re[]*

Aqua munda.

An baptismus.

ver[]

ra elui poßunt. Itaque spiritualis ille, qui nos verè
vat baptismus, hîc intelligendus est: ille inquam,
i Petro Autore, non carnis est depositio sordium,
externa corporis ablutio: sed conscientiæ bonæ 1. Pet. 3. 21.
Deum interrogatio: quæ sanè non ulla elemen-
ri aquâ, sed cœlesti illa ac spirituali, quam dixi-
us, conficitur.

V. 23. Teneamus, *Hortatur etiam illos ad
nstantiam in professione Religionis Christianæ:
ippe cùm non sufficiat & animo & cæteris operi-
s Deo servire, nisi etiam oris accedat confessio.*
nfessionem spei. *Spei voce totam simul Chri- Confessio spei.
anam religionem complexus videtur Autor. Chri
âna enim religio in spe præcipuè eaq; præstantis-
â, nempe in spe immortalis vitæ & sempiternæ
licitatis consistit, omnesq; ejus partes & capita
hanc spem in animis hominum ingenerandam
tatemq; tanta spe dignam iis instillandam ten-
nt ac diriguntur. Vnde & Petrus eodem spei no-
ine omnia simul Christianæ professionis capita
mplexus eße videtur. 1. Epist. cap. 3. 15.* indecli-
bilem *vel* immotam. *id est, talem, ut nullis ab
machinis nos dimoveri patiamur, in eáve nute-
us.* fidelis enim est, qui repromisit. *Causam
ferit, propter quam tantâ constantiâ spem Chri-
anæ religionis confiteri debeamus, nempe, quòd
c spes, tum promissione, tum ejus qui fidelis est,
mpe Dei promissione nitatur. Fidelis autem dici- Deus fidelis.
r Deus, quòd fidem servet, id est, ea, quæ se factu-*

rum recepit, seu quæ suarum sunt partium sem[illegible] *præstet, nec suos unquam ope & auxilio gratiâq;* [illegible] *destituat. Itaq; de Dei fide nihil dubitandũ est, du*[illegible] *modò & nos fidem servemus, id est, ea, quæ no*[illegible] *sunt muneris, summâ curâ ac diligentiâ obeamus.*

V. 24. Et consideremus invicem, *vel a*[illegible] alios. *Intelligi hoc potest, tum ut alii aliorum vi*[illegible] *statum & conditionem, tum ut mores & actio*[illegible] *diligenter spectemus, quod quo fine facere debe*[illegible] *mus, statim explicat, cùm addit:* In provocati[illegible] nem charitatis. εἰς παροξυσμὸν. *Paroxism*[illegible] *dicitur, cùm vis rei alicujus intenditur. Itaque p*[illegible] *roxismus charitatis est, cùm charitas exacuitur* [illegible] *intenditur. Intenditur verò charitas ex mutua i*[illegible] *inspectione, vel in nobis ipsis, vel in aliis. In nobi*[illegible] *psis, cùm aliorum vel exemplis egregiis incitam*[illegible] *vel statu ac conditione movemur & permovem*[illegible] *ut eos ardentiori amore ac benevolentia comp*[illegible] *ctamur: si prosperæ sunt res eorum, ut illis non mo*[illegible] *non invideamus, sed etiam pro virili felicitatem* [illegible] *lorum tueri atq; augere conemur; si afflictæ, ut e*[illegible] *juvemus, &, quibus possumus, beneficiis afficiam*[illegible] *In aliis verò charitas intenditur, cùm eo fine vita*[illegible] *ac mores aliorum inspicimus, ut eos, sicubi in offi*[illegible] *cessent aut in charitate deficiant, moneamus & a*[illegible] *hortationibus nostris ad intendendam charitate*[illegible] *bonorumq; operum studium excitemus. Itaq*[illegible] *ista charitatis provocatio seu paroxismus vel pas*[illegible] *vè potest accipi, cùm scilicet in nobis charitas inte*[illegible] *dit*[illegible]

Paroxismus charitatis.

di, *vel activè, cùm à nobis in aliis.* et bonorum op rum. *Paroxismus bonorum operum in eo cer-* nit, *cùm ardenti animo ac studio bona opera con-* fe mur, *seu ut Paulus monet, bonorum operum* ze æ *sumus. Bona opera adjungit charitati, ut e-* am inimè *sterilem esse debere doceat, sed fœcun-* da, *fructuumq; feracem: quanquam etiam latiùs* sun, *& ad omnia pietatis opera extendi possunt:* ut *a Speciei præcipuæ subjiciatur genus.*

Bonorum operum.

Tit: 2. 14.

V. 25. Non deserentes collectionem no- str n. *Nempe ad Sanctorum conjunctionem, & u-* ni *em Spiritûs retinendam ac conservandam:* qu *fit, cùm Christiani ad Dei cultum peragen-* du, *ad verbum illius audiendum, ad preces una-* ni *ter ad Deum fundendas, ad morum à Christo* & *postolis præscriptam censuram exercendam,* a *ortis Christi memoriam sacra & ab ipsomet* in *tuta panis fractione celebrandam, ad opem af-* fli *& egenis, quoties est opus, communiter feren-* du, *remq; Ecclesiæ ac pietatis junctis viribus ac* co *iliis promovendam convenire solent.* sicut con- su udinis est quibusdam. *Apparet tum tem-* po *fuisse tales, qui non quidem Christianam reli-* gi *em deseruerant, deseruerant tamen fidelium* co *gregationem; ut tantò magis latere & pericula* a *persecutiones evitare faciliùs possent. Hinc* a *aret peccare eos graviter, qui sese à fidelium* co *ortio & sanctis istis congregationibus subdu-* c *t.* sed consolantes *vel potiùs* admonentes.

Congregationes piorum.

nimirum

nimirum, alij alios. Admonitionem mutuam op-
Finis cōgregationum. *nit neglectui congregationis. Vnde manifestum,*
congregationes eo fine quoq; instituendas esse, ut
lij alios admoneamus, tantoq; commodiùs, quippe
unum collecti locum, admonere possimus. & tan
magis, quantò videritis, *vel* videtis approp
quantem diem. *Particula* magis, ἀπὸ κοι
repetenda est in posteriori parte. q. d. quantò m
gis appropinquantem diem videtis, tantò magis
alios admonete. appropinquantem diem dixit,
Participiū pro Infinitivo. *appropinquare diem. participium pro infinitivo*
sæpè. Per Diem *intelligitur, ut etiam articulus*
ditus indicat, certus quidam & illis benè cogni
dies, h.e. tempus judicij & pœnæ contumacibus
Dies judicii. *rogandæ. Quod judicium cùm duplex fuerit, dup*
etiam dies seu tempus intelligi potest. Potest en
intelligi tum tempus supplicij de gente Iudaica
mendi, seu excidij Hierosolymitani: tum dies ille
ti mundo novissimus, eiq; interitum allaturus. P
orem illum diem appropinquare & instare vid
Math. 24. Marc. 13. Luc. 21. *facilè poterant, tum ex signis à Christo prædic*
tum ex Prophetarum, qui tum temporis in Eccle
Diem ultimum quisq; sui respectu instare videt. *vivebant, vaticiniis. Posteriorem etiam diem*
propinquare & instare quisq; videt, etsi non res
ctu mundi totius & seculi præsentis; tamen qu
respectu sui. Quemadmodum enim cuiq; nostr
semper instat & imminet mors, seu vitæ termin
sic etiam per idipsum cuiq; instat & imminet ul
mus ille dies: non solùm quòd post mortem nulla
tis

tum sit, ratione salutis vel damnationis nostræ, mutatio: sed etiam quòd totum illud tempus, inter ultimum vitæ nostræ momentum, & extremi judicii diem intercurrens, respectu mortuorum, nullum sit. Mortuis namque nobis, & sic omni sensu temporis destitutis, momentum ultimum vitæ abeuntis, & momentum primum redeuntis, (redibit autem in ultimo judicio) unum idemque revicturis videbitur. Qui profundo somno sopiti sunt longum sæpè somni tractum non sentiunt. Omni autem somno profundior somnus est mors. Et *hæc est causa, cur Sacræ Literæ ita nonnunquam loquantur, atque si vel ad Christi adventum victuri omnino essemus, vel statim à morte ad Dominum, & sic ad cœlestia gaudia migraturus. Intermedii enim temporis, à vitæ nostræ fine, ad Christi adventum futuramque piorum felicitatem, nullam habent rationem. Vide 2. Cor. 5. 8. Eph. 4. 30. Phil. 1. 6, 23. 1.* Tim. *6. 14. Iacob. 5. 7, 8.*

Sacrarũ literarum loquendi ratio ejusq́; causa.

V. 26. Voluntariè enim peccantibus nobis. *Causam subjicit, ob quam alii alios diligenter exhortari debeant, quia nimirum aliàs facilè evenire queat, ut voluntariè post acceptam veritatis notitiam peccent, quæ res quàm sit misera, quantamque infelicitatem contineat, hîc docet.* Peccare *hoc loco dupliciter accipi potest; vel latè, vel strictè: Latè ut extendatur ad varia peccata, quæ committuntur adversus Christi præcepta: Strictè, ut κατ' ἐξοχὴν significet peccatum gravissimum, nempe ἀποστασίαν, hoc est, defectionem à Christiana religione.*

Voluntariè peccantes.

ligione, seu mavis, incredulitatem sive infidelitatem in genere; cui si addas differentiæ loco id, quod subjicit Autor: post acceptam veritatis notitiam, *apostasia definietur. Est enim apostasia incredulitas, quæ fidem sequitur, seu fidei desertio ac veritatis cognitæ susceptæq; abjectio. Sic Christus Ioh. 16. v. 9.* peccati *nomine* κατ' ἐξοχὴν *intellexisse videtur incredulitatem. Posteriori sententiæ, ut de ea prius agamus, favet* primò, *quòd Autor D. v. probaturus, eos homines haud quaquam pœnam effugituros, qui eo modo, quo hîc dicitur, peccant, argumentum videatur ducere ab iis, qui legem penitus repudiant, aut ad falsos Deos desciscunt, de quibus agitur Deut. 17. v. 2. & deinceps. quibus nemo melius respondet, quàm qui à Christo ejusq; sanctissima religione deficiunt.* Secundò, *quòd in Apostatas demum videatur quadrare id, quòd filium Dei conculcent, & sangvinem fœderis communem & profanum ducant; non verò in eos, qui, cùm religioni Christianæ constanter adhæreant, simpliciter alicui peccato seu vitio sunt obnoxij.* Tertiò, *quòd locus hic simillimus esse videatur illi, qui extat capite 6. v. 4. & deinceps; illic verò de apostatis propriè sermonem esse diximus. Sed priori sententiæ favet 1. vox* peccandi, *quæ generalem habet significationem, idq; fortassis ubiq;. Non sunt autem verba restringenda præter loquendi usum, nulla cogente ratione. Vox enim* peccati *in loco Iohan. 16. v. 9. generalem per se significationem habet, licet postea*

per Sp

per *speciem explicetur, seu quale peccatum intelligi debeat, declaretur.* 2. *Occasio & scopus verborum Autoris. Monuerat namq;, ut fideles invicem se adhortarentur: nunc docet, quid futurum sit, vel fieri facilè possit, si hoc facere negligant, id nempe, ut voluntariè post acceptam veritatis notitiam peccent, & sic sese pœnæ gravissimæ involvant. Cùm adhortatio latè pateat, & omnibus peccati generibus opponi soleat ac debeat: cur non & peccatum istud, quod ex adhortationis neglectu oriri facilè posse docet Autor, latè similiter extendendum est? Vt verò etiam ad rationes pro altera sententia allatas respondeamus; ad primam dici potest, Argumentum Autoris ductum videri ab iis omnibus qui elata manu adversus legem peccârunt: de quibus extat locus Num.* 15. 30, 31. Anima quæ peccaverit elata manu, sive ex indigenis, sive ex peregrinis, Dominum affecit probro: exscindendo exscinditor anima ejus è medio populi sui. Quia verbum Domini sprevit, & mandatum ejus fecit irritum, exscindendo exscinditor anima illa. *Illud enim* ἀθετεῖν τὸν νόμον *Autoris nostri, planè idem est, quod apud Mose* spernere verbum Domini, & mandatum illud irritum facere: *quemadmodū &* voluntariè peccare, *est* elata manu peccare; *Illud itē,* absq; misericordia moritur, *continetur in illis Mosis verbis,* exscindendo exscinditor. *quid enim hoc est aliud, quàm ne ei parcas, aut ejus miserearis?*

Ad secun-

Ad ſecundam rationem dicimus; cum etiam Fili
Dei conculcare, & fœderis ſangvinem comm
nem ducere, qui audet fœdus à Chriſto promulg
tum ac ſangvine ipſius ſancitum violare, quantu
que in ſe eſt, irritum ſacere, dum ea peccata co
mittit, quibus in hoc fœdere mortis & damnatio
pœna eſt conſtituta. Ad tertiam; non eſſe ita ſi
lem hunc locum illi alteri cap. 6 quin diſſimilitu
appareat in eo, de quo hîc agitur. Ibi ſcopus Aut
& verborum occaſio, ipſumq́ prolabendi *verb*
cum antecedentibus collatum oſtendunt, de apoſ
ſia propriè ſermonem eſſe; hîc ſcopum & occaſion
verborum aliud poſtulare vidimus. Quare con
dendum videtur, priorem potiùs verbi peccandi
ceptionem, quæ poſteriorem in ſe complectitur,
plectendam eſſe: quanquam inter peccata illa p
mum locum tenet apoſtaſia ad eamq́ imprimis
detur reſpici. Vox ἑκουσίως, *id eſt,* voluntariè
mnino, ut diximus, videtur ſignificare id, quod
cræ Literæ veteris fœderis dicunt, elatâ manu
brachio, *atq́ adeò per contemtum divinæ M*
ſtatis, quâ Lex communita eſt, ſeu per animi co
maciam ac ſuperbiam; opponiturq́ *peccatis,*
per errorem & ignorantiam, ſive per imbecill
tem quandam humanam admiſſis. Quare ea pe
ta deſignat, quæ à ſciente prudente ac deditâ
râ committuntur, ac proinde malitiam anim
Voluntaria peccata ſub N. Fœdere. *mnino arguunt. Tales ſub* Novo Fœdere *cenſ*
ſunt omnes vitioſi habitus, ſeu omnis peccandi
ſuet

...tudo, inq; malo perſeverantia; omnia item gra... atq; enormia ſcelera à ſciēte ac prudēte commiſ... Infirmitas enim humana, in Chriſtianis præſer... ,prætexi talibus non poteſt. Addit autem D. Au... poſt acceptam veritatis notitiam; ut indi... aliam eſſe rationem peccatorum voluntario... ,ante veritatis notitiam admiſſorum; aliam e... m, quæ hanc ſequuntur: & illorum quidem ex... ndorum cauſâ ſacrificium Chriſti eſſe conſtitu...; his verò expiandis nullam aliam expectan... eſſe victimam, ut mox videbimus. Nec mirum. ...è enim graviora cenſeri debent ea, quæ verita... gnita committuntur crimina, quàm quæ in ve... tis ignorantia commiſſa fuerunt; & longè ma... in illis, quàm in his cernitur hominū improbitas, ...tera alioquin ſint paria. Itaq; æquitati ac ſapiē... divinæ magis conſentaneum eſt, illis dare veni... quàm his, ſeu illorum expiandorum modum pro... ere, horum non item. jam non relinquitur ...peccatis hoſtia. His verbis miſer & calami... s ſtatus exprimitur eorum, qui poſt acceptam ...itatis notitiam, eo modo quo diximus, peccant: ...pe quòd cùm Chriſti victima & oblatio illis non ...ſit, nulla ampliùs reſtet, quâ peccata ipſorum ex... ri poſſint. Chriſti verò victima & oblatio illis ...prodeſt, quia in peccata priſtina relapſi ſunt, ...q; ac pœnitentia dignos non ferunt fructus. ...c enim demum conditione Chriſti victima & ...tio iis, quibus vita, poſt acceptam veritatis noti-

Peccatorum diſcrimen.

tiam susceptamq; primùm in Christum fidem,
petit, salutem affert. Alia namque est ratio illo
peccatorum, quæ ante veritatis agnitionem per
trata sunt: alia istorum, quæ post hanc volunta
committuntur. Illa sola in Christum fide ejusq; p
fessione, & sanctè inposterum vivendi proposito
veluti stipulatione elui possunt: hæc verò non al
eluuntur, quàm si effectu ipso penitus abdicen
eorumq; loco Christianæ virtutes omnes, ac spir
fideiq; fructus inducantur. Hoc nimirum illud
Galat: 5. *quod Apostolus quoque scriptum reliquit:* Si spi
ducimini, non estis sub Lege. Manifesta s
autem opera carnis, quæ sunt, fornicatio, i
munditia, luxuria, idolorum servitus, ve
ficia, inimicitiæ, contentiones, æmulatio
iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, hom
dia, ebrietates, comessationes, & his simi
quæ prædico vobis, sicut prædixi, quòd
talia agunt, regnum Dei non consequent
Fructus autem spiritus est charitas, gaudiu
pax, patientia, benignitas, bonitas, longa
mitas, mansvetudo, fides, modestia, cōtin
tia, castitas, adversus hujusmodi non est L
Qui autem sunt Christi, carnem crucifi
runt cum vitiis & concupiscentiis. Si vivi
spiritu, spiritu & ambulemus. *Quid enim a*
tius est, quàm his verbis doceri, omnes, qui post su
ptam in Christum fidem opera carnis patrant,
spiritu divino reguntur, regni Dei hæreditatem

re, & damnationem effugere haudquaquam
: ideoq; si ad salutem aspirare velint, vitia
nprimùm deponere, & virtutibus variis effectu
exornatos esse debere. Neque enim id hoc loco
re videtur Autor, quòd voluntariè post acce-
veritatis notitiam peccantibus nulla omninò
ne spes veniæ salutisq; supersit: sed quòd non
sit, quamdiu vitia opere ipso non exuunt, nec
s novos Christianis dignos induunt. Hoc ni fa-
, Christi victimam & oblationem illis prodesse
t. Iam verò præter unicam illam Christi victi-
& oblationem non superest ulla alia. Autorem
in his verbis de alia aliqua præter illam Chri-
nicam victimam loqui, ipsa verba indicant,
ait: non adhuc, οὐκ ἔτι, & deinde ἀπολεί-
ει, relinquitur: quasi dicat, præter illam uni-
Christi victimam & oblationem, quæ adhuc
explicata est, nõ restat illis ulla alia. Vnde por-
c conversionis spes omnis voluntariè peccanti-
is verbis præcidi videtur, sed tantùm quàmdiu
ita hæc sanctis inposterum moribus, veraq; &
sto digna pietate non eluunt, spes veniæ & sa-
Quanquam verissimum est, quædam peccata
esse gravia, è quorum numero est apostasia, &
cum illa affinitatem quandam habent, de qui-
ap. 6. egimus, ut naturâ & conditione Novi
ris inspectâ, non immeritò dici queat, iis con-
onis spem haud superesse; quatenus nimirum
eculiari Dei misericordia, in Fœdere non com-

prehensa, talium peccatorum jugum solvi excut non potest. pro peccatis, περὶ ἁμαρτιῶν, *id e peccatorum expiandorum causa, quemadmod apparet ex sequēti versic. ubi victimæ huic pro pe catis, opponitur* terribilis expectatio judicii fervoris ignis. *Quocircà quemadmodum his vi bis pœna; ita prioribus illis venia & impuni significatur.*

δὲ pro ἀλλὰ.

V. 27. Terribilis autem quædam expect tio judicii, *scilicet* illis relinquitur. autem sed, *δὲ pro ἀλλὰ. Iudicium per metonymiam,ut libi sæpè, sumitur pro pœna. Iudicio enim pœna cernitur.* Expectatio *non est necesse ut prop accipiatur, cùm sæpè nihil minùs homines pecc dediti, quàm pœnam & damnationem comm tam, si animum illorum & cogitationem spectes, pectent. Itaque expectare dicuntur judicium Metaphoram, quia illos judicium certò maneat: per Metonymiam; quia illud expectare meritò berent.* Terribilis *vocatur hæc expectatio, quò rerum terribilium, horrendi nimirum judicii supplicii. quod in sequentibus describitur, cùm dit:* et ignis æmulatio, *vel potiùs* fervor, πυ ζῆλος *scilicet* relinquitur, quæ *æmulatio* c sumptura, *vel* qui *fervor* consumpturus est versarios. *Exprimitur his verbis terribilis ista na & judicium, quod maneat voluntariè pecca post agnitam veritatem: nempe quòd ab igne fe do corripi consumiq; debeant.* Non dubium est, q

Judicium pro pœna.

Impiorum pœna ignis æterni supplicium.

his

b verbis ſignificetur judicium illud ultimum ſeu
p na quæ in ultimo judicio malis omnibus irrogari
d eat. ſcimus enim illos ſervidiſſimo quodam igne
t quendos, & in æternùm perdendos eſſe: quan-
q n nec alias Dei pœnas, quæ futuræ illius maxi-
n gravißimæq; ultionis prodromi quidam in hoc
ſ ulo eſſe ſolent, excludimus. Ignis enim ſupplicium
p gravißimo habetur; ideoq; ad graviſſima ſuppli-
c ſignificanda per Metaphoram, aut per Synecdo-
c n adhiberi ſolet. In Propheticis ſanè ſermonibus,
c n de gravibus Dei ſuppliciis ſermo eſt, ignis non
r ò commemoratur. Vide inter alia Deut. 32. 22.
I . 15, 34. & 20. 26. Pſal. 11., 7. & 21, 10. & 78. 21.
C 97. 3. & 140, 11. Eſai. 10, 16. 17. & 26. 11. & alibi.
de quòd ira divina ignis quidam dicitur eſſe in
S ris literis. Vnde inter alia infrá cap. 12. Deus pro-
p r iram, quâ in impios ſæpè exardeſcit, ignis con-
ſ iens appellatur. Hoc quoque in loco per ignis i-
ſ n ſervorem, qui devoraturus ſit Dei adverſari-
o ira Dei rectè intelligi poteſt. adverſarios. τοὺς
ὑ πεναντίους, hoc eſt, Dei hoſtes ac rebelles. Quales
ſ t illi, qui vel Chriſti religionem planè rejiciunt,
n ſuſceptam abjiciunt, vel eâ ſuſceptâ ac retentâ,
p eceptis illius ſeſe non ſubjiciunt.

V. 28. Irritam quis faciens Legem Moſis.
gumento à Comparatis ducto id, quod aſſeruit,
nfirmat. ἀθετεῖν, irritam facere vel rejicere Le-
m Moſis, ut ſuprà vidimus, ille dicebatur, quiſquis
to brachio præceptum aliquod divinum, in Lege

Ignis ſupplicium.

Ira Dei.

Dei hoſtes.

Argumentũ à comparatis,

comprehensum, violaverat: cui rei etiam pœna ca-
pitis, ut statim addit Autor, constituta fuit. im-
mis autem hoc in illum quadrabat, qui prim-
Decalogi præceptum sprevit, & ad cultum Deor-
alienorum defecit. Hoc enim præceptum fun-
mentum est cæterorum; ita ut qui illud molitur e-
ipso totam Legem evertere, ab eaq; deficere vid-
tur. Hinc autẽ colligitur inter istos voluntariè p-
cantes, (quod etiam ex eoram descriptione ve-
culo sequenti addita patet) vel primum & pr-
puum tenere locum eos, qui à Christo defici-
Qui enim Christum Dei filium deserunt, deser-
ipsum Deum, & planè contra fundamẽtalem C-
stianæ Religionis legem peccant. sine ulla m-
ratione, duobus vel tribus testibus morit-,
id est, mori seu occidi debet. Non enim quia-
at, sed quid Lege Mosaica fieri debeat, hic c-
memoratur.

Primum Decalogi præceptum.

Apostatæ.

V. 29. Quantò magis putatis deteri-a
mereri supplicia, *vel* quantò, putatis, pej-i
dignus censebitur pœna. *Apodosis est superi-*
versic. qui hujus comparationis Protasin conti-
Est autem comparatio, ut verba ipsa manifest-
stendunt, à minori ad majus. Multò enim gra-
est Filium Dei, quàm Mosen; Evangelium, quàm -
gem contemnere & rejicere. quare si Mosis leg-
violatoribus nulla concessa erat venia, nullus r-
ctus misericordiæ locus, multo minùs id sperand-
erit ipsius Dei Filii contemptoribus, longeq; gra-

pertin-

rtimescenda pœna. Vnde in Dei misericordia
m ponere non debet, quisquis in tanto scelere, i-
q; vitæ statu deprehensus fuerit. Qui Filium
ei conculcaverit. Conculcant Dei filium pri- Conculcare Dei Filium.
ùm pervicaces Evangelii hostes, deinde Apostatæ,
c est, ii, qui sanctissimam ejus religionem sive ani-
o simul & professione, sive professione tantùm de-
runt: tum ii, qui professione quidem filio Dei ad-
rent, cæterùm vitâ ac moribus sanctissimas ejus
ges proterunt & proculcant. Est verò in concul-
di verbo, quo utitur Autor, magna Emphasis. si-
ificatur enim maximus Filii Dei, omni honore di-
nissimi, cõtemptus; ut quanto scelere sese isti homi-
es obstringant, tanto magis appareat. et sangvi-
ẽ Testamẽti vel Fœderis. Exaggerat istorũ pec-
tum, quale est imprimis Apostatarum. pollutum
uxerit. κοινὸν, id est, profanum, vulgarem. Vnde
ancto opponitur, qualis est Filii Dei sangvis, qui ve-
sanctus est. Hoc verò facere neceße habent, qui
l Fœdus ipsum Christi sangvine sacratum dese- Sangvinem fœderis pollutum ducere.
unt & ab eo deficiunt; vel etiam tanti non æsti-
ant, ut illius causâ peccata abjiciant, & sanctè in-
sterum vivant. In quo sanctificatus fuit. quasi
icat, qui sangvis adeò profanus non est, adeoq; san-
us est, ut per eum quisque sanctificetur, & illi ipsi
nctificati aliquando fuerint, qui eum summa cum
npietate pòst profanum ducunt. Sanctificari au- Sanctificati.
em in Christi sangvine, id est, per Christi sangvi-
em, dicimur, quatenus per eum peccatorum omni-

*um expiationem, Christi fide suscepta, adipiscimu
Qui enim Christi fidem suscipiunt, sicq; Fœderi N
vo inseruntur, ii peccatorum suorum anteactoru
veniam vi fœderis sangvinisq; Christi, quo Fœd
Novum sancitum est, consequuntur. Impunitate
namque, in qua remissio peccatorum propriè con
stit, ita adipiscuntur, ut non tantùm jus ad illam
fœderis habeant; verùm etiam ea, quàmdiu in fi
eaq; vivâ & per charitatem efficaci persistunt, eff
ctu ipso perfruantur; quatenus scilicet Deus nec i
los reipsâ punit; nisi fortè ad ipsorum correctione
tantùm castiget, eorumq; saluti hac in parte cons
lat: nec punire ac perdere in animo habet, quin p
tiùs salutem sempiternam iis destinat, omniaq; s
luti eorum noxia, dummodò ipsi sibi non desint, lo
gissimè arcet. Totum hoc ex Fœdere Novo & sa
gvine Christi, quo id confirmatum est, pendet. Hu
tàm sanctum sangvinem, quo sanctificantur omn
& peccata omnia purgantur, ille profanum & p
lutum ducit, qui vel Christum pro seductore hab
vel verbis id asserere audet; vel saltem Christi sa
gvinisq; illius causâ sanctè non vivit; quod crim
in iis longè gravissimum est, qui Christum jam
gnoverant, ejusq; sangvine consecrati & à pecca
suis purgati fuerant. Notandum verò est eos, q
Christi sangvine aliquando verè sanctificati fu
rant, propriâ culpâ profanos fieri posse, sanctific
tioneq; illâ suâ penitus excidere. Ideoq; nemo Ch
stianorum vitiis deditus in Christi sangvine spe
pone*

Vitiis deditì in Christi sangvine spē ponere non debent.

pere debet, quamdiu vitam moresq; non mutat. Verißimum quippe illud eſt quod Iohannes ſcriptum reliquit: Si in luce ambulamus, ſicut & ipſe eſt in luce, ſocietatem habemus ad invicem, & ſangvis Ieſu Chriſti filii ejus emundat nos ab omni peccato. *Hinc enim apparet, nos ſangvine Chriſti hac demùm conditione inpoſterum quoque mundari ac ſanctificari, ſi porrò in luce ambulemus, ſicut Deus eſt in luce, id eſt, Deo ſanctitate & juſtitia ſimiles ſimus, eaq; in re conſtantes ad extremum permaneamus. Poteſt verò & ſanctificandi verbo hoc loco ea Chriſtianorum à cæteris ſegregatio deſignari, quâ per divinæ veritatis notitiam, à profano hominum vulgo ſeparati, divinis uſibus conſecrantur. Sangvine enim Chriſti, quo Novum Fœdus ſancitum eſt, homines ad Chriſti religionem capeſſendam, & pro vera ſuſcipiendam permoventur.* & Spiritui gratiæ contumeliam fecerit. *Per Spiritum intelligitur Spiritus ille Sanctus in credentes effuſus: qui gratiæ Spiritus vocatur, quòd ex ſingulari Dei gratia & beneficentia detur. Hunc verò contumeliâ affecit, quiſquis vel religionem Chriſtianam abjicit; vel tanti non æſtimat, ut ſancte, & ex illius præſcripto vivat. Nam nec hîc tantum illi fidem adhibet, quantam deberet, & perinde propemodum eſt, ac ſi eam falſam eße cenſeret.*

Spiritus S. cur Spiritus gratiæ?

V. 30. Scimus enim qui dixit: Mihi vindicta, ego retribuam. *Confirmat id, quod dixerat, gravitate pœnæ iſtorum, qui talia fecerint. Re-*

fert huc verba Dei, Deut. 32.35. in quibus ipse D retributionem, vindictam, judicium sibi vindic seu sese illud exercere velle testatur: licèt illic D agat de populo suo ab oppreßoribus vindicando lorumq́; pœna; Autor autem ea ad ipsius populi vini in Deum & Christum rebellis pœnam ab Deo infligendam accommodet. Sensus ergo est g vissimum supplicium & pœna manet rebelles contumaces in Dei filium. Novimus enim om quantus & quam potens quámq; terribilis sit qui sibi ipsi vindictam ultionemq́; reservavit verbis enim istis, Mihi vindicta, ego retribu hoc loco, non tàm spectatur id, cuinam pœnæ exig dæ jus competat, quemadmodum fit Rom. 12 quàm quis, id est, quantus quámq; potens sit is qui exactionem sibi deposcat, considerandū proponi ut hinc, quàm gravis quamq; certa sit improbo pœna, appareat. Dicit Dominus. Hic exprimi iste, qui ipse sibi pœnæ exactionem deposcit; qu Dominus, ille nimirum Iehova, summus unic Deus, cœli ac terræ creator. Et iterum. Eodem loco scilicet dicitur. Iudicabit Dominus po lum suum. In voce Dominus est Emphasis & argumenti. Si enim Dominus ipse, id est, summus Deus populum suum judicabit, quis non videt, qu grave sit futurum id judicium? Iudicabit, id puniet, condemnabit. Apud Mosen, ut diximus gnificatur hoc verbo populi Dei ab injuria & pressione vindicatio. Sed Autor frequentiorem

Sensus verborum.

Autor sensu à Mose diverso verbis illis utitur.

liu

ls in ſcripturis uſum ſignificationemq́ ſecutus, ad nam populi Dei à fide & obedientia deficientis nificandam, hæc verba accommodavit. Non mi-s enim verum eſt, ipſum Dominum eſſe, qui popu-n ſuum rebellem & immorigerum plectat, quàm i cauſam ejus, ſi injuſtè opprimatur, judicandam cipiat, eumq́ ab injuriis vindicet. Voces etiam pulum ſuum, *gravitatem iſtius pœnæ argu-t. Convenit enim,ut populus Dei, ſi rebellis ſit & ntumax, multò graviùs puniatur, quàm cæteri nines. Populus autem Dei vocantur etiam illi, i immorigeri ſunt, & contumaces, quia divinæ ritatis notitiam acceperunt,& hactenus Deo pe-iari ratione obſtricti ſunt.adde quòd appellatio-ſæpè maneant, re, ſeu mavis, cauſâ appellationis râ jam ſublata.*

V. 31. Horrendum eſt incidere in manus i viventis. *Hæc eſt veluti major propoſitio ar-nenti iſtius, quo oſtendit Autor, terribilem ad-dum ac valdè gravem fore pœnam illorum, de ibus agitur. Ita enim argumentatur: In manus i viventis incidere terribile eſt. Atqui iſti homi-incident in manus Dei viventis: ſiquidem Deus e, ut jam vidimus, eos judicaturus eſt. Quocirca ribile eos ſupplicium manet. Primo loco conclu-fuit poſita: deinde aſſumtionis ſententia: nunc, diximus, ſententia Majoris: quæ apertæ verita-eſt. Quis enim non agnoſcit, quàm ſit terribile in nus viventis Dei incidere? Deus enim vivens* Autoris argumentum.

longè

Deus puniens. *longè graviùs punire poteſt, quàm homines. Cu*
Deus vivens vocetur, cap. 9. v. 14. expoſuimus. N
tandum autem eſt, hîc agi de ſupplicio ſeu pœnâ, qu
Deus irâ infenſus, hominem planè it perditum; no
verò de caſtigatione divinâ. Nam alioqui ſatiùs e
ab ipſo Deo caſtigari, quàm hominum impioru
arbitrio permitti, quemadmodum teſtatur ipſe D
vid 2. Sam. ult. v. 14.

Novum Autoris argumentum. *V. 32.* Rememoramini autem priſtinos d
es in quibus illuminati. *Novo argumento H*
bræos ad conſtantiam & perſeverentiam in Chri
ſtiana religione hortatur, ſumto à priſtina eoru
quam ab initio ſuſceptæ religionis oſtenderant, co
ſtantia & virtute. Verbum ἀναμιμνήσκεσθε *p*
teſt hic vel Imperativi, vel etiam Indicativi vi
habere; memineritis, *vel* meminiſtis. magnu
certamen ſuſtinuiſtis paſſionum. *Afflictio*
enim pro Chriſto fortiter ſuſtinere & perferre, n
illis cedere, magnum certamen eſt.

V. 33. Et in altero quidem. *Afflictiones e*
rumq; certamen deſcribit. τοῦτο μὲν, hoc quidem
id eſt, partim quidem. opprobriis & tribulati
nibus. *Opprobria ſeu contumeliæ ſunt, quibus f*
ma, & exiſtimatio: tribulationes, quibus corpus
etiam fortunæ vexantur. ſpeculum facti, θε
θεατρίζεσθαι. τριζόμενοι. *Non eſt neceſſe, ut hoc verbum prop*
ſumamus; quaſi illi in theatrum producti, & om
bus inſpectantibus, publico Magiſtratus decreto c
tumeliis notati, aut pœnâ aliquâ affecti fuiſſe

q

quod aliàs Christianis non semel accidit; sed sumi potest per metaphoram, de iis in genere contumeliis & afflictionibus, de quibus publicè omnibusq; constat, seu quæ sint in ore omnium: ut cùm, verbi causa, aliquis ab adversariis per plateas raptatur, ceditur, cum ædes illius, palàm in eas impetu facto, vastantur ac diripiuntur &c. in altero autem socii, seu participes taliter conversantium effecti. Hoc fit cùm eorum, qui affliguntur atq; vexantur, curam suscipimus, cùm illos recipimus, adjuvamus, fovemus, causam nostram cum illis conjungimus, eorumq; fratres ac socios nos esse profitemur. τῶν οὕτως ἀναστρεφομένων. ἀναστροφὴ, conversationem significat seu vitæ rationem. Itaq; illi hîc significantur, qui duram hanc vitæ rationem secuti, seu in tali statu versati, id est, contumeliis & afflictionibus jactati & agitati sunt. Quanquam & ipsum verbum ἀναστρέφεσθαι jactionem agitationemq; significare potest.

Ἀναστροφή.

ἀναστρέφεσθαι.

V. 34. Nam & vinculis meis compassi estis: & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis. Declarat utrumq; illorum, quæ posteriori versiculo expresserat, iisq; tribuerat; & posterius quidem primo loco; prius verò secundo. συμπάθεια enim ista, (quæ non tantùm ipsum nudum animi ex aliorum malis provenientem dolorem hoc loco significat, sed una cum illo effecta ejus includit,) ad κοινωνίαν seu communionem eorum,

Συμπάθεια. h. l.

qui affli-

qui affliguntur pertinet: direptio verò bonorum & facultatum, ad contumelias & afflictiones, quas ipsi sustinuerint, refertur. cognoscentes vos habere meliorem substantiam in cœlis & manentem. Causam exprimit, propter quam illi tanta constantia & cum gaudio bona sua diripi passi fuerint: nempe quòd ex Christi religione edocti scirent, & pro comperto haberent, multò meliores sibi æternasq; opes ac possessiones in cœlis reservatas esse: quibus sanè hæc terrena, atque caduca, dum Christi causâ impenduntur, optimè permutantur. In Græco est, ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς, habere in vobis ipsis. Melior videtur esse lectio, quæ Conjunctionem in omittit. Sequitur enim statim, ubi has opes & facultates habeant, nempe in cœlis. Itaq; habere vobis ipsis, nihil aliud est, quàm habere vos, ut Latinus reddidit Interpres, qui tamen verba Græca, in cœlis, non legit. Habere autem substantiam in cœlis dicuntur, quatenus illis destinata ac parata illic est. quod si ἐν ἑαυτοῖς in vobis ipsis, scripsit Autor, intelligendum id erit de fide ac spe Christianorum, quâ cœlestia bona jam possidere, & veluti in se ipsis habere videntur: quo sensu & Apostolus dixit, Nos spe servatos esse. Ἑαυτοῖς enim tertiæ personæ positum est, pro ἡμῖν αὐτοῖς secundæ personæ. Sic supra ἑαυτῶν pro ὑμῶν αὐτῶν versu 25 & alibi sæpè.

V. 35. Nolite itaq; amittere, vel abjicere confiden-

confidentiam vestram quæ magnam habet remunerationem. *Insert ex dictis adhortationem, ne tantam fortitudinis & constantiæ laudem concuti, malis & calamitatibus victi cedant, & à recto cœptoque pietatis cursu deflectant.* παῤῥησία, *quam confidentiæ voce expressit Latinus Interpres, significat hoc loco, vel fortitudinem & constantiam animi in profitenda Christiana religione imperterritam; vel etiam fiduciam in Deum, quâ subnixi, [illegible] cœlestium bonorum planè certi, nullius mali patientiam detrectamus.* Nam *cùm huic fiduciæ magnam mercedis retributionem deputet Autor, sanè ea non inanis & ociosa, sed efficax & laboribus operibusque exercita intelligenda erit.* — παῤῥησία.

V. 36. Patientia enim vobis necessaria est. *Novo argumento adhortationem suam fulcit, docens, cur eos tantopere ad patientiam exhortetur: nempe, quia illis patientia sit opus. quod duplici sensu suscipi potest, vel cum exprobratione quadam, ac si patientiæ defectu laborare cœperint; vel etiam sine exprobratione. Illud enim* χρείαν τινὸς ἔχειν, *seu opus esse cuipiam re aliqua, interdum rei necessitatem simpliciter ad quidpiam consequendum in[illegible]dicit, sive rem illam habeas, sive minus; interdum necessitatem cum rei ipsius defectu conjunctam.* Ut voluntatem Dei facientes, *seu* voluntate Dei factá, reportetis promissionem. *Finem usumque tolerantiæ exprimit, ut sic ostendat, quorsum illa sit opus. Usus autē duplex est, alter propior, alter remotior.* — χρείαν ἔχειν τινός. — Usus patientiæ.

1. *tior, qui nostri respectu est ultimus. Proprior est, -*
vinam voluntatem facere; quam nemo sine pati-
tia perficere potest: cùm & patientia ipsa non -
strema sit pars divinæ voluntatis, & cæteræ pie-
2. *tis partes sine illa penitus absolvi non possint. Alt-*
qui ex priore isto consequitur, & sine illo locum -
Promissio pro re promissa. *bere nequit, est reportare promissionem, seu r*
promißam, per Metonymiam. Illi enim demum p-
mißum divinum referunt, qui divinam volun-
tem priùs perfecerint. Quocirca sine patientiâ, i
malis tolerandis constantiâ, impossibile est, sicut -
voluntatem perficere, ita promissionem æternæ -
licitatis adipisci atq; referre.

V.37. Adhuc enim modicum, *vel* parvu-
Alio argumento eos per quandam occupation
ad patientiam & tolerantiam malorum exci-
Occupatio. *Dicere enim aliquis poterat: sed durum est, tam -*
malis exerceri, ac promißum illud, quod ais, ta-
temporis intervallo expectare. Respondet D. Aut-
breve eße tempus patientiæ nostræ destinatum, b-
Breve tempus patientiæ nostræ destinatum. *viq; nos promißum patientiæ præmium reporta-*
ros; ne quis ob promißæ felicitatis moram, anim
despondeat, & calamitatibus urgentibus ce-
Adhuc modicum *vel* parvum, *nempe tem-*
restat, intra quod venturus est ille, qui venit, c-
quo simul veniet illa promissio, quam accepturi su-
qui Dei voluntatem fecerint. Non longè abest p-
missio ista divina; ideoq; illius mora & expectat-
ne delaßari minimè debemus. aliquantulumq; -

Græco, ὅσον ὅσον quantum. quantum, *id est,* ὅσον ὅσον
quantumcunq; tandem temporis restet ad adventum Domini, nil nisi parvum est & exiguum. Quantulum enim temporis adhuc vitæ cuiq; nostrum remanet? vitæ autem nostræ finis cum adventu Christi conjungendus est, ut v. 25. diximus. Hinc Paulus 2. Cor 4. 17.
momentaneam levitatem afflictionum nostrarum esse dixit, comparatam præsertim cum æternitate gloriæ illius subsecuturæ. Unde & Petrus tentatio- 1. Pet: 1 6. & 5. 10.
num afflictionumq;, quas Christi causâ sustinemus, vim elevans, ait, nos modicum nunc, idq; si oporteat, contristatos in variis tentationibus, in tempore illo novissimo exultare, modicumq; passos, in æternam illam gloriam Dei vocatos esse. *Istis autem verbis,* quantum quantum, *tacitè D. Autor innuit, moram quandam intervenire posse: quemadmodum & ipsius Prophetæ, ad quæ hîc respexit, verba indicant. Ait enim Propheta:* Si moram fecerit, expecta eum, quo- Abac. 2. v. 3.
niam vivens veniet, & non tardabit. *Mora ergo aliqua intervenire potest, sed brevis & exigua, ideoq; sine tædio tolerãda.* qui venturus est, *vel* qui venit, veniet, *i e. breve tempus restat, intra quod, qui venit, veniet, seu ut statim explicans addit:* & nõ tardabit. ὁ ἐρχόμενος, qui venit, *est is, qui venire debet, quiq; tam certò veniet, ac si jã in itu esset, seu advẽtaret. Itaq; priori voce officium, posteri-* Antanaclasis.
ori effectus per antanaclasin quandam exprimitur.

V. 38. Iustus autem ex fide vivet. *Pergit in*

allegandis ejusdem Prophetæ ulterioribus verbis, i
quibus novum argumentum pro constantia in fid
ex qua malorum tolerantia pendet, continetur. E
istis enim verbis apparet, quantum fructum affer
invicta, nec ullis malis labefactata fides; & quātu
ex adverso malum maneat animum calamitatib
Fidei fructus vita. *fractum, & in fide labantem. Fidei fructus est vit*
Vita nimirum illa sempiterna. Iustus enim ex fi
vivet, id est, propterea vivet, quòd Deo planè con
dat, & bonitate ejus, potentiâ, sapientiâ promissi
nibusq; fretus, animum nunquam despondeat, qui
quid tandem difficultatum & impedimentorum
exequendis Dei præceptis sibi objiciatur; nulla m
lorum mole frangatur; nullâ promissæ felicita
morâ & expectatione laßetur; ideoq; etiam in j
stitia ad extremum perseveret. Fides enim hoc lo
ita consideratur, quatenus patientiam, constan
am, pietatem, justitiam comitem habet, inq; virt
tum operibus exercetur. Nam nec cuivis ex fide pr
mittitur vita, sed justo demum, & fidei isti oppon
tur in sequētib. ὑποστολή, *subtractio. Additur en*
Subtrahere sese. quòd si subtraxerit se, non placebit anim
meæ. *quid verò est Deo sese subtrahere aliud, quà*
de divinis promissionibus desperantem cessare in o
ficio, & ex illo pietatis, patientiæ, justitiæ arduo ce
tamine, veluti ex acie & statione excedere? qu
Cur fidei potiùs æternæ vitæ præmium assignetur. *autem fidei potiùs quàm justitiæ, aliisvé virtutibu*
vitæ sempiternæ præmium assignetur, non ea
causa, quasi fides sine cæterarum virtutum auxili

tantu

antum nobis bonum conficiat; sed quòd primas ac ræcipuas hac in re partes habeat, quatenus scilicet & omnia virtutum opera ex se parit, & illa Deo ratiora efficit, defectumq; justitiæ ita supplet, ut fiei causa Deus in iis, qui totos sese justitiæ dedideunt, nec anteactæ vitæ crimina, nec humanæ fragitatis intercurrentes lapsus punire velit. Non lacebit animæ meæ. *Hoc enim pacto Græci Heræa verterunt, de anima Dei ipsius; non verò illius, ui se subducit, de qua Hebræa accipi possunt. Haent enim;* non recta est anima ejus in eo. *Si ero cum Hebræo textu de anima ejus, qui se subduit, Prophetæ verba accipienda sint, sensus est, istius ominis animam non esse rectam, id est, sinceram & irtutis amantem; quippe quæ virtutis laborumq; ertæsa de divinis promissionibus dubitandi ansam rripuit. Quia verò anima hæc recta non est, sed erversa, propterea etiam Deo non placet. Partiula δὲ,* autem, *in versiculi istius initio, ὁ δὲ δίκαιος,* justus autem, *ex Prophetæ ipsius textu acta est; apud quem ista verba non, ut hic fit, seuentibus, quæ de subtractione agunt, præponuntur, d postponuntur. Vnde cùm justus inq; fide constans i, qui se subducit, illiusq; conditio hujus conditioni pponatur, meritò adversativa particula in posteiori oppositionis membro apud Prophetam apponiur, quæ in hoc ab Autore nostro inverso verborum rdine attendi non debet.*

V. 39. Nos autem non sumus subtractio-

nis in perditionem, sed fidei in acquisitione animæ. *Exposita conditione hominis justi, & in de constantis; itemq; hominis in fide ac pietate vacillantis, seu sese subducentis; ostendit, non hanc, sed illam Christianorum hominum conditionem esse, seu illorum statum postulare, ut in fide constantes sint, animasq; suas hac ratione acquirant: non vero ut in fide labantes, pietatis ac patientiæ certamini sese subducant, & ita sibi ipsis exitium perditionemq; accersant. Neq; enim D. Autor de eo loquitur, quid reipsa fiat; sed quid fieri debeat, seu Christianæ vocationi conditioniq; conveniat. Eadem aliqua ratione sententia continetur in illis Apostoli verbis, cùm Christianorum sortem describens, ait* quòd *Deus nos* non posuerit in iram, sed in acquisitionem salutis *1. Thes. 5. v. 9.* In perditionem. *Ostendit quis sit subtractionis exitus, nempe perditio: quemadmodum fidei exitus est*, acquisitio animæ, *perditioni opposita. Anima hoc loco significat vel vitam simpliciter; vel spiritum, qui est præcipua pars nostri, quo nobis conservato aut reddito, vita incolumis manet. Acquirimus autem vitam vel spiritum nostrum, cùm ab interitu & exitio vindicati vitam, quæ nobis eripi nunquam possit, adipiscimur.*

Christianorum conditio statusq; quid postulet?

Subtractionis exitus.

Exitus fidei.

Acquirere animam.

CAPUT XI.

Argumentum Capitis.

S*Umptâ ex proximè dictis occasione disserendi de fide, D. Autor in hoc Capite ad naturam illius expli*

xplicandam digreditur, multaq́ fidei colligit & adducit exempla; quò tot exemplis incitati Hebræi, ad illorum imitationem sese accingant, divinisq́ promissionibus ad extremum usque subnixi, nullum pietatis ac patientiæ certamen detrectent.

V. 1. Est autem fides sperandarum substãtia rerum, *vel* eorum, quæ sperantur substantia, argumentum nõ apparentium, *vel* eorum quæ non videntur. *His verbis naturam fidei explicat, ejusq́ duplicem definitionem tradit: unam strictiorem; latiorem alteram. Strictiorem primo loco; latiorem secundo proponit. Strictior est à præcipuo fidei salvificæ objecto petita; quod est* τὰ ἐλπιζόμενα, res quæ sperantur, *seu ut Latinus habet Interpres,* sperandæ. *solent enim apud Græcos participia passiva non rarò ea significatione poni, quâ Latinis futura. Res verò sperandæ vel quæ sperãtur, sunt futura bona, præsertim quorum promissio à Deo sit facta. Circa ista potissimùm Fides salvifica versatur, eorumq́ est hypostasis seu substantia quædam. Hypostasis autem illorum dicitur, per Metonymiam quandam Metaphoricam. Metonymia in eo est, quòd fides non sit ipsa hypostasis rerum sperandarum; sed quòd illis* ὑπόστασιν *quandam largiatur. Metaphora autem in eo est, quòd non veram aliquam* ὑπόστασιν *illis largiatur; (nam cùm res sperandæ nondum sint, veram etiam proprieq́ dictam hypostasin habere non poßunt,) sed tantùm aliquid illi simile: quatenus nimirum fides de rebus*

Duplex fidei definitio.

Strictior.

Fidei objectum præcipuum.

Participia passiva.

Fidei hypostasis.

sperandis ita hominem certum reddit, ac si jam in ipsa existerent, & oculis ipsis ac sensibus subjectæ essent. Latior fidei definitio. *Latior definitio petitur ab objecto latiori seu generaliori; quod est non apparentia, seu res, quæ non videntur: ad quæ referri possunt non tantùm speranda, quæ sunt futura bona; sed etiam quævis futura, licèt mala; imò & præterita & præsentia, ea, quæ credere facit ad fidem, quâ speranda credimus. futura mala; ut diluvium futurum credidit Noachus infrà versu 7. præterita; ut cùm credimus mundum esse factum Dei verbo seu jussu v. 3. præsentia; ut cùm credimus Deum esse, v. 6.* Fidei elenchus. *Fides autem dicitur illorum esse Elenchus seu argumentum per Metonymiam causæ efficientis, id est, persuasio firma, qualis est, quæ certis nec dubiis concluditur argumentis. Elenchus argumentum est, quo quippiam convincitur. Sic Spiritus sanctus mundum ἐλέγχειν, id est, arguere dicitur, Iohan. 16. Christus etiam quærit,* quis ex vobis arguet me de peccato? *Ioh. 8. id est, quis me vestrûm peccati convincet & reum peraget? Nam multi quidem ei gravissima crimina objiciebant: sed nulls erat, qui eum criminis ullius convincere posset.*

V. 2. In hac enim testimonium consecuti sunt senes. *Confirmat superiorem Fidei descriptionem: quia nimirum in Fide sic descripta senes illi testimonium acceperint.* In hac, *id est, per hanc.* In pro per. In *positum pro* per. *Vide v. 4. & 39. hoc ipso capite.* Testimonium consecuti sunt. *ἐμαρτυρήθησαν, id*

est

est, præclarum & laudabile testimonium acceperunt. Sic enim solet etiam simplex ista vox accipi. Actor.6. 3. & 10,22. & 16,2, & 22,12. Acceperunt autē testimonium hoc à Sacra scriptura, seu à Deo referente Scripturâ, quæ memoriæ prodidit, quàm benignè Deus propter istam fidem cum illis egerit, quantoq; favore illos prosecutus fuerit, quo pacto etiam illorum pietatem laudaverit. Senes vel seniores. id est, Veteres illi seu prisci, quorum Scriptura meminit, qui olim, imò ab ipso mundi initio vixerunt.

V. 3. Fide intelligimus aptata vel perfecta esse secula. Incipit exemplū illustrare descriptionem illam fidei; & posteriorem quidem descriptionem, quæ rerum non apparentium neque visarum meminit, hoc exemplo illustrat, quod omnibus, qui unquam fidem in Deum habuerunt, aut habebunt, commune est, estq; credere, secula verbo Dei esse condita: priorem verò exemplis reliquis. Fide intelligimus, νοοῦμεν, id est, sentimus, pro comperto habemus. Vt verò sic sentiamus fides facit, quæ nobis pro argumento sensuq; est. Licèt enim argumentis etiam validis evinci possit, mundum esse conditum: tamen nec omnibus argumenta ista, eorumq; explicatio est obvia; nec talia sunt, ut non possit sese homo aliquis præfractus iis opponere: & præterea non tantùm persvasum habemus, mundum esse conditum; sed etiam ita conditum, quemadmodum à Mose descriptum est, i. e. solo Dei verbo ac jussu, & non

ex apparentibus facta eße ista, quæ videntur, ut sta-tim addit D. Autor, quod non facilè argumentis e rerum natura petitis evinceris. Secula, *id est, mun-dum, adjunctum pro subjecto.* Verbo Dei, *id est, so-lo illo Dei nutu ac jußu;* fiat hoc, & factum est. *Vide Gen. 1. & Psal 33. v 6, 9.* Vt ex invisibilibus *vel,* ut non ex apparentibus, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαι-νομένων. *Particula* non *videtur eße transposita.* *Nam perinde est, acsi dixißet;* ex nonapparenti-bus: *eòdem enim utrumque recidit. Videtur ver* *D. Autor respexiße, ut solet, ad Græcam Veteris Te-stamenti translationem; in qua initio Genes. dici-tur terra fuiße* ἀόρατος, *pro eo, quod Hebræi ha-bent,* deserta *&* inanis. *D. autem Autor rectiùs* μὴ φαινόμενα *dixit, quàm* ἀόρατα *illa, ex quibus mundi creatio cœpit: cùm* ἀόρατον *id propriè sit quod naturâ suâ visu percipi non potest: at* μὴ φαι-νόμενον *illud rectè dicitur, quod, etsi naturâ suâ est* ὁρατὸν *seu visibile, reipsâ tamen non apparet, utpo-te quod densissimis tenebris lateat abditum. Quan-quam hoc loco etiam ampliùs aliquid vox ea signi-ficare videtur; id nempe, quòd Hebræa illa verba, pro quibus Græci Interpretes vocem* ἀόρατος *po-suerunt, denotant. Quare* τὰ μὴ φαινόμενα, *di-cuntur illa rerum elementa initio mundi confusa: partim quòd chaos illud externa pulchritudine & forma caruerit, partibus ejus tàm eleganti ordine, ut per creationem factum est, nondum digestis ac dispositis*

Secula pro mundo.

Transpositio.

Græca versio.

Vera apparentia.

lispositis: partim quòd cuncta maximis tenebris ob-
ita fuerint. Idcircò etiam Deus mundi opificium
ggrediens, primò omnium lucem intulit, & hac il-
ata, cunctas deinceps pulcherrimo ordine creatio-
nis partes peregit. Satis apertè D. Autor ostendit,
quod etiam ex historia creationis mundi à Mose
lescripta apparet, Deum, cùm hunc mundum con-
leret, seu creationem initio Geneseos descriptam
rdiretur, non planè ex nihilo eam tum perfecisse;
ed ex rudi illa & tenebris obsitâ mole, quâ terra,
quæ, nebulæ, Spiritus, & aëer erant confusæ. Quam
ententiam etiam olim in populo divino receptam
uisse ex Autore libri sapientiæ liquere potest. Non Sap. 11. 18.
rat, inquit Deum alloquens, impotens manus
ua, & quæ creavit mũdum ex informi mate-
ia: in Græco enim est ἀμόρφου ὕλης. Latinus In-
erpres habet, ex materia invisa. De hujus verò
nateriæ creatione nulla in sacris literis mentio. Ita
peræ precium Spiritui divino visum nõ est, ut quid-
quã hac de re memoraret. visibilia fierẽt. in Græ- Visibilia.
o est βλεπόμενα. Significãtur ea omnia, quæ o-
ulis in hoc mũdo cernimus: qualis est hic pulcherri-
nus rerũ ordo ac situs, quo ea, quæ antea fuerãt cõ-
usa, suis locis, certisq; spaciis, ad usum hominũ cun-
torumq; animãtium digesta sunt, itemq; omnes cæ-
eræ creaturæ, animatæ & inanimatæ, in cœlo, in
ëre, in aquis, in terra à Deo productæ. Istis enim
D. Autoris verbis non tantùm significatur illa mu-
atio, quâ res nonapparentes fiunt apparentes, luce

nimirum collustratæ; (quam mutationem primò omnium illata luce Deus perfecit.) sed quâ ex non apparentibus, tanquam ex materia planè informi ac rudi, ex qua nihil unquam exortum fuißet, nisi omnipotens Dei virtus accessißet, facta sunt ista omnia, quæ oculis nunc pulcherrima cernimus.

V. 4. Fide plurimam *vel* majorem hostiam Abel, quàm Cain obtulit Deo. *Nunc speci alia exempla incipit commemorare eorum, qui fide præditi fuerunt, quidq; per fidem & ipsi fecerint, & à Deo consecuti fuerint exponit, ut tot tamq; illustribus exemplis Hebræos ad imitationem accendat.*

Abelis fides

Primus omnium occurrit Abel, utpote initii orbis conditi vicinus.

Primi parentes.

Primos parentes non commemorat; vel quòd nihil adeò memorabile de iis, quod huc pertineat, in libris, ut vocantur, Canonicis Veteris Testamenti legatur; vel quòd eos propter peccatum, quo se posterosq; suos morti reddiderunt obnoxios, memorandos non censuerit; præsertim cùm in iis, quos diximus, indubitatæ autoritatis Libris non legamus, primis parentibus peccati hujus veniam à Deo datam fuiße: licèt alioqui Autor libri Sapientiæ Capitis decimi initio aßerat, Eum, qui primus formatus est à Deo pater orbis terrarum, *id est Adamum,* non tantùm cùm solus esset creatus sapientiâ fuisse custoditum, sed etiam à delicto suo eductum, *id est, ab ejus pœna ac reatu liberatum. Abelem ergo ipsorum filium, & inter eos, quorum pietas in Deum, & vicissim Dei erga illos amor*

os amor in scriptura celebratur, primum primo lo-
o collocat, & quid per fidem consecutus fuerit, o-
'endit. Ait igitur, quòd fide majorem victi-
nam, quam Cain obtulerit Deo. πλείονα, est
n Græco. Vberiorem. alij etiam vertunt, Majo-
is precii: existimantes id ab Autore notari, quòd
Cain ut ingratus & diffidens, duntaxat quippiam
x frugibus; Abel verò, fidem suam animumq; testa-
us, res majoris pretij, nempe ovium primitias, &
uidem pingvissimas, obtulerit: sed simplicior certi-
rq; sensus est, ut victimam non tam suapte natura,
uàm Dei ipsius eam accipientis æstimatione, majo-
em uberioremvé, i. e. Deo gratiorem ab Abele ob-
atam dici intelligamus. nempe propter offerentis
ustitiam ac pietatem, ex qua Deus oblationes æsti-
nare solet. Pietatis verò istius, proinde & gratio-
is Deo victimæ non alia fuit causa, quàm quòd A-
el fide præditus esset, id est, persuasum haberet, &
Deum esse, & præmia retribuere iis, qui ipsum quæ-
unt seu justitia ac pietate favorem ejus ambiunt.
Porrò cujus victimam Deus in pretio habet, hic ut
& ipse apud eum in pretio sit, necesse est; qua ex re
vera cujusq; felicitas manat. quòd verò Cain de fru-
gibus terræ, Abel verò de primogenitis pecudum ob-
tulerit, ea erat causa, quòd ille quidem agricola,
hic verò pastor fuerit. Vnde uterq; de opibus, quibus
abundabat, munus Deo attulit. Nam quod etiam
ad Caini munus vox θυσίας, quæ propriè pecu-
dem sacrificij causa mactatam significat, tacitè re-
feratur,

Abelis uberior victima

Compara-tio. *feratur: hoc comparationi tribuendum est, cuj concinnitas sæpè variis Catachresibus locum faci* per quam testimonium consecutus est es justus. *Satius est verba,* per quam, *referre ad* Fi dem, *quàm ad* hostiam. *Nam sequentia quoq;,* & per illam defunctus adhuc loquitur, *similite ad fidem Abelis referri debent, ejusq; peculiare fructum exprimunt. At ubi testimonium hoc acce pit? ibi, cùm Deus ad illum illiusq; victimam respe xit, ad Caini verò non respexit; quemadmodum le gimus Gen. 4, 4, 5. seu, ut Autor seipsum declarar volens subjicit,* testimonium perhibente mu neribus ejus Deo. *Eo enim ipso testatus est d muneribus ejus Deus, id est, illa sibi grata esse osten dit, quòd ad ea respexerit. verisimile est hoc factum fuisse igne cœlitùs misso, qui Abelis victimam obla tionemq; consumeret. Dum verò alicujus muner benigno vultu suscipit Deus, eo ipso testatur, se hunc habere pro justo: cùm Deo nullius nisi justi o blationes gratæ sint. Adde, quòd Deus cum Cain colloquens, eiq; causam reddens, cur ad ejus oblati onem non respexerit, satis apertè ostendit, & Cai num non benè facere, & Abelem benefacere; quo est justum esse. Vide eodem capite 4. Gen. v. 7.* & per illam defunctus adhuc loquitur. *Alius fi dei Abelis fructus. Hæc enim effecit, ut Deus sangvi nis ejus innocenter effusi, ultor esse vellet, fratrici damq; persecutus à facie sua expelleret. Clamar dicitur sangvis Abelis ad Deum per metaphoram*

Testimonium justitiæ Abelis.

seu pro-

ſeu proſopopœiam, quòd Deum vehementer ad vindicandam hominis ſibi chariſſimi necem incitaret, non ſecus ac ſi clamore vindictam expoſceret. Sic in Apocalypſi animæ eorum, qui mactati fuerunt propter verbum Dei, clamare dicuntur voce magna: Vsquequò Domine ſanctus & verus non judicas & vindicas ſangvinem noſtrum de iis, qui habitant in terra? *Apoc. 6. 10.*

V. 5. Fide Henoch tranſlatus eſt, ne videret mortem, & non inveniebatur, quia tranſtulit illum Deus. *Enochi exemplum ſecundo loco adducit, docetq́ue, quid is per fidem fuerit conſecutus.* tranſlatus eſt. *Quorſum fuerit tranſlatus Scriptura non exprimit. Verùm ex eo, quod addit Divinus Autor,* ne videret mortem, *apparet, eum fuiße tranſlatum in talem locum, in quo homines mortem non vident, id eſt, à morte immunes ſunt; qui alius eße non videtur, aut ſaltem à nobis ignoratur, quàm cœleſte illud immortalitatis domicilium, in quo Deus & Chriſtus, & ſancti Angeli habitant. Porrò cùm Scriptura expreßè non dicat, Enochum rem tantam per fidem conſecutum, probat id D. Autor, cùm addit:* ante tranſlationem enim ejus teſtimonium habuit, placuiſſe Deo. *Argumentum eſt tale: Tranſlatus eſt Henoch, quia Deo placuit: (quod & res ipſa docet, & Scriptura etiam teſtatur, illum ante tranſlationem Deo placuiße) At ſine fide placere Deo nullo modo potuit. Ergo per fidem tranſlatus eſt. Conſequentiam hujus argumen-*

Argumentum Autoris de fide Enochi.

argumenti defendemus infrà. Testimonium habuit *vel* accepit, *μεμαρτύρηται. à Scriptura Sacra nimirum, vel illo, cujus ductu Scriptura S. confecta est, Spiritu S. Ista autem testimonij sive datio sive acceptio, non est conjungenda cum antecedentibus verbis,* ante translationem, *quasi ante translationem testificatio ista fuerit facta: sed tantùm eò referenda, quòd Enochus ante suam translationem Deo placuerit. Porrò, quòd Enochus Deo placuisse dicatur, dupliciter accipi potest; vel quòd Enochus Deo placere ex animo studuerit, vel etiam quòd ipso effectu (hoc enim prioris est consequens) Deo placuerit. Testimonium autem hujus rei est cum dicitur* Enoch ambulasse cum Deo *Gen. 5. 22, 24. Nam qui cum Deo ambulat, is certè ut Deo placeat studet, atq; adeò re ipsa illi placet. Sic cap. 6. v. 9. de* Noacho *dicitur,* quòd fuerit vir justus, perfectus in generationibus suis, quodq; cum Deo ambulaverit. *Ambulatio enim ista cum Deo, quam sequenti versiculo D. Autor per accessum ad Deum exprimit, conjunctionem quandam hominis cum Deo significat, qua fiat, ut Deum perpetuò veluti præsentem revereatur, nusquam, ut sic dicam, ab ejus latere discedat, semper illi animo & cogitatione affixus, hoc est, divinis ejus legibus addictus sit, Deum habeat in omnibus actionibus suis & in omni vita pro duce atq; comite. Qui verò talis est, quo pacto Deo placere non studebit ex animo, imò quo pacto illi reipsa non placebit? Adde quòd*

Testimonium Scripturæ, Enochũ Deo placuisse.

Ambulare cum Deo.

Græca

Græca versio quam ab Autore hoc observari monuimus, Hebraica verba, ambulavit cum Deo, de Enocho usurpata, expreßè verbis εὐαρέστησεν τῷ θεῷ placuit Deo, extulerit. Iam quod attinet ad alteram argumenti superioris propositionem, quæ quamvis Minori postposita Majoris, ut vocant, locum obtinet, seu potiùs, si integer Syllogismus ex his D. Autoris verbis formandus eßet, illius argumentum probationemq; continet, hanc sequenti versiculo exprimit & confirmat D. Autor. Exprimit cùm ait: | Græcæ versionis testimonium.

V. 6. Sine fide autem impossibile est placere Deo. *Probat verò cùm subjicit:* Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, & inquirentibus se remunerator sit. *Per definitionem & explicationem quandam fidei, seu magis per certam fidei speciem id, quod aßeruerat, probat Autor. Ea verò est credere, & Deum eße, & præmia retribuere iis, qui ipsum quærunt. Annon enim neceßè prorsus est, ut is, qui ad Deum accedit, hoc est, illum colit, veneratur, ejus præceptis exequendis perpetuò incumbit, eiq; placere ex animo conatur, ac porrò placet, utrumq; istorum credat, & firmiter sibi persuadeat? Si enim Deum eße non credet, quomodo illum colet? si credet quidem Deum eße, sed interim an suis cultoribus benefaciat dubitabit, quo pacto sese ejus cultui ac servitio mancipabit? Porrò credere Deum eße, est credere, reverà extare eum, qui summum in omnia habeat imperium*

Fidei descriptio.

Accedere ad Deum.

Credere Deum esse quid?

perium

perium, quiq; à nullo alio dependeat, sed omnia pō tiùs ab ipso. Hoc enim simplex Dei appellatio, & hîc & alibi significare solet. Qui autem tale numen credit, ille simul æternum illud esse & unicum u credat necesse est. Si enim æternum & unicum non esset, nec summum esset. Quærere autem vel inquirere Deum nihil aliud est, quàm illius gratiam & favorem ambire. quemadmodum monet Esaias capite 55. 6. Quærite Dominum dum invenitur invocate eum, dum propinquus est. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & revertatur ad Dominum, & miserebitur ejus. Vbi simul rationem docet quærendi Dei, nempe quòd sit invocare Deum, relinquere impietatem & injustitiam, ad Deum converti, ejusq; legibus & præceptis sese addicere. Hinc autem apparet, quæ sit natura fidei illius, quæ nos Deo commendat, de qua in hoc capite D. Autor disserit; quamq; hæc fides longè absit ab eorum fide, qui eam in meriti Christi apprehensione & applicatione collocant. Patet etiam non omni in Deum fide seu non cujusvis temporis respectu fidem in Christum contineri: quandoquidem in descriptione fidei priscorum hominum nulla fidei in Christum fiat mentio. Ex ratione autem Fidei in Deum facilè est colligere, quibus rebus contineatur & fides in Christum, nempe ut credamus Christum esse, & præmia retribuere iis, qui ipsum quærunt, seu si mavis cum hoc ipso Autore de Christo loqui, illum esse omnibus obtem

Quærere Deum.

Ratio quærendi Dei.

Natura fidei.

Fidei in Christum descriptio.

obtemperantibus sibi æternæ salutis causam cap. 5.9. Ex hac enim fide vera in Christum fiducia nascitur secumq; naturâ suâ trahit vitæ sanctitatem & innocentiam. Vnde fit, ut Deo Christoq; placeamus, & sic tandem ipsius gratiâ justificati hæreditatem vitæ sempiternæ cernamus. Notari & hoc potest, quod etiam ex sequentibus exemplis plurimis liquet, Fidem, si propriè & strictè sumatur, ab obedientia & accessu ad Deum illiusvé inquisitione differre; quandoquidem ante in homine existere debet, quàm is reipsa ad Deum accedat illumq; inquirat: licèt fides per Metonymiam quandam Synecdochicam sæpè tam latè sumatur, ut una secum effecta sua, id est, omnia pietatis & justitiæ opera comprehendat.

Fides propriè loquẽdo ab obedientia distingvitur.

Neq; verò, ut hoc quoq; moneamus, in hac D. Autoris argumentatione revera plus est in conclusione, quàm fuit in præmissis, sicut prima fronte videri cuipiam possit. Ex præmissis enim ab Autore explicatis nihil aliud videtur sequi, quàm Enochum sine fide non esse translatum; non verò eum fide, seu per, vel propter fidem translatum esse, quod plus est, quodq; D. Autor concludit. Verùm cum sine fide nequeamus placere Deo, tanquam veræ ejus rei, quòd Deo placeamus, causa, Enoch verò propterea quòd Deo placuerit translatus sit: meritò hic concluditur, fidem ipsius quoq; translationis Enochi fuisse causam, & sic eum fide, seu per, vel propter fidem fuisse translatum. Quod enim est causa causæ, est etiam causa causati. Ex hac verò D.

Argumẽtum Autoris defenditur.

Autoris argumentatione, Enochũ fidei causa tran-latum esse, cõcludentis, liquidò apparet, bona ope-eorumq́ ardens studium, quo Enochus, ut Deo plac-ret, consecutus est, non tantùm esse salutis æter-causam; sed etiam fide, certo respectu, propiore-Quam enim ob causam Enoch translatus est? non-quòd Deo placuerit? hoc porrò quo pacto adept-est? justitia, ut arbitror, seu cum Deo ambulation-Vt verò cum Deo ambularet, eiq́ toto pectore plac-re contenderet, quid fecit? fides. Hac ergo demu-catena, atq; hoc, per intermedia, nexu fidei conju-gitur Enochi translatio. Est quidem fides etia-proxima ejus rei quòd Deo placeamus, & porrò-eo salutem consequamur causa: quid enim summ-illi rerum Domino magis placere, quidvè eum m-gis permovere possit, quàm si videat hominem, à qu-visus est nunquam, suæ fidei, suæ bonitati, justit-potentiæ sapientiæq́ firmiter, & sine ulla animi fl-ctuatione innitentem? sed habet & aliam vim-des, qua veluti ex intervallo salutem nobis prod-cit, priore non minorem; quatenus nempe bonoru-operum & justitiæ est effectrix, utq; ad Deum acc-damus, illum summâ curâ quæramus, ejus favore-ac gratiam omnibus & votis & factis ambiam-causa.

Bona opera nõ tantùm sunt salutis causa, sed etiã certo respectu fide propinquior causa.

Fides alio respectu etiam proxima salutis causa.

V. 7. Fide Noe, responso recepto, *seu*, ora-culo monitus, χρηματισθεὶς. *Tertium exem-plum est fides Noe, quòd crediderit divino oracu-de rebus, quarum ne minimum quidem in rerum natu-*

Fides Noe.

natura indicium tum apparuerit: quæ fides quid in illo effecerit, & quid emolumenti ei attulerit exponit. Vox fide, *non refertur ad hæc, quæ proximè sequuntur verba;* oraculo monitus de iis, quæ adhuc nō videbantur; *sed iis, per commata inclusis, cohæret cum sequente participio* εὐλαβηθεὶς, metuens, *seu* reveritus *& reliquis, quæ adduntur, verbis,* aptavit arcam in salutem domus suæ. Oraculo monitus. *Oraculum hoc extat Gen. 6. à v. 13. usq; ad finem capitis.* de iis quæ adhuc, *vel* nondum videbantur. *id est, de diluvio futuro, quod non tantùm non videbatur, sed etiam nullum ipsius tum extabat, præter oraculum Dei, indicium.* Reveritus aptavit arcam. *Hæc erant fidei Noachicæ effecta, primò quòd reveritus fuerit, hoc orbi immittendum à Deo supplicium; ex hoc deinde metu ac porrò & fide factum est, ut arcam à Deo monitus aptaret, quò supplicium hoc effugeret, & se suamq; domum ab interitu servaret. Ideò addit Autor, eum id fecisse* in salutem domûs suæ. *Hanc fidem & nos imitari debemus, ut scilicet divinis oraculis, quibus tum de futura illa piorum felicitate, tum de futuro impiorum supplicio, mundiq; totius miserabili clade monemur, firmiter credamus, deq; arca, i. e. mediis, quibus supplicia divina effugiamus & in æternùm servemur, maturè nobis prospiciamus. Arca verò, quâ ex totius orbis interitu in immortalitatis domicilium evasuri sumus, est bonæ conscientiæ interrogatio in Deum, ut Petrus*

Ejus effecta.
1.
2.
Imitatio.

docet. 1. Epist. cap. 3. v. 21. per quam damnavit mundum. *Dubium est an ad fidem, an verò ad arcam pronomen* quam *referri debeat. Res ipsa priori sententiæ magis favere videtur, quàm posteriori; verba contrà posteriori magis, quàm priori; partim quòd nomen arcæ sit propinquius, partim quòd statim sequatur:* et justitiæ, quæ per fidem est, hæres est institutus. *Si enim vocula* quam *ad fidem referatur, hic erit sensus:* Noachum *per fidem factum esse hæredem ejus justitiæ, quæ est per fidem, quod non satis aptè dici videtur. Quid enim? num cogitare quis poterat,* Noachum *per fidem, aliam quàm quæ per fidem est seu hominibus contingit justitiam fuisse adeptum?* Neque *verò res ipsa huic sententiæ quidquam officit. Etsi enim per fidem suam* Noachus *damnavit mundum: damnavit tamen etiã per arcam, quatenus ea apertum fuit fidei documentum.* Nisi *enim diluvium credidisset futurum, nunquam arcam apparâsset, nunquam operam inanem sumere, seq; omnibus deridendum propinare voluisset.* Damnâsse *autem dicitur mundum, quatenus ejus contumaciam sua fide suoq; facto coarguit, eiq; omnem tanti peccati, quòd Deo crederet noluerit, excusationem ademit, Metaphorâ ductâ ab accusatoribus, qui hactenus reum damnant, quatenus eum criminis convincunt, & hoc pacto, ut damnetur, efficiunt: quocirca cum Metaphora etiam Metonymia hîc concurrit.* Nam *aliàs damnare propriè est judicis. Hoc sensu etiam Christus Math: 12 41, 42*

Noe mundũ damnavit.

Metaphora cum Metonymia.

41,42. dixit: Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista, & cōdemnabunt eam: Regina Austri surget in judicio cum generatione ista, & condemnabit eam. *Ex Ninivitarum enim facto, qui ad prædicationem Ionæ resipuerant, & Reginæ Austri, quæ ad Solomonis sapientiam audiendam è longinquo advenerat, gentis illius Iudaicæ contumacia convincitur, quæ Christum præsentem, Ionâ & Solomone multis partibus majorem sapientioremq́; contempserit. Vnde fit, ut meritissimò prorsus puniantur. Similiter ergò & Noe sua fide fideiq́; documento mundi illius pervicaciam convicit, utq́; à Deo jure optimo damnaretur, effecit. Quemadmodum autem fide & ejus effectu, nempe arcâ, mundo damnationem; sic sibi ipsi justitiam comparavit. Additur enim:* et justitiæ, quæ per fidem, *seu* secundùm fidem est, hæres est institutus, *seu* factus. *Iustitia, per Metonymiam causæ, ponitur hoc loco, ut & alibi, apud Paulum præsertim, non rarò pro justitiæ præmio; quod est absolutio & liberatio à peccatorum pœna, quæ temporis illius respectu erat miserabilis ille in aquis diluvii interitus.* Iustitia secundùm fidem, *est ea justitia, quæ fide, ex Dei gratia, obtinetur. Opponitur justitiæ operum, seu ei quæ operum merito debetur. Innuit ergò D. Autor, Noachum, quamvis ei meritum operum deeßet, nihilominus propter fidem illam suam, ejusq́; effecta, misericordiâ Dei, qui fidem vivam & efficacem tanto præmio remunerari decre-*

Iustitia pro justitiæ præmio.

Iustitia ex fide.

Nec non operum merito, sed fide servatus.

ri decrevit, fuiße servatum. Hæredem autem justitiæ fieri nihil aliud est, quàm justitia, id est, salute potiri ac perfrui.

Fidei Abrahami effecta.

V. 8. Fide vocatus Abraham obedivit, in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem, & exiit, nesciens quò iret. *Quartum exemplum est Abrahami, Patris omnium credentium, cui etiam plurimùm immoratur D. Autor, ejusq́; fidei plura recenset documenta. Abrahamo autem in quibusdam adjungit Isaacum & Iacobum, nempe in illis, quæ ipsis fuêre communia. Commemorat autem fidei istius & effecta varia & emolumenta, & invictum robur ac constantiam, ut illam imitari, & quemadmodum filiis Abrahami convenit, similitudine quàm maxima exprimere studeamus. Primus fidei effectus fuit, quòd Deo abire ex patria jubenti in locum, quem ipse monstraturus eßet, sine hæsitatione paruerit, exiveritq́; nesciens quò tenderet. Fidei ratio in eo consistit quòd crediderit benè sibi fore, si Deo præcipienti pareret, licèt aliàs multa eßent, quæ eum ab incœpto revocarent. Durum enim est, nulla præsertim externa necessitate cogente, deserere patriam, domum, agros, poßessiones, cognatos, amicos, propinquos, & alienis in terris peregrinum agere, incertisq́; sedibus hinc inde vagari. Temerarium videtur accingere se itineri, cùm nondum scias, quæ loca, quæ terræ tibi sint petendæ. Sed hanc cogitationem vel planè non admisit, vel vicit & expulit fides Abrahami.*

Primus effectus.

mi, credentiū, non poſſe malè cedere homini Deo temperanti, quicquid tandem illud ſit, quod præiat, utcunque tandem videatur inceptu temerium & noxium. Notandum *verò eſt, Abrahaum non temerè, nec inconſulto quodam motu, paiâ deſertâ, vagam illam amplexum fuiſſe vitam; l* vocatum, *id eſt, juſſum ac monitum, nempe à eo. hujus demum voce & imperio excitus, patriam natesq́; relinquendos ſibi putavit: documento & bis futurus, ut Deo quidem jubente ac requiren-, nullum onus, nullos labores ac moleſtias, non paiæ, non amicorum, non fortunarum diſpendia deectemus: cæterùm ſi juſta abſit cauſa, ne temerao quodam ac ſtulto impetu, ſive bonis divino mure nobis conceſſis nosmetipſos privemus, ſive aliis ibusdam malis & calamitatibus haud proficua etate involvamus.* Nam *& fidei experimentum rtius eſt, dignitasq́; major, ſi, quæ alioquin facturi t adituri minimè eramus, Deo ac pietatis officio igente, demum facimus atque ſubimus. Porrò de c Abrahami facto vide Gen. 12.*

V. 9, Fide demoratus eſt. *Alter fidei Abra-mi effectus, ipſi cum Iſaaco filio & Iacobo nepote mmunis, qui ſimul, quàm conſtantes in ea fuerint, cet.* In terra repromiſſionis tanquam in alia. *Græca habent παρῴκησεν εἰς τὴν γῆν. Parcula εἰς, cum Accuſativo more Græcorum conructa, requirere videtur, ut παρῴκησεν ſignifi-*

Alter effectus.

παροικεῖν. cet commigravit. *Sed res ipsa exigere videtur,* *παρῴκησεν significet tanquam advena & pere*-*grinus habitavit. Hinc & πάροικοι idem sunt, quo* *παρεπίδημοι, advenæ & peregrini. 1. Pet: 2. 1* *& indigenis, qui in eo de quo agitur loco nati sun* *ejusvé jure hæreditario gaudent, opponuntur. Si* *apud Paulum Ephes. 2. 19. ξένους καὶ παρόικους* *τοῖς συμπολίταις καὶ οἰκείοις oppositos inveni*-*es. Rem autem ipsam id requirere inde constat* *quòd verbum παρῴκησεν construatur cum Par*-*ticipio κατοικήσας, ut patet ex sequētibus. Addi*-*tur enim, ἐν σκηναῖς κατοικήσας, quibus verbi* *modus ac ratio exprimitur, quo pacto Abrahamu* *παρῴκησεν εἰς τὴν γῆν, quod sanè de migratio*-*ne in terram promissionis intelligi non potest. Neq* *enim habitando in tabernaculis in terra illa, mi*-*gravit in eam, sed in tabernaculis illic habitando* *tanquam advena & peregrinus eam incoluit. Adde* *quòd de migratione Abrahami jam superiùs egeri*

εἰς pro ἐν. *D. Autor. Itaq; particula εἰς hoc loco posita est pr* *ἐν, ut & alibi in Sacris literis non rarò usu venit* *propter Hebraicum* be, *quod & εἰς & ἐν signifi*-*cat, non secus ac Latinum* in, *sive cum quarto sive* *cum sexto casu constructum: cùm apud Hebræos* *nulla sit in nominibus terminationis seu casuum* *differentia, indeq; fiat ut lingvæ huic aßveti non* *semper in talibus particulis, alia loquentes lingva,* *casuū discrimen attēdant. Vide inter alia, Mar: 21.*

& 13.

& 13. 3. & 16. & 14, 9. Actor: 8, 23. 18, 21. sed si-
millimum huic nostro exemplum est Act: 7 4. εἰς ἣν
(scilicet γῆν) ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε, in quam, hoc
est in qua (terra) vos nunc habitatis. Παρῴκη-
σεν ergò Abrahamus, non verò simpliciter ἐνῴκη-
σεν in terra promissionis, id est, in terra sibi ac se-
mini suo à Deo promissa ac destinata. Ideoq; addit
autor uberioris declarationis causâ: tanquam in
aliena, ὡς ἀλλοτρίαν, id est, ita in terra sibi à Deo
promissa habitavit, tanquam si illa non ipsius & se-
minis ejus propria esset: (necdum enim ipsi Deus hæ-
reditatem in terra illa dederat, ne vestigium qui-
dem pedis, ut Stephanus Act. 7. 5. loquitur:) sed quo
pacto peregrini & advenæ aliena in terra degere
solent, nempe ut statim declaratur: in casulis, vel
potiùs, tabernaculis habitando. Non urbem sibi
exstruxit eamq; incoluit; sed eo pacto in terra illa
sibi promissa commoratus est, quo solent illi qui in-
certis vagantur sedibus, tabernaculis tantùm &
tentoriis contecti, quæ facilè possis ex uno loco in a-
lium transportare. quæ in terra aliqua degendi
ratio ostendit, te nullam adhuc fixam ac stabilem
illius habere possessionem. Hinc autem arguitur Argumentū
Abrahami fides, inq; fide constantia, quòd ille, ut Abrahami-
Deo pareret, vitam hanc vagam tanto tempore cæ fidei inq;
egerit: & quamvis in terra illa sibi promissa non ea constan-
urbes fundaret, aut possideret; sed, ut vagus incola, tiæ.
nunc huc nunc illuc tentoria sua transferret, & in-

digenæ jure destitutus, precariò tantùm illic viveret: nihilominùs tamen certò sperârit, se in posteritate sua, terram hanc labentibus seculis possessorum esse. cum Isaaco & Iacobo cohæredibus repromissionis ejusdem. *Isaacus & Iacobus Abrahamo non ideò adduntur, quòd Abraham cum eorum utroque toto illo tempore in tabernaculis habitârit: Isaacus enim complures post annos natus, diu cum Abrahamo in tabernaculis illis non vixit: Iacobus verò, Abrahamo iam è vivis sublato terram illam incoluit: sed ideò conjunguntur, quòd nec ipsi in terræ illius possessionem hæreditatem venerint; nec secus, quàm Abrahamus, tanquam hospites & peregrini eam incoluerint. Vnde & ipsorum fides inq; fide constantia elucet: quandoquidem ea res nihil ipsos movit, ut de promissionis divinæ, cujus effectus tam diu differretur, fide ac veritate quicquam dubitarent.*

Isaaci & Iacobi fides.

V. 10. Expectabat enim fundamenta habentem civitatem. *Rationem reddit D. Autor cur Abrahamus, licèt terræ illius promissionem haberet, nihilominus tamen in possessionem illius à Deo missus non fuerit; sed eam tanquam peregrinus & alienigena, in tabernaculis vitam agens, incoluerit. Ideò id factum esse docet Autor, quòd expectaret fundamenta habentem Civitatem. Dubitare aliquis posset, an hæc verba de Abrahami intentione & consilio; an verò de eventu tantùm accipienda sint? Sanè, ut negare nolumus, Abrahamum*

num vitam aliquam ac felicitatem post mortem à Deo sperâsse, quippe qui Dei & summam erga suos cultores bonitatem, & summam potentiam, qua etiam mortuos excitare, & sic post mortem suis cultoribus benefacere possit, cognitam haberet; & hujus etiam terrenæ felicitatis, vergente jam præsertim ætate, vanitatem facilè perspicere, &, quod omnibus hominibus innatum esse videtur, superstitis post funera vitæ desiderium habere posset: si quis tamen historiam sacram consulat, & diligenter legat ac relegat, nihil ea de re scriptum, aut ullo indicio significatum reperiet. At verò Divinus hic Scriptor, ex Sacris Literis eorumq; autoritate & fide exempla repetens, non alia de viris istis dixisse & asseruisse videtur, quàm quæ sacræ scripturæ testimonio niti possent. Quod verò Abrahamus, Isaacus, Iacobus, non tantùm vitam aliquam & felicitatem post mortem, sed etiam illam fundamenta habentem civitatem, hoc est, cœlum ipsum, cœlestemq; vitam ac felicitatem nullis unquam seculis finiendam sperarit, & hac spe cunctas peregrinationis suæ molestias, vitæq; illius errabundæ fastidia tolelârit, Scriptura non prodidit. Quin potiùs, quas spes aliquando habuerit Abrahamus, inde apparet, quòd cùm Deus ipsum liberis adhuc carentem per visionem allocutus esset, dixissetq;: Noli timere Abraham, ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis: *ille responderit Deo:* Domine Deus, quid dabis mihi? ego vadam absq; liberis.

An Abrahamus spē vitæ æ. post mortem habuerit?

Tit.1.v.2.

Gen.15.v.1.

liberis, & filius procurator domus meæ i[s] Damascus Eliezer: mihi autem non dedi[sti] semen, & ecce vernaculus meus, hæres me[us] erit. *Nonne hinc apparet, votorum Abraha[mi] summam in eo fuisse, ut, cùm jam bonis omnibus [&] divitiis Dei benignitate afflueret, filium & hær[e]dem ex se relinqueret. Num si tum temporis cœlu[m] ipsum & sempiternam illam felicitatem firma a[ni]quâ spe præcepisset, Deo sibi mercedem valdè m[a]gnam promittenti,* quid mihi dabis, Domi[ne] Deus, *respondisset? quibus verbis significat, se bonorum omnium accepisse satis, & frustrà sibi plu[s] promitti, siquidem prolem non habeat cui bona [su]a relicturus esset. Vnde apparet, Abrahamum merc[e]dem illam magnam nimis, quam ipsi Deus promi[t]tebat, ultrà hujus vitæ opes felicitatemq; non e[x]tendisse. Itaq; verisimiliùs est, Divinum hunc Aut[o]rem his verbis non tam causam reddere voluisse, c[ur] Abrahamus instabilis illius vitæ ac peregrinatio[nis] tædia tantâ cõstantiâ pertulerit; quàm, ut diximu[s], cur Deus ipsi Abrahamo terram illam hæreditar[io] proprioq; jure possidendam nõ dederit; nõ urbes i[n] incolendas, non sedes stabiles concesserit, sed volu[erit], ut in tentoriis, non ipse tantùm, sed cum fili[o], nepote, pronepotibus deniq; suis vitam istic agere: nempe quia, ut infrà v. 16. Autor ipse loquitur, pa[ra]vit illi Deus civitatem omni illa terrâ & urbib[us] in ea extructis infinitis partibus majorem ac meli[o]rem.* Mystic. promissionum sensus. *Atq; hanc spiritualem felicitatem & hære[]ditate*

atem divinæ illæ promissiones Abrahamo & se-
ni illius datæ mystico sensu continent. Nam & se-
n Abrahami, eodem sensu, spirituale illud omni-
credentium fidemq; Abrahami imitantium se-
n significat. quod utrumq; nos docuit Apostolus
Epist. ad Rom. cap. 4. v. 11, 12, 13. & ad Gal. 3.
. & seq. & 4.22. & seq. Expectabat ergo Abra- Sensus loci.
mus civitatem illam fundamenta habentem, ma-
ratione eventus & consilij divini, quàm ratione
imi & consilij sui. Nam *& illo sensu sæpè cuipiam*
pectationem rei alicujus tribuimus. Sic ipse
Autor cap. 10. v. 27. dixit, voluntariè peccanti-
relictam esse terribilem quandam expectatio-
n judicij: cùm tamen, si ad eorum consilium ani-
q; intentionem rem referas, sæpè nihil minus,
àm peccatorum pœnas expectent. Hactenus igi-
Abrahamus civitatem istam expectâsse dicitur,
atenus illum civitas hæc ex Dei decreto mane-
t, illiq; destinata erat; & quatenus talis fuit vitæ
us ratio, tam constans in Deum fides, nullis labo-
us, nullis molestiis fracta ac labefactata, qualis
rum est, qui hanc fundamenta habentem civita-
n divina promissione freti, pro laborum suorum
æmio verè expectant: quorum priùs illud per Me-
nymiam quandam effectûs pro causa; hoc verò po-
riùs, per Metaphoram dicitur. Civitatem oppo-
t tabernaculis D. Autor. Est profectò tanti per a-
uod tempus in tabernaculis degere, ut postmo-
ùm civitatem incolas. Et quam civitatem? fun-

damenta

Vrbs fundamenta habens.

damenta habentem. *Non tantùm hac descriptione urbs ista tabernaculis opponitur, quæ fundamentis carent; sed etiam aliis omnibus civitatibus ac urbibus: quæ licèt fundamenta habeant; hujus tamen respectu non habent. Significatur enim istius civitatis firmitas ac stabilitas, quam nulla vis, nec temporum vetustas, nullæ rerum vicissitudines possint concutere ac labefactare, quæ deniq; ne cœlo quidem hoc aspectabili terrâq; ruentibus quassabitur ac commovebitur, qua de re vide cap. 12. 26, 27, 28.* cujus artifex & conditor Deus. *Et firmissimam, & pulcherrimam, & omni felicitatis genere cumulatissimam hanc urbem esse necesse est, quæ tantum opificem ac conditorem habuit.* Deum *opponit hominibus urbes terrenas omnes condentibus. Itaq; urbem illam divinam ac cœlestem esse indicat, adeoq; firmam & communitam, ut hominum manu dirui nequeat. Quæ urbes ab hominibus exstruuntur, eæ ab iisdem rursus everti possunt, & sæpè solent. at quam ipse Deus condidit, ab omni discrimine tuta securaq; est.*

V. 11. Fide & ipsa Sara sterilis, virtutem in conceptione seminis accepit, etiam præter tempus ætatis. *Dubitari potest, an hîc de fide Saræ loquatur D. Autor; an verò, ut cœpit, & porrò facturus est, de fide Abrahami ipsius. Illud suadere videntur, primò ipsa verba D. Autoris, cùm dicit:* & ipsa Sara. *Perinde enim esse videtur, ac si dixisset, non tantùm Abrahamus, sed & Sara ipsa fide, id nempe*

An de fide Saræ hîc loquatur Autor?

id nempe quod sequitur, consecuta est: ita ut Saram cum Abrahamo ratione fidei conjungat. Secundò quòd verba, fidelem credidit, vel duxit, in altera versiculi istius parte, videantur referenda esse ad proximum Antecedens, quod est Sara. Posterius autem suadet, primò id, quòd D. Autor de fide Abrahami ipsius loqui cœperit, & in sequentibus loqui pergat. Secundò, quòd historia sacra fidem Saræ non commemoret tum, cùm illi Isaacus promitteretur: quin potiùs, aliquid fidei isti contrarium extare in Scriptura videatur: qua de re vide Gen. 18. 10, 12, 13, 14. Vnde & Paulus eadem de re disserens, robur fidei ipsius Abrahami tantùm commemorat. Rom. 4. 19. & d. Tertiò, quòd in sequente commate, in quo effectus seu fructus fidei istius quam hic describit commemoratur, non Saræ, sed solius Abrahami fiat mentio, in illis nempe, quæ sequuntur, verbis: propter quod & ab uno orti sunt, & hoc emortuo, tanquam sydera cœli in multitudinem &c. Dubium est, quid potiùs amplectendum sit, cùm utrinq; rationes allatæ non difficulter solvi possint. Ad primam enim pro priore sensu dicere possumus: Idcirco sic D. Autorem loqui, Fide & ipsa Sara, ut ostendat, fide Abrahami non tantùm factum esse, ut ipse, licèt jam senex & effœtus, gignere posset; sed etiam ut Sara ipsa, & naturâ semper sterilis, & tum jam annis quoq; insuper senioq; confecta, posset concipere, & præter omnem naturæ cursum parere. Ad secundam rationem responderi potest,

Rationes utrinq; allatæ.

potest, non esse necesse, ut verba, fidelem credidi, *vel* duxit, *ad proximè Antecedens referantur; sed ad id, de quo principaliter agatur, licèt remotiu referri posse: quod vel sequenti versiculo videm factum, in quo ad Abrahamum manifestè respic tur. Nec ad posterioris sententiæ argumenta diff cilis est responsio. Ad primum dici potest; Autore quemadmodum paulò ante Abrahamo Isaacum & Iacobum, in re cum Abrahamo communi, conjun xerit: sic eidem Abrahamo in re similiter com muni potuisse adjungere uxorem illius Saram. Na quòd postea commemoret speciale Abrahami fa ctum de oblato Isaaco, in eo rerum ac temporis o dinem observare D. Autor voluit. Priùs enim de I saaci nativitate, & quæ circa eam apparuit fid quàm de oblatione fideq́ circa eam conspecta, a oportuit. Ad secundum: Etsi ex risu Saræ, ejus causa, quæ ibidem exprimitur, & responsione De quâ Saram ridentem reprehendit, appareat, ei pro missionem de filio intra anni spacium pariendo, pri mâ fronte ridiculam, nec satis credibilem visam præsertim cùm nondum tunc agnovisse videatu quisnam esset is, qui promitteret: (si enim histori contextum respicias, apparet, ne Abrahamum qui dem ad illum usq́ de Sara sermonem animadver tisse, Angelos Dei esse, quibuscum loquerentur:) non tamen sequitur, eam postea, cùm sese recollegis set, divinamq́ loquentis autoritatem animadver tisset, & dubitationis causam vidisset, ab eodem*

De Saræ risu.

refuta-

refutatam, dubitare atq; ulla ex parte hæsitare perrexiße: imò contrarium & per se verisimile est, & ex eo colligitur, quòd reprehensione Angelicâ auditâ, perterrita fuerit, & præ timore negaverit se risiße. Vnde enim hîc timor & trepidatio, nisi quòd animadvertit, sibi non cum homine, sed cum Deo rem eße, cujus dicta promißaq́;, quamvis omnem naturæ vim cursumq́; superent, risu excipere, iüve fidem derogare sit nefas? Videmus sanè ipsum etiam Abrahamum eandem ob causam, cùm primùm ei Deus ex Sara polliceretur filium, risiße, Cap. 17. 17. non quòd de promittentis fide aut potentiâ quidquam dubitârit, cùm Paulus contrarium, dicto ad Romanos loco, apertè testetur; sed quòd res ipsa per se considerata, præsertim subitò atq; inopinatò audita, ei aliquo modo absurda & ridicula, nec valdè credibilis videretur. At cùm cogitationem referret ad promittentem Deum, eumq́; id seriò promittere videret, de summa ipsius potentia fideq́; certus, ne tantillum quidem dubitavit. Et Maria virgo, cùm primum ab Angelo audißet, concepturam sese, & parituram filium, regeßit: quomodo fiet illud? quoniam virum non cognosco. *Ex quibus sanè verbis apparet, scrupulum ei primùm & dubitationem quandam, auditis Angeli verbis, in animo fuiße obortam, quam cùm responsione sua sustulißet Angelus, penitus dictis illius acquievit, Luc. 1. 34 & q. 38. Vnde & ab Elisabetha prædicatur beata,* quòd crediderit, *ibid. v. 45. Ad tertium:* Idcirco

De Abrahami risu.

Mariæ virginis exemplum.

sequenti versiculo de Abrahamo agi, quòd in ho versiculo non de solâ tantùm Sarâ agatur; sed un cum Sara conjungatur Abrahamus, in illis nemp verbis: Fide & ipsa Sara. *Particula enim* et *osten dit, de alio etiam aliquo, nempe de Abrahamo su periùs nominato, præter Saram, agi. Verisimiliu tamen nobis videtur, ad Abrahami ipsius fidem, no minùs quàm cæterà, hæc quoq; Autoris verba refer ri, eamq; ex eo celebrari, quòd non tantùm in ips jam senectute effœto, sed etiam in Sara ejus conju ge tam admirabilem effectum pepererit: quanquan ita verba sua de industria temperâsse videtur D Autor, ut & Saram cum Abrahamo in fidei istiu societatem gloriamq; admitteret.* In conceptio ne seminis, *Græcè,* εἰς καταβολὴν σπέρματος in dejectionem seminis. *Videtur responder Hebraico* hiznach, *quod significat* seminificare *refertur q; etiam ad mulierem Levit.* 12. 2. Quo niam fidelem credidit, *vel* duxit esse eum, qu repromiserat. *Hinc apparet, non tantùm De placere, cùm ei quispiam ob creditas promissione obtemperat; sed etiam hoc ipsum, quòd promission bus illius firmiter credat, illumq; fidelem esse, id es in promissionibus veracem constantemq; sibi cert persuadeat.*

Verisimilius videtur de Abrahami fide agi.

V. 12. Propter quod & ab uno orti sunt, & hoc emortuo, tanquam sydera cœli in multi tudine, & sicut arena quæ est ad oram mari innumerabilis. *Quasi dicat, non tantùm propte fide*

*'em illam Abrahami factum est, ut Sara concipe-
t & pareret filium; sed etiam ut per filium hunc
Abrahamo, uno homine, & quidem jam effœto
emortuo, innumerabiles nascerentur posteri. Re-
icit D. Autor in hoc versiculo ad divinam promis-
nem, quâ Abrahamo progeniem promisit sideri-
s & arenæ maris numero multitudiniq; respon-
ntem Gen. 15.2 & cap 22. v.17. Exprimit Autor
um promissionis divinæ effectum, quem oculis ipsis
rnere liceat, ut hoc quoq; experimento constet,
anta divinis promissionibus fides firmitasq; insit.*

V. 13. Secundùm fidem defuncti sunt o- Constantia Patriarcharum.
nes isti, non acceptis repromissionibus.
onstantiam fidei illorum declarat, quòd secun-
ùm fidem, *hoc est, fidem retinentes, è vita ex-
sserint, quamvis promissionum effectu non fuerint
titi. Promissiones enim istæ non solùm post illo-
m obitum, sed etiam post aliquot demum secula
ant implendæ. Promissiones, per Metonymiam
ljuncti, ponuntur pro rebus promissis. Similiter &
bis opera danda est, ut in fide ad extremum usq;
litum constantes simus, nec illa tantùm à Deo
rtò speremus, quæ nobis adhuc viventibus destina-
t sunt, sed ea etiam, quæ post mortem demum no-
ram, idq; multis fortasse seculis nobis obvenire de-
eant.* sed à longè eas aspicientes. *Non vide-* Promissiones divinas à longè aspiciebant.
*ant promissionum divinarum effectum opere ipso
ompleri, aut tanquam propinquum imminere; sed
eluti è longinquo illum prospiciebant. Prospicie-*

 bant

bant illum animo, tanquam adhuc longo temporu
intervallo ab illis semotum, & in futura demu
posteritate implendum. Quod Abrahamo contigi
qui in somniis visione quadam monitus fuit, qua
tuor adhuc restare secula, duramq; priùs posterita
ti ipsius subeundam esse servitutem, antequam ter
ræ illius promissæ hæreditatem adiret. Abraham
autem proculdubio id docuit Isaacum, Isaacus Iaco
bum. καὶ πεισθέντες, quasi dicas, & persuasi. La
tinus Interpres verbum hoc non legit, nec Complu
tensis editio, testaturq; Beza, sese id in nullis Græ
cis manuscriptis invenisse; aptè tamen insertum v
detur. significatur enim Patriarchas illos, quamv
promissionum divinarum effectum in tam longu
tempus differri viderent, tamen de earum fide n
salutabant, tantillum quidem dubitâsse. & salutantes ἀσπα
σάμενοι. Verbum propriè à complectendo dedu
ctum, ideoq; & salutationem significat: quòd salu
tationes cum amplexu fieri solerent. Itaq; sensu
esse potest, quòd Patres illi divinas promissiones a
nimo amplexi & osculati fuerint, easq; sibi hau
dubia fide veluti jam præsentes stiterint, non alite
quam amici amicos peregrè advenientes salutar
& complecti solent. Nihil aliud significatur ho
verbo, quàm illos de promissionum divinarum ad
ventu nihil dubitasse, easq; veluti jam præsentes a
nimo fuisse complexos. Et confitentes, quòd pe
regrini & hospites sunt super terram. Hoc per
tinet ad probandum, illos promissiones, seu promi

sa

m terræ hæreditatem non accepiße dum vive-nt. aliàs enim haudquaquam peregrinos & ho-ites in terra ſeſe confeſſi fuißent. quod verò pere-inos & hoſpites ſeu advenas ſeſe confeſſi fuerint, Peregrinos & hoſpites ſeſe confesſi ſunt. *itet tum ex verbis Abrahami ipſius Gen. 23. 4. qui pulchrum, in quo uxorem ſuam mortuam conde-t, à filiis Heth in terra illa Chananæa petens, ita s alloquitur:* Advena ſum & peregrinus apud os. date mihi jus ſepulchri vobiſcum, ut ſe-eliam mortuum meum. *Itemq́; ex verbis Iaco-ad Pharaonem Gen. 47. 9. à quo interrogatus,* uot eſſent dies annorum vitæ ejus, *reſpondit egi:* Dies peregrinationis meæ centum tri-nta annorum ſunt, pauci & mali, & non ervenerunt uſq; ad dies Patrum meorum, uibus peregrinati ſunt. *Quibus verbis & ſe pe-grinatum fuiße toto vitæ tempore aßerit, & ma-res etiam ſuos, nempe Abrahamum & Iſaacum.* iper terram, *vel* in terra. *Non eſt hoc reſtrin-ndum ad ſolam illam terram Chananæam, ipſis rumq́; poſteris à Deo promißam; ſed perinde eſt, ſi dixißent, ſe nullam in terris patriam, nullum oprij juris ac poßeſſionis locum habere.*

V. 14. Qui enim hoc dicunt, ſignificant ſe triam inquirere. *Si particula* γὰρ enim, *vim m hoc loco retinere cenſenda eſt, conſequentiam endit Autor, quomodo ex hac eorum confeſſione pareat, illos promiſſiones durante vitâ ſua non ße adeptos. Ratio autem eſt hæc, quòd qui talia*

dicunt, oſtendant ſe patriam quærere: Si aute
patriam quærebant, patriam non habebant. P.
tria verò illis promiſſa fuit, ſeu terra quam pr
prio ac hæreditario, non precario, ut advenæ & p
regrini, jure poſſiderent. Sed veriſimile eſt γὰρ *h*
loco poſitum eſſe pro δὲ, enim pro verò: *ita ut i*
telligamus, Autorem aliquid præter ea quæ adh
de Patriarchis illis docuerat, ex iſta ipſorum co
feſſione elicere ac concludere velle, aditumq́; ſ
ſtruere ad id, quod in ſeq. docet, eos cœleſtem p
triam expetere ſeu expetiiſſe. Sic γὰρ ponitur p
δὲ *Rom. 8. 6. Quæſiviſſe autem patriam dicunt*
quatenus patriam deſiderarunt & appetierunt,
patet ex v. 16. Nam *qui vagam in terris vitam*
gunt, nec ullum habent ſtabile domicilium, fort
næq́; ſuæ ſenſu tanguntur, fieri non poteſt, quin
iſto jactationis faſtidio atq́; tædio appetant patr
am, id eſt, proprium aliquod ſolum, in quo firm
quietasq́; ſedes poſſint ponere. Adde quòd ſuis i
peregrinationibus divino imperio ſuſceptis id eg
rint, ut tandem in Patria, terraq́; ſibi à Deo deſ
nata conſiderent. Poſtquam evicit D. Autor, ill
patriam quæſiviſſe & appetiiſſe; etiam ulteri
progrediens oſtendit, quam patriam, quas ſedes i
quæſiverint & appetiverint. Et primùm quide
demonſtrat, ipſos nihil cogitâſſe de patria illa, e
qua primùm Abrahamus juſſu Dei emigraverat.

V. 15. Et ſiquidem illius meminiſſent d
qua exierunt, *id eſt, Si ad illam, ex qua juſſu D*

exive

Enim pro verò.

Patriarchæ, patriā quæſiverunt.

xiverant, respexissent animo, cogitationemq; retulissent, cùm talia dicerent; vel, si illam desiderâssent votisq; expetiissent. quæ enim cupimus, & quorum absentiâ vel amissione dolemus, eorum semper meminisse solemus. Exiverat ex Patria propriè loquendo solus Abrahamus cum uxore: Isaacus autem & Iacobus, ejus posteri, in ipso, ut ita dicam, censentur exiisse. præsertim cùm illuc, Abrahami institutum consiliumq; secuti, redire nollent. habebant utiq; tempus revertendi. *Quia ergo in patriam illam reversi non sunt, licèt aliquot annorum centuriis vagantes pluquàm satis temporis ad consilium hoc perficiendum haberent, hinc sanè apparet, nihil illos de reditu in eam quam reliquerant Patriam cogitâsse.*

V. 16. Nunc autem meliorem appetunt. *Iam infert D. Autor, meliorem ipsos priori illa patriam appetiisse, & animi votis ac consiliis quæsivisse. νυνὶ δὲ,* nunc autem, *idem esse solet, quod* atqui, *ut annotavimus alibi, capite 9. 26. sed hoc loco habet simul vim concludendi, quasi dicatur: Cùm ergo Patriam quærentes ac desiderantes priorem illam non appetierint, nec requisierint, relinquitur omninò, eos meliorem illâ quæsivisse & appetiisse. Nam si melior non fuisset, sed vel æquè tantùm bona, vel etiam deterior, nulla causa erat, cur priore illa spreta aliam tanto labore tantaq; curæ inquirerent. Usus est tamen D. Autor hoc loco particulâ adversativâ, propter oppositionem inter hæc* *Nunc autem,* pro *atqui.*

Præsens pro præterito.

& antecedentia verba. Appetunt. *Præsens pro Præterito, ut in argumentationibus fieri solet, imò sæpè & in narrationibus, cùm non de tempore, sed de re ipsa agitur, & cùm res, quamvis præterita, veluti oculis subjicitur.* Hoc est, cœlestem. *Exprimit D. Autor, ex suo sensu, divini quippe gnarus consilij, quæ sit ista melior patria, quam illi expetiverint.*

Patriarchæ cœlestē patriam appetierunt.

verint. Non enim est necesse, ut putemus, Patriarchas illos animi sui proposito & intentione patriam cœlestem spectâsse; quemadmodum sup. v. 10. demonstratum est; sed sufficit, quòd hic futurus sit expectationis illorum & desiderij, ex Dei decreto, qui etiam mystico & occulto sensu hanc patriam illis promisit, eventus: quòdq; istud hactenus non præter illorum desiderium & vota sit eventurum, quatenus meliorem illâ, quam reliquerant, patriam expetiverunt. Melior enim hac, quæ illos ex Dei destinatione manet, iisq; aliquando obveniet, nempe cœlesti, nulla esse potest. Unde etiam, si cui quidpiam eveniat desideriis ipsius consentaneum, quamvis multò quàm speraverat, aut cogitarat majus, id tamen eum quæsivisse aut cupivisse dicere solemus: præsertim si vitæ quoq; & consiliorum ratio ita fuerit comparata, ut hic exitus meritò sequi debuerit: quod sanè in Patribus istis contigit. Ipsa enim illa eorum peregrinatio, ipsum hoc, quòd nullam in terris propriam ac fixam sedem habuerint, licèt Deo rerum omnium Domino charissimi essent, quàm pulchrè cum hoc exitu consentit, ut in terris

exules

exules ac peregrini, in cœlis, tanquam in patria, divina benignitate tandem conquiescant? Cur enim aliàs Deus sedem in terris stabilem, & domicilium certum illis non dedisset? Ideò & verba illa, quibus se advenas & peregrinos in terra esse confessi sunt, non sine numine prolata fuerunt, nempè ut illis significaretur, eos non in terris, sed in cœlis scriptos esse cives, patriamq; illic habere. Quia ergo cœlestis patria futura est, Dei consilio, melior illa patria, quam Patriarchæ concupiverunt & desiderârunt, propterea hanc ipsam desiderâsse meritò dicuntur. Cæterùm, si eorum intentionem consiliumq; spectes, patria, quam appetierunt, erat terræ illius Cananææ possessio posteritati eorum destinata. Erat verò tanti exiguas in patria sedes relinquere, ut posteritatem tuam in regni totius possessionem colloces, inq; perpetuo ac peculiari Numinis favore reponas. Ideò non confunditur Deus, vocari Deus eorum. *vel potiùs,* Ideò non pudet eorum Deum. *Ita enim Græcus textus habet;* διὸ οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς ὁ θεός. *qua verò ex parte Deum non pudeat eorum, statim declaratur, cùm addit Autor,* Deus vocari eorum. *Hactenus Deum illorum non pudet, quatenus & ipse se Deum illorum, postquam morte extincti sunt, vocat, & ab aliis vocari patitur, imò vult. Magnum sanè hoc est, summum illum Deum, cœli ac terræ creatorem, Abrahami, Isaaci, Iacobi Deum nominari velle, nec pudere eum istius cognominis. Quid enim est Abraha-*

Deum non pudet illorum.

 mus,

mus, Isaacus, Iacobus? homines, jam dudum extincti; dum verò viverent, exules & vagi incertis sedibus in terris tota vita jactati. Ab istorum nominibus unicus ille rerum omnium arbiter & Dominus cognomen sibi sumere non dedignatus est. Deum autem esse alicujus, cùm præsertim id ipse Deus de se enunciat, significat esse alicujus summum patronum, ac protectorem, qui clientem cultoremq; suum tueri maximisq; beneficiis afficere velit; cùm verò homo de Deo id effert, sæpè significat esse alicujus Dominum supremum, quem ipse colat, & cujus imperiis parere ex animo velit. Porrò hæc Divini Autoris ex superioribus illatio, argumento est, eum de eventu desiderij ac voti Patrum illorum locutum esse, non verò de animi eorum in cœlesti patria quærenda & appetenda intentione & consilio. Non enim ex *Scriptura apparet, Deum idcirco non pudere ipsorum, quòd illi animi consilijq; sui proposito cœlestem patriam quæsiverint & expetierint: sed quòd eos in vitam revocare & in patriæ illius possessione collocare Deus decreverit, quemadmodum & ipse D. Autor seipsum quodammodo explicare istiusq; rei, quam hic ex dictis infert, consequentiam clariùs ostendere volens, subjicit:* Paravit enim illis Civitatem. *Non enim hic novam rationem ejus rei, cur Deum Patrum illorum non pudeat, affert; sed priorem illam clariùs & apertiùs proponit.* Nec *enim usitatum est, id quod jam concluseris, & ex dictis tanquam certum ratumq;*

tumq́; intuleris, argumento ac ratione, quaſi nondum probatum, ita ex abrupto fulcire, ut nullam notam relinquas, te novam & à prioribus diverſam rationem afferre. Quia ergo Deus cœleſtem illam patriam & regnum ſuum Abrahamo Iſaaco & Iacobo deſtinavit, propterea ſe Deum illorum ſummumq́; patronum jure ac meritò appellat. Didicit hoc proculdubio D. iſte Autor ex illis Chriſti verbis, quibus reſurrectionem mortuorum inde probat, quòd Deus, Abrahami Iſaaci Iacobi, qui jam Luc: 20.38. *dudum mortui ſunt, Deum ſe vocet. Hinc enim colligit Dominus Ieſus, cùm Deus non poſſit eſſe Deus mortuorum, nempe ſi nunquam vitæ reſtitui debeant; (quo pacto enim illis benefacere unquam poſſet?) neceſſe omnino eſſe, ut, cùm ſeſe mortuorum quorundam Deum appellet, quod Patribus illis contigit, mortui revocentur aliquando in vitam, quò Deus, ipſorum Deus reipſa eſſe, id eſt, beneficiis eos muneribusq́; afficere ac cumulare poſſit. Atqui (ut eodem in loco paulò ante Chriſtus dixerat)* illi qui digni habebuntur ſeculo illo, & reſurrectione ex mortuis, non ultrà mori poterunt, cùm æquales Angelis futuri ſint, & filii Dei, quia reſurrectionis ſint filii. *quod quæſo, quid aliud eſt, quàm cœleſtis illius patriæ & urbis hæredem civemq́; fieri? Videmus ergo Cœleſtem patriam ac Civitatem Abrahamo Iſaaco Iacobo paratam deſtinatamq́; eſſe. quare quid dubitamus, eandem & nobis omnibusq́; Dei ſervis ac cultoribus reſervari?*

quod

quod ut ex variis obscuriúq; indiciis & consequentiis eruamus, minimè est necesse: cùm ejus rei non solùm apertissimas clarissimasq; promissiones adepti simus, quod Patribus illis non contigit, sed etiam caput nostrum Christum, patriæ illius urbiúq; possessione gaudere sciamus. Id solum restat, ut Patrum illorum, & multò magis Christi Ducis nostri exemplum secuti, Deo ad extremum obsequentes simus, operamq; demus, ut nos, spes nostras etiam ultrà mortem extendentes, vita prius, quàm in Deum fides pietasq; deficiat. Ex Christi autem argumento & ipsis D. Autoris Christum sequentis verbis apparet, Abrahamum, Isaacum & Iacobum nondum reipsâ in cœlesti illa patria & civitate vivere seu felicitate illius perfrui. Nam Christus quidem futuram demum resurrectionem illorum ex hac Dei appellatione probat; qui si antequam resurgerent, & vita & felicitate aliqua eaq; cœlesti perfruerentur, nulla vis argumento illius inesset. Deus enim illorum Deus etiam citra resurrectionem post mortem ipsorum esset, id est, suam in eos beneficentiam clementiamq; exerceret. D. Autor verò cùm dicit, Deum non pudere eorum, nec cognominis ex ipsorum nominibus accepti, satis ostendit, Patres illos adhuc in vili quodam humiliq;, si Dei de iis consilium decretumq; excipias, versari statu, adeò ut meritò dedignari eos Deus possit, ne sese Deum illorum appellet. qui status alius non est, quàm hominum omni vita sensuq; carentium, & hactenus vilissimi

lissimi

iſſimi etiam ſtatus ac conditionis hominibus non-
lum vita functis inferiorum. Similiter cùm dicit
Autor, Deum illis parâſſe civitatem, indicat, non-
lum illos reipſa hac civitate potiri, eamq́ incolere,
ed civitatem quidem jam paratam eſſe, cæterùm
d adhuc reſtare, ut futuri, quibus ea parata eſt, ci-
es & incolæ in ejus poſſeſſionem mittantur. Hoc Math. 25. 34.
enſu & Chriſtus ſuos ſe olim, ut regni ſibi à conſti-
utione mundi parati poſſeſſionem adeant, invita-
urum aſſeruit.

V. 17. Fide obtulit Abraham Iſaac. *Aliud Abrahamicæ fidei ſpecimen, quod omnium illuſtriſ-* Aliud Abrahamicæ fidei ſpecimē omnium illuſtriſſimū.
*imum eſt, commemorat D Autor, nempe oblatio-
nem Iſaaci, cujus rei circumſtantias ſtrictim attin-
git, quippe in re ſatis nota, & in ſacris literis de-
ſcripta, memoriæq́ prodita.* obtulit. *Non quidem
pſo effectu, ſed, quod apud Deum perinde eſt, immu-
abili animi propoſito, quantumq́ in ſe erat conatu
& hac in re progreſſu, ita ut, niſi Deus ipſe eum re-
vocâſſet, effectus ipſe haud dubiè conſecutus fuiſſet.
Obtulit, non tantùm mactavit. Mactatio debuit
præcedere; oblatio, nempe per ignem & holocau-
ſtum, ita enim Deus præceperat, debuit conſequi.*
cùm tentaretur. *Non enim ſuâ ſponte humano,
& quidem filij ſangvine, Deo ab omni crudelitate
alieniſſimo, litare in animum induxiſſet, niſi id fa-
cere juſſus à Deo fuiſſet. Facere autem juſſus fuit,
non ut reipſâ id perficeret; ſed ut perficere volens,
& quantùm in ſe erat Deo imperanti obſequens,*
fidei

Ingens Abrahami fides.

fidei suæ certissimum experimentum daret. Et unigenitum offerebat. *Quantum, quantæq; fidei factum hoc est! non tantùm filium Pater; sed unigenitum Filium, offerebat: & qui Pater? ille, ut statim addit Autor, qui promissiones susceperat, qui ex eodem ore & promissiones de semine ac posteritate sua per Isaacum propaganda hauserat, iisq; penitus credebat, & interficiendi illius, antequam ullum ex ipso nepotem cernere posset, mandatum acceperat. Verè igitur hîc quoque* in spem contrà spem, *ut Apostoli de alia ipsius fide loquentis utamur verbis, credidisse dicendus est, qui res, ut paulò post explicabimus, mutuò sese collidentes, i. e. vitam ejusdem hominis ac mortem simul conciliari posse nō dubitavit, quia Deus erat, qui loquebatur. Adde hîc alias circumstantias in historia expressas; quale est tridui illud cum filio ad locum à Deo assignatum iter. quibus tum curis miseri patris animum, ad certam filii charissimi cædem tendentis, eumq; calamitatis suæ ignarum, tanquam victimam devotumq; caput, secum trahentis, exercitum fuisse credimus? quid verò illi animi fuisse putamus, cùm iam montem illum funestum conscensurus, ligna filio, quibus paterna manu jugulati rogus succenderetur, imponeret? quid, cùm filius, nullam præter se victimam conspicatus, animiq; dubius, ubinam ea esset ex Patre blandè quæreret? quid, cùm eum nihil tale ab optimo patre expectantem ipse suis manibus comprehensum vinciret ac devoveret, ferrum stringeret,*

inq;

nq; ejus jugulum jam jam intentus ac imminens
ravem illam & amore paterno trementem ma-
um vibraret? Cui nostrum hæc legenti ac perpen-
lenti animus non colliquescit? & tamen hæc omnia
icit invicta illa fides Abrahamica. Vnigenitus au-
em, vel, ut in Hebræo est, unicus filius Abrahami
ocatur, non quòd solus esset Abrahamo filius, (e-
at enim & Ismaël,) sed quòd ex Sara verâ Abra-
ami conjuge solus esset natus, quodq; unicè dilige-
etur, utpote qui in extrema senectute singulari Dei
unere & admiranda potentia parentibus obti-
isset, quodq; solus paternorum bonorum & promis-
onum divinarum futurus esset hæres, & in illo so-
semen Abrahamo esset vocandum, id est, soli Isa-
cidæ veri Abrahami posteri essent censendi atque
ppellandi. In quo susceperat repromissiones.
ræci codices habent, qui promissiones susce-
erat. ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος, nem-
Abraham. Latinus, ut apparet, legit ἐν ᾧ, id est
aaco, τὰς ἐπαγγελίας ἀνεδέξατο. Sed sive ad
brahamum, quod rectiùs, sive ad Isaacum, articu-
m referendum putes, sensus idem est, notaturq; fa-
i istius insignis circumstantia, ut tantò magis, quā-
Abrahami fides fuerit, appareat. Magna est illa
des, quæ in factis arduis, qualis fuit unici filii obla-
o, cernitur, suiq; experimentum ostendit: at quan-
major est, si in tali opere ac facto non nutet neq;
lvatur, quod illam naturâ suâ penitus evertat?
Tale

Isaacus Abrahami unigenitus.

Tale fuit hoc Abrahami factum. Abrahamus enim promissiones à Deo acceperat, quarum una fuit de numerosa posteritate ex ipso nascitura; altera de terra Cananæa, in qua tum peregrinus erat, huic posteritati in possessionem tradenda. Has promissiones acceperat Abrahamus, iisq́ ex animo crediderat, quorum utrumque participio illo ἀναδεξάμενος *significatur: his promissionibus credens, omnibus Dei jussis ac imperiis obsequentem sese præbebat, ne tantorum bonorum spe excideret. Iam quid jubetur à Deo facere? Isaacum, in cujus posteritate promissiones istæ impleri debebant, jubetur nullo dum ex eo suscepto nepote offerre, hoc est, mactatum comburere: poteratne, si hoc faceret, naturâ rerum inspectâ, ulla promissionum illarum spes superesse? Ne verò quis putet, Abrahamum potuisse cogitare, in Ismaële extincto Isaaco promissiones istas exitum habituras esse, ideò addit Autor:*

V.18. Ad quem dictum est, quia in Isaac vocabitur tibi semen. *Non potuit hoc cogitare Abrahamus. Iam enim illi dictum erat, nempe à Deo* in Isaac vocabitur tibi semen, *hoc est, Isaacidæ seu illi qui ex Isaaco nascentur, semen ac posteritas tua censebuntur; nempe semen illud, cui ego benedictionem meam & terræ istius possessionem destinavi: ideoq́ illi soli Abrahamidarum nomine gaudebunt. Quem ergo tandem in tam perplexa cogitatione fidei exitum invenit Abrahamus? De divinis promissionibus earumq́ eventu dubitare nefas putavit,*

utavit, proindeq; Deo Isaacum offerre sibi jubenti
truit: Verùm cùm hæc res, naturæ cursu omnem e-
us spem interverteret, novam adhuc valdeq; ardu-
m priori fidei superstruxit fidem, nempe:

V.19. Arbitrans *vel* reputans, quia & à
mortuis suscitare potens est Deus. *Hàc tan-
tùm patebat exitus, ut crederet, Deum etiam à
mortuis posse resuscitare. Hoc ipsum credidit, licèt
nullum istius rei exemplum haberet. Maluit tamen
ad summum culmen fidei ascendere, quàm relabi;
maluit arduam fidem arduâ cumulare fide, quàm
de promissionibus Dei vel tantillum dubitare, e-
jusq; jussui refragari.* Arbitrans, λογισάμενος *in
Græco, id est,* postquàm secum reputâsset, *vel
etiam,* postquàm subducta ratione statuisset
& conclusisset. *quidnam?* quòd & à mortuis
suscitare potens sit Deus. *Id conclusit, posse De-
um non solùm alia omnia facere, quæ nimirum fa-
cta viderentur faciliora: sed & à mortuis resusci-
tare, quod sit unum ex difficillimis, & cujus ratio
nulla iniri ac deprehendi ab homine possit, ita ut
facilè arbitrari queat, rem esse planè impossibilem.*
Potens est Deus. *De sola potentia concludit, quia
de voluntate dubium non erat, cùm promissiones
haberet. Sola de divina potentia dubitatio restare
poterat, quam per fidem tollit.* Vnde, *nempe ex
mortuis,* eum & in parabola accepit. *Conjunctio
et, cohæret cum verbo* accepit, *vel* recepit: *sen-
susq; est, Abrahamum non tantùm credidisse, Deum*

Abrahamus Isaacū quasi ex mortuis recepit.

Isaacum ex mortuis resuscitaturum esse; sed etia
aliquo modo eum ex mortuis recepisse. In parab
là, vel similitudine. ἐν παραβολῇ, non verò i
parabolam, ut Latinus habet Interpres. In p
rabola, opponitur rei proprietati. Non enim pr
priè Isaacum ex mortuis recepit, sed in similitu
ne. Abrahamus Isaacum suum jam pro mortuo h
buit, ideoq; cùm is incolumis mansisset, & pr
ter omnem spem ab ictu, quem jam in jugulum ej
Pater intentaverat, vindicatus esset, Abraha
perinde propemodum fuit, imò & Isaaco, ac si mo
tuus revixisset. Unde etiam dicere solemus, eos, q
ex periculo aliquo maximo servati sunt, veluti r
natos, aut ab inferis revocatos esse. Sic Paulus, cù
ex ingenti periculo, in quo de vita jam planè desp
raverat, liberatus à Deo esset, dicit; Deum, q
ex mortuis resuscitet, sese ex tanta morte
ruisse, & adhuc eruere, ac porrò eruturu
esse. 2. Cor. 1. 9, 10.

Isaaci fides propria.

V. 20. Fide de futuris benedixit Isaac I
cob & Esau. Nunc peculiarem Isaaci fidem, eju
specimen commemorat D. Autor: nempe, quò
Iacobo & Esavo de futuris benedixerit. id e
fausta illis precatus fuerit, secuturis demùm secu

Isaaci benedictio.

eventura. Non enim hæc benedictio vulgaris fui
& qualis parentum communiter esse solet, qui cù
liberis fausta precantur, animi tantùm sui vota
desideria exprimunt; cæterùm an res ex eorum v
to planè cessura sit, non omninò sunt certi: (qua
qua

quam & hujusmodi benedictio ex fide quadam proficiscitur:) sed Isaacus ita filiis suis benedixit, ita ea quæ illis precatus est bona, à Deo vovit, ut perinde quodammodo eßet, ac si ea futura eße simpliciter prædiceret, de eorum eventu nihil dubitans, certoq; sibi persuadens, Deum non aliter eße facturum, quàm sicut ille vovißet ac precatus eßet. Vnde etiã, quamvis in filiorum personâ erráße se animadvertißet, dixit tamen, eum, cui benedixiſſet, fore benedictum: *neq; id revocari ampliùs poße significavit Gen. 28. 33, 37, 40. Iacobum autem priùs nominat D. Autor, quàm Esavum, licèt natu majorem, quia Iacobus priorem & potiorem benedictionem, quamvis astu, obtinuerat, Deo rem hanc ita moderante. Antequam enim nati eßent, jam sua in conferendis cui velit beneficiis libertate usus, statuerat Iacobum Esavo, minorem majori præferre. Itaq; non permisit Deus, ut Isaacus Esavo potiorem benedictionem conferret, ne vel Dei decretum, vel Isaaci benedictio concideret; præsertim cùm jam Esaus jus primogeniti sponte suâ vendidißet, eo, ut Scriptura loquitur, spreto atq; contempto. Dicimus, sponte suâ, quia ut id faceret fato, id est, Dei decreto minimè agebatur. Retinere enim jus honoremq; primogeniti Esaus potuit, & tamen, ut Deus decreverat, in sua posteritate Iacobo ejusq; posteris servire, ac minor eße.*

V. 21. Fide Iacob moriens ſingulos filiorum Ioſeph benedixit. *Nunc & Iacobi peculia-* Iacobi fides propria.

 rem

rem commemorat fidem, quæ sese in danda filiis Iosephi benedictione exeruit. Morientem verò Iacobum id fecisse memorat, ut hinc, quàm ad extremum usq; spiritum in fide perstiterit, quamq; Dei promissionibus, quibus posteritati ejus suam benedictionem terræq; Canaan possessionem addixerat, constanter crediderit, appareat. Nota autem est historia ex cap. 48. Genes. Mirum verò est, cur solos filios Iosephi commemoret Autor, cùm omnibus suis filiis eadem illa fide peculiares dedisset benedictiones Iacobus? an quia peculiaris in eo fides cernatur, quòd crediderit Ephraimum, quamvis juniorem, Manassi natu majori prælatum iri; ideoq; transversis manibus, secus quàm speraverat, filiosq; suos collocaverat Iosephus, Ephraimo sinistræ manui obverso, dextram, Manassi verò dextræ astanti sinistram imposuerit? an quòd crediderit hosce Iosephi filios pro suis filiis numeratum iri, atq; in duodecim Patriarcharum censum, ut nomen tribubus darent, adoptandos esse? Et adoravit. *Aliud fidei Iacobi documentum commemorat Autor, nempe quòd Deum adoraverit, postquàm videlicet, ut Gen. cap. 47. legitur, Iosephum juramento obstrinxisset, ut corpus suum post obitum in terram Canaan deferret. Hac enim adoratione docuit, se Deo, qui terram illam posteris suis promisisset, suoq; tempore subjecturus esset, planè confidere.* super fastigium, *seu* extremum virgæ suæ. ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ. *Latinus Interpres perperam:* & adoravit fastigi-

Cur solos filios Iosephi commemoret Autor?

Aliud fidei Iacobi documentum.

Interpretatio Vulgata

fastigium virgæ ejus. *quasi Iacobus adoraverit sceptrum Iosephi filij sui, id est, ipsum Iosephum propter sublimem illam potestatem, quâ in Ægypto fungebatur: quæ interpretatio, nec verbis Græcis, omissa particula ἐπὶ, nec Autoris scopo congruit. quid enim hoc ad fidem Iacobi declarandam facit? quid? ne res quidem ipsa satis probabilis videtur. ἄκρον est extrema rei pars: quanquam si extremorum alterum sit summum, alterum imum, summum potiùs quàm imum hac voce significari solet. quæ significatio & hic locum habet, ut partim res ipsa, partim vox Hebræa Gen. 47 cap. ex quo hoc petitum est, indicat. In Hebræo enim pro* extremo *seu ἄκρῳ, est* caput, *per Metaphoram, quia caput est extrema, eaq; summa pars hominis. Sed pro* virga *nunc legitur in Hebræo,* lectus, *quod ideò accidit, quia vox* mittah, *quæ ibi extat, aliis notata punctis, quæ vocalium loco Hebræis sunt,* virgam *significat.* Matteh *enim virgam,* mittah *lectum notat. Græci Interpretes, quos noster Autor sequitur, legerunt* virgam, *non lectum, secus quàm in Hebræo textu nunc legitur. Vtraq; lectio commodum habet sensum. Si Græcorum Interpretum autoritati locum demus, sensus erit, Iacobum, cùm præ senectute propriis viribus sese sustinere non posset, summitati virgæ, id est, baculi seu scipionis, qui senum adminiculum esse solet, innixum, Deum adorâsse, corpusq; suum coram eo inclinâsse. Si verò Hebraicum textum,*

ἀκρὸν.

Lectio Hebraica à Græca interpretatione diversa.

qualis nunc est, sequamur, sensus erit, Iacobum, cùm è lecto sese attollere non posset, in caput, id est, extremam lectuli partem faciem suam pronum inclinâsse, Deumq; sic veneratum esse.

Fides Iosephi propria.

V. 22. Fide Ioseph moriens de profectione filiorum Israël memoravit, & de ossibus suis mandavit. *Nunc & Iosephi propriam commemorat fidem, quòd moriens exitum Israëlitarum ex Ægypto ad terram Chanaan possidendam annunciaverit, utq; testaretur sese hujus rei planè certum esse, de ossibus suis præceptum dederit: nempe ut illa secum in terram illam promissam ex Ægypto migraturi asportarent. De ossibus autem suis, non de corpore videtur idcircò præcepisse, quòd vel spiritu prophetico impulsus, vel etiam oraculo illo, quod Abrahamo proavo ejus datum fuerat, monitus sciret, non ita citò post obitum suum Israëlitas ad capessendam hæreditatem à Deo sibi promissam ex Ægypto profecturos esse, tantumq; temporis intercessurum, ut nihil ex suo corpore præter ossa futurum sit reliquum. Quæ res etiam valdè commendat Iosephi fidem, quòd quamvis divinarum promissionum effectum in longum tempus differri videret, non tamen eas vel contempserit, vel de earum veritate quidquam dubitârit.*

Parentum Mosis fides.

V. 23. Fide Moses natus occultatus est mensibus tribus à parentibus suis, eo quòd vidissent elegantem infantem. *Mosis exemplum adducturus Autor, incipit à commemoranda*

paren-

parentum ipsius fide, quæ in eo apparuit, quòd Mosen recens natum occultârint. Hinc enim apparet illos Deo confisos fuisse, puerum ipsius auxilio fore incolumem. Ad hanc verò fidem eos impulit, quòd viderent puerulum elegantem, id est, talem, cujus in vultu eximia quædam minimeq; vulgaris indoles appareret, quiq; ipso aspectu magnum quiddam præsagire ac polliceri videretur. Act. 7. v. 20. dicitur fuisse ἀστεῖος τῷ θεῷ elegans Deo, *quod quidam Interpretes reddiderunt,* per Deum, *id est, divinitùs elegans, seu quem Deus ipse singulariter elegantem venustumq; effecisset. Cùm ergo parentes ipsius id viderent, censuerunt non frustrà Deum voluisse, ut infans tam liberali insigniq; vultu nasceretur; ideoq; non dubitârunt eum singulari Dei curâ, dummodò & ipsi quantùm possent providerent, conservatum iri. Nec fidei defuit eventus.* Et non timuerunt Regis edictum. *Edixerat Rex Ægyptiis, ut masculos Israëlitarum in lucem editos necarent, postquàm obstetrices eadem imperata, Deum reveritæ, exequi noluissent. Hoc Regis edictum, Mosis parentes non timuerunt, quia scilicet veriti non sunt, Deo ejusq; providentiæ confisi, ne puer à se occultatus Regis hoc edicto protractus inquisitusq; necaretur.*

Mosis pueri forma.

Regis edictum.

V. 24. Fide Moses grandis factus. *De Mosis ipsius fide agere incipit, ejusq; effecta commemorat: quorum primum est, quòd grandis factus negaverit se esse filium filiæ Pharaonis, quod Mosis factum in*

Mosis fides.

sequentibus magis illustrat & amplificat Autor

Moses grãdis. Grandis, *seu* magnus factus μέγας γενόμενος. *Potest hoc & de Mosis dignitate, quam in Ægypto à Pharaonis filia enutritus pro filio, consecutus fuerat, intelligi.* Eruditus enim fuit, *ut in Actis cap.7. legimus,* in omni sapientia Ægyptiorum, eratq; potens in verbis & in operibus. *Sed videtur potiùs hæc magnitudo ad staturam & consequenter ad ætatem Mosis virilem, quàm ad dignitatem referenda: tum quòd Mosi puero, Moses adultus hîc opponi videatur; tum quòd Scriptura, idem Mosis factum referens, dicat eum,* postquam crevisset, *venisse ad fratres suos Israëlitas. Exod. 2. seu ut Stephanus refert,* cùm impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascendisse super cor ejus, ut visitaret fratres suos filios Israël. *Arduum sanè fuit hoc Mosis factum; non solùm tantam dignitatem. tantas opes, tantas voluptates contemnere, easq; abdicare, sed etiam in tantam calamitatem, quantam tum populus Dei in Ægypto perpetiebatur, ultrò sese conjicere. Ideò factum hoc tam insigne Mosis magis illustrare & in illius descriptione immorari volens D. Autor, subjicit:*

Mosis factũ arduum.

V. 25. Magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere jucunditatem. *vel potiùs,* quàm temporariam habere peccati fruitionem. *Divitias illas ac dignitates, quas cum peccato, id est cum abnegatione populi divini, atq; adeò ipsius Dei possideret, (aliter enim possede-*

poſſidere non poterat,) putavit eſſe temporarium quendam peccati uſum; idq; vel ideò, quia videbat, quàm hæ res ſuâ naturâ ſint fluxæ & caducæ; vel quia cogitabat, Deum, peccati vindicem, non paſſurum, ut diu divitiis iſtis & dignitate cum tanto ſcelere frui poſſit, breviq; divinam ultionem affore, quâ omni dignitate exutus, triſtes tanti criminis pœnas luere cogatur. Temporarius peccati uſus.

V.26. Majores divitias æſtimans theſauris Ægyptiorum opprobrium, *vel,* probrum Chriſti, *Pergit in hujus facti illuſtratione & amplificatione D. Autor. Porrò cùm verbis* probri Chriſti *deſignetur calamitas illa, in quam ſeſe Moſes conjecit, quamq; theſauris Ægyptiis prætulit, neceſſe eſt his verbis tropum aliquem ſubeſſe. Nam probrum Chriſti illud propriè eſt, quod Chriſtus ipſe perpetitur. Per tropum autem, nempe Metaphoram, ſignificare poteſt probrum ſimile illi, quod Chriſtus ejusvé populus, qui & ipſe Chriſti nomine aliquando includitur, perpetiatur: vel probrum, quod perpetitur is, qui Chriſti ejusvé populi typum gerit. Tale autem fuit opprobrium illud populi Iſraëlitici in Ægypto, hoc eſt, ſumma illa afflictio & oppreſſio, maximo cum dedecore & ignominia conjuncta. Cujus calamitatis particeps fieri Moſes maluit, Iſraëlitam ſeſe profitendo, quàm theſauros Ægypti poſſidere. Nam quod quidam exiſtimant, Moſen ipſius Chriſti cauſâ in Ægypto paſſum hoc loco dici, nimis ineptum eſt. quaſi verò Pharao quidquam* Probrum Chriſti.

vel de Christo cogitârit, vel Mosen idcircò perfect-tus fuerit, quòd Christianum, & non potiùs quò Israëlitam sese profiteretur. Animadvertendum autem est, Metaphoram hîc spectari poße vel in u-traq; voce, nempe probri Christi, *simul junctá; vel in sola* Christi *voce, ita ut Christus pro Christi typ- & imagine hoc loco sumatur. Christus autem, cuj- hoc loco typus & imago significetur, vel ipse Chri-stus erit; vel Christi populus, qui nonnunquam ut di-ximus Christi nomine denotatur aut includitur, u- 1. Cor. 12. 12.* Sic & Christus. *Gal. 3. 17.* Semen autem est Christus *&c. quibus in locis Chri- nomine Christianum populum cum Christo capi- suo conjunctum significari certum est. Vtriusq; ver- & Christi ipsius, & populi Christiani typum geßit populus ille Israëliticus. Vnde etiam ad Christum refertur sensu mystico, quod de populo Israëliti- sensu literali dictum fuerat:* Ex Ægypto vocavi filium meum. *Ob hunc ergo typum quem populus Israëliticus geßit, & Christi ipsius, & Christiano-rum, Christus à D. Autore nominari meritò potuit. Sed, ut diximus, potest eße metaphora in utraq; vo-ce,* probri Christi, *simul juncta, nempe ut* opprobrium Christi *vocetur illud Israëlitarum in Æ-gypto opprobrium ideò, quòd similiter imaginem & typum geßerit opprobrij, tum Christi ipsius, tum Christianorum propter Christum. Sic verò loqui maluit Autor, ut accommodatè ad Christianorum afflictiones loqueretur, qui verè propter spem ma-*

Christi voce, populus Christianus nonnunquam includitur.

Osee. 11. 1. Matth. 2. 15.

xim

lmi præmij à Deo conſequendi ferre debent Chri-
i opprobrium; qua phraſi ipſe cap.13.v.13. de Chri-
ianis utitur. Similitudines enim & alluſiones
ultas & elegantes, ut ſæpè jam monuimus, cata-
hreſes inducunt. aſpiciebat enim in remune-
ationem. *Aſpicere vel reſpicere in remuneratio-*
em, hoc eſt, certò ſperare, non ſecus ac ſi oculis cer-
eres præmij à Deo retributionem, eſt illa fides, quâ
rdua quæq; Dei cauſa & facimus & ſubimus.

V.27. Fide liquit Ægyptum, non veritus
nimoſitatem, *vel,* iram Regis. *Alium fidei Mo-* Alius fidei Moſis effe-ctus.
effectum commemorat. Poteſt autem hoc intelli-
, primùm de fuga illa Moſis ex Ægypto, poſtquam
raëlitam ſeſe non verbis tantùm, ſed & cæde Æ-
ptij injuriam cuidam ex Iſraëlitarum numero
ferentis, confeßus eßet. Exod. 2. 15. quo in ſu-
eatenus potiſſimùm Moſis fides apparuit, qua-
nus fugam arripiens, ſperavit ſe divina ope e-
ſurum, iramq; tanti & tam potentis Regis, qui-
s, ut verè à quodam dictum eſt, longæ ſunt manus,
i profugo periculumq; vitanti nocituram haud
e. Hactenus enim tantummodò intelligendum eſt
, quod dicitur iram Regis non timuiße. Nam cæte-
quin dicto loco Exod.2.14. ſcriptum eſt, quòd Mo-
ſibi metuerit; & quia metuit, idcircò fugit. hoc Iram Regis non timuit quo ſenſu.
go factum Moſis ſi intelligamus, ſequentibus, quæ
tor ſubjicit, verbis, Inviſibilem enim tan-
am videns ſuſtinuit, *uberiùs id declarat &*
fide perfectum eße docet, eamq; ſimul explicat.

Ait

Ait enim Mosen sustinuisse, *id est, grave illud ex*
lium & ultrò suscepiße & constanter toleraße, n
que curaße, ut regem sibi reconciliaret potiùs, qua
in exilio, omni pristina dignitate spoliatus, nu
quam satis tutus securusq; viveret. Id verò, invisi
bilem tanquam videns, *fecit, id est, Deo invis*
Alter verborum sensus. *bili ita fidens, ac si eum oculis coràm cerneret. Se*
potest etiam hic versiculus ad illud Mosis factum r
ferri, cùm ex fuga & exilio in Ægyptum divin
jußu reversus, patratis illic tot stupendis miracul
Regeq; tot cladibus edomito, & populum jam ser
dimittente, unà cum Israëlitis, quorum dux era
ex Ægypto excederet quod fide *fecit, quatenus v*
ritus non est, ne Rex ira, ut evenit, incensus, collect
omnibus copiis, se & populum persecutus vi ac ferr
graßaretur, & quos in servitute retinere non pos
set, bello cædibusq; deleret. Id verò commodiùs fie
si hoc ad profectionis ex Ægypto consilium ac pra
parationem referamus. Sequitur enim statim a
pud Autorem de peractione Paschæ, quæ ipsum Isr
ëlitarum ex Ægypto exitum, antecessit. Verisimil
autem est, temporis rationem ab Autore fuiße se
vatam. Sustinuit, ἐκαρτέρησε, *id est, non succu*
buit adversis ac tristibus, sive hæc ad Mosis fuga
& exilium, sive ad profectionem Israëlitarum ipsi
us ductu ex Ægypto cum tanti Regis offensione con
καρτε-ρεῖν. *junctam referas.* Καρτερεῖν *enim in rebus asper*
ac molestis perseverantiam constantiamq; propri
significat. Hoc autem ita animo comparatus feci

ac,

ıſi Deum illum videri neſcium oculis ipſis cerne-
et,id eſt,ut diximus,ei planè confiſus fuit,nec quid-
uam de ipſius ope & auxilio, lætoq; rerum ſuarum
xitu dubitavit. Verbum ἐκαρτέρησε, ſuſtinuit,
erſeveravit, abſolutè poſitum eſt,nec pendet ab ac-
uſativo inviſibilem, ideoq; tranſpoſitio quædam
ſt in his verbis,quæ, ſi ſenſum ſpectes,ita ſunt ordi-
anda: ſuſtinuit enim ſeu perſtitit in rebus dubiis
c triſtibus, nempe Moſes, tanquam videns invi-
bilem.

Tranſpoſitio verborum.

V. 28. Fide celebravit Paſcha & ſangvinis
ffuſionem. *Aliud fidei Moſaicæ documentum,*
empe Paſchæ peractio & celebratio. hoc enim quo
io fine & conſilio fecit, quàm quòd certus eſſet,
vina promiſſione fretus, futurum ut hac ratione
raëlitarum primogenita ab interitu exitioq; vin-
cata conſervarentur? In Græco eſt πρόσχυσις
αἵματος, affuſio ſangvinis,*non* effuſio.*ſigni-*
atur nempe illa ſangvinis ad poſtes & ſuperlimi-
re ædium, in quibus phaſe comedebatur, tingen-
aſpergendoq; facta affuſio. Exod.12. 7. 13, 23. ne
i vaſtabat primogenita tangeret eos. ὁ ὀλο-
εύων, *id eſt,* perdens *ſeu* interimens primo-
nita: *nempe Angelus ille Dei, qui juſſu divino*
mogenita Ægyptiorum in omnibus ædibus una
te occidit, Iſraëlitarum domibus, quarum poſti-
& ſuperliminari affuſus aſperſusq; ſangvis erat,
teritis. Etſi enim Exod. 12. aliquoties dicitur,
minum tranſiturum terram Ægypti, &
percuſſu-

Aliud fidei Moſaicæ documentum.

percussurum primogenita: *tamen v. 23. distinguitur manifestè Deus à percußore isto: ut appareat Deum quidem ipsum, sed Angeli ministerio hanc cladem Ægyptiis intulisse.*

V. 29. Fide transierunt mare rubrum tanquam per aridam terram: quod experti Ægyptii devorati sunt.

V. 30. Fide muri Iericho corruerunt circuitu dierum septem. *vel* circumdata ad dies septem. *Nota est harum rerum historia, quarum illa Exod. 14. hæc Iosu 6. descripta legitur.*

Fides Rahabæ.

V. 31. Fide Rahab meretrix. *Sunt qui putent, Rahabam non fuisse meretricem, sed tantùm hospitam publicam; quæ quia non rarò meretrices esse solerent, aut quia meretrices etiam solerent publico hospitio adventantes excipere, propterea apud Hebræos, ad hospitas significandas, meretricum appellationem fuisse traductam. Verùm exemplis hæc vocis Hebraicæ* hazzonah *significatio approbanda esset. Nec frustrà Scriptura, quoties Rahabæ, ut divinus favor & clementia contigerit, exemplum adducit, epitheti* hazzonah, meretricis, *non obliviscitur. Videtur enim hoc ideò facere, ut ostendat, quanta sit vis veræ & efficacis fidei; tanta nempe, ut illi etiam, qui alioqui id minimè mereantur, justificationem & impunitatem per eam cōsequantur. Iam verò si* hazzonah *hospitam tantùm publicam significaret, cùm de Rahaba effertur, & non scortum propriéq; dictam meretricem, periret locus singu-*

Hebraica vox *hazzonah.*

singularis in Rahaba fidei commendatio, ad quam tamen & Iacobus, & hic Autor respexiße videtur. Iacob. 2. 25.
non periit cum incredulis. Τοῖς ἀπειθήσασι. *Incolæ Ierichuntini ita vocantur, quòd credere nollent, Deum Israëlitis & oppidum ipsorum, & universam Palæstinam traditurum eße; vel, quòd contumaces seu immorigeri eßent. Nam & hoc significat vox illa ἀπειθήσασι. Contumaces autem erant, quia sese statim populo Israëlitico, cui Deum tot stupendis patratis operibus adeße audiverant, adeoq; ipsi Deo subjicere noluerunt. Si enim hoc unà cum Rahaba fecißent, unà cum illa excidium exitiumq; suum evitare potuißent. Lex enim divina, quæ eos populos internecioni devoverat, ex Legis alterius collatione ita erat intelligenda, ut locum haberet, nisi si qui sponte sua statim facerent imperata, & idolorum falsorumq; Deorum cultum abjicerent. Quod & Rahabæ exemplum, & Solomonis, qui Chananæorum reliquias sub imperium & tributum accepit, docet. 1. Reg. 9. v. 20, 21.* Lex divina de Palæstinorum excidio.
Excipiens exploratores cum pace. *id est, pacificè, ab omni adversus eos injuria abstinens, eamq;, quantum in se erat, ab illis avertens. Non otiosa nec inanis fuit hæc Rahabæ fides, sed insigni experimento opereq; testata. Nam cum capitis sui periculo exploratores Israëlitarum non solùm suscepit, sed etiam texit, & ex maximis difficultatibus expedivit: quod factum illi ad justificationem profuiße, & res ipsa, & D. Iacobus apertè testatur. Iacob. 2. 25.* Fides Rahabæ non otiosa.

V. 32.

V. 32. Et quid adhuc dicam. *Quasi dica* *quid singulis exemplis eorum, quorum fides testat* *fuit, referendis immoror?* deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Samson Iephte, David, Samuel, & Prophetis. *Davi*

David cur Samueli præpositus?

dem Samueli, tempore posteriorem priori præposu it, non tantùm propter majorem illius dignitaten sed quòd Samuel propiùs accederet ad Propheta David autem ad illos Heroas, Gedeonem, Baracun Samsonem, Iephte, priùs nominatos; quodq́ velu medius inter Heroas & Prophetas eßet. Vtrum que enim erat.

V. 33. Qui per fidem devicerunt regna *Refertur hoc imprimis ad Davidem, qui aliquot re gna devicit. Per fidem autem hoc factum est, qui ideò factum est, quòd crediderit Deo victoriam si ex hostibus promittenti, quodq́ hac promißione fre tus eos fuerit aggreßus. Qua de re videantur Psa mi non pauci ab ipso Davide compositi. Inter alic Psal. 2, 18, 20, & 21.* Operati sunt justitiam. *Tal fuit idem David, & Samuel, & Prophetæ. Hinc si militer apparet, fidem strictè proprieq́ sumtam a operatione justitiæ differre, tanquam causam ab e fectu.* adepti sunt repromissiones. *Videtur ho de eo potiùs intelligendum eße, quòd per fidem no vas & excellentes promißiones adepti fuerint; qua lis erat illa Davidi facta, de regno in ipsius famili sempiternùm mansuro, deq́ Christo ex ipso nasci turo; quàm quòd promißionum divinarum effectun*

Fides propriè sumpta ab operatione justitiæ differt.

obtinue

obtinuerint. Si enim effectus iste accipiatur de vita immortali, falsum id est, ut v. 39. docetur: si de hujus vitæ bonis, ista vix alia videntur esse, quàm victoriæ & triumphi, quos ex hostibus reportârunt. Atqui hæc sequenti versic. peculiariter referuntur. Nisi dicamus, promissiones istas, seu bona quæ adepti fuerint, in sequentibus recenseri, statimq; subjici; & sic postquàm dictum esset, eos per fidem justitiam fuisse operatos, rectè addi, eos etiã promissiones fuisse adeptos, nempe eas, quæ statim adduntur, usq; ad illa verba v. 35, Alii autem distenti sunt, *& quæ sequuntur. Ubi post enumeratas varias calamitates, quas Dei cultores fide in Deum freti constanter sustinuerint, tandem additur, quòd promissionem non acceperint; ut videatur dicere voluisse Autor; illos quidem per fidem promissionum divinarũ effectum adeptos fuisse, nempe superiores illos, quibus tanta Dei à se enumerata beneficia in hac vita contigerint; alios verò postremò recensitos, quamvis non minore in Deum fide præditi essent, effectu tamen divinæ promissionis haud frui, quippe vita propter justitiam & fidem in Deum exutos ac spoliatos.* Obturaverunt ora leonum, *ut Daniel Dan. 6.*

V.34. Extinxerunt impetum, *vel potiùs* vim ignis. *Ut illi tres juvenes Babylone, qui Prophetis aliquâ ratione videntur annumerandi.* Effugerunt aciem gladii. *Quales fuerunt ex Prophetis multi, quibus Reges & populi sunt insidiati: ut E-*

 lias,

lias, Eliseus, Ieremias, Michæas &c. Convaluerunt ex infirmitate. *Vt Ezechias 4. Reg. 20 Es. 38* Fortes facti sunt in bello, ἐγεννήθησαν ἰσχυροί, facti sunt robusti. *ut Samson, David, non solùm ad bellicam animi fortitudinem, sed etiam ad vires corporis robur hoc bellicum referas. De Samsone vide Iudic. 14. & seqq. capp. De David Psalm 18. 35, 37. & deinceps. Non injuria fortassi huc retuleris fortes illos seu Heroas Davidicos, de quibus habes 2. Sam. 23. & 1. Paral. 11.*

V. 35. Acceperunt mulieres ex resurrectione mortuos suos. *Nempe ob Prophetarum Eliæ & Elisei fidem. Vide 3. Reg. 17 19. & d. 4. Reg. 4 21. & d. in quo posteriori miraculo etiam mulier ipsius seu matris fides accessit.* Alii autem, *Pronomen* alii *ostendit, D. Autorem velle de alterius generis hominibus fide præstantibus loqui; nempe quorum fides non victoriis & bellicis facinoribus, quæ minùs ad Christianos pertinent, nec simplici justitiæ operatione spectata, aut insigni aliquo Dei munere testata fuerit, qualis erat superiorum: sed quæ in gravissimis malis & persecutionibus Dei & justitiæ causâ perferendis, quod magis Christianum est, experimentum sui fecerit. Ita unius fidei varia sunt effecta.* distenti sunt. ἐτυμπανίσθησαν. *Tale supplicium significatur hoc verbo, cùm quispiam tympani instar vivus distenditur, distentusq́, ut tympana solent, verberibus pulsatur, & loris conciditur quod supplicij genus hodieq́ apud quasdam gentes*

Unius fidei varia effecta.

in usu est. Id verò Eleazaro illi venerando seni contigit, tempore Antiochi persecutoris. 2. Macc. 6. Ad ea namq; tempora respicit hîc procul dubio D. Autor. Quanquam nonnulla etiam eorum, quæ postea subjiciuntur, contigerunt tempore Eliæ sub Achabo & Iezabele. Vide 3. Reg. 18. 4. 13: cap. 19. 10. Non suscipientes redemtionem. *id est, liberationem à tam duro supplicio, eâ conditione ipsis oblatam, ut à lege divina desciscerent. Vide de eodem Eleazaro dicto cap. v. 19. 30. ad quæ verba hîc respici videtur.* Vt meliorem invenirent resurrectionem. *Ostendit, quâ spe, quavé fide tam dura pertulerint. Eâ nimirum, quòd crederent longè meliorem se à Deo resurrectionem consecuturos esse. Vnde verò hanc fidem hauserant? non ex ulla aperta ejus rei in lege divina extante promissione, sed sola Dei bonitate, justitia potentiaq; freti. Nam cùm Deum esse, præmiaq; iis qui ipsum quærerent retribuere firmiter crederent; & tamen, nisi à lege divina summo cum scelere deficere vellent, maximas calamatates, exilia, carceres, cruciatus, mortem deniq; truculentam adeundam sibi esse viderent, in eam spem devenerunt, alia virtutis ac pietatis præmia Dei cultoribus post vitæ exitum omninò reposita esse: neq; fieri posse, ut Deus optimus ac justissimus virtutem ac pietatem omnium maximam, quæ vitæ ipsius, quâ nobis nihil est charius, impendio constet, nullo præmio remuneratam dimittat. Ita ergo Deus, etiam sub veteri fœdere, paulatim populum suum, ad spem*

Eleazarus distentus.

Unde antiqui illi spē resurrectionis hauserint?

alterius vitæ talibus rudimentis exercuit; quanquam minimè dubium est, etiam divino Spiritu duris illis tristibusq; persecutionum temporibus servos Dei afflatos, hanc spem animo tantò magis hausisse atq; gustâsse. Iam si illi futuræ resurrectionis spe, cujus nec promissionem ullam apertam habebant, nec qualis quamq; beata futura esset satis scire poterant, tam dura legis divinæ causa sunt perpessi, quantò magis convenit, ut nos, qui & apertissima resurrectionis promissione gaudemus, & qualis ea futura sit, quantamq; felicitatem nobis allatura, rectè novimus, Christi ac justitiæ causâ nullos terrores, nulla exilia, nullos cruciatus, nulla supplicia formidemus. Tacitè verò, ut in comparationibus fieri solet, liberationem illam à supplicio, resurrectionem simul per catachresin quandam vocat, dum ei veram illam resurrectionem, tanquam multò meliorem opponit. Illam ergò umbratilem & fluxam resurrectionem contempserunt, quò resurrectionem veram, & cum sempiterna vita ac felicitate conjunctam consequerentur.

Catachresis.

V.36. Alii verò ludibria & verbera, *seu flagella* experti. *Vt Mater illa cum septem filiis 2. Macc. 7.* Insuper & vincula & carceres. *Magnum horum furente Antiocho numerum fuisse necesse est, qui, quòd à lege Dei desciscere nollent, in vincula & carcerem conjecti fuerint, unde post modum ad varia supplicia, quæ statim enumerantur, multi ex iis protracti sunt.*

V. 3

V. 37. Lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladii mortui ſunt. *Varia ſupplicia recenſet, quæ olim cultores Dei ſubierint, Deo freti atq; confiſi; ut Chriſti diſcipulos ad ſimilia conſtanter perferenda illorum exemplo exſtimulet.* Tentati ſunt. ἐπειράσθησαν. *Sunt qui ſuſpicentur legendum eſſe* ἐπυρώθησαν, *aut, quod faciliori mutatione depravari potuit,* ἐπυράσθησαν uſtulati ſunt, *quo verbo ajunt Homerum alicubi uſum: Et ſanè ſi verbum hoc inuſitatum non eſſet, ne dubitandum quidem de hac lectione videretur. Nam & levi mutatione υ, pro ει ſcribi potuit, & ſententia ipſa loco valdè convenit. Recenſentur enim hîc diverſa mortis genera & inſtrumenta, lapides, ſerræ, vel ſecures, gladij, inter quæ & ignis rectè collocaretur. Vide 2. Macc. 6. v 11.* Tentatio *autem nō ſatis rectè videtur inter ea poni.* Tentari *enim generale eſt, & omnibus, qui perſecutionem juſtitiæ causâ patiuntur, commune. adde quòd in tentatione conſtantia etiam eorum, qui tentati fuiſſe dicuntur, intelligi hoc loco deberet. Notat* Eraſmus, *quædam exemplaria hoc verbum non legere, uti nec Syrus legit Interpres. Citat & non paucos, qui illud non legerint; ipſeq; irreptitium eſſe putat, potuiſſe ab aliquo ſcribi pro* ἐπρίσθησαν, ſecti ſunt, *& poſtea ab aliis, qui verbum* ἐπρίσθησαν *rectè legi animadverterunt, unà cum eo retineri. Si tamen* ἐπειράσθησαν, tentati ſunt, *omninò*

De verbo ἐπειράσθησαν, & lectione hujus loci.

Eraſmi teſtimonium.

legendum sit, videtur hoc de peculiari quadam tentatione intelligendum esse, quâ scilicet vinci, cuiq cedere valdè sit proclive: ut cùm quis, verbi causâ tantùm ad simulationem quandam & ambigua dicta, propositâ salute, & magnis insuper additis præmiis, sollicitatur, eo consilio, ut quamvis verè à proposito non recedat, saltem recessisse videatur. Qui pacto tentatum fuisse Eleazarum legimus. Talem tentationem superare, nec illi aures animumq; præbere, crudelissimaq; morte extingvi malle, quàm vel minima simulatione, confessionis & cõnstantiæ decus corrumpere, magnum sanè & memorabile facinus est. Circuierunt in melotis, *vel* ovillis, in caprinis pellibus. *Neq; enim alio corporis cultu uti poterant, ut statim additur,* egentes, angustiati, afflicti, *& paulò post,* in solitudinibus errantes, in montibus & speluncis & in cavernis terræ, *quod Macchabæorum tempore in gravissima illa Antiochi persecutione accidit.*

V. 38. Quibus mundus non erat dignus, in solitudinibus errantes, in montibus & speluncis, & in cavernis terræ. *Interjecit priora hujus versiculi verba D. Autor, ad ostendendam rei indignitatem, & injuriæ, quam Dei cultoribus impii inferebant, gravitatem: quasi dicat D. Autor: ii homines in solitudinibus & desertis, in montibus, in ferarum lustris ac cubilibus, in terræ cavernis pecudum aut ferarum ritu errare ac latitare sunt coacti; illi inter homines, in vicis, in urbibus locum haberet*

habere non potuerunt, qui propter ſuam pietatem & fidem in Deum tantæ dignitatis tantæq́ præſtantiæ fuerunt, ut mundi totius incolæ iis indigni eßent. Notare hoc & Chriſti diſcipuli debent, quoties digni ab indignis, boni à malis, innocentes ab improbis ac impuris vexantur, pelluntur, affliguntur, occiduntur. Fieri etiam poteſt, ut D. Autor indicare voluerit, mundum eo ipſo quòd homines tàm ſanctos perſequeretur & pelleret, pœnam quodammodo de ſeipſo exegiße: quandoquidem eos à ſe abegerit, quorum uſu & conſuetudine ipſe indignus eßet.

Chriſtianis notandum.

V. 39. Et hi omnes teſtimonio fidei probati, non acceperunt repromiſſionem. *Vox* omnes *videtur ad iſtos proximè commemoratos, nempe qui divinæ Legis cauſâ tantas calamitates ſuſtinuerunt, ex mente D. Autoris, potiſſimùm referenda. Superiores enim illi ſaltem aliquas promiſſiones divinas ac fidei ſuæ præmia adepti fuerant: at hi divinæ legis cauſâ vexati occiſiq́, nulla. Vt taceam, non omnium illorum, qui priore loco commemorati ſunt, talem fuiße fidem, ut ea per ſe ſalvifica fuerit, ſeu talis, quæ illis ſempiternam vitam, quam hîc,* τῆς ἐπαγγελίας, promiſſionis illius, *nomine intelligit Autor, ſit omninò paritura, niſi quid aliud acceßerit; ea præſertim fides quæ ad bella tantùm pertinuit; aut certã aliquam rem, ut ſanitatem, aut filiorum reſuſcitationem ſibi habuit propoſitam, quamq́ adeò perpetuam fuiße, & ve-*

 ram ju-

ram justitiam ac pietatem in iis qui eâ præditi fu-erunt peperiße nihil cogit statuere. Vide nonnulla v. 33, 34, 35. ab Autore commemorata. Testimonio fidei probati. μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως. Testimonium adepti per fidem. *id est, laudem & commendationem aßecuti. Vide versu 2* per fidem. *Partim quia fides causa fuit, ut tàm præclara facta ac facinora patrarent, quæ maximam laudem & commendationem merentur; partim quia ipsa tam insignis in Deum fides, per se, testimonii istius & commendationis fuit causa, & materia.* Promissionem, τὴν ἐπαγγελίαν. *Articulus ostendit, excellentem quandam promissionem designari: illam nempe, quæ Christianorum est propria, quâ nulla est major ac præstantior, promissionem inquam vitæ illius verè beatæ ac sempiternæ: quæ licèt illis non fuerit apertè promißa, sed tantùm nobis; æquè tamen illis dabitur atque nobis.*

Promissio pro re promissa. *Sumitur autem vox promissionis hîc quoq; per Metonymiam adjuncti, pro re promißa.*

V. 40. Deo pro, *vel* de nobis melius aliquid providente. *Causam addit, cur isti promissionem*

Occupatio. *illam nondum fuerint adepti. Cogitare enim poterant Hebræi; non satis rectè cum illis hac in parte agi, quòd præmium fidei laborumq; suorum nondum acceperint. Occurrit ergò talibus cogitationibus Autor, & docet hoc idcircò factum eße, quòd Deus*

Quæstio. *melius quiddam de nobis providerit. Quæri autem potest, quo pacto nobis sit melius, quòd illi sine nobis*

perfici,

perfici, ſeu promiſſionem illam obtinere nō debeant? Num ſi illi ſempiternam illam felicitatem anticipâſſent, quidquam nobis de felicitatis noſtræ ſumma decederet? aut num idcirco nobis aliquid ad felicitatis cumulum accedet, quòd illi noſtram ſalutem expectare cogantur? Reſponderi poteſt duplici ratione, proq́ue duplici reſponſione duplex etiam emergit verborum iſtorum ſenſus. Prior reſponſio eſt, Deum hac in parte dignitati noſtræ voluiſſe conſulere, felicitatemq́ue noſtram illuſtriorem reddere. Licèt enim, rem ipſam per ſe ſi ſpectes, nihil vel noſtræ felicitati deceſſiſſet, ſi illi ſine nobis, hoc eſt, ante nos vitam æternam adepti fuiſſent; vel nunc accedat, quòd non ſine nobis, ſed unà nobiſcum eam ſint adepturi: reſpectivè tamen & comparatè multò nos illis inferiores fuiſſemus, ſi illi, nobis non expectatis, jam olim ad cœleſtia gaudia perveniſſent. Nunc verò, cùm illi nos expectare cogantur, nec ante nos promiſſionem illam adipiſci debeant: apparet, quanta ſit Chriſtianorum dignitas, eorumq́ue felicitas multò illuſtrior redditur, cùm nulli ſint, qui majori & uberiori felicitate eam quodammodo obſcurare poſſint. Et ſanè decuit, ut Deus ita provideret, ne ii, qui ſecundùm Moſaicæ tantùm legis inſtituta, ipſi paruerunt, eos, qui ſecundùm perfectam Chriſti legem ac diſciplinam vitam moresq́ue ſuos componunt; ii, quibus promiſſio immortalis vitæ data non fuit, eos, quibus aperto fœdere deſtinata eſt, tanto felicitatis intervallo antecederent; quin

Reſponſio. 1.

Chriſtianorum dignitas.

potiùs, cùm ipsius felicitatis præmio Christianis ho-minibus, divina benignitate, æquandi eßent, eo il-lis inferiores fierent, ut ipsos in adeptione promis-sionum divinarum expectare cogerentur, utq́; tan-quam secundarii hospites, nec apertè ad epulas in-vitati, primariis & verè invitatis veluti accede-rent, non verò tanto tempore ante eos cœlestibus il-lis gaudiis fruerentur. Itaque illud κρεῖττον, *se* melius, *dupliciter accipi poteſt, vel ut ſtatus noſte-r cum illorum ſtatu collatus melior dicatur: vel u-t ſtatus noſter cum noſtro conferatur, meliorq́; nun-c eße ſtatuatur, quàm futurus erat, ſi illi promiſſio-nem divinam multò ante nos adepti fuißent. Ve-rùm quia id nec futuram felicitatem noſtram pe-r ſe auget, nec ſimiliter futuram illorum felicitatem i-minuit: idcircò D. Autor dixiße videtur* κρεῖττόν τι, melius quiddam, *ut oſtenderet, ſe tale meli-us intelligere, quod aliqua tantùm ratione & cer-to quodam reſpectu ſit melius. Vocula enim* τι, *ſeu al-i*quid, *vel* quiddam, *ſæpè ſolet in talibus loquen-di modis minuere ſignificationem, & de proprieta-te vocis, cui adjicitur, nonnihil detrahere. Altera re-*

Reſponſio 2.

ſponſio eſt, eaq́; fortaßis & menti & verbis Auto-ris magis accommodata; Idcircò nempe ita D. Auto-rem loqui, quòd innuat mundi finem adfore, cùm pi-is Deoq́; fidentibus hominibus ſempiternæ vitæ præ-mium perſolvetur: quocirca ſi veteres illi Dei cul-tores illud jam olim fuißent adepti, nobis nondum exortis excidendum illo fuißet. Itaque ne nos ex-

cluderen

cluderemur distulit Deus, ut mundi finem, sic cultorum suorum felicitatem, atque hoc pacto melius quiddam de nobis providit, quàm aliàs factum fuisset, si, qui nos antecesserunt, nobis non expectatis, imò ne natis quidem, ad sempiternam feliciatē soli pervenissent.* de nobis. nempe Christianis. Nō enī hoc ad solos Hebræos, quibus hæc Epistola scripta fuit, restringendum est: sed ad omnes ejusdem generis homines, nempe Christianos, referendum. Vnde aliqua ratione apparet, superiora exempla eorum qui dura illa passi fuisse memorantur, ad tempora Veteris Fœderis, non ad Novi, ut quibusdam visum est, pertinere, seu Iudæorum, non Christianorum esse. providente. προβλεψαμένου. Decretum divinum significatur. Non enim res ista, de qua agitur, aliunde pendet, quàm ex decreto & ordinatione divina: quasi dicat, procurante Deo. Prospicere enim ac providere, procurare est. Vt non sine nobis cōsummarentur. Exponitur hoc Dei cōsilium ac decretum in rem nostram, seu ad nostram dignitatem & felicitatem illustrandam factum. Ex hoc verò Scripturæ loco, ut & multis ex aliis apparet, errare eos qui justos vitâ functos ante beatam illam resurrectionem & mundi finem cœlestibus gaudiis reipsâ perfrui statuunt. quod licèt ad solam animam referant, qui sic sentiunt; tamen si anima sine corpore voluptates verè percipere iisq; perfrui posset, atque adeò perfrueretur, quanto quæso felicitatis intervallo nos superarent ii, quorum animæ

* Refer huc ea quæ ad libri calcem aliquot in pagellis peculiariter adjecta sūt.

De justis vitâ functis.

à tot

à tot jam seculis cœlestibus gaudiis fruerentur? quid, ne corpore quidem foret ullo pacto ad augendam felicitatem illam opus, si anima à corpore separata ullo felicitatis æternæ sensu affici posset. Corpus enim ipsum per se non sentit, sed tantùm instrumentum quoddam sentiendi est: homo est, qui sentit, id est, ex anima & corpore compositum. Iam verò si anima ipsa per se cœlestes voluptates sentiendi facultate pollet, quid homine, quid corporis cum anima conjunctione ad earum sensum ac perceptionem foret opus? Nam ne exquisitiùs quidem corpore induta sentire eas voluptates posset, quàm nunc sentiret eo exuta. Imò corpus ei potiùs impedimento ad eam rem foret, quàm adjumento. Liquidiùs enim ac puriùs anima absque illo sentiret, quàm cum illo. Itaque hâc sententiâ, si rectè rem putemus, futura illa piorum resurrectio, in qua nobis omnes spes opesq́ sitæ sunt, quâq́ sublatâ, nulla spes mortuis in Christo superest, teste Apostolo, evertitur. 1. Cor. 15. 32. *Noluit quippe Deus, ut mortuorum quisquam, præter Christum ducem caputq́ nostrum, ante ultimum illum diem ad cœlestis vitæ præmia gaudiaq́ adspiraret eaq́ alius ante alium præriperet; sed ut omnes pariter in Christi adventu mundiq́ fine novam illam ac beatam vitam feliciaq́ illa secula inchoarent quò & gloria illius tantò redderetur illustrior, tot simul hominibus ab ipso immortalitate donatis, & in cœlestis regni possessionem inductis; & ne quisquam ideò quòd posterior tempore, quamvis virtute*

haudqua

aud quaquam inferior exstitißet, posterior quoq; n capiendo pietatis præmio eßet. Nec enim mor*uis, quamvis à multis seculis, imò ab ipso mundi ini*io obdormiverint, alios post se ad mundi usq; finem *ícturos expectare molestum erit, cùm toto post obi*um tempore omni sensu careant, ideoq; nec mora *lla, nec tædio laßentur; cùmq; in vitam revocati uerint, vix sese vitâ momento temporis caruiße* *nsuri sint.* Nam *pro eo, quòd mortem experti fue*int, eoq; deterior ipsorum conditio videatur, quàm *llorum, qui vivi immutabuntur & immortales e*adent, id vicißim præmii ferent, quòd antequam *iventes immutentur, mortui priùs incorruptibiles esurrecturi sint, atque ita sibi invicem & vivi *ortuis, & mortui vivis expectationem expectati*ne pensabunt*. Consummarentur. *Quo sensu onsummationis vocem hoc loco usurpet D. Autor, uâ variè in hac* Epistola *pro rei subjectæ & mate*iæ varietate utitur, superiora verba ostendunt, ùm dixit:* non acceperunt repromißionem. *ro illis enim nunc aßerit, eos nondum eße consum*iatos. Itaque* consummari *hoc loco &* promis*onem accipere, *hoc est, vita immortali ac beata otiri, sunt eadem. Hoc sensu eandem vocem vide*ur etiam de Christo accepiße cap. 5. v. 4. Opponit nim Christum* τελειωθέντα, cõsummatum fa*tum, Christo perpeßionibus obnoxio atque subje*to. Meritò autem* consummari *seu* perfici *di*untur, qui promißionem illam, id est, vitam & fe*licitatem*

1. Thess. 4. 16.

Consummari.

licitatem sempiternam adipiscuntur: tum quòd antequã eam consequantur, sive vivi, sive mortui, multis modis sint imperfecti; tum quòd eam consecuti, absolutæ beatitudinis quæ verè perfectio est, mensuram sint impleturi.

CAPUT XII.

Partes Capitis duæ.

a ad ℣ 18.

HUjus Capitis duæ sunt partes. In quarum a priori pergit D. Autor in adhortandis Hebræis ut constantes sint in fide, & imprimis ne propter afflictiones, quas patiebantur, animum despondeant, admistis etiam aliis Christianæ pietatis præceptis. In b altera parte, occasione superiorum, collatione nova inter Legem & Evangelium institutâ argumento cuidam, quo Legis dignitas maximè probari videtur, quòq; moveri poterant Hebræi, ut Legem Evangelio præferrent, aliud opponit multò firmius, cuneumq; cuneo, ut dicitur, expellit. Argumentum verò hoc, quo Legis maxima præstantia potissimùm videtur confirmari, nititur illo terribili & illustri modo, quo à Deo de monte Sina lata & promulgata fuit, cùm in Evangelij prædicatione nihil tale apparuisse videatur. Itaq; ostendit D. Autor, institutâ hac in parte Evangelij cum Lege collatione, quantum etiam hic Evangelium Legem reverâ superet, adeò ut quidquid terribilis ille Legis promulgatæ modus majestatis ac dignitatis in se habuerit, omnis tamen hæc gloria cum promulgatione Evangelij, & earum rerum, ad quas aditum nobis pat-

b a ℣ 18. ad ℣ 25.

Argumentũ pro Legis præstantia.

bis patefecit, vel majestate vel præstantia, &, quam nobis afferunt, felicitate collata penitus evanescat. Hinc [c] iterum adhortationem infert, ne unquam ab Evangelio deficiant, multoq; constantius nunc illi, quàm olim Legi Mosaicæ adhærescant, nedum ut Evangelio Legem anteferre unquam cogitent; secus si faciant, gravissimas pœnas imminere illis, exemplo eorum, qui legem olim Evangelio tot partibus inferiorem contempserant, evincit. c à ỽ 25 ad finem capitis.

V. 1. Ideoq; & nos. *Adhortationem primo loco ponit, quam ex superioribus exemplis infert, & novis deinde argumentis firmat.* Et nos. *quasi dicat, ne cedamus illis, quorum exempla commemoravi: Etiam nos idem faciamus, quod fecerunt illi.* Tantam habentes impositam, *vel* circumpositam nobis nubem testium. *Addit hoc D. Autor, quòd id magnam vim ad nos in fidei cursu & certamine excitandos habeat. Vtitur autem in hac sua adhortatione eleganti allegoria, à cursûs certamine, quod tum erat in usu, similitudine ducta.* Allegoria D. Autoris. *Introducit nos veluti in theatrum quoddam amplissimum, in quod magna spectatorum turba confluxerit, quæ omnibus locis ac subselliis repletis, veluti nubes quædam densa in medio certantibus circumfusa videatur. In tantæ multitudinis totoq; spectatorum veluti oculis certantes nos facit. Quemadmodum autem olim certantibus, tanta spectatorum multitudo addebat animos, & ingens erat ad summam vincendi contentionem stimulus: sic &*

sic & nobis tot testes, qui & ipsi olim in eodem certamine desudârunt, alacritatem addere debent, ut summis viribus cœptum stadium decurramus. Testes autem eos vocat, non tantùm per Prosopopœiam quandam, alludens ad certaminum spectatores, ut dictum est, qui sunt testes quidam virtutis eorum, qui certant: sed etiam, idq́ multò magis, propterea, quòd de Deo ejusq́ justitia ac bonitate testentur, & omnes uno veluti dicant ore, esse Deum, & esse remuneratorem eorum, qui ipsum quærunt; apud eum, tanquam supremum Agonothetam, brabeum esse strenuè certantibus repositum; veracem illum esse in suis promissionibus; etiam post mortem posse reddere felices eos, qui ipsius causa vitam prodegissent. Testium enim nomine illi inprimis hoc loco sunt intelligendi, qui suo sangvine de Dei fide ac bonitate testantur. Vnde & κατ᾽ ἐξοχὴν Martyres, i. e. testes hîc appellantur. Nubem testium, *id est, maximam testium multitudinem, quæ nubis alicujus speciem referre videatur. Vnde & Deus ipse multitudinem peccatorum nostrorum nubi nebulæq́ comparans:* Delevi, *inquit,* ut nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua; *Esa.* 44. 22. Deponentes omne pondus. *Non recedit à proposita similitudine. Qui enim in stadio decurrere volunt cursuq́ certare, quàm maximè debent omni vacare onere. Per* pondus *autem, vel* onus *in spirituali hoc fidei cursu & certamine, intelligi debet amor hujus vitæ, rerumq́ ad eam spe-*

Nubes testium.

ctantium

ſtantium cura, quâ veluti onere quodam animi noſtri gravantur, & ad terram deprimuntur. & circumſtans nos peccatum. τὴν εὐπερίςατον ἁμαρτίαν, peccatum, quod facilè nulloq; negotio ſeſe nobis circumfundit. *Alludere videtur ad fluentes & laxas veſtes, quæ niſi deponātur, magno currentibus ſunt impedimento. facilè namque ſeſe pedibus implicant.* Peccatum, *omnes actus externos vitioſos, quemadmodum* onus, *priore loco nominatum, internum potiùs animi vitium ſignificare videtur. Actus autem vitioſi facilè ſeſe currentibus nobis, niſi omnem peccandi amorem deponamus, inſinuant, nosq; in cœpto curſu vehementer retardare poßunt. quoties enim peccamus, toties in hoc pietatis curſu veluti prolabimur.* per patientiam curramus propoſitum nobis certamen. *Certamen hoc, eſt ipſe curſus quo certatur. Eſt enim in Græco* ἀγών, *quo omnis generis certamen ſignificatur: ſive curſu fiat, ſive luctâ, ſive cœſtu, ſive alia aliqua ratione: hîc autem de curſu agitur. Itaq; curramus certamen, nihil aliud eſt, quam curſu certemus. Per curſum autem iſtum certamenq;, fidei imprimis certamen intelligendum videtur, quod in eo conſiſtit, ne unquam de ſpe divinarum promiſſionum nobis per Chriſtum datarum dejiciamur; imprimis verò tum, cùm arduum aliquid Chriſti cauſâ nobis ſit vel faciendum vel patiendum. Ad hoc maximè certamen Paulus Timotheum ſuum exhortatur, cùm inquit:* Certa bonum certamen

Peccatum circūſtans.

Certamen fidei.

1. Tim. 6, 12.

men fidei. *Id ipsum significare videtur D. Autor, cùm nos in sequentibus ad hoc certamen excitare, inq́ eo confirmare volens, monet, ut in* fidei ducem *oculos conjiciamus. Hoc enim ideò debemus facere, ne in fide vacillemus, seu ne animis deficientes solvamur ac fatigemur v. 3. id verò fidei opponitur. Certamen istud* propositum nobis *esse dicitur, nempe à Deo & Christo, quippe qui non alia conditione, nisi ut stadium hoc decurramus, æternæ vitæ brabeum nobis destinârit.* Per patientiam *verò jubemur certamen hoc currere seu peragere, vel quia sine patientia impossibile est fidem Deo servare: vel potiùs, quia fidei ista contentio ac veluti cursus nulla in re magis sese exerit cerniturq́, quàm in constanti rerum adversarum tolerantia, adeò ut is qui mala omnia Dei Christiq́ causâ invicto animo sustinet, eo ipso fidei certamen certare meritò sit dicendus. Fides enim patiendo ac perferendo cuncta certat cum afflictionibus, nec sese ab iis vinci prosterniq́ sinit.*

Per patientiam currere.

V. 2. Aspicientes in auctorem *vel* ducem fidei. *Ostendit unde potissimùm in hoc tam arduo fidei ac patientiæ certamine animum ac vires sumere debeamus, quidvé nos ad strenuè currendum, atq́ ad omnia justitiæ causâ patienter perferenda incitare debeat; exemplum nempe ducis fidei nostræ, in quem oculos mentis conjicere ac defigere debemus, considerantes tum quid ille fecerit, quidvé perpessus fuerit, quanta contentione certârit; tum*

quantum

uantum præmium peracto certamine adeptus fu-rit. Ducem autem illum vocat non fidei, *seu* πί-*στεως simpliciter, sed* τῆς πίστεως, *addito articulo, ertam quandam & eximiam, illam nempe, quæ ab pso nomen accepit, hoc est, Christianam fidem de-gnans, cujus dux & autor fuit Christus; non solùm uòd eam primus docuerit, sed etiam quòd primus am præstiterit, seu primus in illius stadio decurre-it.* & consummatorem Iesum. *Consummator lius fidei ideò dicitur, quòd quemadmodum eam rimus incepit, sic eidem finem impositurus, eamq́; d exitum perducturus sit. Consummari enim res erito dicitur, cùm finem suum adipiscitur. Pari-er ergo & fides nostra consummabitur, cùm ad opum suum perveniet, hoc est, cùm per eam salutem nimarum, quæ teste Petro fidei nostræ finis est, adi-iscemur, quod per Iesum continget. Non absimili atione cap. 3. v. 1. vocavit D. Autor Iesum,* con-essionis nostræ Apostolum & Pontificem. *Appellatio enim Apostoli licèt magis respiciat eò, uòd Christus primus docuerit fidem, quàm quòd e-m primus opere ipso præstiterit: Contrà verò ap-ellatio* fidei Ducis, *quâ hîc utitur, posterius magis, uàm prius notet: nihilominus utraq; appellatio u-umq; tacitè saltem involvit. Pontifex autem no-er ideò imprimis est Christus, quòd illius munus sit eccatorum nostrorum expiationem æternamq́; sa-utem procurare, quâ in re fidei nostræ, ut diximus, onsummatio finisq; versatur. Valdè autem rei præ-*

Christus fidei nostræ dux.

et Consummator.

1. Petr. 1.

enti accommodata est ista Christi appellatio, magnamq́; habet ad animos nostros firmandos vim, & adversus omnes afflictiones obfirmandos. Quomodo enim deseremus istam fidem, quæ tantum habuit ducem, quæq́; eundem, quem ducem habuit, habet & consummatorem? Qui pro proposito sibi gaudio. *Particula ἀντὶ* pro, *(à Vetere Interprete neglecta,) posita est pro* ἕνεκα propter, *ut alibi etiam. Confer inter se Eph. 5. 31. & Matt. 19. 5. Christus enim, ut gaudium sibi propositum obtineret, crucem sustinuit, & hanc pro illo veluti dependit. Vnde apparet, cœleste illud gaudium, nō alio pretio quàm cruce, si sit opus, comparari. Propositum autem gaudium hoc Christo fuisse dicit, alludens ad brabea, quæ cursu aut alia aliqua re certantibus propon solerent.* Gaudium, *cœlestem illam supremamq́ felicitatem, quam Christus obtinuit, denotat, e quòd cum ineffabili ac perenni gaudio conjuncta sit Est profectò tanti, ut cœlestibus illis, nec unquan desituris gaudiis ac voluptatibus potiaris, exigu temporis molestias & cruciatus perferre. Opponi tur enim gaudiū cruci.* sustinuit crucem. *Duo habuit crux valdè acerba: maximum dolorem, & summum dedecus, seu ignominiam. Ignominia auten excelsis animis acerbior esse solet, quàm corpori vexatio. Idcircò addit Autor,* confusione, *vel i* gnominià contemptâ. *Ignominiosum quippe erat Dei filio, summæ sibi dignitatis conscio, post tot edita stupendæ virtutis opera, post tantam de s*

Pen

ἀντὶ pro ἕνεκα.

Crucis pretium.

Crux duo habuit acerba.

ſpem & expectationem concitam, à lictoribus raptari, ad ſupplicium duci, patibulo affigi, in altum tolli, omnium ora vultusq́; ſuſtinere, accerrimis lingvarum ſpiculis ac telis pro ſcopo edito eſſe. Hanc tantam ignominiam, tantumq́; contemptum, contempſit Chriſtus, ut pro ignominia momentanea ſempiternum maximumq́; decus ac gloriam, pro exigui temporis dolcribus, nunquam finienda in cœlis gaudia conſequeretur. atq; in dextra ſedis Dei ſedit. *Hoc addit D. Autor ut oſtendat, Chriſtum ſpe ſua fruſtratum non fuiſſe, ſed ingens fidei ac patientiæ ſuæ præmium tuliſſe: ut intelligamus, nos quoq;, ſi eum ſecuti fuerimus, ſimilem cum ipſo fidei patientiæq́; exitum habituros. Quanta verò dignitas & gloria ſeſſione Chriſti ad dextram throni Dei ſignificetur cap. 1. v. 3. explicavimus. Ex hoc autem & altero cap. 8. v. 1. loco apparet, cùm Chriſtus alibi dicitur conſediſſe* ad dextram Dei, dextræ *nomine non intelligi, robur aut fortitudinem Dei, ut ſit alibi, ſed hac phraſi, ſimilitudine ab hominibus ducta, locum ponè dextram Dei, eo qui ſit ponè ſiniſtram honorificentiorem, ſignificari. Nam aliàs non rectè diceretur, dextra throni Dei. Neq; enim thronus manum habet, aut habere cẽſetur: ſed intelligitur dextra pars aut latus throni. Vnde & ſæpè eodem ſenſu dicitur Chriſtus, in plurali, à dextris Dei vel potentiæ conſediſſe. Nã cùm Dei virtus aut ipſa quoq; dextra manus per ſimilitudinem Deo tributa intelligitur, non dextræ in plurali numero,*

Fidei ac patiẽtiæ Chriſti præmium.

Dextra throni Dei.

ſed dextra Domini, in ſingulari, nominari ſolet: a cùm dexter aut ſiniſter locus ſignificatur, dici ſole à dextris, aut à ſiniſtris, licèt id reſpectu unius tantùm perſonæ pronuncietur. Vide Matt. 20. 21, 22 23. & 25. 33, 34, 41.

V. 3. Recogitate enim eum, qui talem ſuſtinuit à peccatoribus adverſum ſemetipſum contradictionem, ut non fatigemini animis veſtris deficientes. *Exprimit finem uſumq́; exempli Chriſti diligenter conſiderati, qui eſt, animo haud quaquam in adverſis & afflictionibus ſolvi, inq́; cœpto fidei ac patientiæ curſu minimè fatigari & deficere.*

V. 4. Nondum usq; ad ſangvinem reſtitiſtis adverſus peccatum repugnantes. *Novo argumento eos hortatur ad animum in afflictionibus quas perferebant infractum. Videtur enim illis voluiſſe pudorem quendam incutere, quòd, cùm mala iſta quibus premerentur non eſſent adeò gravia, nec dum ad ſangvinem deventum foret, nihilominus jam animo viribusq́; conciderent, contrà expreſſam monitionem divinam.* Alluſio. *Alludit autem hîc quoq; ad certamina, ſed quæ pugna non curſu fiebant. Peccatum enim dejicere nos vult de fidei & pietatis in Deum conſtantia: in afflictionibus autem, quæ Chriſti cauſa nobis perpetiendæ veniunt, peccatum, cum quo certandum, abnegatio eſt. In hac ergò pugna quoties afflictiones ſtant intra fortunas, aut dignitatem exiſtimationemq́; noſtram, res nondum*

nondum ad ſangvinem devenit; ſed cùm corporibus cruciatus & tormenta, & mortes intentantur, tum demum res maximè ſeriò agitur, & pugna in fervore eſt. Hebræi iſti nondum, ut apparet, propter Chriſtum de vita periclitabantur, ſed res intra contumelias, opprobria, bonorum direptionem, ut ex cap. 10. v. 33. 34. apparet, ſteterat. Oſtendit ergò D. Autor, quàm turpe ſit, in prima adhuc velitatione & pugnæ veluti præludio quodam terga vertere. Dum autem peccatum pro adverſario, cum quo illis res ſit, inducit, eo ipſo efficaci quodam argumento illos ad fortitudinem excitat, ne in certamine cum hoſte tam fœdo, tamq́ pernicioſo ſuccumbant.

V. 5. Et obliti eſtis conſolationis, *vel* admonitionis. Et, *poſitum videtur pro* Et tamen, *ita ut adverſativæ particulæ vim habeat, quaſi dicat, licèt nondum ſangvis & vita vobis ſit Chriſti causâ profundenda, jam tamen animo vobis excidit illa divina admonitio, quâ jubemur caſtigationem Dei promto animo ſuſcipere, patienterq́ perferre.* Obliti eſtis admonitionis. *id eſt, officij veſtri, quod in admonitione hac continetur. Non enim id reverà reprehendit Autor, quòd verba, vel etiam ſententia admonitionis iſtius nominatim memoriâ illis exciderit, ſed quòd facere neglexerint, quæ illa præcipiat. Diximus alibi, eum dici meminiße alicujus vel hominis vel rei, qui illius curam habet; qui verò non habet, etiamſi illius alioquin meminerit, oblivisci. Hoc in præceptis, adhortationibus,*

Et pro *&* *tamen.*

nibus, consiliis imprimis locum habet, quæ non ide dantur, ut memoriæ tantùm infixa hæreant; se memoriæ sunt infigenda, ut opere ipso præstentur & cùm tanta est præcipientis aut monentis auto ritas, ut verisimile non sit, eum, qui modò præcepi aut moniti meminerit, nō obtemperaturum, merit eos præceptorum monitorúmve oblivisci dicimus qui, licet ea vel maximè memoriâ teneant, iis no obsequuntur. quæ vobis tanquam filiis loqui tur. Admonitionem hanc commendat Autor, e eo, quòd sit valdè blanda ac paterna, utpote quæ fi lios vocet eos ad quos dirigitur. Tali verò admoni tioni quis, nisi durus & contumax, locum non dare

Admonitio loquitur.

Admonitio autem loqui dicitur per Metonymiam quòd per eam is qui admonet loquatur, aut potiù quòd sit ipsa admonentis locutio. Is autem qui ad monet, est apertè quidem Salomon, occultè autem ipse Deus, cujus instinctu Salomon hæc protulit

Proverb. 3. 11.

Itaq; ipse Deus nos in hac admonitione filios appel lat. Unde sequitur prompto animo esse suscipien dam, & summo cum studio observandam. Fili m noli negligere, vel contemnere disciplinam vel castigationem Domini. Cùm Deum ipsum loquentem facimus, non Salomonem, nomen Do mini, positum censeri debet, pro pronomine, nemp meam, Hebræorum more. Contemnere autem, vel ut in Hebræo est, abjicere disciplinam seu castigati onem Domini, nihil est aliud, quàm eam patient animo ferre nolle, adversus illam tanquam contr

Nomen loco pronominis.

stimulum

stimulum recalcitrare. Castigationem autem Domini vocat D. Autor afflictiones, quas Christi causâ experiebantur Hebræi isti; quia solet Deus afflictionibus istiusmodi sæpè uti, non tantùm ad probandos homines, sed etiam ad probos reddendos, & tanquam paterna quadam pœna emendandos. Idq́ Hebræis istis tum accidiße statuendum est. neq; fatigeris *seu* solvaris, *nempe animo,* dum ab eo argueris. *Alter castigationis divinæ abusus, animo scilicet ob eam frangi & concidere. Alij enim cùm à Deo castigantur, turbido sunt & impatienti animo; alij pusillo vel nullo. Vnde fit, ut malis victi cedant, fiduciaq́ & spe in Deum relicta, à recto honestoq́ proposito deflectant.* Castigatio divina.

V. 6. Quem enim diligit Deus, castigat. *Ratio in ipsa admonitione expreßa, cur ei morigeri eße debeamus; quia nimirum castigatio est effectus & argumentum divini erga nos amoris. Quod autem ab amore Dei proficiscitur, hoc non debet aut abjici aut contemni, sed in summo pretio haberi; nec animos nostros à fide & spe in Deum dejicere, sed ad eam potiùs erigere & excitare. Notandum autem est, castigationem, id est, pœnam quæ emendationis causâ divinitùs infligatur, divini amoris indicium effectumq́ eße; non verò quamvis pœnam, quæ sæpè in perniciem hominis dirigitur. Hæc enim est effectus iræ & indignationis divinæ, quam deprecatur David Psal. 6. Deinde dictum hoc cum limitatione quadam accipiendum est. Non* Dicti Salomonis limitatio.

enim quemvis Deus, quem amat, castigat: (si nimirum castigationem non simpliciter pro afflictione sed pro pœna accipiamus:) sed tum demum, si castigari, ut ferè semper accidit, mereatur. Apparet autem ex scopo & intentione nostri Autoris, perinde hæc verba accipienda esse, ac si dictum esset: quem enim diligit Dominus, hunc demum castigat: *quæ sententia aptiùs exprimitur in Hebræo textu, si sequentia verba, ut mox videbimus, inspicias. Aliàs enim non posset inde colligi, castigationem semper esse amoris divini effectum & indicium. Nam salva veritate eorum verborum, quæ in textu ponuntur, posset quispiam opinari, eos quidem, quos Deus diligat, castigari; sed non vicissim, quos castiget, diligi, ita ut ambiguum sit, utrum ab amore, an verò ab odio castigatio proficiscatur. Neq; enim mutuò sese evertunt ista:* quem diligit Dominus, eum castigat, &, quem non diligit, eum itidem castigat: *cùm utrumq; castigare possit; nisi particulam,* demùm, *in posteriori parte prioris enunciati, ut diximus, subaudias: quod in hujusmodi enunciationibus non raro solere fieri vidimus supra cap. 7. v. 7. Pertinet autem ad eandem quæ hîc exprimitur sententiam, insignis ille 2 Macc. 6. v. 12. & seq. locus, quem, quia valdè elegans est, non pigebit exscribere.* Obsecro, *inquit libri istius Autor,* eos, qui hunc librum lecturi sunt, ne abhorrescant propter adversos casus, sed reputent ea quæ acciderunt, non ad interitum, sed ad correptio-

reptionem esse generis nostri. Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium. Non enim sicut in aliis nationibus Dominus patienter expectat, ut eas cùm judicii dies advenerit in plenitudine peccatorum puniat: ita & in nobis statuit, ut peccatis nostris in finem devolutis, ita demùm in nos vindicet. Propter quod nunquam quidem à nobis misericordiam suam amovet, corripiens verò, in adversis populum suum non derelinquit. *Pergit D. Autor*; flagellat verò omnem filium quem recipit. *Ejusdem sententiæ repetitio. In Hebræo est:* in eo, *nempe quem castigat,* tanquam pater in filio complacet sibi: *quod nihil aliud est, quàm prior sententia inversa, perinde ac si dixißet Salomon,* quem Deus diligit castigat, & quem castigat diligit. *ut ita castigatio sit certus minimeq; dubius amoris divini effectus & index.* Quem recipit *i.e. quem pro filio suo habet & agnoscit. Nō enim omnes, qui se dicunt Dei filios, pro filiis agnoscit Deus.*

V. 7. Si disciplinam *vel* castigationem sufertis. *Ita enim Græci Codices habent,* ἐ παιδεί-αν ὑπομένετε, *ipsaq; orationis series hanc lectionem requirit, non verò, ut Latinus legit Interpres,* In disciplina perseverate. *Novo argumento, ex superiori admonitione divina aliquo modo petito, utitur D. Autor, ut eos ad ferendas patienti* Græca hujus loci lectio.

animo

animo afflictiones excitet. Quia si castigationem, *inquit*, sustinetis, *ὑπομένετε, id est, si castigamini, si non estis absque castigatione, ut ex sequentibus apparet*, tanquam filiis vobis offert se Deus. *hoc habetis inde commodi, quòd sese vobis ut filiis offerat Deus, id est, patrem sese vobis præstet & exhibeat, paterno more vobiscū agat, seu quòd Deum habeatis pro patre: quandoquidem ipse Deus in verbis paulò ante citatis dixit, quòd sibi in eo, quem castiget, tanquam pater in filio complaceat. Unde subjicit Autor:* quis enim filius, quem non corripit, *vel*, castigat pater? *Paternum hoc planè castigare filium, cùm meretur. Nam alioqui Pater, nisi multæ ac magnæ injuriæ devicerunt patientiam, nisi plus est, quod timet, quàm quod damnat, non accedit ad decretorium stylum.*

Oppositio in verbis Autoris.

V. 8. Quodsi extra disciplinam, *vel* absque castigatione estis. *Opponuntur ista, παιδείαν ὑπομένειν* castigationem sustinere. *v. 7. &* esse χωρὶς παιδείας, absq; castigatione, *hoc versiculo. Unde apparet verbo ὑπομένειν in superiore versiculo non significari patientiæ virtutem, quæ ad officium pertinet piorum, sed tantùm doloris perpessionem ac sensum, quod ad statum ac conditionem illorum spectat. Ostendit ex altera parte à contrario rem illustrans, quanto cum incommodo illud sit conjunctum, si quis nullis à Deo vexetur malis, nec castigationis fiat particeps. Incommodis*

'um hoc est, quòd qui tales sunt, non pro filiis, sed ro nothis seu adulterinis ac suppositititiis à Deo enseantur: quo incommodo nullum majus esse po- est. Alterutrum ergò eligendum est, ut aut filii, iempe Dei, simus, & à Deo pro talibus censeamur, imulq; castigationem subeamus; aut si castigari no- umus, pro spuriis à Deo ducamur. Interserit D. Au- or: cujus, *scilicet castigationis*, participes facti unt omnes, *nempe ut ostendat filium Dei esse, & ib illo castigari, quoties nimirum opus est, ita inter è connexa copulataq; esse, ut omnes Dei filii hanc egem subire necesse habuerint, omnes paternam llam manum senserint. Omnes, generatim loquen- lo, quia pauci, aut potiùs unus tantùm fuit, qui ca- tigari non fuerit meritus, nec ut castigaretur ulla atione opus habuit. Et hic ipse tamen duris rebus uit exercitus, non ut castigationis propriè sic dictæ, d est, pœnæ particeps fieret: quem enim locum ha- ere posset in innocentissimo pœna? sed ut nobis li- voribus vulneribusq; suis veram salutem afferret.* 'nde & castigatio pacis nostræ, *seu, quæ nobis eram pacem ac felicitatem attulerit,* super eum uisse *dicitur Esa: 53. 5. quo loco* castigationis *ox per Metaphoram, seu Synecdochen speciei, pro fflictione sumi debet.* Ergò adulterini, non filii stis. *Non verè ex Deo nati, non ii quos Deus pro lius seu liberis suis habet & agnoscit, sed adulteri- i ac suppositi tii. Illi enim sunt* nothi, *qua voce Au- or utitur, seu adulterini filii, qui pro filiis quidem alicujus*

Non castigari à Deo, quantum afferat incommodum.

Castigatio pro afflictione.

alicujus sese gerunt, revera tamen ex illo geniti non sunt: hi à patribus quidem carnalibus non semper agnoscuntur: at spiritualis ille Pater decipi non potest: novit omnes, qui ex ipso geniti non sunt, nec eos pro suis agnoscit: unde fit, ut nec formandis eorum moribus ac ingeniis curam castigationemq; paternam impendere dignetur.

V. 9. Deinde patres quidem carnis nostræ, eruditores, *vel* castigatores habuimus. *Alio argumento, quod tamen superiori cognatum est atque affine, docet, debere nos divinas castigationes sufferre, idq; ita, ut per eas ad frugem adduci nos patiamur. Qui enim hoc faciunt, illi demum eo, quo par est, animo castigationem suscipiunt & sustinent. Est autem argumentum à comparatis, nempe à minori ad majus ductum, ut quivis facilè animadvertit.* Carnis nostræ patres, *dicuntur patres nostri carnales, qui nos secundùm carnem, ac proinde vitam hanc carnalem genuerunt. Opponuntur, ut mox additur,* patri spirituum. *Unde rectiùs voces* carnis nostræ, *cum proxima voce* patres, *quàm cum remotiore* castigatores, *cohærere censentur, secus quàm quibusdam Interpretibus est visum.* et reverebamur eos. *In Græco est simpliciter* ἐνετρεπόμεθα, reveriti, *vel* pudore affecti sumus, *non addito pronomine, quod ad patres referatur. Itaque sensus esse potest, nos patrum nostrorum castigationibus sæpè in pudorem fuisse versos, ita ut nos & pœnæ & delicti simul puduerit.*

Argumentũ à minori ad majus.

Patres carnis.

Habens

Habent enim castigationes non tantùm dolorem, sed etiam ignominiam quandam sibi adjunctam. Quodsi ad patres id referamus, sensus erit, nos illorum castigationibus ita fuisse imbutos, ut eos revereremur, ut pudore metuq́ ipsorum ducti adversum eos delinquere non auderemus. Si ergò hoc patres nostri, illi, qui nobis carnalis vitæ tantùm autores extiterunt, sua castigatione in nobis efficere potuerunt; quantò magis convenit, ut castigatio patris spirituum hunc in nobis effectum producat? Ideò subjicit Autor: non multò magis subjiciemur Patri spirituum. *subjici hoc loco est promto ac patienti animo castigationem à Deo profectam suscipere ac sustinere, illiq́ morigerum ac obsequentem in iis, ad quæ castigatione nos exercet, sese præbere.* Subjiciemur *etiam poni potuit, pro subjici debemus. Solent enim ejusmodi futura vim imperandi non raro habere.* Patri Spirituum. *Patrem spirituum, id est, Deum, opponit patribus carnis, ut doceat quantò magis conveniat huic, quàm illis subjici, quippe cùm spiritus carne longè sit potior ac præstantior. Non autem ideò sic vocatur Deus & patribus carnis nostræ opponitur, ac si spiritum quidem, quo vivimus atque intelligimus, ab ipso Deo hauserimus, carnem autem à parentibus nostris tantùm acceperimus, cùm non minùs hujus quàm illius Deus sit Autor & creator: sed* spiritus *voce per Metonymiam subjecti intelligitur id omne, quod ad spiritum nostrum pertinet, quodq́ nos spiritua-*

Futura vim imperandi sæpè habent.

Pater spirituum.

les facit: hæc enim nulli alii quàm cœlesti nostr Patri debemus. Pater ergò Spirituum appellatur, quòd nos secundùm spiritum, idq; unus omnes genu erit. et vivemus. *Fructum hujus subjectionis ve finem ostendit, ut tantò magis nos ad eam excitet. Is verò est vita sempiterna, quam consequi, hoc de mum verè vivere est. Unde & κατ' ἐξοχὴν, simpli ci vitæ nomine sæpè designatur.*

Vita κατ' ἐξοχὴν.

V. 10. Et illi quidem, *vel,* Nam illi quidem in tempore paucorum dierum, *vel* ad pauco dies, secundùm voluntatem suam, *vel* prou ipsis videbatur, erudiebant, *vel* castigaban nos. *Quia dixerat nos victuros, si Patri spirituun subjiciamur, tacitè innuens, hunc fructum ex obse quio patribus carnalibus præstito non sequi; propte rea nunc docet, quantum discrimen sit inter illun finem scopumq;, quem patres nostri carnales, qua tenus à Deo spirituali nostro Patre distingvuntur nec illi penitus hac in parte ministrant, in casti gandis liberis habent propositum, & inter illum a quem collimat Pater spirituum. Unde simul conse quitur, hujus castigationes longè magis prompti usq; admittendas ac perferendas esse, quàm illo rum: quandoquidem multò, quàm illæ, majoris boni nobis consequendi causâ sunt institutæ.* Ad pauco dies. *πρὸς ὀλίγας ἡμέρας, id est, ad bonum quo paucis diebus nobis sit usui, nempe ut vitam brev temporis spacio conclusam tanto commodiùs bone stiusq; transigere possimus.* Non enim his verbis id si gnificat

Scopus castigationis

gnificare videtur D. Autor, quòd castigatio patrum non diu duret; sed cum puerili ætate & adolescentia transeat. quid enim hoc ad rem faceret? Num idcircò magis subjici Deo debemus, quia castigatio illius longo tempore, seu totâ vitâ duret? Adde, quòd D. Autor castigationis divinæ seu afflictionum brevitatem potiùs, quàm diuturnitatem nobis inculcet, ut cap. 10. v. 37. vidimus. Addit, prout ipsis videbatur. *quasi dicat, non semper in castigatione nostrum commodum spectarunt, sæpè suis moribus, suis affectibus indulserunt; vel etiamsi commodum nostrum aliqua ratione spectarint, non tamen semper recto usi sunt judicio. Fecerunt enim prout illis facere visum fuit, at non semper rectè rem perviderunt, sæpè affectu, sæpè imprudentiâ impediti in castigatione aberrarunt.* Hic autem ad id, quod utile est. ἐπὶ τὸ συμφέρον. *quasi dicat, Deus verò talis est pater, qui, cùm castigat filios, semper ad eorum commodum & utilitatem oculos dirigit, nec ab ea unquam aberrat: quæ quanta sit, statim additur:* In recipiendo sanctificationem ejus, *vel,* ut participes fiamus sanctitatis ejus. *Qua in re continetur etiã sanctitatis istius fructus, per Metonymiam Synecdochicam, qui est vita ac felicitas illa sempiterna.* Castigationis divinæ & ratio & scopus. Metonymia Synecdochica.

V. 11. Omnis autem disciplina in præsenti quidem. *Occupatio est. quia poterat aliquis dicere, castigationem esse naturâ suâ insuavem & acerbam, ideoq; difficile esse, eam æquo animo perferre.* Occupatio.

re. *Fatetur D. Autor, eam πρὸς μὲν τὸ παρὸν, id est, respectu habito ad præsens illud tempus, quo ea duret, non videri eße tam bonam, quàm revera est.* Videtur non esse gaudii, *vel,* non videtur gaudii esse. *id est, non videtur ad gaudium tendere, seu non apparet tum temporis amaritiem & acerbitatem illam castigationis ita eße comparatam, ut in maximum gaudium & jucunditatem desinat.* sed mœroris. *Videtur nihil aliud, quàm mœrorem ac tristitiam afferre. Dolorem enim affert castigatio, aliàs ne castigatio quidem futura. Ideò enim castigamur, ut dolor pœnæ, peccandi retundat cupiditatem.* postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddit justitiæ. *Fructus justitiæ significat fructum qui est justitia, per genitivum speciei, seu differentiæ. Iustitiæ autem vox & justè agendi habitum hoc loco significat, &, per Metonymiam, illius effectum seu præmium, quod est justificatio, & vita æterna, quemadmodum etiam versiculo superiore* sanctitatis *nomine & sancti mores, & quæ eos sequitur, suprema felicitas significata videtur. Vocatur autem hic fructus,* εἰρηνικὸς, tranquillus *seu* pacificus, *ratione quidem justitiæ propriè sumtæ, quòd pacem, id est felicitatem nobis pariat: ratione justificationis verò, seu vitæ æternæ; quòd ea in vera pace, hoc est summa felicitate consistat, eamq; nobis conceßa afferat. Non absimili ratione* beatam spem *dixit Paulus. Spes namq; sumitur metonymicè pro re, quæ speratur.*

Genitivus speciei seu differentiæ.

Metonymia.

Tit. 2.

Spes pro re sperata.

speratur, vita nimirum sempiterna; quæ beata dicitur, quòd ipsa beatitudo sit, eosq́, quibus contingit, beatos efficiat. Quibus verò hic tantus contingit fructus? exercitatis per eam, τοῖς δι᾽ αὐτῆς γεγυμνασμένοις. *Castigatio est exercitium ad pietatem & justitiam. Exercitati ergo per castigationem dicuntur vel simpliciter, qui castigationibus agitati iisvé subjecti fuerunt, ita tamen, ut tacitè ponatur, eos hoc pacto exercitatos, in virtutum ac pietatis studio tantum, quantum opus est, profecisse; vel qui castigationibus malè agere dedidicerunt, & quorum animus ea ratione ad omnem rectè agendī consuetudinem est imbutus, ita ut effectus quoq́ exercitationis illius simul significetur.*

V. 12. Propter quod remissas manus. *Postquàm docuit quantum commodum secum ferant divinæ castigationes; hinc adhortationem infert D. Autor, ne animum illarum causâ despondeant, quin potiùs erigant, summaq́ alacritate in cœpto christianæ pietatis opere cursuq́ pergant.* Remissas manus *dicit, quia in opere christianæ fidei ac pietatis manus remiserant, variis afflictionibus velut defatigati. Vult ergo D. Autor, ne afflictionibus cedant, sed animo connixi strenuè pietatis inceptum opus urgeant, quandoquidem videant, afflictiones sibi ex divina charitate summo suo bono ac commodo immitti.* & soluta genua erigite. *Similitudinem sumit D. Autor ab homine cursu & laboribus defesso, cùm soluto nervorum robore & ma-* Similitudo Autoris.

nus remißæ pendent, & genua labant, omniaq́, membra veluti luxata videntur. Erigite, ἀνορθώσατε, surrigite; *genua veluti attollite & recta facite; quod fit, cùm extentis nervis firmiter cruribus innituntur. Nihil hoc aliud est, quàm alacritatem resumite, alacri & vegeto animo redite ad cœptum fidei pietatisq́, opus peragendum & cursum perficiendum.*

Orbitæ pro semitis.

V.13. Et gressus rectos facite. τροχιὰς ὀρθὰς, orbitas rectas. *Orbitas dixit pro semitis. Orbita enim propriè est via, quæ rotarum teritur vestigiis; semita verò, quæ pedum. De semitis autem D. Autorem loqui manifestum est. Addit enim,* pedibus vestris. *Semitæ vocantur nostræ consuetæ actiones, quæ, ut semitæ solent, subinde à nobis frequentantur. Rectæ autem sunt semitæ nostræ, cùm normæ divinæ respondent, & ad eam exiguntur.*

Semitæ.

Aperta veritatis professio.

Videtur D. Autor his verbis peculiariter id monere, ut Hebræi candidè & apertè in professione Christianæ veritatis agant, non diverticula aliqua simulationis & dissimulationis quærant. Eos enim, qui candidè & apertè agunt, rectà incedere dicimus, quod Paulus Petrum reprehendens ὀρθοποδεῖν vocat. Gal. 2. v.14. Contrà verò illi, qui minùs candidè rem agunt, obliquâ viâ & veluti per anfractus incedere videntur. Vt non claudicans quis, *vel,* ne quod claudum *(est)* erret. *Claudicat, quisquis & in profitenda veritate, & in vita ac moribus non sic, ut convenit, agit. Significat D. Autor,*

Claudicare.

eße

eſse inter eos, ad quos ſcribat, aliquos, qui in via pietatis Christianæ claudicent, & nunc in hanc, nunc in illam partem inclinent; qui Chriſtianam quidem religionem non deſerant penitus, in Iudaicam tamen valdè propendeant, aut, ut pericula perſecutionesq; evitent, propendere ſeſe oſtendant. quo pacto dixit olim Elias Iſraëlitico populo, cultum Baalis in gratiam Achabi cum cultu veri Dei aliqua ratione conjungenti, & neutri ſat firmiter adhærenti: quouſq; claudicatis in duas partes? Erret, ἐκτραπῇ. *Dupliciter verbum Græcum accipi poteſt, vel de luxatione aut detorſione membri ad inceſſum neceſſarij, quod planè ſuo loco detortum, ne claudicare quidem nos ſinit, ſed omnem ambulandi uſum nobis adimit; vel de aberratione à via; quod Interpretibus magis placuit. Prius magis convenit cum claudicationis ac ſanationis, cujus ſtatim meminit Autor, Metaphora; poſterius autem magis cum præcedentibus verbis, quibus jubemur rectas facere orbitas pedibus noſtris, idq; in eum finem, ne is, qui in pietatis tramite claudicat,* ἐκτραπῇ, *id eſt, à recta via tandem planè recedat. Sic ut* ἐκτρέπεσθαι, & τροχιὰς ὀρθὰς ποιεῖν *ſint quodam modo opposita. Cùm enim is, qui in recta via, (ut ſanè ea eſt de qua hic agitur,) rectas facit ſemitas, ſeu rectà pergit, à via recta non aberret, ſanè qui aberrat, rectà non incedit. Facilè autem fit, ut ille, qui in tramite claudicat, eum tandem penitus deſerat, &* Duplex ſenſus.

in devia vitiorum recedat. Non est autem necesse, ut sanatio, cujus in proximè sequentibus fit mentio, opponatur τὸ ἐκτρέπεσθαι *propriè & directè, sed tantùm ut* τὸ μὴ ἐκτρέπεσθαι *sit aliquid minus, quàm sanari. Apertè enim Autor imparia inter se comparat, ut indicat vocula* magis *vel* potiùs, *dum ait:* magis autem sanetur, *vel* sed sanetur potiùs: *simplicem autem ipsorum oppositionem institui nihil statuere cogit. Sufficit quòd inter* claudum esse *&* sanari *oppositio sit.* Sed sanetur potiùs, *nempe claudum. quasi dicat, ut non tantùm quod claudum est à via pietatis non deflectat, &, si ab ea deflexit, in illam redeat; sed etiam in via pietatis claudicare desinat, quod fiet, cùm & rectà incedetis, & genua labantia erigetis, & animum alacritate Deo Christoq; serviendi replebitis. Ex alacritatis enim istius defectu claudicatio spiritualis oritur.*

V. 14. Pacem sequimini *vel* sectamini cum omnibus. *Absoluta adhortatione, ad retinendam in fide constantiam, adjungit etiam alia quædam pietatis Christianæ præcepta: quorũ primum est, ut pacem sectemur cum omnibus. Quod præceptum Christianis, omnium odiis expositis, imprimis observatu necessarium est, non solùm ad consequendam salutem, sed etiam ad evitandas varias calamitates, ut Petrus nos docet. 1. Epist. 3. v. 13.* Et sanctimoniam τὸν ἁγιασμὸν, sanctificationem. *Quidam solam castitatem hac voce significari isto loco putant,*

Alia Christianæ pietatis præcepta.

I.

II.

putant,

putant, quod & à Paulo factum esse videmus, 1. Thess.4.3. 1.Tim.2.15; & Autor ipse paulò post v.16. expressè scortationem prohibet. Sed nulla est justa causa, cur sententiam, quæ generalem sensum commodissimè habere potest, restringamus, & solam hac voce castitatem designari credamus, cùm non minùs ad christianam sanctificationem & à profano hominum vulgo segregationem cæteræ etiam christianæ virtutes pertineant. Vide Ephes. 2.v.26. ubi verbum ἁγιάζειν, *(unde* ἁγιασμὸς, *quæ vox hoc loco extat,) ad universæ pietatis rationem significandam extenditur. Vox cognata* ἁγιωσύνη *in hac significatione usitatior est.* Sine qua nemo videbit Dominum. *Quia voci Domini articulus in Græco est additus, propterea ex Novi Fœderis usu Dominus noster Iesus Christus intelligendus est, quem qui videbit, videbit etiam ipsum Deum. Videre autem Dominum aut ipsum Deum, futuram nostram felicitatem & immortalitatem continet, cùm videre ipsum non possimus, antequam illi natura similes, hoc est, immortales efficiamur. Est enim hæc visio intelligenda de visione clara, & de tali, quâ (ut D. Iohannes loquitur) Deum vel Dominum Iesum sicuti est videbimus, deq; visione constanti & in perpetuum duratura, de tali deniq;, quæ ex conjunctione & conversatione cum Domino proficiscatur. Quocirca qui cupit Dei & Domini Iesu Christi sempiterno conspectu frui, is operam det, ut sit sanctificatus, hoc est, non tantùm professione,*

Sanctificatio.

Videre Dominum.

1. Ioh. 3. 2.

ſed etiam vita ac moribus à profano hominum vulgo ſejunctus ac ſegregatus. Hoc ſi cuipiam deeſt, fruſtrà ſibi miſer tantæ felicitatis ſpe blanditur.

XII. *V. 15.* Contemplantes *vel* inſpicientes ἐπισκοποῦντες. *Alia pars officij noſtri exponitur nempe, ut non tantùm noſtræ ipſorum vitæ rationem diligentem habeamus, ſed etiam alij aliorum inſpectores & epiſcopi quidàm ſimus, ut ſic mutuam & communem pro ſalute communi gerentes curam, tanto faciliùs & certiùs eam conſequi poſſimus.* ne quis deſit gratiæ Dei. μή τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ. *Hoc nimirum ne contingat providere operamq́; dare debemus. Per gratiam iſtam intelligitur gratia Evangelica, quæ hominibus per Chriſtum contigit, quâ nulla major mortalibus obvenire potuit.* ὑστερῶν *ſignificat eum qui retrò ſubſiſtit, ſeu remanet, vel retrocedit quemadmodum cap. 4. v. 1. vidimus. Illi verò ſunt tales, qui Chriſti ſacratiſſimam religionem deſerunt, ejusq́; ſigna ampliùs ſequi nolunt.* Ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat. *Alludit D. Autor ad verba Moſis Deut. 29. 18 in quibus ſimiliter de Apoſtatis agitur.* Radix autem amaritudinis, *id eſt, amara, vocantur Apoſtatæ, quia & ipſi amari, id eſt, Deo ac piis inſuaves ſunt, & fructus etiam ſui ſimiles, id eſt, amaros acerbosq́; proferunt. Surſum autem germinat vel creſcit iſta radix, cùm quis apoſtaſiam animo conceptam*

Alii aliorũ Epiſcopi eſſe debemus.

Gratia Dei.

Apoſtatæ, radix amara.

ptam, quamq; in sinu suo tantùm fovit, tandem ad alios proferre audet; vel cùm ea subinde crescit ac robur sumit. Solet enim ferè paulatim pullulare ac vires acquirere, quemadmodum & fides ei contraria. quæ enim primùm infirma est aut exigua, postea augetur ac corroboratur. Impedit autem vel obturbat apostasia, ἐνοχλῇ, cùm aliorum fidei & morum incremento obstat, quemadmodum plantæ plantis, arbores arboribus, vel spinæ frugibus obstare solent, si propè sint consitæ. Quanquam verbum ἐνοχλῇ propriè significat quietem alicujus turbare, eiq; obstare, quod non minus Apostatæ faciunt. quietem enim Ecclesiæ turbant. & per illam inquinentur multi. Inquinatio, vel, pollutio hoc loco videtur pro infectione esse posita. Nam sæpè etiam pollutione res inficitur. Sic vestis à carne polluta apud Iudam, vestem à carne infectam significare videtur. Metaphorâ ductâ à corporibus & per ea vestibus pestilentiâ infectis. Referri huc potest & illud, quod apud Iacobum legitur de lingva, cap. 3. 6. quæ dicitur maculare totum corpus. Maculare enim videtur positum pro inficere. Nam hoc sensu Metaphora est elegantior. Vnde & paulò post v. 8. dicitur lingva plena esse veneno mortifero. Idem ergò & hoc loco, si sensum spectes, accidere potuit. Radicibus enim res non pollui, sed infici solent: plantæ quoq; interdum plantas, radicum mutuo contactu, imò & umbrâ, quam in alias spargunt, inficiunt: sed fieri potest, ut Autor à Metaphora ra-

ἐνοχλεῖν.

Iudæ ℣ 23.

dicum discedens, ad homines de quibus agitur re-spexerit, qui aliâ Metaphorâ polluì dicuntur, quo-ties errore aut peccato inficiuntur.

V. 16. Ne quis fornicator aut profanus, u Esau. *Dubium est, an utrumq; & scortatoris & profani nomen ad Esau referri debeat. De scorta-tione Esau, nihil in sacris literis legitur, nisi h*

Esavi matrimonium illicitum.

referre velimus id, quod Cananæas mulieres ma-trimonio sibi junxerit, contra morem & discipli-nam sanctorum illorum hominum, qui filios suos ve-ro Dei cultu imbutos, fœminis veri Dei notitia ple-nè destitutis, misceri nolebant. Itaq; poterant h. matrimonia censeri impura & incesta. Videmu sanè Deum hac quoq; re imprimis irritatum, & a diluvium orbi inducendum impulsum fuiße. Gen. 2. & deinceps. Adde quòd de uxoribus Esau nomi-natim legamus, eas offendiße animum Isaaci & Rebeccæ, adeò ut & Rebecca dixerit Isaaco, tæd

Gen. 27. 47.

me vitæ propter filias Heth, *(uxores nemp Esau)* si acceperit Iacobus uxorem de stirp hujus terræ, nolo vivere: *& Isaac Iacobo ad vocato ita præceperit:* noli conjugem accipe

Cap. 28.

de gente Canaan, sed vade & proficiscere i Mesopotamiam Syriæ, ad domum Bathu patris matris tuæ, & accipe tibi inde uxore de filiabus Laban avunculi tui. *Vide etiam v. 7, 8. Etiamsi verò ob asperitatem morum, insolent. am aliaq; vitia potuerint adeò molestæ eße Isaa & Rebeccæ; verisimile tamen est, ideò quoque id fa-ctu*

tum eße, quòd ab impiis majoribus, profanaq; stirpe ortæ, à religione ac cultu veri Dei prorsus alienæ, impiis autem religionibus penitùs eßent addictæ. Apparet quidem, etiam Bathuelis familiam ac Labanum ipsum, cujus postmodum filias matrimonio sibi copulavit Iacobus, idololatriæ falsorumq; Deorum cultui unà cum suis fuiße deditum, idq; jam à majoribus suis, ut apparet ex Iosuæ cap. 24. 7. & Gen. 31. v. 19, 30, 32, & sequentibus: veruntamen satis quoq; constat, in ea familia nondum planè extinctam fuiße ipsius etiam veri Dei notitiam & cultum, quemadmodum & tempore Achabi inter Israelitas evenit. Vide Gen. 24. 50, 51. 29, 37. & sequentibus. 30, 6, & sequen. & ver. 17. & deinceps. 27, 30. cap. 31, 16, 24, 49, 50. At Chananæi veri Dei penitùs ignari expertesq; erant. Quantum autem inter eos intersit, qui veri Dei cultu planè repudiato, falsos tantùm Deos idolaq; colunt; & qui veri Dei cultum cum falsorum Deorum cultu idololatriaq; conjungunt, facilè apparet, ex 4. Reg. 17. 25, & deinceps usque ad finem cap. Quare etiamsi ne Labanis quidem filiæ vacarint falsorum Deorum cultu, ut ex loco suprà citato Gen. 31. 19, 32. & deinceps apparet, cui adjunge alium cap. 35. 2. & d. Nihilominus tamen, cùm veri quoque Dei notitia imbutæ eßent, minùs erant profanæ, neque tam impia stirpe prognatæ, proinde cùm aliæ meliores, & veræ tantùm religioni addictæ fœminæ nullæ essent, conveniebat ut sanctorum virorum filii ex illis uxo-

liis uxores ducerent, Chananæas verò planè prof-
Connubia profana. *nas & impias vitarent. Has ergò nuptias tanqua*
profanas, impuras & veluti incestas in Esau nota
potuit D. Autor; quæ etiam apprimè Christianis c-
vendæ sunt, tantoq; magis, quantò hi Patriarch-
rum filiis sunt sanctiores. Propriè tamen videtu
Autor respexisse ad scortationem, quæ inter gentes
adeò abierat in morem, ut vix vitii aut turpitud-
nis alicujus nomine infamis esset: quod vel ex ip
sacris literis apparet. Vide Act. 15. 20, 29. Rom. 1. 2
Scortatio. *1. Cor. 6. 13. Hanc longissimè vult abesse à Christi-*
anis. In scortatione autem includi debet adulter-
um, quemadmodum etiam fit alibi, & omne imp-
rarum voluptatum genus. aut profanus. *Prof-*
Profanus. *nus propriè ille est, cui nihil est sacrum, qui res s-*
cras contemnit, & à vulgaribus non discernit. H
quomodo propriè Esavo competat, similiter non a-
paret. Primogeniti enim jura, quæ ille contempsi
adeoq; vili pretio vendidit, nō erant aliquid verè s-
crum, quanquam erant quiddam eximium min-
meq; contemnendum. Vel ergò non tam Esaus prof-
nus dicitur, quàm tantùm pro imagine quada
profani hominis proponitur, quatenus aliquid feci
cui profanitas rectè conferri queat; vel si & ip
profanus appellatur, similitudine cum profano h-
mine id meruit, præsertim cùm ejus factum profa
cujusdam animi indicium fuisse videatur. Qu
propter unam escam vendidit primitiva sua
πρωτοτόκια, ut Græcus habet textus, id est, primo-
geni

geniti quaſi jura & privilegia. Primogeniti enim & Deo aliquo modo peculiariter ſacri ſemper fuiſ-ſe videntur, & parentum primi ac præcipui hære-des erant, naturaliq; quodam jure prærogativam & principatum inter fratres habebant. Vnde ſub lege primogenitus, os duorum, *id eſt, duas portio-nes, ſeu tantum, quantum alii duo fratres ex hære-ditate parentum capiebat. Deut. 21. 17. Hinc legi-mus à Ruben primogenito Iacobi decus regium ad Iudam fuiſſe devolutum, prætærito etiam Simeone & Levi natu majoribus, quòd iſti omnes ſcelere quo-dam ſeſe polluiſſent: ille quidem quòd cubiculum ſeu thorum patris ſui contaminare eſſet auſus; hi verò quòd cædibus in Sichemitas eſſent graſſati & indi-gnos ſeſe tanta dignitate reddidiſſent. Si ergò tur-pis & profanus fuit Eſau, quòd primogeniti jus & dignitatem juſculo commutaverit, quàm verè tur-pes vereq; profani ac ſcelerati ſunt illi, qui pro Dei filiis in Chriſto Ieſu lecti & adoptati, cœleſtis hære-ditatis jura, quæ ſummâ Dei miſericordiâ conſecuti fuerant, adeò vili pendunt, ut ea ſcortationibus, comeſſationibus, aliisq; illicitis voluptatibus & pec-catis contrà æſtiment.*

Primogenitorum jura.

Os duorum.

V. 17. Scitote, *vel* ſcitis enim, quòd & po-ſtea cupiens hæreditare benedictionem, re-probatus eſt. *Vt doceat Autor, quanta calamitas profanis hominibus Eſavi ſimilibus immineat, pro-inde quantopere profanitas iſta cavenda ſit, oſten-dit quantum incommodum Eſavo ea res attulerit:*

Illud

Illud nempe, quòd volens postmodum benedictionem primogenitis ante alios naturali jure debitam, & à Patre Isaaco sibi destinatam consequi, rejectus fuerit, quippe qui jus primogeniti Iacobo jam vendidisset, benedictionemq́ illam Iacobus, De rem hanc ita moderante, jam tulisset: eadem erg calamitas manet illos omnes, qui sese jure sempiternæ illius benedictionis, quod à Deo pro filiis suscepti summa ipsius benignitate consecuti fuerant, libidinibus & impuris voluptatibus aliisq́ peccatis abdicant. Non enim invenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis inquisivisset eam. *Hoc ideò D. Autor addit, ne quis profanorum istorum hominum putet, se tandem lachrymis & ejulatu suo posse Deum flectere, ne se benedictione ill sua, id est, cœlesti felicitate privet. Idem enim ill accidet, quod Esau, qui pœnitentiæ locum non invenit, licèt cum lachrymis magnoq́ cum fletu & ejulatu, ut scriptura testatur, eam quæsierit. Ex hi verò loco satis apparet, distincta hæc fuisse, quod (alibi monuimus, primogeniti jure gaudere, & benedictionem præcipuam seu primogenitis alioq debitam consequi: potuisseq́ Esaum etiam primogeniti jure non vendito nihilominus, Deo ita volente ac providente, potiori benedictione, quippe Iacobo jam destinata, excidere. Nam si Esaus vendi jam & amissâ primogeniti dignitate, potiorem tamen benedictionem à Patre consequi voluit, precibusq́ contendit: cur non potuerit & Iacobus n*

Occupatio.

quæsi

æsito primogeniti jure ad eam aspirare? an eam uic potiùs quàm illi addicere, conferreq́; Deo liberum non fuit? quamvis ergò, etiam non abdicato rimogeniti jure, Esaus Iacobo in adeunda benedi- ione postponendus esset: tamen posteaquam tanto ntemtu primogeniti jus à se removit, dignus o- ninò fuit, qui illius fructu quoq; privaretur, ut ita n solùm divino decreto ac placito, sed etiam pro- ia culpa meritoq́; potiore illa benedictione exci- ret. Pronomen eam *quamvis ad benedictionem ferri possit, videtur tamen potiùs ad pœnitenti- n referendum esse, pœnitentiam, inquam, non E- vi, ut mox dicemus, sed Isaaci. Idem enim quæsi- sse censendus est, quod non invenit. manifestè e- m hæc inter se opponit Autor. At pœnitentiam n invenit, ergo pœnitentiam quæsivit. Nam pœ- tentiæ locum non invenire, videtur hîc idem esse, od pœnitentiam non invenire, ut oppositionis ra- tantò rectiùs con stet, si non aliud quæsitum, ali- verò non inventum dicatur. quorum enim locus veniri non potest, illa ut exsistant effici non potest. m verò cùm Esaus non suam quæsierit pœnitenti- n, utpotè quem facti pœnituerit, quiq́; lachrymis ejulatu dolorem suam testatus fuerit, relinqui- r, ut per istam pœnitentiam, quam, vel cujus lo- m quæsivit, intelligamus pœnitentiam Isaaci, em Esaus suo fletu & quæstubus flectere voluit, ut nedictionem Iacobo datam revocaret, & in se anscriberet. Verùm frustrà fuit, nihil profuerunt*

illi

Profanis lachrymæ & fletus non prosunt.

illi lachrymæ jam seræ. Hoc ipsũ cogitandum relinquit D. Autor profanis omnibus; nihil fletus, nihil lachrimas illis post amißum æternæ salutis adeũdæ jus profuturas, si nimirum vel seræ fuerint, quales eæ sunt, quæ tum demùm funduntur, cùm tempus emendandæ vitæ præteriját, & judiciÿ ac suppliciÿ tempus jam advenit; vel non satis fuerint seriæ, & in novam vivendi rationem veramq́ sanctitatem, quâ jus illud amißum iterum recuperetur, efficaces. Iam enim antè à D. Autore constitutum fuit, neminem sine sanctimonia Dominum visurum. v. 14. Solis ergo lachrymis ac fletu res tanta nequit confici. Verùm hîc ad priorem rationem revera respicitur. Facilè hinc liquet, quid de illa morientium pœnitentia, & animi contritione, ut vocant, sentiendum sit, qui dum viverent ac valerent peccatis indulserunt, seu, ut suprà dixit D. Autor, voluntariè post acceptam veritatis notitiam peccaverunt. Iam enim veræ fructuumq́ bonorum feracis pœnitentiæ tempus iis præterlapsum est, & ad judicis tribunal vocantur, ac veluti sistuntur. Quanquam enim satiùs est tum quoq́ fletu & lachrymis Dei misericordiam ambire, quàm omni planè spe abjecta de ea consequenda nihil laborare: tamen vi Novi Fœderis, si mors consequatur, nec ullum ad veterem hominem cum operibus ejus exuendum, novumq́ induendum tempus concedatur amplius, salvari nequeunt. Ideò extraordinaria quadam Dei gratia illis opus est, quam paucis admodum, iisq́ non tali- *bus*

Morientium pœnitẽtia.

Extraordinaria Dei gratia.

bus, qui, Eſavo ſimiles, profani fuerint, obventu-ram eße, credere conſentaneum eſt.

V.18. Non enim acceſſiſtis. *Altera pars Ca-pitis incipit, in qua novo utitur argumento ad perſvadendum, ne à divina gratia ſeu religione Chriſtiana deficiant, neve ita profani ſint, ut libi-dinibus, ſcortationibus, aliiſq; impuris & illicitis vo-luptatibus atque peccatis indulgere malint, quàm tantarum rerum jure, quod per fidem in Chriſtum adepti eßent, gaudere. Oſtendit enim quantarum rerum, Chriſti religione ſuſcepta, participes facti fuerint; quod facit inſtitutâ earum rerum, quæ olim majoribus ipſorum in legis promulgatione contige-rant, comparatione. Vbi ſimul tacitè elevatur ſplē-didus ille ac terrificus, quo lex promulgata fuit, modus, qui non parum Hebræorum animos movere poterat, ne legem ſibi deſerendam putarent. Oſten-ſo verò, quantarum rerum communionem adierint per Evangelium, infert inde, debere illos ſummo ſtudio Evangelicæ voci parere & obſequi; ſore alio-quin, ut eos graviſſima & certiſſima ſupplicia, nul-lis lachrymis ac fletibus amolienda, maneant. Pri-mò igitur commemorat ea quæ in Lege promulgādâ contigerint olim Iſraëlitis, & deinde illis opponit ea, quæ per Evangelij promulgationem contigerint Chriſtianis.* Non acceſſiſtis, *inquit*, ad tractabi-lem montem. *Non acceſſiſtis, nempe tum, cùm Chriſto initiaremini, & in illius jura tranſiretis, quemadmodum acceßerunt olim majores noſtri,*

Altera pars Capitis.

Argumentum Autoris.

cùm legis disciplinâ obstringerentur. Ista autem, ad quæ tum Israëlitæ accesserunt, partim vilia, partim terribilia tantùm fuisse indicat. Vilis fuit mons ille Sina, quem ideo ψηλαφώμενον, nō tantùm contrectabilem seu tangibilem, sed etiam antea sæpè tactum & contrectatum fuisse ait, quippe non minùs quàm cæteri montes, vulgaribus hominum ac ferarum usibus expositum. Est enim Participium temporis præteriti, quæ, quamvis ex Hebræorum more, participialium nominum loco poni soleant: nihil tamen prohibet, quominus hîc propriam significationem participium hoc retineat. Accesserant autem ad hunc montem Israëlitæ, quia divino jussu ad radices istius montis convocati fuerant, ut illic Deum de monte legem ferentem audirent. Terribilia verò fuerunt reliqua, quæ commemorat, ardentem ignem, vel etiam ardentem igne, scilicet montem. Vtroq; enim modo verba Græca ψηλαφωμένῳ ὄρει, καὶ κεκαυμένῳ πυρὶ, verti possunt; & dicitur alioquin in historia sacra mons ille usq; in cœlum igne arsisse. Et turbinem, & caliginem, & procellam. Quomodo turbo, γνόφος in Græco, differat à procella, quam ultimo loco commemorat Autor, locus, ad quem respexit, docere nos potest. Is autem, quemadmodum ex Græca versione, quam divinum hunc Virum semper in hac Epistola secutum observavimus, manifestum est, extat Deut. 5. 22. ubi pro eo, quod in Hebræo est

Participia pro nominibus participialibus.

Græcorum verborum duplex sententia.

est nubes, *Græcè legitur* γνόφος. *Quare per* γνόφον, *nubes illa densa, in qua Deus descendiße dicitur, intelligi videtur: per procellam autem non tam ventus aliquis, quàm fulgura & tonitrua, quæ non secus ac procellæ cum impetu irruunt, quæq; procellam sæpè conjunctam habent. Loco enim dicto, ubi in Hebræo fit mentio fulgurum ac tonitruum, in Græco est, procella. Omnia erant ad metum & terrorem incutiendum comparata. Per densam nubem & tenebras, quas nubes ista induxerat, horrendum incendium ignis prolucebat, fulgura micabant, nec tonitrua tantùm sed & terrificus quidam tubarum sonitus aures implebat: & ne quid ad terrorem deeßet, totus ille mons imis commotus sedibus tremebat.*

V. 19. Et tubæ sonitum, & vocem verborum. *Nempe eam Dei vocem, quâ verba Legis ex montis cacumine medioq; ex igne edebat. Postquàm enim universa multitudo tubæ ac buccinæ sono ad concionem veluti excita steterat, tum Deus voce non minùs terribili proculdubio, quàm erat tubarum ille sonus, quid ab illis fieri vellet, edicebat. Quàm autem ista vox terribilis fuerit, id ostendit, quòd Israëlitæ deprecati fuerint, ne sibi Deus plura loqueretur. Hoc enim est, quod additur,* quam qui audiverant, excusaverunt se, ne eis fieret verbum *vel* sermo. παρητήσαντο μὴ προστεθῆναι αὐτοῖς λόγον. *Vide Exod. 20. v. 18, 19: Deut. 5. versu 25. 26.*

V. 20. Non enim portabant *vel* ferebant, quod dicebatur. *Si hæc verba cum proximè sequentibus*, & si, *aut*, si vel bestia tetigerit montem lapidabitur, *cohærent*, *ita ut in iis exponi dicamus id, quod dicebatur, vel si mavis, edicebatur, hoc nempe, ut si vel bestia montem tetigisset, lapidibus aut telis è longinquo obrueretur, meritò dubitari poterit, quomodo hoc cum historia sacra conveniat, ex qua nihil tale apparere videtur, quasi populus idcircò deprecatus fuerit ulteriorem ad se Dei sermonem, quòd præceptum istud de non tangendo monte reveritus fuerit, & illud tanquam nimis grave & periculosum ferre non potuerit; sed idcirco potiùs, quòd ab igne illo, ex quo Deus loquebatur, sibi vehementer metuerit, quodq; existimarit, non posse Deum diu cum homine loqui, quin tandem homo, divinæ voci & terrificæ majestati ferendæ impar, conficeretur. Ita enim allocuti leguntur Mosen Deut. 5, 24. & seq.* Ecce ostendit nobis Dominus Deus noster majestatem & magnitudinem suam: vocem ejus audivimus de medio ignis, & probavimus hodiè quòd loquente Deo cum homine, vixerit homo. Et nunc cur moriemur? quoniam devorabit nos ignis maximus. Si enim audierimus ultra vocem Domini Dei nostri moriemur: quid est omnis caro ut audiat vocem Dei viventis, qui de medio ignis loquitur, sicut nos audivimus, & possit vivere. Tu potiùs accede.

Dubitatio.

de. *Veruntamen quia ex his ipſis verbis manifeſtum eſt, illos, ne ab igne, ex quo Deus loquebatur, conſumerentur, ſibi metuiſſe: vix alia de cauſa id fieri potuiſſe videtur, quàm quòd vererentur, ne facilè aliquid in Deum delinquerent, eumq́; irritarent, unde fieret, ut illos incendium illud involveret. Nam cur alioqui terribilem quidem, ſed innoxium ignem, & qui Moſi nihil noceret, tantopere formidarent? Iam verò quâ alia re tum citiùs & faciliùs Deum offendere poterant, quàm ſi poſitos ſibi limites quiſpiam illorum transgreſſus fuiſſet, montemq́; attigiſſet: inprimis cùm verendum etiam eſſet, ne unius aut paucorum peccatum ac temeritatem, multi, ei affines aliqua ratione facti, luerent. Id enim aliàs quoq; in talibus adverſus Dei majeſtatem commiſſis criminibus contigit, præſertim ſi, ne quisquam id impunè facere auderet, omnibus, ut hic contigit, imperatum eſſet. Itaq; credibile eſt, Iſraëlitas hoc edictum de non tangendo monte, nec tranſeundis limitibus, deq́; illis qui fortè tranſiiſſent, non contingendis, ſed è longinquo telis ac lapidibus obruendis, maximè reveritos, deprecatos fuiſſe, ne extra caſtra ad concionem cogerentur, & in illo peccandi & Deum offendendi veluti diſcrimine conſtituerentur. Caſtris enim concluſi tutiores à peccando erant: &, etiamſi tandem temerarius aliquis è caſtris progreſſus, auſus fuiſſet præſcriptos tranſire fines, id tamen ſui tantùm capitis periculo, non populi, ejus rei ignari, feciſſet. At* Solutio.

extra castra, in tanta montis vicinia, constitutis, quàm facilè fieri poterat, ut vel bestia aliqua, vel homo, sive turbâ pressus, ut sæpè fieri videmus, sive temerario aliquo impetu ac videndi Dei curiosa cupiditate abreptus, intra metas sese minimè contineret? quem, terminos egressum, non licebat sequi, manuq́; prehensum retrahere, sed à reliqua multitudine, intra metam sese continente, lapidibus obrui, aut telis è longinquo configi oportebat. Iam verò persæpè alieno in periculo, eorum præsertim qui nobis sunt charitate conjuncti, nostri periculi obliviscimur, ideoq́; facili negotio fieri poterat, ut amicus amicum, pater filium, filius patrem, propinquus propinquum retrahere volens communi sese involveret clade. Quid ergò mirum, si Israëlitæ dicantur hoc edictum nõ tangendi montis, nec limitũ transgrediẽdorum, ferre haud potuisse, & propterea deprecatos esse, ne sibi, (quippe ad concionem, ut par erat, evocatis, & coram audientibus, & sic sub ictu versantibus,) Deus plura loqueretur? Hoc si cui non satisfaciat, dicere possumus, verba ista, non ferebant enim id quod dicebatur, *vel* mandabatur, *non esse cum sequentibus conjungenda, sed in parenthesi legenda, ad declarandum id quod proximè dictum fuerat. Sequentia autem verba:* Si vel bestia. *&c. tanquam per se posita, ad exaggerandum magis spectaculi illius terrorem pertinebunt; quemadmodum & id, quod sequenti 21. commate adjicitur. Duplici autem sensu, si hoc sequamur.*

Alter horũ verborum sensus.

Isq; duplex.

tur, dicta fuiße videntur hæc verba ab Autore divino. Vnus est historicus, qui tantùm verbis ipsis conveniat, alter typicus, qui & rebus, seu cujus id, quod aliquando contigiße narratur, signum quoddam & veluti umbra fuit. Ille est, quòd Israëlitæ non potuerint ferre vocem illam divinam, quâ præcepta dabat; quo sensu, τὸ διαστελλόμενον, quod edicebatur, *per Metonymiam subjecti pro adjuncto, positum erit, pro voce illa quâ leges divinæ edicebantur. Sed hic sensus, licèt historiæ prorsus conveniat, verbis tamen nonnisi impropriè convenit. Alter verò sensus, non quid reverà factum fuerit ab Israëlitico populo, sed quid ab illo per id, quod factum est, repræsentatum & adumbratum fuerit, docet. Petit populus, ne sibi plura loquatur ac præcipiat Deus. Cur verò? quia non ferebant, inquit Autor, quod edicebatur, vel præcipiebatur: id est, quia nimium grave humerisq; suis impar eßet præceptorum onus. Hoc quidem illi nec dicunt, imò nec sentiunt, sed tamen facto illo suo ac recusatione adumbrant & significant. Quemadmodum enim vox illa, quâ præcepta edicebantur, gravis ac terrifica indicium quoddam fuit gravitatis præceptorum Legis, sic quòd populus loquentem sibi præcipientemq; Deum ferre non poßet, tacita quædam adumbratio fuit, nō laturum populum præceptorū Legis onus. Solent interdum sacræ scripturæ Novi Fœderis, cùm de re, quæ olim sub lege contigit, & typum quendam ac significationem in futurum habuit, loquuntur, ita*

Historicus.

Typicus.

Literarum Sacrarum consvetudo

de illa loqui, acsi jam tum temporis id, quod typicè tantùm significabatur, factum fuerit. Cujus rei il*lustre exemplum habemus apud Paulum* 2. Cor. 3. 13. *ubi dicitur Moses* velum faciei suæ imposuisse ideò, ne filii Israël conspicerent in finem ejus qui destruitur: *cùm tamen, si historiam spectemus, istud alia ex causa factum fuerit, nempe quòd Israëlitæ radiantem Mosis faciem præ splendore ferre non potuerint: sed quia hæc obvelatio faciei Mosaicæ typus quidam & adumbratio fuit ejus rei, quam commemorat Paulus, propterea id ipsum factum fuisse dicitur. Simili loquendi ratione solent interdum typis antityporum nomina attribui. Sic suprà cap. 11. v. 26. vidimus opprobrium illud populi Israëlitici in Ægypto, vocatum fuisse opprobrium Christi. Et ne longiùs abeamus, in hoc ipso capite, paulò pòst, v. 25. hæc ipsa recusatio populi quâ renuit Deum sibi plura loqui, pro eo, quod itidem alio quodam typo significavit, sumitur, nempe pro inobedientia & contumacia adversus Deum. Manifestum enim est, D. Autorem cùm dicto 25. versiculo ait,* illos non effugisse, *(scilicet pœnam & ultionem divinam)* quòd super terram loquentem recusârint, τὸν ἐπὶ τῆς γῆς παραιτησάμενοι χρηματίζοντα: *manifestum, inquam, est, eum ad παραίτησιν seu recusationem istam, cujus hoc loco meminit, respicere. At verò recusatio ista, quæ in causa fuit, ut Israëlitæ divinis conficerentur*

Typis antityporum nomina tribui solent.

ventur suppliciis, & quam nos etiam omni ratione vitare debemus, ut à D. Autore eodem illo ver. 25. monemur, non id est, quòd populus recusârit ipsum Deum sine interprete sibi loqui: (istud enim Deo planè placuisse legimus Deut. 5, 28, 29, 30.) sed illud, quod recusatione adumbravit, & secuturum tacitè præmonuit, nempe futurum, ut divinam vocem nollet audire, hoc est, ei parere. Similiter ergò hoc loco Israëlitæ illi recusâsse dicuntur, plura sibi à Deo præcepta dari, & ulteriorem sermonem apponi, quòd plura ferre non possent: imò ne illa quidem, quæ jam divina voce imperata sibi audierant: non quidem quòd hæc fuerit ipsorum mens & sententia, sed quòd hæc fuerit facti eorum significatio, quemadmodum ipse docuit eventus. lapidabitur, aut jaculo configetur. *hoc posterius in vetere Latina versione non extat, nec apud Syrum; manifestè tamen cum historia consentit. Deut. 19. 13. Ideò verò hoc imperatum erat, quia non licebat neq; bestiam neque hominem, ut diximus, revocare aut reducere, si limites præfixos egressus esset; sed è longinquo lapidum aut jaculorum ictu prosterni confeciq; debuit.* κἂν θηρίον. si vel bestia. *quasi dicat, nedum homo, in quem culpa & peccatum propriè cadit.*

V. 21. Et, ita terribile erat, quod videbatur, Moses dixit: Exterritus sum & tremebundus. *Verba,* Ita terribile erat, quod videbatur, *potiùs in parenthesi legi debent, quàm post illa,* **Verborum constructio hoc loco.**

ante nomen Mosis, particula ut subaudienda. Spectaculi illius terrores exaggerat Autor, quasi dicat, adeò terribile, adeò horrendum erat spectaculum illud visumq; quod apparebat, ut non promiscua solùm multitudo maximo terrore percita deprecata fuerit, ne ultrà in concione illa astare cogeretur: sed & Moses ipse, ille Dei sequester & internuncius, dixerit: Exterritus sum & tremebundus. Mosen hoc dixisse, in sacra historia nusquam legimus: sed proculdubio id quoq; tāquam aliunde notum à D. Autore assertum est. Vide cap. 9. v.

V. 22. Sed accessistis. Sequitur nunc altera pars comparationis ab Auctore institutæ, quâ ostendit, quantò res istæ, quarum per Evangelium facti sunt participes, illis præstent, quæ Israëlitis olim in promulgatione legis contigerant. Accessus iste, de spirituali accessu & aditu, utpote ad res & personas spirituales, intelligendus est, & carnali illi Israëlitarum terrenum ad montem accessui opponitur. Diversimodè autem accessus iste intelligi debet, secundùm diversas res & personas, quæ hic commemorantur. In genere consistit in quadam conjunctione, quam cum rebus istis & personis, tanquam ad nos aliqua ratione jam porrò pertinentibus, habemus; licèt hæc conjunctio pro rerum ac personarum istarum diversitate sit diversa. ad Sion montem. Sionem montem opponit monti Sina, ad quem cùm Lex promulgaretur, accesserant Israëlitæ. Sion autem mons etiam propriè sumtus, erat Sina monti

Accessus Christianorum spiritualis.

long

ongè cultior, nec in deserto, sed in terra promißa tus. Non dubium autem est, quin per Sionem mon- em hoc loco intelligi debeat id, cujus mons iste um- ra quædam & figura erat. Quemadmodum enim guratum interdum pro figura usurpari paulò ante idimus: sic longè sæpiùs figura pro figurato sumi- ur. Licèt autem interdum per Sionem ac sanctum ontem adumbretur ipsa Ecclesia: quia tamen Ci- itas Dei viventis Ierusalem, quam secundo loco ommemorat D. Autor, commodiùs ad Ecclesiam si- nificandam referri videtur, propterea per Sionem ontem, ipsum cœlum, vel saltem spiritualis quidam ons, cujus vertex & cacumen sit cœlum, beatitatis mpiternæ domicilium, intelligi debet. Nam fre- uentiùs etiam cœlum, quàm Ecclesiam Sione mon- significatum legimus. Quemadmodum enim in u- o Sionis colle, qui Morea vocabatur, fuit templum ei extructum, in quo Deus habitare dicebatur; fuit iam in altero colle regia Davidis sita, qui Chri- i, populi divini Regis, umbra fuit: sic in cœlo est & mplum ipsius summi Dei, est & palatium Regis ostri cœlestis Christi. Ideò autem dicimus spiritua- m quendam montem, cujus cacumen sit cœlum, hoc co poße significari, quod per Ierusalem cœlestem, postea explicabimus, videatur etiam intelligi ße Ecclesia, qualis nunc in terris existit. Iam verò enior erit allegoria, si per Sionem montem intel- gamus non tantùm cœlum ipsum; sed montem endam spiritualem animo concipiamus, qui ad

Sion mons

terram

terram usq; radicibus suis pertingat, pro cacumine autem ipsum cœlum habeat, ut quemadmodum olim Hierosolyma ad radices, imò etiam in lateribus montis Sion sita fuit; sic etiam Ecclesia, qualis nunc in terris est, jam veluti ad radices, & in latere montis cujusdam cœlum pro cacumine habentis constructa esse dicatur, hoc est, magnam cum cœlo vicinitatem & contiguitatem habeat, & jam aliquousq; in cœlum sese erexerit; quemadmodum qui radices & latera alicujus montis incolunt, maximè vicini & contigui sunt monti, nec facultatem tantùm conscendendi illius habent, sed etiam aliquousq; jam occupatis lateribus vertici illius admoti sunt.

Accessus Christianorum ad cœlum.

Ad cœlum ergò ipsum, vel ad hunc spiritualem mõtem seu statũ, cujus cacumẽ est cœlum, accessimus, quatenus cœlo vicini facti sumus, ejusq; conscendendi jus & facultatem habemus, imò ejus incolæ jam aliquo modo meritò dici possumus. Ex *Ecclesia enim in ipsum cœli verticem proximus est & patens aditus. Hinc autem apparet, non solùm montem istum, ad quem nos Christiani per Evangelij prædicationem illiq; adhibitam fidem accessimus, infinitis partibus, & sine ulla comparatione esse monte illo Sina præstantiorem; sed etiam accessum nostrum, accessui illi Israëlitarum, qui monti quidem adstabant, cæterùm nullam ejus conscendendi, ac ne tangendi quidem facultatem habebant, nisi confestim lapidibus obrui aut configi telis vellent, longè præstare.* Et ad Civitatem Dei viventis. *Qu-*

nam

...m verò sit ista civitas statim declarat, Ierusa-
...m cœlestem. Epitheton, cœlestis manifestè o-
...ndit, agi hic de Hierosolyma, cujus terrena illa,
...eipub. Israëliticæ caput, umbra quædam & typus
...erit. Vnde etiam apparet, istam, quam hic D. Au-
...r intelligit, longè majori jure, & civitatem Dei
...ventis, & Hierosolymam, hoc est, pacis (quo no-
...ine apud Hebræos felicitas significari solet) visi-
...nem appellari. Duplici autem sensu & significa-
...ne hæc Hierosolyma cœlestis, civitas Dei viven-
..., intelligi potest. Primùm ita, ut significet locum
...endam augustum, habitationi piorum destina-
...m, atque adeò ab ipsa Ecclesia planè diversum,
...c est, urbem illam fundamenta habentem, cujus
...ifex est Deus, & quam paravit Abrahamo, Isaa-
..., Iacobo, illorumq; spirituali posteritati, qua de re
...periori capite egimus. Hæc autem domicilia atq;
...latia à piis aliquando incolenda, in cœlo sunt, ut
... dicam, exstructa, non secùs ac urbs Hierosolymi-
...na Sionis montis spacia occupaverat. Hanc ur-
...m significat sequenti capite v. 14. cùm ait: Non
...abemus hic manentem civitatem, sed illam
...turam inquirimus. Et hæc quidem significatio
...detur hujus loci maximè esse propria. Sed deinde
...mi potest hæc civitas, seu Hierosolyma cœlestis, pro
...sius Ecclesiæ structura, quæ non ex ædificiis aliqui-
...s, sed ex singulis hominibus invicem certo quo-
...m ordine ac ratione junctis ac compositis constat.
... autem duplex est quodammodo. Alia enim Ec-
clesiæ

Hierosolyma cœlestis.

clesiæ est structura in terris adhuc existentû, lice ipsa Ecclesia sit cœlestis; alia olim futura est in cœlis. Vtraque Ecclesiæ structura per Hierosolymam cœlestem intelligitur in Apocalypsi D. Iohannis capite 21. v. 2. & deinceps. & v. 9, 10. Ecclesiam enim ejúsve structuram eo nomine intelligi inde patet, quòd & sponsa agni dicitur, & duodecim fundamenta muri ejus dicuntur eße signata duodecim nominibus Apostolorum agni. Eam autem considerari tum qualis in terris existit, tum qualis in cœlis est futura, multa, quæ ibi leguntur, indicant. Illud quidem, quòd de cœlo dicitur descendiße, quodq; in eam Reges ac Gentes dicuntur gloriam decusq; suum illaturæ, & in luce illius ambulaturæ: hoc verò quòd iis tantùm qui vicerint, quiq; scripti fuerint in libro vitæ agni, ingreßus in eam urbem ejusq; posseßio promittatur, tantusq; illius splendor & magnificentia, qualis illic descripta est, ad futurum Ecclesiæ statum ac felicitatem exprimendam, quàm ad præsentem multò sit accommodatior. Quòd verò nihilominus ab hac Ecclesiæ structura, licèt ex ipsis hominibus, tum certis qualitatibus imbutis, tum certa quadam ratione inter se junctis constet, homines ipsi tanquam incolæ quidam sejungantur, istud fit ratione singulorum hominum, aut per se consideratorum. Sic Paulus dixit Timotheum versari in domo Dei, quæ est Ecclesia, & Petrus, cùm dixißet, nos debere ædificari in domum spiritualem, statim subjicit, nos debere eße sacerdotium sanctum

um, id est, sanctum quoddam sacerdotum veluti
llegium: atqui sacerdotes in domo Dei versari,
cultui divino vacare debent, atque adeò à do-
Dei differunt? Iidem, nempe diversa ratione
nsiderati, sunt & domus, & sacerdotes, imò &
ctimæ aliquo modo. Quocunque autem tandem
odo Hierosolymam istam sumseris, civitas est Dei
ventis, eaq; cœlestis. Id quidem de cœlesti illa urbe
ipso Deo constructa, quam aliquando incolemus,
de Ecclesia, qualis olim in cœlis erit, manifestum
: sed & de Ecclesia, qualis nunc in terris exsistit,
verum est. Nam civitas est seu urbs, quia ex sin-
lis hominibus, eximiis qualitatibus imbutis, & in-
ni quodam ordine cõjunctis, exstructa est; potestq;
itatis nomine, etiam ipsa hominum consociatio
elligi. Est Dei viventis, nõ modò quia ipse Deus
vens eam sic construxit, sed etiam, idq; multò ma-
ideò, quia in illa peculiari & longè diviniori ra-
ne, quàm olim in Hierosolymitana urbe, habitat.
on enim tantùm per Angelos eam incolit Deus,
l etiam per Spiritum suum sanctum, qui maxi-
um est inter Deum & Ecclesiam vinculum. De-
que quia Dei est planè propria eiq; penitùs conse-
ata, nec quisquam in ea habitandi jus habet, nisi
Deum pertineat, eumq; veneretur ac colat. Est
elestis, quia Ecclesia & originem suam ex cœlo
bet, (unde etiam in Apocalypsi Hierosolyma illa
va dicitur ex cœlo descendisse,) & formam quan-
m cœlestem non terrestrem habet. Originem au-

Ecclesia civitas.

tem ex cœlo habet, quia quicquid ad illam constitu- endam requiritur, non aliunde, quàm ex cœlo a ipso Deo profectum est. Forma cœlestis est, quia e doctrina est cœlestis, & vitæ sanctitas est cœlestis, e charitas illa, quâ civitatis istius compages maxim continentur, est cœlestis. Ordo denique ac situs par- tium, quo alii alios sive ratione munerum Ecclesia- sticorum, sive ratione donorum divinorum conse- quuntur & antecedunt, cœlestis est, & non terre- nus. Vivens autem Deus vocatur, tum quatenus fa- sis, tum quatenus veris etiam Diis opponitur. Illi quidem simpliciter quòd vivat, cùm falsi dii extr hominum opinionem nihil sint præter ligna lapi- des seu statuas, adeoq; res inanimatæ ac vitæ ex- pertes: his verò quòd ex seipso vivat, & omnib Autor sit vitæ, ita ut vivens κατ᾽ ἐξοχὴν dicatu qua de re & alibi jam diximus. et multorum millium Angelorum frequentiam, *seu* myri- adas Angelorum. *Alludit ad illam Angeloru multitudinem, quæ in monte Sina Angelo illi, D nomen ac personam sustinenti, affuit; quemadmo- dum apparet ex Psalmo 68. 18. Myrias significa dena millia, myriades in plurali, indefinitè prolat significare possunt innumerabilem multitudinem seu universum & infinitum illum Angelorum ex- ercitum. Ad eos accesserunt Christiani, quaten certa quadam amicitia & in unam cum illis fami- liam coaluerunt; quatenus Angeli illorum conse- vi facti sunt, communem cum illis Deum ac Dom-*

nu

Deus vivens.

Myriades Angelorum

Accessus Chrstianorum ad Angelos. Ephes. 1. 10. Col. 1. 20. Apoc. 19. 10. 22. 9. Hebr. 1. ỹ ultimo.

um adorant, illiq́ ſerviunt, adeò ut Angeli non mpliùs ſeſe ut ſuperiores erga homines, præſertim hriſtianos, gerant, nec ab iis conſpecti, nedum in-onſpicui, cultum & adorationem ſibi exhiberi nant: quatenus item Angeli illis ſemper adeſſe ſo-nt, utpotè qui in miniſterium eorum cauſâ emit-intur: quatenus denique ad eandem immortali-item, quâ Angeli gaudent, jus habent, eamq́ certò nſecuturi & Angelis pares futuri ſunt.

V. 23. Ad univerſalem conventum, & Ec-eſiam primitivorum *vel* primogenitorum. *ανηγύρει καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων. Ita e-m habent omnes Græci codices: quamvis Vulgata Eraſmus, ut & Syrus Interpres, pro μυριάσιν, ſuperiore membro, legerint μυριάδων, ideoq́ men πανηγύρει cum illo cõjunxerint: unde, no-ine hoc ad ſuperiora relato, verſiculum iſtum in æco inchoandum putent, Καὶ ἐκκλησίᾳ πρω-τοτόκων &c.* Primogeniti *iſti, intellige Dei, cu-s enim aliàs primogeniti dicerentur? non dubium e videtur, quin Chriſtianos homines, non verò e-qui ante Chriſtum vixerunt, ſignificent. Nec e-n ſolent homines illius temporis ratione, niſi ſor-de magiſtratibus ſermo ſit, aut de iis, qui peculi-i aliquo beneficio à Deo affecti fuerant, ſimplici-r & abſolutè Dei filij, numero plurali, nedum pri-geniti filij Dei vocari. Sed hæc appellatio Chri-anorum hominum aliquo modo eſt propria, qui*

Lectionis diverſitas.

Primogeniti.

Filiorum Dei appellatio Chriſtianis aliquo modo propria.

 ſoli

soli filiali illo spiritu sunt præditi, in quo tam au- dacter & confidenter clamamus Abba pater. Add quòd, ut paulò post videbimus, piorum ille cœtus, qu ante Christi tempora fidemq; vixit, alio, nempe ju- storum consummatorum *nomine significatu fuerit. Iam verò si primogeniti Christianos desi- gnant, nec tamen, ut ipsa primogenitorum vox, & distinctio etiam inter ipsos, & qui ad eos accessiß dicuntur, indicat, omnes significare poßunt: quo alios meliùs hoc nomine intelligemus, quàm illos qui primi in quoquo loco Christianam religionen susceperunt, & aliis qui eos postea sunt secuti, præ*

Rom. 16 5. *iverunt; qui etiam* primitiæ *loci illius in quo vixe*

1. Cor. 16. 15. *runt, interdum appellari solent: inter quos Apostol*

1. Thess 1, 7, 8. *& Prophetæ Novi Fœderis ordinem ducunt, utpot qui Iudææ ipsius fuerunt primitiæ, & omnium De filiorum, seu credentium in Christum primogenit quidam, præsertim Apostoli. Quominùs verò de h solis loqui D. Autorem putemus, facit vox* πανη γύρεως, *(huc enim eam communem Græcorum fi dem secuti referendam censemus,) quæ universa lem quendam conventum & ingentem populi cæ tum ac concursum significat, qui è solis Apostolis C Prophetis Novi Fœderis constare non potest. Quar latiùs ea vox extendenda videtur: quod si fiat, n est probabilius, quàm primogenitorum nomine pri mitias, ut diximus, fidelium in quoq; loco intelligi Istorum enim meritò inter Christianos maxim fuit dignitas, qui etiam ferè potiores Spiritus San*

cti pa

sti partes, seu, ut cum Apostolo loquamur, primitias hauserunt, & ante reliquos divinis donis nobilitati fuerunt. Quæri autem potest, quorsum D. Autor in his primogenitis alludat, si modò aliquo alludit. Quæstio.
Videtur ergò, si hîc allusio aliqua est, aut ad primogenitos sub Lege, in quorum locum Levitæ lecti sunt, ut sacris ministrarent; aut ad universum illum Israëlitarum cœtum & conventum, qui in radicibus montis Sina ad concionem confluxerat, respicere. Priori sententiæ favet primò, vox primogenitorum. Rectiùs enim primogeniti primogenitis opponuntur. Deinde, quòd Hebræi isti, ad quos D. Autor scribit, Christi doctrinâ ab ipsis Apostolis imbuti, primo illi Israëlitarum cœtui, qui ad montem Sina igne flagrantem acceßerat, legisq; disciplinam primus hauserat, respondere, cum eoq; conferendi eße videantur. Id verò si fiat, primogeniti isti universam primorum Christianorum multitudinem, seu primam in commune Ecclesiam significare vix poterunt: cùm alij eße debeant, qui acceßerunt, alij ad quos acceßum est: nisi dicamus Hebræos istos considerari tanquam partem aliquam primitivi Christianorum cœtus, parti similiter Israëlitici illius cœtus, qui primus legem ab ipso Deo traditam suscepit, respondentem. Nam & paulò antè, si per Hierosolymam cœlestem Ecclesia significetur, Hebræi isti non aliter ad eam acceßiße dici poßunt, quàm sicut pars ad totum. Tertiò quòd per primogenitos istos eximij quidam & præstantes in Ecclesia homines si-

Responsio.
Exod 13. 21.
Num. 3 40.
8. 16.

nes significari videantur, quippe qui medio inter Deum & Angelos loco collocentur, hi verò rectiùs primogenitis in eorumq; locum lectis Levitis ac Sacerdotibus respondent; quales sunt Apostoli, Prophetæ, Evangelistæ, & alij in primitiva Ecclesia excellentes & eminentes viri, qui non solùm tempore, sed etiam donis divinissimis sequentes omnes antecelluerunt. Et sanè verisimile est, peculiarem eorum mentionem D. Autorem facere voluiße; quod si statuatur, aliis quàm his verbis designati non fuerunt. Alteri sententiæ favet vox πανήγυρις, *quæ universalem conventum significat; similiter vox* Ecclesiæ. *Nam & cœtum illum universum Israëlitarum, qui ad Sina montem audiendæ legis ergò convenerat,* Ecclesiam *vocari legimus Act. 7. 38. Priore verò sententia admißa, vox primogenitorum restringenda eße videretur ad eos solos, qui non tantùm tempore primi in audiendo & suscipiendo Evangelio fuerunt, sed etiam inter primos tempore, primi dignitate donorumq; divinorum præstantia censentur. Sed sive primogeniti isti, universam Ecclesiam, quæ prima* Christo *nomen dedit, & vel ex Christi ipsius, vel ex Apostolorum ejus ore cœlestem veritatem haurire meruit; sive in prima Ecclesia præstantissimos & divinissimos quosq; viros significant; quorum illi primæ Israëlitarum Ecclesiæ; hi verò Levitis & sacerdotibus in primogenitorum, (qui vel peculiariter in illo Israëlitarum conventu commemorantur, Exod. 19. 22, 24.) locum lectis respondent;*

spondent; apparet inde, quanta sit eorum, qui Christi religionem susceperunt, dignitas, quippe qui in unum veluti corpus, in unam Ecclesiam cum illa primogenitorum Ecclesia coaluerint, quiq́, ut D. Petrus loquitur, æquè preciosam cum illis fidem sortiti sint, & ejusdem unà cum illis felicitatis ac salutis jure gaudeant. Primogenitorum autem Ecclesiam & Panegyrin dicit; quia licèt hi primogeniti omnes nusquam in terris in unum locum unquam confluxerint, quemadmodum nec universalis Ecclesia; hoc enim in cœlo demùm futurum est: tamen propter spiritualem, quæ inter ipsos est, conjunctionem, dignitatisq́ & conditionis similitudinem, tanquam una quædam concio, seu cœtus cujusdam instar considerantur. qui conscripti sunt in cœlis. *Alludere videtur ad censum, sive primogenitorum, sive Israëlitarum omnium. Vtrorumq́ enim Deus censum agere præcepit Mosi. Sed hi in terris fuerunt conscripti; illi in cœlis, nempe à Deo. Istis igitur verbis eorum dignitas ac felicitas notatur. Dicuntur autem* ἀπογεγραμμένοι, *non simpliciter scripti, sed recensiti.* ἀπογραφὴ *enim censum significat. Illorum verò census agi solet, qui cives sunt, seu Reipublicæ membra. Quocirca his verbis significatur, illos cœli cives esse, cœlestisq́ reipublicæ jus habere, Deum illorum semper esse memorem, cùm ipsorum nomina veluti in libro descripta habeat, ideoq́ fieri non posse, quin eos suo tempore in cœlestis regni possessionem collocet: unde qui ad eos accedunt, seu*

Christianorum dignitas.

2.Pet. 1. 1.

Primogenitorum panegyris.

Allusio Autoris.

iis aggregantur, non secus ac illi pro cœli civibus, seu cœlestis illius Reipublicæ membris censentur. Et ju-
Trajectio. dicem omnium Deum. καὶ κριτῇ θεῷ πάντων.
Trajectio est vocis Dei. *Rectiùs enim vox* Dei *loco*
Objectio. *subjecti,* judex *autem* omnium *loco prædicati, quàm contrà, intelligitur. Dicet hîc aliquis, Israëlitas etiam olim ad Deum accessisse, ideoq; hîc nihil, quod Christianis peculiariter competat, dici. Re-*
Responsio *spondeo* 1. *Illos, cùm ad montem Sinai accederent,*
1. *non verè ad ipsum Deum, sed tantùm ad Angelum, Dei personam & nomen sustinentem, accessisse.* 2.
2.
Christianorum ad Deum accessus. 1. Ioh. 1. 3. Rom. 8. 15. Gal. 4. 6. Eph. 1. 14. *Illos non accessisse ea ratione, quâ Christiani ad Deum accedunt, qui, ut D. Iohannes ait, in communionem & societatem cum ipso Deo veniunt, talem nimirum, ut nunc pro filiis Dei censeantur, olim autem hæredes illius futuri sint: in cujus rei fidem Spiritus Sancti arrhabonem acceperunt.* 3. *Israë-*
3. *litæ non acceßerunt ad Deum tanquam ad illum quem scirent eße judicem omnium; vel si mavis, qui tunc sese gereret pro judice omnium, omnium, inquam, hominum cujuscunq; gentis ac nationis, eorumq; tàm mortuorũ quàm viventium. Porrò Iudicis*
Iudicis appellatio. *appellatio & latiùs & strictiùs hîc sumi potest. Latiùs pro peculiari rectore & Domino: strictiùs pro eo, qui pœnas ac præmia cuiq; pro meritis decernit & persolvit. Olim Deus solius populi Israëlitici peculiarem habuit curam, eumq; rexit: nunc ex æquo omnium hominum, cujuscunq; sint gentis, dummodò Christiani sint, paternam curam gerit, quin etiam,*
ut Chri-

ut Christiani fiant, curat. Præmia item ac pœnas omnibus hominibus non solùm in hac vita, sed etiam post vitæ exitum constituit; quod primis illis Israëlitarum notum non erat, præsertim quod attinet ad præmia adeò ingentia post hanc vitam piis & justis, sine ullo gentis ac nationis discrimine, conferenda. & spiritus justorum perfectorum *vel* consummatorum. *Ideò nunc istorum meminisse videtur, ut tacitè ostendat, quanta sit felicitas ad judicem omnium, non solùm vivorum, sed etiam mortuorum accedere. Per* justos *enim istos intelligit homines justitiâ insignes jam vitâ functos, quorum non exiguum numerum superiori capite de fide in Deum agens recensuit. Ad justorum ergò spiritus Christianos accessisse dicit, quia nihil eorum jam reliquum erat præter spiritus, quos Deus in suam fidem ac tutelam, utpotè omnium judex, accepit. Dicuntur autem justi vitâ functi, jam consummati facti, non quòd jam suprema illa felicitate gaudeant, & promissione divinâ re ipsâ potiantur: (nam alioquin non ad spiritus ipsorum tantùm, sed ad illos ipsos potiùs Christiani accessissent: & superiori capite negavit eos promissionem jam accepisse, consummatosq; factos esse:) sed quòd is eorum sit status, ea conditio, ut eos immutabili ratione consummatio seu sempiterna felicitas maneat, adeò ut, quod ad certam ejus adeptionem attinet, perinde sit, acsi illius reipsâ jam participes essent. Hoc sensu eodem de seipso verbo usus est Paulus Philip. 3. 12.*

Iustorum Spiritus.

cùm ait: non quòd jam acceperim, aut jam perfectus, *vel* consummatus sim, *id est, non quòd jam in eo sim statu, ut beata illa resurrectione (de hac enim superiori versu locutus est) excidere nullo pacto possim. Nam alioqui, quòd tum nondum reipsâ æternam vitam adeptus esset, nemo poterat ignorare, ineptumq́ fuisset id asserere. Indicat ergò D. Autor, justos istos, quamvis nondum sempiterna salute fruantur, utpotè quorum nunc nil nisi spiritus supersint, haud dubiè tamen illâ ex immutabili prorsus Dei decreto, fruituros esse. Hinc verò constat, quid sit Deum esse judicem omnium, quantaq́ in eo felicitas contineatur, si quis tum ad judicem istum, tum ad spiritus justorum accedat, & in eorum societatem admittatur. Inde enim fiet, ut ne vitâ quidem functus sempiternæ felicitatis præmio possit excidere.*

V. 24. Et Testamenti novi mediatorem Iesum. *Israëlitæ accesserunt olim ad antiqui Fœderis mediatorem Mosen; Christiani autem ad Novi Fœderis mediatorem Iesum. Quantùm autem Iesus Mosi, Novum Fœdus veteri præstet, suprà expositum est: illud quidem capite 3. 8. hoc verò cap. 8. v. 6. Mediatoris appellatio ferè propria est Scripturæ sacræ, & fortasse nuspiam apud profanos scriptores, quemadmodum ab aliis notatum est, usurpata. Reperitur extra sacras literas apud Philonem, cujus, utpotè Iudæi, loquendi ratio cum sacris scriptoribus cognationem habet. Quid autem hæc vox de Chri-*

Mediatoris appellatio Scripturæ ferè propria.

de Christo usurpata significet, ipsius Mosis, cui primùm tributa est, exemplum docere potest. Licèt enim naturâ suâ omnem illum, qui diversis partibus medius intervenit, significare possit: tamen & Mosis exemplum, & fœderis nomen additum ostendit, eâ non alium, quàm fecialem significari, seu illum, qui inter Deum & homines medius interveniat ad fœdus pangendum, quo mutua stabilique pace & amicitia sibi invicem jungantur. Hoc autem ut fiat, non protinus est necesse partis sive unius sive utriusque animum placare & flectere, cùm fieri possit, ut vel utraque pars, quod in Veteri Fœdere feriendo usu venit, vel una, quod sub Novo accidit, nempe Deus, ad pacem & amicitiam ultrò inclinet, imò eam unicè quærat, offerat atque procuret. et sangvinis aspersionem, vel potiùs sangvinem aspersionis. Est enim in Græco καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ. sangvis aspersionis, est sangvis quo fiat aspersio. Alludit enim D. Autor ad sangvinem illum Fœderis antiqui, quo Moses, recitatis omnibus Legis præceptis, & ipsum Legis librum, & populum universum conspersit; de quo dixit: Hic est sangvis Fœderis, quod pepigit vobiscum Deus. ut vidimus cap. 9. v. 19, 20. Nos Christiani similiter sangvine aspersi sumus, eoque pretiosissimo, nempe Christi ipsius. Aspergimur autem Christi sangvine, cùm vim cruentæ ipsius mortis, quam Fœderis Novi sanciendi causâ subiit, animo complectimur ac percipimus, ita ut nobis certa fides fiat promissionum in Allusio Autoris.

fœdere comprehensarum: unde eveniat, ut fœde[...] inserti eiq́; veluti adscripti, jus ad promissa nobis bo[...]na adipiscenda consequamur. melius vel melior[...] loquentem, quàm Abel. *Commendat hunc san[...]gvinem quo Christiani aspersi sunt, ejusq́; vim &[...] effectum commemorat, ut tantò magis gaudeant,[...] eo aspersos esse, ac porrò etiam operam dent, n[...] sangvinis istius guttas, ut ita dicam, ex animis su[...] eluant, hoc est, ne unquam à novo fœdere deficiant[...] & Christi sangvinis vim sentire desinant, tanto[...] bono, quod ejus fusione consecuti fuerant, nem[...] sempiternæ felicitatis jure, seipsos privent. Tribu[...]tur sangvini Christi locutio per Metaphoram s[...] Prosopopœiam, quæ species quædam est Metaphor[...], quemadmodum & sangvini Abelis. Loquitur a[...]tem uterque sangvis, vel ut de sangvine Abelis Scri[...]ptura dicit, clamat ad Deum: sed Abelis quide[...] poscit vindictam & ultionem de fratricida; Chri[...]sti autem sangvis poscit veniam & remissionem e[...]am ipsis parricidis. Parricidæ enim meritò appe[...]lantur, qui Christum occiderunt. Et his non minu[...] quàm aliis omnibus peccatoribus, si convertantu[...] scelerum veniam à Deo Christi sangvis flagita[...] Flagitat autem quatenus Deum ad concedenda[...] omnibus pœnitentibus peccatorum remissionen[...] quæcunque tandem ipsorum crimina fuerint, o[...]stringit. Obstringit verò quatenus ab ipso Deo [...] confirmationem & sanctionem Novi Fœderis, qu[...] tanta promissione insigne est, fuit adhibitus.*

Sangvinis Christi vis & effectus.

V. 2[...]

V.25. Videte, ne recusetis loquentem. *Subjicit jam superioribus adhortationem, eamq́, novis munit rationibus. Dum verò dicit:* Videte, ne recusetis loquentem, *alludit, ut supra diximus, ad factum illud Israëlitarum, cùm nimio terrore majestatis divinæ perculsi postularunt, ne sibi Deus plura loqueretur: quod ipsorum factum pro omine quodam & indicio fuit, eos postmodùm divinæ voci aures & animum obsequentem nequaquam præbituros. Monet ergò Christianos, ne postquam jam divinam vocem in Evangelio auribus & animo hauserint, iterum ab ea aures & animum avertant: quod fit tum apostasiâ, tum inobedientiâ.* Videte. *id est, diligenter cavete. qui enim sibi diligenter cavent, oculos in omnes partes circumferunt, ut imminens periculum evitent.* Si enim illi non effugerunt. *Argumento à comparatis seu à minori ad majus ducto ostendit, eos, si secus faxint, gravissimas pœnas evasuros non esse.* Non effugerunt. *nempe pœnam, seu manus Dei ultrices & vindices, qua de re egit cap. 3. & 4. ubi vidimus Israëlitas propter ἀπιστίαν & inobedientiam prohibitos fuiße aditu terræ illius promißæ, in qua requiescere post gravissimam Ægyptiacam servitutem debebant, & in deserto variis cladibus confectos occidisse.* Recusantes eum, qui super terram loquebatur: multò magis nos qui de cœlis loquentem nobis avertimus, *vel potius* aversamur. *Hunc qui in terra locutus est, seu oracula dedit, opponit*

Allusio Autoris.

Adhortatio Autoris.

Argumentū à minori ad majus.

ponit D. Autor illi qui ex cœlis dedit oracula, seu locutus est. Iam verò dubium nō est, quin per istum, qui ex cœlis dedit oracula, intelligat ipsū Deum. Statim enim addit, v. 26. Cujꝰ vox movit terram tunc, nunc autem repromittit, dicens: Adhuc semel, & ego movebo non solùm terram, sed & cœlum. *ubi de Deo ipso esse sermonem manifestum est. Quem ergò dicemus intelligi per istum, qui in terra oracula dedisse dicitur? Intelligi potest tum ipse Deus, tum solus ille Angelus, qui Dei ipsius*

Prior loci sententia.

& nomen & personam gessit in monte Sina. Si de ipso Deo id intelligamus, non erit hîc oppositio inter diversas personas, sed tantùm inter diversum locum, ex quo Deus legem, & ex quo Evangelium promulgavit; nempe quòd illa in terra, hoc est, in Sina monte; hoc verò è cœlis à Deo fuerit promulgatum.

Objectio.

Dices, Deum non minùs tunc legem è cœlis promulgâsse, quàm postea Evangelium; quippe qui ex cœlo non descenderit, sed quemadmodum ad Evangelium prædicandum, è cœlo misit Christum: ita ad tradendam legem miserit è cœlo nomine suo Angelum.

Responsio.

Respondeo, diversam esse Christi à Deo missi, & Angeli illius rationem. Christus enim à Deo missus semper se ab ipso diversum gessit, (quod etiam res ipsa docebat, filius namq; hominis erat,) illiusq; se legatum dixit, doctrinam suam non esse suam, sed ejus, qui se miserit, se nihil à seipso loqui, sed quod accepisset & audivisset à patre, clarissimè testatus

Ioh. 7. 16, 17. 8. 26, 28, 40. 32. 49, 50.

teſtatus eſt: *Angelus autem ille ita de cœlo deſcendit,ut ipſius Dei perſonam & nomen gereret,ideoq́; ſemper, tanquam ſi ipſe Deus ſit loquitur. Et hæc etiam cauſa fuit, cur Chriſtus tantam majeſtatem ac ſplendorem viſibilem circa ſe non habuerit, qualem habuit ille Angelus. Chriſtus enim eam habuit majeſtatem & gloriam, quæ Dei legatum, eumq́; hominem, & quidem mortalem, decuit: Angelus autem ille, quæ ipſum Deum, ſi è cœlo deſcenderet, deceret, illiq́; conveniret. Meritò ergò Deus ipſe in Angelo illo deſcendiſſe, & non ſecus ac ſi in terra cum locutus ipſe eſſet,conſiderandus eſt. Contrà verò quia Chriſtum ad Evangelium prædicandum tanquam legatum ſuum & à ſe ipſo diſtinctum è cœlo miſit,non ut olim Moſen ex terra,id eſt,è monte Sina; propterea nunc jure optimo ex cœlis oracula dare, & placita ſua nobis annunciare dicitur. Majus autem eſt ex ipſo cœlo, quàm ex terra, aut è monte aliquo terreno oracula dare, cùm cœlum quovis monte longè ſit ſublimius ac præſtantius. Itaque licèt iſte modus,quo Deus in annunciando & revelando Evangelio eſt uſus, non fuerit, ſi externam ſpeciem & ſplendorem ſpectes,ita illuſtris,ſicut ille, quo lex promulgata fuit; revera tamen longè divinior & perfectior fuit,perfectiſſimamq́; Evangelicæ veritatis diſciplinam omni ex parte decuit. Quid enim aliud ſibi voluit id, qvod Deus in terram ſeſe demiſiſſe ad legẽ promulgandam viſus eſt, quàm legis oracula terrena eſſe ,non cœleſtia? Qui*

enim

enim ex humili loco loquuntur, humilia dicere videntur, & qui ex terra, terrena, ut legimus apud Iohan.cap.3.31. Contrà verò id, quòd Deus in cœlis manens, & nequaquam sese, sive in sua propria, sive in aliena persona in terram demittens, per Christum è cœlo mißum, tanquam interpretem & sequestrem suum nobis locutus est; cujus alius rei indicium est, quàm cœlestia illum eße locutum, Christumque Mose longè majorem eße? Nã ut eodem in loco apud Iohannem scriptum est: qui de sursum venit super omnes est, itemq; qui de cœlo venit super omnes est. *Hoc ergò sensu Angelus ille ipsius Dei nomine censendus est: Christus verò non cum Angelo illo, Dei personam & nomen sustinente, sed cum Mose conferri debet, in eoq; inter Christum & Mosen discrimen constituendum, quòd Deus Mosi in terra locutus fuerit; Christo autem in cœlo; illum ex monte ad populum Israëliticum; hunc è cœlo ad nos miserit. Hoc si cui displiceat, quod tamẽ et verissimum, et Scripturæ, et loco congruentissimum eße credimus, dicere poßumus, (quæ altera est ad quæstionem propositam responsio, atque altera horum verborum sensus,) per eum qui super terram locutus est, intelligendum eße Angelum illum, qui Dei nomine Legem in monte Sina tulit: per eum verò, qui è cœlis, nempe* loquitur, *vel* oracula edit, *intelligendum eße ipsum Deum summum. Qui enim in terra per seipsum dat oracula, eo ipso ostendit, se Deum summum non eße. Majestas enim summi De-*

Altera loci sententia.

mi Dei non patitur, ut ipsemet Rex ille Regum, & Dominus dominantium ex luce illa inaccessa suoq; sublimi throno sese in terram demittat. At verò qui ex ipso cœlo sese audiendum tanquam Deus præbet, hic pro ipso Deo longè meliori jure censeri potest. Quando verò, inquies, Deus ipse è cœlis Evangelium promulgavit? Respondeo hoc factum esse tùm, cùm Christum filium suum dilectum ac proinde & legatum suum esse, voce cœlitùs missa, testatus est, utq; eum audiamus nobis præcepit. Annon enim ipse Deus nobis è cœlo loqui censendus est, cùm eam audimus disciplinam, quam ipse Deus cœlitùs edita voce auctoravit? Nam licèt vocem hanc sapiente Dei consilio promiscua multitudo auribus suis non hauserit: ab iis tamen excepta & evulgata fuit, quorum irrefragabile testimonium est. Atqui in promulgatione Legis nihil tale accidit. Unde patet, etiam hoc sensu D. Autoris argumento vim non deesse. Majus enim crimen est, avertere sese à Deo, qui è cœlo loquitur, quàm ab Angelo quamvis Dei nomen sustinente, qui loquitur in terra. Hinc verò rectè colligitur, Christum non esse ipsum summum Deum. Nam alioquin Deus nunc multò magis in terra fuisset locutus, quàm olim legem promulgando; si non tantùm ad homines in terram descendisset, sed etiam homo factus fuisset. ἀποστρεφόμενοι, aversantes, quod antea dixerat παραιτησάμενοι. Avertit se à Deo, & illi veluti tergum obvertit, qui divinæ ipsius voci vel credere renuit, vel parere. Porisma.

V. 26.

V. 26. Cujus vox movit terram tunc. *Ex his verbis videtur poße colligi D. Autorem per illum, quem dixit in terra oraculà edidiße, ipſum Deum intelligere. Manifeſtè enim hic ipſi Deo commotionem terræ, id eſt, montis Sina, quæ in promulgatione legis accidit, tribuit. Verùm nihil prohibet, quo minus & Deo & Angelo, perſonam Dei in lege promulganda ſuſtinenti, actio hæc tribuatur; ſimiliter & locutio illa ſeu oraculorum redditio paulò ante commemorata. Nam Angelus quidem propriè & immediatè, tum montem terramq́ commovit, tum locutus eſt: Deus autem mediatè per ipſum illum Angelum. Eſt autem in his verbis occupatio quædam, & ſimul maxima ratio propter quam Chriſtiani debent divinæ voci per Chriſtum promulgatæ obtemperare. Poterat enim aliquis dicere, Legem fuiße magno cum terrore promulgatam, adeò ut voce Dei terra tum concuteretur: unde facilè colligi qveat, quàm horrenda & terribilis pœna legis deſertores maneat. Huic terrori alium longè majorem opponit Autor D. & oſtendit, ſub Evangelio res multò terribiliores futuras, nempe non terram tantùm, ſed etiam cœlum ipſum commotum iri. Ex quo perſpicere quivis poteſt, nullum fore locum effugiendi ſupplicia divina illis, qui adverſus Evangelicam vocem fuerint contumaces. Quorſum enim fugient, ſi cœli ipſi, qui undiq́ terram ambiunt, concutientur, imò ſi cadent & corruent? quemadmodum ſequenti commate docemur.* Cujus vox. *Per*

Occupatio.

vocem

vocem intelligenda eße videntur tonitrua, quorum fragore mons concußus & tremefactus fuerit. Nam & alibi non semel tonitru, vox Dei nominatur. Terram commovit tunc, *id est, terræ partem, montem nimirum Sina, & terram contiguam, per Synecdochen. Vnde apparet, alium aliquando fore terrorem temporibus Evangelicis destinatum, cùm scilicet non unus aliquis mons, & exigua terræ portio, sed universa terra imis concußa & labefacta-ta sedibus quaßabitur.* nunc autem repromittit dicens. *Voce* nunc, *non exprimit tempus promissionis datæ: sed rei ista promißione significatæ, nempe tempus, quo cœlum & terra commovebitur.* Nunc, *id est, temporibus Evangelij, quemadmodum commotio montis Sina ad Legis tempora spectat. Itaq; perinde est ac si dixißet Autor: Nunc verò, Evangelij scilicet temporibus, commovebit non solùm terram, sed etiam cœlum, sicut promisit apud Prophetam dicens:* Adhuc semel ego movebo non solùm terram, sed & cœlum. *Verùm maluit D. Autor breviùs loqui, & rem ipsam statim Dei ipsius verbis exprimere, quod non semel occurrit apud Paulum.* Adhuc semel. *In Hebræo est,* Adhuc unum pusillum, *id est, adhuc restat exiguum & parvum tempus, nempe ut impleatur id quod istic à Deo promittitur de commovendo cœlo & terra. In Græca verò translatione, quam in iis quæ adhuc citavit testimoniis scripturæ secutus est Autor, legitur;* Adhuc semel. *Fieri potest, Græ-*

Tonitru, vox Dei nominatur. Psal. 18. 14. 28, 3.

Autor breviter loquitur.

cos Interpretes non legiße in Hebræo mead, pusillum, *sed tantùm* achath, unum, *id est* semel. *Cæterùm mirum non est, quòd hîc quoq; D. Autor Græcam interpretationem sequi maluerit; quandoquidem mystico horum Prophetæ verborum sensui magis est accommodata. Nam literali quidem sensu verba hæc vaticinium continent, fore, ut aliquando Deus cœlum & terram commoveat, variis nempe nationibus gentibusq; excitis, qui Hierosolymam ad templum confluant, & omnium gentium desiderium, id est, quod apud gentes omnes desiderabile est ac preciosum, aurum nempe & argẽtum, ad ornandum Dei templum secum afferant, quemadmodum in sequentibus explicatur. Sed quia verba hæc de cœlo & terra commovenda, augustiora sunt, quàm ut sensum hunc tàm angustum tantùm contineant, propterea statuendum est, illis alium magis, imò planè proprium subeße sensum, nempe fore, ut Deus cœlum & terram verè concutiat: cui sensui Græca, ut diximus, translatio convenientior est.* Non enim, *nisi modo quodam, parvum & pusillum tempus dici potest, quod ab hoc vaticinio ad mundi finem extenditur. Si quærat aliquis, quo pacto dicere potuerit Deus, se adhuc semel cœlum commoturum, cùm illud nunquam antea commoverit? Respondemus, id dici propter terræ mentionem, quam antea Deus nempe in legis promulgatione concussit.* Non solùm terram, sed & cœlum. *Hebraicus textus simpliciter habet, cœlum & terram. Sed D. Autor sic loqui maluit*

Literalis sensus.

Objectio.

Responsio.

maluit, ut tantò meliùs & evidentiùs commotionem eam, quæ temporibus Evangelij eventura est, illi commotioni, quæ in promulgatione Legis accidit, opponeret, quòd nunc non terra tantùm, ut tum accidit, sed cœlum etiam ipsum commovendum sit.

V. 27. Quod autem adhuc semel dicit. *Ex vocibus,* adhuc semel, *colligit D. Autor, qualis ista commotio cœli & terræ sit futura.* declarat, *his nempe vocibus,* mobilium, *seu* eorum quæ concutiuntur translationem. *Per translationem abolitio, seu cœli & terræ ablatio significatur, vel per Metonymiam, vel per Metaphoram. Quæ enim penitùs tolluntur & abolentur, illa etiam de loco suo amoventur, non secùs ac illa, quæ transferuntur. Vide cap. 7. v. 12.* τῶν σαλευομένων, eorum quæ concutiuntur. *Præsens ponitur pro futuro, Hebræorum atq; imprimis Prophetarum more, id est,* concutiendorum. *At quomodo illud,* adhuc semel, *declarat cœlum & terram ita commotum iri, ut simul etiam commotione hac aboleantur? Declarat id ea ratione, quòd si cœlum & terra post istam commotionem remanerent, vix videretur fieri posse, ut non iterum aliquando commovenda essent, imò necessarium id prorsus foret, si, ut ex aliis Prophetarum verbis constat, cœlum & terra aliquando aboleri debeant. saltem enim tum, cùm abolerentur commoveri ea oporteret, & sic non semel adhuc, sed bis commovenda essent. Patet ergo verbis* adhuc semel *indicari talem cœli & terræ*

Translatio pro abolitione h. l.

Præsens pro futuro.

Argumentũ Epiſtolam hanc Græcè ſcriptam.

commotionem, quæ cum eorum tranſlatione, id eſt, abolitione ſit cõjuncta. Hinc autẽ etiam perſpicuum eſt, Epiſtolam hanc Græcè ſcriptã eſſe, quandoquidẽ iſta collectio D. Autoris, Græcæ verſioni tantùm innititur; in Hebræo verò textu, niſi, ut diximus, vox mead, puſillum, *expungatur, quæ hoc tempore in omnibus exemplaribus legitur, & ad literalem ſenſum videtur neceſſaria, locum non habeat.* Tanquam factorum. *Cauſam inſerit, quæ cœli & terræ abolitionem ſuadeat, & oſtendat, eam merito ſuo tempore eventuram eſſe; quaſi dicat,* utpotè factorum. *Neceſſe autem eſt ſtrictiùs ſumere hoc loco vocem* factorum. *Nam & cœlum illud non concutiendum factum eſt, & futura noſtra glorioſa illa & cœleſtia corpora erunt facta. Itaq;* facta, πεποιημένα, *hoc loco ſignificant res illas, quæ ſunt ex craſſiore quadam & corporea aliqua materia factæ, quales ſunt res omnes hujus creationis, ut ſupra cap. 9. v. 11. loquitur D. Autor: vel etiam, quæ ſunt factæ ex tali materia, quæ aliunde, præter naturalem inclinationem formam recipit, unde fit, ut materia formam illam ſuſcipiens vim quandam patiatur, proindeq; ad illius amiſſionem ſponte inclinet: qualia ſunt omnia arte facta, à quibus hic videtur tacitè ſimilitudo duci. Sic chao illi à Moſe deſcripto, inducta eſt divina potentia univerſi iſtius forma & pulchritudo.* Vt maneant ea quæ ſunt immobilia, *vel* quæ non concutiuntur, *id eſt, quæ non ſunt concutienda.* Vt maneant, *id eſt, u*

ill.

illa sola maneant. Nunc enim sunt, non tantùm illa quæ non concutientur, sed etiam illa quæ concutientur. Notatur autem his verbis non finis propriè dictus concutiendorum, sed eventus. Ideò autem hoc annexuit D. Autor, ut ostendat, cœlo & terra pereuntibus, superfuturum tamen locum, qui pios suscipiat. quod etiam à Petro factum fuiße videmus 2. Epist. 3. v. 13. His autem verbis sternit viam D. Autor novæ rationi, quâ Hebræos ad fidem & in Christiana religione constantiam excitat & hortatur, cùm subjungit:

V. 28. Itaque regnum immobile, *vel* quod concuti nequit suscipientes. *Regnum hoc loco vocatur & locus ipse, & beatus status seu felicitas eam incolentium.* quod concuti nequit. ἀσάλευτον, *non quidem respectu divinæ potentiæ, quâ cœlum illud novum & terra illa nova, ut Petrus loquitur, concuti poßent; sed quòd nec naturâ suâ ulla ex parte ad concussionem propendeant, nec Deus illa concutere unquam velit: quod verò tale est, ἀσάλευτον meritò dici potest. quo pacto etiam Angeli sunt ἀθάνατοι, immortales, & pii omnes aliquando erunt.* Suscipientes παραλαμβάνοντες, *id est, animo complectentes, & promissionibus ea de re factis, (quæ Christiana religione continentur) firmam fidem adhibentes, & sic illud vobis à Deo oblatum manu veluti apprehendentes.* habeamus gratiam. ἔχωμεν χάριν. ἔχωμεν *positum videtur pro*

2. Pet. 3.

ἔχωμεν pro κατέχωμεν.

pro κατέχωμεν, *vel* κρατῶμεν, teneamus, *vel* retineamus: *nisi quis hic per* gratiam, *gratum animum intelligere velit: quæ tamen significatio non ita quadrat loco, præsertim cùm in sacris literis habere gratiam, non gratum animum gerere, sed gratias agere significare videamus. 1. Tim. 1. v. 12. 2. Tim. 1. v. 3. quæ significatio non congruit cum sequentibus;* per quam, *nempe* gratiam, serviamus Deo. *Gratia ergò potiùs significat hoc loco, ut & alibi, vel doctrinam Christi divinâ gratiâ plenam, ut cùm D. Iohannes ait,* Gratiam factam esse per Christum, *opponens gratiam Legi; & D. Petrus 1. Epist. 5. v. 12. scribit, se testari hanc esse veram gratiam Dei, in qua stetissent, id est, doctrinam istam, quam de divina gratia amplexi essent, veram esse: vel significat ipsum Dei favorem, quo homines complexus est sub Novo Fœdere, promittens illis vitam sempiternam, & regnum suum cœleste; qui favor divinus vocatur à Paulo Dei gratia salutaris omnibus hominibus. Tit. 2. v. 11. quam sequenti cap. v. 4, nominat* χρηστότητα *&* φιλανθρωπίαν *Dei.* per quam serviamus, *id est, ex ejus præscripto, si per gratiam intelligatur Christi doctrina: vel illius impulsu, si ipse Dei favor ea voce significetur.* Serviamus, λατρεύωμεν. *Dicimus cap. 9, v. 14. verbum hoc in sacris literis significare solere servitium quod in cultu divino peragendo, inque victimis offerendis aliisque similibus officiis consistit:*

Habere gratiam.

Gratia.

λατρεύωμεν.

sistit: sed extendi etiam ad alia omnia pietatis opera, quòd pia opera omnia sub Novo Fœdere censeantur pro spiritualibus victimis. placentes Deo. *εὐαρέστως, quasi dicat, placenter serviamus, non qualicunque ratione, sed ita, ut Deo placeamus. Quare nec legalis ille cultus nunc attendendus est, qui ne lege quidem stante Deo admodum placuit, sed spiritualis & Evangelicus: nec iste mutilus & mancus esse debet aut perfunctorius, sed integer, sed ardens, maximeq́ serius.* cum metu & reverentia, *vel* cum pudore & metu. *μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας. Modum & rationem ostendit peragendi istius Deo placentis cultus, si nimirum cum pudore & metu Deo serviamus. Pudor est affectus, quo alicui displicere, illiusq́ de nobis existimationem imminuere veremur; unde fit, ut ad minima quoque, quæ aliquid indecori contineant, sese porrigat, etiam ad illa, quæ pœnam non merentur. Ea enim vel vitare, vel, si vitari non possunt, sed jam fiant factáve sint, tegere, ne aliis appareant, jubet, ne eo ipso nobis aliquid apud eos existimationis decedat. Sed quia pudor, quamvis tenerior quidam affectus sit, ferè tamen non ita vehementer movet & impellit: ideò D. Autor adjungit pudori metum, qui affectus potentior est, & cùm ad personam aliquam respicit, propriè est illius, qui jus pœnæ in nos habet. Metus enim est affectus, quo pœnam aliaq́ impendentia mala horremus.*

V.29. Etenim Deus noster ignis consumens

Deus ignis consumens. est. *Adjungit causam, cur Deum metuere debeamus, quia est ignis consumens. Ita vocatur Deus propter iram, quâ & exardescere peccatis irritatus solet, & quoties irâ exardescit, non secùs ac ignis vehementissimus improbos homines consumit. Inde verò videtur Moses, ex quo hæc verba sumsit Autor* Deut. 4.24. *noster, occasionem sumsisse, Deum hoc pacto appellandi, quòd & in Sina montem maximo cum ignis* Levit. 10. 1, & d. confer eum capitis præce. ℣ 23. 24. *incendio descenderit, & ignis ab eo egressus extinxerit quosdam, qui in cultu ipsius non eâ, quâ par erat, erga ipsum reverentiâ sese gesserant. Ita fa-* Num. 16. 35, 39. *ctum est duobus illis Aaronis filiis sacerdotibus, qui alio quàm sacro & cœlitùs delapso igne ausi fuerant adolere, & incensum offerre Domino: ita factum est ducentis illis ac quinquaginta viris, qui cùm sacerdotes non essent, ad offerendum Domino & suffitum faciendum accedere non dubitârunt. Hinc etiam in Psalmis Davidis Deus igne circumdatus aliquando introducitur, ut Psal. 97. & in illa Danielis visione capite 7. apparet longævus, cujus solium erant igneæ flammæ, rotæ autem flagrans ignis, & ab eo manans proficiscebatur igneus fluvi-* Deus est ignis amoris. *us. Non est verò putandum Deum perpetuis irarum flammis æstuare. Nam Deus potiùs est charitas, ut D. Iohannes testatur. Itaq; Deus semper est ignis amoris & charitatis erga homines, imprimis Christianos, nisi quoties hominum peccata amoris hunc ignem in ipso extingvunt, & alterum illum iræ & indignationis ignem accendunt.*

CAPVT

CAPUT XIII.

DVæ sunt istius capitis partes. [a] *In priori varia continentur Christianæ pietatis præcepta:* [b] *in altera continetur hujus Epistolæ Epilogus.* Partitio capitis. a ad ꝟ 20. b a ꝟ 20 ad cap finem.

V. 1. Charitas fraternitatis maneat. ἡ φιλαδελφία, *id est, charitas erga fratres; fratres nimirum* κατ᾽ ἐξοχὴν *dictos, qui nobiscum ex cœlesti Patre per semen illud incorruptibile, quod est Evangelicus sermo, progeniti sunt. Consistit autem charitas ista tum in ipso amoris affectu, tum in variis illius effectis.* Maneat, *id est duret, nunquam inter vos cesset & desinat. Tacitè illis hanc virtutem tribuit. Nam & suprà dixerat,* eos ministrâsse sanctis & adhuc ministrare. *Propterea ergò non simpliciter monuisse videtur, ut inter eos fraterna charitas sit, sed ut maneat, id est, porrò sit.* Christiani, fratres. Charitas. cap. 6. 10.

V. 2. Hospitalitatem nolite oblivisci. *Secundum præceptum de hospitalitate. Hospitalitas in eo consistit, ut advenas & hospites in ædes nostras recipiamus, illisq; omnem humanitatem exhibeamus. Quemadmodum autem erga omnes advenas hospitalitas est exercenda, sic imprimis erga Christianos, præsertim si religionis causâ sint extorres. Ad hospitalitatem referri potest humanitas erga pauperes, quâ eos in ædes nostras invitare, & convivas adhibere solemus.* nolite oblivisci, *vel* ne obliviscamini. *id est, ne eam negligite. Quo-* Hospitalitas.

rum enim obliviscimur, ea etiam negligimus, seu u & alibi diximus, non curamus. Hujus contrarium videbimus in sequenti præcepto. Per hanc enim *Commendat hospitalitatem, quòd per eam factum fuerit, ut quidam ignari Angelos hospitio exceperint. Respicit ad historiam Abrahami, & Lothi quorum uterq; cùm eßet mirè hospitalis, & advenis in ædes suas recipiendis ac deducendis intentus, incidit, rei ignarus, in Angelos à Deo mißos, humana specie obversantes, eosq; in ædes suas deduxit.* Ignorarunt quidam, ἔλαθόν τινες, Angelis hospitio receptis. *Hospitalitate Abrahami & Loth factum est, ut exciperent Angelos, ignari Angelos eße, tum cùm illos exciperent. Si enim illis constitisset Angelos eße, sanè haud mirum fuißet, si eos in ædes suas vel tabernaculum invitâßent, potuißetq; id ab illis fieri, etiamsi cœteroqui hospitales non essent. Quis enim adeò inhospitalis est, qui, si putet efficere se poße, ut Angeli ad se divertant, invitare illos cunctetur? Quanquam ne hospitalitas quidem hæc eßet ulla. Sciret enim is qui invitat, nullis eos humanitatis officiis, nullo hospitio revera indigere.*

Tres viri ab Abrahamo visi.

Ex his autem D. Autoris verbis perspicuum est, quàm frustrà sint, qui tres illos viros ab Abrahamo visos & invitatos personas S. Trinitatis fuiße putant, & ex eo, quòd tres viderit, unum autem adoraverit colligunt, quòd eos unum eße Deum crediderit. Non vident isti, quàm fallaci tantis in rebus conjecturæ nitantur. Nam & D. Autor Angelos illos fuiße aperte

pertè significat, non tres divinitatis personas; quæ si fuißent, longè profectò majore laudis præconio hospitalitatem commendare potuißet, & virtutis istius beneficio, pro angelis, ipsas divinitatis personas hospitio exceptas fuiße dicere. Et quærere ex illis libet, quid censeant, constiterítne Abrahamo, tum cùm tres vidit & unum adoravit ad seq; invitavit, rem sibi cum personis S. Trinitatis eße, an secus? Si prius dicant, iterum ex iis quæremus, cur cum illis tanquam cum hominibus Abrahamus agit? cur cibos parari & apponi curat, cæteraq; quæ hominibus solent, humanitatis officia illis exhibet? an adeò rerum ignarus erat, ut nesciret Deum talibus haud indigere? cur verò dicit Autor eum inscium hospitio excepiße Angelos? quid enim hoc aliud est, quàm eum homines illos eße credidiße? an qui ne cum Angelis quidem rem sibi eße tum putavit, cùm ipsis divinitatis personis sese agere credidit? si verò, quod res est, fateantur, docetq; Autor, Abrahamum non alios quàm homines sese conspicere & invitare censuiße, qua ratione, quæso, ex eo, quòd tres videns unum adoraverit, colligunt quòd eos unum Deum tribus distinctum personis eße crediderit? an ergo id credidit, quod ne suspicatus quidem est? Cur ergo, inquies, unum adoravit, cùm tres videret? Ideò proculdubio, quòd unus ex illis ita se gereret, ut reliquis major ac dignior videretur, interq; eos emineret. Et sanè unus tantùm illorum, Iehova appellatur, & à reliquis duobus apertè distingvitur. Conf. Gen. 18.

17. &

27. & deinceps & versu ultimo cum v. 1. sequente capite. Vt hoc ipsum argumento sit, ex hoc uno communis essentiæ inter illos unitatem colligi non posse. Nam si unus ille pro persona divina se gessit, cur solus & ab Abrahamo adoratur, & à Scriptura Iehova appellatur? an reliquæ personæ eodem & honore & nomine dignæ non erant? Si verò pro divina communiq; essentia, ubi erit tertia divinitatis persona? ergoné essentiam adoravit Abrahamus, personas verò divinas neglexit? an unus pro essentia & pro persona simul se gessit? at cur non & cæteri, si omnibus æquè communis est divina essentia. Eusebius lib. 1. contendit unum illum fuisse Dei filium, propterea, quòd postea agnitus ab Abrahamo Dominus ac Deus vocetur. Nam ipsum Deum summum hunc fuisse non vult, in quem scilicet talis mutatio, & alienæ speciei susceptio, inq; ea obversatio non cadat: (Neq; enim, ut hoc obiter inseramus, putandum est, patrum illorum, qui ante vel circa Niceni Concilij tempora vixerunt, totiusq; illius in commune Ecclesiæ eam fuisse de Deo sententiam, ut crederent filium esse illum unum summum Deum, qui Pater est: longè illis alia mens fuit, qui si nunc proditent, publico orbis concilio non minùs damnarentur, quàm tum alios ipsi condemnârunt:) Ex altera verò parte videns illi nomen Domini ac Dei tribui, existimavit, hunc ullum alium esse non posse, quàm Dei filium; Patri quippe, ut illi visum est, cōsubstantialem, proinde & paterni diviniq; nominis consortem.

Eusebii sententia.

Antiquorū Patrum de Filio Dei sententia.

tem. Fœcundus eſt error, & cùm ſemel à veritatis tramite declinaveris, nullus errandi finis eſt. Atqui vel ex hoc ipſo D. Autoris loco cognoſcere potuit, Angelum hunc revera fuiſſe. Cur ergò, inquies, Iehovæ nomine ipſius Dei proprio appellatur? Ideò nempe, quòd pro ipſo Deo & Iehova, ipſius juſſu ac voluntate, ſeſe gereret. Talis, ut ſuprà vidimus, fuit & Angelus ille, qui Moſi in rubo, & qui deinde in Sina monte tanta cum majeſtate apparuit; quos Angelos fuiſſe ex Scriptura apparet, quamvis pro ipſo Deo & Iehova ſeſe geſſerint: quibus propterea nomen ipſius Dei tributum fuiſſe mirum non eſt. Angelos autem pro ipſo Iehova, illo jubente ac imperante ſeſe gerere illiusq; nomen uſurpare, quid abſurdi eſt? imò quì fieri aliter poteſt? an verò id jubere & velle Deus non poteſt, quò tanto major ipſis apud homines, ad quos mittuntur, concilietur autoritas, tantoq; certiùs hominibus conſtet, rem ſibi in illis vel per illos cum ipſo Deo eſſe?

Exo. 3. & 19. Actor. 7. Heb. 2. 2. Gal. 3.

V. 3. Mementote vinctorum. *Meminiſſe alicujus, hoc loco, eſt illius habere curam. Quorum enim curam habemus, eorum oblivisci non ſolemus.* Vinctorum, *nempe Chriſti & Evangelii cauſâ.* Tanquam ſimul vincti. *Oſtendit quàm ſollicitè eorum meminiſſe debeamus, ita nempe, ut nos in eodem cum illis ſtatu & conditione verſari putemus, proinde, ſumptâ eorum perſonâ, quidquid nobis à fratribus ſociisq; noſtris fieri vellemus, id ipſum illis præſtemus.* et laborantium. τῶν κακουχουμένων.

Vinctorum meminiſſe.

Generale nomen est, & ad omnia afflictionum ge-nera extendi potest, imprimis autem ad ægrotos tanquam & ipsi in corpore morantes. ὄντες ἐν σώματι. *id est, quemadmodum convenit illis, qu & ipsi corpore infirmo, morbis ac doloribus obnoxio sunt circumdati. Homines enim cùm simus, human nihil à nobis alienum eße cogitare, ideoq; aliorum in malis ac miseriis affici miseratione, & opem illis, quantùm poßumus, ferre debemus.*

*V.*4. Honorabile connubium in omnibus & torus immaculatus. *Quintum præceptum ad vitandas libidines impuraq; vitia spectans. Orati*

Autoris oratio elliptica.

D. Autoris est elliptica, poteštq; in illa subaudiri ve est, *vel* sit. *Videtur tamen potiùs subaudiendum esse* sit, *ut quemadmodum alia dicta, ita & hoc per modum præcepti sit elatum: quod & sequenti versu, ubi eadem est ellipsis, fieri debet. Si subaudiatur*

Conjugium.

est, *sensus erit: conjugium eße in omnibus seu inter omnis generis atq; ordinis homines, rem honestam & hoc solum cubile eße impollutum, ita ut poßi quisque salva pietate & honestate in matrimoni vivere; contrà quàm in scortatione & adulteri contingit. Si subaudias* sit, *præcipietur, ut matrimonium honestum sit in omnibus, sive rebus sive personis. Si voces,* in omnibus, *ad res referas, sensu erit, ut matrimonium omni ex parte honestè colatur, hoc est, ut torus ille, quemadmodum statim additur, sit impollutus, nulla vaga libidine aut impuritate inquinatus. Si ad personas, sensus erit, ut con*

jugium

jugium inter omnes seu apud omnes in honore ac precio habeatur, ita ut nemo spreto ac contemto matrimonio alia cubilia sectari audeat, sive devinctus sit matrimonii legibus, sive solutus: quasi dicat, omnes conjugii rationem habeant, remq́; sacram ac minimè polluendam cogitent; secùs qui faciat, & illicitum torum sectetur, aut matrimonialem lectum polluat, ei gravissimam pœnam interminatur D. Autor. fornicatores enim, (*in Græco pro enim, est* autem,) & adulteros judicabit Deus. *Matrimonio honesto & toro impolluto opponit scortationem & adulterium, tanquam torum pollutum atq; impurum. De cælibatu hîc nihil præcipit, quia etsi castus cœlibatus purior ac sanctior est conjugio, nemini tamen omninò præcipitur, ejusve servandi necessitas in sacris literis imponitur, sed iis tantùm, qui se continere possunt, suadetur à Christo, Matt. 19. v. 11, 12. sed apertiùs à Paulo 1 Cor. 7. v. 8, 26 & deinceps usq; ad finem capitis. Media igitur hîc via incedendum est. Et sicut matrimonium in censum scortationum & impuritatum detrudendum non est, quod olim fecisse quosdam legimus, qui matrimonium nil aliud, quàm licitam quandam scortationem esse dixerunt: sic vicissim casto cœlibatui æquari non debet, quippe qui majorem puritatem continet, quàm matrimonium. Verùm ut diximus, à nemine exigendus est, ne, dum summam puritatem affectamus, in flagitia & impuritatem aut ipsi incidamus, aut alios, qui vel ad cœlibatus laudem,* De cœlibatu.

vel ad

vel ad alia bona ac munera, cœlibatus necessitate septa, aspirant, præcipitemus. Quicquid honestum est & impollutum, quale matrimonium esse testatur Autor, id cuivis, præsertim si gravis sit causa, qualis hîc est, ne scilicet adscortationes & adulteria aliasq; impuritates occasio detur, concedi omnino debet. Et qui matrimonio arcent eos etiam qui uruntur ut loquitur Apostolus, perinde faciunt, atq; si quis, quamvis morbum prohibere non possit, nihilominùs remedio uti prohibeat. quid aliud hinc sequetur, quàm deterior ægrotatio? Matrimonium enim ustionis libidinisq; est remedium; quod dum illis, qui uruntur, negatur, fit, ut tandem multò pejus ægrotent, & impuris illicitisq; voluptatibus indulgeant. Adde, quòd multum de cœlibatus dignitate decedat, si voluntarius esse desinat, & lege aliquo in statu fiat, non libera voluntate. Sed ut ad verba D. Autoris redeamus, scortatio est inter eos, qui à vinculo matrimonij ex utraq; parte sunt liberi. Adulterium committitur ab iis, quorum vel uterq;, vel saltem alteruter conjugij lege adstrictus est. Olim sub Veteri Fœdere, cùm maritis liceret pluribus uxoribus copulari, adulterium non erat, cum fœmina matrimonio soluta misceri; sed tantùm scortatio. At sub Novo Fœdere, postquam illa maritorum licentia lege Christi circumscripta est, & intra unius tantùm uxoris consuetudinem stare jussa, tàm committitur adulterium ex parte viri, quàm ex parte uxoris: quòd facile apparet ex verbis Christi Matth. 19. 9.

Adulterii ratio sub N. Fœdere.

19. 9. quibus dicitur, eum, qui una uxore extra scortationis causam repudiata duxerit aliam, adulterium committere. quod sanè non fit, ob ipsum matrimonij vinculum, (id enim per se ad tollendam potiùs turpitudinem pertineret, quàm ad augendam:) sed simpliciter, quòd uxorem habens, cum altera consuescere ausus fuerit, siquidem prior, ipso jure, non desierit esse illius uxor. Iudicabit Deus. *id est, puniet. quare qui pœnam vult effugere, abstineat. Ipsum Deum impuris hominibus judicem constituit, ut cogitent, se, quamvis talia scelera occultè patrent, sæpeq; hominum oculos & judicia effugiant, ultrices Dei manus evasuros non esse, frustraq; cautè, si castè non vivant, agere. Deus enim impuritatem severissimè persequitur, in iis præsertim, quos Christi notitiâ imbutos, à profanis & impuris hominibus sejunxit, sibiq; sacratos esse voluit.*

Deus ipse impurorum hominum Iudex.

V. 5. Sint mores sine avaritia. ἀφιλάργυρος ὁ τρόπος. Amore pecuniæ vacuus mos. *Solent ista vitia impuritatis & avaritiæ alibi etiam conjungi, ut Ephes. 5. 3. 5. Coloss. 3. 5. 1. Thess. 4. 6. etiam apud Prophetas, utpotè vitia & gravissima & pervulgata, & Christianis quàm maximè fugienda. τρόπος vel significat* morem: *quanquam non dicatur usitatè τρόπος in singulari pro more, sed τρόποι in plurali; & frequentiùs voce ἤθη, mores seu consuetæ cujusq; actiones significantur: vel τρόπος significat modum & rationem pa-*

Impuritas & avaritia conjungi solent.

randi victus ac facultatum. Vtrumq; convenit, & eòdem recidit. Nam & mores nostri, & modus ac ratio parandi victus opumq;, omni avaritia & amore pecuniæ vacare debet. Est autem avaritia ditescendi cupiditas ac studium, Paulo teste 1. Tim. 6. 9, 10. Quod enim v. 9. ditescendi voluntatem seu cupiditatem dixerat, seq. v. 10. φιλαργυρίαν seu avaritiam vocat. Avaritiæ opponit D. Autor rebus præsentibus contentum esse, cùm subjicit: contenti præsentibus. Idem & Paulus d. l. facit, αὐτάρκειαν, ditescendi voluntati & avaritiæ opponens. Ille autem præsentibus est contentus, qui iis quas habet, quamvis exiguis, facultatibus, ita acquiescit, ut querulus non sit, utq; de futuro non sit sollicitus, nec anxius, etiamsi videat sibi de victu & amictu non dum in futurum prospectum esse, quippe qui Deo planè confidat, ab eoq; in rebus dubiis opem & auxilium constanter speret. Cum tali verò animo non pugnat plura, si pauper sis, appetere & quærere, dummodò moderatè appetas & quæras, & sive plura acquiras, sive non acquiras, semper æquabili sis animo, cumq; Tobia filium alloquente dicas: Noli timere, pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum, & recesserimus ab omni peccato, & fecerimus benè. Tob. 4. 22. Hoc verò non fiet, si Deo diffisus, anxia & irrequieta solicitudine rei quærendæ incumbas totumq; te tradas; si cultum divinum, si salutis seriam diligentemq; curam, si in

Avaritia quid?

pauperes

pauperes & egenos facultatibus tuis respondentem beneficentiam, justitiam, aliaq́ pietatis munera & officia, negligas. Atq́ hoc est quod Paulus dicit αὐτάρκειαν *definiens:* habentes victum & indumentum, his contenti erimus. *Plura pius nec recusat, nec nimium requirit. Vide Phil. 4.11,12. Itaq́ isti virtuti rectè convenit cum labore, industria, parsimonia, quibus etiam, si ita res ferat, ex egestate emergere possimus, adhibito tantùm modo, convenientiq́ mensura. Causam deinde adjungit D. Autor, cur præsenti, quamvis exigua, sorte debeamus esse contenti, cur nequaquam queruli, anxij, & de futuro soliciti.* Ipse enim dixit, non te deseram, neq; derelinquam. *Maxima sanè causa. Cur enim soliciti simus, cùm tantùm patronum ac protectorem habeamus?* Ipse dixit. *In pronomine* ipse, *est Emphasis quædam, similis illi,* αὐτὸς ἔφα. *Ipse qui summus est Deus, & rerum omnium Autor & Conservator. Vnde apparet, quàm firmum quamq́ue certum sit illius in adversis præsidium.* non te deseram, neq; te derelinquam. *In secundo membro est fortis admodum in Græco textu negatio,* οὐδ' οὐ μή σε ἐγκαταλίπω. *Triplicem hîc habemus negationem, ut tantò magis constet, nunquam futurum, ut nos Deus derelinquat. Verba sunt Dei, quibus Iosuam Israëlitarum ducem olim affatus est. cap. 1. Ios. quæ sibi quisque Christianorum majore, quàm olim Iosua, vinculo Deo conjunctus, meritò applicare potest: præsertim cùm etiam Iosuæ pro-*

missum his verbis auxilium & opitulatio ad populi Israëlitici salutē atq; commodum unicè referretur.

V.6. Ita ut confidenter dicamus. ὥστε θαῤῥοῦντας ἡμᾶς λέγειν, *per Infinitivum. Ideoq; verti potest, &* dicamus, *&* dicere possimus, *vel etiam* debeamus. *Exprimit effectum, quem in nobis parere debeat, vel etiam pariat Dei ipsius de nobis ope & auxilio haud unquam destituendis promissio: qui quidem effectus est anxietati, & de futuro solicitudini oppositus. Hic autem duplex est, propior & remotior. Ille est animi certa fiducia & persvasio de divino auxilio; hic est oris confessio, & veluti gloriatio, Deum nobis semper præsidio futurum; quam statim exprimit verbis ex Psalmo 117, depromtis:* Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo. *Talia verba adducit D. Autor, quibus non solùm ostenditur, Deum nobis in egestate, sed etiam in periculis adfuturum. Sæpè enim magis pericula quàm inopiam & egestatem metuimus, opesq; congerimus, non solùm ut adversus paupertatem, sed etiam ut adversus homines & pericula tuti simus. In Deo igitur nobis sitæ sint opes, qui efficiet, ne vel egestate vel periculis opprimamur: nisi forsan ipse velit nostram fidem fame, siti, nuditate, rerum omnium inopiâ, periculis, carcere, cruciatu, morte denique atroci explorari & exerceri. Sed tum ne divitiæ quidem ullæ nobis profuerint: imò multùm obesse possint, facileq; efficere, ut earum amore capti, Christum promto animo*

Effectus promissionis divinæ.

Duplex.

In Deo nostræ opes esse debent.

per aspe-

per aſpera & confragoſa ducentem ſequi nolimus. Paupertas Chriſtianos expeditos facit, divitiæ onerant. Homo. *opponit hominem Domino, ut vel ex hac oppoſitione appareat, quàm firmum ſit in Domino adverſus homines præſidium; & quàm meritò metuere non debeat homines, qui Deum protectorem habet. Quantus enim eſt Dominus? quid verò eſt homuncio?*

V.7. Mementote præpoſitorum, *vel* ductorum veſtrorum. *Septimum præceptum, quo Hebræi ad imitandos ſuos in Chriſtiana religione duces excitantur. Duces iſti ſunt qui illis & doctrinâ, & vitâ Chriſtianâ præiverunt, ſeu ut ipſe Autor eos deſcribit:* qui vobis locuti ſunt verbum Dei. *Evangelicum nimirum: quales fuerunt, & qui primi illis Evangelium annunciârunt; inter quos fuerunt proculdubio etiam Apoſtoli quidam; & qui primis proximè ſucceſſerunt. Horum meminiſſe illos vult. Sed qua ratione?* quorum, *inquit*, intuentes exitum converſationis, imitamini fidem. *Proponite vobis ante oculos & eorum converſationem, id eſt, vitam & mores cum doctrina, quam tradiderunt, conjunctos, & quem exitum eorum illa converſatio fuerit ſortita: quàm non ſolùm ad extremum uſque & in diſciplina, quam tradebant, & in vitæ ſanctitate, quâ prælucebant, conſtantes fuerint; ſed plerique etiam acerba morte ſanctiſſimæ ſuæ religionis veritatem obſignârint. Hoc igitur expendentes imitamini ipſorum fidem, hoc eſt, &*

7. hujus Capitis præceptum.

Chriſtianæ religionis duces.

Qua ratione memoria eorum colenda.

eidem disciplinæ adhærete, cui adhæserunt illi; & tàm firmiter tamq; constanter, ut illi; nempe ut eam professi, non solùm illius efficaciâ à vitiis omnibus purgati, sanctè coram Deo vivatis: sed etiam illius causâ mori non recusetis. En modum ac rationem, quâ sanctorum vitâ functorum memoriam recolere debeamus; non sepulchra, non templa maximis sumptibus illis erigenda: non statuæ & imagines illis sacrandæ, non preces ad eos fundendæ; sed eorum & sanctissima instituta, & institutis convenientissimi mores animo perpetuo volutandi, & diligenti accurataq; imitatione à nobis exprimendi sunt. Nam illa quidẽ vel supervacua sunt et superstitiosa, vel illicita prorsus et impia: hoc verò et pium et salutare.

Nexus. *V. 8.* Iesus Christus heri & hodie ipse, *vel potiùs,* idem, ὁ αὐτός *Quia dixerat memores illos esse debere suorum ducum, eorumq; fidem imitari, quâ re id includi diximus, ut eandem, quam ab iis audierant, doctrinam perpetuò recolant & retineant, ab eaq; ne latum quidem ungvem discedant: propterea nunc ostendit, Christi disciplinam immutabilem esse; nihil illi ullo temporum aut seculorum tractu vel addi, vel detrahi, vel in illa mutari posse.*

Iesus Christus metonymicè pro doctrina. Iesus Christus, *nempe & ratione sui muneris, & ratione suæ doctrinæ consideratus, vel si mavis, ipsa doctrina Christi per Metonymiam causæ efficientis, ut alibi non semel.* heri & hodie idem. *id est, præterito & præsenti tempore, idem est & sibi constans, nihilq; immutatus. Quemadmodum enim voculâ*

hodie

hodie, *tempus præsens significatur; ita voce* heri, Heri & hodie.
tempus præteritũ, idq́, non longè præteritũ, seu tempus, quod non ita pridem elapsum fuerit, quale tum fuit primum illud Evangelii terris exhibiti tempus. De hac phrasi vide Gen. 31.5. Exod. 5.14. 1. Sam. 19. Nihil immutatũ est, inquit, in Christi doctrina; qualis nuper fuit, cùm primùm orbi tradita & promulgata est, talis etiam nunc est, & talis porrò futura est in secula. Longissimus licèt seculorũ tractus nullã illi ad mundi finem usq; mutationẽ afferet. non quòd defuturi eßent homines, qui Christi & Apostolorum ejus doctrinam corrumpere & mutare conarentur, aut etiam reipsâ mutarent & corrumperent; (tales enim non defuturos, vel ex hujus ipsius Autoris sequentibus verbis colligitur, cùm monet, ne à puritate Christi doctrinæ abduci sese variis & novis dogmatis patiantur:) sed quòd ipsa Christi doctrina in se considerata, & quatenus divinam veritatem continet, nulli mutationi aut innovationi sit obnoxia. Vnde apparet, quid sentiendum sit de illis dogmatibus, quæ post prima Ecclesiæ Christianæ tempora demùm sunt exorta, & nec ab Apostolis ipsis unquam tradita, nec à prima illa Ecclesia unquam suscepta: Illud nempe, quod Apostolus ipse scriptum reliquit: Dogmata post Apostolos exorta, quo loco habenda.
Licèt nos, aut Angelus de cœlo evangelizet vobis, præterquàm quod evangelizavimus vobis, anathema sit: sicut prædiximus & nunc iterum dico, si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit. *Gal. 1.8,9.*

V. 9. Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci, *vel* ne circumferimini. *Octavum praeceptum, quanquam in superiore etiam aliqua ratione comprehensum. Hoc autem est, ne sibi persuaderi patiantur varias doctrinas & novas, quae nec ipsis antea ab eorum in Christiana religione ductoribus traditae fuerint; nec cum traditae veritatis norma congruant.* Doctrinis variis. *Doctrinae variae hoc loco sunt, quae inter se variant, & sibi invicem opponuntur, quasi dicat, nolite de rebus ad religionem pertinentibus (de his enim solis loquitur) nunc hanc, nunc illam sententiam suscipere. Hoc enim illorum est, qui nondum rectè in veritatis cognitione exercitati, vel nondum satis in ea confirmati sunt. Addit,* & peregrinis, *ut hac ratione istas doctrinas dignoscere possint. Peregrinae doctrinae sunt doctrinae novae, à primis veritatis Christianae praeconibus non traditae, nec iis, quae traditae ab illis sunt, consentaneae, quas Apostolicas non esse, ipse earum, ut sic loquar, vultus habitusq;, quemadmodum peregrinis accidere videmus, prodit.* Ne circumferimini, *Metaphora à navigiis, ut videtur sumta, quae variis ventis & saepè contrariis agitantur: quam similitudinem secutus etiam est Paulus Eph. 4. 14. Circumferimur autem doctrina aliqua ceu vento, cùm ei animi nostri quasi vela damus, id est, eam sequimur & amplectimur.* Optimum vel bonum est enim gratiâ stabiliri cor, non escis. *Subjungit rationem specialem thesi generali. Ex quo ap-*

8. Praeceptum.

Doctrinae variae.

Doctrinae peregrinae.

Metaphora.

quo apparet, Autorem in hac generali thesi præcipuè respexisse ad speciales quasdam doctrinas, quibus homines isti animum gerebant valdè obnoxium, quæ in Hebræis aliæ esse vix poterant, quàm ex Lege Mosaica petitæ. Periculum enim non erat, ne isti à Christianæ disciplinæ puritate ad alia ulla, quàm ad legis instituta, deficerent. Imprimis autem movere eos poterant sacrificia & victimæ sub lege offerri solitæ, si non ea de causa, quòd per illas crederent se expiationem consequi posse, quippe jam edocti Christi sangvine omnia credentium peccata sufficienter expiata esse: at saltem eo fine, ut earum epulis, & cum cæteris Iudæis convictu, sacrorumque & consequenter totius Reipublicæ communione frui possent. quæ res imprimis locum habere potuit in sacrficiis & victimis pacificis, quippe quæ non pro peccato, sed vel ex voto, vel voluntaria aliqua pietate offerebantur, & quæ per Christi sacrificium, quod expiatorium fuit, non exclusæ esse videri poterant. Nam ex istis quoq;, nisi fortè essent holocausta, pars cedebat in honorem Deo, ut sangvis & adeps, pars in usum Sacerdotis, pars verò in usum eorum qui victimam dederant, quâ deinde in atrio templi alij alios invitantes, & unà epulantes, & sese coram Domino exhilarantes vescebantur. Sacer ergò convictus iste, communionis cum reliquo populo argumentum, poterat animis eorum blandiri, & efficere, ut victimas & sacrificia legalia, si non omnia, saltem pacifica desiderarent, & molestè fer-

Quò præcipuè respexerit Autor.

rent, sese ab illis, simulq; & reipublicæ societate, tanquam indignos, arceri, doctrinæ Christi causâ, præsertim puræ illius, & à legis ritibus defecatæ: tum quòd à sacris & republica arceri carni molestum sit, utroq; autem frui, carni suave; tum quòd sacris coram Deo vesci dapibus pietatis aliquam speciem habeat, & prodesse aliquid apud Deum videri possit. Huic ergò, in quem illis incidere pronum erat errori, duplici ratione occurrit D. Autor; simulq; ostendit, quales victimas & quæ sacrificia, sive expiatoria, sive pacifica, Deo offerre debeamus, nempe spiritualia, in quibus esui nullus est locus. Nam quominùs, ut plerisq; placet, statuamus, D. Autorem hîc agere de non observando ciborum discrimine, tàm anxiè & solicitè in lege instituto, illa obstant. 1. Quòd D. Autor avocare eos à ciborum quorundam usu videatur, non verò eum ipsis indulgere; seu non de licentia edendi, sed de abstinentia loqui: cibisq; gratiam opponit, quatenus bonum est non cibis, sed gratiâ cor stabiliri, seu refici. At cor non reficitur cibis non comestis, sed comestis. Ciborum ergò usui, non abstinentiæ, opponitur hîc gratia. 2. Quòd sequens ratio v. 10. & 11. proposita, apertè agat de victimarum esu, qui Christianis non conveniat; nec ista ratio ullo pacto ad sublatum ciborum discrimen aptari potest. 3. Quòd ex his, quæ hoc loco dicit D. Autor v. 15. inferat, ut indicat particula igitur, *debere nos per Christum spirituales victimas offerre. Ex quo colligitur, his verbis victimarum illum i*

leg

lege olim traditum cultum esumq; reprehensum esse. Nam illud ex hoc rectè & immediatè infertur; ex sublato verò ciborum discrimine non infertur. Sed jam argumentum D. Autoris expendamus. Prima ratio cōtinetur in his, quæ jam posuimus, verbis, per occupationem. Poterant enim illi qui sacrificia & sacras illas epulas appetebant, dicere: Bonum esse tibis stabilire cor, id est, reficere, Hebræorum phrasi, qui refectionem cordis, stabilitionem vocant. Vide Gen. 18. 5. ubi Abrahamus tres illos viros de quibus suprà egimus, invitat, ut pane cor suum stabiliant, id est, sese reficiant. Videtur respexisse Autor ad verba Mosis Deut. 12. 18. qui de rerum consecratarum esu scribens: et lætaberis, *inquit,* et reficieris coram Domino. *Huic objectioni ita occurrit D. Autor, ut illi majus quiddam & præstantius opponat, nempe:* Bonum esse gratiâ cor stabilire non escis. *quasi dicat, non illud bonum est, sed hoc verè bonum est, quemadmodum statim demonstrat. Per* gratiam, *nempe Dei, intelligit gratiam* κατ' ἐξοχήν, *hoc est, gratiam in Evangelio revelatam & hominibus oblatam; quæ in eo consistit, quòd Deus omnium etiam gravissimorum criminum reatum & pœnam nobis condonare velit; quòd per solum Christi sacrificium & oblationem peccata nostra perfectissimè expiata fuerint; quòd jugum illud legis ceremonialis, in quo etiam sacrificiorum carnalium ritus continentur, cervicibus hominum demtum sit; quòd non ex operum merito, sed*

Cor stabilire Hebraica parasi.

Evangelica gratia, κατ' ἐξοχήν gratia dicitur.

ex fide

ex fide justificandi simus, quòd hoc pacto justificati vitæ sempiternæ hæreditatem adire suo tempore debeamus. Hoc est, hoc, quo non corpora nostra, sed corda, id est, animi nostri mirum in modum refici ac recreari poßunt; & qui tantæ gratiæ svavitatem animo gustârit ac perceperit, non ampliùs victimarum cibos epulasq́; requiret. Aptè autem & accommodatè usus est D. Autor de gratia loquens phrasi stabiliendi cordis. Cor enim, id est, *animus noster qui cordis appellatione significari solet, verè non cibis qui ad eum haud pertingunt, sed gratiâ demùm reficitur ac stabilitur, & alacris vegetusq́; ad munia pietatis Christianæ obeunda efficitur.* quæ non profuerunt ambulantibus in eis. *Græca habent,* ἐν οἷς οὐκ ὠφελήθησαν οἱ περιπατήσαντες. In quibus non adjuti sunt, qui ambulaverunt. *Hîc rationem reddit, cur aliquo modo negârit, cibis stabiliri cor, bonum eße. quia, qui in illis ambulaverint, nullam utilitatem ex iis consecuti sint. Verba enim* ἐν οἷς in quibus, *videntur potiùs referenda eße ad remotius* οὐκ ὠφελήθησαν, non adjuti sunt, *aut nullam utilitatem perceperunt, ut rectè sensum Vetus Interpres expreßerit.* Nam ali*às Participium* περιπατήσαντες *absolutè eße positum, quod fieri in Metaphorica ejus significatione, qualis hoc loco est, non solet. Ambulare in cibis*

Ambulare in cibis.

cùm hîc, ut ostendimus, significent cibos victimarum, seu rerum consecratarum, nihil aliud est quàm

carnali

carnalibus illis ſacrificiis operam dare, & rebus oblatis ſeu conſecratis veſci ſolere, atque in eo partem divini cultus ponere. Per illos, qui in cibis iſtis ambulâſſe dicuntur, intelliguntur Iudæi, antequam Chriſti doctrinâ eſſent colluſtrati. Nõ adjuti ſunt. *id eſt, nullum verum commodum inde perceperunt. Nam quemadmodum Chriſtus dixit de manna:* Patres veſtri manducaverunt mannâ in deſerto & mortui ſunt: *ſic de cibis iſtis victimarum rerumq; Deo oblatarum meritò dici poteſt: patres veſtri ederunt cibos iſtos, & tamen mortui ſunt. At qui gratiâ divinâ per Evangelium revelatâ hominibusq; exhibita, animumſuum reficit ac implet, hic in æternum vivet. Itaque verba* οὐκ ὠφελήθησαν *non ſimpliciter omne prorſus commodum & emolumentum excludunt; (nam profuit tamen aliquid illius temporis reſpectu in cibis iſtis ambulare, ſaltem ad corporis vires ad breve tempus reparandas;) ſed emolumentum verum, ad ſpiritum non ad ſolam carnem pertinens, durabile & æternum, non fugitivum ac momentaneum: quo ſenſu etiam Chriſtus de ſua carne, carnali nimirum ratione comeſta, quemadmodum diſcipuli ejus intelligebant, dixit:* Spiritus eſt qui vivificat, caro non prodeſt quicquam. *id eſt, nihil facit ad vitam, nempe & ſpiritualem & ſempiternam hominibus pariendam. Spiritus eſt qui homines vivificat; qui quidem, ut ex carnis Chriſti pro mundi vita mactati ſpirituali eſu, & ſangvinis ſpirituali potu, ita ex gratiæ iſtius*

Caro Chriſti carnali ratione comeſta nihil prodeſt.

divinæ,

divinæ, quæ Christi morte & sangvine confirmata fuit, svavissimo gustu, in animos nostros dimanat, & sic nos vivificat. Patet verò ex his D. Autoris verbis, nihil ad Christianam religionem pertinere cibo aliquo vero, proinde & Christi carne & sangvine propriè vesci. Nam si Christi corpus propriè comederetur, in eoq; pars religionis aliqua esset, nónne cibis illis victimarum, carnis & sangvinis Christi cibum potumq;, D. Autor opposuisset? Num habere nos altare, ex quo edere non liceat ne sacerdotibus quidem ipsis, dixisset, si Sacerdotibus quotidiè oblatum in altari Christi corpus edere & sangvinem bibere fas, imò secus facere nefas esset? num solam nobis victimam laudis & bonorum operum, pro omnium animalium seu rerum, quæ in cibum verti possunt, victimis & oblationibus reliquisset? Adhuc docuit D. Autor, nullam aut perexiguam causam esse, cur Christiani sacrificia illa legis & cibos victimarum requirant, & in illis aliquam divini cultus partem collocent, aut etiam ægrèscerant, si à convictu illo simulq; à totius Reipublicæ communione, Christianæ professionis causâ, arceantur: nunc porrò ostendit, etiam non convenire Christianis, victimarum cibis, ut olim sub lege fiebat, vesci & indulgere. Ait ergò:

V. 10. Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt. *Hæc verba ut quivis videt, metaphorica sunt & impropria, ex Mosaicæ disciplinæ institutis de-*

Autoris verba impropria & metaphorica.

promta, quæ sæpè nonnisi per catachresin Christianæ disciplinæ accommodantur: cujus rei non pauca superiùs in Christi cum Leviticis sacerdotibus inprimis comparatione exempla habuimus. Comparationis enim causâ fit sæpè, ut talibus de re aliqua utamur verbis, quibus extra respectum ad comparationem nunquam uteremur. Idem hoc loco accidit. In Christiana enim religione nullum, propriè loquendo, est altare, nullum tabernaculum, cui serviamus, nullæ sunt quæ edi possint victimæ; nec spectato victimarum esu, aut ab illis abstinentia, ullum est inter Christianos tale discrimen, acsi alii sacerdotes & tabernaculi ministri eßent, alii verò non eßent. Itaq; in talibus locutionibus non singula per se verba expendenda sunt, quid verbi causâ altare, quid tabernaculum per se significet, & cui respondeat, sed phrasium integrarum sententia inquirenda. Quocircà hæc verba nihil aliud sibi volunt, quàm Christianos non aliud habere sacrificium, quàm ex quo vescendi facultatem nullam habeant. Per istos enim qui tabernaculo serviunt, qui quidem sub lege soli Sacerdotes & Levitæ fuerunt, omnes in universum Christiani significantur. Christiani ergò perinde sese habere dicuntur, atque si sub lege tale fuißet altare, ex quo, id est, ex victimis illi impositis, & sic Deo oblatis, nemini, ne sacerdotibus quidem ipsis, aliisq; Dei ac domus divinæ ministris, nedum reliquo populo, edere fuerit licitum, Si enim tale fuißet sub lege altare, quivis videt, vi-

Causa.

Verborum Autoris sententia.

det, victimarum & rerum Deo oblatarum esum nullum habiturum fuiße sub lege locum. At istud accidit in Christiana religione. Quocircà victimarum esus à Christianis hominibus exulare debet. Quomodo verò probat D. Autor, ita se rem in Christiana religione habere, atque si in ea eßet altare ejusmodi, ex cujus victimis nulli edere sit concessum. Hoc ita facit, cùm subjicit:

V. 11. Quorum enim animalium infertur sangvis pro peccato in sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra.

Autor concisè loquitur.

Concisè admodum & strictim, ut sæpè solet, proponit D. Autor hoc argumentum, illudq́; non tàm explicat, quàm indicat. Apparet autem manifestè, D. Autorem pro conceßo sumere, Christianis non esse aliud sacrificium, quàm quod cum ingreßu Pontificis in sancta conjunctum est, seu eorum tantùm animalium, quorum sangvis per Pontificem in sacra infertur, corpora autem extra castra exuruntur. Nisi enim id pro conceßo sumeret D. Autor, non poßet ex eo, quod in istis sacrificiis non licuerit carne victimarum vesci, simpliciter concludere, victimis nobis vesci non licere, seu habere nos Christianos altare, ex quo vesci non liceat. Hoc verò meritò pro conceßo sumere potuit, quia sacrificio isto, in quo Pontifex noster in sancta est ingreßus, sub Novo Fœdere cuncta peracta sunt, sive expiationem peccatorum spectes, sive divini favoris & gratiæ plenissimam conciliationem, ita ut nullis ampliùs eam ad rem

rem animalium rerumq́ corporearum victimis sit opus. Nec verò est, quod quis dicat, in Christiana religione dari alia quoq́ sacrificia & victimas, quæ offerre debeant Christiani, ideoq́ sacrificio illo alia sacrificia & victimas non excludi. Sacrificium enim illud D. Autor non opponit victimis quæ incorporeæ sunt prorsus & spirituales, & ex quibus nulli cibi confici poßunt, quales sunt victimæ à Christianis offerendæ, nempe cor contritum & humiliatum, ut David loquitur, victimæ laudis, fructus labiorum confitentium nomini Domini, beneficentia, ut Autor ipse infrà habet, & reliqua pietatis opera: sed illud opponit sacrificiis, quibus res aliquæ corporeæ, & ad escam aptæ immolantur, sic ut istis omnibus nullum ampliùs locum relinquat. Concidit ergò unà & sacrificium mißæ, quo res corporea, quæ comedi possit, quotidiè offerri dicitur. Sed quærat aliquis, quomodo verum sit in Christiana religione sacrificio illi, quo animalium mactatorum sangvis per Pontificem inferebatur in sancta pro peccato, corpora verò exurebantur extra castra, locum eße? Nempe, quatenus istius sacrificij, tanquam typi & umbræ, antitypus & solidum corpus, quod est Christi Pontificis nostri sacrificium, in ea locum habet: quod sacrificium, ut reliquas omnes carnales victimas, ita etiam earum esum adventu suo abolevit. Cujus rei apertum & notabile indicium fuit, quòd in illius typo & umbra esui nullus eßet locus, sed animalium occisorum integra corpora ignis absumeret, idq́ e-

Sacrificium Missæ.

Quæstio.

Responsio.

tiam extra castra ipsa. Non est autem necesse, ut ad *illud solum sacrificium anniversarium, quo Pontifex summus ingrediebatur in sancta sanctorum, hîc respici dicamus; cùm respici potuerit ad illa omnia sacrificia, quæ tàm pro ipso Pontifice, quàm pro universo populo fiebant. Nam animalium in illis cæsorum sangvis pro peccato, inferebatur à Pontifice in sancta, licèt non in illa intima, tamen in prima, quæ proprio nomine sancta vocabantur, capite 9. v. 2. (quod in aliis privatorum sacrificiis non fiebat, in quibus cæsorum animalium sangvis, postquam eo Pontifex aræ holocausti, in ostio vel introitu tabernaculi positæ, cornua imbuisset, totus ad fundum ejusdem aræ, fundebatur. Levit. 4. 25.) & corpora istorum animalium non minùs exurebantur extra castra, quàm in sacrificio illo solenni & anniversario fiebat, ut eodem Levit. 4. cap. videre est.*

Inter sacrificia publica & privata discrimē.

V. 12. Propter quod & Iesus, ut sanctificaret per suum sangvinem populum, extra portam passus est. *Quia dixerat, in istis sacrificiis quæ Christi sacrificii typum umbramq; gerebant, corpora extra castra flammis fuisse exusta; ob hoc etiam factum fuisse asserit, (quò scilicet tantò major inter figuram & figuratum, inter typum & antitypum, inter umbram & corpus similitudo & conformitas appareret, quæ vel primo intuitu unum ad alterum referri argueret,) ut etiam Iesus, quem animantia illa, pro salute totius populi cæsa, adumbrabant, extra portam passus fuerit. Vrbs enim Hierosolyma,*

Textus.

rosolyma, in qua populus occupata Palæstina consedit, castris, in quibus per desertum palabundus degebat, respondet, & in locum eorum successit; ideoq; hoc respectu perinde erat extra portam seu urbis muros aliquem duci, cùm populus in urbe habitaret, quàm extra castra, cùm pro urbe castra haberet. Et Iesus. *Particula* et, *hoc loco comparandi vim habet: quasi dicat, non tantùm animalium corpora extra castra cremata sunt; sed etiam Iesus ipse extra portam passus est.* passus est. *nempe crucis mortem. Genus positum pro Specie. Mors verò Iesu non solùm animalium mactationi, quæ intra castra & urbem templiq; ambitum fiebat, sed etiam cremationi corporum, quæ extra castra urbemq; peragebatur, respondet: Illi quidem, quatenus sangvis Christi fusus; huic verò, quatenus ipse Christus extinctus fuit. Et quæ in umbra & typo veluti dispersa erant, hæc in ipso corpore & antitypo in unum collecta sunt; sic ut una mors in Christo & sangvinis fusioni, & corporum cremationi respondeat.* Vt sanctificaret populum. *His verbis tacitè Christus comparatur, cum summo Sacerdote, cujus proprium erat, non hunc & illum privatim, sed universum populum sanctificare, id est, expiare: & Christi sangvis confertur sangvini animalium illorum, qui pro universo populo effundebatur. Per sangvinem autem suum sanctificavit penitusq; expiavit populum Iesus, quatenus mortis suæ cruentæ interventu in cœlestia illa adyta penetravit, & coram vultu Dei*

Genus pro specie.

Christus populum sua morte sanctificavit.

pro nobis in perpetuum apparet, & interpellat, id est suâ curâ nos peccatorũ reatu pœnaq; solvit. Eandem sententiã aliis verbis extulit Paulus cùm ait Gal. 3. v. 13. Christum redemisse nos ab execratione, dum pro nobis factus est execratio. *Sanctum enim vel sanctificatum, execrato opponitur.*

D. Autoris consvetudo.

Observavimus jam antè, D. Autorem, licèt occasionem habeat, invitante Christi cum Pontifice legali comparatione ac similitudine, de Christi in cœleste illud tabernaculum illato sangvine dicendi, istud tamen de industria defugere, & iis tantùm uti verbis, ex quibus appareat, Christi quidem sangvine expiata fuisse peccata, verùm non quatenus in cœleste tabernaculum illatus ac Deo oblatus sit, sed tantùm quatenus fusus fuit, & Christo aditum in cœlum ad seipsum illic Deo offerendum aperuit. Idem etiam hoc loco à D. Autore factum est, qui superiori commate, expreßa mentione facta illati pro peccato sangvinis animalium in sancta à summo Pontifice, cùm ad Christi sangvinem ventum est, nihil aliud de illo dicit, quàm quòd per eum, id est, eo fuso, sanctificatus sit populus. Per proprium sangvinem. *Non ut Pontifex per alienum. quia verò per proprium sangvinem sanctificare debuit populum, idcircò etiam ipsemet extra portam pati, & infami supplicio occidi debuit.*

V. 13. Exeamus igitur ad eum extra castra. *Postquam docuit D. Autor, non debere Hebræos Christianam religionem amplexos, victimarum illas epu-*

las epulas, quasi in iis pars aliqua divini cultus sita esset, requirere; nunc porrò ex infami illo supplicio, quo Christus extra portam affectus fuit, infert, non debere eos quicquam curare, etiamsi Christi causâ non tantùm templis, victimis, sacris epulis, ac conviviis, sed etiam urbe, foro, civili societate à reliquis Iudæis arceantur; etiamsi tanquam impij & execrandi homines publicis probris proscindantur, & à Reip. Iudaicæ corpore abscindantur, aut tandem etiam eodem, quo Christus ipsorum Dux & caput, aut simili supplicio è medio tollantur. Hoc verò ideò facit, quòd odium Iudæorum in Christianos, non staret intra sacrorum & victimarum templiq; prohibitionem, sed etiam eò procederet, ut à communi reipublicæ & civili societate publica cum infamia arcerent eos qui religioni Christianæ essent addicti. Igitur. τοίνυν. *quasi dicat, quandoquidem Dominus Iesus, summus noster Pontifex & Rex divinus extra portam ductus, & sic à reliquo hominum corpore separatus, & infami supplicio affectus fuit; propterea* exeamus ad eum extra castra. *id est, spontè & ultrò, æquo & promto animo, exilia, opprobria, infamiam, mortem & quicquid malorum est unà cum illo subeamus. Ipse versatur extra castra, extra urbem, extra portam: nonne ultrò ibimus ad ipsum, ut unà cum illo potiùs simus, quàm cum impia Iudæorum turba? Feliciores sumus extra castra cum Christo, quàm in castris sine Christo. Vbi Christus, illic & vera felicitas est. Cur castra nomi-*

Adhortatio Autoris.

Odium Iudæorum in Christianos

net Autor, causam supra v. 12. indicavimus. Improperium *vel* opprobrium ejus portantes. *Portare opprobrium Christi est, nihil eorum recusare, quæ Christo contigerunt, Christi causa. Opprobrij voce includuntur omnia mala quæ cuipiam infliguntur, quippe quæ semper cum opprobrio & infamia sint conjuncta. Opprobrium Christi est opprobrium Christi opprobrio simile, similique de causa seu pro Christo susceptum. Martyrem enim non supplicium facit, sed causa.*

Christi opprobrium portare.

V. 14. Non enim habemus hîc manentem civitatem. *Novam annectit rationem, cur extra castra exire debeamus, id est, patienter ferre, nos Civitate pelli & eijci: quia scilicet hîc, nempe in terris, manentem Civitatem non habemus, id est, civitatem quæ durabilis sit, cui neq; nos, nec illa nobis possit eripi. Omnes quas in terris incolimus urbes, tantùm ad tempus incolimus. Cur igitur Christi causâ civitatem amittere recusemus, quam alioqui omninò idq; brevi amißuri sumus? vel etiam docet Autor, Christianos, quà Christiani sint, nullius civitatis in terris stabili propriaq; poßessione gaudere, semper illis hoc nomine exilia, expulsiones, aliaq; id generis mala impendere. Hoc ideò jure monere potuit Autor, ut Christianos, quis eorum sit in terris status, quæ conditio, doceret, præsertim Hebræos, qui poterant cogitare, se ex Abrahami stirpe oriundos pleno Hierosolymitanæ urbis non minùs quàm cæteros suæ gentis jure gaudere, proinde ægerrimè ferre,*

Civitas manens.

Christianorum in terris conditio.

re, quòd hæreditate suâ excluderentur. Itaq; osten-dit, aliam Christianos habere hæreditatem, alterius cujusdam multò præstantioris civitatis jure gaudere. Sed futuram inquirimus. *Hæc est illa civitas manens, cujus possessione nullis unquam seculis exturbabimur: hujus civitatis jure gaudemus. quam diu autem in terris vivimus, similes sumus peregrinantibus, & in patriam tendentibus. Futuram autem civitatem hanc vocat, quia nobis futura est. nam Deo, Christo, Angelis jam præsens est. Verbum* inquirimus, *licèt effectum ipsum significet, tamen non tàm de effectu ipso, quàm de efficacia Christianæ religionis officioq; nostro accipi debet. Inquirimus nempe, si vim & ductum Christianæ religionis sequimur. Ea est Christianorum conditio, illud officium, ut futuram civitatem inquirant, id est, omni ad eam cura cogitationeq; conversa id agant, ut in illam perveniant.*

Christianorum civitas.

Christianorum officium.

V. 15. Per ipsum ergò offeramus hostiam laudis. *Novum subjungit præceptum, sed ex superioribus fluens & dependens, quemadmodum particula illativa* ergò *ostendit. Fluit autem non ex proximè dictis, sed tum ex principali thesi, tum ex eo quod in ejus argumento dictum est. Principalis thesis est, doctrinam Iesu Christi immutabilem esse, qualis ab initio fuerit, talem & seculis fore omnibus. In argumento verò illius, Christus cum summo Pontifice collatus suo sangvine populum sanctificare dicitur. Hinc verò, quòd Christi doctrina semper*

Novum præceptum.

sit eadem & uniformis, nec ulli mutationi obnoxia, quodq́; Christus summus sit noster Pontifex, qui universum suo sangvine sanctificavit populum, meritò infertur, ut per ipsum victimas offeramus Deo. Nam & populus olim universus & quisq; è populo per sacerdotem victimas offerebat Deo: Vniversus quidem populus, nonnisi per summum; quisq; autem ex populo etiam per inferioris ordinis Sacerdotes, qui omnes unà cum summo Pontifice, quatenus per eos victimæ ab aliis offerendæ erant, uni Christo respondent. Solus Christus hactenus est instar omnium. Nam quāvis & in Christiana religione præter summum Pontificem Christum sint & alij Sacerdotes, nempe Christiani omnes, tamen Christo collati pro vulgo haberi debent. Per Christum autem victimas offerre, est tales offerre victimas quæ ab ipso veluti Christo consecrantur ac præparantur, Deoq́; gratæ & acceptæ redduntur, quod fit, cùm eas tanquam Christi discipuli atq; cultores, fide in ipso & per ipsum in Deo collocata, ex ipsius præscripto atq; præcepto offerimus. quod enim hac ratione offertur, id veluti per ipsius Christi manū offertur. Quia verò victimæ illæ carnales abrogatæ sunt, propterea hostiam laudis, *ut addit Autor, offerre debemus, quæ in locum omnium illarum victimarum, quæ ab unoquoq; peculiariter offerebantur, successit. Hostia vel victima laudis, per genitivum speciei, est ipsa laus seu laudatio & celebratio divini nominis, vel etiam gratiarum actio. Licèt autem preces nostræ quas ad Deum fundimus,*

Per Christum victimas offerre.

Hostia laudis.

Genitivus speciei.

fundimus, vix aliquando, saltem præcipuè ac principaliter victimæ nominentur, sed potiùs cum incensis & suffitu comparentur, quippe quæ ardenti animo fundi debeant: nihil tamen prohibet, quominùs eas in his victimis laudis includamus, quandoquidem & cum divini nominis laudibus atq; gratiarum actione conjunctæ esse soleant; & hoc ipsum, quòd Dei auxilium in rebus omnibus implores, non postremam divini nominis laudem ac celebrationem contineat. Semper, *indesinenter, assiduè, ita ut nulla vitæ nostræ pars hac oblatione vacet. Istæ enim victimæ ita sunt comparatæ, ut assiduè offerri possint.* Deo. *Idem est Deus, cui per Christum spirituales istæ victimæ assiduè offerri debent, & qui sub Veteri Fœdere colebatur: modus tantùm & ratio ipsum colendi mutata est.* Id est, fructum labiorum. *Adhuc magis laudis istam victimam declarat; nempe quòd sit fructus non agri aut pecoris, ut sub Lege, sed labiorum; fructus qui in labiis nostris nascatur tanquam frondibus, quarum radices sint intimi cordis recessus: ut in fructibus arborum fieri videmus, qui in frondibus quidem nascuntur & pendent, cæterùm ex imis arborum radicibus originem ducunt. Quis sit autem iste labiorum fructus, statim descriptione labiorum ostendit, cùm addit:* Confitentium nomini ejus. *Confiteri Deo Hebraica phrasi ut notum est, Deum laudare, celebrare, Deoq; gratias agere significat.* **Labiorum fructus.** **Confiteri Deo.**

V. 16. Beneficentiæ autem. *Beneficentiam* **Præceptum beneficentiæ.**

erga egenos victimis istis spiritualibus annumerat,
Allusio. *ut alludat ad morem sub Lege observatum. In victimarum enim pacificarum, quas vocant, oblationibus, quibus potissimùm spirituales nostræ victimæ respondent, solebant ad earum epulas pauperes & imprimis Levitæ, qui in templo ministrabant, invitari, & hoc pacto beneficentia erga tenuiores exerceri. Hanc in Christi religione cessare non vult D. Autor, quamvis pecudum aliarumq; rerum oblationes illæ cessaverint.* et communionis, *seu* communicationis, *cùm scilicet nostras proprias facultates cum aliis, quoties opus est, communicamus.* ne obliviscamini. *Etiamsi victimarum carnalium oblationes cessârint, & occasio quædam beneficentiæ vobis præcisa esse videatur: tamen vos ita vestras spirituales victimas offerte, ut perpetuò sitis memores beneficentiæ, cujus occasiones idoneæ nunquam desunt.* Talibus enim hostiis delectatur Deus. *Ratio superioris præcepti. Referri autem hoc debet tum ad victimam laudis, tum ad victimam beneficentiæ. Nam etiam sub Lege utraque hæc victima Deo semper magis placuit quàm boum*
Psal. 50. *pecudumq; sacrificia.* Nunquid manducabo car-
℣ 13, 14. nes taurorum, *inquit Deus*, aut sangvinem hircorum potabo? Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. *alibi verò:* Misericordiam, *inquit*, volo, non sacrificium. *Mavult Deus res sibi olim oblatas, homini, qui illis indigeat, impendi, quàm sibi, qui non indiget; &*
ideò

ideò illarum jure cessit, ut illud totum in homines egenos transscriberet.

V. 17. Obedite præpositis, *vel* ducibus vestris. *Vltimum præceptum, quod quidem generale sit. Per* duces, ἡγουμένους, *intelliguntur Ecclesiæ Rectores, Seniores, Episcopi: qui duces vocantur, quia Ecclesiam regunt ac gubernant, quod fit tum doctrinâ monitis & consiliis, tum Ecclesiasticis censuris, tum denique vitæ exemplo.* et subjacete eis. καὶ ὑπείκετε. Cedite, obsecundate. *quamvis id non raro molestum sit, quod ab illis exigitur. Hoc verò præceptum non ad alia referri debet, quàm quæ divinis legibus ab Ecclesiarum rectoribus imperantur conformia.* Ipsi enim pervigilant, *vel* excubant pro animabus vestris. *Causam hujus præcepti subjungit ab ipsorum officio ductam; quod est pro animabus eorum qui ipsis commissi sunt, diligentem curam gerere. Qui enim in excubiis sunt, eorum pro quibus excubant, diligentem curam gerunt, ne periculum aliquod illos opprimat. Et alii quidem custodes pro corporibus excubant, sed isti pro animabus, ne cujusquam anima pereat, seu ne quisquam animarum illa vera sempiternaq; salute excidat. Vnde apparet, quantopere ducibus istis obsequendum sit, quorum omnis cura ad animas nostras referatur, quorumq; monita & præcepta non alio quàm proprio animarum nostrarum periculo & exitio spernere possimus.* quasi, *vel* tanquam rationem reddituri. *Ostendit, cur illi pro anima-*

Ultimū generale præceptum.

Duces Ecclesiarum.

Causa præcepti.

bus eorum quorum duces à Deo sunt constituti excubare, summamq́; eorum curam gerere debeant: quia nimirum rationem sint reddituri; nempe Deo & Christo, qui eorum curæ oviculas suas commisit: ita ut si quæpiam eorum culpâ aut negligentiâ perierit, id illis gravi pœna luendum sit. Huc pertinent Ezech. 33. 7, 8, 9. *illa Dei apud Ezechielem verba:* Et tu fili hominis speculatorem dedi te domui Israël: audiens ergò ex ore meo sermonem, annunciabis eis ex me: si me dicente ad impium: Impie, morte morieris, non fueris locutus, ut se custodiat impius à via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, sangvinem autem ejus de manu tua requiram. Si autem annunciante te ad impium non fuerit conversus à via sua, ipse in iniquitate sua morietur: porrò tu animam tuam liberâsti. *Hoc ergò tantum tamq́; periculosum ipsis ductoribus nostris, quod gerunt officium, omninò meretur & postulat, ut illis dicto audientes simus, nec ægrè feramus, si, ut non solùm nostræ, sed suæ etiam saluti consulant, animo nostro obsequi blandiriq́; nolint. Vrget adhuc Autor:* ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes, *vel* suspirantes. *quasi dicat, sanè meretur hoc officium vobis adeò salutare, ipsis adeò periculosum, ut gaudio, non dolori illis officio suo fungentibus sitis. Gaudio illis sumus, quoties nos morigeros & obsequentes præceptis monitisq́; ipsorum præbemus, dolori verò, quoties refractarios & contumaces.* su-

spiran-

spirantes. *Mœrentes & tristitiâ affecti. Suspiria enim tristis animi effecta sunt & indicia. Huc pertinent illa Pauli 2.Cor. 2. v. 3. verba:* Hoc ipsum vobis scripsi, ne veniens dolorem habeam, à quibus oportebat me gaudere. *Et cap. 12. v. ult.* Metuo, ne iterum venientem me humiliet Deus meus apud vos, & lugeam multos eorum, qui peccarunt, & pœnitentiam non egerunt. *Pergit Autor:* Hoc enim non expedit vobis. *Per μείωσιν quandam istud dicitur. Non enim tantùm inutile hoc est auditoribus, sed etiam valdè noxium. Nam Deus vindicaturus est graviter in eos vel ob hoc ipsum, quòd tàm malè de suis ducibus mereantur, iisq; pro tam pia tamq; solicita salutis suæ cura dolorem & ægritudinem reponant.* μείωσις.

V. 18. Orate pro nobis. *Præceptum vel monitum speciale. Loquitur autem de se in numero plurali, quemadmodum apparet ex sequenti commate, in quo exprimens quid orare debeant, de re loquitur ad se solùm pertinente.* Confidimus enim quia bonam conscientiam habemus. *Causam istius moniti subjungit, nempe quòd indignus non sit, cui hoc officium præstetur. Modestè autem admodum & prudenter de seipso loquitur, ut invidiam omnem declinet. Nam primùm non simpliciter dicit, habemus bonam conscientiam; sed confidimus nos bonam cõscientiam habere: ita credimus, ita de nobis persvasum habemus. quod nõnisi impropriè dici potuit, cùm bona conscientia, si propriè loquamur, in per-*

Monitum speciale.

Numerus pluralis pro singulari.

D. Autoris modestia & prudentia.

in persvasione quadam sita sit. Itaque bona conscientia sumitur hoc loco, pro bonæ conscientiæ causa, id est, pro vita omni crimine vacua, quasi dicat, credo me ita agere, ita vivere, ut factis meis conscientia meritò possit acquiescere. Deinde in numero plurali loqui maluit, & per communicationem quandam sese veluti turbæ immiscere. in omnibus benè volentes conversari. *Causam addit cur confidat se habere bonam conscientiam, nempe quia velit in omnibus benè honesteq; versari. Non dicit se honestè versari in omnibus, sed se velle, quod multò modestius est. Cæterùm voluntas ista non de solo animi proposito & consilio accipienda est, sed de studio, conatu, labore, seu de voluntate perpetuò durante & efficaci: Sic & Paulus Actor: 24. 16.* In hoc, *inquit,* laboro ipse, ut conscientiam sine offensione habeam coram Deo & hominibus semper. *Atque hoc est καλῶς, qua voce utitur hic Autor, benè seu honestè, in omnibus nempe rebus actionibusq; versari; cùm scilicet ita te geris, ut nullam justam reprehensionem, neque coram Deo, neque coram hominibus incurras. Coram Deo, ut omni labe, quâ Christianorum vita vacare debet, reipsâ careas; coram hominibus, ut talis etiam appareas, nec justam aliquam occasionem illis malè de te sentiendi & suspicandi præbeas: utq; illa etiam vites, quæ quamvis lege divina definita non sint, hominum tamen opinione sunt turpia.*

Honesta conversatio.

V. 19. Ampliùs autem precor vos hoc facere, i

re. *id est, ut hoc faciatis, nempe ut pro me oretis. Adverbium* ampliùs, *vel* abũdantiùs περισσοτέρως, *referri potest ad proximum verbum* precor, *quasi dicat, tantò verò magis vos obsecro, ut pro me oretis, quò citiùs meo reditu conspectuq́ frui possitis: referri etiam potest ad remotiora verba,* hoc facere, *quasi dicat, rogo autem ut abundantiùs adhuc pro me oretis. Cur verò?* quò celeriùs restituar vobis. *Finem & effectum precum, si abundantiùs eas ad Deum pro se fuderint, ostendit; nempe futurum, ut tantò celeriùs illis restituatur, id est, ad illos redeat. Videtur enim à vinculis jam liber fuiße, ut ex versu 23. colligitur.*

V. 20. Deus autem pacis. *Hic incipit Epistolæ istius Epilogus, qui primò continet votum doxologiâ conclusum: deinde quædam monita seu mavis petita, quæ iterum voto alio, simulq́ totam Epistolam finivit. In voto primùm nominatur & describitur is, à quo ea quæ vovet Autor, præstari debeant: deinde exprimuntur ea quæ vovet. Ait igitur:* Deus autem pacis. *Particula* δὲ, *tacitam quandam oppositionem continet, quasi dicat: Ego quidem hucusq; vobis varia proposui monita & præcepta: sed Deus pacis efficiat, ut illa servetis. Describit autem eorum quæ optat bonorum autorem ac largitorem, primùm cùm eum nominat* Deum pacis. *Descriptiones Dei in votis positæ, solent eße accommodatæ ad ipsa vota. Hoc loco, quia D. Autor Hebræis id vovet, quod eos verè felices efficere queat, nempe ut*

Epistolæ epilogus.

Particula δὲ.

Dei descriptio.

omni

Pax. *omni ex parte Deo placeant, idcircò* pacis *nomini felicitas potiùs, consueta Hebræis phrasi, quàm concordia, aut id quod aliàs pacis nomen significat intelligenda videtur: atq; hoc sensu etiam frequentiùs hic titulus Deo tributus accipitur, illo rariùs. Pacis autem, hoc est, felicitatis Deus vocatur, non tantùm, quòd solus homines felices efficere possit, sed etiam quòd efficere velit ac porrò efficiat, omnia, quibus vera felicitas ab hominibus comparari possit media & adjumenta illis affatim suppeditet. Idem autem hoc pacto Deum isto loco descripsit, ut ostenderet, omnem ab ipso felicitatem provenire, ab ipso omnia quæ ad ipsius adeptionem pertineant, petenda esse, & impetrari, (quippe ad largiendam felicitatem prono,) non difficulter posse.* Qui eduxit ex mortuis pastorem magnum ovium, in sanguine testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum. *Aliam adjungit descriptionem; ex qua apparet, quàm certo Deus omnes sibi fidentes & obtemperantes felices atq; beatos efficere velit. Commemorat enim opus ejus ingens & admirandum, quod piis omnibus certissimam salutis & felicitatis sempiternæ spem præbet; & sic pacis illum Deum esse manifestè evincit. Hoc verò est,* quòd eduxerit ex mortuis magnum illum ovium pastorem, idq; in sangvine testamenti *vel* fœderis æterni, Dominum nostrum Iesum. *Vbi simul etiam ipsum Dominum Iesum describit, ut hinc appareat, quanto bono Deus homines per hanc Domini Iesu ex mo-*

Deus pacis.

Alia Dei descriptio.

ex mortuis eductionem beaverit. Si vulgarem aliquem hominem Deus è morte vindicatum ſempiternæ vitæ aſſeruiſſet, tamen pro felicitatis autore cenſendus erat: nunc, cùm non vulgarem hominem, ſed ovium paſtorem, nec vulgarem paſtorem, ſed magnum illum paſtorem, nec quovis modo paſtorem, ſed in ſangvine fœderis æterni paſtorem reduxit ex mortuis, quantò magis pro felicitatis autore ac largitore cenſendus eſt! Verba iſta D. Autoris valdè ſunt auguſta & pathetica. qui reduxit ex mortuis, *id eſt, mortuum in vitam revocavit. Reducendi verbum accommodatum eſt ad ſignificandum, Deum ipſius Chriſti, paſtoris noſtri, cujus eſt oves ſuas ducere ac reducere, paſtorem fuiſſe, illumq́; ex teterrima mortis ſpecu, & ſic unà cum ipſo omnes illius oviculas eduxiſſe. Reductio enim ab inferis paſtoris noſtri, noſtra eſt reductio. In paſtore noſtro primùm Deus tantæ ſuæ potentiæ ac bonitatis ſpecimen nobis pignusq́; dedit. quis verò ſit iſte Deus, qui Dominum Ieſum reduxit ex mortuis, & res ipſa, & ſacræ literæ clariſſimè docent, nempe quòd ſit Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti. In deſcriptione Domini Ieſu ſingula ferè verba ſunt emphatica. Primùm illum vocat* paſtorem ovium: *quod non ſolùm ratione temporis illius quo in terris vixit, intelligendum eſt; ſed multò magis ratione temporis cõſecuti, ex quo in ipſo Dei ſolio conſedit. Ex hoc enim tempore omnium perfectiſſima ratione ovium paſtor evaſit. Paſtor autem ovium Chriſtus eſt, non hactenus tan-*

Autoris verba auguſta.

Deſcriptio D. Ieſu emphatica.

Cur Paſtor Chriſtus dicatur?

nus tantùm, quòd verbi spiritusq; divini salutare pabulum illis subministret, sed quòd iis omni ex parte prospiciat, eas ad se congreget, regat, defendat, eorumq; salutem sempiternam procuret. Pastoris enim est non tantùm pabulum præbere ovibus, sed etiam illas tueri, regere, illisq;, quantùm opus est, in omnibus prospicere. Vnde & Petrus ad vocem Pastoris, quâ Dominum Iesum nuncupavit, adjecit appellationem Episcopi, quæ curatorem significat, præsertim Hebræorum consuetudine. Quæ enim diligenter curamus, ea subinde inspicimus & invisimus, unde vox Episcopi ducta est. Si quis cognoscere laborat boni pastoris proprietates, Christi illam parabolam de bono pastore Ioh. 10. inspiciat, quam deinde sibi ipsi Christus applicuit. Articulus voci pastoris, *in Græco textu præfixus, indicat, non vulgarem aliquem, sed insignem quendam & eximium pastorem intelligendum esse; cujus etiam tum descriptio, tum promissio extat apud Ezech. cap. 34. sed apertiùs id docet ad vocem pastoris additum nomen* magni, τὸν μέγαν, illum magnum. *Hac enim appellatione apertè ostendit Autor, qualem pastorem intelligat, nempe, magnum illum, cum quo cæteri pastores collati sint valdè parvi: quo sensu etiam Petrus, Christum* Pastorum principem *appellavit. Verè autem magnus pastor est Christus, qui Deo sapientiâ, robore, imperio & potestate æqualis, atq; à dextris Dei in cœlestibus collocatus, eodem planè modo oves suas pascit, quo ipse Deus: qui omnes*

1. Pet. 2. 25.

1. Pet. 5. 4.

Christus verè magnus Pastor.

reliquos

reliquos ovium pastores & facit, & sibi subjectos habet: qui ex omnibus gentibus ac nationibus oves suas in unum Ecclesiæ suæ ovile colligit: qui, quamvis innumerabilem ovium multitudinem habeat, ita tamen unicuiq; prospicit, ut nulla ipsum fugiat, nulla curæ illius sit expers, nulla ipsi perire possit: qui deniq; oves suas ita pascit, ut eas ex ipsius mortis & inferni faucibus ereptas, in cœlestis regni possessione collocaturus sit. Adhuc addit: In sangvine testamenti *vel* fœderis æterni*: quæ verba cum nomine* pastoris, *non verò cum verbo* reduxit, *aut si Græcum textum respicias, cum participio* ἀναγαγὼν *constructa sunt* Pastor *autem* in sangvine, *est pastor cum sangvine.* In *pro* cum, *ut supra etiam aliquoties notavimus. Pastor porrò cum sangvine est talis pastor, qui fudit sangvinem. Sic apud Iohannem dicitur Christus venisse* nõ in aqua tantùm, sed in aqua & sangvine. *id est, non tantùm purus & omni peccati labe vacuus fuisse, quæ puritas nomine aquæ significatur, sed etiam cruentam mortem subiisse, seu sangvinem suum fudisse. Iam ante innuerat Autor, pastorem istum mortem oppetiisse, cùm dixit, eum ex mortuis reductum fuisse: nunc porrò nõ genus tantùm mortis, quòd scilicet violenta cruentaq; fuerit, sed etiam causam eamq; maximo cum nostro bono conjunctam indicat, nempe ut æternum fœdus sanciret & obsignaret. Ideoq; addit:* fœderis æterni. *Sangvis enim fœderis, est sangvis qui ad sanciendum ac dedicandum fœdus funditur.*

In pro cum

1. Ioh. 5. 7.

Sangvis fœderis.

Fœdus novum intelligit Autor, quod Christi sangvine sancitum est. Ex quo intelligitur, quàm certi esse de fœderis istius promissionibus possimus, si conditiones illius, quæ æquissimæ sunt, præstemus. Æternum hoc fœdus cùm vocat, tacitè antiquo illi & Mosaico opponit, quod ad mundi usq; & seculi hujus finem durare non debuit, ideoq; verè æternum non fuit. Æternitate verò fœderis simul & perfectio illius indicatur. Si enim perfectum non esset, nec æternum esset; quemadmodum nec prius æternum fuit, quia perfectum non fuit. Reprobatio enim præcedentis mandati, *ut superiùs dixit Autor*, fit propter illius infirmitatem & inutilitatem: *quod autem de uno mandato seu præcepto dicitur, illud etiam ad totum fœdus meritò referri potest. Porrò & fœderis ista æternitas nostræ consolationis speiq; firmandæ causâ commemoratur. Æternum enim dum dicitur, nō solùm effectum suū omninò habiturum; sed etiam ad mundi finem usq; permansurum ostenditur.* Dominum nostrum Iesum. *Istis verbis docet, quis magni illius pastoris nomine intelligendus sit, nempe alius nemo quàm Dominus noster Iesus, id est, Dominus noster qui est Iesus, ut appellatio Domini nostri subjecti locum habeat, & nomen Iesu, ad declarandum, quis sit iste Dominus noster, adjectum sit. Hac ipsa appellatione Domini nostri docet Autor, quantus ovium pastor sit Iesus, quippe qui sit Dominus noster, à Deo patre nimirum, qui eum reduxit ex mortuis, effectus; Dominus ille unicus*

Æternum fœdus.

per quem

per quem omnia & nos per illum, nobis unà cum Deo Patre colendus. Porrò nihil aliud hac tam augusta Domini Iesu descriptione significat D. Autor, quàm quòd summi Pontificis appellatio illi in hac Epistola toties tributa complectitur. Ex qua quantum spei quantumq́; consolationis capere possimus, hîc repetere nihil est necesse.

V. 21. Aptet *vel* perficiat vos in omni opere bono. *Iam exprimit votum, quod ad illorum officium per se totum refertur. Ad felicitatem enim illam sempiternam consequendam nihil aliud requiritur quàm ut officio nostro ritè defungamur. Perficere in omni opere bono est efficere, ut nullum opus bonum, nulla virtus nobis desit. Particula* in *vel redundat Hebraica consuetudine, vel in omni opere bono idem hoc loco significat, quod ratione omnis operis boni.* Vt faciatis ejus voluntatem. εἰς τὸ ποιῆσαι. *Particula* εἰς *non significat hîc causam finalem, cùm in omni bono opere perfici, & facere voluntatem Dei reipsa idem sit, ac propterea unum alterius finis vel medium verè esse non possit; sed idem valet quod* ita ut. *qui namq́; omni opere bono seu virtute præditus est, ille demùm verè divinam voluntatem exequitur.* faciens in vobis, quod placeat coram se. *Exprimit rationem, quâ Deus debeat illos perficere in omni opere bono, nempe, faciendo in illis id quod sibi placeat. Id quod Deo placet, sunt omnia opera bona. Facit autem illa Deus in nobis, dum nos ad ea excitat & impellit, nosq́; ne*

εἰς pro *ita ut* hoc loco

Deus bonorum operũ Autor.

cogitantes quidem ea de re gratiâ suâ prævenit, dum nobis vires sufficientes & auxilia subministrat, occasiones suggerit, dum deniq; ea in nobis fovet, ac perficit: non verò quòd ea faciat sine nobis, id est, nobis vel insciis, vel invitis, vel otiosis; sed nobis volentibus, conantibus, laborantibus. Nam alio-*quin opus non erat, ut tot eos admonitionibus, tot pietatis præceptis & incitamentis impelleret D. Autor: quibus meritò votum adjunxit, ut ostenderet conjungendum esse divinum auxilium cum nostris laboribus, vicissimq; cum auxilio divino nostros labores.* per Iesum Christum. *Dubium est an hæc verba conjungi debeant cum Participio* faciens; *an cum proximè præcedentibus,* quod placeat coram se, *nempe ut indicet, quidnam sit quod Deo placeat, id nempe, quod per Iesum Christum fit per eumq; præceptum est. Sic D. Petrus 1. Epist. 2. 5. cùm dixisset, nos debere offerre spirituales victimas, Deo acceptas, subjecit* per Iesum Christum; *ostendens quænam sint istæ victimæ, nempe non aliæ ullæ, quàm quæ in Christi Iesu religione sunt præceptæ. Verba enim ista apud Petrum cum proximè præcedentibus potiùs videntur connectenda, quàm cum remotioribus,* ad offerendum; *quanquam & hoc fieri potest. Pergit Autor.* Cui gloria in secula seculorum. *Pronomen* cui, *ita est ab Autore positum, ut & ad Deum, & ad Iesum Christum proximè nominatum referri possit. Videtur verò de industria ita locutus fuisse D. Autor, & Christi mentionem ad extremum*

mum reservâsse,ut hac δοξολογίας utrumq́, & Deum scilicet & Christum celebrare posset. Christo enim non minùs quàm Deo ipsi gloriam in secula seculorum tribuendam esse, qui verè Christianus est ignorare non potest. qua de re vide quæ extant Apoc. 5.12,13. Vnde & Petrus secundam suam Epistolam δοξολογίας ad Christum apertè directa conclusit. Iohannes verò Apoc. 1.v. 5, 6. de Iesu Christo loquens,eumq́; deprædicans, Dei & Patris *mentionem ita ingerit,ut Pronomen* Ipsi,*quo doxologiam inchoavit, ad Deum Patrem pariter & ad Dominum Iesum, cui benedicere parabat, referri possit. Hinc autem patet, Domino Iesu unà cum Deo Patre divinum cultũ honoremq́; deberi.* Amen. *Hebraica vox ut notum est, quæ significat* verè *vel* certè, *semperq́; approbandi vim habet, idq́; vel in assertionibus,vel votis ac precibus diviniq́; nominis celebrationibus, vel deniq́; in promissionibus rerum valdè desiderabilium ab alio aliquo profectis. In assertionibus præponi solet,in reliquis duobus postponi. Prioris multa apud Matthæum, Marcum,Iohannem in Domini Iesu sermonibus occurrunt exempla. Lucas verò eosdem aut similes Domini Iesu sermones referens,pro geminata aut etiam unica voce* Amen, *reponere solet Græcam vocem* ἀληθῶς, *quæ Hebraicæ isti aut Syriacæ exactè respondet. Alterius tot ferè sunt exempla in sacris Literis, quot in fine Epistolarum vota,aut celebrationes divini nominis. Vltimi exemplum est in fine Apocalypseos v. 20. ubi si-*

Christo nõ minùs quàm Deo tribuenda.

Amen.

mul etiam vocula Amen, adjectâ affirmandi particulâ, ναὶ etiam, explicata est, quamvis alia exemplaria pro ναὶ facili mutatione legant, καὶ.

V. 22. Rogo autem vos fratres. Adjicit adhuc specialia quædam, jam veluti extra corpus Epistolæ posita. Παρακαλῶ hoc loco verti debet rogo, vel obsecro, potiùs quàm adhortor aut moneo. Sequitur enim: ut sufferatis verbũ vel potiùs sermonem adhortationis vel admonitionis. Sermo admonitionis, est sermo quo aliquis admonet, vel admonetur, per genitivum speciei aut differentiæ. In admonitione autem præsertim hac quam intelligit Autor, includitur etiam reprehensio. Talem namq; sermonem hic designat, qui ingratus quodam modo sit & insuavis, quales solent esse reprehensiones: quanquam etiam admoneri sæpè insuave est. Admonitiones enim eorum qui nondum officium faciunt, tacitæ reprehensiones sunt. Ideò rogat D. Autor, ut sufferant sermonem istum, id est, ut illum æquo animo suscipiant, non indignentur, non ægrè ferant, se fuisse monitos & reprehensos. Addit causam: Etenim, vel nam & perpaucis vel brevibus scripsi vobis. Particulæ καὶ γὰρ non videntur hoc loco significare etenim, sed potiùs nam &, ita ut hic non ista sola afferatur causa, sed & ista; causis aliis quas ipsi per se animadvertere facilè poterant, omissis. verbi causâ, quòd hæc salutaria illis essent, quòd optimo erga eos animo ac voluntate, quodq; modestè non acerbè & contume-

Genitivus speciei.

liosè

liosè dicta, & si quæ sunt similia, quasi dicat. Ideò tantò magis ferre debetis admonitionem meam, quòd non modò alia omnia, quæ leniendæ monitioni ac reprehensioni serviunt, quæq́; monentem decent, adhibuerim diligenter; sed etiam, ut quàm minimùm vos offenderem, quanta potui brevitate ad vos scripserim, nec in argumento tam insuavi diu multumq́; moratus fuerim. Quodsi dicamus per hunc adhortationis sermonem non Epistolæ istius eam tantùm partem, quæ in admonitione & reprehensione versatur, sed totam hanc Epistolam significari, in qua non tantùm sunt admonitiones & reprehensiones, sed etiam summæ consolationes, quas similiter παρακλήσεως *nomen designat, & ab Interprete vulgato,* solatii *voce redditum est; ferre hunc sermonem, nihil aliud erit, quàm promto illum animo suscipere, sic ut in eo legendo & audiendo nullo tædio, nullo fastidio afficiaris. Cui rei aptissima est ista ratio, quòd brevibus D. Autor scripserit. Nam brevibus res maximas & utilissimas complecti, ut magnæ artis est, ita non minorem scripto conciliat gratiam. Brevem autem hanc Epistolam vocat, quòd pro argumēti majestate rerumq́; multitudine ac varietate valdè brevis sit. Videmus D. Autorem nullis repetitionibus amplificationibusq́; Rhetorum more indulgere; sed singulari quodā compendio summos tantùm rerum apices percurrere, multoq́; plura cogitanda relinquere quàm exprimere.*
Scripsi, ἐπέστειλα, *id est, missis literis. Id enim est* ἐπιςέλλειν

Græcis, ἐπιστέλλειν. *Vnde Epistola dicta.*

V. 23. Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum, cum quo, si celeriùs venerit, videbo vos.

V. 24. Salutate omnes Præpositos vestros & omnes Sanctos. *Sanctorum appellatio omnibus in commune Christianis hîc tribuitur: quasi dicat, nō tantùm præpositos seu ductores, id est, Seniores & Episcopos vestros salutari cupio, sed & reliquos fratres omnes, Ecclesiamq́ totam. Meminerint Christiani omnes, se sanctos Deoq́ sacratos esse: proinde id agant, ut, monitore Apostolo,* quasi filii obedientiæ, non configurati prioribus ignorantiæ suæ desideriis, sed secundùm eum qui vocavit ipsos sanctum, & ipsi in omni conversatione sancti sint, quoniam scriptum est: Sancti eritis, quia ego sanctus sum. Salutant vos de Italia fratres. οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. *id est, Itali. Sic enim Græci loqui amant. Vnde apparet, verum esse id, quod ex aliqua traditione huic Epistolæ subjectum est, eam fuisse scriptam ex Italia. Si enim aliunde scripsit D. Autor, cur solis Italis salutationem apponit? Sed illud falsum est, quod ibidem adjicitur, eam per Timotheum fuisse scriptam. Quid enim ineptius foret, quàm de eo per quem Epistolam mittas, scribere;* scitote quòd sit dimissus, *idq́ in Epistolæ fine, ut hîc factum videmus v. 23. Deinde in eodem versu promittit illis demum Timothei adventum, idq́ ea adhuc conditione*

Christiani omnes dicuntur Sancti.

1. Pet. 1. 14, 15, 16.

ditione, si celeriter venerit, nempe ex eo loco, in quo captivitate detentus fuerat; non verò si rediret ab illis, ut quidam hanc subscriptionem aliqua ratione defendere volentes dicunt. Debuit nempe extare indicium, quantum traditiones humanæ etiam scriptæ, nedum non scriptæ, ab ipso divino verbo scripto differant, imò quam cum illo sæpè pugnent. Subscriptionis autem istius falsitas etiam de inscriptionis veritate, quæ Pauli nomen præfert, utpote aliunde similiter Epistolæ illi præfixæ, non injuriâ dubitari poße docet. Traditiones fallaces.

Claudit tandem finitq́, Epistolam hanc Autor alio quodam voto. Gratia sit cum omnibus vobis. Amen. *Non exprimit cujus gratiam ac favorem, unde omnis felicitas oritur, illis optet, quippe rem Christianis notissimam, Dei nimirum, Patris nostri; & Iesu Christi, Domini nostri.* Nobis enim unus est Deus Pater, ex quo omnia & nos in illum; & unus Dominus, Iesus Christus, per quem omnia & nos per ipsum. *Eadem gratia Dei Patris nostri, & Iesu Christi Domini nostri, sit cum omnibus veritatis & pietatis amantibus. Amen.* Epistola clauditur voto. 1. Cor. 8. v. 6.

Index rerum præcipuarum quæ in hoc libro continentur.

In Æter-

Chri-

suam

24

χῆμα-

ἱλάσκεσ-

M

Relig

F I N I S.

Hæc refer ad paginam 571. post verba, *ad sempiternam felicitatem soli pervenissent.*

Nam quominus priori illi sensui penitus acquiescamus, facit primò, quòd illo admisso non satis appareat, quo pacto verè & reipsa meliorem nostram conditionem per id effecerit Deus, quod illi, qui nos antegressi sunt, jam olim vitæ æternæ præmium adepti non fuerint, sed nostram quoq; salutem expectare cogantur: sive noster status cum illorum statu, sive cum nostro alioquin futuro conferatur. Illorum certè statu noster hoc pacto melior non redditur; sed tantùm omnium æquatur. Noster etiam status quo pacto per hoc verè melior efficitur, quàm futurus erat Deo aliter decernente? quid enim, obsecro, nobis à Deo destinatum erat? nonne vitæ sempiternæ præmium à mundi exitu seculiq; præsentis consummatione nobis conferendum? atqui hoc nobis manet integrum & illibatum, ut nec reipsa minuatur, si illi ponantur jam pridem servati; nec augeatur si ponantur non servati. Illis quidem quòd nondum beata illa vita ac promissione divina fruantur multùm decedit; sed nobis quidnam verè per id accedit? Melior, inquis, futura fuerat illorum conditio, nostra verò deterior: quæ quia nunc deterior non est, sed par illorum conditioni, idcircò nunc melior, quàm alioqui futura fuerat, esse dicitur. Atqui hæ verborum veriùs sunt argutiæ, quàm momenta rerum. Nonne, si hoc animo intendebat Autor, poterat, imò debebat multò loqui clariùs, nempe Deum idcircò illis æternæ vitæ præmium nondum dedisse, ne nobis essent longè superiores; tantoq; magis, quòd non protinus sequatur, nostrum statum idcircò verè meliorem effectum esse, quia non sit illorum statu factus deterior. Hoc enim tum demum verum esset, si illis nihil detractum foret: sed postquam illis omnis illa felicitatis portio detracta est, quâ nos antecellere poterant: sanè non nostra felicitas verè auctior hoc pacto est reddita, sed illorum tantùm imminuta. Exemplo res fiet clarior. Sint duo, quorum uni ob navatam aliqua in re operam, potuerit Rex pro sua liberalitate ducentos conferre aureos: alteri verò ob similem aliquam, non ampliùs quàm centum destinet, req; ipsa conferat. (Neminem turbabit, arbitror, quòd in hoc exemplo majus vel

minus præmium, in majore vel minore aureorum ponatur numero: vita verò cœlestis majus vel minus bonum, in diuturniore vel breviore illius usu consistat: siquidem hîc simpliciter tantùm spectatur majus vel minus præmium; & vita cœlestis diuturnior seu plurium seculorum vel temporum usus, etiam per se, non ineleganter majori aureorum numero conferri potest: nec deniq; difficile fuerit, exemplum ab iis sumere, quorum alteri à pluribus annis Rex æqualium alioqui bonorum possessionem conferre potuerit; alteri à paucioribus conferre decreverit: sed res eódem recidit.) Iam ergo quæro, sive prior ille ducentos accipiat aureos, num hîc posterior revera minùs, quàm illi destinatum fuerat, accepit? sive priori centum detrahantur ex præmio aurei, ut par utriusq; sit merces, num alterius hoc pacto verè melior reddita est conditio? Non puto, nisi centum aureos seipsis & meliores & deteriores esse quispiam dixerit. Si priori illi ducenti, ut poterant, darentur aurei, & alter illi æquaretur, tum demum revera melior foret istius alterius conditio, quàm futura erat, si centum tantùm aureos à Rege accepisset. Simili ergò ratione & nostra conditio tum demum verè futura erat melior, si tantum à Deo acciperemus, quantum illi, qui nos antegressi sunt, accipere poterant: non verò si illis tantum detrahatur ex præmio, quantum nobis non contigit aut contingere non debuit, vel non potuit. Adde, quòd si Deus illis, qui nos antegressi sunt, ab ipso vitæ exitu immortalis vitæ præmium dedisset, nulla causa erat cur & nostrûm cujusq; felicitatem ad mundi usq; finem differret. At si hoc factum fuisset, profectò meliùs multò de nobis providisset Deus, quàm providit dilata illorum ad mundi finem usq; salute, quò & nostram differret. Deinde prior ille sensus requirit, ut particula * sine in verbis Autoris idem valeat quod antè, id est non à consummatione simpliciter, sed tantùm ab eodem consummationis tempore nos excludat. Atqui si hoc volebat Autor, tam proclive illi dicere erat ante quàm sinè: dicere autem illud potiùs debebat, cùm posterioris particulæ ea vis esse soleat, ut id, cui adjicitur, simpliciter separet & excludat. quis non videt, si propriam & nativam verborum Autoris significationem at-

*χωρὶς,

nem at-

nem attendamus, perinde eſſe atq; ſi dixiſſet, ne nobis exclu-
ſis conſummarentur? *Accedit, quòd ut ut particula* * *minu-* * T
*endi interdum ſignificationem habeat, res tamen ipſa hoc loco
requirere videatur, ut non leve quoddam & in mero potiùs re-
ſpectu, quàm in re ipſa poſitum bonum; ſed ſingulare quod-
dam rebusq; noſtris apprimè neceſſarium, (quæ etiam iſtius
particulæ conſueta vis eſt,) ſignificet. Tale enim oportebat eſſe
illud, quod in cauſa erat, ne tam ſancti, tamq; Deo chari ho-
mines, à tot jam ſeculis defuncti, ad hoc uſq; tempus promiſſione
divina potirentur, laborumq; ſuorum præmium ferrent. Et ſa-
nè quid in hoc argumento cùm de cauſis agimus propter quas
Deus tot ſeculis differat promiſſionis ſuæ effectum, gravius ma-
jorisq́ momenti afferri aut debuit, aut etiam potuit, quàm
quòd hoc pacto nobis interea præclarè conſultum fuerit, caritu-
ris alioquin ſempiterna illa felicitate ſi jam olim tempus illud
piorum conſummationi deſtinatum adveniſſet? Viderat hunc
ſenſum, ut poſtea obſervavi, non nemo Interpretum, rectéq́ ex-* Piſcator.
plicuerat: ſi promiſſionis *vocem ad æternæ vitæ præmium, ut
debebat, non verò ad Chriſtum olim terris exhibitum, ſeu pri-
mum illius adventum, præter Autoris mentem & ſcopum retu-
liſſet. Nec eſt quod objiciat quispiam, illos qui nondum nati
ſint eſſe non entia; non entium autem nullas eſſe, ut dicitur,
affectiones, ideoq; nihil vel melius vel deteriùs iis fieri, de iisve
conſtitui aut provideri poſſe: aut, ſi omnes naſcendi cogitentur,
progreſſum fore in infinitum, neq; unquam tempus futurum,
quo piorũ tandem felicitas perducatur ad exitum. Reſpõdemus
enim, nõ entia eſſe duplicia, vel quæ actu tãtùm nõ ſint, quam-
vis eſſe potuerint aut poſſint: vel quæ ne quidem eſſe poſſint.
De his nihil verè dici vel affirmari poteſt. At de illis multa re-
ctè dici poſſunt & ſolent, eorumq́ vel melior vel deterior ſtatus
commemorari. unde & entia poteſtate dici merentur à Philo-
ſophis. Sic Chriſtus de proditore ſuo dixit:* bonum erat ei ſi na-
tus non fuiſſet homo ille; *nempe quia naſci poterat: ſic non* Mat: 26.24.
*raro beatos eſſe dicimus, qui in triſtia aliqua tempora nati non
fuerunt; quò etiam aliqua ratione referri debent illa Chriſti
verba:* Ecce venient dies in quibus dicent; Beatæ ſteriles, & Luc: 23.29.

 ventres

ventres qui non genuerunt, & ubera quæ non lactaverunt.
Non absimili ratione eos, qui morte calamitates aliquas præverterint, id est, esse desierint, felices eo nomine dicimus, nempe quia poterant vitam eousq; producere: sic Poëta beatos esse dixit, queîs Trojæ sub mœnibus altis, contigit oppetere; *nimirum quia in maximos cum cæteris, qui super vixerant, labores & ærumnas reservati non essent. Huc pertinet & illud Philosophi cujusdam, qui optimum homini dixit esse non nasci, proximum verò, confestim, postquam natus sit, mori. Contrà etiam sæpe infelices esse dicimus eos, qui antequam res in prosperum aliquem ac beatum statum mutarentur extincti sunt, nec feliciora tempora vivendo attigerunt. In horum ergo non entium numerum referendi sunt, qui quamvis nati non fuerint, nasci tamen potuerint. Unde jure meritoq; sicut illos qui mundi exitu intercepti nunquam nascentur, ideoq; nec ad cœlestem illam ac sempiternam felicitatem aspirare poterunt, infelices eo nomine dicere possumus: ita multò magis nos qui jam nati simus, felices ac beatos ferre, quòd ad nostra usq; tempora divino consilio ac bonitate piorum illa consummatio dilata sit, quò & nobis ad eam relictus esset aditus. Et ut rem in pauca conferam, breviterq; respondeam: In Dei illo decreto quo de nobis nondum natis melius quiddam providisse dicitur, quam futurum erat, si pios jam olim consummasset; spectandi sumus neq; tanquam jam nati, neq; tanquam infinitis seculis nascendi: sed tanquam ii, qui, non multis admodum seculis mundi fine adhuc dilato, potuimus, adeoq;, decreto jam facto, debuimus nasci. felices hoc decreto; aliter verò si res cecidisset, infelices profectò futuri.*

Hæc libro jam edito, rogatu quorundam adjeci, ut alterum hunc loci istius sensum uberiùs explicarem & confirmarem; quem in ipsa libri editione primùm, dum locum hunc attentiùs mecum voluto, deprehensum, nudè tantùm ipsi Commentario inserui.

Biblioteka Jagiellońska
stdr0009520

